

33

KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 1. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

33.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
1. CİLT

23-28 MAYIS 2011
MALATYA

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 155-1

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Dr. Haydar DÖNMEZ

Ömer TGN

Kapak ve Uygulama

Enver AYDIN

ISSN:1017-7655

Kapak Fotoğrafı: *Nurettin ARSLAN*

"Assos 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon alışmaları"

Not: Kazı raporları, dil ve yazım açısından Klâsik Filolog Dr. Haydar Dönmez tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İsmail Aygl Ofset Matbaacılık
San. Tic. Ltd. şti.
ANKARA-2012

İÇİNDEKİLER

Halime HÜRYILMAZ

Gökçeada-Yenibademli Höyük 2010 Yılı Kazıları 1

Cevat BAŞARAN, Vedat KELEŞ, Hasan KASAPPOĞLU, Hasan Ertuğ ERGÜRER

Parion 2010 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları 19

Vedat KELEŞ, Ersin ÇELİKBAŞ, Alper YILMAZ

Hadrianoupolis 2010 Yılı Çalışmaları(İlk Sezon)..... 39

Nurettin ÖZTÜRK, Berna KAVAZ

Zeytinliada 2010 Yılı Kazı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi 53

Erhan BIÇAKÇI

Tepecik-Çiftlik Kazısı 2010 Yılı Çalışmaları 69

Önder BİLGİ

İkiztepe Kazısı 2010 Dönemi Sonuçları 91

Gocha TSETSKHLADZE, William ANDERSON, Alexandru AVRAM, Suzana AVRAM,
Vincent CLARK, Kristal FLEMMING, Eser KORTANOĞLU, Damjan KRSMANOVIC,
Michelle NEGUS CLEARY, Armin SCHMIDT

Pessinus 2010 103

Coşkun ÖZGÜNEL, Davut KAPLAN

2010 Yılı Gülpınar / Smintheion Kazı Çalışmaları (31.Yıl) 145

A. Tuba ÖKSE, Ahmet GÖRMÜŞ, Tatsundo KOIZUMI,

Deniz YAŞIN MEIER, Nevin SOYUKAYA

Ilisu Barajı – Salat Tepe 2010 Yılı Kazısı 173

A. Tuba ÖKSE, Ahmet GÖRMÜŞ, Erkan ATAY, Nihat ERDOĞAN

Ilisu Barajı İnşaat Sahası 2010 Kurtarma Kazıları 189

Michael BLÖMER, Engelbert WINTER

Die Grabungen Auf Dem Dülük Baba Tepesi Bei Gaziantep 2010 205

Fede BERTI	
Work at lasos, The 2010 Campaign.....	221
A.Nejat BİLGİN, Gökhan COŞKUN, Zeynep BİLGİN, Asuman KURU, Nazan YÜZBAŞIOĞLU, F. Çağım ÖZCAN, Semra ÇIRAKOĞLU, Sevcan SİLEK	
Seyitömer Höyük 2010 Yılı Kazısı.....	233
Nurettin KOÇHAN, Korkmaz MERAL	
Kyzikos 2010.....	257
Gürcan POLAT, Yasemin POLAT, Kahraman YAĞIZ, Seçil ÜNEY, Rabia AKTAŞ, Evren AÇAR, Deniz ARKAN	
Andandros 2010 Yılı Kazıları	271
Vecihi ÖZKAYA, Aytaç COŞKUN, Feridun S. ŞAHİN	
Gre Abdurrahman 2010 Yılı Kazısı	295
Vecihi ÖZKAYA, Aytaç COŞKUN, Marion BENZ, Yılmaz S. ERDAL, Levent ATICI, Feridun S. ŞAHİN	
Körtik Tepe 2010 Yılı Kazısı	315
Mustafa ŞAHİN	
Myndos Kazısı -2010	339
Burçin ERDOĞU	
2010 Yılı Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Kazı Çalışmaları	365
Tevfik Emre ŞERİFOĞLU	
Kilise Tepe Erken Tunç Çağı Çalışmaları.....	375
Göksel SAZCI	
Maydos Kilisetepe Höyüğü 2010 Yılı Kazıları	389
Marie-Henriette GATES	
Kinet Höyük (Yeşil-Dört Yol, Hatay)2010 Sezonu.....	409
Armağan ERKANAL-ÖKTÜ, Nazlı ÇINARDALI-KARAASLAN	
Panaztepe 2010 Yılı Kazı Çalışmaları.....	419
Martin SEYER und Mitarbeiter	
Limyra 2010	441

Taner KORKUT	
Tlos 2010 Kazı Etkinlikleri	453
Francesco D'ANDRIA	
Phrygia Hierapolis'i (Pamukkale) 2010 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları	475
Engin ÖZGEN, Atilla ENGİN, Bora UYSAL, H. Kübra ENSERT, Filiz AY ŞAFAK	
Oylum Höyük, 2010.....	497
Kaan İREN, Taylan DOĞAN	
Daskyleion 2010 Yılı Kazı Çalışmaları	519
Aynur ÖZFİRAT	
Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazısı, 2009-2010	533

GÖKÇEADA-YENİBADEMLİ HÖYÜK

2010 YILI KAZILARI

Halime HÜRYILMAZ*

Çanakkale'nin 32 mil batısında bulunan Gökçeada İlçesi'ndeki Yenibademli Höyük'te, 2010 yılı kazı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında gerçekleştirilmiştir¹.

Bu yıl yürütülen kazılara başta Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, DÖSİMM, Türk Tarih Kurumu, Gökçeada Kaymakamlığı ve Belediyesi maddî ve lojistik yönden katkı sağlamışlardır. Bilimsel sonuçların elde edilmesinde desteklerini esirgemeyen tüm kurumların değerli yöneticilerine, bürokratik işlemlerin yürütülmesinde kolaylık sağlayan Genel Müdürlüğümüz mensuplarına, Çanakkale İl Kültür ve Müze Müdürlüğü elemanlarına, ayrıca taş eserlerin hammadde teşhislerinde yardımcı olan Gökçeada'da görevli MTA'nın uzmanlarına candan teşekkür ederim.

I. KAZILAR

İnsan baskısından uzak kalan ve doğal özelliklerini günümüzde de koruyan Büyükdere Vadisi'nin aşağı kesimindeki Yenibademli Höyük'te (Çizim: 1), 2010 yılı için öngörülen program kapsamında dört açmada çalışılmıştır. Bu

* Prof. Dr. Halime HÜRYILMAZ, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06800 Beytepe-Ankara/ TÜRKİYE. halimeh@hacettepe.edu.tr

1 2010 yılı kazılarına Bakanlık temsilcisi olarak Afyon Müzesi'nden Özkan Aslan, Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Metin Özbek, Öğr. Gör. Dr. Dilek Erdal, Arkeolog Fatih Baytaroğlu, Arkeolog Fatma Uçağıl, Restoratör Mustafa Kulkul, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Sevgi Engin, Elif Burcu Güven, Tuğba Tekin, Cansu Leyla Törer, Semih Çıkrıkçı, Önder Aydın, Uşak Üniversitesi Coğrafya Bölümü lisans öğrencisi Deniz Uçağıl ve Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencisi Kübra Yılmaz katılmıştır. Çalışmaların sağlıklı ve uyum içinde yürütülmesini sağlayan tüm ekip elemanlarına katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

açmalar höyüğün tepe düzlüğünde olmak üzere (G 8, F 8, F 9 ve F 9-batı), kuzeybatıdan-güneybatı yöne doğru sıralanmıştır.

1. G 8 Açmasında Yürütülen Çalışmalar

2009 yılında, G 8 açmasında kısmen ortaya konan Erken Bronz Çağ II dönemine ait bazı yapı kalıntılarının uzantılarını açığa çıkarmak, kuzey profildeki duvarların eğim nedenini araştırmak ve insan kalıntılarının batı yöne doğru yayılım alanını belirlemek amacıyla 2010 yılında yürütülen kazılardan önemli sonuçlar elde edilmiştir.

Bu sonuçlardan biri, açmanın doğu tarafında yer alan ve dikey aksından 1.30 m. doğu yöne ötelenen duvarın (Resim: 1), deprem olgusunu destekler nitelikte kanıtlar ortaya koymuş olmasıdır. Söz konusu duvarın açığa çıkarılan kuzey yönündeki uzantısının taş örgüsünde tespit edilen aralanma, kayma ve son sıraları oluşturan taşların devrilmiş olarak kuzey teras yönünde bulunması ve istilâya tanıklık edecek buluntulara rastlanmamış olması, anılan duvardaki yanıl kaymanın ve kuzey ucundaki tahribatın depremle ilişkilendirilmesine olanak sağlamıştır. Elde edilen bir diğer sonuç ise, tepe düzlüğünün kuzeybatı yönünde savunma surunun belirlenmemiş olmasıdır. Önceki yıllarda bu düzlüğün kuzeydoğu açmalarında da surla ait kalıntıların tespit edilmemiş olması, yerleşimin kuzey yönünün denize ve kuzey rüzgârlarına açık bırakıldığını göstermiştir. Bu durum, yerleşim yerinin güney yönündeki bataklık alanlarda yaşayan ve sıtmaya neden olan sivrisinekinlerin kuzey rüzgârlarıyla höyükten uzak tutulması gibi bir avantaj sağlamış olmalıdır.

Muhteşem sismolojik bir bölge olarak tanımlanan² Ege'nin, deprem potansiyeli yüksek olan bir adasında bulunan Yenibademli Höyük'te doğal bir afete maruz kalan bireylerin kalıntılarını 2010 yılında da ulaşılmıştır³ (Resim: 2). Erişkin bireylere ait iskeletlerden ikisi açmanın kuzey, diğer ikisi

2 Ş. Karagöz, *Eskiçağ'da Depremler*. Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları. İstanbul 2005, s. 10.

3 G 8 açmasında bulunan iskeletler konusunda bizi bilgilendiren ve ön rapor hazırlayarak bireylerin yaşlarını ve cinsiyetlerini saptayan Prof. Dr. Metin Özbek, Öğr. Gör. Dr. Dilek Erdal ve Arş. Gör. Dr. Ali Büyükkarakaya'ya çok teşekkür ederiz.

ise güney yönünde tespit edilmiştir (Çizim: 2). Orta yaşlı kadınlara ait olan ve yarıları kuzey kesit içinde kalan iki iskeletin tümüyle ortaya konması sonucu, bunların yatış durumları belirlenebilmiştir.

Açmanın kuzeybatı kesiminde açığa çıkarılan birinci iskelet (M 1), *hocker* durumunda olup başı güney ayakları kuzey yönünde bulunmuştur. Sağ tarafına yatan iskeletin, düz uzanan sağ kolu başının arkasında, sol kolu ise dirsekten kıvrık ve eli yüz hizasındadır. İskeletin kaburga ve kalça kemikleri üzerinde tespit edilen işlenmiş ağır taşlar, duvar örgüsüne aittir.

Birinci iskeletin 0.30 m. kadar kuzeydoğusunda rastlanan ikinci iskeletin (M 2), başı ve gövdesi hafif kuzeybatı yönünde, dizlerinden kıvrılan bacakları ise doğu-batı istikametinde bulunmuştur. Başının önünde kolları düz uzanan bu iskeletin el parmakları duvar örgüsünde kullanılan bir taşın altında belirlenmiştir. Sağ tarafına ve dizlerinin üzerine düştüğü anlaşılan bireyin sırt kemiklerinin hemen yanında, iki yan kenarı çentikli yassı bir taş idol ve bacaklarının güney yönünde başka bir bireye ait (M 3) bacak kemikleri saptanmıştır. Laboratuvarda yürütülen incelemeler sonucunda bu bacak kemiklerinin, 2009 yılı kazılarının son günlerinde kısmen açığa çıkarılan bir kadına ait oldukları anlaşılmıştır.

Çalışılan alanın güney kesiminde yanal kayma özelliği gösteren kuzeybatı-güneydoğu yönündeki duvarın hemen önünde ortaya konan diğer iki iskeletten batıdaki (M 4) yaşlı bir erkeğe, doğu yönündekinin (M 5) de orta yaşlı bir kadına ait olduğu belirlenmiştir. Başları güneybatı, gövdeleri kuzeydoğu yönünde olan bu iskeletlerin de üzerlerinde, duvara ait işlenmiş irili ufaklı taşlar bulunmuştur. Yaşlı erkek bireyin (M 4) arkasında ele geçirilen devrilmiş durumda siyah astarlı, tek kulplu el yapımı bir kap (Resim: 3) ve gövdesinin önünde yıkılan taşların darbesiyle kırılan siyah astarlı testiye ait parçalar ve doğu yönündeki kadın bireyin (M 5) yatış pozisyonu (Resim: 4), bu bireylerin kuzey kesimdeki bireylerle (M 1 ve M 2) aynı düzlemde bir arada bulundukları bir ortamda doğal bir felâkete maruz kaldıklarını düşündürmüştür. Yangının ve istilânın söz konusu olmadığı bu düzlemde, birbirine yakın bulunan değişik yönlerdeki bireyler için hazırlanmış mezar çukurlarının bulunmaması, üzerlerinde mimariye ait taşların tespit edilmiş olması gibi hususların dışında, Batı Anadolu ve kuzey Ege adalarındaki ölü

gömme âdetlerine aykırı görünen yerleşim içindeki bireylerin kalıntıları, onların bir deprem sonucu hayatlarını kaybetmiş olmalarını akla getirmiştir.

Ege adalarından Limni'de Poliochni'nin⁴ sarı evresinde ve Sisam Adası'nda prehistorik Heraion'un⁵ II. döneminde, diğer bir deyişle M.Ö. 3. binyılın 2. yarısında yıkımlara ve can kaybına neden olan depremler göz önüne alındığında, Yenibademli'de de böyle bir doğa felâketinin yaşanmış olması çok şaşırtıcı olmasa gerektir. Yerleşimde insan kemikleri ile birlikte aynı düzlemde ele geçirilen pişmiş toprak kapların tümünün elde biçimlendirilmiş olması, bu depremin batı Anadolu'da çömlekçi çarkının ortaya çıktığı M.Ö. 3. binyılın ortalarından önce Yenibademli Höyük'te yaşandığını göstermektedir.

Poliochni'nin sarı evresindeki ve Heraion'un II. dönemindeki depremlerden daha eskiye tarihlenen bu doğa olayı, Gökçeada'da somut bulgularla ve insan kalıntılarıyla belgelenebilen⁶ ilk deliller olması bağlamında önem kazanmakta ve yer bilimcilerin Ege Bölgesi'ndeki deprem modellerine ve tekrarlanma süreçlerine ışık tutacak niteliktedir.

2. F 8 Açmasında Yürütülen Çalışmalar

Tepe düzlüğünün kuzeybatı kesiminde yer alan F 8 açmasının, doğu yönünde yer alan açmada önceki yıllarda kısmen açığa çıkarılan kimi yapıların batı kesit içinde kalan uzantılarını ortaya koyarak yerleşim şemasının gelişimini izlemek amacıyla yürütülen kazılar sonucunda, Erken Bronz Çağı II dönemine tarihlendirilen üç yapı katının mimari kalıntılarına ulaşılmıştır (Çizim: 3).

I. yapı katını belirleyen kalıntılar, aynı yönde bitişik inşa edilen iki farklı yapının tanımlanmasını sağlamıştır. Bunlardan kuzeydoğudaki ilk yapının taş örgülü temelleri, kuzeybatı-güneydoğu yönde uzanan yapının 15 m.

4 L. Bernabò-Brea, *Poliochni. Città preistorica nell'Isola di Lemno*, I. Roma 1964, s. 26; L. Bernabò-Brea, *Poliochni. Città preistorica nell'Isola di Lemnos*, II. Roma 1976, s. 89 vd.

5 V. Milojević, *Samos I. Die prähistorische Siedlung unter dem Heraion. Grabung 1953 und 1955*. Bonn 1961, s. 37; O. Kouka, *Siedlungsorganisation in der Nord- und Ostägäis während der Frühbronzezeit* (3. Jt. v. Chr.). Rahden/Westf. 2002, s. 288.

6 H. Hüryılmaz, "Gökçeada-Yenibademli Höyük'te Erken Bronz Çağı'na Ait Deprem İzleri" (baskıda).

uzunlukta ve 5.40 m. genişlikte olduğunu göstermiştir. Güneydoğu bölümü önceki yıllarda kazılan bu yapının, kuzeybatı kesimindeki iç dolgusunda, Troia I döneminin çanaklarıyla benzeşen el yapımı keramik örnekleri, çekiç taşları ve yassı disk biçimli taş ağırlık bulunmuştur. Birinci yapının güneybatı yönündeki uzun duvarına bitişik inşa edilen ikinci yapının, sadece bir uzun duvarına ve yapı içinde yer aldığı öngörülen ahşap dikmeleri destekleyen taş kümelerine ulaşılmıştır. Duvarın iç yüzüne bitişik olan bu taş kümeleri, ahşap dikmelerin 2.70 m. arayla dikildikleri konusunda bilgi vermiştir. Dar bir alanda araştırılan ikinci yapının iç dolgusunda bronz veya bakırdan bir nesne ve Ege dünyasında kullanım amaçları hâlâ tartışmalı olan Erken Bronz Çağ II döneminde sık rastlanan kil kancaya ait sap bölümü bulunmuştur.

Açmanın güney yarısında tespit edilen kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir yapı temeli ve ahşap dikmeye kaide oluşturan küme hâlindeki taşlar ise, II. yapı katına aittir. I. katın yapılarından farklı yönde inşa edildiği anlaşılan bu yapı kalıntısının, kuzeybatı yönünde yer alması gereken ikinci duvarının temel taşları batı terasa devrilmiş olmalıdır. İç dolgusu tepe düzlüğünün kuzeybatı sınırına kadar uzanan bu yapıdan elde edilen çanak çömlek parçaları I. kattaki örneklerin geleneğinde üretilmiş olup hiçbiri tümlenebilecek düzeyde olmamıştır. Aynı katın dolgusunda tarla tarımı ile ilişkilendirilen depolama küplerine ait parçalardan başka, beslenme alışkanlığında deniz ürünlerinden vazgeçilmediğini kanıtlayan balık kemiği de ele geçirilmiştir.

Açmanın kuzeybatı yönünde mimarî bütünlük sağlayan ve bir yapının köşesini belirleyen kalıntılar ise, III. yapı katına aittir. Biri kuzeydoğu-güneybatı, diğeri kuzeybatı-güneydoğu yönde uzanan kalıntıların taş örgülerinde, güneybatı yönüne doğru eğim tespit edilmiştir. Tepe düzlüğünün kuzeybatı kesiminin, III. yapı katı sürecinde, batı ve kuzey teras istikametine doğru kapalı olduğu yönünde ip uçları sağlayan bu kalıntıların arasında kalan dolgunun enkaz görünümü vermiş olması, yapının bir tektonik hareketten etkilendiğini düşündürmüştür. Henüz kaç mekânlı olduğu anlaşılamayan bu yapının envanterini, üretim ekonomisinde rol oynayan kemik âletler, çakmak taşı ve riyolitten dilgi parçaları, perdah taşı, bakır/bronz (?) âlet

ve taştan şematik bir idol oluşturmıştır. Açmanın güneybatı dördlüğünde ve aynı katta belirlenen küçük ölçekteki temel parçalarının yorumlanmaları ise mümkün olmamıştır. Uzantıları kazılmayan alan içinde kalan bu temel parçalarının düzleminde, olağan iş âletlerinden sayılan dilgi parçaları, kemik delici ve mablakların yanı sıra pişmiş topraktan ağırşak ele geçirilmiştir.

3. F 9 Açmasında Yürütülen Çalışmalar

Höyüğün en yüksek kesimine denk düşen F 9 açmasında, iki farklı döneme tarihlendirilen kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Bunlardan geç döneme işaret eden bir şapel kalıntısı (Çizim: 4), yaklaşık 100 yıl kadar önce Rum asıllı vatandaşlar tarafından inşa edilmiştir. Yıkılan duvarlarının enkazı 80 m² lik bir alana yayılan şapelin (3.30 x 4.90m.) yönü yaklaşık doğu-batı doğrultusundadır. Girişi batı yönde olan bu dini nitelikli yapının temellerinde, Erken Bronz Çağ II dönemi yapılarından sökülen taşlar, taban düzleminde ise yeni işlenen yassı plâka taşları kullanılmıştır. Duvarlarının büyük bir bölümünün ve çatısının çökmesiyle harabe hâline gelen yapının iç dolgusunda ve etrafında çatı kiremitleri ve kap parçaları dışında paslanmış bir madenî para (5 kuruş) bulunmuştur.

F 9 açmasında ikinci dönemi belirleyen Erken Bronz Çağ II zamanına ait kalıntılara, şapelin doğu ve güney yönünde ulaşılmıştır (Çizim: 5). Doğru yönünde tespit edilen kalıntılar, iki yapı katının belirlenmesini sağlamıştır. Bu katlardan üstteki, 'Yenibademli II öncesi' şeklinde tanımlanmıştır. Çalışılan alanın kuzey kesiminde ortaya konan bu katın yapı temeli ve ahşap dikmeye ait taş örgülü kaide ve şapelin güney tarafındaki bir temel parçası, üst kattaki yapının kuzeybatı-güneydoğu yönde inşa edildiğini göstermiştir. Yapının iç dolgusunda ele geçirilen alt öğütme taşları, perdah taşı, dilgi, taş balta, kemik deliciler, pişmiş topraktan kapak, fincan, minyatür çanak, ağırşak ve bir figürin, üretim ekonomisinde rol oynayan taş, kemik ve keramik endüstrisinin ürünlerine ışık tutmuştur.

Söz konusu yapı katının altında belirlenen ve ‘Yenibademli I öncesi’ olarak tanımlanan tabakada ise, kuzeydoğu-güneybatı yönde inşa edilen bir yapının güneybatı köşesi açığa çıkarılmıştır (Resim: 5). Büyük bir bölümü önceki yıllarda ortaya konan ve zengin konteksti ile dikkati çeken bu yapının güneybatı köşesindeki dolgusunda, Troia I dönemi kaplarını anımsatan testi, çanak ve çömlek parçalarının yanı sıra, sağlam bir figürin (Resim: 6) de bulunmuştur. Şimdiye kadar höyükte ele geçirilen kırık figürinlerin gövde kısımlarının nasıl tamamlanabileceği konusunda fikir veren bu örnek, kuzey Ege Bölgesi’nde Erken Bronz Çağ II döneminde gelişim gösteren figürin sanatına yeni bir tipin katılımını sağlamıştır. M.Ö. 3. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen Midilli Adası’ndaki Thermi⁷ yerleşim yerinin figürinleriyle rekabet edecek düzeyde olan Yenibademli’nin bu figürini, bugüne kadar yerleşim yerinde bulunan örneklerle çeşitlilik kazandırmakta ve plâstik eser yapımında sanatçılara tanınan özgürlüğü göstermesi yönünden önem taşımaktadır.

Şapelin güney yönünde sürdürülen çalışmalar sırasında, yine Erken Bronz Çağ II dönemine tarihlendirilen çeşitli yapılara ait temel kalıntıları açığa çıkarılmıştır (Çizim: 5). Bunlardan doğu yönünde olmak üzere en üsttekiler, ince uzun yapılara ait olup kuzeybatı uçları şapelin altında kalmıştır. Bu kalıntıların seviyesine ait güneybatı yöndeki dolguda, Troia I döneminin tünel kulplu çanaklarını ve kapaklarını hatırlatan örneklerden başka, adaya hammadde olarak dışarıdan getirilen kalsedon bulunmuştur.

Anılan mimarî kalıntıların batı yönünde ve bir kat altta tespit edilen kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan bir diğer yapı temeli (Çizim: 5) ise, başka bir yapının varlığına işaret etmiştir. Büyük çapta üst kat yapılarının inşası sırasında tahribat görmüş olan bu yapı kalıntısının kuzeydoğu tarafındaki düzleminde kemikten iş âletleri, süs iğnesi, taş idol, alt öğütme taşları, çekiç taşı ve pişmiş topraktan bir pota ele geçirilmiştir.

Aynı alanda bir sonraki yapı katına inildiğinde, planı henüz belirlenemeyen bir yapının köşesine ulaşılmıştır (Çizim: 5). İki temel parçası ile temsil edilen

7 W. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*. Cambridge 1936, Pl. XX-XXII.

bu katın dolgusunda mutfak kaplarına ait el yapımı keramik örnekleri, ağırşak ve dilgi parçası ele geçirilmiştir. Bunlar teknik özellikleri bakımından üstteki iki yapı katının buluntularıyla benzeşmektedir.

Söz konusu yapı katını izleyen bir sonraki katta ise, sadece kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan bir mimarî kalıntıya rastlanmıştır (Resim: 7). Her iki yöndeki uzantıları üst katların yapıları altında kalan bu duvar parçasının, ne tür bir yapıya ait olduğu ve yapının hangi yöne doğru inşa edildiği konusunda ayrıntılı bilgi elde edilememiştir. Oldukça düzgün örülen duvarın batı tarafındaki dolgusunda sadece bir taş balta ve yerleşim yerinin birçok konutunda saptandığı gibi, burada da bir kil kanca parçası bulunmuştur.

4. F 9-Batı Açmasında Yürütülen Çalışmalar

Tepe düzlüğünün güneybatı kesiminde yer alan F 9-batı açmasında, Erken Bronz Çağ II dönemine tarihlendirilen iki yapının kalıntıları ortaya konabilmiştir (Çizim: 6). Bunlar kuzeybatı-güneydoğu yönünde inşa edilen konutlara ait olup konumları tepe düzlüğünün batı kesiminde tespit edilen I. yapı katının diğer yapılarıyla uyum içindedir. Bağımsız ve birbirine yakın inşa edilen bu iki yapının arasında kalan dar bir geçit, muhtemelen yağmur suyuna karşı alınan bir önlem olarak ufak bir bölme duvarıyla kapatılmıştır. Benzer bir uygulama Troia'nın⁸ E4/5 plan karesinde (kazanın ismine göre Mansfeld Tepe) yer alan II A ve II B megaronları arasında da belirlenmiştir.

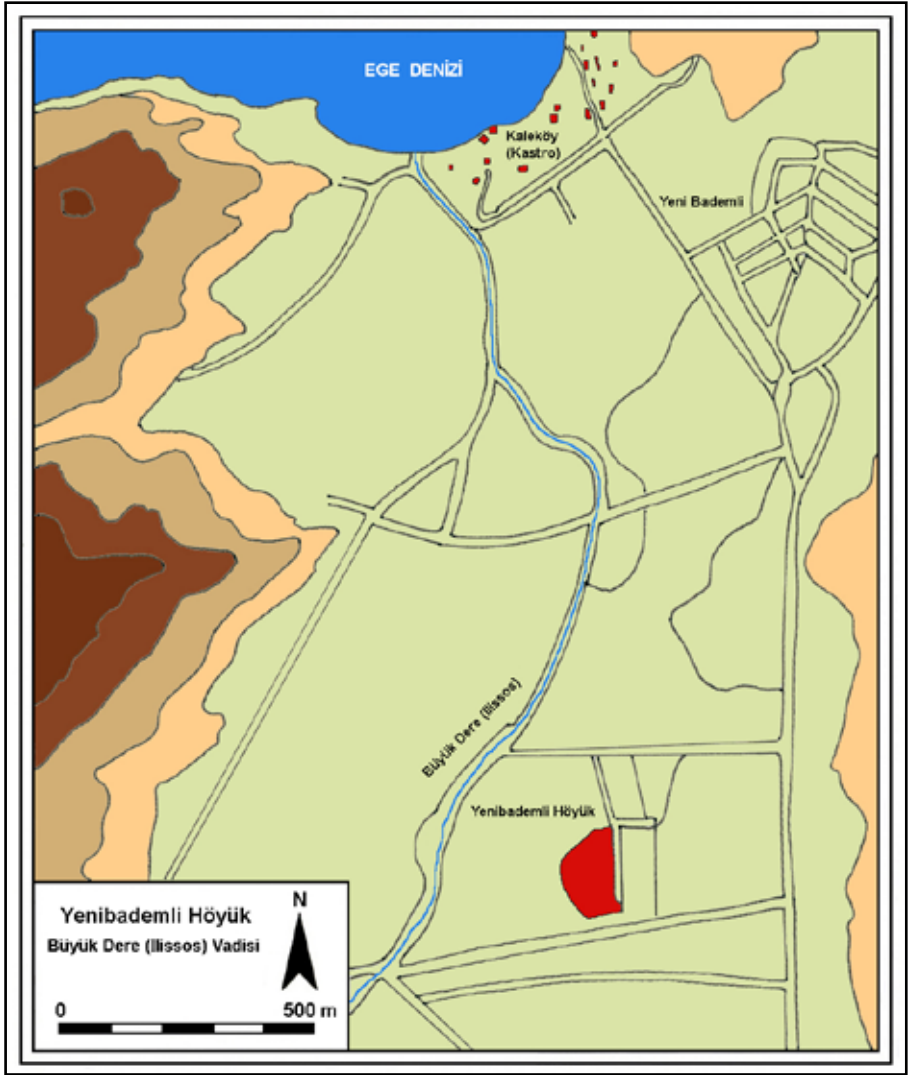
Girişleri güneydoğu yönünde bulunan bu yapılardan, kuzeydoğudaki iki mekanlıdır. Arazinin topoğrafik durumuna göre şekil alan arkadaki küçük mekân trapez biçimli, büyük mekân ise dikdörtgen şeklindedir. Küçük mekânda, gıda maddelerinin konut içinde hazırlandığını gösteren öğütme taşları ele geçirilmiştir. Büyük mekânda tavanı alttan destekleyen iki ahşap dikmeye ait taş kümelerinden başka, yumuşakça kabuğundan kolye tanesi, pişmiş topraktan balık ağı ağırlığı, ağırşak, kil kanca parçası ve alt öğütme taşı bulunmuştur. Bunlar iki mekânlı konutta barınan bir ailenin ekonomik düzeyinin normal standartta olduğunu düşündürmüştür.

8 M. Korfmann, "Troia-Ausgrabungen 1990 und 1991", *Studia Troica* 2, 1992, s. 20, Taf. 2: 1, 2; M. Korfmann, "1991 Yılı Troia Çalışmaları", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı* I. Ankara 1993, s. 383.

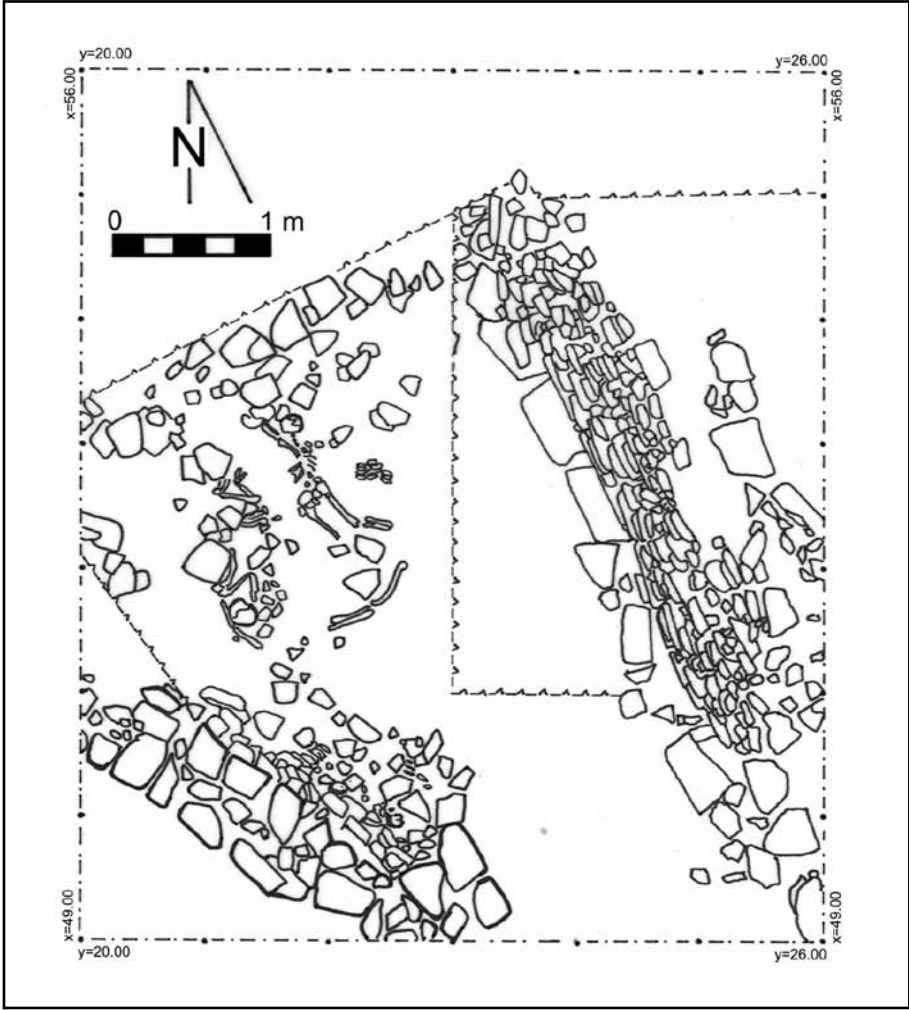
Birinci yapının güneybatısında yer alan ikinci yapı da, iki mekânlı olarak tasarlanmıştır. Bunun arkasındaki küçük mekânı dar bir hücre görünümünde, büyük mekânı ise dikdörtgen planlıdır. İki aşamada zarar gördüğü anlaşılan yapının iç dolgusuna açılan bir kanal, yakın zamandaki tahribata işaret etmiştir. İkinci hasar yapının uzun duvarlarında tespit edilmiştir. Bu duvarların güney yarılarının kuzeydoğu istikametine doğru ötelenme nedeni, Ege’de sık tekrarlanan tektonik bir olayın yaşanmış olmasına dayandırılmıştır. Yoğun kül artıklarının yanı sıra, büyük mekânda tespit edilen yuvarlak taş konstrüksiyon, iri tahıl küpünün desteklenmesi amacıyla örülmüştür. Benzer bir konstrüksiyonun önceki yıllarda höyüğün doğu yönünde yer alan bir konutunda da saptanmış olması, bu tür uygulamanın sadece bu yapıya özgü olmadığını, başka yapılarda da benzer durumla karşılaşılabilceği yönünde bilgi sağlamıştır. Buluntu bakımından fakir görünen yapının içinde ele geçirilen keramik örneklerinin hiçbirisi, herhangi bir kabın tümlenmesini mümkün kılmamıştır.

II. KÜÇÜK ESER RESTORASYONU

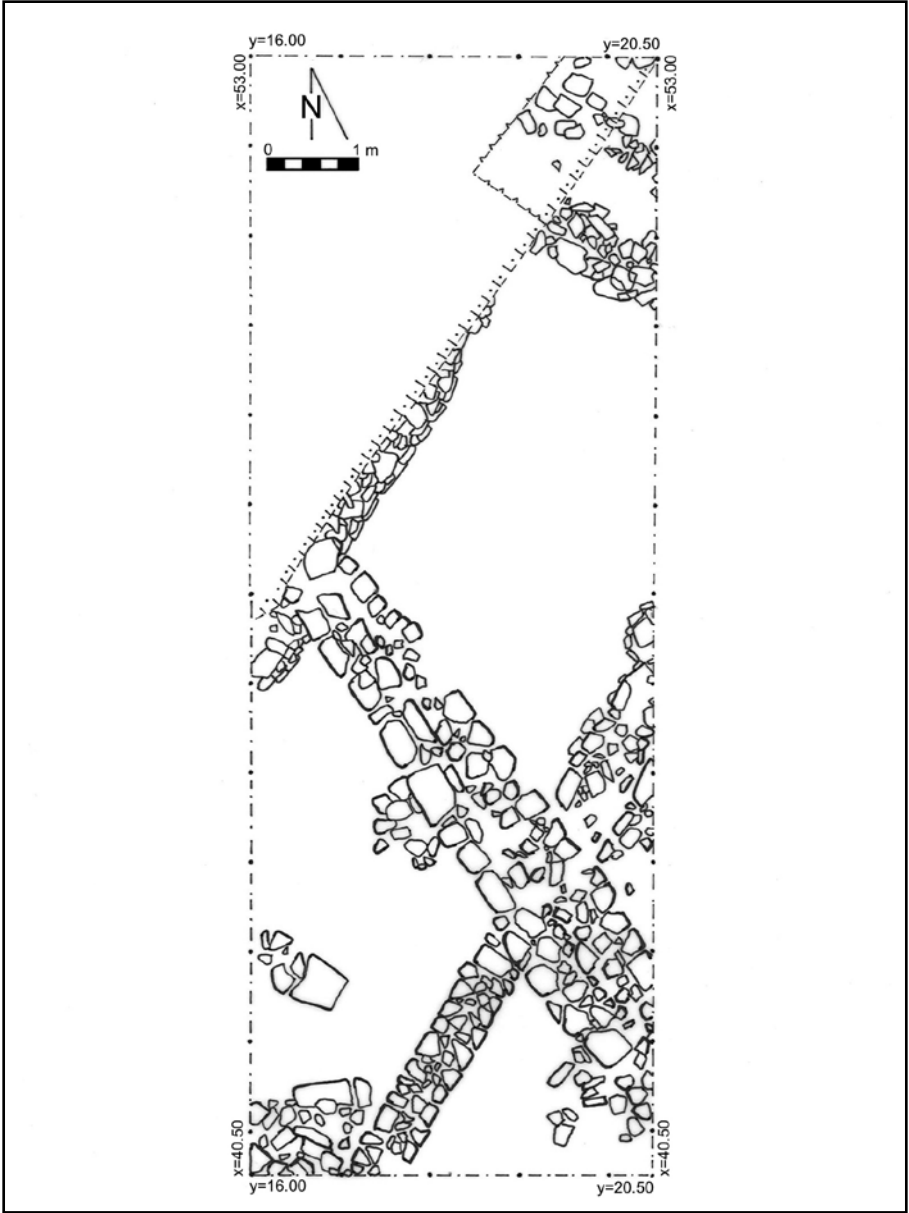
Kazı çalışmaları sırasında bulunan çeşitli kaplara ait keramik örneklerinin konservasyon ve restorasyon işlemlerine önceki yıl olduğu gibi, 2010 yılında da devam edilmiştir (Resim: 8). Yenibademli sakinlerinin keramik endüstrisinin, Denizsel Troia I kültürünün etkisi altında olduğunu gösteren kap repertuarından, 2009 yılında açığa çıkarılan ve devamları gelmediği anlaşılan 7 testinin, 1 çömleğin, 3 çanağın ve 4 kapağın yanı sıra, 2010 yılında açığa çıkarılan 1 fincanın, 1 minyatür çanağın, 1 tünel kulplu çanağın ve tek kulplu bir kabın restorasyonları tamamlanmıştır. Kazı döneminin sonunda Çanakkale Arkeoloji Müzesi’ne yukarıda anılan kaplarla birlikte, 33 adet envanterlik ve 36 adet etütlük değerde eser teslim edilmiştir.

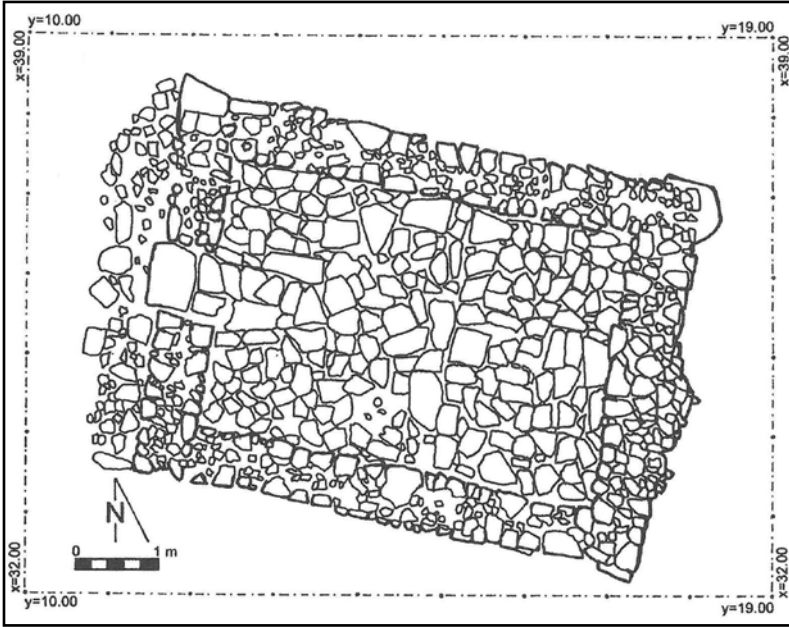
Çizim 1: Gökçeada-Yenibademli Höyüğü'nün Büyükdere Vadisi'nde konumu.

Çizim 2: Yenibademli Höyük. G 8 açmasında EBÇ II döneminin mimari kalıntıları ve insan iskeletleri.

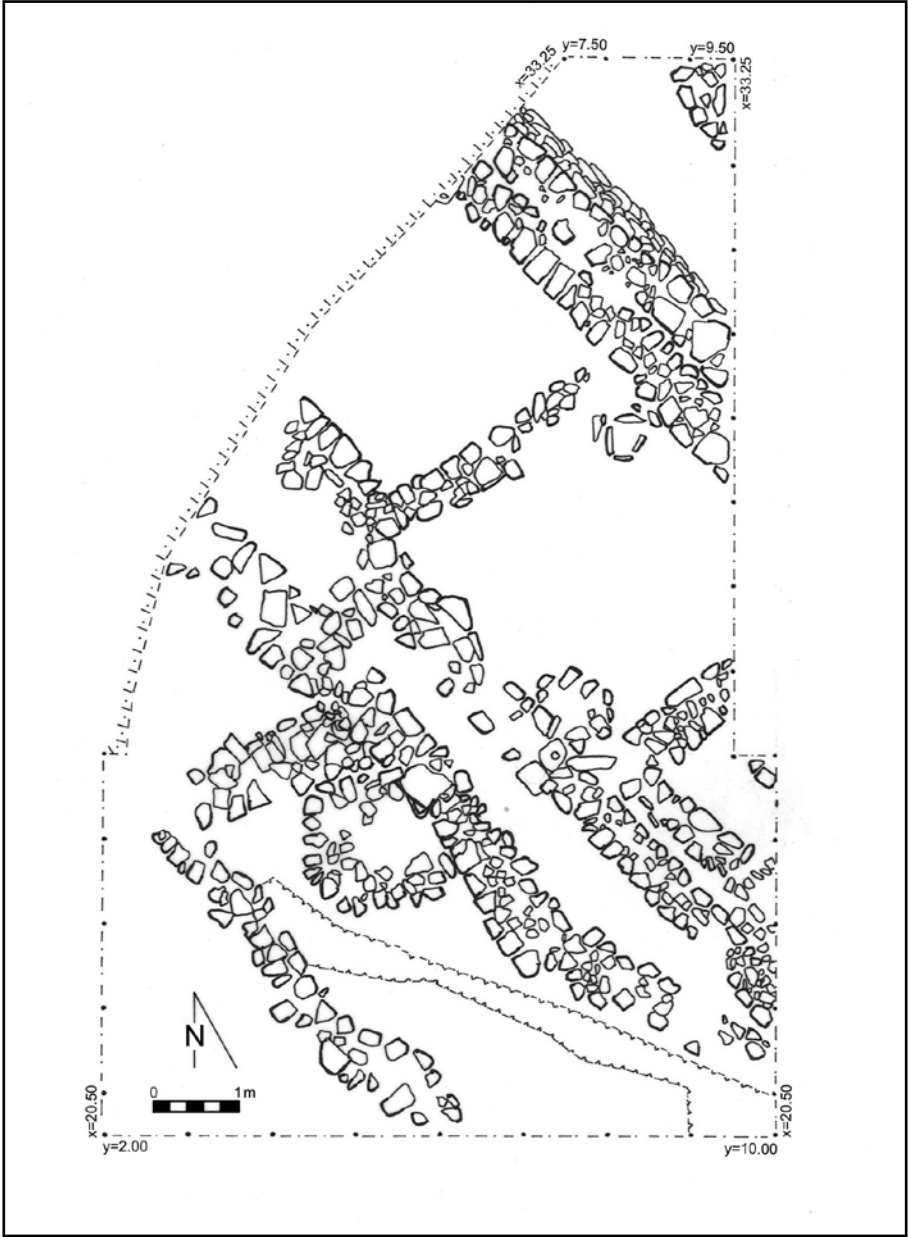
Çizim 3: Yenibademli Höyük. F 8 açmasında EBÇ II dönemi mimari kalıntıların planı.

Çizim 4: Yenibademli Höyük. F 9 açmasında şapel yapısının planı.

Çizim 5: Yenibademli Höyük. F 9 açmasında şapel ve EBÇ II dönemi mimari kalıntılarının planı.

Çizim 6: Yenibademli Höyük. F 9-batı açmasında EBC II dönemi mimarî kalıntıların planı.

Resim 1: Yenibademli Höyük. G 8 açmasında depremden etkilenen EBÇ II döneminin duvarı.

Resim 2: Yenibademli Höyük. G 8 açmasında bulunan insan iskeletleri.

Resim 3: Yenibademli Höyük. G 8 açmasında bulunan EBÇ II dönemine ait tek kulplu kap.

Resim 4: Yenibademli Höyük. G 8 açmasında bulunan orta yaşlı kadının iskeleti.

Resim 5: Yenibademli Höyük. F 9 açmasında
EBÇ II dönemine ait bir yapının köşesi.

Resim 6: Yenibademli Höyük. F 9 açmasında
ele geçirilen pişmiş toprak figürin.

Resim 7: Yenibademli Höyük. F 9 açmasında EBÇ II döneminin duvar kalıntısı.

Resim 8: Yenibademli Höyük. 2010 yılında restore edilen EBÇ II dönemine ait kaplar.

PARİON 2010

KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Cevat BAŞARAN *
Vedat KELEŞ
Hasan KASAPOĞLU
Hasan Ertuğ ERGÜRER

Cevat BAŞARAN

1. Genel

2010 yılı Parion kazı ve restorasyon çalışmaları, başkanlığındaki 4 akademisyen, 1 restoratör-konservatör, 1 antropolog, 1 seramik uzmanı, 4 yüksek lisans ve 1 doktora öğrencisi ile 55 öğrenci-işçiden oluşan bir ekip tarafından 21 Haziran – 31 Temmuz 2010 tarihlerinde kazı programı çerçevesinde Parion Güney Nekropolü, Tiyatro, Roma Villası, Yamaç Yapısı, Odeion ve Sondajlar olmak üzere antik kentin 6 ayrı bölgesinde gerçekleştirilmiş, çok sayıda etütlük ve 34 adet envanterlik eser ortaya çıkarılmıştır¹.

* Prof .Dr. Cevat BAŞARAN, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240-Erzurum / TÜRKİYE Tel:04422314065 Fax:04422361428 E.Mail: cbasaran@atauni.edu.tr ; parionluparis@yahoo.com ; Web. www.parion.biz

1 Bu yılki kazı çalışmalarına izin veren T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne; çalışmalara proje desteğinde bulunan Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü ve Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na; Kazımızda Bakanlık temsilcisi olarak görev yapan, Çanakkale Arkeoloji Müzesi uzmanı Sn. Çağman Esirgemez'e ve Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu uzmanı Sn.Yusuf Çorbacı'ya; Biga Kaymakamlığı'na, Kemer Köyü Muhtarlığı'na, sponsorlarımız, İÇDAŞ AŞ. Genel Müdürlüğü, M.M. Nurova, Ü.Kutluer, Ö.Sezer ve A.Koç'a; büyük özveriyle çalışan kazı ekibinin tüm elemanlarına, burada bir kez daha teşekkür etmek isterim.

Nekropol alanında öncelikli olarak, yıl boyunca oluşan doğal tahribat ve bitki örtüsü temizlenmiş, ardından kış yağmurları sonucu önceki yıllarda çalışılan açmalardan bazılarının kesitlerinden akan topraklar kaldırılarak, “Taş Döşeli Yol” olarak adlandırılan yolda restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sonrasında yıkılan mermer bloklar vinç yardımıyla, örülen destek duvarı üzerine orijinal konumlarına yerleştirilerek Taş Döşeli Yol orijinal hâliyle koruma altına alınmıştır. Bu çalışmaların ardından, alanda önceki yıllarda uygulanan karolaj sisteminin kent karolajına uygun hâle getirilmesi amacıyla gerekli ölçümler ve konumlandırmalar yapılarak yeni karolaj sistemine uygun olarak 5 farklı açmada kazı çalışmaları yapılmıştır (Resim 1). 1545-2300 açmasında kalan ve önceki dönemde yaklaşık -2.10 m. kota kadar inilen kısımda yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılan UM13’ten urna kabı olarak kullanılan bir amphora ile bunun yanına bırakılmış, bir çift kulplu kap ele geçirilmiştir. (Resim: 2). 1545-2295 No.lu açmanın bu yıl kazılmaya başlanan kuzey kısmında yaklaşık -1.20 m. kota kadar inilmiş, alanın güneyinde -1.00 m. kotta, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir moloz taş yığıntısı ve etrafı moloz taşlarla desteklenmiş, UM14 adını verdiğimiz *oinochoe* formunda bir kaptan oluşan urna mezar ortaya çıkarılmıştır. Aynı kısımda devam eden çalışmalarda doğu-batı doğrultusunda uzanan, omurgalı kapağa ve monolit tekneye sahip, tarafımızdan L2 olarak adlandırılan bir lâhit ortaya çıkarıldı. Lâhit içerisinde kemikleri erimiş bir kadın iskeleti ile bronz bir iğne, dudağı yanık bir kandil ve ağırşak olduğu düşünülen obje dışında buluntu ele geçirilmedi. (Resim: 3).

1550-2295 açmasında yapılan çalışmalarda -1.30 m. kota kadar inilerek, bazıları kısmen tahribat görmüş, 8 mezar tespit edildi. Bu mezarlardan M138, basit toprak mezar tipinde, inhumasyon gömüye; bir adet iç gövdeli *unguentarium* ve bir adet pişmiş toprak alabastrondan oluşan ölü hediyelerine

** Arş. Gör. Hasan KASAPOĞLU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240 Erzurum / TÜRKİYE Tel: 0 442 231 40 69, Fax: 04422361428, E-mail: hasankasapoglu@gmail.com

sahiptir. Doğu yarısı tahribat görmüş M140, kremasyon gömüye sahip, semerdam kiremit mezar tipinde ve 1 pişmiş toprak *unguentarium* ile 2 kandilden oluşan ölü hediyeleri içermektedir. Aynı açmada ölü hediyesi bulunmayan, inhumasyon gömüye sahip, basit toprak mezar tipli M142 ve bu mezarı tahrip eden ve daha üstte yer alan, ahşap sandık mezar tipindeki çocuk mezarı M141, ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarın içerisinden kırık vaziyette, kukla bacaklı 3 pişmiş toprak savaşçı figürini, tek kulplu küçük bir testiye ait parçalar, korozyonlu bronz sikke, cam yüzük ve cam boncuk uçlu kolye halkası ile küçük bronz bir aynaya ait parçalar ele geçirilmiştir. Bu mezarların güneyinde, kremasyon gömüye sahip olup M144 ve M145'i tahrip eden M143 mezarı ortaya çıkarılmıştır. Semerdam kiremit mezar tipindeki M143, dördü sağlam toplam 7 pişmiş toprak *unguentarium*, biri küçük boyutlu 2 *lagynos* ve bir aşırı korozyonlu metal kulplu maşrapa türü kaptan oluşan ölü hediyelerine sahiptir (Resim 4). Aynı kottaki M144'te sol tarafı tahribat görmüş iskelet dışında buluntu ele geçirilmezken, bunun hemen batısındaki, kremasyon gömüye sahip M145'ten, 2 pişmiş toprak *unguentarium*, ağız kısmı eksik 1 cam *unguentarium*, biri kırık 2 pişmiş toprak kandil ile 1 pişmiş toprak *lagynos* ele geçirilmiştir. Bu açmada ortaya çıkarılan son mezar olan, kremasyon gömüye sahip M146'da, diskusunda Zeus'un Europa'yı kaçırma sahnesi bulunan 1 pişmiş toprak kandil, birinin boyun kısmı kırık 2 *unguentarium* ile 1 pişmiş toprak *lagynos* ele geçirilmiştir. Açmada -2.30 m. kota kadar inilmiş; dağınık hâlde ve farklı seviyelerde, birkaç Roma ve Hellenistik Dönem parçası ile çok sayıda Korinth Dönemi seramik parçaları da ele geçirilmiştir.

1555-2295 açmasının doğu yarısında -0.50 m. kotta, bir adet M.S 1 y.y ikinci yarısına ait *unguentarium* ve kolossal bir mermer heykele ait olduğu düşünülen bir *phallos* ele geçirilirken, -1.35 m. kotta üst kısmı kayrak taş parçasıyla kapatılmış, boyun kısmında kırıklar ile gövdesinde çok sayıda çatlak bulunan, *hydria* formunda bir *urna*, UM15 ortaya çıkarılmıştır. -2.30 m. kota kadar inildiğinde, kuzey kısımda bazı yerlerde ana kayaya ulaşılırken, güney doğu kısımda, içerisinde çok sayıda erken dönem seramik parçası ele geçirilen bir kremasyon alanı ortaya çıkarıldı. Bulunan parçaların birleştirilmesi sonucu, kısmen eksik de olsa, üzerinde Perseus ve Gorgo mitolojisinin betimlendiği,

M.Ö.6.yy.a tarihlenen büyük boyutlu bir destekli kratere ait oldukları anlaşıldı. Açmanın kuzeyinde ve -2.30 m. kotta, tek ölü hediyesi olan ve M.Ö.500-480'lere tarihlenen "Samien A Tipi"² olarak adlandırılan gruba dâhil olan bir *lekythosa* sahip, basit toprak mezar tipindeki M148 ortaya çıkarıldı. Bu iki önemli buluntu ışığında, alandaki erken dönem gömüleri ile ilgili bazı önemli verilere ulaşılmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Hellenistik Dönem gömüleri tarafından tahrip edilen bu alandaki mezarlardan, Nekropolün Hellenistik Dönem öncesinde de kullanıldığı ve kremasyon ve inhumasyon gömü tiplerinin bir arada uygulandığı sonucuna varılmıştır.

1555-2300 açmasının kuzeybatı bölümünde yapılan çalışmalarda büyük bir kısmı tahribata uğramış, M139 olarak adlandırılan mezar ile -1.95 m. kotta sadece iskeletin yer aldığı basit toprak mezar tipindeki M147 ortaya çıkarılmış; çalışmalar sırasında 1 kandil ve birkaç seramik parçası dışında buluntu ele geçirilmemiştir.

1545-2290 No.lu açmada yapılan çalışmalarda, açmanın kuzeybatısında -0.60 / -0.90 m. deki kotta, yaklaşık 2x2 m. ölçülerinde bir kremasyon alanı tespit edilirken; -1.90 m. de ana kayaya ulaşılmıştır. Kremasyon alanının üst seviyesinde, bu alanın tamamına dağılmış vaziyette Orientalizan Dönem ve Korinth Dönemine ait toplam 4 kaba ait çok sayıda seramik parçası ele geçirilirken, bu kısmın güneybatısında parçaları farklı yerlerde ele geçirilen, M.Ö.6. yy. sonlarına ait, üzerinde atlı bir savaşçının veda sahnesinin yer aldığı bir Siyah Figürlü lekythos bulunmuştur. Açmanın güneybatısında -2.20 m. kotta L2 ile aynı tipte omurgalı kapağa sahip, L3 lâhdi ortaya çıkarıldı. Kapağında ve teknesinde çatlakları bulunan lâhdin iç kısmında, başı kuzeyde sırtüstü kolları iki yana bırakılmış yatan bir erkek iskeleti ile gövdesi kısmen tahribat görmüş, üzerinde bir savaşçının veda sahnesi yer alan, M.Ö. 520-510'a tarihlenen siyah figür tekniğinde bir lekythos³ sol eli üzerinde bir *strigilis* ve

2 Benzer örnekleri için bkz. Sevgi Hayriye Temiz "Uşak Müzesi'nden Bir Grup Koku Kabı ve Lydia Parfüm Endüstrisi" Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, Ankara, s. 76-77, Levha 4.1-2-3.

3 Benzerleri için bkz. Mary B. Moore; Mary Zelia Pease Philippides; "Dietrich von Bothmer Attic Black-Figured Pottery, The Athenian Agora, Vol. 23," 1986, Princeton - New Jersey , s.208, Cat. No: 831, Pl. 77.

küçük bronz bir iğne ele geçirildi. (Resim:5). Bu lâhit ve L2 ile elde edilen veriler, Parion Güney Nekropolü'nde M.Ö.6. yy. sonlarında inhumasyon gömünün uygulandığı lâhitlerin kullanıldığını göstermesinin yanı sıra, bu iki mezarda iskeletlerin üzerinde ele geçirilen tekstil parçaları ve özellikle de omuz kısımlarında yer alan küçük iğneler ve bu iğneler üzerindeki aynı tipte tekstil parçası izlerinin bulunması açısından ve bu dönemde ölülerin bir tür kumaşa sarılarak gömüldüklerini göstermeleri açısından önemlidir.

3. Roma Hamamı

Vedat KELEŞ*

Alper YILMAZ

Roma Villası çalışmalarına, önceki yıllarda ortaya çıkarılan mimarî elemanların üzerine örtülen jeotekstilin kaldırılması ve açma kesitlerinde yağmur sularının neden olduğu toprak kaymalarının temizlenmesi ile başlandı. Temizlik çalışmalarından sonra 2009 sezonunda kazısı yapılan hypocaustlu mekânın güney tarafındaki odanın işlevini belirlemeye yönelik çalışmalara geçildi. Kent karolajına göre 1345-1260 numaralı alanda 5x5 m. ölçülerinde bir açma açıldı. Çalışmalarda -0.60 m. kota kadar herhangi bir buluntu ele geçirilmezken; daha alt dolguda, yapının üst yapısına ait olabilecek üzerinde harç izleri bulunan blok taşlara rastlandı. -3.40 m. kottan sonra, dolgudaki taşların küçüldüğü ve azaldığı görüldü. Bu seviyeden itibaren önceki yıllara göre yoğun olmamakla beraber kırık hâlde Geç Roma Dönemine ait kırmızı astarlı seramik parçaları ve çok sayıda büyük baş hayvan kemiklerine rastlandı. Kemikler üzerindeki kesici âlet izleri ve yanık izlerinden, yapının terk edilmesinden sonra, buranın bir çöplük olarak kullanıldığı sonucuna varıldı. Yürüme zemininden -3.60 m. kotta, doğu duvarının batıya bakan kısmında muhtemelen yapının asma zeminin oturduğu bölüm olan, *suspensura*'nın 5 cm.lik bir çıkıntı yaptığı tespit edilirken, -4.40 m. kotta mekânın zeminine ulaşılarak bir adet 36x29 cm.

* Doç. Dr. Vedat KELEŞ, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240-Erzurum / TÜRKİYE. Tel: 0 442 231 40 92 Fax: 04422361428, E-mail: vkelesus@atauni.edu.tr. / vkelesus@yahoo.com

ölçülerinde taban blok-tuğlası tespit edilmiştir. Bu taban blok-tuğlasından ve yine aynı kotta ele geçirilen “*spacer tube*” den dolayı, bu alanda da hypocaust sistemin uygulanmış olduğu anlaşılmaktadır. Açmadaki çalışmanın zorlaşması nedeniyle kazılar 1340-1260 açmasına kaydırılmıştır. Bu karolajın doğu yarısında da -4.40 m. kotta zemine rastlanmıştır. Zeminde yapılan çalışmalarda asma zeminin oturtulduğu ayaklara rastlanmıştır (Resim:7). Yine aynı kotta ele geçirilen mermer kaplama levhalarından dolayı, asma zeminin mermer levhalarla kaplandığı düşünülmektedir. Sonuç olarak yapıdaki yoğun tahribattan dolayı hypocaust sisteminin elemanlarının tümü ele geçirilmemesine rağmen, eldeki bulgulardan mekânın hypocaust sistemi ile zeminden ısıtıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca 2009 kazı sezonunda kazısı yapılan mekânla bu mekânın aynı işlevde kullanıldıkları düşünülmektedir (Resim:8). Kazı çalışmalarının yanı sıra sonraki dönem çalışmalarına yol göstermesi açısından alanda jeofizik çalışmaları da gerçekleştirilmiştir.

4. Yamaç Yapısı (?) Çalışmaları

Vedat KELEŞ
Ersin ÇELİKBAŞ

Yamaç Yapısı’nda temizlik çalışmalarının ardından önceki kazı sezonunda ortaya çıkarılan hypocausta ait *pilae*in devamında ne olduğunun anlaşılması amacıyla, 1505-1250 No.lu açmada çalışmalara başlandı. Üst seviye inme çalışmalarında, niteliksiz kırık seramik parçaları ele geçirilirken; daha altta doğu-batı ve kuzey-güney yönünde uzanan ve birbirini dik açıyla kesen iki duvar kalıntısına rastlanmış ve duvarların bazı bölümlerinin bitki kökleri tarafından tahrip edildiği görülmüştür. Alandaki çalışmalar sonucunda, önceki hypocaust *pilae*’i ile aynı seviyeye ulaşılmış; bunların devamını görmek amacıyla çalışmalar yapılarak sistemin devam etmediği anlaşılmıştır. Çalışmalar sırasında iki adet *spacer tube* ele geçirilmiştir. Devam eden çalışmalarda -1.20 m. kotta karolajın doğu yarısını ortadan doğu-batı yönde kesen ve batıya doğru 1.30 m. devam ettikten sonra arada 1 m. genişliğinde bir girişle son bulan bir duvar tespit edilmiştir. Bu duvarın doğu bitiminde iki

bölmeli bir yapılanmayla karşılaşmıştır. Bunlardan kuzeydeki bölümün iç kısmının ince mermer levhalarla kaplı; güneydekinin ise, iç kısmının harç ile sıvalı birer havuz oldukları görülmüştür. Bu havuzların her ikisinin de doğu kenarları kuzey-güney yönünde uzanan duvarla sonlandırılmıştır. Bu alanda sürdürülen çalışmalarda, yapının kullanıldığı dönemde, sıkıştırılmış harç taban üzerine kare şeklinde mermer plâkalarla kaplı olduğu, ancak sonradan tahribata uğradığı anlaşılmıştır. 1505-1250 açmasında, yapının zemininde bulunan çökmeden görülebilen hypocaust sistem içerisinde devam edilen çalışmalarda, yarısı kırık ortasında Gorgo başı, yanlarda akantus yapraklarının yer aldığı Korinth tipi bir plaster başlığı parçası ele geçirilmiştir. (Resim:8). Hypocaust sistem içinde, çapı 23.5 ve yüksekliği 58 cm. olan pişmiş toprak künkler ortaya çıkarılmıştır.

Bu tespitlerden sonra havuzun devamını belirlemek amacıyla alan doğu yönde genişletilerek çalışmalara devam edilmiştir. Bu bölümde Geç Roma Dönemine ait çeşitli seramik parçaları ile beyaz, kırmızı ve yeşil renklerin hâkim olduğu ince duvar sıvalarının ele geçirilmesinden, bu kısımdaki duvarların ve güney yöndeki apsidal yapının duvarlarının ince sıvalarla kaplı olduğu; ancak duvarın zemine doğru yıkılmasıyla tahribata uğradığı anlaşılmıştır. Bu alanda da zeminin mermer levhalarla kaplı olduğu görülmüştür. Çalışmalarda batı yönündeki apsidal biçimli havuzların doğusunda, olasılıkla yapının atık su kanalı işlevini gören üzeri taş plakalarla kapalı bir su kanalı ortaya çıkarılmıştır (Resim:9).

1515-1250 karolajdaki çalışmalarda ise, kazılar öncesinde de kısmen gözüken ve yapının yamaç kısmını kesen, içerisinde güçlendirmek amacıyla konulmuş payeler yer alan büyük destek duvarı ortaya çıkarılmıştır.

Güneydeki açmada, -54 cm. kota gelindiğinde doğu-batı yönünde uzanan bir duvar ile olasılıkla Geç Roma Dönemine tarihlenen çeşitli seramik ve cam parçaları, korozyonlu sikkeler ve kandil parçaları ele geçirilmiştir. Bunlar arasında, üzerinde kazıma haç betiminin bir kolu olan mermer levha ile küçük boyutlu bronz bir haç da bulunmaktadır.

Tiyatroda bu yıl toplamda 13 açmada çalışılmıştır. Sahne binasının önü ile Geç Dönem sur duvarı arasındaki bölümün tamamı kazılmıştır. Geçen yıllarda bir bölümü tespit edilen sütunların kuzey- güney yönünde devam ettiği anlaşılmıştır. Başlangıçta birbirinden farklı çaplardaki sütunların, olmasına bir anlam verilememiştir. Çalışmalar ilerleyip denizden 6.45 m. yükseklikte zemin seviyesi bulunduğu, sütunların orijinal temel taşlarının üzerine kısaltılarak yerleştirildiği anlaşılmıştır (Resim:10). Orijinal yapının 2. kullanımı olarak düşündüğümüz bu dönemin tarihinin, ele geçirilen seramik ve sikkelerden yola çıkılarak M.S.4.yy. olduğu düşünülmektedir. Zemindeki kaplamaların söküldüğü kuzey- güney yönünde, Geç Dönem suruna paralel moloz bir taş duvarın da yapıldığı 2. dönemde, 12.60 m. uzunluğunda pişmiş toprak künklerden oluşturulmuş bir su sistemi de sahne binasının içine yerleştirilmiştir. Pişmiş toprak künklerde uzunluk 49 cm., çap ise 11 cm. dir. Sahne binasının önünde, su sisteminin yanında bir de devşirme taşlardan oluşturulmuş kanal açığa çıkarılmıştır. Bu kanalın, temizlik çalışmaları sırasında doğuya doğru dönüp sahne binasının ön cephe girişine yöneldiği görülmüştür Çalışmaların devamında girişteki büyük mimarî bloklara dayalı, üzerinde girlandlar ve bir Satyr maskı bulunan kabartma parçası ele geçirilmiştir. (Resim:11). Oldukça iyi bir işçiliğe sahip ve M.S.4.yy. kanalını kapatmak için devşirme olarak kullanılmış bu parça, tiyatronun orijinal yapısına aittir. Bu kabartma yerinden kaldırıldığında orijinal girişin altında doğuya doğru devam eden ve tiyatrodan biriken suların ana şebekeye taşınmasını sağlayan 100x154 cm. ölçülerinde bir kanal ile karşılaşmıştır. Orijinal yapıya ait olan bu kanalda, küçük bir kazı çalışması yapılmış, ancak bir buluntuya rastlanmamıştır. Sahne binasının önünde sur

* Arş. Gör. H. Ertuğ ERGÜNER, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240-Erzurum / TÜRKİYE. Tel: 0 442 231 40 69 Fax: 04422361428 E-mail: erttara@yahoo.com

duvarına yakın ve ona paralel giden duvar incelendiğinde, sahne binasının girişinin tam karşısında bir girişi olduğu görülmektedir. Orijinal taş zemin işlenip kapı lentosu hâline getirilmiştir. Şu ana kadar kuzey-güney yönünde 12.90 m.lik bölümü açığa çıkarılan duvarın genişliği 66 cm.dir. Korunan en yüksek bölümü 115 cm. ve kapı genişliği 140 cm.dir.

Tiyatroda çalışılan ikinci bölüm sahne binasının içidir. Burada denizden 6.40 m. yükseklikte ana kayaya ulaşılmıştır. 90x100 cm. ölçülerinde destek payandaları ile oluşturulmuş bir giriş bölümü açığa çıkarılmıştır. Giriş bölümünün korunan yüksekliği 152 cm., kapı genişliği ise 194 cm. dir.

Tiyatro çalışmalarının üçüncü bölümü, sahne binasının dış cephesinin kuzey kesiminde, dış cephenin ve sahne binasının ölçülerinin tespiti amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda dış cephenin girişinden kuzeye doğru 15 m.lik alan açılmış, iki destek payandası açığa çıkarılmış ve kuzeyde muhtemel bir giriş daha olduğu sonucuna varılmıştır. Buradaki çalışmalarda, sahne binasının ana yapısı ile dış cephe arasında, kuzey-güney yönünde orijinal bir duvar ve onun güneyine eklenmiş moloz taş duvar ortaya çıkarılmıştır (Resim:12).

Çalışmaların dördüncü bölümünü *caveada* yapılan sondajlar oluşturmaktadır. Ancak, *caveanın* farklı yerlerinde yapılan sondaj çalışmalarında, oturma sıralarına ait herhangi bir kalıntının bulunmadığı ve çok yoğun bir tahribatin olduğu anlaşılmıştır.

Tiyatroda yapılan kazı çalışmalarının yanında, çevre düzenlemeleri ve temizlik çalışmaları da yapılmıştır. Önceki yıllarda ele geçirilen bezemeli alınlık ve arşitrav parçaları düzgün bir şekilde yerleştirilmiş ve firiz kabartmalarında bazı tamamlamalar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kazı çalışmaları sırasında ele geçirilen büyük mimarî ve bezemeli bloklar, tiyatronun karşısında oluşturulan platforma taşınmış ve restorasyona yönelik olarak koruma altına alınmıştır (Resim:13).

Bu yılki tiyatro çalışmalarında Geç Roma ve Bizans Dönemi seramik parçaları yanında, 1'i envanterlik 43 bronz sikke, 4 adet figürin parçası, 7 kabartma

parçası, 2 mermer tabak parçası, 2 kandil, 1 kemik yüzük, 2 metal parça, 2 büyük kabartma (Hermes ve mask) ve 12 parça cam eser ele geçirilmiştir.

6. Odeion

Cevat BAŞARAN

Antik tiyatronun güney doğusundaki yamaca kurulmuş yapı geçen yılki çalışmalar sırasında belirlenmiş, ancak kazılara bu yıl başlanmıştır. Öncelikli olarak arazi temizliği yapılan alanın, küçük çaplı oturma sıralı yapısından bir *odeion* olabileceği sonucuna varılmıştır.

Odeion'un oturma sıralarını oluşturan bölümdeki çalışmalarda, kuzeye gidildikçe tahribatın arttığı ve basamakların da tahribata uğradığı görülmüş ve bu bölümde alttaki tonoz üzerine oturtulan alt yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Şu ana kadar yapılan çalışmalarda yapının 3 tarafının yamaca oturtulduğu, kuzey bölümünün de tonozlar oluşturularak yükseltildiği belirlenmiştir. Sürdürülen çalışmalarda *cavea* bölümünün merdivenlerle bölündüğü tespit edilmiştir. 60 cm. genişliğindeki merdiven basamaklarının alt oturma sırası ile bağlantı yerlerine iki yönde, panter ayaklarının yerleştirildiği görülmüştür (Resim:14). Güneye doğru devam eden çalışmalarda yapının 4.65 m. lik 2. kerkides bölümü tamamen açığa çıkarılmıştır. Odeion'un 1375-1435 açmasında yapılan çalışmalarda, Parion'un ilk definesi de bulunmuştur. Bronz sikkelerin konulduğu torba ya da kese çürüdüğü için malzemeye ait herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Definede çoğunlukla I. Constantinus (307-337) ve II. Theodosius (402-450) olmak üzere, değişik imparatorlara ait toplamda 249 adet Geç Roma Dönemi follis birimli sikkeler olduğu tespit edilmiştir.

Kent plan kare sistemine göre güney ve doğu yönde ilerleyen çalışmalar tamamlandığında *odeionun* 12x17 m. lik bölümünde, 8 basamak tamamen, 1 basamağın da üst bölümü açığa çıkartılmıştır (Resim:15). Çalışmalarda çok küçük boyutlu bir gladyatör figürini ile birkaç figürin parçası, cam ve seramik parçaları ele geçirilmiştir.

Biga'nın Kemer ve Bekirli Köyleri arasında İÇDAŞ AŞ. tarafından kurulan termik santral inşaat alanı içerisinde bulunan, herhangi bir sit kaydı olmayan ve mülkiyeti orman arazisi 1446 parselde, "yol hafriyat çalışması sırasında moloz taşlardan yapılmış bir yapı kalıntısı ve çatı kiremitlerine rastlandığından" Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün talimatları gereği, 2010 yılı kazı sezonu içerisinde tarafımızdan sondaj çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Çalışmalara ilk önce yoğun bitki örtüsünün kaldırılması ve ardından yüzey temizliğiyle başlanmış; bu çalışmalar sırasında üzerinde bir yazıt bulunan, Geç Roma Dönemine ait bir mezar stelinin parçaları ele geçirilmiştir. Birleştirilen parçalar sonrası yapılan epigrafik çalışmalar, yazıtta adı geçen "BEIBI" nin Geç Roma Dönemi içerisinde, Parion'un önde gelen soylu ailelerinden biri olduğunu ortaya koymuştur.

1446 parselin kuzey bölümünde yapılan sondaj çalışmasında ele geçirilen mimarî kalıntılar üzerine, 1446a olarak adlandırılan 2x2 m. ölçülerindeki sondajda kazı çalışmaları yoğunlaştırılmıştır. Bu sondaj içerisinde de mimarî bir yapıya ait tuğla ve kiremit parçaları ile birlikte, mimarî elemanlara ait parçalar ortaya çıkmıştır.

1446a açmasında -80 cm. kotta, 30 cm. genişliğinde doğu-batı yönünde uzanan tuğla ve harçlarla örülmüş bir duvar kalıntısına rastlanmıştır. Bu duvar örgüsünü kuzey-güney yönde uzanan başka bir duvar kesmektedir. Doğü-batı yönünde uzanan duvarın hemen güneyinde -102 cm. kotta, doğu-batı yönünde uzanan 30 cm. ölçüsünde pişmiş toprak kare plâkalardan yapılmış, 80 cm. boyunda bir çocuk mezarı ortaya çıkarılmıştır. Mezarın güney tarafında ise, doğrudan toprağa gömü şeklinde bir iskelet tespit edilmiştir.

Parion'da 2010 sezonunda gerçekleştirilen kazı çalışmalarının yanı sıra, kazının ana sponsoru İÇDAŞ A.Ş. nin sağlamış olduğu maddî destekle, 2005 yılı kazılarında ortaya çıkarılan ve Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nde korunan

“bronz amphora” üzerinde, Uzman Restoratör Emine Koçak tarafından restorasyon-konservasyon çalışması gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 3 ay süren bu çalışma sonucunda bronz amphora restore edilip konservasyonu da tamamlandıktan sonra, Müze teşhir vitrininde yerini almıştır.

Yine İÇDAŞ A.Ş.nin sponsor desteğiyle alınan “Zeplin Parion” ile antik kentin tüm alanlarının hava fotoğraflarının kayıt altına alınması sağlanmıştır.

Parion kazıları için bu yılın en mutluluk verici olayı ise, yine kazımızın ana sponsoru İÇDAŞ A.Ş. tarafından yaptırılan, “Sedat-Naciye Nurova Parion Kazı Evi” ve “Parion Kazı Deposu” nun kullanıma açılmış olmasıdır.

Ayrıca, Kazı ana sponsoru tarafından verilen destekle, Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’nde, “Parion Kazı Kütüphanesi” açılarak araştırmacıların hizmetine sunulmuş; Çanakkale’de arkeoloji etkinlikleri kapsamında açılan “Dünden Bugüne Parion Kazı Fotoğrafları Sergisi” ile Parion kazılarının gelişimi tanıtılmıştır.

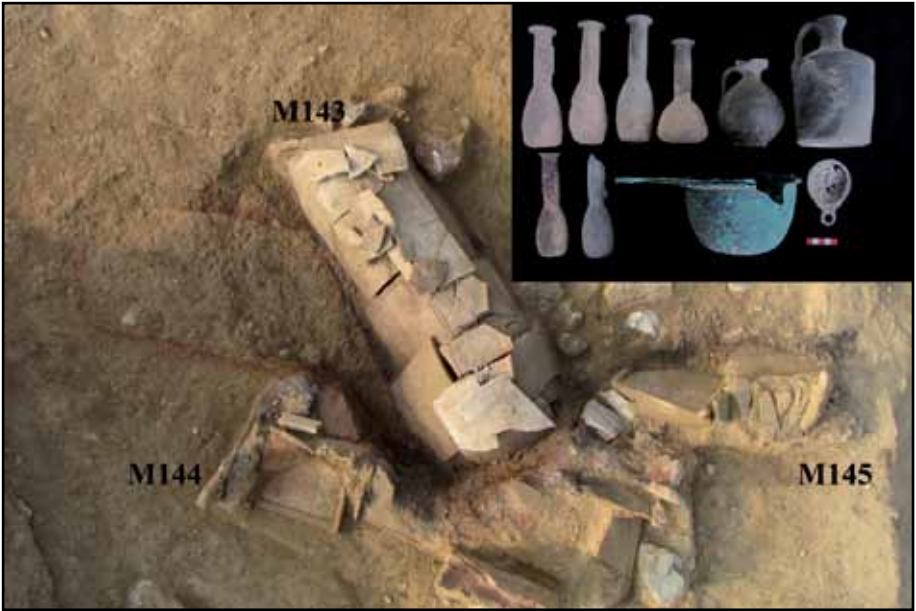
Resim 1: Parion Güney Nekropolü 2010 yılı görünümü

Resim 2: UM13 No.lu urna mezar ve buluntuları

Resim 3: L2 No.lu lâhit ve ölü hediyeleri

Resim 4: M143-144-145 No.lu mezarlar ve M143'e ait ölü hediyeleri

Resim 5: L2 ve L3 No.lu lâhitler ve L3'e ait ölü hediyeleri

Resim 6: Parion Roma Hamamı 1340-1260 ve 1345-1260 No.lu açmalar

Resim 7: Parion Roma Hamamı 2010 yılı genel görünümü

Resim 8: Parion Yamaç Yapısı iki küçük havuzlu kısım ve plaster başlık parçası

Resim 9: Parion Yamaç Yapısı 2010 yılı genel görünümü

Resim 10: Parion Tiyatrosu Sahne Binası önündeki sütunlu kısım

Resim 11: Parion Tiyatrosu Sahne Binası önündeki su kanalı ve burada kullanılan parça.

Resim 12: Parion Tiyatrosu Sahne Binası 2010 Yılı genel görünümü ve kuzey uzantısı

Resim 13: Parion Tiyatrosu 2010 yılı genel görünümü

Resim 14: Parion Odeionu *caveayı* bölen panter ayağı bezemeli merdivenler

Reim 15: Parion Odeionu 2010 yılı genel görünümü

HADRIANOUPOLİS 2010 YILI ÇALIŞMALARI (İLK SEZON)

Vedat KELEŞ*
Ersin ÇELİKBAŞ
Alper YILMAZ

Karabük İli, Eskipazar İlçesi'nde yer alan Hadrianoupolis antik kenti 2010 ilk sezon çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 05.08.2010 tarih ve 167629 sayılı izinleri ile 09.08.2010 – 03.09.2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir¹.

Bir güney Paphlagonia kenti olan, Hadrianoupolis antik kenti Karabük İli, Eskipazar İlçesi'nin yaklaşık 3 km. doğusunda merkezi Budaklar Köyü ile bu köye bağlı olan Hacıahmetler, Eleler ve Çaylı mahallelerini içine alan oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır (Harita: 1). Yapılan çalışmalar Hadrianoupolis antik kentinde M.Ö. 1 yy.dan M.S. 10.yy.a kadar bir yerleşimin var olduğunu ortaya koymuştur². Bugünkü kalıntılara bakıldığında antik kentin özellikle geç Roma ve Bizans dönemlerinde oldukça önemli bir konuma geldiği söylenebilir. Özellikle Aziz Stylianos³ vasıtasıyla dinsel hac yeri olarak da ilgi gören kent, kız ve erkek manastırları ile tanınmış ayrıca İustinianus Döneminde Bishopluk merkezi de olmuştur⁴.

* Doç.Dr.Vedat KELEŞ, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240-Erzurum / TÜRKİYE. E-Mail: vkelesus@atauni.edu.tr

Uzm.Ersin ÇELİKBAŞ, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 25240-Erzurum / TÜRKİYE. E-Mail: ersincelikbas@gmail.com

Uzm.Alper YILMAZ, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 25240-Erzurum / TÜRKİYE. E-Mail: alper.yilmaz@atauni.edu.tr

1 2010 ilk sezon çalışmalarına izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, desteklerini esirgemeyen Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Sayın İbrahim Şahin ve Karabük İlk Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Eskipazar Belediye Başkanı Dursun Baş ve Eskipazar Belediyesine, Sayın Ahmet Bostan'a, Prof.Dr.Cevat Başaran, Prof. Dr.Fahri Işık, Prof.Dr. Havva Işık, Prof.Dr. Taner Korkut ve Prof.Dr. Nevzat Çevik'e , Prof.Dr. Tayfun Akkaya ve ekibine, öğrencilerimize ve Eskipazar halkına teşekkür ederiz.

2 E.Laflı, "Paphlagonia Hadrianoupolis'i 2005-2008", Aktüel Arkeoloji, Sayı:18, ss. 130-138, 132.

3 K.Parry, *The Blackwell Companion to Eastern Christianity*, 429, Oxford, 2010; M.Benson, *Our Sunday visitor's encyclopedia of Saints*, Huntington, 2003, 770.

4 P.R.L. Brown, *Power and Persuasion in late antiquity: towards a Christian Empire*, London, 1992, 152.

Hadrianoupolis birçok yabancı araştırmacı tarafından araştırılmış ancak bu araştırmaların çoğu gezi çalışmasından öteye geçmemiştir. Kentle ilgili ilk ve geniş kapsamlı araştırma K.Belke ve Marek tarafından yapılmış, ilk bilimsel arazi araştırması ise Matthews tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, son olarak Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji Bölümünden Doç.Dr. Ergün Laflı ve ekibi tarafından çalışmalar tekrar başlamış, ilk önce yüzey araştırmaları şeklinde yürütülen çalışmaların ardından 2008 yılına kadar, antik kentte Bakanlar Kurulu kararlı bilimsel kazılar yapılmıştır. Daha sonra çeşitli nedenlerden dolayı bu çalışmalar durmuş ve daha sonra antik kentte herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Hadrianoupolis'te bugün Kilise A, Kilise B, Hamam A, Hamam B ve Geç Roma Villası ortaya çıkarılmış durumdadır.

2010 yılında Bakanlar Kurulu'nun 30.06.2010 tarih ve 2010/683 sayılı kararıyla antik kentte bilimsel arkeolojik kazılar başkanlığındaki ekibe verilmiş ve Hadrianoupolis antik kentinde çalışmalar iki yıl aradan sonra tekrar başlamıştır. İlk sezon çalışmaları kazı izninin geç çıkması nedeniyle kısa bir zaman yürütülmüş, ancak antik kentte 2008 yılından sonra herhangi bir çalışmanın gerçekleştirilmemesi nedeniyle, zeminlerinde mozaik bulunan yapılarda ciddi bir tahribatın olmuş olabileceği düşüncesi, ayrıca ilk yıl olmasa da sonraki yıllarda tahribatın giderilmesi için nelerin yapılması gerektiğinin yerinde detaylı olarak tespit edilmesinin gerekli olması nedeniyle, ilk yıl, kısa bir zaman diliminde de olsa çalışmamızı zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda ilk yıl çalışmaları herhangi bir alanda kazı yapılmadan oluşan tahribatın tespit edilmesi, gelecek yıllarda bu tahribatı gidermeye yönelik ne gibi adımların atılması gerektiği, bunun yanında temizlik, sağlamlaştırma, topoğrafik harita ve alt yapıya yönelik olmuştur.

2010 yılında gerçekleştirilen çalışmaları sırasıyla anlatacak olursak, şöyledir.

HAMAM A ÇALIŞMALARI

Daha önce kazısı yapılan Hamam A yapısında antik kentin bütününde olduğu gibi, iki yıl boyunca kazı ve onarım çalışması yapılmaması, ayrıca yapının bir teras üzerine kurulu olmasından dolayı sel sularının ve rüzgârın getirmiş olduğu toprak ve bitki örtüsünün yapıyı yoğun bir şekilde kapladığı ve zarar verdiği anlaşılmıştır (Resim :1). Kar ve yağmur gibi doğal nedenlerden ötürü yapının duvarlarında çökme olduğu ve duvarların harçlarının eridiği, bunun dışında daha önceki çalışmalarda duvarların üzerine yapılmış olan derzlerin de çatladığı ve koruyucu vasfını yitirdiği görülmüştür. Bu doğrultuda öncelikle yapıyı saran bitki örtüsü temizlenerek mekânların içini dolduran toprak atılmış, ardından duvarlarda yeniden derzleme yapılmıştır (Resim: 2). Ayrıca mozaik kaplı alanın üzerine örtülü olan ve yaklaşık iki yıldır örtülü olan jeotekstil yenisi ile değiştirilmiştir.

HAMAM B ÇALIŞMALARI

Hacıahmetler Mahallesi'nin doğusunda Eskipazar-Hacıahmetler yolunun hemen güneyindeki bu yapı Hamam A gibi doğal bir teras üzerine yerleştirilmiştir. Bir bölümü açığa çıkarılmış yapının birçok bölümü hâlen toprak altındadır (Resim:3). İlk sezon çalışmalarında yapının üzerinde dolgu toprak kaldırılmış ve duvarlara zarar veren bitki örtüsü tamamen temizlenmiştir.

KİLİSE A ÇALIŞMALARI

2003 yılında Karadeniz Ereğli Müzesi Müdürlüğü tarafından yapılan kurtarma kazılarında ortaya çıkarılan Kilise A yapısının antik kentte en fazla tahribata uğramış yapılardan biri olduğu anlaşılmıştır. Mozaikli olan tabanının daha önceki yıllarda jeotekstil ile örtüldüğü ancak aradan geçen uzun zaman nedeniyle yer yer doğal sebeplerle ve insanların merak edip jeoteksilleri kaldırma girişimleri nedeni ile yırtılmalar olduğunu ve bunun

yanında mozaik alanın *tesseralarının* parçalandığı anlaşılmıştır (Resim:4). Bunun üzerine tahrip edilmiş olan jeoteksillerin üzerindeki kum katmanı kaldırılmış, gerekli görülen yerlere yeni jeoteksiller serilerek mozaikli zemin kapatılmıştır (Resim:5). Ayrıca diğer yapılarda olduğu gibi yapıyı saran yoğun bitki örtüsü temizlenmiştir. 2011 kazı sezonunda zeminde yer alan mozaikler üzerinde onarım çalışmalarının süratle yürütülmesi planlanmaktadır.

KİLİSE B ÇALIŞMALARI

2003 yılında Karadeniz Ereğli Müzesi tarafından kurtarma kazıları yapılan yapı ana bölümüyle tamamen ortaya çıkarılmış durumdadır (Resim: 6). Kilise B yapısında da iki yıl boyunca herhangi bir çalışma yapılmaması nedeniyle kent diğer yapılarında olduğu gibi yapı yoğun bitki örtüsü ile kaplanmıştır. Öncelikle yoğun bitki örtüsü temizlenmiş, yapının tabanındaki mozaikli zemini korumak amacıyla daha önceki yıllarda jeotekstil ve ince kumla kapatıldığı anlaşılmış olmakla birlikte Kilise A yapısında olduğu gibi, zamanla jeotekstilin tahribata uğradığı görülmüştür. Sivil halkın mozaikleri görme amacı ile geoteksilleri kaldırması, mozaik zeminin kumla dolmasına neden olmuştur. Mozaik üzerindeki kum kaldırılmış, mozaikğin üzeri jeotekstil ile örtülmüş, daha sonra kum ile kapatılarak koruma altına alınmıştır. Kilise B yapısının restorasyon ve üst örtü sistemine yönelik olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı ile bağlantı kurulmuş ve üst yapının ayaklarının oturtulacağı muhtemel noktalarda derinlikleri 80 ile 1.70 cm. arasında değişen sondajlar açılmıştır ve ilk yedi sondajda herhangi bir kültür varlığı izine rastlanmamış, 8 No.lu sondajda ise - 83 cm. kota gelindiğinde iri taşlarla döşenmiş zemin kalıntısına rastlanmıştır (Resim:7). Zeminin kilisenin doğu girişindeki kapıyla aynı doğrultuda olması, buranın kiliseye giden yolun zemini olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca etrafta Kilise B yapısından çıktığı anlaşılan ve dağınık hâlde olan mimarî parçaların bir araya getirilmesi gerektiği sonucuna varılarak bu mimarî parçalar daha sonra kullanılmak üzere bir araya toplanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda Kilise B yapısının restitüsyon

planı çizilmiş benzer örnekler ve alanda bulunan mimarî parçalar yardımıyla bir restitüsyonu yapılmıştır (Resim : 8-9). Kilise B yapısının üst örtü sistemi ile ilgili olarak Karabük Valiliği İl Özel İdaresi'nin finansmanı ile projesi hazırlanmıştır. Koruma Kurulu onayından geçtikten sonra, kısa bir zaman içerisinde inşaatına başlanacaktır. Kazı sezonunda ise taban mozaiklerinin restorasyonu ve konservasyonu ile çevre düzenlemesinin yapılması planlanmaktadır.

GEÇ ROMA VİLLASI ÇALIŞMALARI

Hadrianoupolis antik kentinde daha önceki yıllarda yapılan kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan bir diğer yapı, Kilise B yapısının 100 m. batısında bir düzlük üzerinde yerleştirilmiş olan Geç Roma Villası'dır (Resim: 10). Daha önce gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda yapının 10 mekânı ortaya çıkarılmıştır. Yapıda iki yıl boyunca kazı yapılmaması sebebiyle oluşan yoğun bitki örtüsü kaldırılmış, toprak tabakası temizlenmiştir. İki No.lu olarak adlandırılan mekânın zemininde yer alan mozaik üzerindeki kum tabakası kaldırılmış, altında yer alan jeotekstil düzenli bir şekilde tekrar örtülmüştür. Jeotekstilin üzerine koruma amaçlı kum tekrar örtülerek koruma altına alınmıştır. Yapının iki mekânında yer alan freskoların açıkta oldukları ve yer yer dökülmeler yaşandığı, ayrıca renklerin de solduğu gözlenmiştir. Bu alanların üzeri jeotekstille kapatılarak tahribatın en aza indirgenmesi amaçlanmıştır (Resim: 11). Bu yıl bu alanlardan sıva örnekleri alınarak İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Müdürlüğü'ne gönderilerek analizlerinin yapılması; bunun sonucuna göre yapıya en uygun sıva ile gerekli sağlıklılaştırmaların yapılması; ödenekler dâhilinde yapının fresko ve mozaiklerine yönelik restorasyon ve konservasyon çalışmalarının da gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

TOPOĞRAFİK HARİTA ÇALIŞMASI

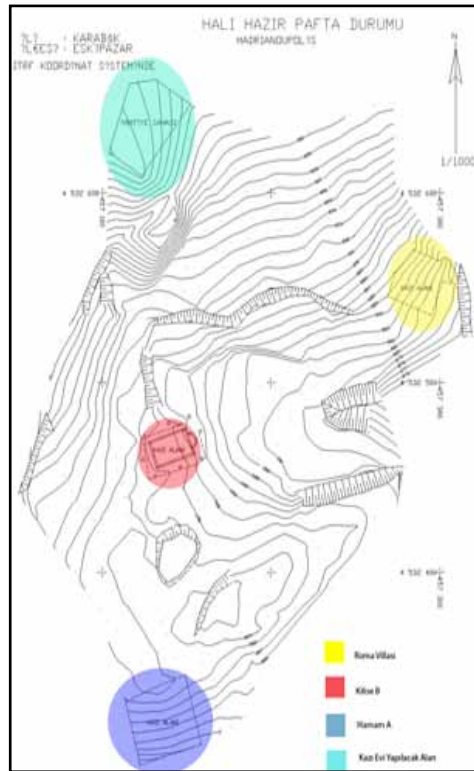
Hadrianoupolis antik kentinde 2010 sezonunda gerçekleştirilen bir diğer çalışma ise, oluşturulacak yürüme yollarının ve kentin hâli hazır durumu için öncelikle çekirdek bölgedeki topoğrafik harita çalışmasıdır (Harita: 2).

KAZI EVİ VE DEPOSU

Hadrianoupolis antik kentinde bir kazı evi bulunmamaktadır. Kazı deposu olarak ta Kilise B yapısının hemen doğusundaki bir konteynır kullanılmaktadır (Resim: 12). Bu konteynerin içi tekrar düzenlenmiş, içerisindeki arkeolojik malzemelerin sayımı Amasra Müze Müdürlüğü uzmanları ile tekrar yapılmış, pencereleri onarılmış ve kilidi değiştirilmiştir. Gelecek sezonlardaki çalışmalar için daha sağlam bir alt yapı oluşturmaya yönelik olarak, kazı evi ve deposu için kentin çekirdek bölgesinin kuzeyinden geçen, Mengen karayolunun hemen üzerinde yer alan ve antik kenti tepeden gören bir yerde arazi seçilmiş, mülkiyeti 5 kişide olan bu arazi ile ilgili olarak kamulaştırma çalışmaları yapılmış, projesi hazırlanarak Koruma Kurulu onayından geçmiştir (Resim: 13). Kısa bir zaman sonra kazı evi ve deposunun inşaatına başlanacak ve kazı evi 2011 sezonu çalışmalarına yetiştirilmeye çalışılacaktır.

Harita: 1

Harita: 2

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

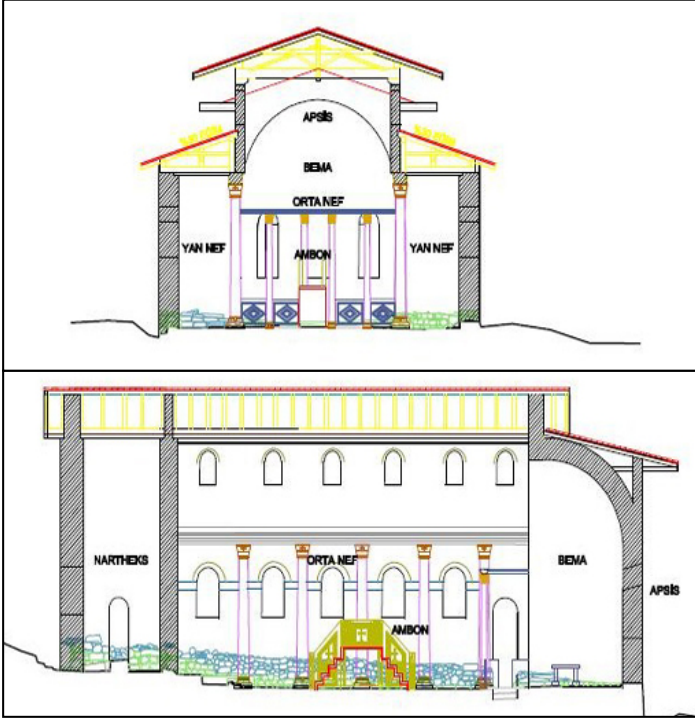
Resim: 5

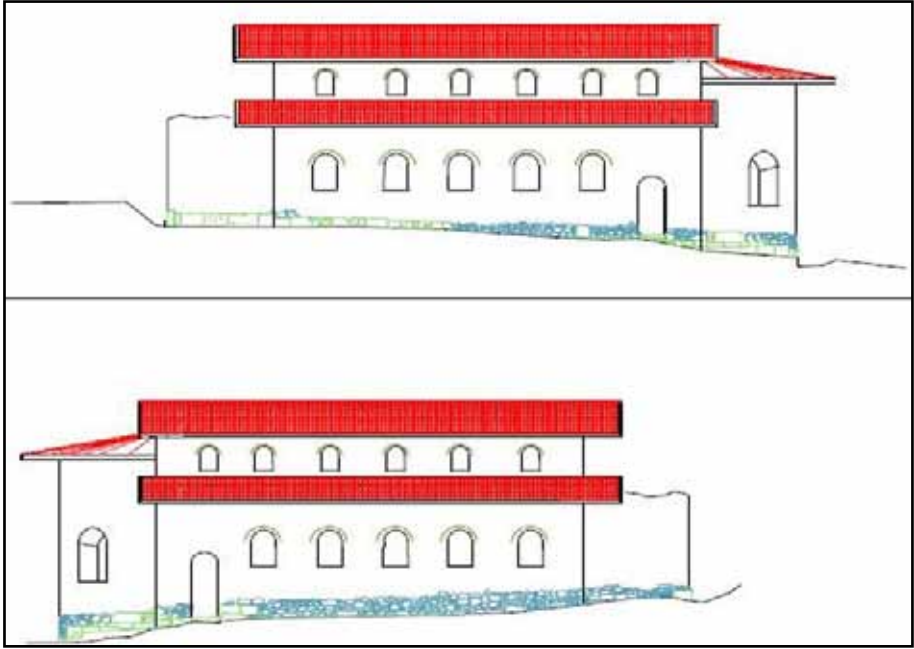
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

ZEYTİNLİADA 2010 YILI KAZI ÇALIŞMALARI VE ARKEOPARK PROJESİ

Nurettin ÖZTÜRK*
Berna KAVAZ

Giriş

Balıkesir İli Erdek İlçesi Yalı Mahallesi sınırları içinde yer alan Zeytinliada kazıları, 20.07.2010-11.09.2010 tarihlerinde yapılmıştır.

Balıkesir Kuva-yi Milliye Müzesi denetiminde, Yrd. Doç.Dr. Nurettin Öztürk' ün bilimsel sorumluluğunda yürütülmekte olan Zeytinliada 2010 kazıları, 20 Temmuz-20 Eylül günlerinde arkeolog ve öğrencilerden oluşan toplam 22 kişilik bir ekiple, müze temsilcisi Tarkan Özal gözetiminde verimli bir sezon geçirmiştir.¹

2010 yılı çalışmaları 6 değişik alanda sürdürüldü.

- 1- Açık Hava Tapınım Alanı
- 2- Basamaklı Sunak Alanı (Sarnıç)
- 3-Tuvalet Alanı
- 4- Yer altı Kilisesi ve Şapel Alanı
- 5- Patrik Hamamı Alanı
- 6- Magazin(Erzak Deposu)

* Yrd. Doç.Dr. Nurettin ÖZTÜRK Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Erzurum/TÜRKİYE. nuret38@yahoo.com. Gsm: 0532 746 73 55
Arş.Gör.Berna KAVAZ, Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Elemanı, Niğde/ TÜRKİYE, bernakavaz@gmail.com

- 1 Kazılarımızı maddi olarak destekleyen Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'ne, Balıkesir İl Özel İdaresi Müdürlüğü' ne Kazımızı maddi ve manevî açıdan destekleyen Erdek Belediye Başkanı Hüseyin Aysan ve tüm personeline içtenlikle teşekkür ederim. Bilimsel çalışmalarımıza katkıda bulunan kazı heyeti üyeleri, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi doktora öğrencisi Aydın Erön' e, yüksek lisans öğrencisi Berna Kavaz' a, Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün özveriyle çalışan kazı ekibine, müze denetleyicisi Tarkan Özal' a ve bizden hiç yardımlarını esirgemeyen Kuva-yi Milliye Müzesi Müdürlüğü elemanlarına içtenlikle teşekkür ederiz.

Açık Hava Tapınım Alanı

Bu yılki çalışmalarımızı hamam olarak tanımladığımız alanın doğusunda, adanın ise batısında devam ettirdik. İlk hafta çalışmalarımız fazla verimli olmadı; çünkü Beden Terbiyesi kamp yeri olarak kullanılan evlerin temel taş örgülerinin kaldırılması oldukça vaktimizi aldı. 5x5 m. ölçülerinde başlatılan açmanın daha sonra ölçüleri genişletilerek alanın temizlenmesi sonucunda, tıraşlanmış ve ana kaya yardımı ile bölünmüş çok düzgün bir zeminle karşılaşıldı (Resim: 1). Tapınım alanında iki tane bölme ele geçirildi; bunlar kayanın tıraşlanması sonucunda kalan izlerden ayırt edilebilmektedir. Bunlardan; I. güney odanın ölçüleri 14x7.90 cm. olup yağmur sularının akıntısını sağlamak için 45x20cm. ve 3.70cm. ölçülerindeki su kanalı hamam üzerinden kod farkı yardımıyla da denize akıyordu. Bu odada 40cm. seviyesinde karşılaştığımız kiremit mezarlar ne yazık ki dağınık şekilde ele geçirildi; bunun sebebi de Beden Terbiyesi kampı için kullanılan odaların temel taşlarının, tıraşlanmış ana zemine denk gelmesidir. 'II. Batı Odası' olarak adlandırdığımız alanda seviye inmesi yine aynı derinlikte olmuştur. Bu alandaki mimarî fark, kanal yönünün hem deniz yönüne hem de tuvalet olarak tanımladığımız çukur alana doğru yönelmesinden kaynaklanmaktadır. 1 m. kalınlığında duvar zeminine sahip olan II. Oda ana kayanın tıraşlanmasıyla oluşturulmuş olup 6.10x14 m. ölçülerine sahiptir. II. Oda'da yer alan kanalımız 5.70x70x30 cm. ölçülerindedir (Resim: 2-3). Bu iki tıraşlanmış tapınım alanında, Orta ve Geç Bizans boyalı seramikler ile kilise mimarisinde kullanılmış mimarî parçalar ele geçirilmiştir.

Tapınım alanının Tavşanlı Adası'na bakan uç kısmında bir oda daha tespit edilmiş olup ana kayanın zarar görmesinden dolayı sınırları belirlenememiştir. Burada seramik ve mimarî parçalar ele geçirilmiştir.

2010 yılı kazı sezonunun mimarî buluntuları ile 2009 yılında 3 nişli açık hava tapınım alanında ortaya çıkardığımız mimarî alanda işlevsel yönden benzerlikler görülmektedir. Geç dönemde tapınım alanının taşındığını ve yerinin değiştiğini görüyoruz. Adanın batısında hamam yamacında konumlanan alan, açık hava tapınım alanı ve yeraltı kilisesinin bir kompleks yapısı olarak, tapınım alanı görevini üstlenmiş olmalıdır.

Basamaklı Sunak Alanı

Kazının üçüncü haftasında başlatılan, açık hava tapınım alanının kuzey yamacında toprak seviyesinin ana kaya ile olan kod farkının büyümesi neticesinde çalışmamız burada yoğunlaşmıştır. Derinlik farkı arttıkça buluntular da birlikte geldi. Buluntular arasında kandillerin ve sikkelerin olması, bir anda burasının kimliğinin açıklanması konusunda ipucu oluşturdu. Açmanın batı tarafı derinleşirken kuzey doğu bölümünde 97x31cm. ölçülerinde ilk basamakla karşılaştık (Resim: 4-5). Açmanın her iki yamacında derinlik farkı arttıkça diğer basamaklar da gün yüzüne çıktı. 1. Basamak 97x31cm, 2. basamak 104x37cm, 3. basamak 104x37cm, 4. basamak 105x39cm. ölçülerinde olup sıvalı olarak ele geçirilmiştir. Son basamak ise iki bölme ile ayrılmış, yarısı basamak yarısı da niş olabilecek bir şekle dönüştürüldüğünden, diğer basamaklardan mimarî olarak farklılık göstermektedir. 72x32cm. ölçülerindeki bu alanın konumu diğerlerinden çok farklıdır. Çalışmalar sonucunda bu alan temizlendi. Sonuçta zemin seviyesinde basamakların bitiminden 110 cm. ve zemin üzerinde 55 cm. tam çap olmayan bir çukurla karşılaşmıştır. Böylece buradan bir su kaynağına ulaşılmıştır. Yapının güney duvarı tuğla ile örülmüştür. Doğu duvarında ise yer alan merdivenin alttan üç basamağının yarısı ana kayadan oluşmuştur, diğer iki basamak da tuğladandır. Yapının doğu duvarı ana kaya tıraşlanarak oluşturulmuştur. Zemin de bu teknik ve malzemeye yapılmıştır.

Ele geçirilen buluntularla, sonraki sıvalı hâli burasının iki işlevli bir mimarî özelliğini ortaya koymaktadır. Biricisi, yapının mimarî görüntüsünden dolayı basamaklı bir açık hava sunağı olabileceği tezini güçlendirmiştir. Duvarların ve merdivenlerin sıvalı olması sonraki dönemlerde gerçekleştirilmiştir. Adaya giriş buradan sağlanıyordu. Muhtemelen adaya ayak basma işlemi sırasında tanrıya adak veya minnettarlıklarını sunacakları merdivenli bir alan oluşturulmuştur. Bu merdivenli alandaki kaide üzerine tanrıçanın ahşaptan yapılmış heykelini yerleştiriyorlardı. Çıkış işlemi yapıldıktan sonra açık hava tapınım alanında tapınmaları gerçekleştiriyordu. Diğer bir tez ise adaya çıkarken burada kurban kesiliyor ve kanı çukura akıtılıyordu.

İkinci görüşümüz ise yapının sıvalı olması su kültü ile ilgilidir. Su ile tahrip olacağı endişesiyle ana kaya tıraşlanarak, sıvanıp koruma altına alınmıştır. Bunun amacı ise bu alanın, adanın ve yer altı kilisesinin su ihtiyacını gidermek için sarnıç olarak planlanmasıydı. Sonuçta 4.86x2.90x2.07cm. ölçülerinde son dönem yapısı olarak sarnıç açılmıştır. Üzerini kapatmak amacıyla günümüz duvarlarını üst örtü için yan duvar olarak kullandık. Çalışma zamanı bir hafta ile sınırlandırılmıştır.

Tuvalet Alanı

Patrik hamamı ile birlikte yürüttüğümüz tuvalet çalışması, basamaklı sunak çalışmasıyla aynı anda gerçekleştirilmiştir (Resim: 6). Basamaklı sunağın kuzeydoğusunda ana kayanın temizlenmesi sırasında keşfedilen bu çukurun derinleştirilmesi sonucunda toprak renginin boz bir sarıya dönüştüğü görüldü ve bu doğrultuda çalışma alanı genişletildi.

Derinlik olarak 2m. ve 1.80x1.50cm. ölçülerinde bir alanı kapsamaktadır. Buranın kazısı sırasında tuvalet taşı ile karşılaşıldı. Tuvalet taşı, daha sonra Beden Terbiyesi binasının yapımı sırasında sarnıcın batı duvarında ele geçirilmiştir. Buluntu olarak kandil parçaları da ele geçirilmiştir.

Ana kayanın tıraşlanması ile oluşturulan 1.10x15x25cm. ölçülerinde bir su kanalı tuvalet yönüne basamaklı sunak üzerinden giriyor.

Tuvalet yapısının zamanı konusunda erken dönem için bir bilgi şimdilik edinmesek de, Bizans döneminde kullanım gördüğü buluntulardan anlaşılmıştır.

Yer Altı Kilisesi ve Şapel Alanı

Açık hava tapınım alanının kazısı sırasında kuzeydoğu alanında üç adet küçük sayılabilecek odalarla karşılaştık (Resim: 7-8).

1. Oda: 3.58x3.30cm. ölçülerinde olup tabanı mermerle döşenmiştir.

Süpürgelekleri mermerden sağlam olarak ele geçirilmiştir. İçinde tuğladan mezarlara rastlandı. Çok sayıda mimarî parçalar gün yüzüne çıkarıldı. Ayrıca bu yılki seramik buluntularının 2/3'ü bu odalarda bulundu.

2. Oda: 2.60x2.80 ölçülerinde olup tabanı mermer plâka ile kaplı, bu odada da kiremit kapaklı mezarlar ele geçirilmiştir.

3. Oda ise diğer bölmeli iki odaya benzemiyor, etrafı duvarlı yapı ortaya çıkarılmadı, ancak taban döşemesi kalıntıları ve mermer plâkalara rastlanmıştır. Bu alanı da oda olarak nitelendirirsek 320x448cm. ölçülerindeki bu oda açık hava tapınım alanının bir kompleks yapısı olarak görülmektedir. 2009 yılında güney yamaçtaki açık hava tapınım alanlarının bitişik yapısı olarak mutfak olabilecek iki alan keşfetmiştik. Bu alanın benzerliği bire bir olmasa da benzer özelliklere sahiptir. Ayrıca şimdiye dek bu odaların ilk kuzey yamacında kalan oda ile tıraşlanmış yol arasındaki yapının güçlenmesini sağlamak için büyük mermer blokları alt duvarlara denk gelecek şekilde yan yapıştırılmışlardır.

Bu bölümü anlatırken başlık olarak şapel alanı bölmesini alt başlık olarak verdik, geçen yıl ortaya çıkardığımız şapel alanına giden ve ana kayanın tıraşlanması ile oluşturulan bir yol bulduk (Resim: 9). Bu yolun orijinal hâlinin mermerle kaplı olduğu ortaya çıkıyor. Mermer plâka kırıklarının yoğun olarak ele geçirilmesi, bu tezimizi güçlendiriyor. Şapel alanının güney yamacında su akıntısını sağlamak için oluk şeklinde bir kanal yapılmıştır. Buradan giden su akıntısı, açık hava tapınım alanının olukları ile buluşması sonucunda denize ulaşıyor. Bu tıraşlanmış yol alanında 2 adet *unguentarium* ve çok sayıda Geç Roma ve Bizans seramik parçaları ile karşılaşıldı. Takı olarak ise bir adet yüzük ele geçirildi. Şapel çevresinde ise 1 adet dibek taşı ve çok sayıda bezemeli mermer mimarî elemanlar ele geçirildi. Bu alanda yok denecek kadar az seramik parçaları ile karşılaşıldı.

Yeraltı kilisesinin son olarak kazı yapıldığı alan şapel ve çevresidir (Resim: 10). Her ne kadar tıraşlanma işlemi açık hava tapınım alanı ve yol kadar düzgün olmasa da, burasının da işlendiği fark ediliyor. Ancak mimarî konumu henüz çözülmemiş bu alanın işlevi ileriki yıllarda kazı evinin de yıkılması ile açığa çıkacaktır.

Bu alan, adanın en tepe noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle ya kubbe alanı ya da tapınak alanının burası olması kaçınılmazdır. Şimdiye kadar çalışılan alanlarda tür olarak farklı guruplarda buluntular ele geçirilmiştir. Bizi şaşırtan, 100' ü aşkın Bizans sikkelerinin ele geçmesiydi. İ.S. 7 ile 11. yüzyıl arasında yer alan bu çok sayıda sikkeler içinde buraya 7 km. uzaklıktaki Kyzikos sikkeleri de bulunmaktadır.

Patrik Hamamı

1860-1863 yıllarında İstanbul 253. patriği II. Joachim adına yaptırılan adanın kuzey bölümünde bir hamam yapısından bahsedilmektedir. Bu alanda kazı yapmak bu yıla denk gelmiştir. Hamam yerinin bulunması konusunda zorluk çektik, çünkü bu alan betonla kapatılmış sadece alanı sınırlayan yan duvarların traşlanarak bölme oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgudan yola çıkarak açmamızı daralttık ve sonuca ulaştık. Bu hamam yüksek bir ana kayanın gölgesinde konumlanmıştır (Resim: 11). Çevre duvarları şu andaki mimarî yapısının konumu ile bize mimarîsini açıklamaktadır. Doğu ve kuzey bölümü ana kayanın traşlanarak oyulması ile oluşturulmuştur. Diğer iki duvar ortaya çıkarılmadı, ancak adanın diğer yerlerinde duvar yapılarının pişmiş tuğlalarla tamamlanması bize ipucu vermektedir. Açılan alan derinliği 85cm. dir. Ancak suyun yükselmesi nedeniyle zemin plâkalarına ulaşamamıştır. Halk, bu suyun kışın 27 ve 28 derece ısıya ulaştığını söylemektedir. Suyun tatlı su olduğunu anlayabiliyoruz, ancak sızma olduğu için deniz suyu ile karışmış. Hamamın su havuzunun kapladığı alan 2.10x1.85cm. ölçülerinde olup sürekli suyun kaynaktan geldiği gözle görülebilmektedir. Bir günlük çalışma ile bu alan açılmıştır. Sonuçta herhangi bir mimarî, seramik ya da metal olabilecek buluntu ele geçirilmemiştir.

Magazin Alanı(Ada Kilisesinin Erzak Deposu)

Çalışmamızın son günleri, buradaki alanda gerçekleştirilmiştir (Resim: 12-13). Küçük ayazmanın güneyi ve mağara önündeki Beden Terbiyesi kamp

binalarının moloz döküntüsünün temizlenmesi ile gerçek dolgu yüksekliğini ortaya çıkardık. İlk iki gün içerisinde ham toprakta buluntular çıkmaya başladı. Küçük ayazma güneyindeki 2. mağaranın ölçüleri 3.78x11.67cm olup derinlik seviyesi yer yer 4.75cm. ye ulaşmıştır. 2. mağara odası önündeki alan, 33x33cm. ölçülerinde zemin tuğlası ile kaplanmış olarak ortaya çıkarılmıştır. 2. mağara iki bölmeye ayrılmıştır. Ön odanın ölçüleri 3.78x3.05 olup zemin sıkıştırılmış toprakla döşenmiştir. Arka odanın zemini ile aynı olma ihtimali hem var hem de yok. Deniz seviyesinin yakın olması tuğlalı alanın olamayacağını gösterir. Ancak deniz seviyesi geç dönemlerde yükselmiş ise, zemini de tuğlalı olarak düşünebiliriz. Ön odayı arka odadan ayıran duvar temeli 1m. kalınlığında, 60 cm.yüksekliğinde ve 1.85 cm. genişliğinde bir boşlukla, 1. Oda'ya geçişi sağlayan kapı ele geçirilmiştir. Mağaranın üst alanına denk gelen yerde çok sayıda seramik buluntularının ele geçirilmesinden dolayı çalışmalar yavaşlamıştır. İşlevini tam olarak ortaya koymadığımız bu buluntuları, 100 civarında, bir kısmı sağlam bir kısmı kırık ele geçirilen terrakotta kandiller desteklemektedir. Kandillerin ele geçirilmesi, ayrıca 12-13. yüzyıllara ait sırlı ve *sgraffito* teknikli kap parçaları ile birlikte ünik bir kâse parçasına rastlanmıştır². Araştırmalarımız sonucunda kâse üzerindeki konulu anlatımın gerçekleştiği figürler üzerinde boy damgasının bir uzantısı olabilecek süslü bir yazı ile karşılaştık. Seramiklerin kırık olması, aklımıza buranın bir *bothros* ya da depo olabileceği izlenimlerini doğurmuştur (Resim:14-15). İleriki çalışmalarımız 1. Oda da devam ettiğinde, bu iki düşüncemizden, depo olma ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Bu alandaki çalışmaların sonucunda alan sorumluları işlevi açısından önemli bir alana ulaşmışlardır.

1. Oda'nın ham toprak seviyesi alındığında, ortaya denize açılan 1.25 cm. genişliğinde tuğla örgülü kapı çıkmıştır. Bu kapı düşüncemizin depo olabileceği yönünü güçlendirdi. Kapı üzerinde arşitrav parçası ve istiridye bezeli mimarî parçalara rastlanmıştır. Çalışmalarımız 1. Oda'da yaklaşık 6 gün sürmüştür. Zemin seviyesinde, sıkıştırılmış toprak olarak iki kademeli kod farkıyla karşılaşıldı. Bu da gösteriyor ki deniz sularının mağara altında

2 Sema Bilici, Alanya Kalesi Kazılarında Bulunan Bizans Sırlı Seramikleri, S.Ötüken'e Armağan, Yapı Kredi Yayınları Kültür Sanat Yayıncılık, 2010, 100-124.

saklanan malzemeye kod farkından dolayı zarar vermemesini sağlıyor. Güney yönü pışmış toprak tuğla ile örgülü 1. Oda iki bölmeden oluşmakta ve 12.95x2.15cm. ölçülerindedir. Mağaranın altındaki arka bölme ise 8.97 x 5.20 cm. olup oda ön tarafa doğru daralmıştır. Ölçüleri 2.56 x 44 x 25cm. ve 70 x 44 cm. olan magazin alanı kapı sövesi olabilecek nitelikte ya da kilise kapısının sövesi olabilecek iki adet mimarî mermer konsol ele geçirilmiştir. Magazin alanı bize yeni bulguların oluşmasında çok önemli ipuçları sağlamıştır. 1. Oda'ya deniz yönünden açılan kapının deniz tarafını araştırdığımızda, zamanla batmış ve su seviyesinin yükselmesi ile zor seçilebilen bir iskele yapısı ve küçük bir mendirek olduğu tespit edilmiştir. Bu liman ve iskele belirleme çalışmaları 2011 kazı sezonunda gerçekleştirilecektir. Mağaraların ilk işlevleri konusunda şimdilik ön yargıda bulunmak yanlış olacağı için gelecek sezonlarda bu mağara yapısının işlevi de gün yüzüne çıkarılacaktır.

Bu alandaki çalışmamız kazımızın rotasını değiştirmiştir. Çalışmalarımızı sadece alan temizliği olarak başlattığımız için, bu yapının ortaya çıkması bu alanın büyük ayazmaya kadar olan bölümünü de çalışma planımıza almamıza neden oldu. Alanın büyüklüğü veya diğer yapılarla bağlantısı bulgular eşliğinde bizi daha da heyecanlandıracaktır.

Çalışmalarımız artık bu alan ile birlikte arkeopark projesi yoğunluğu ile yürütülecektir.

Sonuç

Bakanımız başta olmak üzere Genel Müdürlüğümüzün tavsiyeleri doğrultusunda Anadolu'da ilk defa arkeopark ada projesi çalışmaları başlatılmıştır. Bursa Koruma Kurulu'na sunduğumuz projemiz onaylanmıştır. Tamamlanan kazı alanlarında kademeli olarak topoğrafik yapıya göre yükselen, 3 parçalı sundurma biçiminde çatı düşünülmüştür. Çatı malzemesi olarak; ahşap bir konstrüksiyon için opak beyaz 10 milimetrelik polikarbonat levha kullanılacaktır. Işık olayı, rüzgârın şiddeti göz önüne alındığında hafif malzemenin açıklık alanı yeterli olacaktır. Projede ayrıca adanın kıyı kenarları

yeşil alanla kapatılacaktır. Seyir terası, bekçi kulübesi, çay servis alanı, çiçek terası, rampa, oturma bankları, gezi ve yürüyüş yolları, bilgilendirme panoları ve tuvalet gibi donanımlar gerçekleştirilecektir. Bundan sonra, Zeytinliada'da kazıların kesintisiz devam etmesi hâlinde, çok önemli arkeolojik park alanı projesinin evreleri gerçekleştirilecek ve ileride Erdek İlçesi'nin turizm geleceği açısından son derece önemli olacaktır. Genel Müdürlüğümüzün bu konu üzerine hassasiyetle durmalarını saygılarımızla arz ederiz.

Resim 1: Açık hava tapınım alanı

Resim 2: Açık hava tapınım alanı

Resim 3: Açık hava tapınım alanı

Resim 4: Basamaklı Sunak alanı

Resim 5: Basamaklı Sunak alanı

Resim 6: Tuvalet alanı

Resim 7: Yer Altı Kilisesi

Resim 8: Yer Altı Kilisesi

Resim 9: Şapele giden yol

Resim 10: Şapel alanı

Resim 11: Patrik Hamamı

Resim 12: Magazin alanı

Resim 13: Magazin alanı

Resim 14: Magazin alanı

TEPECİK-ÇİFTLİK KAZISI 2010 YILI ÇALIŞMALARI

Erhan BIÇAKÇI *

Niğde İli Çiftlik İlçesi sınırları içerisinde yer alan Tepecik-Çiftlik Höyüğü'nde 2010 yılı çalışmaları Temmuz-Ağustos aylarında gerçekleştirilmiştir. İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Anabilim Dalı lisans¹ ve yüksek lisans² öğrencileri dışında konularında uzmanların³ katıldığı çalışmalar T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle, DÖSİMM ve İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (2010 Proje No. 6769) tarafından desteklenmiştir.

Yaklaşık 6 hektar⁴ boyutlarındaki höyüğün zirvesi çevre ova seviyesinden 9.50 m. yüksekliktedir. 2000 yılından bu yana sürdürülen çalışmalarda henüz ana toprağa ulaşılmamış, ancak höyük tabakalanması önemli ölçüde belirlenmiştir; buna göre

1. tabaka Geç Roma-Bıçans Çağları
2. tabaka "Orta Kalkolitik Çağ
3. tabaka "İlk Kalkolitik Çağ" (6. binyılın ilk yarısı)
4. tabaka "Son Neolitik Çağ" (7. binyılın sonu)

* Erhan BIÇAKÇI İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı - İstanbul / TÜRKİYE. erhanbicakci@istanbul.edu.tr

- 1 Gülce Alp, Ülger Cengiz, Yusuf Cengiz, Özge Çetinkaya, İlknur Günhan, Canan Iğdır, Aysima Mercan, Emrah Saltık, Cüneyt Sümbül, Pınar Tetik, Hatice Uçan, Volkan Tamer, Kardelen Yılan, Emel Yıldırım.
- 2 Yasin Gökhan Çakan, Selen Nur Çalışkan, Ceren Çilingir, Burak Falay, Varlık İndere.
- 3 İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Prof.Dr. Nur Balkan-Atlı, Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden Doç.Dr. Yılmaz Selim Erdal, Dr. Kameray Özdemir, Ali Metin Büyükkarakaya, Karlsruhe Üniversitesi Yapı Tarihi Enstitüsü'nden Doç. Werner Schnuchel. Ayrıca Halit Canol ve Ceyda Dağıdır restorasyon çalışmalarını, Gül Bıçakçı buluntu çizimlerini, Erdem Donuktan fotoğraf çekimlerini, Ceren Soylu ise arazi çalışmalarında çeşitli işleri yürütmüştür.
- 4 Tescil edilip tel örgü ile koruma altına alınmış olan 3.3 hektar boyutlarındaki höyükte kazı çalışmaları sürdürülmektedir. Bu alanın güneyinde, sulı tarımda kullanılmak amacı ile tesviye edilmiş ve hâlen tarım faaliyetleri sürdürülen yaklaşık 3 hektarlık, özel mülk olan arazide kazı çalışmaları yapılmamaktadır.

5-9. tabakalar Neolitik Çağ

Çalışılan Alanlar (Resim: 1)

2010 yılında, yaklaşık 1130 m² boyutlarında bir alanda, 16-17-18/J-K, 16-17-18/L, 16-17/M, 16 V plan karelerinde kazı çalışmaları yürütülmüş, 18K ile 18L açmaları arasındaki “araba yolu” kaldırılmıştır. Tabakalara göre ise çalışma alanları şöyledir: 7.-8. ve 9. tabakalarda 16K derin açmasında, 5. ve 6. tabakalarda 16-17/J-K açmalarında, 4. tabakada 18J-K-L açmalarında, 3. tabakanın alt evrelerinde 16-17-18/L açmalarında, 3. tabakanın üst evrelerinde ise 16-17/M açmalarında kazı çalışmaları yürütülmüştür.

3. Tabaka

Bu yıl, İlk Kalkolitik Döneme tarihlenen 3. tabaka yerleşim planını daha iyi anlamak amacıyla, 16M ve 17M plan karelerinde yeni iki açmada kazı çalışmalarına başlanarak kazı alanını güneye doğru genişletilmiştir (Resim: 1, 2, 5). Her iki açmada da sürdürülen çalışmalar sırasında, Geç Roma-Erken Bizans Dönemine ait çeşitli mezarların bozduğu 3. tabakaya ait üst evreler ortaya çıkarılmıştır. Mimarî kalıntıların oldukça bozulmuş olduğu bu evrede, her iki açmanın da güney kısmında farklı yenileme evrelerine sahip, kireç karışımı bir malzemeden yapıldığı düşünülen bir taban parçası açığa çıkarılmıştır. 16M açmasında sürdürülen kazı çalışmaları sonucunda, açmanın kuzeybatı bölümünde bir obsidyen işliğinin varlığı tespit edilmiştir (Resim: 3). Çeşitli boyutlarda obsidyen dilgi ve yongaların yanı sıra, âlet yapımında ve dilgi çıkarımında kullanılmış vurgu taşları ile boynuz baskı âletinin yer aldığı işlik, Tepecik-Çiftlik'teki yontmataş âlet teknolojisini anlayabilmek açısından oldukça önemlidir.

İlk Kalkolitik Döneme tarihlenen 3. tabakanın kazıldığı 16-17-18/L açmalarında 3. tabakanın ait ilk (alt) evrelerini ortaya çıkarmak amacıyla derinleşilmeye devam edilmiş, üst evrelere ait bazı yapı kalıntıları

kaldırılmıştır. Bu bağlamda 16L açmasındaki BK yapısı üzerinde bulunan ve bir üst evreye ait AW yapısının duvar kalıntıları kaldırılmıştır. Yapılan bu işlem sonrasında BK yapısının yapı planı daha net olarak ortaya çıkmış, yapı içindeki düzenlemeler daha iyi anlaşılmıştır (Resim: 4). Kuzey ve doğu bölümleri tahribat görmüş olan yapının güney ve doğu duvarları dışarıya doğru taşırılarak inşa edilmiş, bu sayede yapının içerisinde küçük “apsis”ler elde edilmiştir. Bu “apsis”lerden güneydekinin içerisine, ağzı kuzeye bakan bir fırın yapılmıştır; fırın tabanında çok sayıda yenileme evresi tespit edilmiştir. Yapı tabanı birkaç kez sıvanarak yenilenmiştir; yapının batı bölümünde ince kil duvarlarla yapılmış ve içerisi bölümlendirilmiş dörtgen formlu depolama birimleri yer almaktadır. İçlerinden az da olsa karbonlaşmış tahıl taneleri ele geçirilen depolama birimleri BK yapısının kuzeybatı bölümü gibi sonradan açılmış büyük bir çukur tarafından tahrip edilmiştir. Yapının orta bölümünde, taban üzerinde *in situ* çeşitli kemik ve obsidyen buluntular ile çanak-çömlek parçaları ele geçirilmiştir. Ayrıca, yapı içerisinde, doğu duvara bitişik, birkaç taş dizisinden oluşan bir “seki” yer almaktadır. Açmanın güney yarısında ise zemini sert, sokak olarak kullanılmış olması muhtemel bir açık alan ile birlikte güneydoğu köşesinde bir yapıya ait köşe duvarı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 4). Bu mekân içerisinde yapılan kazı çalışmaları sonucu, yapının taban seviyesi altında, dolayısıyla yapı ile ilişkisi olmadığını düşündüğümüz, oldukça yoğun miktarda obsidyen yongalama artıkları açığa çıkarılmıştır .

3. tabakanın kazıldığı diğer bir açma olan 17L açmasında, diğer açmalara nispeten daha az çalışılmış, tabakanın üst evrelerine ait bir takım duvar kalıntıları kaldırılarak 3. tabakanın ilk (alt) evresi tüm açma genelinde açığa çıkarılmaya çalışılmıştır (Resim: 5). Bu çalışmalar kapsamında geçtiğimiz yıl ‘BF mekânı’ olarak adlandırdığımız yanıklı alanda çalışmalara devam edilmiş, bu alanda yüksek ısı sonucunda eriyerek cüruflaşmış bir malzeme ortaya çıkmıştır. Akıntı hâlinde kerpiç döküntüler ile birlikte bulunan tanımlayamadığımız bu malzemeden analiz edilmek üzere birçok örnek alınmıştır. Açmanın kuzey bölümünde, önceki yıllarda 16K ve 17K açmalarında kazılmış olan 3. tabakanın erken evrelerine ait U yapısının güney duvarı yer almaktadır. Bu alanda yürütülen çalışmalar ile birlikte U yapısına

bitişik farklı yapılanma ve evrelerinin bir arada görüldüğü duvar kalıntıları ile yassı taşlardan oluşturulmuş taş bir platform ortaya çıkarılmıştır. U yapısı içerisinde sürdürülen çalışmalar sonucunda önceki yıllardan bildiğimiz, yapının kullanım amacına yönelik bir takım ipuçları sağlayabilecek yapı elemanlarına rastlanmıştır. Dikine yerleştirilmiş taşlar ile kat kat kil ile sıvanmış özel yapı elemanlarının bulunduğu yapı içerisinde ayrıca “tezgâh”ı anımsatan *in situ* bulunmuş öğütme taşları da yer almaktadır. Önceki yıllarda daha geniş bir alanda kazılmış olan U yapısından elde edilen veriler ile bu yıl küçük bir bölümünü kazarak elde ettiğimiz veriler ileriki çalışmalarımızda birlikte ele alındığında yapının planı ve kullanım amacının ne olduğu gibi sorulara daha net cevaplar verilebilecektir. 17L açmasının kuzeydoğu bölümünde sürdürülen çalışmalar sırasında ise 4. tabakaya ait, geçtiğimiz yıllarda kuzey bölümü 17-18K açmaları içerisinde kazılmış olan AK yapısının batı ve güney duvarı ortaya çıkmıştır (Resim: 5). Yapının 4. tabakaya ait oldukça kalın bir kültür dolgusuna sahip olduğunu bildiğimizden ve kazı sezonunun son günleri olması nedeniyle, 17L açmasındaki kazı çalışmaları önümüzdeki yıl devam etmek üzere bu seviyede sona erdirilmiştir.

İlk olarak 2008 yılı kazı sezonunda kazılmaya başlanan 18L açmasında, geçtiğimiz yıllarda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında 3. tabakanın oldukça tahribat görmüş hâldeki üst evrelerine ait dolgularda çalışılmıştı. Bu yıl sürdürülen çalışmalar ile açmanın güney bölümündeki yapılar hariç, açma genelinde, çeşitli evrelere ait birtakım duvar parçaları dışında, 3. tabaka yerleşim planı ile ilgili sağlam veriler sunabilecek yapı kalıntılarına rastlanmamıştır. Güney bölümde ise bunun aksine 3. tabakaya ait bir yapının kuzey bölümü ortaya çıkarılmıştır. Açma dışarısında kaldığından diğer kısımları hakkında bilgi sahibi olamadığımız yapının kuzeybatı köşesinde, birçok kez yenilenerek kullanılmış, ağız güneye doğru açılan, kubbeli olması muhtemel bir fırın yer almaktadır. Yassı taşlardan yapılmış bir kaide üzerine oturan fırın, ilk evrelerinde daha geniş bir iç hacme ve daha geniş bir ağıza sahipken, sonradan ağız kısmı ve iç hacmi daraltılarak kullanılmaya devam edilmiştir. Açmanın diğer bölümlerinde sürdürülen çalışmalar kapsamında ise yukarıda sözünü ettiğimiz 3. tabakaya ait büyük ölçüde tahribat

görmüş duvar parçaları ve devrilmiş taşlar kaldırılarak, 4. tabaka dolgusu içerisine girilmiştir. 18K açması içerisinde geçtiğimiz yıllarda kuzey bölümü kazılan 4. tabakaya ait AK yapısının yapı planını anlayabilmek amacıyla 18L açmasındaki kazı çalışmaları bir süre daha sürdürülmüş, ancak kazı sezonunun son günleri olması nedeniyle açmadaki çalışmaların sona erdirilip önümüzdeki yıl devam edilmesi öngörülmüştür.

4. Tabaka

Bu yıl 18J-K açmaları ile kısmen 18L açmasında Son Neolitik Döneme tarihlenen 4. tabakada çalışılmıştır. “Merkez Açma”nın⁵ kuzeydoğu bölümünü oluşturan 18J açmasında yürütülen çalışmalar kapsamında açmanın kuzeybatısında ortaya çıkan birbirine bitişik iki kubbeli fırın ile bir yapının doğu duvarını oluşturan duvar kalıntısı dışında açma genelinde başka mimarî kalıntılara rastlanmamıştır (Resim: 2). 2007 yılından bu yana yapılan çalışmalar sonucunda açmanın batı-kuzeybatı bölümünde yoğunlaştığı anlaşılmış olan 4. tabaka yapı kalıntılarının bu sene kaldırılarak 5. tabaka dolgusu içerisine girilmesi amaçlanmıştır. Ancak, yapılan bu işlem sonrasında kaldırılan duvar kalıntıları ile aynı aksta yeni bir duvar kalıntısı ve onun kuzeyinde yaklaşık 300x150 cm. ve 150x75 cm. boyutlarında, biri söbe biçimli, diğeri oval formda birbirine bitişik iki adet kubbeli fırın ortaya çıkarılmıştır. Ağızları kuzeydoğuya açılan fırınların güneyinde bu yıl ortaya çıkarılan yapı kalıntısının ve doğusunda yer alan çakıl taşı döşemenin fırınlarla ilgili olduğu tahmin edilmektedir. Minik taşçık katkılı kilden yapılmış, oldukça kalın duvarlara sahip her iki fırının da kubbe kısımları tahribata uğramış, taban kısımları ise oldukça iyi korunmuş durumdadır. Kalın ve sert bir çamur katmanından oluşan tabanlar doğrudan toprak zemin üzerine oturmaktadır. Tepecik-Çiftlik’te bugüne dek ortaya çıkarılmış 3. tabakaya ait fırın, tandır, ocak vb. yapı elemanları incelendiğinde, herbirinin büyük yassı taşlardan yapılmış geniş bir taban üzerine oturtulmuş olduğu

5 16-17-18/J-K plan karelerini kapsayan, höyüğün merkezi konumundaki, 2000 yılından bu yana en yoğun olarak çalışılan kazı alanı (Resim: 1, 2).

görülmektedir. Bu bağlamda sözünü ettiğimiz her iki fırın da yapım teknikleri bakımından İlk Kalkolitik Döneme tarihlenen 3. tabaka fırınlarından farklıdır. Yukarıda sözünü ettiğimiz, bu yıl ortaya çıkan yeni duvar kalıntısı ise bir yapının doğu-güneydoğu bölümüne aittir. Duvar örgüsü bakımından 3. ve 4. tabaka yapılarından ziyade 5. tabakanın tek mimarî kalıntısı olan BB mekânı ile benzerlik gösteren yapı ile kuzeyindeki fırınların Tepecik-Çiftlik tabakalanması içerisindeki yeri, yapılacak ayrıntılı çalışmalar ile önümüzdeki yıllarda daha net olarak anlaşılabilecektir.

4. tabakanın kazıldığı 18K açmasında, açmanın güney bölümünde bulunan yapılar ile onların kuzeyindeki açık alanda kazılar yoğun olarak sürdürülmüştür (Resim: 5). Güneyde, AK, AY ve BA mekânlarının bulunduğu alanda yürütülen kazı çalışmaları sonucunda bu yapılara ait taban altı mezarlara rastlanmıştır. AK mekânı altında iki adet çömlek içi bebek mezarı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 6). Bebekler, düz dipli, geniş ağızlı çömlekler içerisine yerleştirilerek mekânın tabanı altına gömülmüşlerdir. AY mekânında yapılan çalışmalar sonucunda da mekân içerisinde dağınık vaziyette yetişkin, çocuk ve bebeklerden oluşan 5-6 bireye ait birincil ve ikincil gömütler açığa çıkarılmıştır. Mekânın doğu bölümünde yer alan bir yetişkin, bir çocuk ve bir bebeğe ait kemiklerden oluşan toplu mezara, ağızları güneye doğru devrilmiş çömlekler mezar hediyesi olarak bırakılmıştır. BA mekânındaki çalışmalarda da, geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi mekân içerisinden oldukça tahribat görmüş vaziyette bebek gömütleri ele geçirilmiştir.

Bu yıl, 17L ve 18L plan karelerinin kuzey bölümlerinde yapılan çalışmalar çerçevesinde açmalarda yer alan bozuk durumdaki 3. tabaka yapı kalıntıları ile 18K-L açmaları arasındaki “araba yolu” kaldırılarak, Son Neolitik Döneme tarihlenen 4. tabakaya ait yapıların daha geniş alanda ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Önceki yıllarda 18K açmasında kazılan AK, AY ve BA mekânlarının yer aldığı, şiddetli bir yangın sonucu tahribata uğradığını bildiğimiz yapının güney yarısı açığa çıkarılmıştır (Resim: 5). Yapıya genel olarak bakıldığında kalın duvarlara sahip geniş, dörtgen planlı bir mekân olan AK mekânının doğusuna nispeten daha ince duvarlar örülerek oluşturulmuş

üç farklı mekânın daha eklenmiş olduğu görülmektedir. Yapıların içleri yıkıntı molozu ve yanmış organik malzeme içeren kalın bir dolgu ile doludur. Önceki yıllarda, yapının kuzey bölümünün kazısı sırasında kazı ekibinin edindiği tecrübeler, yapının kazısının ne denli titizlik gerektirdiğini gözler önüne sermiştir. Bu nedenle, kazı sezonunun son günlerinin de yaklaşmasından dolayı yapının kazısına önümüzdeki yıl devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

5. ve 6. Tabakalar

Neolitik Döneme tarihlenen 5. ve 6. tabakalar, “Merkez Açma” olarak adlandırdığımız alanda yer alan 16-17/J-K açmalarında açığa çıkarılmıştır (Resim: 7). “Merkez Açma”nın ortasında yer alan, geçtiğimiz yıllarda tespit edilen ve kazısı sürdürülen 5. tabakaya ait “HendeK”te bu yıl da çalışılmıştır. 17 J açmasında yoğunlaştırılan çalışmalar sonucu hendeğin alt evrelerine ait bir düzlemde çok miktarda yanmış tahıl ve ahşap parçalarına rastlanmıştır. Aynı düzlemde hendeğin batı kısmında önceki yıllardan tanıdığımız beyaz renkli kül katmanlarına ulaşılmıştır (Resim: 7). Bunun dışında hendeK tabanında irili ufaklı tüf benzeri taşların yoğunlaştığı görülmüştür. İlk kez 2007 yılında tespit edilen hendeğin oldukça kalın bir dolguya sahip olması ve çeşitli kot farklılıkları nedeniyle hem 6. hem de 5. tabakada kullanılmış olması muhtemeldir.

17J açmasının kuzey bölümünde yaklaşık 2,50 m. çapında ve 0,60 m. derinliğinde yuvarlak formlu bir çukur tespit edilmiştir. Çeşitli kül katmanlarına sahip çukurun taban ve kenarları beyaz renkli kül ve obsidyen yongalarından oluşan tabakalar ile kaplıdır. Çukurun ortası ise steril bir toprak ile doldurulmuştur. Çukur, olasılıkla obsidyen işlik artıklarının bilinçli ve düzenli olarak toplandığı bir atık çukurdur.

Geçtiğimiz yıl kazılmaya başlanan ve “mezar odası” olarak adlandırabileceğimiz BB mekânının kazı çalışmalarına bu yıl da devam edilmiştir (Resim: 8). Sürdürülen çalışmalar sonrasında mekânı oluşturan yapının planı güneyde ortaya çıkan yeni duvarlar sayesinde daha da

netleşmiştir. Dörtgen planlı bu yapı birden fazla evreye sahiptir. Güneyde yer alan doğu-batı uzantılı, çift sıra büyük taşlardan oluşturulmuş olan duvar olasılıkla mekânın ilk ve olasılıkla daha geniş boyutlardaki evresine aittir; yapının muhtemelen doğu ve kuzey duvarları tahribata uğramıştır. Sonradan yapıyı ikiye bölmek amacıyla orta büyüklükte taşlardan düzgün bir örüye sahip olmayan, mezarları çevreleyen bir duvar eklenmiştir. Bu duvarın sonradan eklenmiş olduğu, mekân içerisine *hocker* pozisyonunda yatırılmış bir bireyin üzerine inşa edilmiş olmasından anlaşılmaktadır. Yapıda yürütülen çalışmalar, mekân içerisinde 25-30 bireyin yer aldığını göstermektedir. Birincil ve ikincil gömütlerin yer aldığı mekânda mezar hediyesi olarak nitelendirilebilecek bir de minyatür kap ele geçirilmiştir. Kazı sezonu sonunda yapı içerisindeki tüm iskeletler toplanarak taban seviyesine ulaşılmış, tabanın güneyden kuzeye doğru alçalan eğimli bir zemin üzerinde uzandığı gözlenmiştir. Neolitik Döneme tarihlenen 5. tabakaya ait tek mimarî kalıntı olan BB mekânı, ilişkilendirilebilecek bir kontekst içerisinde yer almadığından tarihlenmesi ve yorumlanması gelecekte yapılacak ayrıntılı çalışmalar ve 5. tabakanın daha geniş alanda kazılması ile mümkün olacaktır. Açık alan olarak kullanılmış olduğu düşünülen 5. tabakanın “Merkez Açma” sınırları içerisinde kalan bölümünde yapılan kazı çalışmaları sırasında BB mekânının yakın çevresinde birçok gömüte ve insana ait kemik parçalarına da rastlanmıştır. Bunlardan biri açmanın batısında yer alan, yanına mezar hediyesi olarak bırakılmış düz dipli bir çanağın yer aldığı mezardır. Alanda bulunan mezarların yoğunluğu yerleşmenin bu kesiminin mezarlık alanı olarak kullanılmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

17K açmasındaki çalışmalar BB mekânının kuzeyinde birtakım yeni mimarî kalıntıların varlığını göstermiştir. 6. tabaka olarak nitelendirdiğimiz bu duvar kalıntısı muhtemelen bir yapının kuzeydoğu köşesini oluşturmaktadır (Resim: 9).

Höyüğün merkezi konumunda yer alan 16-17/J-K açmalarında bu yıl yürütülen çalışmalar alanın güney bölümünde bulunan mimarî kalıntıların yardımıyla 5. ve 6. tabakalar arasındaki ayrımı netleştirmiştir. Ancak, mimarî

kalıntıların yer almadığı merkez alanın kuzey bölümünde ise tabakalanma sorunu hâlen devam etmektedir.

16K Derin Açması

Önceki yıllarda Tepecik-Çiftlik tabakalanmasını anlayabilmek amacıyla 16K plan karesinin batı yarısında bir derin açma açılmıştır. Uzun yıllar kazıların devam ettiği derin açmada alanından tabakalanma ile ilgili önemli veriler elde edilmesine karşın, ana toprağa ulaşılammıştır. Tepecik-Çiftlik'te höyüğün en yüksek noktası, bulunduğu ova seviyesinden 9,50 metre yüksekliktedir. 16K derin açmasında aralıklarla devam etmiş olan çalışmalar sonucunda geçtiğimiz yıla kadar 4.00 m. derinliğe kadar inilebilmiştir. Bu yıl, Tepecik-Çiftlik'in daha eski tabakalarını tespit etmek amacıyla 16K derin açmasının güneyinde yoğun bir kazı çalışması ile derinleşilmeye devam edilmiştir (Resim: 10). Çalışmalar sırasında 7.-8. ve 9. tabakalar tespit edilmiş, ortaya çıkarılan tabakaların hiçbirinde mimarî kalıntıya rastlanmamıştır. Genel olarak obsidyen buluntularda azalma olmamasına karşın, kemik ve çanak çömlek yoğunluklarında bir azalma olduğu saptanmıştır. Derinleşildikçe çanak çömleğin daha kaba hamurlu ve kalın cidarlı olması dikkat çekmektedir. Kazı sezonu sonunda 6.00 m. derinlikte kazı çalışmaları durdurulmuş; hâlen ana toprağa ulaşılammıştır. Kazı çalışmaları boyunca derin açmadan çok miktarda C14 örneği toplanmıştır. Alınan bu örnekler Tepecik-Çiftlik'in alt tabakalarının tarihlendirilmesi ve Orta Anadolu kronolojisindeki yerinin saptanması açısından büyük önem taşımaktadır.

2010 yılı çalışmaları kapsamında yukarıda sözü edilen çalışmalar dışında höyüğün güney yamacında bulunan 16V plan karesinde de kazı çalışmaları sürdürülmüştür (Resim: 1, 11). Höyüğün güney sınırlarını tespit edebilmek amacıyla ilk kez 2006 yılında çalışılmaya başlanan 16V açmasında verilen 3 yıllık aradan sonra bu yıl tekrar çalışmalara başlanmıştır. Yürütülen çalışmalar höyüğün bu kesimindeki tabakalanmanın merkez kazı alınındakinden farklı olduğunu göstermiştir. 2006 yılında açığa çıkarılan oldukça tahribat görmüş yapı kalıntıları ile küçük taşlardan oluşan taş döşeme kaldırıldıktan sonra

çanak-çömlek parçaları dışında arkeolojik malzemenin azaldığı oldukça sert bir dolgu içerisine girilmiştir. Mimarî kalıntı içermeyen dolgunun kazısı sırasında farklı dönemlere ait karışık halde çanak çömlek parçaları ortaya çıkmıştır. İlk Kalkolitik Dönemden sonraki dönemlere ait olduğu tahmin edilen çanak çömlek parçaları büyük boy depolama küplerine aittir. 16V açmasında bu tabakanın altında arkeolojik malzeme içermeyen, sarımsı killi ve kumlu bir dolguya ulaşılmıştır. Bu dolguda, yaklaşık 7.30 m. derinlikte taban suyu çıkıncaya kadar kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Bu durum, ana toprağa ulaşılmış olma fikrini akla getirse de, geçmişte gerçekleşmiş bir sel vakası sırasında sel dolgusunun, höyüğe ait kültür dolgularının üzerini örtmüş olabileceği de düşünülebilir. Önümüzdeki yıllar içerisinde 16V açmasında devam ettirilecek olan çalışmalar bu konuya açıklık getirecektir.

Buluntular

Zengin bir kemik âlet endüstrisine sahip Tepecik-Çiftlik'te bu yılda bızlar oldukça fazla ele geçirilmiştir. Bızlar dışında düzgün olarak işlenmiş delikli iğneler de kemik âlet yoğunluğu içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle bu yıl bulunmuş olan üzerleri çentikli yassı kemik nesneler de ilginçtir. At ve eşeğin "*phalanx*" kemiğinden üretilmiş idoller ise bu yıl da yoğun olarak ele geçirilmiştir.

Önceki yıllarda olduğu gibi, yontmataş âlet endüstrisinde zengin çeşitlilik devam etmektedir. Ok ve mızrak uçları, ele geçirilen buluntular arasında önemli bir yer tutmaktadır. Yerleşme içerisinde ortaya çıkarılmış olan ışık yerleri, bu ışık yerlerinde âlet üretim sürecinin hemen tüm evrelerine ait artık, atık ve buluntular ile yontmataş âlet üretiminde kullanılan, vurgu taşları, boynuz ve kemik gibi diğer âletler, gerek İlk Kalkolitik gerekse de Neolitik dönemlerde yerleşme içerisinde âlet üretiminin yapıldığını göstermektedir. Bilindiği gibi, Tepecik-Çiftlik, Göllüdağ obsidyen yatak ve atölyelerinin hemen yakınında yer almaktadır. Bölgede, Prof.Dr. Nur Balkan-Atlı ve ekibi tarafından sürdürülmekte olan çalışmalardan elde edilen veriler ile yine aynı ekibin incelemekte olduğu Tepecik-Çiftlik yontmataş âlet endüstrisi;

ileride malzeme kaynakları-atölyeler ve yerleşme içi ilişkilerin anlaşılması bakımından önemli bir veri tabanının oluşmasına da yardımcı olacaktır.

Bu yıl ele geçirilen tüm ve tüme yakın çanak çömleklerin büyük bir bölümü düz dipli, geniş ağızlı çömleklerden oluşmaktadır. Birçoğu mezar hediyesi olarak ele geçirilmiş olan çömleklerin nispeten daha büyük olanları ise çömlek içi bebek gömütleri için kullanılmıştır. Mezarlarda kullanılmış çanak çömleklerin üzerinde herhangi bir boya ya da kabartma bezemeye rastlanmamıştır (Resim: 12).

Bu yılın ilginç buluntularından biri, baş kısmı korunmuş, hammaddesi mermer olan bir erkek figürinidir. Yüz hatları belirtilen figürin oldukça ince bir işçilik gerektirmektedir (Resim: 13). Bir diğer ilginç buluntu ise 3. tabakada ele geçirilmiş üzerinde kadın kabartması bulunan bir çanak parçasıdır. Çatalhöyük ve Köşkhöyük'te benzerlerine rastlanan kadın figürü abartılmış organları ile dikkati çekmektedir. Baş kısmı tahribata uğramış figürün sol eli göğsündedir (Resim: 14). Bunlar dışında yine 3. tabakanın farklı bölümlerinden elde edilmiş üç adet mühür ilgi çekicidir. Mermer benzeri sert bir taştan üretilmiş olan iki mührün arka taraflarında delikli tutamaklar bulunmaktadır (Resim: 15). Pişmiş topraktan yapılmış olan üçüncü mührün arka kısmındaki tutamak bölümü tahribat görmüş, ön yüzünde ise derin kabartma olarak yapılmış geometrik bezemeler bulunmaktadır (Resim: 15).

Değerlendirmeler

2010 yılı çalışmaları sonucunda Tepecik-Çiftlik'te höyük zirvesinden 6.00 m. derinliğe kadar inilmiş ve toplam 8 tabaka tespit edilmiştir. Önceki yıllarda ayrıntılı olarak anlattığımız ve İlk Kalkolitik Döneme tarihlenen 3. tabaka yerleşmelerinin kazı alanında güneye devamları ortaya çıkarılmıştır. Bu yerleşmelerde taş subasman üzerine kerpiç duvarlarla inşa edilmiş tek yapılar ve aralarında uzanan ve farklı amaçlarla kullanılmış açık alanlardan oluşan bir yerleşme düzeni görülür. Tek büyük mekândan oluşan yapıların bazılarında, yapı dış konturlarından dışarıya taşınılarak yapılmış ufak bir

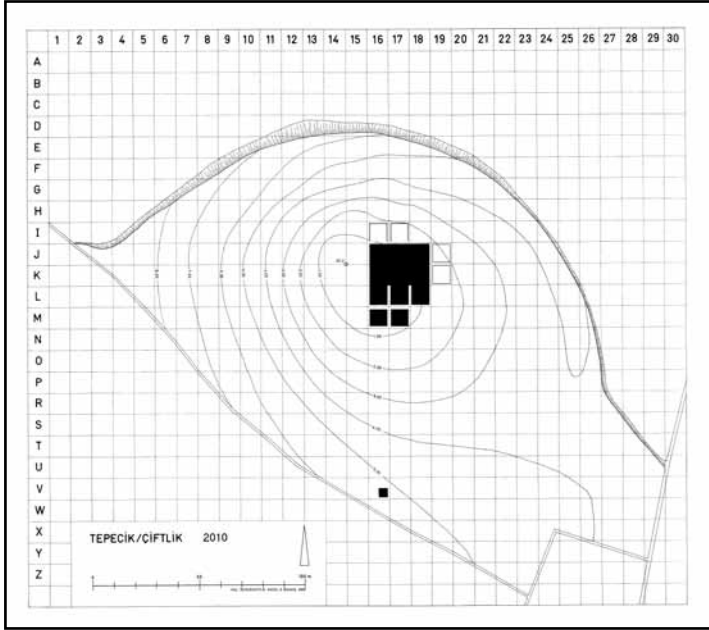
oda ve bu odanın hemen tüm alanını kaplayan bir fırın bulunmaktadır. Taş veya kil kaplı tabanlar, ince kerpiç duvarlarla yapılmış depolama birimleri, ocak ve fırınlar yapılarda sık rastlanan özelliklerdir. 3. tabaka başına ait bir radyokarbon tarihi (calBC: 6041 ± 26) İlk Kalkolitik dönemin başının M.Ö. 6. Bin yılın ilk yıllarına tarihlenebileceğini göstermektedir. Dönemin sonu için elimizde henüz radyokarbon tarihi bulunmamaktadır.

Son Neolitik Döneme tarihlenen 4. tabaka, gerek yerleşme düzeni gerekse de mimari özellikleri ile oldukça farklı bir dönemin varlığını göstermektedir. Yapılar arasında geniş açık alanların bulunduğu yerleşmede yapılar 3. tabakadakilerden daha geniş ve yüksek subasman duvarları ile inşa edilmiştir. Yapı boyutlarının daha büyük olduğu ve yer yer *agglutinat* (eklenerek çoğalan) yapılanmaların bulunduğu görülmektedir. Orta Anadolu Neolitik Dönem yerleşmelerinden sadece Er Baba'dan tanıdığımız bu yapılanma biçimi Tepecik-Çiftlik'te kendine özgü karakterleri ile şimdilik benzersizdir. Açık alanlar kadar yapı içi alanlarının da kullanım çeşitliliği gösterdiği 4. tabaka yapılarının içerisinde çeşitli âlet edevat dışında çok miktarda yanmış mimari eleman ve tahıl kalıntıları da ele geçirilmiştir. 4. tabakada dikkati çeken bir başka konu da gömütlerin fazlalığıdır. Hem yapılarda taban altı hem de açık alanlarda "mezarlık alanı" olarak tanımlanabilecek düzenlemelerle yapılan gömütlerin bir kısmı çömlek içerisine yapılmış bebeklerden oluşmaktadır. Sonuçlarını aldığımız iki radyokarbon tarihi (calBC: 6297 ± 80, calBC: 6328 ± 56), örneklerin konumları göz önünde tutularak 4. tabakanın yaklaşık M.Ö. 6350/6400 ile 6. binyıl başı arasına tarihlenebileceğini göstermektedir.

Geniş açık alanların ortaya çıkarıldığı 5. tabakaya ait şimdilik çok az mimari kalıntı bulunmaktadır. Ortasında hendek benzeri büyük bir çukurluğun bulunduğu geniş bir açık alanın güney kenarında yer aldığı anlaşılan yaklaşık 2.00x2.00 m. boyutlarında tek odalı bir yapı (BB yapısı) ortaya çıkarılmıştır. 25-30 bireyin gömüldüğü bu yapı, Çayönü'nde Orta PPNB'ye tarihlenen "Kafatası Binası" dışında, bir yapı içerisinde bulunmuş en fazla gömüt ile dikkati çekmektedir.

5-9. tabakalar ufak bir derin açma içerisinde araştırılmıştır. Höyük tabakalanmasının anlaşılması amacı ile yapılan ön çalışmalar kapsamında kazılan bu açmada, mimarî kalıntıya rastlanmamıştır. 6.00 m. derinliğe ulaşılan açmada henüz ana toprağa varılmamıştır.

Önceki yazılarda belirtildiği gibi, höyükteki kazı çalışmaları önceden hazırlanmış olan plan çerçevesinde yürümektedir. Orta Anadolu'da, 6. binyıl ve öncesi dönemlere ait kesintisiz tabakalanması bulunduğu düşünülen şimdilik tek yerleşme olan Tepecik-Çiftlik'te, bir yandan höyük tabakalanmasını anlamaya yönelik çalışmalar diğer, yandan da yerleşmeleri ve yerleşme düzenlerini daha geniş alanlarda ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmalar sürdürülmektedir.

Resim 1: Tepecik-Çiftlik'te 2010 yılında çalışılan açmalar.

Resim 2: Kazı alanının güneyden görünüşü (Uçurtma fotoğrafı).

Resim 3: 16M açmasında obsidyen işliğı.

Resim 4: 16L açmasının yukarıdan genel görünüşü.

Resim 5: Kazı alanının genel görünüşü.

Resim 6: 18K açmasında mekân altına gömülmüş çömlek içi bebek mezarları.

Resim 7: 16-17J-K açmalarında 5. ve 6. tabakalar.

Resim 8: 17K açmasında BB mekânının yukarıdan görünümü.

Resim 9: 17K açmasında 6. tabakaya ait yapı kalıntısı.

Resim 10: 16K derin açmasında beyaz-gri küllü alan.

Resim 11: 16V sondajında açma dibinde yüzeye çıkmış taban suyu.

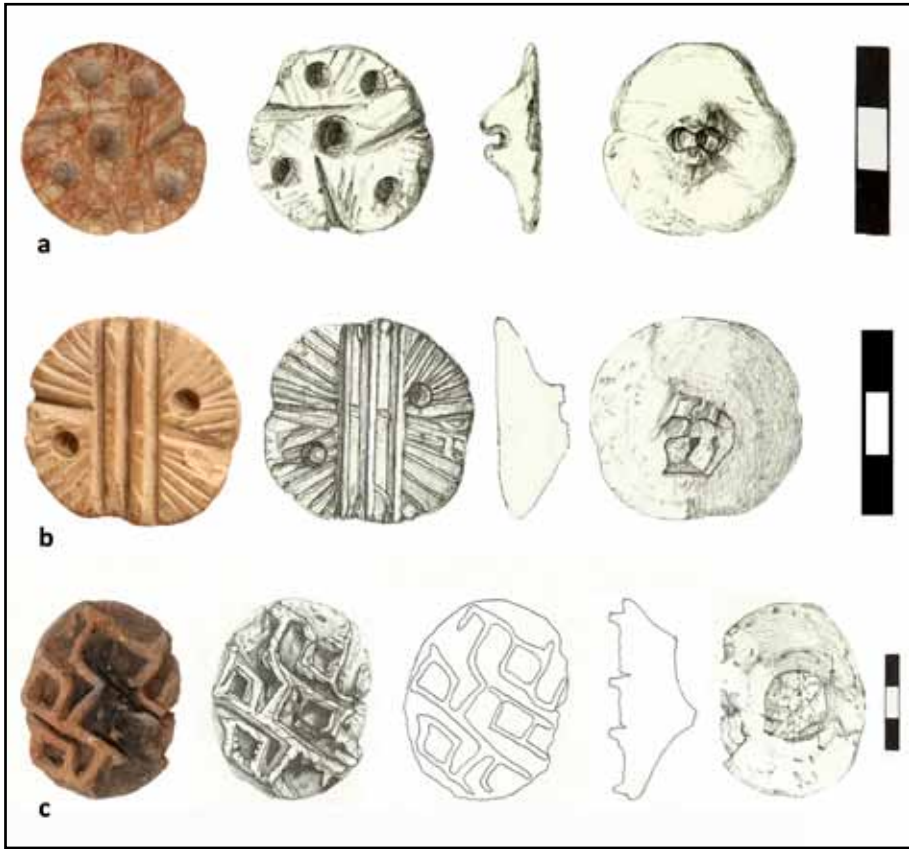
Resim 12: Değişik tabakalardan çeşitli çanak-çömlek örnekleri.

Resim 13: 3. tabakada ele geçirilmiş taş figürin başı.

Resim 14: 3. tabakada ele geçirilmiş kadın kabartmalı çanak-çömlek parçası.

Resim 15: a, b: 3. tabakada ele geçirilmiş taş mühürler, c: 3. tabakada ele geçirilmiş pişmiş toprak mühür.

İKİZTEPE KAZISI

2010 DÖNEMİ SONUÇLARI

Önder BİLGİ*

Kültür ve Turizm Bakanlığı adına yürütülmekte olan Samsun İkiztepe kazıları 2010 döneminde 10 Temmuz ile 6 Eylül günleri arasında 59 gün süreyle gerçekleştirildi.

2010 dönemi çalışmalarına kazı heyeti üyesi Arkeolog Münevver Yağmur ve Güneş Tabanoğlu, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nden Dr. Serpil Sandalcı ile İstanbul Üniversitesi'nden stajyer öğrenciler olarak Büşra Kurşun, Ece Tanova, Okan Arslan, restorasyon-konservasyon uzmanı Behçet Erdal katıldı. Bakanlık uzmanı olarak da Samsun Müzesi araştırmacılarından Salih Kurudere kazıda görev aldı.

10 - 14 Temmuz günlerinde kazıevindeki hazırlık ve 15 - 16 Temmuz günlerinde de arazideki temizlik çalışmalarından sonra 17 Temmuz'dan 29 Ağustos gününe kadar süren 2010 dönemi arazi çalışmaları Tepe II'nin "O" açması adı verilen ve Tepe'nin kuzeye bakan yamacında 200 m²lik bir alanda geliştirildi. Bu alanda 19.20 m.den 12.90 m.ye varan seviyeye kadar derinleşildi (Resim:1).

Güneyden kuzeye doğru aşağı eğim yapan "O" açmasında 6.30 m.lik dolgu kazılarak farklı plan karelerde farklı yüksekliklere kadar derinleşildi. Bu derinleşme sonucunda 6 mimarî tabaka ortaya çıktı (Resim:2a ve 2b).

1. Mimarî Tabaka açmanın güney kesimde D 11 ve 12/II 16 plan karelerinde görüldü. Sadece yanmış basit bir taban ile *in situ* bir küpün dip kısmının oluşturduğu bu mimarî tabaka 19.20 m. ile 18.60 m. arasında yer alır (Resim:3).

Çanak-çömlek parçaları dışında 0.60 m.lik dolgu içinde buluntu olarak pişmiş toprak sapan taneleri, çakmaktaşı kesiciler, kazıyıcılar, yongalar,

* Prof.Dr. Önder BİLGİ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi emekli öğretim üyesi.

kemik deliciler ile taştan yassı balta/keski ile perdah âleti, kavkı bir boncuk ve arsenikli bakır boncuklar elde edildi.

2. Mimarî Tabaka da D 11 ve 12/II 16 plan karelerinde 18.60 ile 18.00 metreler arasında yer aldığı saptandı (Resim:4a). Tabakanın doğu kesiminde yer yer kömürleşmiş ahşap kalıntıları içeren gayrimuntazam yanık taban ile *in situ* bir küpün dip kısmı, tabakanın batı kesiminde ise kilden sıvanarak oluşturulmuş daire biçimli bir platform ortaya çıktı (Resim:4b). Önünde bir de ocak yeri bulunan platformun çapı 1.60 m. olup merkezinde 30 cm derinliğinde ve 23 cm. çapında muntazam bir oyuk vardır. Platformun önünde ise bir ocak yeri ile bir dikeç deliği yer alır. Platformun doğusunda ve 35 cm. kadar uzağında ise kuzey-güney doğrultusunda yatan arsenikli bakır bir mızrak ucu bulundu (Resim:4c). Bu basit yapının bu özellikleri ile bir yaşam yeri olmasından ziyade kutsal bir alan olduğu düşünüldü. Benzer konstrüksiyonlara daha önceki dönemlerde de farklı kültür katlarında farklı özelliklerde rastlanmıştır.

İkinci tabakanın 0.60 m.lik dolgusu içinde buluntu olarak pt. tezgâh ağırlıkları, boncuk, halka, çakmaktaşı ve obsidiyen kesiciler (Resim:5), taştan yassı balta/keski, arsenikli bakır ve taş boncuklu kolye, arsenikli bakır mızrak ucu elde edildi. Mızrak ucu 58 cm.lik boyu ve dört yapraklı namlusu ile bugüne kadar İkiztepe’de ve Anadolu’da ele geçirilmiş en uzun örneği oluşturur (Resim:6). Uzunluğu göz önüne alındığında en dikkat çekici özelliği ise tek döküm olarak, bir defada imâl edilmiş olmasıdır. Bu teknik başarı da İkiztepeliler’in sanayileşmiş bir topluluk olduklarına bir kez daha işaret eder.

D 11- 12/II 15 plan karelerinde ortaya çıkan 3. Mimarî Tabaka’nın da yine yanmış ve yıkılmış ahşap iki yapı kalıntısına sahip olduğu, ancak çok tahribat görmüş olmaları nedeniyle varlıkları güney kesitinin incelenmesinden saptandı (Resim:7).

17.40 ile 16.90 m.ler arasında yer alan bu mimarî tabakanın ortalama 0.50 m. kalınlığındaki dolgusu içinde buluntu olarak pt. bardak (Resim:8), minyatür kaplar, ağırşaklar, sapan taneleri, tezgâh ağırlıkları, kemik ve boynuz deliciler

ve çakmaktaşı kazıyıcı ve kesiciler, obsidyen yongalar ile öğütme taşları ele geçirildi.

D 11 - 12/II 14 plan karelerinde ortaya çıkarılan 4. Mimarî Tabaka'yı kısmen yangın geçirmiş bastırılmış kil bir taban ile taş örgü olarak inşa edilmiş ve ağzı batıya bakan bir fırının taban seviyesindeki kalıntıları ile fırının kuzeyinde yer alan kil bir platformun üzerinde *in situ* bir küpün dip kısmı oluşur. Ayrıca, fırının 1 m. kadar batısında öbeklenmiş bir taş yığıntısı yer alır (Resim:9). Olasılıkla bu taşlar fırının inşasından arta kalanlardır.

16.90 ile 15.55 m.ler arasında yer alan bu tabakanın ortalama 1.35 m. kalınlığındaki dolgusu içinden buluntu olarak pt. çanak ile minyatür kap (Resim:10), ağırşaklar, tezgâh ağırlıkları, sapan taneleri, kemik ve boynuz deliciler, çakmaktaşı kesiciler ile taştan yassı balta/keski (Resim:11), ele geçirildi.

5. ve 6. Mimarî Tabakalar 15.15 m. ile 12.90 m.ler arasında ortaya çıktı. Hafifçe yanmış zayıf tabanlara sahip bu tabakalarda herhangi bir mimarî kalıntıya rastlanmadı (Resim:12).

5 ve 6. Mimarî Tabakalar'da herhangi bir mimarî kalıntıya rastlanmamasına rağmen, 2.25 m kalınlığındaki dolgu içinden çok sayıda eser elde edildi. Bu eserleri pt. minyatür kaplar, ağırşaklar, tezgâh ağırlıkları, sapan taneleri, ocak ayağı, yuvarlak nesneler, üfleç, tıkaç, boncuklar, kemik ağırşaklar, iğneler, deliciler, okucu, kavkıdan pendentif, spatula, çakmaktaşı ve obsidyen kesiciler ile yongalar, perdah âletleri, öğütme taşları, ip delikli bir bilek taşı, arsenikli bakır deliciler, iğneler (Resim:13), dikiş iğneleri (Resim:14), zıpkın uçları (Resim:15) oluşturur.

Bu dönem kazılarında mezar olarak sadece 6. Mimarî Tabaka içine gömülmüş ve Sk.701 olarak kodlanan tahribata uğramış bir iskeletin kafatası ortaya çıktı.

Mimarî tabakaların dolgusu içinden toplanan çanak-çömlek parçalarıyla ele geçirilen buluntuların değerlendirilmesinden bu dönemde açığa çıkarılan mimarî tabakaların İlk Tunç Çağı III sonu ile Orta Tunç Çağının 3. evresi

arasına, yani M.Ö. 2100 ile M.Ö. 1700 yılları arasına ve diğer bir deyişle, Geçiş Çağı (6-4. Mimarî Tabakalar) ile Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağını (3, 2, 1. Mimarî Tabakalar) kapsayan sürece tarihlenmesi gerektiği anlaşıldı. Özellikle, 4 yapraklı namlusu olan arsenikli bakır mızrak ucunun ele geçirildiği 2. Mimarî Tabaka'nın Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağının geç evresine ait olması bu tarihlemeyi doğrular niteliktedir (Resim:6).

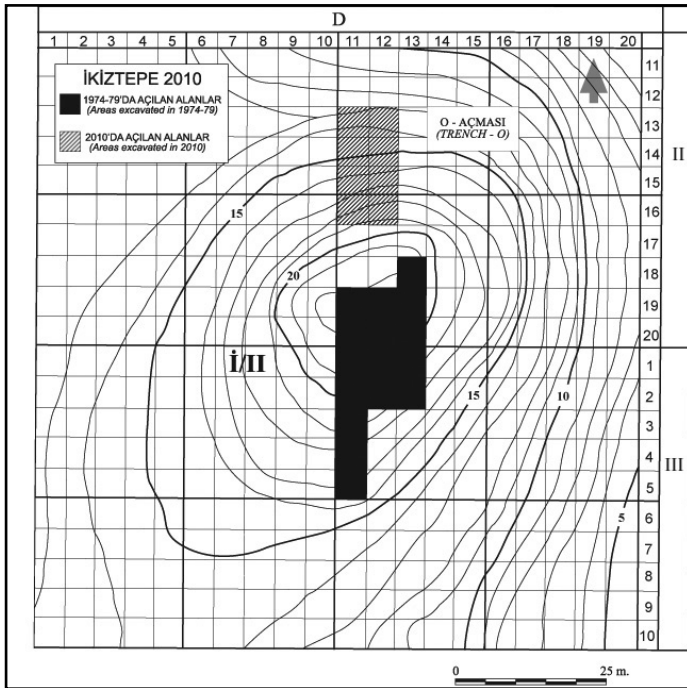
Diğer taraftan, İkiztepe'de 2010 dönemi çalışmalarının amacı; Tepe II'de kazılar geliştirerek, Tepe II'nin kuzey tarafında, yani Karadeniz'e bakan yönünde daha önceki dönem kazılarında ortaya çıkarılmış Orta Tunç Çağı öncesi mimarî tabakaların araştırılmasıydı. Bu amaç, maalesef beklemediğimiz biçimde ortaya çıkan ve biribiri üzerine kurulmuş yoğun Orta Tunç Çağı yerleşmeleri nedeniyle gerçekleşemedi. Ancak, açığa çıkarılan tabakaların yığıntıları arasına karışmış olan Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı I ile II çanak-çömlek parçalarından bu kültür katlarının bu yamaçta da yer aldığı anlaşıldı.

Dönem çalışmalarına 5 Eylül 2010 tarihinde son verildikten sonra kazı alanı koruma altına alındı, kesitler tel örgü ile kaplandı ve 38 adedi müzelik, 195 adedi de etütlük olmak üzere toplam 233 adet pt. kemik, tunç ve taştan yapılmış eser Samsun Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne 06.09.2010 tarihinde teslim edildi.

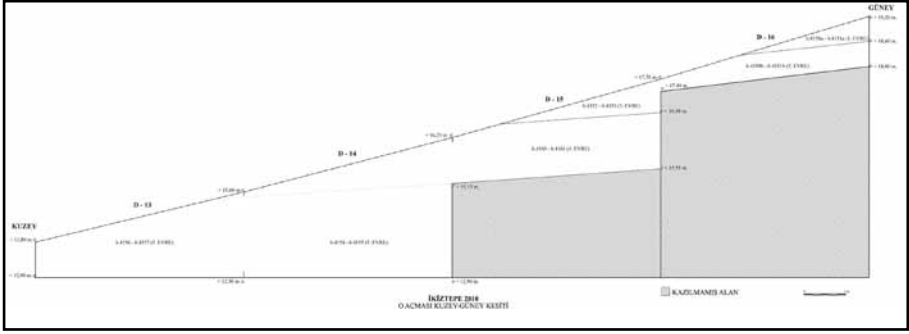
Sözlerime son vermeden önce kazı çalışmalarına maddi katkı sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Türk Tarih Kurumu'na ve ayrıca Bafra Kaymakamlığı ile İkiztepe Köyü Muhtarlığı'na ve özverili çalışmaları nedeniyle kazı ekibine huzurunuzda içten teşekkür ederim.

Resim: 1

Resim: 2a

Resim: 2b

Resim: 3

Resim: 4a

Resim: 4b

Resim 4c:

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

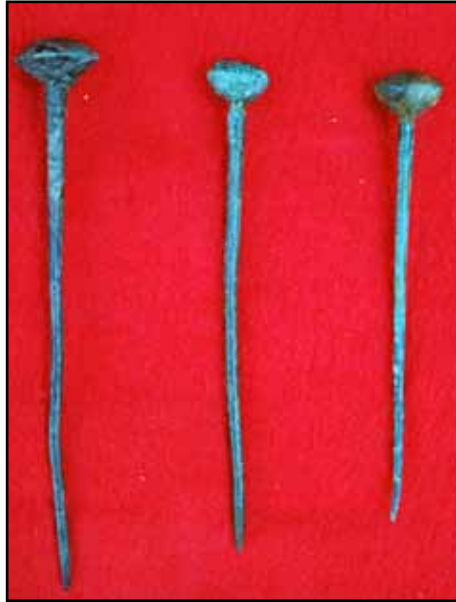
Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

PESSINUS 2010

Gocha TSETSKHLADZE*

William ANDERSON

Alexandru AVRAM

Suzana AVRAM

Vincent CLARK

Kristal FLEMMING

Eser KORTANOĞLU

Damjan KRSMANOVIC

Michelle NEGUS CLEARY

Armin SCHMIDT

2010 was the second field season of the Melbourne team at Pessinus. The main aim was to acquire as much new information as possible about the site and surrounding territories through surveys, geophysical work, a trial trench, etc.¹

* Gocha TSETSKHLADZE, Classics and Archaeology, School of Historical and Philosophical Studies, University of Melbourne, Victoria 3010/AUSTRALIA <g.tsetskhladze@unimelb.edu.au>.

- 1 The 2010 team comprised: G. Tsetskhladze (Director, University of Melbourne), E. Kortanoğlu (Assistant Director, Anadolu University), A. Avram (Le Mans University, France), V.A. Clark (Melbourne), A. Schmidt (Bradford University, UK), A. Parkyn (Bradford University, UK), S.S. Avram (Le Mans, France), M. Negus Cleary (Sydney/Melbourne), D.S. Kantarelli (Ankara), H.N. van het Hof (Ankara), W. Anderson (Melbourne), K. Flemming (Melbourne), D. Krsmanovic (Melbourne), G. Payen (University of Rouen, France), R. Weiland (University of Leipzig, Germany). The Turkish government representative was Mr Erdal Yiğit, Museum of Anatolian Civilisations, Ankara. The principal finance was provided by the Australian Research Council. For logistical reasons the Pessinus team was in the field only from July 1st to August 4th, 2010.

I would like to express my sincere thanks to the T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü; the Turkish Consulate in Melbourne; the Australian Embassy in Ankara; the Director and staff of the Eskişehir Archaeological Museum; Melbourne University; Anadolu University; Sivrihisar İlçe Kaymakam Vekili; Sivrihisar İlçe Belediye Başkanı; Sivrihisar İlçe Jandarma Karakol Komutanı; Eskişehir Vali Vekili, Vali Yardımcısı; Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürü; and the villagers of Ballıhisar. I would also like to thank Prof. T. Sivas and Dr H. Sivas, Anadolu University; Prof. S. Atasoy, Karabük University; Dr Ş. Dönmez, İstanbul University; Mr M. Dervis, Tachda Tours; Mr Z. Kiliç, Eksenel, Eskişehir; and PM Prestu Engineering, İstanbul.

It had become obvious that an up-to-date topographical plan of the site was needed to replace that made in the late 1960s/early 1970s. The project purchased satellite images of the modern village to assist the creation of a new plan. Mr Z. Kılıç, of Eksenel in Eskişehir, supplied topographical data, supplemented with a digital copy of the cadastral map of the village compiled in *ca.* 1950-60 and a preliminary version of the new cadastral map currently under compilation by the Turkish authorities. The team created a new plan (Figs. 1-2). This will be updated and more details added to it as we proceed.

EXCAVATION IN SECTOR R, TRENCH R1

Vincent CLARK

In the 2010 season a trial trench was opened in Sector R, which is situated near the southern boundary of the site (Figs. 1-2). This trench, designated Trench R/1, measured 5m N-S and 3m E-W. It was located on an elevated area where the 2009 survey and geophysical investigations had suggested that stratified deposits may exist covering a range of occupational periods from Early Byzantine to possibly Hellenistic or Late Iron Age. The aim of the excavation was to establish the archaeological stratigraphy and occupational history in this area of Pessinus, which has not been subjected previously to detailed archaeological investigation.

The most significant problem encountered was the confused and disrupted soil stratigraphy in the upper 1-1.5m of the trench, disruption probably caused by digging in the area after the area went out of use in after the Early Byzantine period. The sediments encountered were difficult to excavate on a stratigraphic basis because of the extent of the disturbance and the fact that the sediments encountered were frequently very similar in terms of compaction, colour, composition and inclusions, making them difficult to differentiate one from another. Adding to this was the problem that the upper 5cm (approximately) of any exposed deposits of fill or accumulated sediments dried out, became bleached to a uniform pale grey colour and lost all compaction within hours of being exposed to the sun and the air during excavation.

Outline of Results

A total of 47 contexts (numbered 1-47) were identified. Not all were fully investigated before excavations ceased. These contexts have been analysed with regard to their stratigraphy, the ceramics and other finds recovered from them and their relationships to one another. As a result a number of phases of occupation, disturbance and deposition have been identified (Fig. 3).

Late Phase – Post-Occupational Deposition

Contexts 1-4, 6, 8 and 9 are all late soil deposits, exhibiting mixed soils with clear evidence of significant ground disturbance. Contexts 1 and 2 contained modern material (plastic and un-decomposed dung) and were clearly very recent. Below these, contexts 3 and 4 contained large quantities of mixed ceramics; the soils of these contexts varied considerably across the trench, with patches of very hard soil mixed in a loose matrix with poorly sorted inclusions of small stones and ceramics. Contexts 6, 8 and 9 were similar but with a more uniform, loose soil. The ceramics found in these contexts support the theory that there has been disturbance in the immediate vicinity that has brought to the surface large amounts of early ceramics, ranging in date from the Late Iron Age to the Early Byzantine period, with significant amounts of Hellenistic and Roman material.

It would appear that this phase is to be associated with a large scale disturbance of the ground that probably included the removal of stones from walls of the Early Byzantine period. At least one wall appears to have been completely removed (see discussion of context 27, below).

Early Byzantine

Immediately below these disturbed deposits two surfaces were encountered that appear to be contemporary with each other, although, as they were separated by an area of disturbance, a stratigraphic connection between them could not be established.

In the southern part of the trench, extending the full width of the trench (3m) and continuing into the south baulk, was context 5. This was a very hard surface of compacted soil and mortar, with many small stone and fragments of broken roof tiles embedded both in the surface and through the soil matrix. This surface was the latest of a series of re-surfacings in this location, of which contexts 15 and 21 were earlier manifestations. The nature and depth of these surfaces and the extremely compact nature of the underlying context 28, which appears to be a foundation for these surfaces, suggests that they may have been surfaces in a public area, rather than in a domestic context.

The northern edge of these surfaces, and of the underlying context 28, ended abruptly along a line that ran across the trench on a slight diagonal from the east to the west baulks. A clearly visible alignment of soil containing mortar and small rocks (context 27) was found to exist at a lower level in the trench, precisely on the line at which the surface contexts 5, 15 and 21 terminated. This alignment was approximately 0.7m in width and is almost certainly the traces of a wall that has been completely removed, leaving only a few stones in the very bottom of the foundations and a discolouration of the soil to mark its location. Surfaces 5, 15 and 21 were probably contemporary with this wall.

In the northern part of the trench was a similar surface, identified as context 7. This was fragmentary but ran across the trench from the east to the west baulks and ran into the north baulk in the NW corner of the trench. A ceramic loom weight was recovered from this context but its date is unknown.

Disturbance Phase – Early Byzantine

Although this phase, which may have had several periods of activity, must be dated to the Early Byzantine period, very little pottery of this period was found. Instead large amounts of Roman and Hellenistic material was present, suggesting that large-scale digging may have occurred in this area, resulting in the bringing up of earlier ceramics from underlying pre-Byzantine deposits. This phase is probably contemporary with the removal of the wall that was associated with surface contexts 5, 15 and 21. During this phase a pit was dug

(contexts 24, 31 and 35) and soil deposits containing large amounts of pottery from the Roman period were created.

During this phase, the removal of the wall mentioned above may have also led to the destruction of the southern ends of two earlier walls (contexts 37 and 39), both of which may have originally joined with the wall that appears to have been removed. Unfortunately, the removal of this wall, and the digging that appears to have occurred through the centre of the trench at this time, has destroyed any stratigraphic connection that may have existed between the southern and northern parts of the trench. It is not known if remains of these walls may continue at a deeper level; disturbed soils overlying the projected lines of these walls were excavated as contexts 44 (south of wall 37) and 43 (south of wall 39).

Possibly associated with this disturbance, in the northern part of the trench, were the remains of what may have been a surface in the NW corner of the trench (context 30), constructed using large, flat stones and cement mortar, and a late addition to an earlier wall in the NE corner (context 13). One of the stones used in context 13 has a smooth, circular depression and a shallow channel cut into it and has clearly been reused in this context. These stones have been placed on top of the line of wall context 37 and have been underpinned by small stones and pieces of broken tile and brick. Two beaten earth surfaces (contexts 19 and 20) were associated with the stones of context 13. Ceramics found in these indicate a date in the Early Byzantine period.

Early Byzantine Occupation (7th Century)

The earliest phase of occupation that was identified consisted of a series of floor levels associated with two parallel walls (contexts 37 and 39), that form a narrow corridor approximately 0.9m wide. The remnants of two beaten earth and lime surfaces (contexts 41 and 42) were excavated here, cut to the north by a pit (context 35, associated with the earlier phase of disturbance), to the west by robbing of stones from wall context 39 (robber pit context 38) and to the south by ground disturbance caused by the presumed removal of the wall,

discussed above. A coin (probably 4th century in date) and ceramic fragments were found embedded in the surface of context 41 and ceramics were also found embedded into the surface of context 42. The ceramics provide a possible date of the early 7th century (Early Byzantine) for these surfaces. An earlier surface (context 45) was not excavated.

To the east of wall context 37 was a series of earthen surfaces with some patches of lime mortar and cement. Context 26 was the latest of these and covered context 29. Ceramics from both indicate a 7th-century date. An earlier phase surface (context 32) was not excavated. All of these surfaces are truncated at the same point, approximately 2.1m south of the north baulk. They all turn up slightly where they have been truncated, suggesting that they all ran up to a wall that no longer exists. The location of this presumed wall is marked by context 27, discussed earlier, that runs parallel to the truncated surfaces 5, 15 and 21 that are at a higher level. It is likely that this wall continued in use through this phase and up to the latest phase of occupation represented by the surfaces of contexts 5 and 7.

The two walls associated with this phase, wall contexts 37 and 39, run parallel to each other and appear to be contemporary; however, they are constructed differently one from the other. The eastern wall, context 37, is approximately 0.7m in width and extends into the trench approximately 1.8m from the north baulk; the southern end of the wall has been destroyed. Four courses of stone are visible on its west side, in the cut created by the later pit, context 35. There are three courses preserved above surface context 42, which runs up against its west face. The stones used in its construction are undressed field stones, small in size, most being about 17-20cm in length, 10-14cm in depth and 20cm in width. The core of the wall is formed by rubble and cement mortar.

The western wall, context 39, which is 0.7m in width, is constructed of limestone rocks, larger than those used in wall context 37; these stones may have been reused from earlier walls. A pit or robber trench has removed a part of this wall, which like wall context 37 has been cut at about 1.8m from the north baulk, although lower courses have been preserved that were not investigated due to time constraints. The core of this wall is of rubble and

cement mortar has been used between courses and to bond together the individual stones. This wall appears to be set into a narrow foundation trench, 2-4cm in width and filled with a very dark, loose soil, which has not been investigated.

Conclusion

The evidence found for occupation suggests that the area was occupied in the Early Byzantine period and that the occupation was largely domestic in nature. It is likely that associated domestic occupation in Sector R extends up the hill to the north of the trench, as well as to its east and west; it is possible that a public space is situated to the south. A series of floor or surface levels associated with roughly constructed stone walls, provide the most secure evidence of this occupation, which was in several phases, all within what was probably a relatively short time span (possibly 100-200 years). This Early Byzantine occupation, which seems to have ended in a period of wall removal and disturbance, has caused large quantities of ceramics from the preceding Roman and Hellenistic periods to be brought to the surface, suggesting that any occupational deposits from these earlier periods will have been subject to significant disturbance from the removal of earlier walls and the digging of pits.

CERAMICS FROM EXCAVATION IN SECTOR R, TRENCH R1

William ANDERSON

Finds from Sector R

All ceramics excavated from the trench, as well as other finds including bone, glass, metal and coins² were collected and stored according to context. Fragments of tile were recorded at the trench-side, and intact or representative examples were kept.

Excavations in Sector R yielded a total of 15,334 potsherds, of which

2 Altogether, 26 coins were found in varying states of preservation, either during excavation of Trench R1 or in the course of surveys. They were identified by Robert Weiland.

1327 (8.65%) are diagnostic fragments. The total weight of all ceramics is approximately 78.5kg. In addition, 515 tile/pithos fragments were recorded with a total weight of 125kg. Considering the small exposure and the fact that excavations reached a maximum depth of only slightly over 1m, the number of ceramic finds can be regarded as high. The nature of this deposit suggests an area where there has been substantial occupation, modification and disturbance which explain the varied chronology, type and condition of the ceramic finds.

Chronology

Soil deposits that display significant disturbance are present across the upper levels of the trench, up to 1m below the surface. Most pottery finds come from these levels, including contexts 1-4, which contain 61.4% of total collected sherds, or 54.1% of total sherd weight. The date of these is very mixed, and features Late Iron Age, Hellenistic, Roman and Early Byzantine material that dates from approximately 6th century BC to 8th century AD. The mixture of Hellenistic, Roman and Early Byzantine finds – in almost equal quantities – occurs in almost all lower contexts as well. This reflects a major disturbance to underlying deposits that brought up material from a greater depth. This disturbance can be dated to after the latest ceramics present, which are Early Byzantine. The lack of later material shows that this disturbance, which involved the excavation of a deep cutting, perhaps in order to remove a wall, was probably the last major human impact to occur at this place. Though there is no certain date for this disturbance, there is good reason to believe that it occurred in the early mediaeval period.

The full spectrum of antique ceramic chronology at Pessinus is displayed in the collections from Sector R (see Table 1). The trench is situated in a place where there have been long-lived occupation phases and these levels have been significantly disrupted. Though there is interest in the chronological and typological variety of the material, little of it can be said to have contextual value because it mostly pre-dates the period at which the disturbance

occurred. Even in contexts which might once have been sealed, beneath floor levels and in pits, the mixed chronology of the material indicates that these have also undergone disturbance. The situation is illustrated by the presence of parts of the same vessel in seemingly unrelated contexts, for instance, a handle from context 7 belongs with a large fragment of amphora neck from context 3: PESS10/R/1/3/80 and PESS 10/R/1/7/1.

The chronology of ceramics from Pessinus spans the Middle or Late Iron Age until the Early Byzantine period. The small number of Iron Age sherds (from contexts 2-4) consist of coarse, grey ware jars. There is a substantial increase in the amount and range of Hellenistic material: also grey storage jars and basins and several varieties of tableware including black gloss and 'imitation' black gloss and imported sigillata (mostly ESC), continuing into the first two centuries AD. The number and diversity of finds increases in the Early Roman period, consisting of locally produced red tableware in micaceous fabric as well as plentiful imports, especially from around Pergamon (ESC, Pergamese, Çandarlı). Exotic wares include moulded and appliqué sigillata and lamps, including part of a fine, 3rd-century example. Early/Mid Roman amphorae are present, including at least four rim fragments of a single type in a light pink ware. Middle and Late Roman red-slipped pottery includes local and imported products, especially Phocaeen. Noteworthy Late Roman finds include stamped and moulded ceramics, among them a complete lamp of probably the late 6th/early 7th century. Early Byzantine ceramics are dominated by a coarse, brittle brown ware which appears in closed form cooking pots and basins with thin, strap handles. There are also a small number of painted and burnished brown and grey vessels of Early Byzantine date, and other 'small finds' – a bone playing die, a clay loom weight, coins, might also be from this period. It is proposed that the latest material dates from approximately the later 7th or 8th century AD.

Table 1: Simplified chronology of ceramics from the trench in Sector R

Period	Date range	Identified sherds	Percent
Late Iron Age-Early Hellenistic	550 BC-151 BC	43	03.37
Hellenistic	330 BC-51 BC	214	16.76
Late Hellenistic/ Early Roman	150 BC-AD 199	117	09.16
Early Roman	50 BC-AD 199	162	12.69
Early/Middle Roman	50 BC-AD 399	185	14.49
Middle Roman	AD 200-AD 399	115	09.00
Late Roman	AD 400-AD 599	176	13.78
Late Roman/ Early Byzantine	AD 400-AD 899	94	07.36
Early Byzantine	AD 600-AD 899	171	13.39
TOTAL		1277	100

Floor Surfaces and Pits

Floor surfaces in different parts of the trench can be dated to the later occupation levels prior to the disturbance event. Vincent Clark draws attention to three series of floor surfaces – contexts 5, 15 and 21, present in the south/west side of the trench. These consist of compacted earth and mortar, incorporating broken pottery and stone as a core. From these contexts the pottery is highly fragmented and ranges in date from Hellenistic to Early Byzantine. It might be that this area represents a public, outdoors area, perhaps the cobbled paving of an alleyway. In the northern part of the trench, the surfaces suggest more of an indoors context. Two beaten earth and mortared floor surfaces (contexts 41 and 42) are associated with two parallel walls (contexts 37 and 39). From a pit (context 38) which cuts through the west edge of these surfaces and is associated with the robbing of wall context 39, the ceramics are larger, more intact: 124 sherds weighing slightly over 2kg, while in the ‘floor fill’ contexts there are numerous fragmentary sherds, in context 21 are 824 sherds weighing 4.4kg. In another pit (context 35) which is dug into contexts 41 and 42 there are lots of Early Roman finewares, though no

reason to believe that this is an intact, Early Roman deposit. From these floor and pit contexts there is also the mixture of Hellenistic to Late Roman sherds, though context 42, through which the 'late cut' runs, has some embedded ceramics, including a small, double-handled amphora (amphoriskos) in the Ephesian LRA 3 tradition, which I shall date provisionally to the late 6th/early 7th century AD. This suggests a late occupation and that overlaying floor surfaces post-date the amphora. It is therefore proposed that the area was being used and the floors re-surfaced and paved and walls adapted up until close to the time of the disturbance event.

Conclusion

The very mixed ceramic chronology within the trench has been caused by a major disturbance which has brought up and re-deposited large quantities of Hellenistic and Roman material. This has little archaeological value as it is found above levels that substantially post-date the material. It is difficult of impossible to separate the intrusive material and that which belongs to the excavated floor level contexts. The Hellenistic and Roman material includes a high proportion of tableware, though there are also some cooking and storage vessels. Finewares, mostly imports, account for 35% of vessel types of all ceramic finds, and adding plainware open and closed vessels, the figure for all tablewares is 70%. Cooking wares are 16% and storage vessels, including amphorae, are 8% of the assemblage. The Late Roman ceramics are mostly tablewares, but the Early Byzantine material is predominantly closed vessels including storage and cooking pots. In the later occupation levels there is evidence for frequent modification of walls and surfaces, and the utilitarian wares suggest intensive habitation and a high rate of ceramic disposal. The excavation proves intensive occupation of the southern part of Pessinus in the Early Byzantine period and the 'late cut' could be contemporary with the population downturn that occurred in Pessinus probably in the later 7th or 8th century.

GROUND SURVEY IN PESSINUS AND SURROUNDINGS

William ANDERSON

Damjan KRSMANOVIC

Michelle Negus CLEARY

A series of ground surveys was carried out during the 2010 season. These investigated Ballıhisar village and its surroundings, the Roman road to the north, and the district around Tekören village, approximately 8.5km NE of Ballıhisar. Site visits were also made to the Roman marble quarry NW of İstiklalbağı village (7km north of Pessinus), and the peak known as Hamamtepe, next to Karacaören village, 10km SE of Pessinus.

Both extensive and intensive field methods were used to record archaeological remains and environmental features. Information was collected using digital cameras, field notes and hand held Garmin GPSmap60CX units. The GPS data were downloaded and mapped in ArcMap 9.2 GIS software. Some of the ground surveys were coordinated with geophysical prospection, an approach trialed during the 2009 field season. This included a combined magnetometer and surface artefact survey to the east of Tekören.

The surveys addressed a number of issues regarding settlement history and the archaeological landscape. The topography and spatial extent of Pessinus over time, the location of cemeteries and fortified places in the city's surroundings, phases of occupation in the pre-classical and post-classical periods, are some such questions. More specific historical and environmental questions were also investigated: the course of the Roman road and its route of entry into Pessinus; the impact of geomorphology on the survival and visibility of archaeological remains; and the extent and nature of illegal excavations that continually take place around the ancient site.

The Roman Road

The ancient roadway that runs in a north-south direction through Pessinus was a major component of the city in its local and broader context. Sections of this road have been previously surveyed, near İstiklalbağı and north of Ballıhisar/Pessinus,³ but no detailed observations or maps have been published. During the 2010 season, approximately 2.2km of the actual embanked and cobbled road surface was documented, with a total of 7.2km of the route mapped between Pessinus and Tekören (Fig. 4).

The ancient roadway follows an approximate north-south route, keeping to higher ground where possible and gradually descending from the Sivrihisar uplands down towards the dry valleys around Ballıhisar. The northern sections, near İstiklalbağı, are very well preserved and often clearly visible across the landscape, partially due to the pale coloured stone used in the embankment and road surfacing. The surfacing cobbles here are of mixed stones, mainly local marble, quartz, limestone, schist, granite and conglomerates, as well as unusual reddish brown stones that may be ferrous slag (only in Section 1, immediately west of the İstiklalbağı Roman quarry).

In many locations the embankment and stones form the edges of modern fields where the embedded carriageway was too difficult to plough out or remove. The ancient road can also be discerned from satellite imagery as a linear feature running along the edges of some of the modern field boundaries.

Four sections of ancient road were mapped (Fig. 4): Section 1, to the west of the İstiklalbağı Roman marble quarry; Section 2, near modern Ballıhisar-İstiklalbağı-Sivrihisar road junction; Section 3, alongside the modern north-south Ballıhisar road, 3km north of Ballıhisar; Section 4, in fields 1.8km north of Ballıhisar.

Pessinus and Its Surroundings

The main purpose of extensive surveys in the surroundings of Pessinus was to record the location and attributes of archaeological features – both previously documented and undocumented or unpublished. There

3 Devreker and Waelkens 1984, 51, fig. 29; Devreker and Vermeulen 1996, 77; 1997, 132.

was a particular focus on cemeteries and fortifications that would assist understanding of the ancient city’s size and layout. Another part of the investigation was to record recent illegal excavations and other damage, and to assess its extent and impact. A total of 189 archaeological features were recorded across an area of *ca.* 450ha (Fig. 5).

Cemeteries

Considerable attention has been paid to the cemeteries of Pessinus by the archaeology teams from Ghent University over the past 30 years. According to published information, there are five necropoleis on the plateaus and hilltops surrounding the ancient city (we shall use the term ‘cemetery’ below rather than ‘necropolis’). These do not, however, reflect the totality of areas where funerary remains are present.

Documentation of funerary evidence was a major concern of the 2010 surveys. This sought accurately to record places of burial and also to institute a new naming protocol for cemeteries and other archaeological features. The cemeteries are classified according to a scheme of number and cardinal points of the compass (Fig. 1).

In the past, the most thoroughly investigated cemeteries have been North Cemetery 1 (Sector I, 1987-91) and East Cemetery 1 (Sector A, 1967). Most of the other cemeteries, however, are inadequately documented. There has been sporadic recording of select tombs in other areas, but never a synthesis of the evidence from different areas at different stages in the Pessinus’ history.

On a hilltop SW of North Cemetery 1 was noted a previously unrecorded cemetery (North Cemetery 4), comprised of a concentration of pits (old looting and/or unreported excavations) and scattered material associated with graves – marble tomb fragments, fine pottery, and human remains.

One stone-lined grave on a spur north of North Cemetery 4 (F083) was previously documented in 2001,⁴ and another cemetery arguably lies on this plateau (North Cemetery 5).

4 Devreker *et al.* 2003, 156.

Two other previously studied cemeteries fall into the northern category. A portion of North Cemetery 2 – on the north side of the modern Turkish cemetery – was excavated in 1990 as part of sector J, yielding some Late Hellenistic/Early Roman graves.⁵ North Cemetery 3 was partially unearthed in 1969-70 during the course of excavations in sectors D and E on the west bank of the river bed, yielding some stone sarcophagi of possible Early Byzantine date.⁶

Some 400m west of North Cemetery 4 is a hill previously called the ‘Western Necropolis’; we suggest calling it West Cemetery 1. One grave stele here that bears a wreath motif carved in high relief (F117), has been published and is dated AD 175-200 by Devreker.⁷

In the southern reaches of Pessinus is a substantial hill that is consistently labelled as the ‘Southern Necropolis’ on previous published plans. No graves were detected here, but there were fallen stones at the southern end, perhaps a fortification (F173), and coarse pottery, tile, and a fragment of red painted plaster (F160). The categorisation of this hilltop as a cemetery is doubtful.

At the lowest slopes on the NW edge of this south hill, facing the modern road, is a previously unpublished cemetery (South Cemetery 1).⁸

On a ridge to the eastern side of the south hill, east of Sector R, is more funerary evidence – finely worked marble blocks, looting pits, tile, and fragments of terracotta sarcophagus with moulded relief lines and bosses (F164) that appear to have eroded out of the hillside. This ridge is named as South Cemetery 2.

Turning to the eastern zone, on the edge of the plateau, about 200m from the ancient theatre/Sector B is the old trench (A II) excavated by Lambrechts in 1967 (F057) which unearthed tombs from the Late Hellenistic to the Late Roman period. There has been recent disturbance here from the installation of telegraph poles and perhaps also recent looting. This whole area constitutes East Cemetery 1.

5 Devreker, Thoen and Vermeulen 1991, 350–51.

6 Devreker and Waelkens 1984, 98.

7 Devreker 1991, 198–99.

8 Possibly represented in the plan in Devreker and Vermeulen 1995.

Another separate zone of the plateau is located further to the east (East Cemetery 2). Recent looting has brought up monumental marble blocks strewn over the ground. One set of tombs consisting of *in situ* monumental blocks forming a cist lining and two sarcophagi (F067) was originally investigated in 2001.⁹ These tombs were exposed initially by looting and have been looted again since.

To the north of East Cemeteries 1 and 2, the plateau previously known as the ‘eastern necropolis’ also contains remnants of some graves (East Cemetery 3). These especially line the edge of the plateau, facing Pessinus. This area too has signs of non-funerary activity, such as possible fortification walls which were investigated in 2010 through geophysical (ground penetrating radar) survey.

Fortifications

The lack of circuit walls around Pessinus can be regarded as unusual for a city with major Hellenistic and Late Roman occupation phases. Instead, a defensive system might have been formed by a series of hilltop forts and watchtowers. Investigating the position and nature of these fortifications was an objective of surveys in 2009 and 2010, including ground survey and geophysical prospection. This has identified at least nine areas of fortification in the immediate Pessinus area.

Prehistoric Pessinus

Four flaked stone implements were found to the south of the temple area/ Sector B, near the village’s southern spring. The lithics were on the surface of a heavily eroded section of track that leads southwards towards Sector R, and the find spots are all within an area of no more than 40 m². Two of the flakes are black obsidian; the other two are a fine, white stone (chalcedony?), one of which is a notched, denticular tool. The proximity of these finds to each other, their materials and morphology and the lack of knapped stone tools across the Pessinus area suggests a discrete deposit. The finds are provisionally dated from the Neolithic to the Early Bronze Age.

9 Devreker *et al.* 2003, 156.

Tekören

The district around Tekören village, adjacent to a stream gully on the western slopes of the Sivrihisar mountain range, was the subject of continued study in 2010 (Fig. 6). Previous research by Ghent has established occupation here spanning the Bronze Age, Iron Age and other periods. This year's work sought to accurately document the location of archaeological features and to expand on a combined, systematic artefact and magnetometer survey that was begun during the 2009 season.

Phrygian rock-cut monuments – a chamber tomb, wine press and step monument – have been the focus of past investigations at Tekören.¹⁰ Another carved monument consisting of a vertical shaft cut into a granite outcrop was recorded on the banks of the river to the southeast of the three monuments (TEK10-F014).

Previously unrecorded is a substantial enclosed area that consists of large embankments and dense scatters of unmortared fieldstone to the south of Tekören (TEK10-F007). The embankments run for over 120m along one side and form a rectilinear enclosure. Surface pottery and traces of earthworks and wall constructions suggest a mediaeval settlement of perhaps Early or Middle Byzantine date (8th-11th centuries).

The 2009 intensive survey was continued in an adjacent field (Field B) in 2010, and also in an area further to the north (Field C) (Fig. 7). The fields were gridded into 20m x 20m squares which were each systematically investigated by five, evenly spaced field-walkers, collecting all cultural material from the ground surface.

The investigations demonstrate the complexity and richness of the archaeological landscape around Tekören. Differences in the quantity and composition of finds from two, nearby areas include higher counts (including many tiles) from Field C, which date from the Iron Age/Early Hellenistic, Late Roman/Early Byzantine periods, and mostly Bronze Age, Iron Age and Ottoman ceramics from Field B.

10 E.g. Devreker and Vermeulen 1991; Berndt-Ersöz 2007; Sivas 2003.

Geophysical surveys were undertaken with a fluxgate gradiometer (Geoscan Research FM36 with sample trigger ST1) and a Ground Penetrating Radar (GPR) system (Zond 12e GPR with 900MHz antenna; markers were set every 1m and data subsequently rubberbanded to 0.05m)). Table 2 summarises the survey areas and survey parameters used. Nearly all sites were in Ballıhisar (Fig. 8), only sites P16 and P18 were in Tekören. Only sites with significant geophysical findings are discussed below.

Table 2: Parameters of geophysical survey

Geoph. Site Code	Descr.	Date [July 2010]	Technique	Grid Size [m'm]	Line Spacing [m]	Sample Resolution [m]	Line Sequence	Number of Grids
P01	Ploughed field	11	GPR	10'10	0.25	0.05	Parallel	3
P10	Sector R excavation	14	GPR	15'10	0.25	0.05	Parallel	2
P13	Promontory	09	Mag	20'5	0.50	0.25	Parallel	28
P13	Promontory	13	GPR	15'10	0.50	0.05	Parallel	5
P13	Promontory	16 & 17	GPR	15'10	0.25	0.05	Parallel	6
P14	SW of temple	12	GPR	5'10	0.25	0.05	Parallel	3
P15	SE of temple	15	GPR	15'3.5	0.50	0.05	Parallel	2
P16	Field C	18 & 19	Mag	20'5	0.50	0.25	Parallel (1-12) and zig-zag (13-54)	54
P17	Watchtower	20	Mag	15x5	0.50	0.25	Parallel	6
P18	Field B	15 & 16	Mag	20'5	0.50	0.25	Parallel	32

The site was identified during a walkover as a collapsed wall that formed the northern and eastern enclosure of a promontory of *ca.* 0.5ha on the plateau to the east of Ballıhisar. The western and southern aspects of this promontory are formed by the very steep slopes of the plateau. Considerable numbers of tile fragments were found outside (i.e. east) of the collapsed structure but hardly any remains were visible inside. A magnetometer survey showed the line of the northern wall-remains but otherwise no specific archaeological interpretation could be derived and therefore a GPR survey was undertaken. The collected 3D data were processed by bandpass filtering and Fig. 9 shows 0.1m thick timeslices that were calculated for increasing depths. Slice 1 mainly shows the debris created by the destruction of the feature which now forms the visible heap along its outline. Slice 2 clearly shows its original structure, consisting of linear sections of a 1.3m wide wall with internal buttresses at intervals of 4.5m. The two main linear sections are connected by an angular stretch that is extended outwards by a tower or bastion at the NE corner. Slices 3 and 4 show less solid sections or gaps at greater depth. These gaps are approximately 2m wide and occur at intervals of *ca.* 9m. If the foundations for the main wall were built with such gaps at greater depth, it is likely that they corresponded to a weaker superstructure in these locations, possibly in the form of gates or portals. Based on the shape of these results and the tile fragments found outside, an identification as an Early Byzantine fortification or hideout is likely.

The data clearly demonstrate the much enhanced definition that can be obtained with a 0.25m line spacing (western and eastern parts of the survey). The 0.50m line spacing (middle part) still shows the presence of the feature clearly but does not allow a detailed analysis of its geometry.

Watchtower (P17, F047)

This partly excavated feature in Sector A is referred to as 'Watchtower' in reports from previous investigations and the circular shape of its main feature makes such interpretation indeed likely. It was mapped in this season with an earthwork investigation and a magnetometer survey. The latter was greatly affected by an electricity pylon that is situated directly next to it; it produced a 'halo' of negative data that screens a 10m wide area. Although relatively weak, the majority of still visible positive magnetic anomalies follow the topographic changes indicated in the earthwork survey. No additional anomalies of possible archaeological origin can easily be identified.

Tekören

Two fields near the village of Tekören were investigated with magnetometer surveys. Field B and Field C lie in close vicinity to Field A, which had been covered in 2009 (Fig. 7).

Field B (P18)

Similar to the adjacent Field A the magnetic contrast between detected anomalies and natural soil variations was very low, with typical gradiometer amplitudes between -1.4 to +1.6nT. The instrument's noise level and minor operator errors are visible in the data plots. Nevertheless, several anomalies can be identified (Fig. 10).

There are only few bipolar anomalies that are probably caused by modern ferrous debris ([21]: 7nT, [22]: 48nT) indicating that the survey mainly represent soil variations. To the west of [22] a string of small bipolar anomalies ([30]) has the appearance of a pipe made from short sections of ferrous metal or fired clay (section length approximately 1.5m), and the anomalies to the east of [22] could possibly be an extension of this.

There are three relatively large unipolar positive anomalies ([23]-[25]), with [24] having a diameter of 3.6m. Although it is possible that these anomalies were caused by recent surface fires, an interpretation as prehistoric settlement features is also feasible. Considerably weaker are some sinusoidal anomalies, especially in the eastern part of the survey area ([26], [27]: 0.5nT). These appear similar to the soil marks visible in the satellite data just south of this survey area. It is conceivable that they are caused by superficial drainage channels that may form after heavy rain. A linear band of negative values ([28]) runs diagonally through the survey area starting in the NE corner, but no particular interpretation can be associated with it. To the SW of the survey area lies a positive linear anomaly ([29]: 2nT, 28m long). It could represent a narrow ditch or gully, possibly associated with prehistoric settlements. It appears to lead into the string of bipolar anomalies ([30]), which might instead indicate that it forms part of a modern drainage network, albeit made from different materials ([29] is a single long unipolar anomaly, [30] is a string of short bipolar anomalies). Overall, despite the very weak anomalies, there is indication of human activity in this field.

Field C (P16)

Several very strong magnetic anomalies are found in Field C, necessitating an overall display range of $\pm 3.4\text{nT}$ (Fig. 11). Anomaly [41] saturated the magnetometer when walking over it leading to ‘drawn out’ anomalies that manifest themselves as striped data over the anomaly that could not be eliminated. Compared to Field B some of the archaeologically relevant anomalies were slightly stronger, allowing to display the data with a suppressed background noise level.

Anomaly [41] is most likely caused by a substantial ferrous pipeline running diagonally through the SE part of the survey area. The pipe segments have a length of *ca.* 7m. Anomaly [42] is also a ferrous pipe, although it appears to be made of one single section of at least 22m. It was reported that a concrete trough in the field to the north of Field C appeared to have an

iron supply pipe and anomaly [42] is hence interpreted as a relatively modern water pipe supplying a now defunct water trough. The magnetic orientation of these anomalies is aligned with the axis of the features confirming their ferrous nature.

Anomaly [46] is instead fairly accurately aligned north-south (i.e. the main positive anomaly lies to the south with a negative 'halo' to the north). This is typical for magnetic anomalies created by features with relatively weak induced magnetisation or with thermoremanent magnetisation. It is hence likely that it is caused by the remains of a kiln (*ca.* 2.3m ´ 2.8m).

Anomaly [43] is also spatially confined (estimated feature length along the east-west axis is 4m), but is much stronger (-50 to +200nT), similar to the pipeline [41]. In addition, the negative halo surrounds the positive centre on all sides and the underlying feature is therefore probably an elongated ferrous object, positioned vertically in the ground; possibly a vertical section of an iron pipe. The anomaly is surrounded by a pile of large rocks in a field that has otherwise no rocks at all and it is possible that these rocks were deposited around this large buried ferrous feature.

Anomaly [44] lies in its characteristics between these previous two anomalies. It is not strong (only *ca.* 8nT) but has the negative part of the bipolar anomaly to the south, not the north. Despite the weak anomaly strength an *in situ* thermoremanent or induced magnetic origin is therefore very unlikely. Although an interpretation as another kiln is tempting, it is more likely that it is caused by a thin sheet of ferrous metal (*ca.* 3m ´ 4m), or by a large piece of strongly fired ceramics.

To the north of this feature, [45] is an assemblage of relatively strong anomalies (16nT). They may be caused by a scatter of fired ceramic pieces. Anomaly [47] is located in a similar assembly of magnetic anomalies but forms a distinct linear feature of approximately 5m length. To the south of it further linear sections of magnetic anomalies are found ([48]), which could be caused by buried structural remains. It was observed during the magnetometer survey that this area was characterised by a large concentration of ceramic

fragments. These pieces formed a useful indicator for targeting this area with a geophysical survey. A band of weakly positive magnetic readings crosses the survey area north–south ([49]) and might also be caused by a settlement feature, possibly a shallow ditch. Some other areas show a spread of magnetic anomalies ([50]–[52]) that are probably caused by spreads of ceramic fragments.

It therefore appears that the western part of this field (on the higher slopes) is dominated by settlement related structures, while the eastern part may be linked to one or more kilns, forming a production area with spreads of ceramic pieces around it.

Conclusion

The sites related to this project continue to be challenging for the use of geophysical techniques. The main obstacle appears to be the very low contrast between the physical properties of archaeological features and their surrounding soil and sediment matrix, both in terms of their magnetic susceptibility that affects the magnetometer readings and also in terms of dielectric permittivity that affects GPR readings.

Nevertheless, this season provided some useful insights that would not have been possible without geophysical means. The clear imaging of the structural remains forming the land-side enclosure of a promontory on the eastern plateau (P13) added a so-far unknown feature to the range of structures that are now believed to form a chain of instalments around the perimeter of the city. The imaging is so clear that excavations may not be necessary, or may be restricted to a very small sondage trench. In Field C in Tekören the magnetic signature of a likely kiln lent further weight to the interpretation of a habitation area on the high grounds with a production area on the lower slopes. Such spatial division would be indicative of a specialised and highly developed settlement. A second anomaly ([44]) might turn out to also be of archaeological origin despite some geophysical concerns (see above) and should be targeted with a trial trench excavation.

Four new inscriptions were studied in 2010, all funerary.

1. Stele with fronton and acroteria of yellowish marble (Fig. 12);¹¹ discovered by chance in the village of Memik and brought in 2010 by the police to the Pessinus dig-house. The stele is almost completely preserved. Only the upper part of the central acroterion is missing, while the left acroterion is damaged above. The under part finishes with a raised moulding and a tenon (H. 0.090m; w. 0.260m; th. 0.080m) for fixing the stele to a base.

H. 1.050m; w. 0.350m (above); 0.395m (fronton); 0.420m (below); th. 0.090m (stele) to 0.105m (fronton).

Above the inscription incised on the under part of the stele there are traces of red painting.

Profoundly and carefully incised letters but with variable dimensions. h. 0.023–0.028m (except for the bar of *phi*, 0.040m).

Date: 2nd/1st century BC.

vac.

Μαιφάτης

Ἄνοπτείους

χαῖρε

Translation:

Maiphates, son of Anoptes, greetings.

This is one of the few Hellenistic funerary inscriptions ever found in the area of Pessinus. It is interesting to note that Μαιφάτης is the name of a

11 Without inventory number. Eskişehir Archaeological Museum intend to move this inscription to their new premises and have said that they will allot it a number in their sequence.

Galatian in a *manumissio Delphica*:¹² Μαιφάτας τὸ γένος Γαλάτας.¹³ Therefore, our inscription reveals the second occurrence of this name in Galatia.¹⁴

2. Stele with fronton and acroteria of yellowish marble; initially standing in the garden of a military base in the village of Günyüzü and brought in 2010 by the police to the Pessinus dig-house (Fig. 13).¹⁵ Two pilasters with capitals support the fronton. Below the fronton, whose central acroterion is completely preserved while the lateral acroteria are damaged, there is a frieze with astragals. The relief between the pilasters represents the bust of the deceased dressed in a *himation*. The head is damaged; only its outline is preserved.

H. 1.550m; w. 0.485m; th. 0.200m (fronton) to 0.210m (on the base).

The inscription has been incised under the relief. Deeply incised lettering with thick characters, partially *apices* and *réglages*: h. 0.023–0.026m.

Date: 2nd century AD.

Μέμνων

Ζώη ἀδελ-

φῆ γλυκυ-

12 SGDI II 1854, ca. 170-157/6 BC.

13 Cf. Masson 1972, 19 = Masson 1990, 157.

14 The name is obviously Iranian, *Māhpāta* (Justi 1895, 188; Marquart 1907, 122; Zgusta 1964, 280, § 846, who also comments the ‘Sippe’ of the root *Māh*, ‘moon’, Gr. Μαι- Μαιανης, Μαιβουζανης, Μαιδατηξ Robert 1963, 516-17), and means ‘protected by the Moon (i.e. by the Genius)’. The same name also occurs in the nearby Pontus, at Amasia (Anderson-Cumont-Grégoire 1910, 118, no. 95 b, epigram, 2nd/1st century BC: Μαιφάτου Τουγα υἱόν; wrongly explained by Grégoire as ‘noms anatoliques’) and Comana (CIG III 4184; given as an *ineditum* but with an improved reading by Hirschfeld 1888, 891-92, no. 73; cf. Mordtmann 1889, 316-17, who wrongly considers Μαιφάτης a ‘kappadokischer Eigenname’). The feminine Μαιφατεις is attested (dative Μαιφατει) in an inscription from Tyriaion (Ilgin), in Lycaonia (Anderson 1898, 123, no. 71; unconvincingly explained as name ‘derived from the goddess Ma’). The name Ἀνόπτης occurs not only in Asia Minor (Kindiraz, in the territory of Laodicea in Lycaonia: Hogarth 1890, 165, no. 26, Roman period) but also in the Bosporean kingdom, at Panticapaeum (CIRB 775: gen. [Ἰ]Α΄ νοπτέους), and more times in Italy (LGPN III A, mostly in Latin inscriptions, *Anoptes*). The earliest examples are from the 1st century BC; therefore, our inscription could offer one of the first, if not the first occurrence of this name.

15 Without inventory number. Eskişehir Archaeological Museum intend to move this inscription to their new premises and have said that they will allot it a number in their sequence.

4 τᾶτῃ μνή-
 μης χ ν. ᾶ- ῡ.
 ϐιν

hedera

Translation:

Memnon (raised this tombstone) to Zoe, (his) very sweet sister, in memory.

Both names are unattested in Pessinus but very common everywhere.

3. Stele with relief of yellowish marble; initially standing in the garden of a military base in the village of Günyüzü and brought in 2010 by the police to the Pessinus dig-house (Fig. 14).¹⁶ The upper and under parts are missing. The preserved pilasters show that the stele originally had a fronton with acroteria. Between the pilasters, the relief represents a large funerary wreath with a basket in the middle, a comb to left, a mirror to right, and below two spindles of different shapes.

H. 0.970m; w. 0.360m; th. 0.200m.

The field of the inscription, incised below the wreath, is damaged on the right side. Superficially incised and irregular letters: h. 0.013–0.017m (l. 1, except for the bar of *phi*, 0.030m); 0.010–0.013m (ll. 2–3); 0.010m (l. 4).

Date: 2nd century AD.

Αἰλῖαι Φιλ [- -]

vac. θρεπ[τῆ]

Λ. Αἴλιος Εὐμη[λος?]

μνήμης χάριν

vac.

¹⁶ Without inventory number. Eskişehir Archaeological Museum intend to move this inscription to their new premises and have said that they will allot it a number in their sequence.

L. 2: or $\theta\rho\epsilon\pi[\tau\tilde{\eta}\iota]$, with *iota adscriptum* on the stone, like l. 1 (Αἰλίαι).

L. 3: ligature M + H.

L. 4: ligature M + N + H.

Translation:

To Aelia Phil[-], (his) alumna, L(ucius) Aelius Eume[los?] (raised this tombstone) in memory.

The mention of an *alumna* is noteworthy, so far no other *alumnus* or *alumna* have been attested in Pessinus.¹⁷

4. *Pess10.1* (Fig. 15).

Fragment of a stele of grey marble of very bad quality; found by chance in 2010 in the wall of a house north of the modern cemetery of Ballıhisar. The stone is broken on all sides.

H. 0.320m; w. 0.270m; th. 0.200m.

The inscription has been incised under a small moulding. Profoundly incised and rather regular lettering; h. 0.040m.

Date: 3rd century AD.

[-- ἐαυτ]ῷ καὶ τῇ [ιδίᾳ γυναικὶ --]

[μνήμη]ς χάρι[ν]

Before l. 1: few traces of undistinguishable letters.

¹⁷ The restoration of the name Εὐμή[λος] is not certain. Εὐμή[δης] or Εὐμή[λίδης] could also be possible, nevertheless, Εὐμή[λος] is obviously more common. It is a Greek name, which became a cognomen. L. Aelius Eume[los] might have been a freedman. L. Aelius was the name of the future Antoninus Pius (before the beginning of his reign, 138), therefore, I suspect a freedman of the future emperor (and if so, the monument dates in the first half of the 2nd century AD) or a citizen whose ancestor was a freedman before 138. L(ucii) Aelii are rather rare, not only in Galatia but elsewhere. For the relief, *I.Pessinus* 172 offers the best local analogy.

L. 2: only the top of some letters is visible but the reading and restoration are certain.

Translation:

[- - - raised this tomb to hi]mself and to [his wife - - - in memory].¹⁸

BIBLIOGRAPHY

ANDERSON, J.G.C. 1898: 'A Summer in Phrygia: II'. *Journal of Hellenic Studies* 18, 81-128.

ANDERSON, J.G.C., CUMONT, F., GRÉGOIRE, H. 1910: *Studia Pontica III* (Brussels).

BERNDT-ERSÖZ, S. 2007: 'Phrygian rock-cut step monuments: an interpretation'. In Çilingiroğlu, A., Sagona, A. (eds.), *Anatolian Iron Ages 6* (Leuven), 19-39.

DEVREKER, J. 1991: 'Nouveaux Monuments et Inscriptions de Pessinonte et d'Ailleurs (II)'. *Anatolia Antiqua* 1, 183-202.

DEVREKER, J., DEVOS, G., BAUTERS, L., BRAECKMAN, K., DAEMS, A., De CLERCQ, W., ANGENON, J., MONSIEUR, P. 2003: 'Fouilles archéologiques de Pessinonte: la campagne de 2001'. *Anatolia Antiqua* 11, 141-56.

DEVREKER, J., THOEN, H., VERMEULEN, F. 1991: 'Pessinus (Pessinonte) 1990: Rapport Provisoire'. *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 341-75.

DEVREKER, J., VERMEULEN, F. 1991: 'Phrygians in the neighbourhood of Pessinus (Turkey)'. In Thoen, H., Bourgeois, J., Vermeulen, F., Crombé, P., Verlaeckaert, K. (eds.), *Liber Amicorum A.E. Nenin* (Ghent), 109-17.

18 Other activities included clearing and fencing trenches, erecting new signage, assessing plundering activity and damage to the site, repair work to the dig-house, depots and former site museum, etc. For several days the staff of Eskişehir Archaeological Museum worked at Pessinus to check their inventories against objects displayed in the Pessinus dig-house and the former Research Centre. They also selected objects for transfer for display at their new premises: 13 were selected, some of them taken in 2010 with the rest to follow within a year.

— . 1995: 'Archaeological Work at Pessinus in 1993'. *Anatolia Antiqua* 3, 113-26.

— . 1996: 'Pessinus (Pessinonte) 1992: preliminary report'. *Anatolia Antiqua* 4, 67-81.

— . 1997: 'Fouilles à Pessinonte en 1995'. *Anatolia Antiqua*, 5, 123-33.

DEVREKER, J., WAELKENS, M. 1984: *Les Fouilles de la Rijksuniversiteit te Gent à Pessinonte 1967-1973* (Bruges).

HIRSCHFELD, G. 1888: 'Inschriften aus dem Norden Kleinasiens besonders aus Bithynien und Paphlagonien'. *Sitzungsberichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Klasse für Sprache, Literatur und Kunst* 2, 863-92.

JUSTI, F. 1895: *Iranisches Namenbuch* (Marburg).

MARQUART, J. 1907: 'Untersuchungen zur Geschichte von Eran, II'. In *Philologus, Suppl.* 10 (Göttingen), 1-258.

MASSON, O. 1972: 'Les noms des esclaves dans la Grèce ancienne'. In *Actes du Colloque 1971 sur l'esclavage, Besançon, 10 et 11 mai 1971* (Paris), 9-23.

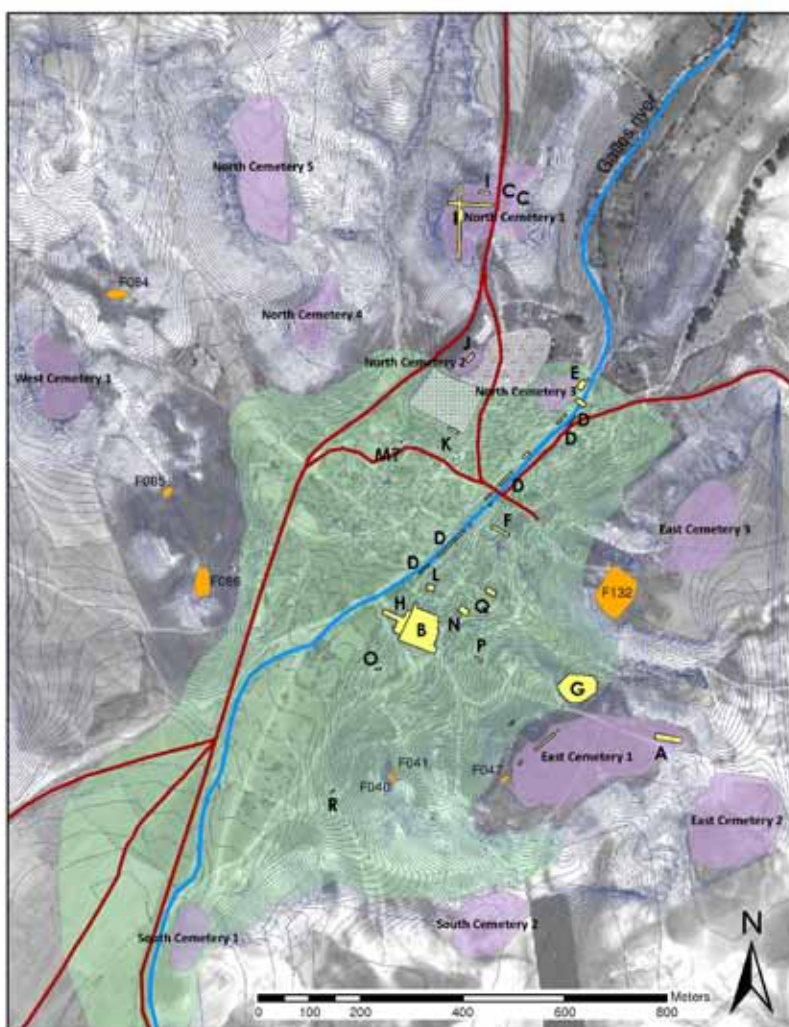
— . 1990: *Onomastica Graeca selecta*, vol. 1 (Paris).

MORDTMANN, J.H. 1889: 'Nachträge zu Bd. XII S. 168 ff.'. *Athenische Mitteilungen* 14, 314-17.

ROBERT, L. 1963: *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine* (Paris).

SIVAS, T.T. 2003: 'Wine presses of western Phrygia'. *Ancient West and East* 2, 1-18.

ZGUSTA, L. 1964: *Kleinasiatische Personennamen* (Prague).

Pessinus Site Map **Pessinus Archaeological Project** **University of Melbourne**

8 Dec 2010. Drawn by M. Negus Cleary

Legend

- Roads, modern
- Gaube, river
- Excavation Trenches
- Contours, NORTA, Shillett, MNC
- Contours, 100m
- Contours, 10m
- Fortifications
- Roman occupation, extents
- Pess10_Cemeteries**
- Type**
- Modern Turkish Cemetery
- Old Turkish Cemetery
- Pess10_Roman_Cemeteries

Fig. 1: New site map, Pessinus.

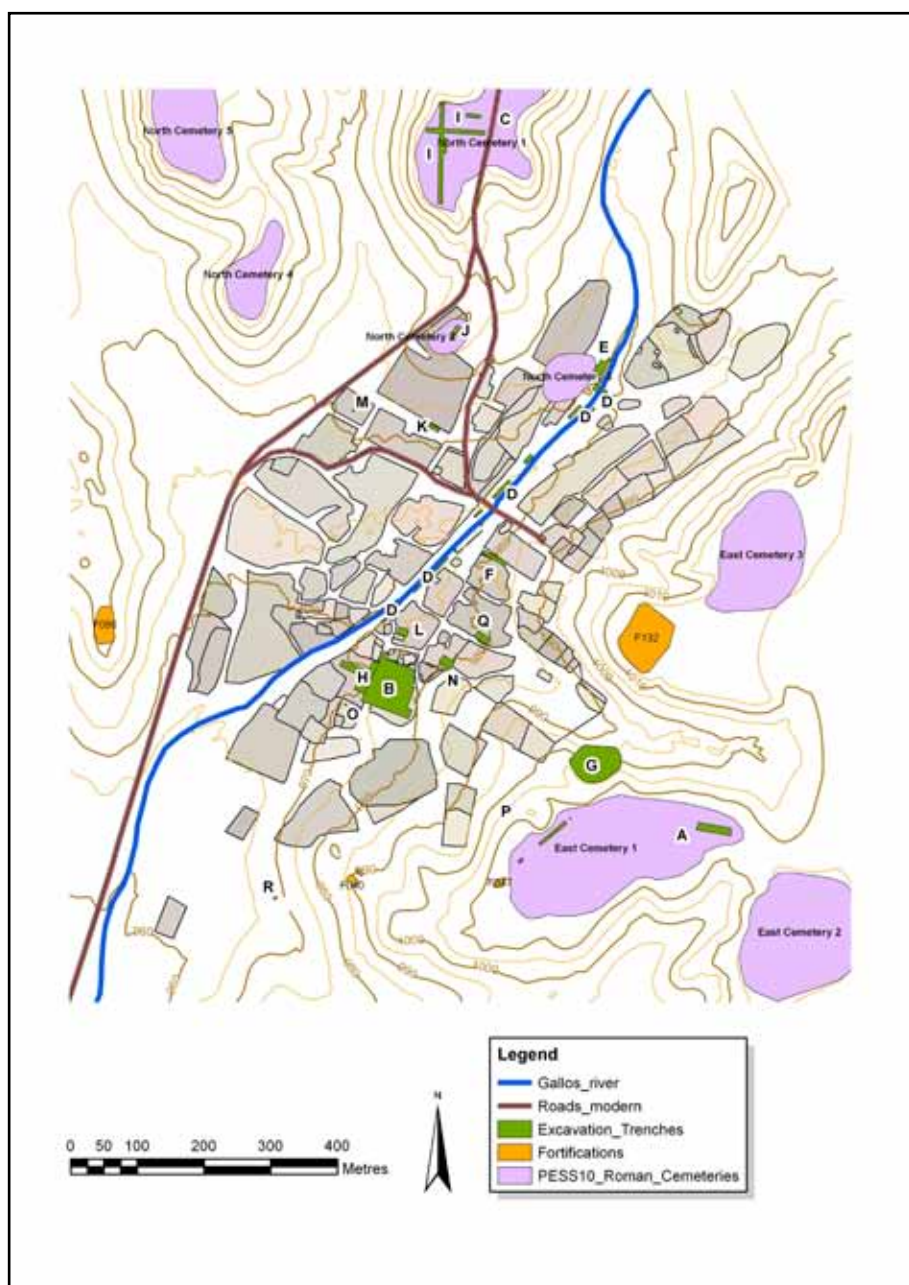

Fig. 2: New topographical plan, Pessinus.

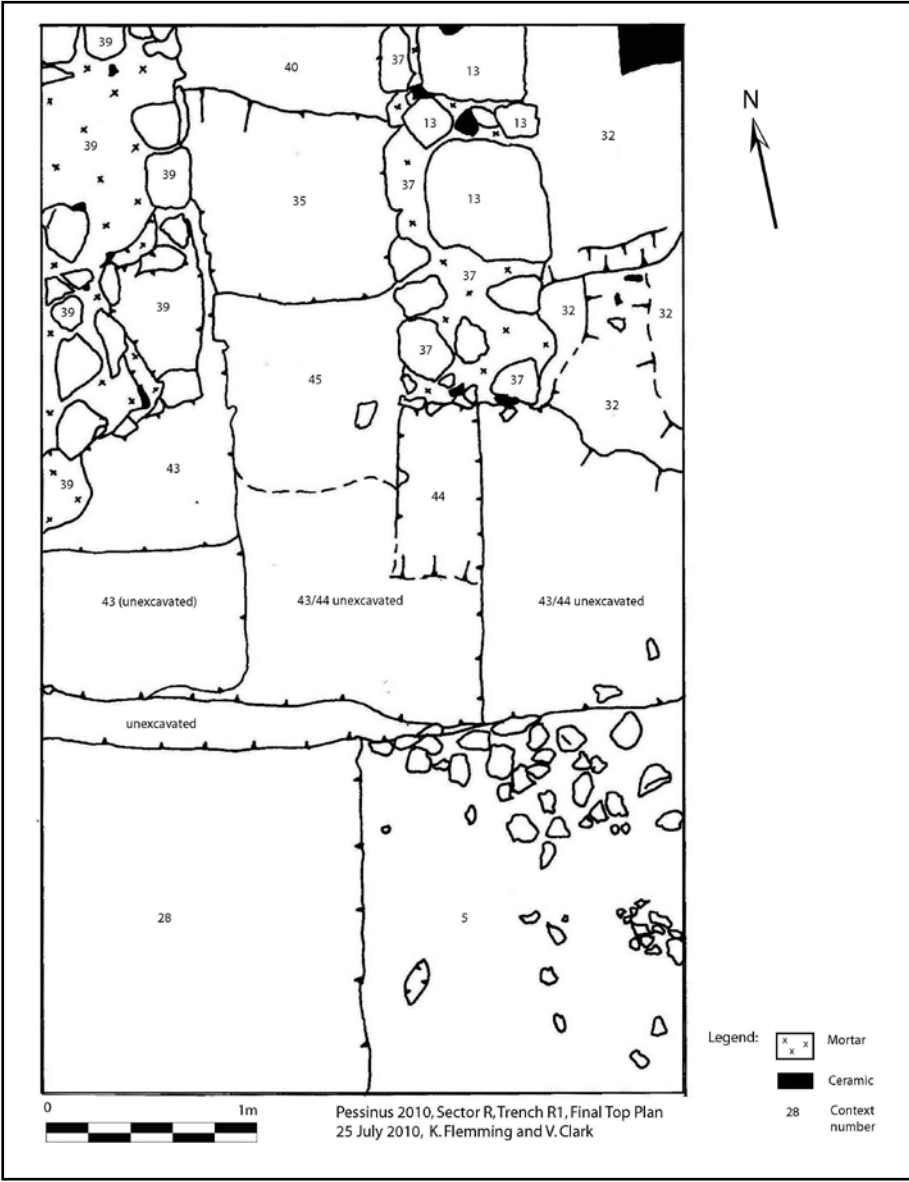

Fig. 3: Top plan of Sector R, trial trench R1.

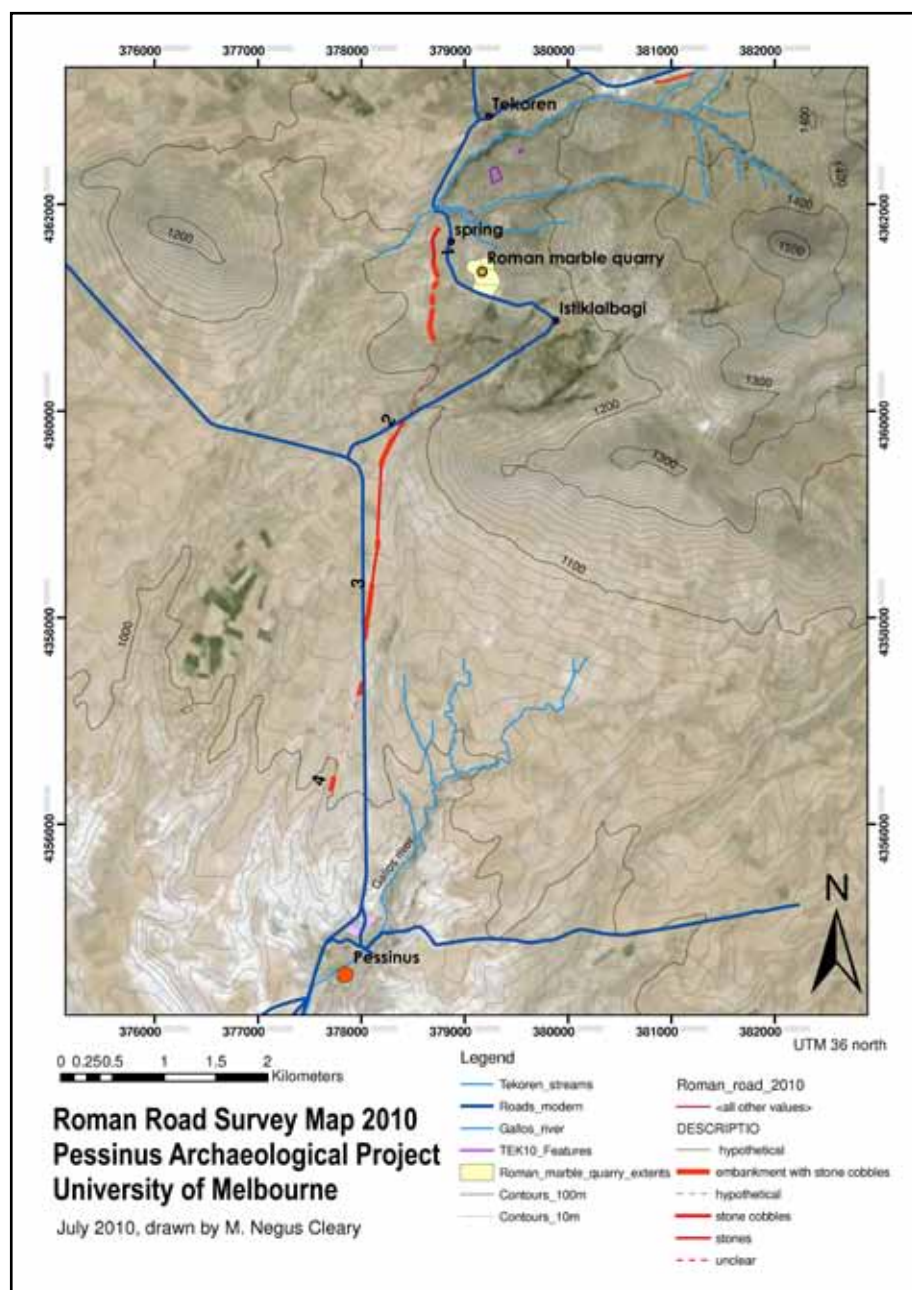

Fig. 4: Survey map of Roman road.

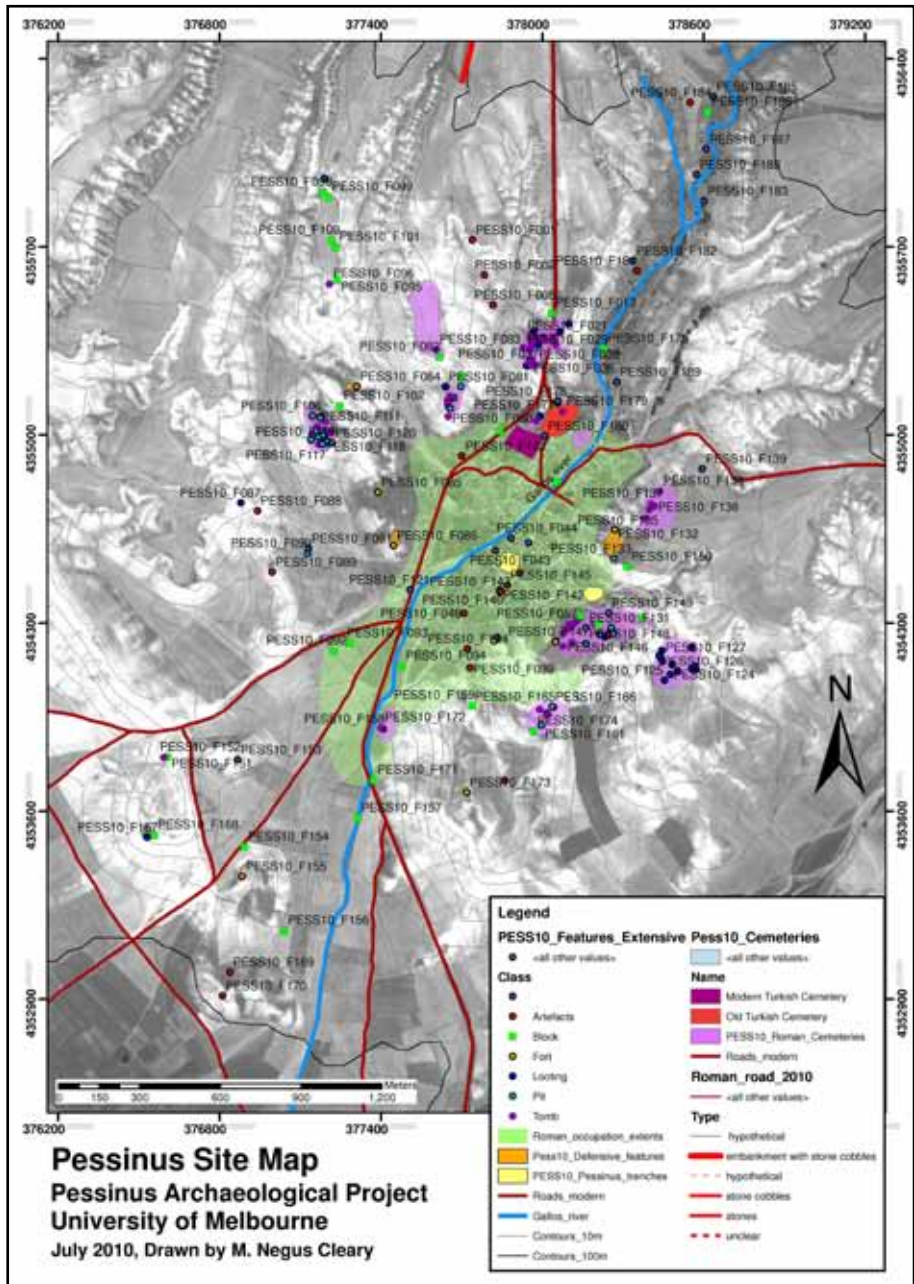

Fig. 5: Map of extensive archaeological features, Pessinus.

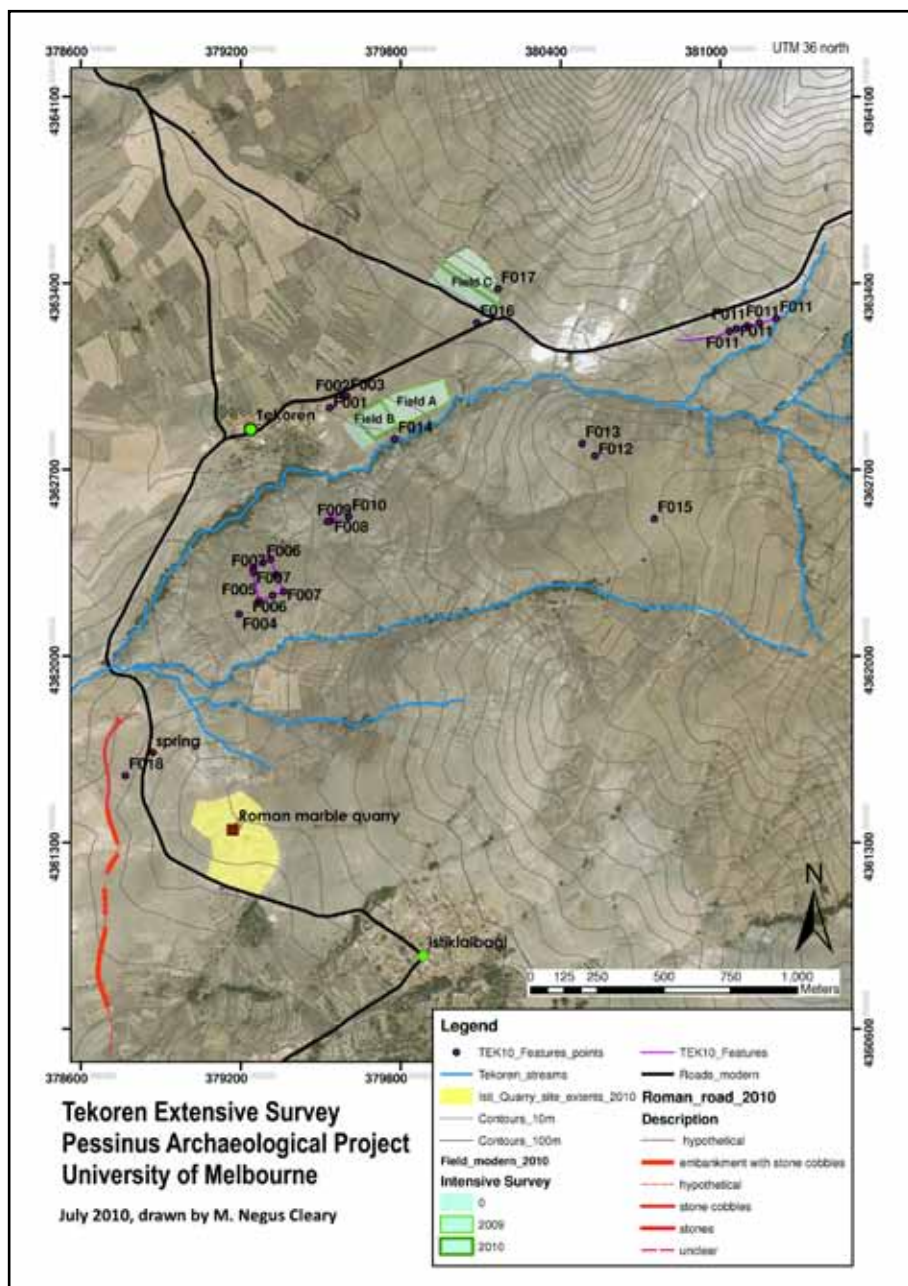

Fig. 6: Extensive survey map, Tekören.

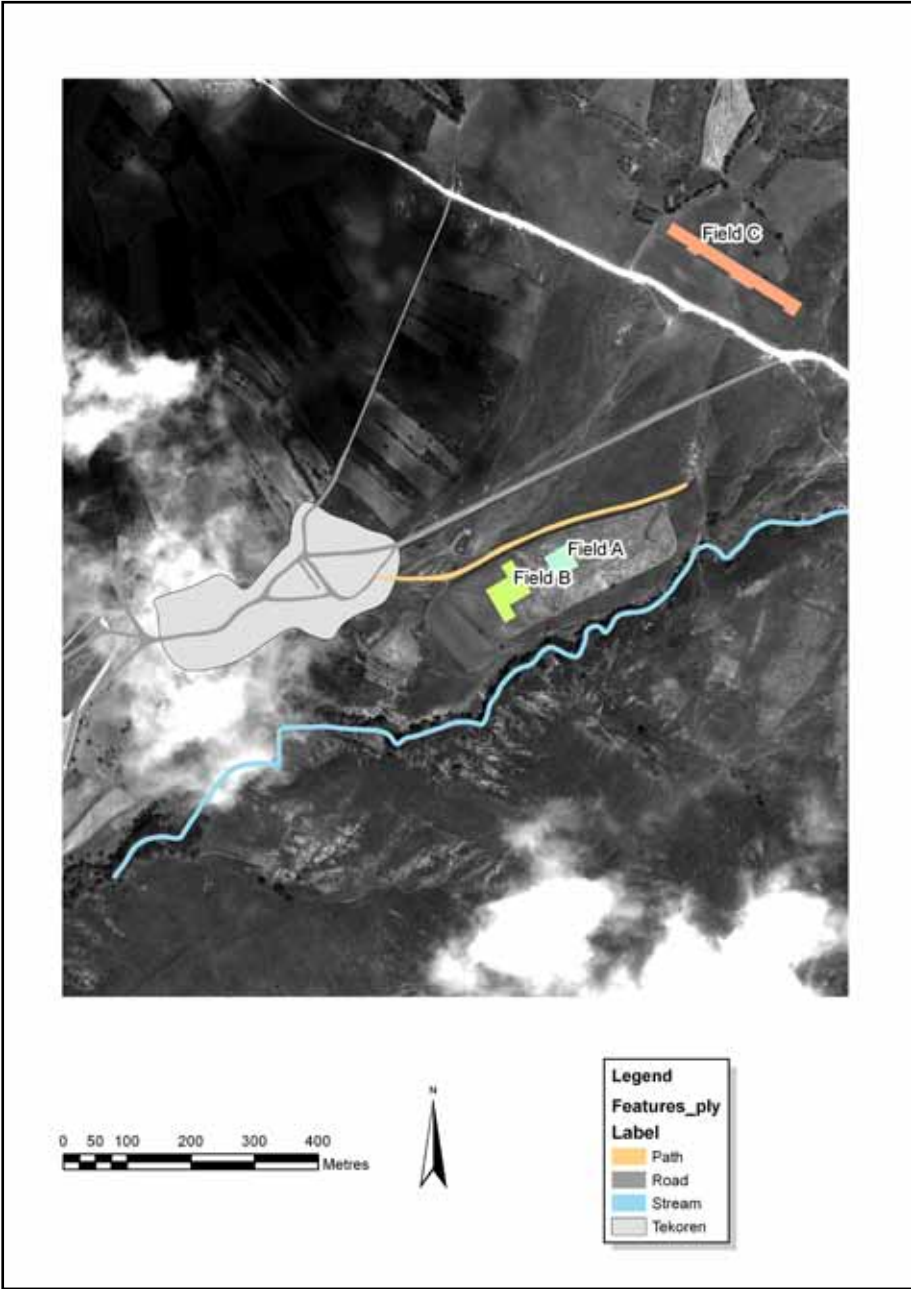

Fig. 7: Location of surveyed fields, Tekören (Field A investigated in 2009; Fields B and C in 2010).

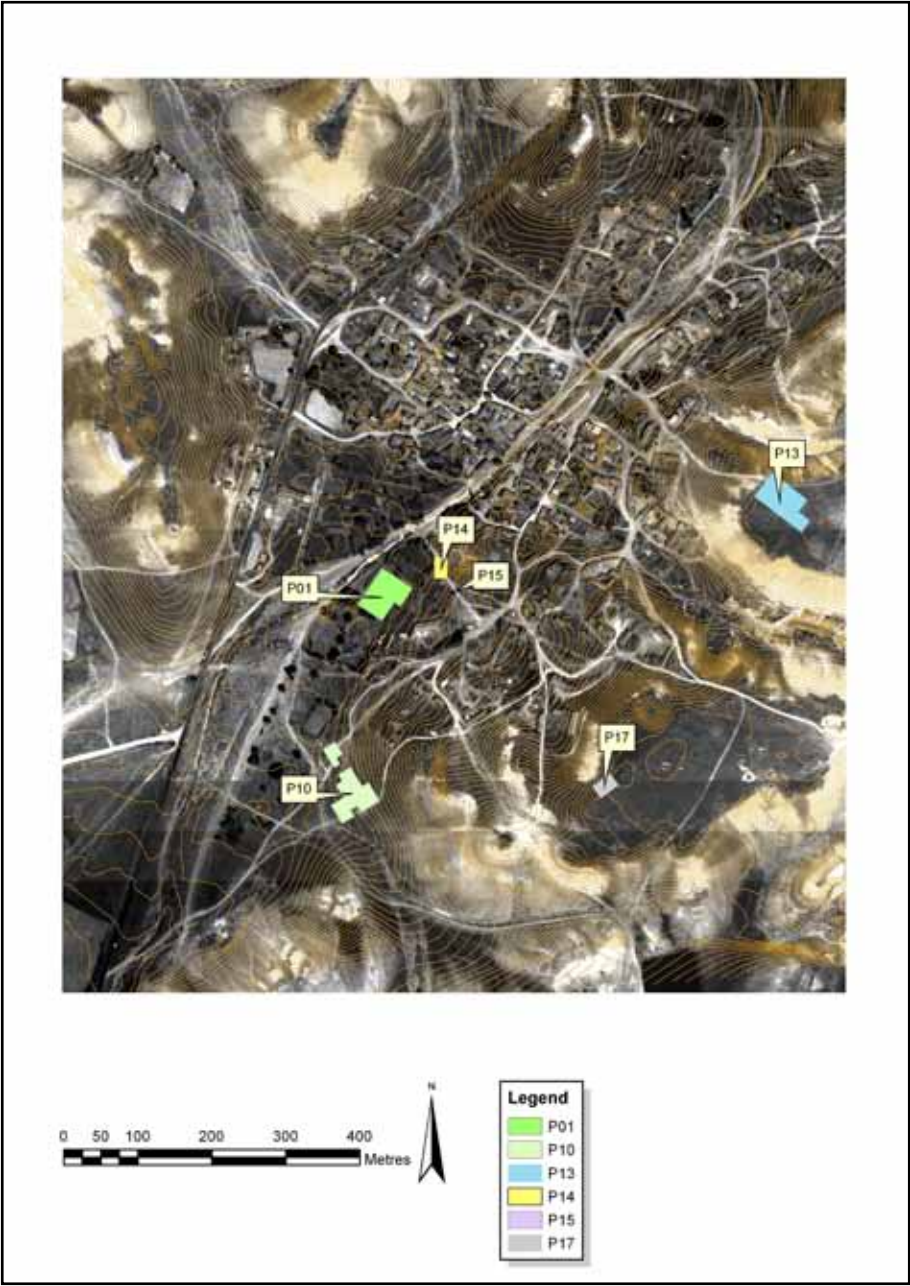

Fig. 8: Surveyed sites in Ballihisar.

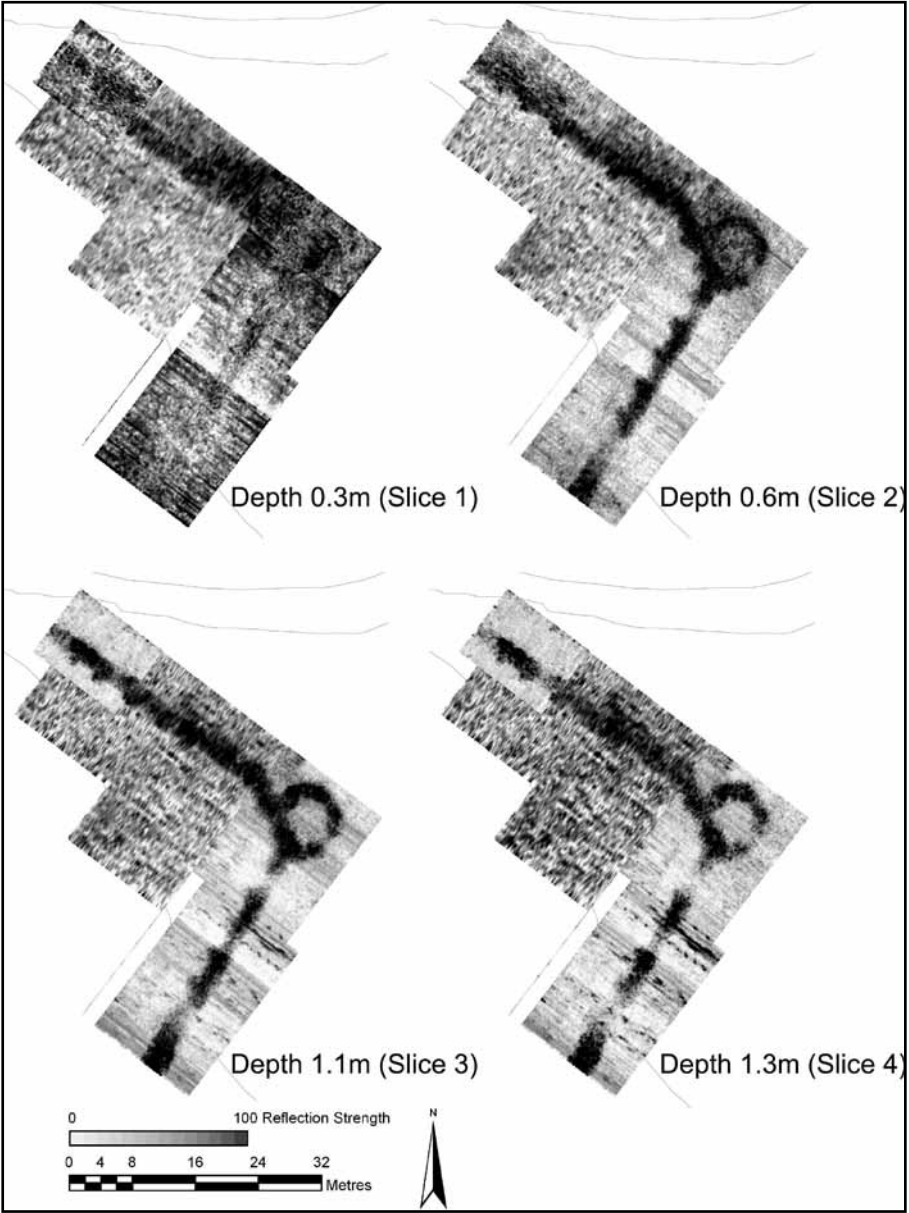

Fig. 9: Promontory (P13, F132), 0.1m thick GPR time slices at approximate depths of 0.3m (Slice 1), 0.6m (Slice 2), 1.1m (Slice 3) and 1.3m (Slice 4).

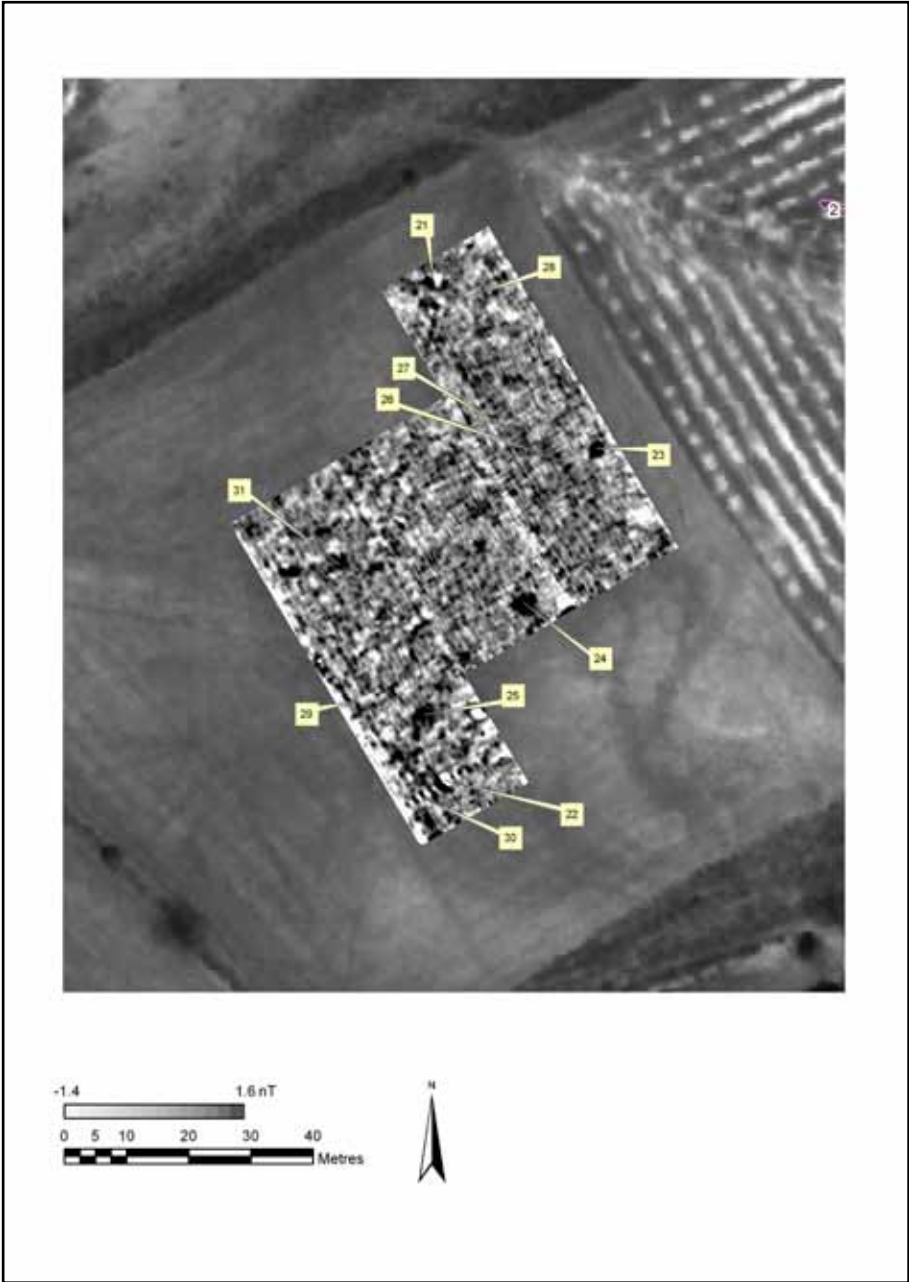

Fig. 10: Tekören Field B (P18), magnetic anomalies.

Fig. 11: Tekören Field C (P16), magnetic anomalies.

Fig. 12: Funerary stele from the surroundings of Pessinus.

Fig. 13: Funerary stele from the surroundings of Pessinus.

Fig. 14: Funerary stele from the surroundings of Pessinus.

Fig. 15: Fragment of stele from Pessinus.

2010 YILI GÜLPINAR / SMİNTHEION KAZI ÇALIŞMALARI (31.YIL)

Coşkun ÖZGÜNEL*

Davut KAPLAN

2010 yılı Gülpınar Kazıları, 05 Temmuz – 21 Eylül 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Başkanlığım altında yürütülen kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izinleri ve maddî katkıları ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin maddî destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Adı geçen kurumlara teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Efes Pilsen İçecek grubuna, maddî ve manevî yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Bilimsel çalışmalarımıza katkıda bulunan kazı heyeti üyeleri Doç. Dr. Turan Takaoglu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü), Yrd. Doç. Dr. Tayyar Gürdal (Karaelmas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü), Dr. Davut Kaplan (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü), Araş. Gör. Onur Bamyacı (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü)’ya teşekkür ederim.

2009 yılı çalışmalarına Kültür ve Turizm Bakanlığını temsilen katılan Sakarya Arkeoloji Müzesi’nden Arkeolog Yeliz Kocayaz’a teşekkür ederim.

Büyük bir özen göstererek çok ağır şartlarda bizlerle çalışan, Mimar Özge Göncü (ODTÜ, Restorasyon Anabilim Dalı Y. Lisans öğrencisi), Restoratör Arkeolog Çilem Yavşan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi), Arkeolog Engin Coşar (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi, Yüksek Lisans öğrencisi), MA Abdulkadir Özdemir (Çanakkale Onsekiz Mart

* Prof.Dr.Coşkun ÖZGÜNEL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 0600 –Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.

Yrd. Doç.Dr.Davut KAPLAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 55139-Kurupelit, Samsun/TÜRKİYE.

Üniversitesi), Arkeolog Özge Yurtsevenler Düzdağ, arkeoloji öğrencileri Ayşe Abalı (Adnan Menderes Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü), Melike Çakmak (A.Ü. D.T.C.F, Klâsik Arkeoloji Anabilim Dalı) ve muhasebe sorumlumuz Yurdakul Biçer'e içtenlikle teşekkür ederim.

Smintheion kazı ve onarım çalışmaları, 2010 yılında beş ayrı alanda sürdürülmüştür. Birinci alandaki çalışma, 2004 yılında Prehistorik Dönem yerleşimine yönelik olarak devam etmiştir. İkincisi ise 2008 yılında başlanan Roma Hamamı kazı çalışmasıdır. Üçüncüsü, Roma Hamamı'na girişte yer alan nişli yapı; dördüncüsü su kanalları ve Roma Evleri ile ilgili çalışmalardır. Beşinci alan çalışması ise, su kanallarını koruma ve Roma hamamı'ndaki hizmetli koridorunun onarım ve koruma çalışmalarıdır.

A.PREHİSTORİK (KALKOLİTİK GÜLPINAR) YERLEŞİMİ KAZI ÇALIŞMALARI

Kalkolitik Smintheion yerleşimi, arkeometrik tarihlemelere göre yaklaşık olarak M.Ö. 5200 ve 4800 arası bir dönemde iskân edildiği anlaşılmış, Troya öncesi Troas bölgesini karakterize eden bir dönemi temsil etmektedir. Bu bakımdan Kalkolitik Smintheion'da yapılan kazı çalışmalarının en önemli yanı, Troya öncesi bölgede gelişen kültürleri tanımlama konusunda bilgi sunmasıdır. Ayrıca Smintheion yerleşimi kaba hatlarıyla batı Anadolu kronolojisinde Orta Kalkolitik Dönem ile ilişkilendirilebilir.

Kalkolitik Smintheion yerleşiminde 2010 sezonunda yapılan kazı çalışmaları, 2009 kazı sezonu sonunda çalışılan glp09/02 No.lu sondajın olduğu alanda gerçekleşmiştir (Plan: 1). 2010 yılı kazı çalışmaları; bu alanda yoğunlaşarak 2009 yılında ortaya çıkarılan ve bir kısmı kesit içerisinde kalan çift sıra çamur harç örgülü duvar yapısına sahip taş temelli mimarî yapının devamını ve bu mimarî yapıyla bağlantılı diğer yapıları ortaya çıkarmayı amaçlamıştır (Plan: 2).

Bu bağlamda, 2010 yılı kazılarında toplam 10x20 m. genişliğindeki alanda yapılan kazılarda 3 büyük ana mekân, bu mekânlarla bağlantılı küçük mekânlar

ve bu mekânların ortasında büyük bir avlu ortaya çıkarılarak, mekânların içlerinde ve avluda gerçekleştirilen domestik faaliyetlere ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Şu ana kadar yürütülen kazı çalışmaları sırasında veya kazılan alan esas alındığında, Kalkolitik Dönem Smintheion yerleşiminin tek bir kültür katmanı ile temsil edildiği ortaya konmuştur. 2010 yılı kazı çalışmaları sonucunda ise, ortaya çıkarılan alanlarda bu tek kültür katmanının iki mimarî evreye sahip olduğu belgelenmiştir (Resim: 1). Daha sonraki dönemlerde bazı yapılara eklentiler veya eski yapıların üzerine yeni yapılar yapıldığı bu yılki kazılar sonucu ortaya konmuştur. Ayrıca bu iki mimarî evrede ele geçirilen buluntular değerlendirildiğinde ise iki mimarî evre arasında farklılık olmadığı anlaşılmıştır. Gerek duvar yapım teknikleri ve odalarda yer alan ocak yapıları açısından; gerekse seramik yapım teknolojisi ve çakmaktaşı, taş balta, kemik âlet üretimi açısından bu iki mimarî evre birbirinin aynısı niteliğindedir. Kalkolitik Smintheion mimarisinin dikkat çekici özelliklerinden biri de, tahıldan un üretimi aşamasında kullanılan andezit öğütme taşlarının yer yer duvarlara yerleştirilmiş olarak karşımıza çıkmasıdır.

2.Evre: Bu yılki kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan 3 büyük ana mekândan en güneyde yer alan 1 No.lu mekândaki çalışmalar kazı sezonu sonuna rastladığı için; kuzey, doğu ve güney sınırları ortaya çıkarılmış olup batı sınır duvarının yeri ise zamanın yetersizliği yüzünden tam olarak açığa çıkarılamamıştır. 2011 yılı kazı sezonunda bu mekânın devamını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Açığa çıkarılan mekânın taş duvar tekniği diğer mekânlarla aynı olup duvar kalınlığı ortalama 0.45 m.dir. Açığa çıkarılan 5.40 m. uzunluğundaki kuzey duvarı, batıya doğru devam etmekte ve kesit içerisinde kalmaktadır (Resim: 1). Kuzey sınır duvarı çift sıra çamur harc tekniğinde; taşlarla örülmüş ve yer yer 3 sıra yüksekliğe kadar korunmuş durumdadır ve doğusunda köşe yaparak güneye doğru ilerlemektedir. Korunan çift sırası tabandan 30 cm. yüksekliktedir ve 3. 55 m. uzunluğunda olan ve 2 adet öğütme taşının bu duvar yapısı içinde kullanıldığı doğu sınır duvarının, güneye doğru köşe yaparak batıya doğru tek sıra taşlarla ilerlediği ve güney sınır duvarını oluşturduğu açığa çıkarılmıştır. 1 No.lu mekânın kuzey-güney genişliği ortalama 4.15 m. olup doğu-batı genişliği önümüzdeki kazı sezonunda açığa çıkarılacaktır.

1 No.lu mekânın kuzey sınır duvarıyla birleştirilmiş ve kuzey yönde devam eden bir duvar yapısı daha ortaya çıkarılmıştır. 1 No.lu mekânla ilişkili ve kuzey duvarına dayandırılarak 4 m. uzunluğunda devam eden ve doğuya doğru köşe yaparak 1.20 m. uzunluğunda devam ettikten sonra kesilerek tahribata uğramış olan bir duvar yapısı ortaya çıkarılarak burada başka bir mekânın yer aldığı anlaşılmıştır. Bu tahribata uğramış mekânın batı köşesinin 1.50x1.90 m.lik kısmında taş döşeme yer almakta ve doğu yönü açık olup avluya bakmaktadır (Plan: 2, Resim: 1). Ortada yer alan ve yaklaşık 6 x 8 m. boyutlarındaki geniş avlunun hemen kuzeyinde 2 No.lu ana mekân yer almaktadır. Dikdörtgene yakın bu 2 No.lu mekân, 5.40 x 3.50 m. boyutlarında olup bu ana mekânın batı sınır duvarına bitişik küçük bir mekân daha yer almaktadır. Mekânın ortasında 90 x 80 cm çapında sıkıştırılmış toprak zemini üzerinde ocak yapısı karşımıza çıkmaktadır. Mekânın ortasında yer alan, doğu ve batı duvarından mekânın içine doğru çatıyı taşımak için çıkıntılar (payeler) yer almaktadır. Bu çıkıntı duvarlardan batıda yer alanı aynı zamanda mekânın depo yapısının duvarını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu depo yapısının batısında 1.50 x 1.15 m. boyutlarında 2. No.lu mekânın dışında, fakat duvarına bitişik, ikinci bir depo yapısı daha bulunmaktadır.

2 No.lu mekânın kuzey duvarıyla bitişik, 3 No.lu mekân alanın en kuzeyinde yer almaktadır. Dikdörtgen şeklindeki mekân yaklaşık 5.55 x 4 m. boyutlarında olup 45 cm. ile 50 cm. arasında değişen sağlam bir duvar örgüsüne sahiptir (Resim: 1). Güney duvarının 1.80 cm. lik kısmı 2 No.lu mekânın kuzey duvarı olup aynı duvar iki mekân içinde ortak kullanılmıştır. 3 No.lu mekânın güney, batı ve kuzey sınır duvarları tek sıra taş temel seviyesinde korunmuş olup doğu sınır duvarı yer yer 3 sıra yüksekliğe kadar korunmuş olmakla birlikte sağlam bir duvar yapısıyla karşılaşmıştır. Ayrıca bu mekân içerisinde iki adet ocak yapısı ortaya çıkarılmıştır. Birincisi mekânın güneybatı köşesinde 1x1m. çapında pişmeden dolayı sertleşmiş taban yapısı, ocak açığa çıkarılmıştır. Bu ocağın 2 m. kuzeyinde 1x1.15 çapında ikinci bir sıkıştırılmış toprak zemini üzerinde ocak yapısı daha ele geçirilmiştir.

1.Evre: Kalkolitik Smintheion yerleşiminde 1.evreye ait mimarî yapılar tahribata uğramış bir şekilde açığa çıkarılmıştır. Smintheion yerleşiminin

1. ve 2. evresine ait mimarî yapıların taş duvar örgü sistemleri aynı olup, 1. evresi ana kaya üzerine oturmaktadır. 2. No.lu mekânın kuzeydoğu köşesi ve doğu sınır duvarının bir kısmı 1. evrenin duvarı üzerine oturmuştur (Plan: 2, Resim: 1).

Bu kuzey-güney uzantılı duvarın batısında; başlangıcından kuzeye doğru 3. 90 m. sonra batıya doğru köşe yaparak devam eden 1.30 m uzunluğunda 0.50 m. genişliğinde bir duvar yapısı daha açığa çıkarılmıştır. Aynı zamanda bu duvarın 1.80 m. kuzeyinde, 2. evreye ait 3 No.lu mekânın batı sınır duvarını keserek tahrip ettiği 2.50 m. uzunluğunda 0.40 m. genişliğinde doğu-batı uzantılı çift sıra taşlarla örülü bir duvar yapısı bulunmaktadır. Bu duvar yapısının kuzey kısmında 80x90 m. çapında sıkıştırılmış toprak zemini üzerinde bir ocak yapısı ortaya çıkarılmış ve bu ocak yapısının üzerinde 5 cm.lik bir tabaka şeklinde yaklaşık 12 çeşit deniz kabuğu ele geçirilmiştir. Hem yenilebilir cinsten deniz kabuklarının bu alanda yoğun bir şekilde ele geçirilmesi, hem de üretim artığı boncukların ele geçirilmesi, burasının mutfak olarak, aynı zamanda da işlik alanı olarak kullanılabileceğini düşündürmektedir.

2010 yılı kazı sezonu sonuna gelindiğinden, yeni bir açma açılmasına zaman yetmeyeceği için, kazı sezonu boyunca ortaya çıkarılan bütün mimarî yapıların üzeri örtülerek, korunmaya alınarak Kalkolitik kısımdaki çalışmalara son verilmiştir.

Kalkolitik Smintheion yerleşimindeki 2010 yılı kazı sezonunda yapılan çalışmalar sonucunda ele geçirilen prehistorik buluntular oldukça dikkat çekicidir. Genel olarak el yapımı çok iyi perdahlı grimsi-siyah ve grimsi kahverengi çanak çömlek geleneğinin belirgin bir şekilde devam ettiği gözlenmiş olup, 7 adet tama yakın korunmuş kap ve 1000 üzerinde çanak çömlek parçası kayıt altına alınmıştır (Resim: 2). Bu yılki çanak çömlek parçaları arasında ele geçirilen pencere ayaklı meyvelikler ve yüksek kulplu kazıma bezemeli çanakların sayısal çokluğu dikkati çekmektedir. Bunlardan başka kazıma bezemeli ve perdah bezemeli çanak çömlek parçaları ele geçirilen yaygın formlardandır. Aynı zaman da boynuzlu tek kulplu ve

halka kaideli kâseler, çeşitli formlarda boyunlu çömlekler, derin çanaklar ve depolama amacıyla kullanılan yarı kaba mallar da diğer yoğun olarak ele geçirilen grubu oluşturmaktadır. Diğer bir ilgi çekici grubu da, çanak çömlek parçalarının kaidelerinin altında tespit edilen negatif yün, yaprak, hasır ve sepet izleri oluşturmaktadır.

2010 yılı kazı buluntuları arasında ele geçirilen pişmiş toprak figürin parçaları ilgi çekicidirler (Resim: 3). Bunlardan ilki burun ve kaşlar kabartma biçimli ve birleştirilmiş, kulaklar olasılıkta takı için delinmiş ve gözler yatay birer kazıma çizgi ile belirtilmiş, ağız kısmı belirtilmemiş olan figürin parçasıdır. Kalkolitik Smintheion'da ele geçirilen figürinlerin ortak özelliği olan ağız kısmının belirtilmemesi bu eser üzerinde de görülmesi dikkat çekicidir. Bu sezon ele geçirilen figürin parçalarının içinde en fazla dikkat çeken ise, insan biçimli kulp parçası oluşturmaktadır. Bu figürini diğer figürinlerden ayıran en önemli özellik, yerleşimde ilk defa ağız kısmının hafif bir yatay kazıma çizgi ile belirtilmiş olarak ele geçirilmesi ve Kalkolitik Smintheion yerleşiminde ele geçirilen ikinci ağlayan insan figürini olmasıdır. (Resim: 3).

2010 kazı sezonunda yapılan çalışmalarda mekânların içlerinde ve avluda gerçekleştirilen domestik faaliyetlere ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Özellikle hayvancılık, balıkçılık, avcılık ve tahıl üretimi varlığını belirleyen buluntular ele geçirilmiştir. Avlu ortasında yer alan *in situ* öğütme taşı, hem avlunun işlevini hem de yerleşimdeki tahıl üretimini çok güzel bir şekilde belgelemektedir. Aynı zamanda yaklaşık 50 adet öğütme ve el taşının ele geçirilmesi tahıl üretiminin yerleşim ekonomisinin önemli bir parçası olduğunu göstermektedir. Yine avlunun işlevi hakkında bilgi veren diğer buluntu grupları ise, bir düzine kemik alet ve çok sayıda ele geçirilen çeşitli hayvan kemikleri (inek, koyun, keçi, yaban domuzu, geyik) dir. Ayrıca mekânların içerisinde özellikle de ocakların yanında yığın şeklinde ele geçirilen deniz kabukları yerleşimde yaşayanların deniz ürünleri ile geçim ekonomilerini desteklediklerini göstermektedir. Geçim ekonomilerinin yanı sıra deniz kabuğundan süs/takı eşyası ürettiklerini belgeleyen çok sayıda

Üretim artığı deniz kabuğu kolye parçaları da ele geçirilmiştir. Aynı zamanda 50'nin üzerindeki sağlam deniz kabuğundan kolyeler de desteklemektedir.

B.ROMA HAMAMI (APODYTERIUM KAZISI)

2008 ve 2009 yılı kazı çalışmalarında büyük oranda ortaya çıkarılan hamamdaki çalışmalara 2010 yılında da devam edilmiştir. Kamulaştırma nedeniyle 2009'da kazılamayan *apodyterium*, 2010 yılında tamamen açılmıştır (Plan: 3).

Yapılan çalışmalarla *apodyteriumun* genişliği 19.70 m. uzunluğu 24.90 m. (20x25m.) ile hamamın en büyük mekânı olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 4). *Frigidarium* ile *apodyterium* arasındaki kütlesel duvar, hem taşıyıcı hem de işlevseldir. Bu işlevsellik *apodyterium'a* bakan cephede belli bir yükseklikte korunmuş olan nişler ile ortaya konmuştur. Her bir niş, köşeleri kesme blok taşlarla örülü yaklaşık 2.50 m. genişliğinde ve 38 cm. derinliğindedir. Bu nişlerin korunan yükseklikleri 80 ile 1.10 cm. arasında değişmektedir. *Frigidarium* ve *apodyterium* arasındaki geçişi sağlayan kapının güneybatısında bir, kuzeydoğusunda ise 3 niş yer almaktadır. Güneydoğu köşede ise tonozlu koridordan gelen kapı açıklığı bu nişlerle uyum sağlamaktadır ve yaklaşık 2.50 m. açıklığa sahiptir. *Frigidarium* mimarîsi hakkında bilgi veren *in situ* buluntular, bu köşeden gelmektedir. Yaklaşık 60 cm.lik dikey monte edilmiş mermer levhalar ve üzerindeki profilli mermer pervazlar, hamamın mermerle kaplı olduğunu, söküldüğü yerlerdeki duvara monte edilmiş metal kenetler ve bu mermerlere ait izler de göstermektedir. Plaster stnlara ait parçalar, plaster başlıklar ve başlık parçaları, niş kemerlerine ait kaplamalar ile renkli kaplama mermer levha parçalarına ait buluntuların yanı sıra en üstte palmet bezemeli silme parçaları ve mozaik bant olduğunu gösteren tesseralar, bu parça mermerler arasında ele geçirilmiştir. Özellikle *apodyterium* atık su kanalında ele geçirilen sikkeler ve kandil parçaları bu tahribatın izlerini ortaya koymaktadır.

*Apodyterium*un doğu iç cephesinde toplam 5 niş yer almaktadır. Bu nişlerin mimarisi ve kaplamaları güney cephedeki nişlerle aynıdır. Nişlerin seki veya oturak kısımları 35/38 cm. arasında değişen derinliktedir. Bu nişlerin arasında kalan payeler güneyden başlamak üzere 136, 142 ve 160 cm. genişliğinde ve 37/38/40 cm. arasında değişen derinliktedirler. Bütün payeler kesme andezit blok taşlardan harçlı olarak yapılmıştır. Bu duvara ait sıvanın dış yüzeyinde günümüz inşaat tekniğinde de kullanılan ano master uygulamasına ait örnekler tespit edildi.

Mermer kaplamalar, zemin döşemesi seviyesindeki atik kaide profiline uyan profilli mermer süpürgeliklerle başlar. Payeler kısmında daha kalın ve 2.5-3 cm.lik mermerler, niş sekisi ve niş cephe kaplamasında ise daha ince mermerler kullanılmıştır. Ele geçirilen az sayıdaki profilli mermer parça, nişlerin üst kısmının dairesel (kemer) olarak bittiğini göstermektedir. Özellikle ele geçirilen tek bir parça sütun profili olabilecek plaster örnek, bu plastere başlık yapan birkaç parça plaster Korinth başlığı, iç dekorasyon konusunda bilgi vermektedir.

Ancak payelerin mermer düzenlemesi nişlerden farklıdır. Payelerin niş sekisi hizasına kadar olan zeminden yüksekliği kalın ve dışa çıkıntılı mermer kaplamalara sahiptir. Bu uygulama bir payede iki altlık ve bu altlıklar üzerinde niş seki seviyesindeki profilli kaide ve bununda üzerinde plaster sütun gövdesi ve başlık, nişin her iki yanında kemerle birleşen plasterlerle iç cephede sütun ve kemer dizilerinden oluşan bir iç dekorasyonun varlığını göstermektedir. Plaster sütunlar arası ve olasılıkla nişlerin ortası geometrik profilli mermer panolarla kapatılmıştır. Bu uygulama mekânın iç cephesinin belli bir yüksekliğe kadar mermerle kaplı olduğunu göstermektedir.

Apodyterium kuzey cephe niş düzenlemesinde bir bozulma göze çarpmaktadır. Simetrisindeki düzenleme ve niş ölçüleri dikkate alındığında toplam 6 nişli olması gereken duvarda 4 niş özgün olarak korunmuş, kuzeybatıya doğru nişlerin tahrip edildiği veya sonradan yeni bir düzenleme yapıldığı anlaşılmıştır. 5 No.lu niş yerine, duvarda dikey korunmuş ve örgü malzemesi olarak kullanılan iki kesme blok andezit taş dikkat çeker.

Bu tür uygulamalar genelde hizmetli koridorunda olduğu gibi Smintheion Roma Hamam'ının diğer mekânlarında görülen dar geçişlerdeki bir kapı uygulamasıdır. Bu durum Smintheion Roma Hamamı'nın tamirat veya tadilat geçirdiğine işaret eder. Benzer uygulama ikinci evrede daraltılan külhan ve sonradan eklenen hypocaustlu mekânda da mevcuttur.

Smintheion Roma Hamam'ında erken evreye ait bir diğer uygulaması ise *apodyterium* kuzey kenarında yapının dışında kalan ve bir kısmı açılan noktadaki bulgulardır. Kapatılmış görüntüsü veren ve iptal edilen niş uygulamalarının (5 ve 6 numaralı niş) arkasındaki batıya doğru açılan geç antik duvar altında kalan dikdörtgen bir alanda ısıtma sistemine (hypocaust) ait olabilecek tuğla (*pilae*), pişmiş toprak boru ve kül katmanının yanı sıra yanmış moloz ve tuğla parçalarına rastlanmıştır. Bu pişmiş toprak borulardan bazıları istif edilmiş şekilde yan yana düzenli, bazıları arka arkaya bırakılmıştır. Bazıları ise dikeydir ve özgün olmalıdır. Alanın nemli olması nedeniyle daha sonra kazılmak üzere kazıya son verilmiştir. Ancak geç dönem duvarı altında görülebilen ocak kalıntıları, burasının hamamın ısıtılan erken bir evresine ait olduğunu göstermektedir.

Apodyterium giriş kapısının bulunduğu cephe, en fazla tahrip olan kısımdır. Giriş kapısı algılanamayacak şekilde zemin seviyesine kadar sökülüştür. Ancak kapı söve taşlarının temelleri görülebilmektedir.

Apodyterium'un zemini, ele geçirilen *in situ* kaplamalar sayesinde tamamen kalker levhalarla kaplandığını göstermekte ancak bu döşemelere ait çok az sayıdaki örnek mekân kenarlarında dolaşan atık su kanalı üzerinde görülmektedir. Kanal genişliği yaklaşık 30-35 cm. derinliği ise mekân çıkışına yani güneybatı köşeye doğru derinleşmektedir. Kanalin en derin noktası 94 cm. olup mekân dışına bu noktadan tahliye sağlanmaktadır. *Apodyterium*'daki tek önemli buluntu, güneybatı köşede ve tonozlu koridora açılan kapı önündeki parçalanmış hâlde 2009 yılında ele geçirilen mermer küvettir. Küvet onarılmış ve eski görüntüsüne (bir parçası hariç) kavuşturulmuştur. Anılan bu kanal içerisinde çok sayıda sikke ve pişmiş toprak kandil ve kandil parçası ele geçirilmiştir.

Apodyterium zemin döşemesinin kalker olması ikinci evre uygulaması olmalıdır. Bütün duvarları mermerle kaplı bir mekânın zemininde kalker taşının kullanılmış olması erken evresi için düşünülemez. Ancak zeminde farklı uygulamalar da vardır ve bunlar özgün bilgiler içerirler. Genelde soyunma mekânı olarak bilinen bu tür yapıların geniş tutulmuş olmaları normal kabul edilebilir. Ancak 2009 yılında ortaya çıkarılan bir küvet parçası ve 2010 yılı kazılarında ortaya çıkarılan ve olasılıkla ayaklar üzerindeki olması gereken mermer leğenlere ait parçalar, *apodyterium*'u farklı kılmaktadır. *Apodyterium*'un kuzey kenarındaki atık su kanalının üzerinde ve bu kenardan mekân ortasına doğru uzanan bir hat ve mekân ortasından *frigidarium*'a doğru uzanan bir başka hat küvet ve leğenlerin işlevini de ortaya koymaktadır. Atık su kanalı üzerinde köprü atılmış dar kapama kanal hatlı taşları üzerinde bazen mekân içine doğru kanal kenarında bazen de niş yönünde yerleştirilmiş üç delikli andezit küçük taşlar tahliye dirsek taşlarıdır. Üzerlerindeki küvet ve leğenlerin atık suyunu kanala aktaran bu taşlar mekân ortasında ve kuzey kenardaki kanal üzerinde özgün olarak korunmuşlardır. Ancak bu taşların küvet ve leğenlerle bağlantısını ortaya koyacak arkeolojik bulgu yoktur. Yalnız küvetin niş önünde ele geçirilmiş olması ve mermer leğen parçalarından birinin mekân ortasında ele geçirilmiş olması leğenlerin mekân ortasında, küvetlerin ise nişler önünde kullanıldığına işaret eder.

Yapının üst örtüsü ile ilgili fazla arkeolojik bulgu ele geçirilmemiştir. Mekân geniştir ve üst örtüye ait olabilecek pişmiş toprak kiremit parçaları ve ahşapların montesinde kullanılmış çok sayıda demir çivi üst örtünün ahşap çatı ile kapatıldığına işaret etmektedir.

Apodyterium, hamamın en azından ikinci evrede dış mekânlarından birisini meydana getirdiğini göstermektedir. Ancak hamamın *latrina* gibi olmazsa olmaz bazı mekânlarına henüz ulaşamamıştır. Çünkü *apodyterium*'a giriş, güneybatı köşeye yakın olan anıtlı yoldan sağlanmaktaydı. Bu giriş, geç dönemde kapatılmış ve hamamın çevresinde görüldüğü gibi bir Bizans yapılaşmasına sahne olmuştur.

C. NİŞLİ YAPI / MERMER SALON

Roma Hamam'ına girişte, solda yer almaktadır (Resim:5). Nişli yapının temel taşları dikkate alındığında ön cephenin düzenli inşa edildiği anlaşılmaktadır. Doğudaki antede kaplamalar özgün korunmuştur. Bu mermer kaplamaların plaster sütun ve sütun başlığı taşıdıkları anlaşılmaktadır. Çünkü köşelerdeki mermerin profilleri ile sütun kaidelerin profilleri birbiri ile aynıdır. Bu nedenle yapının ön cephesi, mermerle kaplı iki ante ve bu anteler arasındaki mermer sütunlarla taşınmaktadır. Sütunlara ve sütun başlıklarına ait hiçbir bulgu ele geçirilmemiştir. Ancak iç mekândaki mermer kaplamaların tümü ele geçirilen örnekler dikkate alındığında, renkli mermerlerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Yapının Bizans Döneminde birkaç kez farklı mimarî düzenlemeye sahne olması, yapısının da özgün formundan uzaklaşmasına neden olmuştur. Özellikle yapıyı kuzey-güney yönde ikiye bölen Geç Dönem duvarı bu değişimlerin belgesi olarak korunmuştur. Özgün yerlerinden sökülen heykel kaideleri bu duvarda devşirme olarak kullanılmış ve bazı heykel kaideleri ise gelişigüzel yatırılmışlardır. Henüz kazısı tamamlanmamasına rağmen, nişlerin bazılarının kireç harçlı moloz taşlarla örülerek kapatılması, bazılarının ise daha geç dönemde çamur harçlı moloz taş ile örülmesi sonrasında özel mekân, depo, ambar ve işlik olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu işlik ve depolara ait çok sayıda *pithos* ve yarı örme *pithos* yer almaktadır. Bazı *pithos*lar tabana, bazıları ise gövdenin yarısına kadar zemine gömülmüşlerdir. Nişli yapının kuzeybatı köşesinde 2009 yılında ele geçirilen iki ezgi taşı ve yarım taş tekne burada zeytin, yağının elde edildiğine işaret etmektedir.

Nişli yapının kuzeyindeki nişler genelde moloz taştan kireç harçla örülmüştür. Küçük yan nişler 130 cm. genişlik, 60 cm. derinliktedir ve her iki niş arasındaki paye kesme blok taştan 50/55 cm. genişliğindedir. Küçük nişler ile ortadaki büyük niş arasındaki mesafe 95 cm.dir. Orta nişin genişliği 2.10 m.dir. Derinliği diğer küçük nişlerle aynıdır. Her bir paye (nişler arasındaki boşluk) önüne bir altlık konmuş görüntüsü vermektedir. Batıda ve doğudaki küçük nişlerin ortasında toprak zemin üzerine oturan 90x95 cm ölçülerinde mermer altlıklar yer almaktadır.

Nişli yapının en dikkat çeken yanı kuzey köşeye yakın noktada iki küçük niş önünde zemine açılmış ve 4 m. den fazla derinlikte açılabilen bir kuyunun varlığıdır. Henüz kuyunun dibine erişilememesine rağmen, kuyu ağzının güney kenarında uzanan harçlı taban, burada kireç harcın hazırlandığına işaret etmektedir. Ancak kuyunun işlevi tamamen kazılınca ortaya çıkacaktır. Kuyu dolgusundan çıkan malzemeler, moloz taş ve Geç Antik Döneme ait tuğla parçaları ve yarı erimiş (sudan) mermer heykel ve kalker bloklarına ait parçalardır. Nişli yapının kuzey doğu köşesinde iki küçük niş önünde ortaya çıkarılan kanal ise bu yapının işlevini ortaya koyabilecek özgün mimariye sahiptir. Yapı, yanlarda iki küçük niş, ortada büyük nişle bir çeşme yapısını andırsa da heykellerle süslü bir salon olabilir. Yine de tüm mekânın iç ve dış hatlarının kazılmasından sonra işlevi ortaya çıkacaktır.

D. ROMA EVLERİ VE SU KANALLARI KAZISI

ROMA EVLERİ

Smintheion'da yer alan yapıların başta tapınak olmak üzere su ile ilgili olması nedeniyle su kaynağı, su yolları, pişmiş toprak borulardan oluşan temiz su hatları ve bunların ulaştığı yapıların ortaya çıkarılması ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmalar, tapınak ve Roma Hamamı çevresinden su kaynağına doğru kaydırılmıştır (Plan: 1, Resim: 6). Bu alanda kazı yapılmasının diğer nedenlerinden biri de; sivil yerleşim alanında kalan su kaynağının çalı ve molozlarla kaplı olması nedeniyle, kutsal alanın girişinde kötü bir görünümün olmuş olmasıdır. Ayrıca Roma Dönemine ait su kanallarının üzerinde yer alan havalandırma deliklerinden birisinin daha önce açılan sondaj veya temizlik çalışmasının ardından korunmaya alınmadan bırakılmış olması ve bunun sonucu olarak, içeri göçük yapmasıdır. Özellikle kutsal alanın en güzel noktasında (kaynak ve tapınak arasında) Bizans yapılarının varlığının dillendirilmesi nedeniyle bu alanı, kazı ve temizlik yaparak korumak, havalandırma deliklerinin onarım ve bakımını yapmak için çalışma yapılmasına karar verildi.

Su kaynağına yakın noktada yer alan Osmanlı Çeşmesi'nin arkasındaki alanda daha önce ifade edilen ve küçük sondaj çalışmaları yapılan alanda 15x20 m. ölçülerindeki bir alanda kazı çalışması yapıldı. Bizans Dönemine ait yapıların olduğu ifade edilen alanın batı ve kuzeyden Osmanlı Çeşmesi, Belediyeye ait binalar ve zeytinyağı fabrikaları ile çevrildiği görülmektedir. Güneyde ise bu alan, antik su yolları ile sınırlandırılmıştır.

Yapılan kazı çalışmaları sonucunda kazı alanının elverdiği ölçüde iki farklı mekânın bir kısmı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 6). Mekânlardan batıdaki bir odası küçük dikdörtgen planlıdır. Kuzeydoğuda yer alan mekânın ise büyük kısmı fabrika bahçesi altındadır. Dar bir sokakla birbirinden ayrılan her iki mekânın aynı dönemde inşa edilmiş duvarlarının köşeleri kesme blok taş, diğer kısımları ise kireç harçlı moloz taştan inşa edilmiştir. Duvar teknikleri ve ele geçirilen seramik bulgular bu mekânların yeniden mimarî değişikliklerle kullanıldıklarını göstermektedir. Osmanlı Çeşmesi arkasına düşen ve bir tek odasının duvarları yaklaşık 1 m. yükseklikte korunmuş bu mekânın doğusunda dar bir koridor daha ortaya çıkarılmıştır. Mekânın geç dönemde kullanıldığını gösteren moloz taş ve çamur harçlı duvarla inşa edilmiş bir başka mekân ile değiştirildiği anlaşılmaktadır. Bu alanda yapılan değişiklik nedeniyle daha önceki harçlı duvarlara sahip evreye ait günlük kullanım malzemeleri, demir ve bronz malzeme ile seramiklerin mekân dışına atıldığı bir çöplük ortaya çıkarılmıştır. Bu çöplük içerisinde demir çiviler, bronz parçaları, kemik âletler, bronz kaşık parçaları, gözyaşı şişelerine ait parçalar, 26 adet sikkeden oluşan küçük define, çok sayıda seramik ele geçirilmiştir. Özellikle ele geçirilen malzemeler arasında sağlık ve vücut bakımı ile ilgili (tıp âletleri) âlet ve buluntunun ele geçirilmiş olması bu mekânın tıp ile ilgilenen bir kişiye ait olması gerektiğini düşündürmektedir.

Dar sokakla ayrılan kuzeydoğudaki yapılaşma ise daha farklıdır. Ele geçirilen mimarî buluntuların hemen hemen temel seviyesine yakın yükseklikte korunmuş olması nedeniyle ancak zemin döşemesi kısmen korunmuştur. Yapılan çalışmalarda bu yapının, zeminleri mozaikle kaplı 5 ayrı küçük odadan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Mozaikler, gri renkli

tesseralarla örülmüş dış bordürde, tabanın renkli taşla çapraz bezenmesinin yanında, sarmaşık dalları ile ana motiflerin sınırlandırıldığı örnekler de vardır. Ana motifler genellikle farklı renkteki geometrik ve bitkisel motiflerden oluşmaktadır (Resim: 6).

Büyük kısmı Modern Zeytinyağı Fabrikası'nın altında kalmış olduğu anlaşılan bu mozaik tabanlı yapının işlevini belirlemek şimdilik zordur. Ancak dar sokağın doğuya doğru devamında yükselen bir topoğrafyaya sahip olduğu görülmektedir. Sokak dar olmasına karşın temiz ve atık su kanalını barındırmaktadır. Temiz su boruları pişmiş topraktandır ve özgün olarak korunmuşlardır. Kanal, yaklaşık 60-70 cm. lik yassı taş ve tuğla ile kapatılmış ve tapınağa doğru devam eden bir eğimle derinleşen, etrafı taşla örülü küçük bir kanaldır. Mozaikli yapının bitiminde küçük bir dirsekle sokaktan mozaikli yapı hizasına dirsek yaparak döndükten sonra tekrar aşağı doğru eski yönde devam eder. Kanalin, henüz kazılamayan üst kotundaki yapının atık suyunu aldıktan sonra bu iki yapı arasındaki sokağın altından geçtiği kesindir. Ancak kanalın kazılamayan alandan çıkışında iki küçük ve dar kanalla başlaması, üst terasta yeni bir yapı grubunun daha varlığını göstermektedir. Olasılıkla tapınağa bakan bu alandaki yapılar su kaynağının da bulunduğu bölgedeki yamaçta teras yapılaşmasını oluşturan özel binalardır. Ancak bu alanda özel modern yapıların ve yolların yer alması nedeniyle tamamen kazılması ve sorunların ortaya konması şimdilik zor görünmektedir.

Su Kanalları

Kutsal alanın bu alanda kurulmasına sebep olan su kaynağı ve daha önce de üzerinde çalışma planlanan mağaranın işlevi ve fiziksel özelliklerini ortaya çıkarmak için Osmanlı Çeşmesi'nin hemen arkasında yer alan ve 2002 yılında etrafına sondaj açılan su kanalının üzeri açılarak mimarisi konusunda bilgi edinilmeye çalışıldı. Eski havalandırma bacası kaldırıldı ve su kanalına ulaşıldı (Resim: 7-8). Daha önce fark edilmeyen ve sadece havalandırma deliklerine sahip bir kanaldan bahsedilen alanda, farklı döneme ait iki kanalın varlığı tespit edildi. Bunlardan birincisi yüzeye yakın olan ve havalandırmaların

ulaştığı su kanalıdır ve bu kanal olasılıkla Roma Dönemine aittir. Yaklaşık 52 cm. genişlikte ve 1.20 m. yükseklikte bu su kanalı üstte yer almaktadır. Bu kanalın suyunu aktaran küçük oluk kısmı ise daha dardır ve 17/18 cm. genişlik, 17 cm. derinlikte. Bu küçük su kanalının her iki yanındaki küçük sekiler ise yürüme bandı işlevi görmektedir (Resim: 8). Kanalın üzeri yassı kapak taşları ile beşik çatı şeklinde (çatma) örülmüş, aralardaki açıklıklar küçük taşlarla doldurulduktan sonra kireç harçla sıvanmıştır. Bu mimarî ve teknik uygulama bütün kanal hattı için geçerlidir.

Roma kanalları altında ise ikinci bir kanal hattı yer almaktadır. Bu su kanalı ise duvarları üsttekinde olduğu gibi moloz taş ve harçla örülmüş ancak üst örtüsü büyük ve kalın dikdörtgen yassı taşlarla düz olarak kapatılmıştır. Bu örtü taşlarının kalınlığı ortalama 30 cm.dir. Kalan genişliği ise 50 cm.dir. Ancak kanal tabanın çamur ve balçıkla kaplı olması ve sürekli suyla dolması nedeniyle temizlik yapılarak özgün derinliğine ulaşamamıştır. Temizlenen derinlik ise 1 m. den fazladır. Roma kanalı; bu kanalın doğrudan üzerine değil akış yönü dikkate alındığında sağ kenarı sıfır alınarak 80 cm.lik bir yükseklikten sonra inşa edilmiştir. Aynı zamanda bu kanal havalandırmanın bulunduğu bölgede tıkanarak üzerine küçük bir havalandırma yapılmış ve içerisinde toplanan su yükseldikten sonra Roma kanalından akması sağlanmıştır.

Bu her iki kanalın su haznesinden çıkışları da farklıdır. Hellenistik kanal 20 cm. yükseklik ve 30 cm. genişlikte yine aynı mimarî yapıda düz olarak hazneden ayrılmaktadır. Roma kanalı ise Hellenistik kanalın yaklaşık 1 m. üst noktasında sola dönerek devam etmektedir. Ancak Roma kanalına suyun aktarılması için Hellenistik kanalın örülerek sıvandığı görülmektedir.

Kutsal mağara olarak isimlendirdiğimiz noktada mağara girişi örülerek bu kanallar için toplama haznesi olarak kullanılmıştır. Mağaranın içerisinden kaynayan ve duvarlardan sızan su kaynağını görmek için yapılan çalışmalarda ancak 1.70 m. lik bir su seviyesi düşürülebilmiş ve mağarada fotoğraf çekimi yapılabilmektedir. Daha önce anlatılanlardan farklı olarak alanda 2 ayrı mağara vardır ve her mağara iki ayrı galeriden oluşmaktadır. Bu mağaralar birbirlerine alttan suya dalınarak geçilebilecek şekilde bağlanmaktadır.

E.SU KANALLARI VE ROMA HAMAMI HİZMETLİ KORİDORU ONARIM VE KORUMA ÇALIŞMALARI

Su Kanalları Onarım ve Koruma Çalışmaları

Mağaradan çıkan su kaynağı ve kanallarının mimarîsi fotoğraflanıp çizildikten sonra yol ve özel yapılar nedeniyle kutsal alanın dışında kalan bu alanın tahribat ve tehlikelere karşı koruması yapılmıştır. Mozaik tabanlar fotoğraflanıp çizildikten sonra üzeri jeotekstil ile kapatılmıştır. Aynı şekilde tahribat görmüş olan antik su kanalları üzerine inşa edilmiş Osmanlı Çeşmesi ve kanallarda da tamirat ve koruma çalışmaları yapılmıştır. En önemlisi, Osmanlı Çeşmesi özgün şekliyle iki oluklu düşünülmüş ve bu şekilde hizmet verirken muhtarlık döneminde oluklardan birisinin kapatıldığı, diğerrinin ise daha küçük boru ile değiştirildiği anlaşılmıştır. Köyün su ihtiyacını karşılayan bu suyun büyük kısmını aktarmak için bu uygulamaya gidildiği anlaşılmaktadır. Özellikle sağda yer alan oluk tamamen iptal edilerek kanalın bu oluğa ulaşması da muhtarlık döneminde kapatılmış ve engellenmiştir. İçerisine dolan çamur, ahşap ve taşlardan temizlenen kanalların tabanlarındaki çatlaklar onarılmış ve çeşmenin temizlik ve bakımının daha kolay yapılabilmesi için tahribat görmüş kanal üzerine çeşme başında yeni bir havalandırma daha yapılarak üzeri kapatılmıştır. Ayrıca çeşme oluğu daha büyük hacimli bir galvaniz boru olukla değiştirilmiştir. Bütün kanal havalandırmaları, beton kapaklar dökülerek kapatılmış ve kazı alanı ile birlikte etrafı dikenli telle çevrilerek koruma altına alınmıştır.

Roma Hamamı Hizmetli Koridoru Onarım ve Koruma Çalışmaları

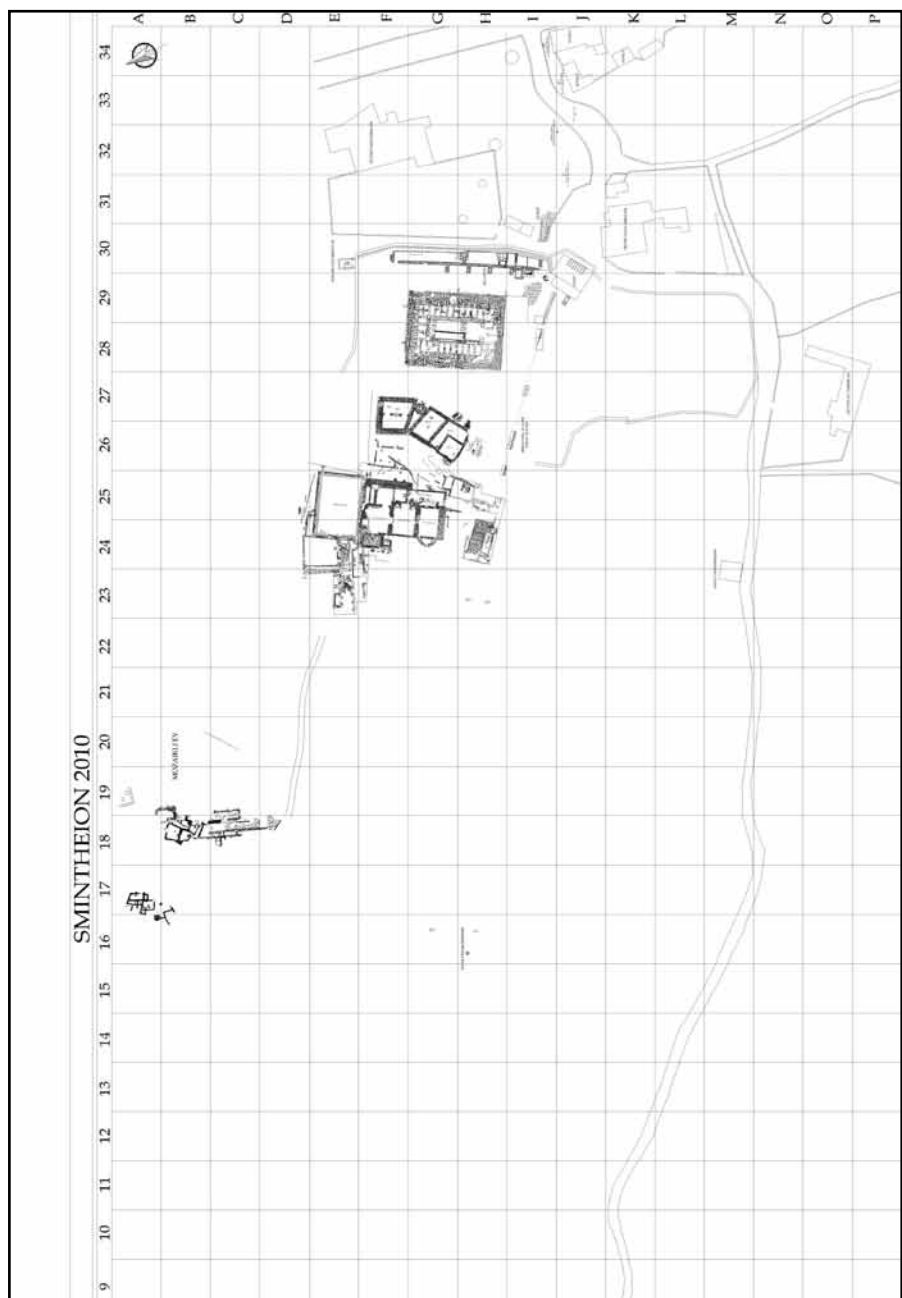
Roma Hamamı'nın özgün mekânlarından birisi olan Hizmetli Koridoru'nun onarım çalışmalarına, tahribata uğramış duvar örgülerinin tamirâtı ile başlanmıştır. Bu amaçla hypocaustlu ve mozaikli mekâna bakan cephede moloz duvar örgüsünde onarım gerçekleştirilmiştir. Külhan girişinde yer alan ve kapı sövesi olarak kullanılmış iki andezit taşın birisi duvarla birlikte aksından kaymış bir diğeri ise duvardan ayrılıp devrilmiş ve kapı açıklığını

kapatmıştı. Baskı sonucu külhana doğru kayan duvarın köşesi onarılmış ve bu köşede yer alan söve bloğu yeniden özgün yerin oturtulmuştur. Aynı şekilde diğer söve de eski yerine oturtulmuş ve külhana inen ve tahribata uğramışmerdiven basamaklarından biri onarılarak özgün hâline getirilmiştir. Külhana geçiş kapısı üzerinde yer alması muhtemel kemerler özgün tuğla malzeme ile örülerek görsellik kazandırılmıştır (Resim: 9-10).

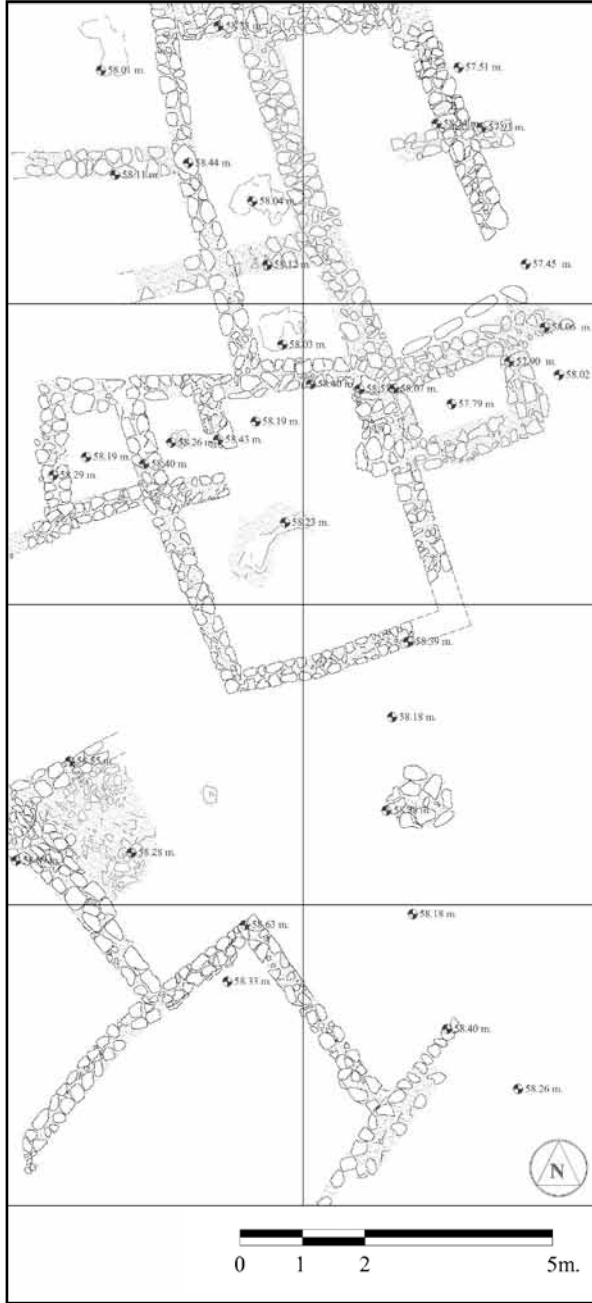
Benzer tuğla örgülü kemer uygulaması Hizmetli Koridoru'nun *apodyterium*'a açılan kapısına da uygulanmıştır. Bizans Döneminde hamamın özgün malzemesi ile kapatılan kapının geç dönem örgüsü kaldırılmıştır. Girişte sağda yer alan kapı sövesi ise ortadan kırıldığından yeniden yapıştirılarak eski özgün hâline getirildikten sonra küçük bir kemer ile tuğladan örülerek tonoz örtüsü tamamlanmıştır (Resim: 11).

Hizmetli Koridoru'na doğudan bir merdivenle bağlanan dışa açılan kapı ise yine külhan tarafında olduğu gibi kapı sövelerinin onarımı ve güçlendirilmesinden sonra tuğla malzeme ile örülmüştür. Bu girişin basamaklarından en alttaki ilk basamak ise yeni bir blok taşla özgün hâline sadık kalınarak tamamlanmıştır.

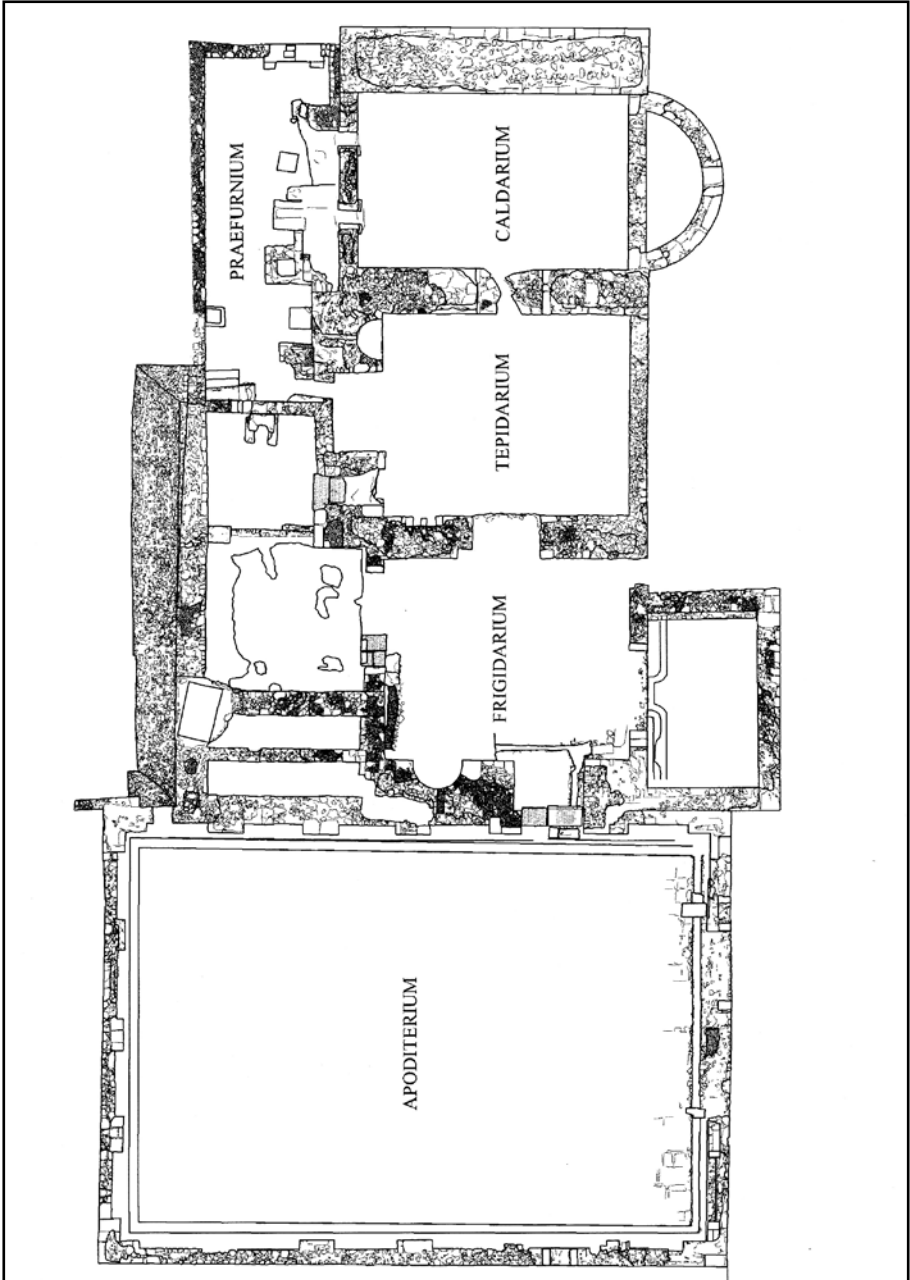
Hizmetli Koridoru'nun özgün örtüsünün moloz taş ve kireç harç olduğu ve yaklaşık 55 cm.lik bir bölümünün orta kısımda korunmuş olduğu 2009 yılında ortaya çıkarılmıştı. Bu örtü sistemi korunan özgün bölümdeki Roma Dönemine ait kalıp izleri ölçü alınarak ahşap kalıp sisteminin kurulmasından sonra, bütün koridorun tonoz örtüsü moloz taş ve kireç harç kullanılarak örülmüştür (Resim: 12).

Plan 1: Smintheion 2010 genel plan

Plan 2: Kalkolitik Gülpınar 2010 kazı alanı planı

Plan 3: Roma hamamı genel plan

Resim 1: Kalkolitik Gülpınar 2010 kazı alanı. Genel görünüş

Resim 2: Kalkolitik Gülpınar 2010. Seramik buluntular

Resim 3: Kalkolitik Gülpınar 2010. Ağlayan figürin başı.

Resim 4: Roma hamamı *apodyterium*'u

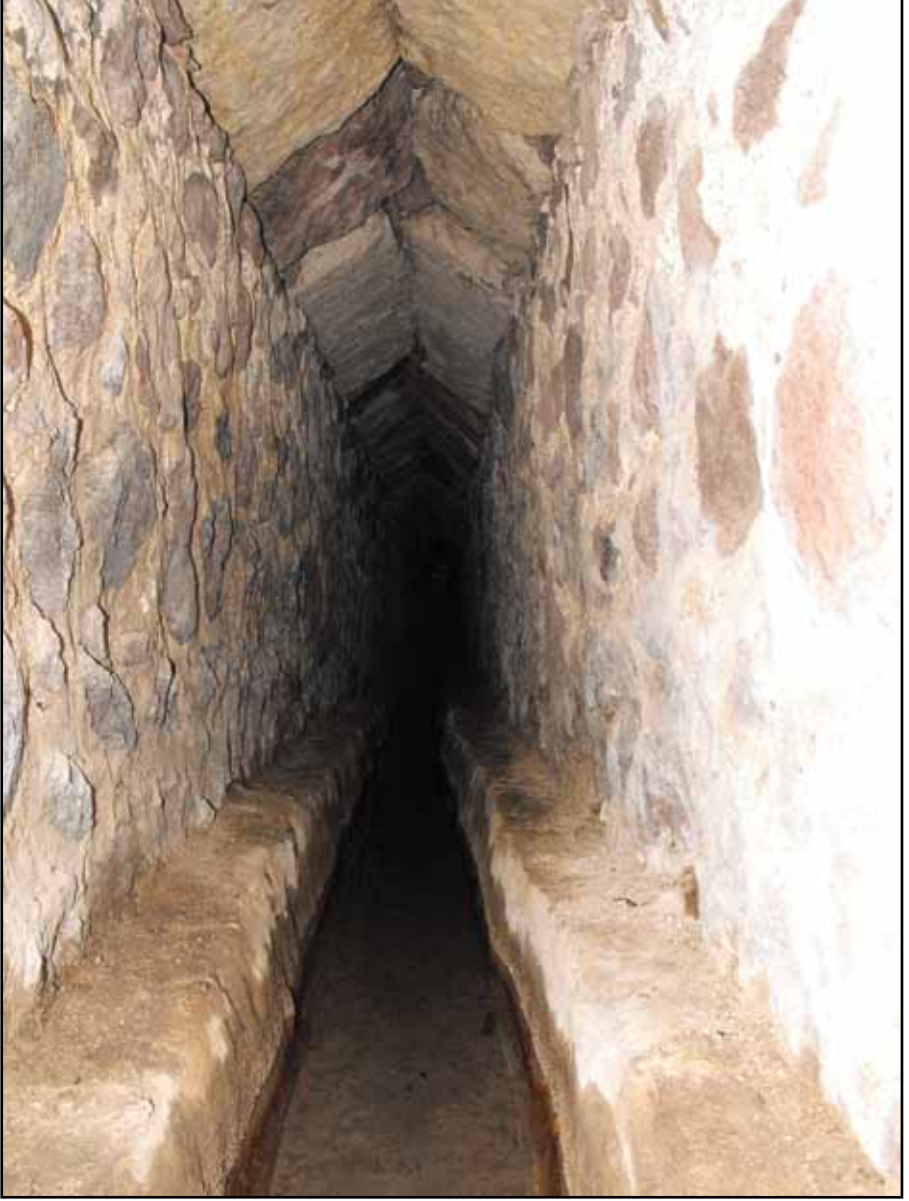
Resim 5: Nişli yapı

Resim 6: Roma Evleri. Genel görünüş

Resim 7: Roma Dönemi su kanalı.

Resim 8: Roma Dönemi su kanalı, içerden.

Resim 9: Roma hamamı hizmetli koridoru. Külhan girişı onarımı

Resim 10: Roma hamamı hizmetli koridoru. Külhan girişı onarımı

Resim 11: Roma hamamı hizmetli koridoru. *Apodyterium* girişı (Onarım sonrası)

Resim 12: Roma hamamı hizmetli koridoru. İçerden (onarım sonrası)

ILISU BARAJI - SALAT TEPE 2010 YILI KAZISI

A. Tuba ÖKSE *
Ahmet GÖRMÜŞ
Tatsundo KOIZUMI
Deniz YAŞIN MEIER
Nevin SOYUKAYA

Salat Tepe’de 2010 yılında Orta Tunç Çağının erken evresinin kazılması amacıyla tepe üzerindeki K 11-14 ve L 11-12 açmalarında çalışılmıştır. Güney yamaçta önceki yıllarda açılan, F-I 12 açmalarına rastlayan basamaklı açma 2008 yılında genişletilmişti. Bu sene genişletilen bölümlerin önceki yıllarda kazılan seviyeye indirilmesi amacıyla H 12 açmasının kuzey basamağı ile-I 12 açmasının güney basamağında çalışılmıştır¹.

* Prof. Dr. A. Tuba ÖKSE: Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Umuttepe Kampüsü, TR-41380 İzmit/Kocaeli, tubaokse@yahoo.com;
Öğr. Gör. Ahmet GÖRMÜŞ, MA: Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tayfur Sökmen Kampüsü, TR-31100 Antakya/Hatay, ahmetgormus@yahoo.de;

Dr. Tatsundo KOIZUMI, Wasada Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Tokyo/Japonya, tatsundo.k@nifty.com;

Deniz Yaşin MEIER, Tübingen Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Doktora öğrencisi, deniz_yasin@yahoo.com;

Nevin SOYUKAYA, Diyarbakır Müze Müdürü.

- 1 Kazı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 22.06.2010 tarih ve 131675 sayılı yazısı uyarınca 05.07-31.26.2010 tarihlerinde Diyarbakır Müze Müdürlüğü başkanlığında, yazarların bilimsel sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir. Kazıda Diyarbakır Müzesini temsil eden Hatay Müzesi Müdürlüğü’nden Arkeolog Ünsal Bolattaş’a gösterdikleri dostluktan dolayı ekibim adına şükranlarımı sunarım.

Kazıya arkeologlar Ayşe Köksoy, Gamze Kaynak, Recep Çakır, Burhan Can, Akın Kılıç; Restoratör-Konservatör Şerife Çelik; Kocaeli Üniversitesi lisans öğrencileri Ali Doğan Gönültaş, Serhat Şentürk, Hasan Karakoç, Nimet Gatar, Serhat Altun, Sabire Yazıcı, Yusuf Akgün, Furkan Budak, Abdullah Öten; Mustafa Kemal Üniversitesi lisans öğrencileri Onur Mercan, İbrahim Ulu, Şerife Güler, Sadi Canbolat, Nesrin İnan; Sakarya Üniversitesi lisans öğrencisi Abdullah Salman katılmışlardır.

Kazı sırasında ele geçirilen 25 envanterlik eser ile 66 etütlük eser Diyarbakır Arkeoloji Müzesi’ne teslim edilmiştir. Tohum örnekleri Prof. Dr. Emel Oybak Dönmez tarafından incelenmek üzere Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü laboratuvarına, hayvan kemikleri Dr. Zehra Satar tarafından incelenmek üzere Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü laboratuvarına, bir kutu amorf seramik parçası analizleri yapılmak üzere Wasada Üniversitesi laboratuvarına gönderilmiştir.

Tepe Üzeri Açmaları

Tepe üzerinde geçen yıl kaldırılan Orta Tunç Çağı 2. Yapı katı altında üç Orta Tunç Çağı tabakasının varlığı belirlenmişti². Orta Tunç Çağı 3. tabaka, 4. ve 5. tabakalarda kullanılan yapı ile tepe üzerinin düzleştirilerek genişletildiği ve yeniden inşa edildiği 2. tabaka arasında, farklı yapı evreleri gösteren küçük yapılardan oluşmuştur.

Orta Tunç Çağı 3. Yapı Katı

Yoğunlukla K-L 14 ve K 13 açmalarında açığa çıkarılan Orta Tunç Çağı 3. tabaka yapılarının genel özellikleri, 4. tabaka yapısının kullanımının bitiminden sonra özensizce dizilmiş taşların çevrelediği mekânlar ile diyagonal ilerleyen yola paralel olarak, diyagonal yerleştirilmiş mekân kalıntılarından ve bazı kap yerleştirme yerlerinden oluşmasıdır (Resim 1). Bu diyagonal sokağın eğimli olması, bu dönemde höyük tepesinin güneyden kuzeye doğru alçaldığını göstermektedir. Bu tabakaya ait olan ve 2009 yılında K-L 14 açmalarında belirlenen iri dere taşlarından oluşan mekân çevirmeleri kısa süreli kullanılmış olmalıdır.

K 14 açmasının güneybatı-kuzeydoğu yönüne ikiye ayıran ince çakıl yol ile bunun iki yanındaki duvar ve taban kalıntılarının bir bölümü kaldırılmıştır. Açmanın batı kesimindeki, Orta Tunç Çağı 4. tabaka yapısını bozarak açılmış bir dairesel silo içinde keskin gövdeli kâse (Resim: 2), bir diğer çukurda siyah

2 Bu alanlarda daha önce yapılan çalışmalara ilişkin bazı ön raporlar baskıdan yeni çıkmıştır: Ökse, A. T. ve A. O. Alp (2011) “Salat Tepe 2002 Kazısı” *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları II*, Ed. N. Tuna ve O. Doonan), Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 757-819; A. T. Ökse, A. Görmüş ve M. A. Bilici “Ilısu Barajı - Salat Tepe 2008 Kazısı”, 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 1: 317-330. Orta Tunç Çağı tabakalarına ilişkin genel değerlendirmeler baskı aşamasında olan iki yazıda ele alınmıştır: A. T. Ökse “Salat Tepe and its Vicinity in the Middle Bronze Age: Stratigraphical Sequence, Ceramic Assemblages and the Settlement Pattern”, *The Archaeology of the Upper Mesopotamian Piedmont in the Second Millennium BC. Institute of Ancient Near Eastern Archaeology*, Ed.: Dominique Bonatz (baskıda); Ökse A. T. ve A. Görmüş “The Middle Bronze Age Sites in the Upper Tigris Region Reflecting an Administrative System Basing on Agricultural Economy: A Case Study on Salat Tepe”, *Looking North: The Socioeconomic Dynamics of the Northern Mesopotamian and Anatolian Regions During the Late Third and Early Second Millennium BC.* (Ed., P. Pfalzner, N. Laneri and S. Valentini). University of Tübingen Press.

taştan üretilmiş bir silindir mühür ele geçirilmiştir. Açmanın güneydoğu kesiminde yay biçimli taş duvara ait balçık dolgunun üst seviyesinde çakıl taşından üretilmiş idol ile Orta Tunç Çağı 3. tabakanın geç evresine ait dairesel biçimli taban üzerinden yoğun pişirme kabı parçaları toplanmıştır. L 14 açmasında bulunan, kuzey-güney doğrultusunda ilerleyen ince çakıl yol, doğusuna inşa edilen taş temelli kerpiç duvarla kapatılmıştır. Yolun kuzeyindeki, Orta Tunç Çağı 4. tabakaya ait mutfak mekânları yanındaki, iri dere taşlarından oluşan mekân 3. tabakaya aittir. L 11 açmasında belirlenen küçük çakıl taşlarından yapılan yüzey dolgusu, arasında balçık bulunan iki tabaka halinde döşenmiştir. Bu yol K-L 14 ve L 14-13 açmalarında 3-4. tabaka ince çakıl döşeli yollarıyla ilişkilidir.

L 11-12 ve K 12 açmalarında Orta Tunç Çağı 2. tabaka yapısına ait temellerin altındaki 70-90 cm. kalınlıkta sert balçık dolgunun, Orta Tunç Çağı 2. tabaka taş temelleri altındaki bölümlerinde çatlamalar meydana geldiği görülmüştür. L 11-12 açmalarında balçık dolguda belirlenen ocak ile içi taş ve kırık kap parçalarıyla döşeli konik pişirme çukurları, balçık dolgunun sadece 2. tabaka yapısına düzlem oluşturmak amacıyla yapılmadığını, çeşitli kullanım evrelerinin balçık ile kapatılması ile oluştuğunu göstermiştir. L11-12 açmalarında 2. tabaka yapı kompleksi altındaki kalın balçık dolgunun arasında belirlenen eğimli ince çakıl yola göre 3. tabakada tepe üzeri daha küçük bir alandan oluşmaktadır ve batı kesimi eğimlidir.

Orta Tunç Çağı 4. Yapı Katı

K 14-11 ve L 13-11 açmalarında açığa çıkarılan mekânlarda 2008 yılında L 13 açmasında kazılan ve Orta Tunç Çağı 5. tabaka olarak numaralandırılan tabakanın bazı duvarlarının kullanıldığı belirlenmiştir. Kerpiçlerin standart olmayışı, kırmızı, bej ya da gri renklerde, olasılıkla kurutulmadan döşenmiş, saman oranı az hamurdan üretilmiş olmaları, her iki yapı katı için de karakteristik görünmektedir.

K14 açmasında kuzey-güney doğrultusunda uzanan kerpiç duvarların oluşturduğu K14/136/M kodlu mekânın doğu duvarında bulunan bir giriş açıklığı 3. tabakada taşlarla kapatılmıştır (Resim: 3). Mekân dolgusunda

bulunan 5 kap (Resim: 4-5) arasında Koyu Ağızlı Portakal Rengi çanakların yoğunlaşmasının yanı sıra Erken Tunç Çağının son dönemlerinde üretilen, ince nitelikli sert pişmiş kap parçaları yoğunlaşmıştır. Mekân dolgusunda bulunan bir üfleç parçası ile bakır/tunç buluntular, burada maden işlendiğini göstermektedir. Bu dolgunun altından gelen, iri dere taşlarından oluşan dolgu, yapının erken bir kullanım evresine aittir. Farklı seviyedeki tabanlara göre 5. tabakaya ait kerpiç duvarlar 4. tabakada da kullanılmıştır.

Bu yapı katında K 12-13 açmalarında yoğun tahıl ambarı (Resim: 6-7), ocak ve fırınlar, yapının pişirme alanlarının tepe üzerinin güney kenarında, rüzgâr alan bölümde yoğunlaştırıldığını gösterir niteliktedir. Bu mekânların tabanlarının açılmış olmasına karşın kerpiç duvarların temel seviyelerine ulaşamamış olması, bu tabakada Orta Tunç Çağı 5. tabaka yapısının kullanılmaya devam edildiğini göstermektedir. Bazı mekânların balçık ve kerpiç dolgularla değiştirildiğini gösteren bulgular eski yapının 4. tabakada kısmen değiştirildiğini, bazı mekânların eski mekân dolgusu üzerine yapılan yeni tabanlarla yeniden düzenlenerek kullanıldığını göstermiştir.

K 13 açmasında geçen yıl kazılan Orta Tunç Çağı 3. tabaka mutfak yapısının altından Orta Tunç Çağı 4. tabakaya ait kerpiç duvarlar belirlenmiştir. Bu yapı batıdan 2. tabaka giriş koridorunun doğusundaki duvarın taş temelleri altındaki iri konglomera taşlarla sınırlanmıştır. Bu alanda Orta Tunç Çağı 5. tabakaya ait yanmış yapı dolgusuna 4. tabakada açılmış tahıl çukurlarından bezelye ve buğday toplanmıştır. Çukurlardan birinin kenarında yanmış ahşap kalıntıları ile doğusunda geniş bir kül çukuru bulunmuştur. Kül çukuru, 3. tabakada yassı sal taşlarından oluşan döşeme ile kapatılmıştır. Yapının kuzeyindeki mekânın güney kesiminde kerpiç ve balçık dolgu, bunun yanındaki mekânda çok sayıda küp parçası bulunmuştur. Mekânın 5. tabaka tabanının daha derinde olduğu tahmin edilmektedir.

K 12 açmasının kuzey kesiminde, Orta Tunç Çağı 2. tabaka yapı kompleksinin giriş koridorunun batısında, doğu-batı doğrultusunda uzanan kerpiç duvarın kuzeyindeki mekânda, içinde tümlenebilir kaplara ait parçalar ve karbonlaşmış mercimek ve buğday taneleri bulunan çok sayıda çukur ile

birkaç evreli ocak tabanları bulunmuştur. Dörtgen biçimli ocak tabanından yoğun karbonlaşmış buğday toplanmıştır³. İçinde buğday ve mercimek taneleri bulunan, kalıpta biçimlendirilmiş kabaca pişirme birimi ile pişirme kapları ocağın kuzey kenarına dizilmiştir.

Bu mekânın güney duvarına yapışık olarak paralel inşa edilmiş ikinci duvar, K 11-12 açmaları boyunca uzanan ince-uzun mekâna aittir. Bu mekânın güney duvarı tepe kenarında, batı duvarı K 11 açmasında belirlenmiştir. Mekân enkazının boşlukları iri dere taşlarıyla doldurulmuş ve 20-30 cm. kalınlıkta balçık dolgu ile kapatılmıştır. Mekânda Orta Tunç Çağı 5. tabaka enkazı üzerine mutfak ve depolama birimleri kurulmuştur.

Bu tabakada çeşitli alanlarda açığa çıkartılan küllü çukurlar içerisine bırakılmış pişmiş toprak figürün parçaları, çeşitli ayinle ilgili uygulamalara tanıklık etmektedir⁴. L12 açmasında, Orta Tunç Çağı 5. tabakaya ait olduğu anlaşılan bir mekânın üst seviyesinde bulunan balçık doldurulmuş alanın (Resim: 8) altında açığa çıkan küllü alanda düşük ısıda pişirilmiş toprak boğa ve domuz figürleri ile bunlara ait boynuz parçaları toplanmıştır. Benzeri buluntular Orta Tunç Çağı 3. ve 4. tabakalara ait birer çukur içinde de bulunmuştur. Bu bulgular, ayinle ilgili uygulamaların kalıntıları olmalıdır. Benzeri bir uygulama geçen yıllarda K 14 açmasındaki Orta Tunç Çağı 2. tabaka yapısının yanık enkazı üzerine açılıp içine figürünler kırılıp bırakıldıktan sonra balçık ile doldurulan çukurda bulunmuştur.

Bu tabakaya ait kontekstlerde ele geçirilen koyu ağızlı portakal renkli çanakların oranının fazlaşmasının yanı sıra niteliklerinin de incelendiği belirlenmiştir. Önceki yıllarda Orta Tunç Çağı 2. tabaka yapısı enkazında her kasada birkaç parça ile temsil edilen bu seramik grubunun *in situ* buluntuları Orta Tunç Çağı 3. tabakada ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunların 4. tabakada

3 Salat Tepe’de çeşitli kazı sezonlarında açığa çıkarılan mutfaklara ilişkin ayrıntılı bilgileri içeren bildiri metni baskı aşamasındadır: Ökse, A. T., A. Görmüş ve G. Kaynak “Kitchen Furniture in the 2nd Millennium BC: Evidence from Salat Tepe”, *Proceedings of the 15th Symposium on Mediterranean Archaeology*, British Archaeological Reports, Eds. P. M. Militello ve H. Oniz. Oxford: Archaeopress.

4 Salat Tepe’de çeşitli kazı sezonlarında açığa çıkartılan, ritüel uygulamalara ilişkin ayrıntılı bilgileri içeren bildiri metni baskı aşamasındadır: Ökse, A. T., A. Görmüş ve T. Bozkurt “Rituals practiced in the Middle Bronze Age Settlement at Salat Tepe: A Tentative Interpretation”, *Proceedings of the 15th Symposium on Mediterranean Archaeology*, British Archaeological Reports, Eds. P. M. Militello ve H. Oniz. Oxford: Archaeopress.

sayıca artmalarının yanı sıra kaba ya da ince gruplara ayrılması ve kırmızı-kahverengi boya astarlı kaplarda da çanak biçimlerinde ağız kenarında benzeri bir boya şeridi bulunması, bu tabakanın özellikleri arasında yerini almıştır.

Kırmızı-kahverengi boya astarlı kapların 4. tabakada birkaç farklı tipi görülmektedir. Bunlar boya banyonun uygulanmasına göre içi ve dışı, sadece dışı ve ağız kenarının içi, sadece içi ve ağız kenarının dışı boya banyolu olmak üzere üç alt grup oluşturmaktadır. Bu seramik grubuna ait kaplar üzerinde urgan, parmak ve tırnak baskı bezemenin yanı sıra yatay yiv ve dalgalı hatların kazıma tekniği ile uygulandığı örnekler de bulunmaktadır.

Orta Tunç Çağı 2. tabakadan bilinen, boya ile yapılan dikey düz ve dalgalı hatlar ile siyah veya kırmızı astar üzerine beyaz boya ile yapılmış düzensiz dalgalı hatlardan oluşan bezemenin yanı sıra Habur boyalılarına ait kap parçaları Salat Tepe'deki her Orta Tunç Çağı tabakasında olduğu gibi, 4. tabakada da az oranda temsil edilmektedir. İlk kez Orta Tunç Çağı 4. tabakada görülen yeni pişirme kabı parçaları ile bazı profiller, Kuzey Mezopotamya'da M.Ö. 3. binyılın ikinci yarısından bilinen biçimleri yansıtmaktadır. Bu biçimlerin yanı sıra seramik koleksiyonlarındaki ince nitelikli portakal rengi ve yeşilimsi açık bej parçalar yoğunlaşmıştır.

Orta Tunç Çağı 5. Yapı Katı

L 13 açmasında 2008 yılında açığa çıkarılan Orta Tunç Çağı 5. tabaka duvarlarının devamı, K 14-12 ve L 12-11 açmalarında belirlenmiştir. L11-12 açmalarında balçık içerisine açılan iki sondajda belirlenen hasır izleri ile balçık dolgu altında belirlenen, kerpiç duvarlar, höyüğün bu kesiminin 5. tabakada kullanıldığını göstermektedir. Bu duvarlarda kullanılan kerpiçlerin standart olmayışı, kırmızı, bej ya da gri renklerde, olasılıkla kurutulmadan döşenmiş, saman oranı az hamurdan üretilmiş olmaları, 4. yapı katı ile benzerlik göstermektedir. Bu seneki kazılarda duvarları belirlenmiş olmasına karşın, henüz bu tabakaya ait tabanlara ulaşılamamış, bu mekânların 4. tabakada

kullanılan tabanları açılmıştır. Orta Tunç Çağı 4. tabakada üst tabanlar olarak kullanıldığı anlaşılan duvarların tepe üzerinin tamamını kaplayan bir yapıya ait olduğu izlenimi edinilmiştir.

L 13 açmasında 2008 yılında kazılan silindirik kil unsurun çevresinde, içinde çok sayıda yanmış hayvan kemiği bulunan yumuşak kül dolgu kazılmıştı. Bu sene kazılan silindirik unsurun üst kısmının balçık olduğu belirlenmiştir. Dip kısmında ise çevresindeki küllü tabakanın devamı belirlenmiş, kül tabakasını kaplayan beyaz taban üzerine bir hayvan kafasına ait çene kemiği bulunmuştur. Bu unsur, önceki yıllarda K 14 açmasındaki Orta Tunç Çağı 2 tabaka yapısının yanmış birimi içine açılan ve içine kırılmış hayvan figürleri konduktan sonra balçıkla kapatılmış kurban çukurları gibi, yumuşak küllü mekân dolgusu içine açılıp ayınle ilgili atıkların bırakılmasından sonra balçıkla kapatılan bir ayın çukuru dolgusu olmalıdır.

Sonuç

Salat Tepe'nin Orta Tunç Çağı tabakaları Güneydoğu Anadolu (Orta Fırat Havzası), Kuzey Suriye Geç Tunç Çağı ve Habur Kronolojisine uyan üç ana döneme tarihlenmektedir⁵. Erken Orta Tunç Çağı evresine ait 3-5. tabakalar M.Ö. 2000-1800 yıllarına tarihlenen OTÇ I - Habur 1 evresine tarihlenmektedir. Orta Tunç Çağı 4. tabakada kısmen 5. tabaka yapısının doldurulmuş mekânlarının kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu tabakalar farklı renklerde ve boyutlarda kerpiçlerin birlikte kullanıldığı ve benzeri plan şeması gösteren yapı birimlerinden oluşmaktadır. Bu mimarînin boşlukları doldurulduktan sonra küçük yapılar ve yoğun ocak ve tahıl saklama çukurlarından ve çakıl döşeli sokaklardan oluşan basit mimarîsi ile 3. tabaka inşa edilmiştir.

Tepe üzerindeki 3-5 tabakalara ait mekânlar kerpiç molozu ve dere taşları ile doldurulduktan sonra tepe üzerinde kalın balçık dolgu ile bir düzlem

5 A. Tuba Ökse (2009) "Salat Tepe Orta Tunç Çağı Seramiklerinin Stratigrafik Dağılımı ve Tarihlendirilmesi", I. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı. Türkiye Arkeolojisi'nde Seramik ve Arkeometrik Çalışmalar Bildiriler Kitabı. Ed. A. Özer ve A. G. Türkmenoğlu. Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 50-60.

oluşturulmuş ve açık renkli standart kerpiçlerden oluşan 2. tabaka yapısı inşa edilmiştir. Radyokarbon tarihlerine göre M.Ö. 17. yüzyılda kullanılan bu yapı M.Ö. 1800-1600 yıllarına tarihlenen Habur 2-3 evresi ile OTÇ II (M.Ö. 1800-1650) ile OTÇ III (M.Ö. 1650-1550) ün ilk yarısı ile çağdaştır. Mimari ve seramik bakımından 3-5. tabakalardan farklılaşan bu tabakadanın üzerine kurulan 1. tabaka M.Ö. 1550-1400 yıllarına tarihlenen Habur 4 evresi ile OTÇ III (M.Ö. 1650-1550) ün ikinci yarısı ile çağdaştır. Salat Tepe'nin beş yapı katında da Kırmızı-Kahverengi Boya Astarlı kapların kullanılması yaklaşık 500 yıl süren kültürel devamlılığı göstermektedir.

Güney Yamaç Açmaları

Güney etekte geçen yıllarda kazılmış olan F-I 12 açmalarında 2.5 m. genişlikteki basamaklı açmada çalışılmış, 2006 yılında bu alan genişletilerek 10 m. genişlikte sekiz basamakta çalışılmıştı. Bu çalışmalar sırasında birbirinden kalın kül katmanlarıyla ayrılan Geç Kalkolitik, Geç Ubeyd ve Erken Ubeyd dönemleri olmak üzere üç dönem tespit edilmişti⁶. Bu yılki çalışmalar Dr. Tatsundo Koizumi tarafından iki basamakta yürütülmüştür.

I 12 Açması Güney Basamak

I 12 açması güney yarısında önceki yıllarda belirlenen Geç Kalkolitik çağa ait seramik fırınının (I12/020/F) kuzeyinde 44x25 cm. boyutlarda tek sıra kerpiçle örülmüş duvar hattı batı-güneybatı ve doğu-kuzeydoğu yönünde uzanmaktadır ve bunlara dörtgen biçimli depolama bölümlerinin eklenmiştir (Resim: 9). Kuzey Suriye ve Mezopotamya'da seramik pişirme fırınları yanında bulunan benzeri kerpiç yapıların seramik atölyeleri olduğu

6 Önceki çalışmalara ilişkin ön değerlendirmeler baskı aşamasında olan iki yazıda ele alınmıştır: A. T. Ökse "Salat Tepe Kalkolitik Dönem Yerleşimi" *Önder Bilgi'ye Armağan* (Ed. Aliye Öztan, Şevket Dönmez, Murat Türkteki, Aslıhan Yurtsever Beyazıt), 221-250; A. T. Ökse ve A. Görmüş "Mesopotamian Chalcolithic Cultures in the Upper Tigris Region: A Case Study on Salat Tepe and its Environment", *Proceedings of the 14th Symposium on Mediterranean Archaeology*, British Archaeological Reports, Eds. Y. Morozova ve H. Oniz, Oxford: Archaeopress.

belirlendiğinden, I12/35/M kodu verilen bu mekânın bir seramik atölyesi olabileceği düşünülmektedir.

I12/035/M mekanında toplanan bir çömlek ile 33 ağız ve 3 dip parçası bitkisel katkı, içe-dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklar, Coba çanakları, içe eğik kenarlı çanaklar ve gri perdahlı çanaklardan oluşmaktadır. Bu parçalar Ubeyd dönemi sonrasına, Kuzey Uruk dönemi erken evresine aittir. Benzeri parçalar Balih havzasında Hammam et-Turkman VA-VB ile Kuzey Mezopotamya'da Tepe Gawra XI - XA örnekleri ile benzeşir.

Bu yapı, alt basamaktaki Geç Ubeyd Dönemi yapısından, kalın kül katmanları ile ayrılmaktadır. Söz konusu kül katmanları 2001-2002 yıllarında kazılan basamaklı açmanın batı kesiminde de belirlenmiş olup, toplanan seramik içerisinde Geç Ubeyd parçalarının yoğun olduğu görülmüştü.

H 12 Açması Kuzey Basamak

H 12 açması kuzey basamağında kül katmanlarının altında 2002 yılında açığa çıkarılan kerpiç mimarinin devamı niteliğinde olan mekân kazılmıştır (Resim: 10). Basamağın kuzey profilinde çok katmanlı kül dolgu içeren bir çukur, H12/050/M kodu verilen mekânda ise birkaç evrelî taban (H12/057/T) ve yemek pişirmede kullanıldığı düşünülen sığ bir ocak (H12/058/F) bulunmuştur. Taban üzerinde dağınık şekilde kömürleşmiş ahşap parçaları ile obsidyen yongalar, daha büyük boyutlu çakmaktaşı yongalar, seramik parçaları ve kemikler ele geçirilmiştir. Birkaç taban seviyesine sahip H12/053/M kodlu mekân, bu özelliklerine ve içinde ele geçirilen pişirme kabı ve süzgeç parçalarına göre evsel bir işleve sahip görünmektedir.

Bu mekânlarda toplanan 176 ağız ve 5 dip parçasının büyük bölümü Ubeyd, ikisi Halaf, biri de Halaf-Ubeyd geçiş evresine aittir. Ubeyd kap parçalarının çoğu ince ot katkı olup bazılarında kum ve ince kireçtaşı belirlenmiştir. Parçaların çoğu keskin gövdeli, içe ya da dışa eğilmiş ya da yarı küresel gövdeli derin çanaklardan, bardak biçimli kaplardan, dikey ya da içe eğik ağızlı yayvan çanaklardan ve basit boyunlu çömleklerden oluşmaktadır.

Kapların çoğu Kuzey Suriye'deki Hammam et-Turkman IVB ve Tell Kosak Shamali A9-A7 tabakalarından bilinen Geç Ubeyd Döneminin erken evresine tarihlenmiştir.

Bu yapının üzerini kapladığı ikinci kalın kül katmanı, 2007-2008 yıllarında kazılmış ve bu kül katmanlarının H 12 açmasında üzerini örttüğü hücre planlı ve F 12 açmasındaki ızgara planlı mimarîden toplanan seramik Erken Ubeyd, Halaf-Ubeyd geçiş evrelerine ait seramik örnekleri ile birkaç Geç Halaf Dönemi parçasından oluşmaktadır.

Resim 1: K-L 14 Açmaları Orta Tunç Çağı 3. Yapı Katı

Resim 2: K 14 Açması Orta Tunç Çağı 3. tabaka tahıl çukurunda bulunan kap

Resim 3: K 14 Açması Orta Tunç Çağı 4. tabaka mekânı

Resim 4: K 14 Açması Orta Tunç Çağı 4. tabaka kırmızı-kahverengi boya astarlı kap

Resim 5: K 14 Açması Orta Tunç Çağı 4. tabaka koyu ağızlı portakal rengi kap

Resim 6: K 13 Açması Orta Tunç Çağı 4. tabaka üzerinde 3. tabaka mimarîsi

Resim 7: K 13 Açması Orta Tunç Çağı 4. tabaka mimarîsi

Resim 8: L11-12 Açmaları Orta Tunç Çağı mimarîsi

Resim 9: I 12 Açıması güney basamak Geç Kalkolitik Çağ mimarisi

Resim 10: H 12 Açıması kuzey basamak

ILISU BARAJI İNŞAAT SAHASI 2010 KURTARMA KAZILARI

A. Tuba ÖKSE*
Ahmet GÖRMÜŞ
Erkan ATAY
Nihat ERDOĞAN

“İlisu Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesi Etkileşim Alanında Kalan Kültür Varlıklarının Belgelenmesi ve Kurtarılmasına Yönelik Çalışmalar” kapsamında 2010 yılında İlisu Barajı İnşaat Sahası’nda kalan İlisu Höyüğü ve Havuz Mevkii’nde kurtarma kazıları sürdürülmüştür¹. Kazı çalışmaları, dokümantasyon ve küçük buluntu çalışmaları deneyimli arkeologlardan oluşan profesyonel bir ekip tarafından yürütülmüştür. Ekip Arkeolog Erkan Atay’ın alan sorumluluğunda arkeologlar Murat Eroğlu, Ahmet Güneş, Yeliz Tan Atay, Aziz Ayhan Bayraktar, Sibel Torpil, Adem Öncü, Adem Yücel, Mehmet Boz, Vildan Gürdil Öncü, Hüsniye Levent, Zerrin Hamioğlu ve İbrahim Halil Can’dan oluşmuştur.

ILISU HÖYÜĞÜ

Mardin İli Dargeçit İlçesi’ne bağlı İlisu Köyü’nün üzerine kurulduğu höyüğün kamulaştırılması tamamlanmış doğu yamacında geçen yıl toplam sekiz açmada çalışılmış ve Ortaçağa tarihlenen iki tabakalı yerleşim açığa çıkarılmıştır. Bu sezonda güney yamaçta dört açmada çalışılmış ve höyüğün batı kenarına inşa edilecek şantiye yolunun geçeceği alanda sondajlar açılmıştır (Resim: 1-2).

* Prof. Dr. A. Tuba ÖKSE, Kocaeli Üniversitesi, tubaokse@yahoo.com;
Öğr. Gör. Ahmet GÖRMÜŞ, Mustafa Kemal Üniversitesi, ahmetgormus@yahoo.de;
Erkan ATAY, İlisu Barajı İnşaat Sahası Koordinasyon Merkezi, erkanatay10@mynet.com;
Nihat ERDOĞAN, Mardin Müze Müdürü.

1 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 22.06.2010 tarih ve 132161 ve 132170 sayılı yazıları uyarınca başlatılan kazılar Mardin Müze Müdürlüğü başkanlığında, yazarların bilimsel sorumluluğunda yürütülmüş, kazılarda Mardin Müzesi’ni Mehmet Deniz ve Nizamettin Orhan temsil etmiştir.

B 17 açmasının kuzey yarısında doğu-batı yönünde uzanan mezarda (B17/001/G) yüzü güneye dönük bir iskelet açığa çıkarılmıştır. Alanı kaplayan taş moloz arasında yoğun kül ve yanık izlerine rastlanmış, açmanın güney yarısında doğu-batı yönünde uzanan ve kısmen düzgün bir hat veren, irili ufaklı taşlarla düzensiz örülmüş ve çamur harcı kullanılmış bir destek duvarı (B17/002/D) açığa çıkarılmıştır. Açmanın kuzeybatısında derz aralarında kireçli harç bulunan taş duvar (B17/003/D) doğu-batı yönünde uzanmakta, bu duvarlar arasındaki yoğun küllü alan, açmanın kuzeydoğusundaki kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan tahrip edilmiş başka bir duvar (B17/004/D) belirlenmiştir. Mimarının altında yaklaşık 3 m. derinlikte yoğun çakıl dolgu bulunmaktadır. Açmada gümüş sikkeler (B17/0005/V/01-02) (Resim: 3), küpe (B17/0005/V/03), taş obje (B17/0005/R/02), pipo parçası (B17/0004/S/01) ve perdah taşı (B17/0007/R/01) bulunmuştur.

A 17 açmasının kuzey yarısında taş molozdan yoğun Ortaçağ seramik parçaları toplanmıştır. Açmanın kuzeydoğusunda bir tandır (A17/001/F), bunun güneybatısında düzgün taşlarla çamur harç kullanılarak örülmüş taş duvar (A17/002/D) açığa çıkarılmıştır. Güney kesimde ise 2 m. derinliğe kadar devam eden molozda yoğun Ortaçağ seramik parçası, ağırşak (A17/0002/S/01), pipo parçası (A17/0002/S/02), boncuk (A17/0003/R/02), küpe (A17/0003/V/01), fibula (A17/0008/V/01) (Resim: 4) ve yüzük (A17/0008/V/02) ele geçirilmiştir.

1Z17 açmasının kuzey kesiminde çamur harç ile örülmüş blok taşlardan oluşan duvar (1Z17/001/D) 1 m. kalınlıkta ve 1.50 m. yüksekliktedir. Güney kesimde tarım toprağı altından kil, çakıl ve kumdan oluşan ana toprak açığa çıkarılmıştır. Ortaçağa tarihlenen yoğun seramik parçalarının yanı sıra pipo parçaları (1Z17/0003/P/01-02) ele geçirilmiştir (Resim: 4).

Höyüğün batı kenarından geçirilecek santral yolunun inşası planlanan alanda güzergâh üzerinde herhangi bir arkeolojik kalıntı bulunup bulunmadığının araştırılması ve höyüğün batı sınırını belirlemek amacıyla 3 x 3 m. ölçülerinde 4 sondaj açılmıştır. Bu sondajlarda belirlenen arkeolojik alanlara göre santral yolu batıya kaydırılmıştır.

A sondajında bakır sikke (SA/0001/V/01) dışında arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. B sondajında 1,60 m. derinlikte birbirine dik açı ile bağlanan, yapımında üst üste iki sıra halinde yerleştirilmiş biçimsiz taşlardan örülmüş ve içinde seramik parçaları bulunan çamur harcı kullanılmış iki duvar (S.B/001/D ve S.B/002/D) açığa çıkarılmış, bir tunç sikke (S.B/0001/V/01) ile yoğun Ortaçağ seramiği ele geçirilmiştir. C sondajında üzerinde Hicri 1318 yılı yazılı olan 20 Lira değerinde bir Suriye parası (S.C/0001/V/01) (Resim: 3), D sondajında da bir sikke (S.D/0001/V/01) ile B sondajındakine benzeyen bir taş duvar (S.D/001/D) saptanmıştır.

İlisu Höyük'te 2009-2010 kazılarında Ortaçağ ve sonrasına ait taş mimari açığa çıkarılmıştır. Doğu yamaç açmalarında belirlenen çakıllı dolgu ile sarı mil dolgu güney yamaçta da tespit edilmiş, böylece Ilisu Höyüğü'nün doğu, güney ve batı sınırları belirlenmiştir.

HAVUZ MEVKİİ

Derivasyon tünellerine su verilmesinden sonra yükselecek sulardan ilk etkilenecek höyüklerden birisi olan Havuz Mevkii Şırnak İli Güçlükönak İlçesi'ne bağlı Koçtepe Köyü yayvan bir höyük görünümündedir. Höyükte 2010 yılında kazılan toplam 10 açmada (Resim: 5) 1 m. kalınlıkta sert mil dolgu üzerine inşa edilmiş mimarinin makinalı tarım nedeniyle tahribat gördüğü ve arkeolojik kontekstlerin karıştığı anlaşılmıştır. Mil dolgu altında büyük taşlardan oluşan, güneyden kuzeye doğru alçalan bir akıntı tespit edilmiştir. Mimari kalıntılar dışında basit toprak ve çömlek mezarlarda açığa çıkarılan höyükte seramik, karışık biçimde ve küçük parçalar hâlinde ele geçirilmiştir.

B4 açmasının kuzey yarısında döküntü taşlar altında 1,5 m. kalınlıkta krem rengi killi toprak ile az sayıda seramik parçası, kuzeybatı köşesinde yaklaşık 1,5 m. uzunluğunda, yan yana iki sıra taşla örülmüş duvar temeli (B4/001/D) ile bunun kuzeyinde bir çömlekçik (B4/0004/P/01) ele geçirilmiştir.

C4 açmasının doğu yarısında üç sıra hâlinde büyük taşlar ile örülmüş, köşeleri kavisli ve oval hatlı iki duvar (C4/001/D) ile daha küçük taşlardan

oluşan taş kümeleri (C4/002-006/TK) açığa çıkarılmıştır (Resim: 6). Açmanın güneydoğu köşesinde bu dolgunun altından sarımsı killi toprağa ulaşılmıştır. Açmanın güneybatı bölümünün doğusundan başlayan ve C4/001/D'nin batısına kadar devam eden, çakıl taşı ve dere taşları döşenmiş 4.5x2 m. boyutlarda düzgün bir düzlem (C4/007/T) ile batısında üç odalı (C4/012-014/M) bir yapıya ait kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Duvarların taş sıraları genellikle tek dizi, kısmen iki dizi hâlinde korunmuştur. Ana duvarın (C4/008/D) batı yüzüne bağlanan üç duvarın (C4/009-011/D) her birinin bir sıra önde başlatılması, ana duvara zikzaklı bir görünüm vermektedir. Ana duvar ile C4/010/D arasında olasılıkla yığma kerpiç/çamur bir duvara ait kalıntılar ile birbirine paralel iki kireç ya da sıva izi, bu izlerin güneyinde yanmış kerpiç döküntüleri, C4/013/M'de duvara bitişik bir seki açığa çıkarılmıştır. Açmada çok sayıda ağırşak ve ağırlık (C4/0001/R/02, C4/0002/P/01-03, 05, C4/0008/P/02), taş kaplar (C4/0001/R/03, C4/0002/R/08), boncuk (C4/0002/R/07), pişmiş toprak nesne (C4/0002/P/09), ezgi taşı (C4/0008/R/01), öğütme taşı (C4/0002/R/06) ve çömlekçik (C4/0002/P/04) (Resim: 9) ele geçirilmiştir.

D4 açmasının güneydoğu köşesinde küçük çakıl taşlarının oluşturduğu düzensiz döşeme (D4/001/T) taşları arasında küçük seramik parçaları yoğunudur. Açmanın kuzeydoğu kesiminde iri taşlar arasında küçük çocuğa ait çene kemiği ele geçirilmiştir (D4/0003/İ). D4/001/T kodlu döşemenin 5-10 cm. altında yan yana duran dağılmış durumda üç insan kafatası ile iskelet parçaları açığa çıkarılmıştır (D4/0005/İ) (Resim: 7). Kafataslarının altında küçük taşlardan oluşan, 90 cm. genişliğindeki yuvarlak bir hat ile bunların ortasında dik duran bir taşa yaslanmış hâlde başka kemikler bulunmuştur. Mezarın (D4/002/G) diğer kısmında dağınık küçük parçalar hâlinde hayvan kemikleri ve bir minyatür çömlek açığa çıkarılmıştır (D4/005/S/01) (Resim: 9). Açmanın batı yarısında 75x50 cm. boyutlarında, yüksek kenarlı, toprak sıvalı silo tabanı (D4/003/T) ile çakıl taşı ve küçük kap parçalarından oluşan döşeme (D4/004/T) saptanmıştır. Açmanın güneybatısında belirlenen, yan yana 2 sıra taştan oluşan duvar (D4/005/D) C4/008/D kodlu duvarın devamı niteliğinde olup kuzey ucu güneye dönerek oval bir hat oluşturmaktadır. Bu

alandan az sayıda boyalı kap parçası ile ezgi taşı (D4/0001/R/01), havaneli (D4/0001/R/03), ağırşak (D4/0001/P/02, 04), boncuk (D4/0003/R/01) ve ağırlık (D4/0001/R/05) bulunmuştur.

D5 açmasının doğu yarısında diğer açmalarda da belirlenen irili ufaklı dere taşlarından oluşan taban (D5/001/T) ile çevresi kısmen taşlarla çevrili bir ocak tabanı bulunmuştur (D5/002/T). Açmada kireçtaşı kap parçaları (D5/0001/R/03-04, D5/0004/R/01, D5/0007/R/02), pişmiş toprak nesne (D5/0007/P/01), seramik parçası (D5/0001/P/01), ağırşak ve ağırlıklar (D5/0001/R/02, D5/0002/P/01-02), taş amulet (D5/0007/R/03) ve ezgi taşı (D5/0003/R/01) ele geçirilmiştir. D6 açmasında tek dizi büyük taştan oluşan duvar (D6/001/D) ile ağırşaklar (D6/0001/P/02, D6/0002/P/02, D6/0003/P/01, D6/0004/P/01), çekiçler (D6/0001/R/03, 05-06), işlenmiş kemikler (D6/0005/Q/01-02) ve çeşitli taş objeler (D6/0001/R/01, 04, D6/0002/R/01, D6/0004/R/02) bulunmuştur.

D7 açmasının güneyinde düzgün taş sıralarının önünde çakıl ve seramiklerle oluşturulan döşeme (D7/001/T), aralarında yaklaşık 90 cm. mesafe bulunan iki duvar (D7/002-003/D) ile döşemenin kuzeybatı ucundan başlayan, aralarında yaklaşık 80 cm. mesafe bulunan iki duvar (D7/004-005/D) belirlenmiştir. Açmada kap parçalarının yanı sıra işlenmiş obje (D7/0001/P/01, D7/0005/R/01), çekiç (D7/0005/R/02), insan figürini (D7/0005/P/03) (Resim: 8), bıçak (D7/0005/R/04), delikli disk (D7/0006/R/01) ve ağırşak (D7/0006/P/02) ele geçirilmiştir.

E-4 açmasının batısında 2-3 sıralı taş temel kalıntılarına rastlanmıştır (E4/001/D). Alanın güneybatı ve orta kesiminde çakıl taşı döşeli tabanda (E4/003/T) bir minyatür taş kap (E4/0002/R/01) bulunmuştur. Açma doğu kenarında sert kireçli taban (E4/002/T) birkaç kez düzeltilerek kullanılmıştır. Taş döküntü arasında bulunan pişmiş toprak oturan kadın figürinin (E4/005/P/01) başı kırıktır. Açma kuzey kenarında bir duvar temeli (E4/004/D) korunmuştur. Açmanın batı kesiminde, güney borda bitişik duvarın (E4/001/D) temeli altında batı kenara bitişik hâlde, içinde bebek iskeleti (E4/0006/İ/) bulunan tek renkli, geniş ve şişkin gövdeli kabın

(E4/0006/P/01) ağzı yassı bir taşla kapatılmıştır. Kap mezarı (E4/005/G) kalın cidarlı bir başka kaba ait parçalar çevrelemektedir. Açmanın orta ve güney kesiminde yer alan iki evreli çakıl döşeme (E4/006/T) ile bunun yanındaki kireç katkılı taban, ana toprak düzeltilerek inşa edilmiştir. Açmada yoğun Halaf ve Ubeyd boyalıları, düşük ısıda pişirilmiş siyah kesitli tek renkli kaplar, çakmaktaşı ve obsidyen dilgi ve yonga parçaları ile yoğun hayvan kemiği bulunmuştur.

E5 açmasının güney yarısında diğer açmalardakine benzeyen taş döşeme ile taş kümesi (E5/001/TK) arasında kadın figürinleri (E5/0002/P/01, E5/0003/P/01, 03) (Resim: 8), minyatür kap (E5/0003/P/02), boncuk (E5/0007/P/01), ağırşak (E5/0007/P/02), bezemeli (E5/0002/P/02) ve yongalanmış kap parçası (E5/0004/P/01) bulunmuştur. Açmanın kuzey yarısında sert kireçli beyaz toprak belirlenmiştir.

E6 açması güneyinde döküntü taş döşeme (E6/002/T) diğerleri gibi çamurla sıkıştırılmış seramik ve taşlarla inşa edilmiştir. Döşemenin kuzeyinde yer alan söbe biçimli ocağı (E6/001/F) dik konulmuş dairesel taş sırası çevrelemekte, ocak tabanı ise üzeri toprak sıvalı küçük çakıl taşlarından oluşmaktadır. Döşemenin duvarlardan daha yüksek seviyede olması ve duvarların birbirlerine bağlanmaması, farklı mimarî evreleri göstermektedir. Açmanın kuzeydoğusunda yer alan bir taş duvar (E6/003/D) temel seviyesinde 4 sıra taşın yan yana konmasıyla örülmüş olup doğusunda bitişen bir duvar bulunmaktadır (E6/004/D). Duvarların farklı kalınlıkta olmaları ve birbirini dik kesmemesi, farklı mimarî evrelerin varlığını göstermektedir. E6/004/D'nin güneyine bitişik bir taş duvar (E6/005/D) ile E6/001/F'nin doğusunda diğer bir duvar (E6/006/D) bulunmaktadır. Bu mimarî unsurlar, hemen hiç seramik içermeyen sert ana toprak üzerine inşa edilmiştir. Buluntular arasında delikli taş obje (E6/0001/R/01), ağırlık (E6/0001/R/02, E6/0002/R/01, E6/0003/P/03-04), ayakkabı modeli (E6/0002/P/02), çekiç (E6/0003/R/01) (Resim: 8), ağırşak (E6/0003/P/02), havaneli (E6/0003/R/06) ve ezgi taşı (E6/0003/R/05) bulunmuştur.

E7 açmasında yüzey toprağı altında çakıllı yüzey açığa çıkarılmıştır (E7/006/T). Kuzey bordundogu kenarına yakın etrafı küçük ve düzgün taşlarla çevrelenmiş üç evreli taban, (E7 001-003/T) sıkıştırılmış toprak üzerine çamur sıva ile düzeltilmiştir. Tabanların yüksekliklerine göre E7 001/T ikinci, E7 002-003/T üçüncü tabakaya ait olmalıdır. Açma içerisinde yer yer saptanan kerpiç parçaları bir bütünlük göstermektedir. Açmanın kuzeybatı köşesine yakın bir tandır (E7/0004/F), taş kümeleri (E7/007-011/TK) ve duvar (E7/005/D) açığa çıkarılmıştır. Açmada ezgi taşı (E7/0006/R/01, E7/0007/R/03), bezemeli kaplar (E7/0001/P/01, E7/0007/P/01, E7/0010/P/02), pişmiş toprak obje (E7/0008/P/02-03), ağırşak (E7/0005/P/01), yuvarlak taş obje (E7/0008/R/01), ortası delik taş obje (E7/0007/R/02), taş kap (E7/0011/R/02, 03), öğütme taşı (E7/0010/R/01) ve havaneli (E7/0011/R/01) bulunmuştur.

Havuz Mevkii'nde açığa çıkarılan mimarî unsurlar Dicle Nehri'nin eski yatağına ait olabileceğı düşünölen 1 m. kalınlıkta sert mil dolgu üzerine inşa edilmiştir. Bu dolgunun altında büyük taşlardan oluşarı, güneyden kuzeye doğru alçalan bir akıntı tespit edilmiştir.

En yaygın olarak en üstteki 1. tabakanın altından, ikinci derecede yaygın olan 2. tabaka gelmekte, E4 açmasında saptanan steril mil dolgu altından gelen taşlar da 3. tabaka olarak adlandırılmıştır:

	B4	C4	D4	E4	E5	E6	E7	D5	D6	D7
1. tabaka		X	X	X	X	X	X	X	X	X
2. tabaka	X	X	X	X		X	X			
Mil dolgu	X	X		X						
3. tabaka				X						

Havuz Mevkii'nde Kalkolitik Dönemin birkaç evresine ait seramik parçaları² küçük parçalar hâlinde, orijinal kontekstlerinden ayrılmış, karışık

2 Bu dönemlere ilişkin Yukarı Dicle havzasında yer alan Salat Tepe'ye ilişkin iki yazı baskı aşamasındadır: A. T. Ökse "Salat Tepe Kalkolitik Dönem Yerleşimi" *Önder Bilgi'ye Armağan* (Ed. Aliye Öztan, Şevket Dönmez, Murat Türkteki, Aslıhan Yurtsever Beyazıt), 221-250; A. T. Ökse ve A. Görmüş "Mesopotamian Chalcolithic Cultures in the Upper Tigris Region: A Case Study on Salat Tepe and its Environment", *Proceedings of the 14th Symposium on*

biçimde ele geçirilmiştir. Parçaların çoğunu el yapımı, taşçık katkılı, yoğun bitkisel katkılı ve mika katkılı kaba seramikler oluşturmaktadır (Resim: 9-10).

Arpachiah stratigrafisine göre M.Ö. 5500-5300/5200 yıllarına tarihlenen Geç Halaf Dönemi Coba kapları, tarak bezemeli parçalar ve Halaf boyalılarının birlikte bulunduğu kontekstler ile tanımlanır. Kaplar üzerinde Halaf seramiğine özgü desenlerin tipik Ubeyd tarzında özensizce uygulandığı Halaf-Ubeyd geçiş seramiği M.Ö. 5400/5300-5200 yıllarına tarihlenir. Ubeyd kültürünün kuzeye yayıldığı Ubeyd 3 (M.Ö. 5200-4400) ve Ubeyd 4 (M.Ö. 4500-4000) ya da “Cezire Geç Kalkolitik 1” olarak tanımlanan Geç Ubeyd Döneminin karakteristik boyalıları ile tek renkli kapları erken evreye göre sadeleştirilmiş ve standartlaşmıştır. Geç Kalkolitik Dönem; önemli bölümü tek renkli, kısmen de çark yapımı seramiklerin ortaya çıkmasıyla karakterize edilir. Bu dönemin Kuzey Mezopotamya’da Geç Ubeyd kültürünün yaygın olduğu M.Ö. 4. binyılın ilk yarısına tarihlenen erken evresi, Geç Kalkolitik 2 (M.Ö. 4200/4100-3900/3800) ve Geç Kalkolitik 3 (M.Ö. 3900/3800-3600) olmak üzere iki evreye ayrılır. Geç Kalkolitik 4 (M.Ö. 3600-3300) Uruk kültürünün kuzeye yayılımının başladığı dönemdir. Erken Tunç Çağına geçiş ise Geç Kalkolitik 5 (M.Ö. 3300-3000) ya da “Erken Cezire 0” (M.Ö. 3250/3000-2900) olarak adlandırılır.

Havuz Mevkii’nde belirlenen mimarî tabakaların kontekstlerinin çok karıştırılmış hâlde bulunması nedeniyle hangi tabakaların hangi dönemlere ait olduğu, köy yolu altındaki tepe bölümünün 2011 sezonunda kazılmasından sonra belirlenebilecektir.

SONUÇ

İnşaat Sahası’nın I. Kamulaştırma Alanı’nda bulunan üç merkezde kurtarma kazıları yapılmıştır. Bunlardan Devlet Su İşleri yerleşkesinde bulunan Zeviya Tivilki’nin (Kumru Tarlası) kazısı 2009 yılında tamamlanmıştır. Kazılarda, bölgede Doğu Anadolu kökenli seramiği kullanan

Mediterranean Archaeology, British Archaeological Reports, Eds. Y. Morozova ve H. Oniz, Oxford: Archaeopress.

yerli halkın maddî kültürünü Yeni Assur egemenliğinde de sürdürdüğünü, elde ürettiği kendi kültürüne ait kaplar gibi, Assur kap biçimlerini de kendisi üreterek kullandığını ve Erken Demir Çağ kültürünün Yeni Assur Dönemi sonuna kadar kullanıldığını kanıtlayan önemli veriler elde edilmiştir³. Ilısu Höyüğü'nde 2009-2010 yıllarında üzerinde köy bulunması nedeniyle doğu ve güney yamaçlarındaki kamulaştırması tamamlanmış bahçelerde çalışılmıştır. Bu açmalarda 2008 yılı yüzey araştırması⁴ sırasında toplanan Orta Tunç Çağı buluntularının ait olduğu tabakalara ulaşamamıştır. Daha erken döneme ait yerleşim katmanlarının höyüğün merkezinde bulunabileceği göz önüne alınarak, köyün yeni yerleşime taşınması nedeniyle, tepe üzerinde belirlenen alanlarda evlerin hızla kaldırılarak kazı yapılması gerekmektedir.

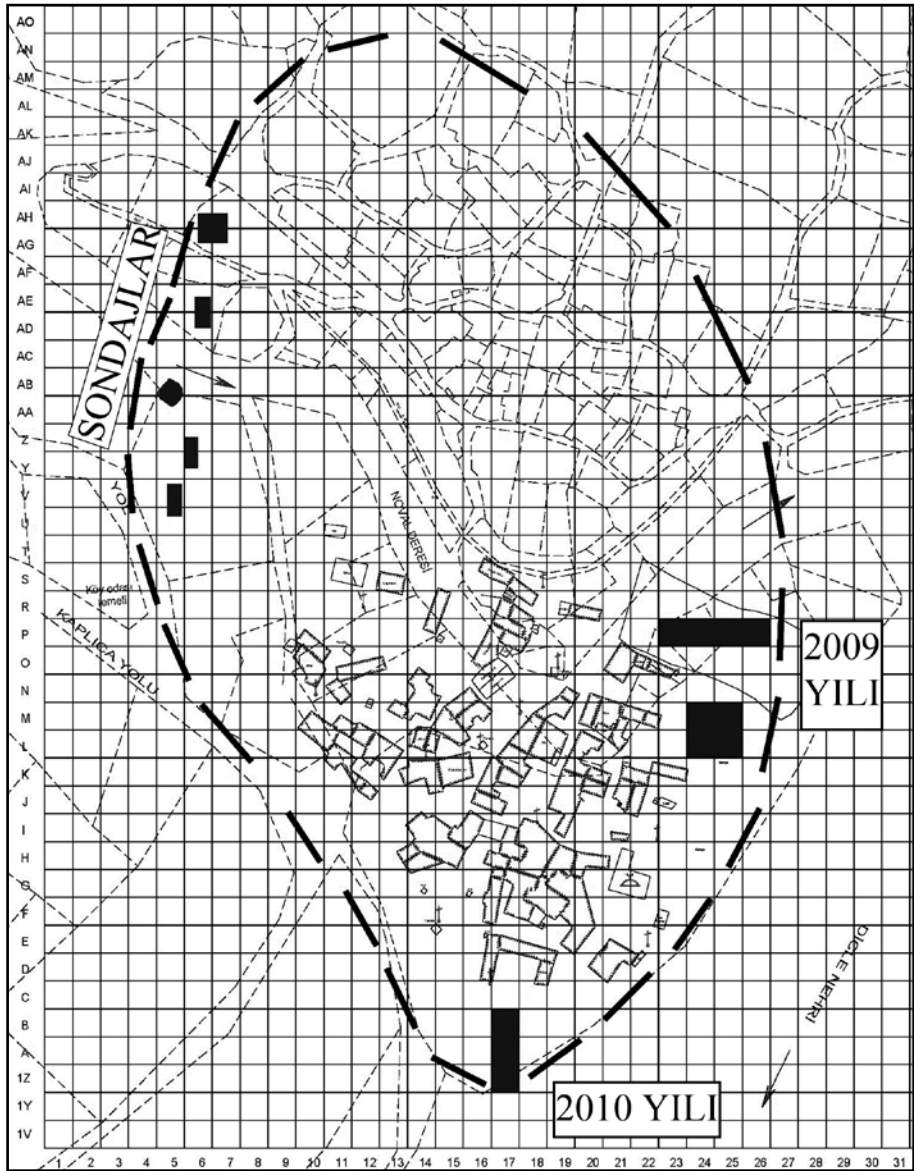
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, derivasyon tünellerine su verilmesiyle Memba Batardosu'nun oluşturacağı gölden etkilenecek yedi arkeolojik alandan üçünde (Havuz Mevkii, Zeviya Kavla ve Zuraki Zeri) öncelikli olarak kazı yapılmasını istemiştir. Havuz Mevkii'nde kazılar 2010 yılında başlatılmıştır. Hemen hemen her döneme ait seramik parçası toplanan Zeviya Kavla'nın üzerinden büyük miktarda toprak alınması nedeniyle kazı yapılabilecek alanı sınırlıdır. Kalkolitik, Orta Tunç Çağı, Erken Demir Çağı, Hellenistik Dönem ve Orta-Yeni Çağ malzemesi toplanan Zuraki Zeri, üç parçalı büyük bir höyüktür.

Seydi Kurkiye'den sadece Ortaçağa tarihlenen malzeme toplandığından, tek dönemli bir yerleşim alanı olmalıdır. Çok dönemli yerleşimlerden oluşan diğer alanlarda yapılacak kazılardan ilk tarımcı yerleşmelerden günümüze kadar bölgenin kültür tarihine ışık tutacak nitelikte veriler beklenmektedir. Bir etek yerleşimi olduğu anlaşılan Kilokki Rabiseki'de Orta Tunç Çağı ve Erken

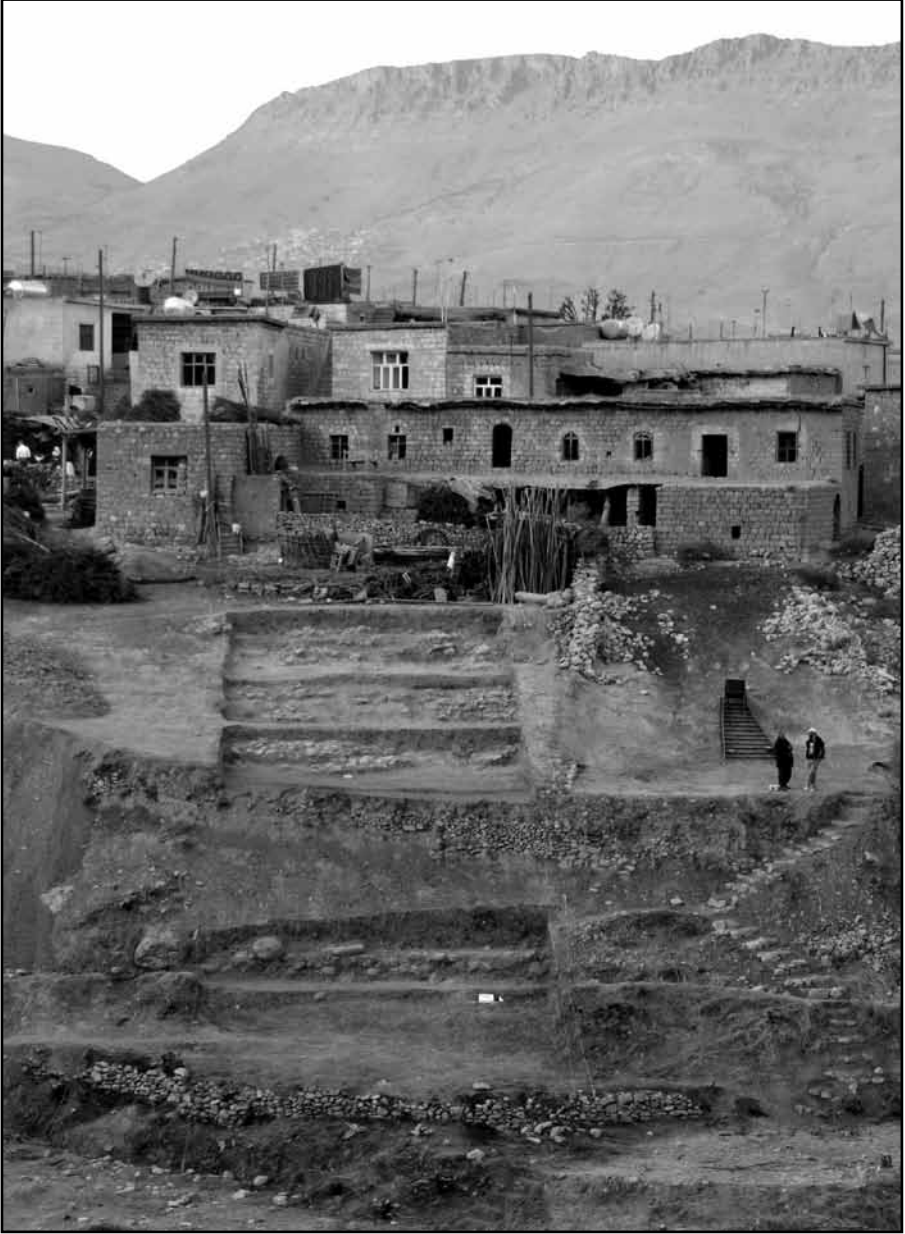
3 A. Tuba Ökse, "Ilısu Barajı İnşaat Sahası Kurtarma Kazıları" *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü-Haberler*, 29, 2010: 29-31; Ahmet Görmüş, A Tuba Ökse ve Erkan Atay "Transaction of Local People and the Assyrians in the Upper Tigris Region: New Evidence from the Excavations at Zeviya Tivilki (Kumru Tarlası)", *14th Symposium on Mediterranean Archaeology*, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kiev, 2010, Abstracts: 6; A. Tuba Ökse, Ahmet Görmüş, Harun Taşkiran, Erkan Atay ve Nihat Erdoğan "Ilısu Barajı İnşaat Sahası 2009 Kurtarma Kazıları" 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2011; A. Tuba Ökse, "Ilısu Barajı İnşaat Sahası Arkeolojik Kurtarma Projesi" *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü-Haberler*, 32, 2011.

4 A. Tuba Ökse, Ahmet Görmüş ve Erkan Atay "Ilısu Barajı - Ilısu Köyü ve Çevresi Yüzey Araştırması 2008", 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2010: 333-349.

Demir Çağına tarihlenen seramik parçaları toplanmıştır. Tatıka'dan toplanan yüzey malzemesi, Neolitik Dönemden Demir Çağı sonuna kadar kesintisiz kullanılan bir alan olduğunu göstermektedir. Deştâ Mira 1 üzerinden de Kalkolitik Döneme, Orta Tunç Çağına ve Demir Çağına tarihlenen malzeme toplanmıştır. Bu alanlar derivasyon tünellerinin kullanılmaya başlamasından itibaren kabarcak sudan ilk aşamada etkilenecektir.

Resim 1: Ilısu Höyüğü kazı alanları ve kültür toprağı yayılım sınırı.

Resim 2: İlisu Höyüğü 2010 yılı açmalarının güneyden görünümü.

Resim 3: İlsu Höyüğü B 17 açması sikke; sondajdan Osmanlı parası.

Resim 4: İlsu Höyüğü A 17 açması fibula; B17 açması küpe; 1Z17 açması pipo parçaları.

Resim 5: Havuz Mevkii kazı alanının güneyden görünümü.

Resim 6: Havuz Mevkii C 4 açmasındaki mimari kalıntıların batıdan görünümü.

Resim 7: Havuz Mevkii D 4 açmasında açığa çıkarılan toplu gömme.

Resim 8: Havuz Mevkii D 7, E 4 ve E 5 açmalarından çıkarılan pişmiş toprak figürinler; taş balta.

Resim 9: Havuz Mevkii C 4 açması monokrom çömlek; D 4 açması Ubeyd Dönemi Çanağı.

Resim 10: Havuz Mevkii'nde ele geçirilen Geç Kalkolitik ve Erken Ubeyd Dönemi kap parçaları.

DIE GRABUNGEN AUF DEM DÜLÜK BABA TEPEŞİ BEI GAZİANTEP 2010

Michael BLÖMER*

Engelbert WINTER

Mit Mitteln der Deutschen Forschungsgemeinschaft sind 2010 vom 23. August bis 06. Oktober archäologische Forschungen und Restaurierungsarbeiten im Heiligtum der Stadt Doliche auf dem Dülük Baba Tepesi durchgeführt worden.¹ Die wichtigsten Ergebnisse sollen im Folgenden skizziert werden.²

* M. BLÖMER, M.A., Forschungsstelle Asia Minor im Seminar für Alte Geschichte der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Georgskommende 25,, 48143 Münster/ALMANYA.

Prof. Dr. E. WINTER, Forschungsstelle Asia Minor im Seminar für Alte Geschichte der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Georgskommende 25, 48143 Münster/ALMANYA. (e-mail: ewinter@uni-muenster.de)

- 1 Den beantragten Arbeiten wurde seitens der Generaldirektion für Denkmäler und Museen in der Türkei mit Schreiben vom 22.07.2010 (B.16.0.KVM.0.12.01.00.160.01.02 (27) die Erlaubnis erteilt. Teilnehmende Wissenschaftler aus den Bereichen Klassische Archäologie, Vorderasiatische Archäologie, Alte Geschichte, Epigraphik, Numismatik, Restaurierung und Architektur waren Herr Prof. Dr. Engelbert Winter (Münster), Herr Doç. Dr. Memet Önal (Urfa), Herr Privatdozent Dr. Werner Oenbrink (Köln), Frau Dr. Margherita Facella (Pisa), Frau Dr. Silke Haps (Dortmund), Frau Dr. Constanze Hoepken (Köln), Herr Dr. Michael Blömer (Münster), Herr Dr. Ulrich Holtfester (Münster), Herr Dr. Wolfgang Messerschmidt (Köln), Frau Dilek Çobanoğlu, M.A. (Istanbul), Frau Birgül Ögüt, M.A. (München), Frau Eva Strothenke, M.A. (Münster), Herr Matthias Stanke, M.A. (Münster) sowie die Studentinnen und Studenten Michaela Eckhardt (Münster), Elisa Hoppe (Münster), Beatrice Libéral (Münster), Laura Lun (München), Nadine Marcinczik (Münster), Katinka Sewing (Münster), Julia Wonne (Münster), Stefan Haas (Köln), Stefan Riedel (Münster) und Torben Schreiber (Münster). Begleitender Kommissar war Serdar Ünan vom Museum Samsun.
- 2 Vgl. zu den bisher durchgeführten Arbeiten M. Blömer - E. Winter, Doliche und das Heiligtum des Jupiter Dolichenus auf dem Dülük Baba Tepesi. 1. Vorbericht (2001-2003), *IstMitt* 55, 2005, 191 ff.; M. Blömer - E. Winter, Der Dülük Baba Tepesi und das Hauptheiligtum des Jupiter Dolichenus. 2. Vorbericht (2004-2005), *IstMitt* 56, 2006, 185ff.; E. Winter (Hrsg.), *Patris Pantrophos Kommagene. Neue Funde und Forschungen zwischen Taurus und Euphrat*. AMS 60, 2008 (mit Beiträgen zu Doliche von E. Winter, A. Schachner, G. Heedemann, W. Oenbrink, M. Facella, C. Höpken, F. Schimmer, M. Sieler); M. Facella - E. Winter, *Neue Inschriften für Jupiter Dolichenus aus dem östlichen Mittelmeerraum*, in: E. Winter (Hrsg.), *Vom Euphrat zum Bosphorus. Kleinasien in der Antike*. Festschrift E. Schwertheim. Bd. 1, AMS 65, 2008, 217 ff.; M. Blömer - E. Winter, *Gaziantep'in antik dönem tanrıları - The Ancient Gods of Gaziantep*, *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 13, 2010, 12 ff.; M. Blömer - E. Winter, *Kült ve Arkeoloji*. Kutsal Bir Alan - Doliche, *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 16, 2010, 86 ff.; E. Winter (Hrsg.), *Von Kummuh nach Telouch. Historische und archäologische Forschungen in*

Arbeiten im Zentrum des Gipfelplateaus

Während der Jahre 2007-2009 ist im Zentrum des Gipfelplateaus sowohl das eisenzeitliche als auch das hellenistisch-römische Zentrum des Heiligtums lokalisiert worden. Substantielle eisenzeitliche Bauschichten sowie bedeutende Fundkomplexe dieser Epoche waren hier erhalten. Später wurden diese Bauschichten in weitläufige hellenistisch-römische Fundamente integriert. 2009 sind zudem im östlich angrenzenden Areal gut erhaltene römische Bauschichten angetroffen worden. 2010 galt es zum einen, die eisenzeitlichen Bauschichten und deren Funktionszusammenhänge weiter zu erforschen sowie die hellenistisch-römischen Fundamente in diesem Bereich zu untersuchen. Zum anderen sollten die römischen Fundamente im sich östlich anschließenden Areal weiter freigelegt und die Frage geklärt werden, wie sich diese Bebauung zum östlich vorgelagerten Feld E hin fortsetzt.

Im Zentrum des Gipfels war es möglich, die beiden eisenzeitlichen Mauern, bei denen es sich offenbar um Umfassungsmauern handelt, die in zwei Phasen errichtet wurden, nach Norden und nach Süden weiterzuverfolgen (Abb. 1). Sie sind damit auf einer Länge von jeweils mehr als 20 m zu fassen. Insbesondere der Mauersockel der zweiten Bauschicht beeindruckt durch seine beträchtliche Breite von 2 m und die Größe der verbauten Lesesteine. Aus den mit den eisenzeitlichen Mauern assoziierten Horizonten sind erneut zahlreiche eisenzeitliche Kleinfunde geborgen worden. Neben einer Vielzahl von Siegeln, Perlen und Fibeln verdient eine anthropomorphe Terrakotte besondere Aufmerksamkeit (Abb. 2-3). Die männliche bärtige Figur kann vorläufig ins 9./8. Jh. v. Chr. datiert werden und ist damit ein Indiz für einen Beginn des Kultortes in dieser Zeit. In die gleiche Richtung deutet die Auswertung der eisenzeitlichen Keramikkomplexe.

Der Erhaltungszustand der Mauern wird nach Süden zunehmend schlechter, bis lediglich noch die unterste Lage zu fassen ist. Sie brechen dann ganz ab, da sie von einem hellenistischen Fundamentzug durchstoßen

Kommagene, Dolichener und Kommagenische Forschungen 3, AMS 64, 2011 (darin Beiträge zu Doliche von E. Winter, M. Blömer, A. Schachner, W. Oenbrink – P. Borbone, E. Strothenke, C. Hoepken, M. Facella – M. Stanke, M. Önal).

werden. Dieser ist Teil eines weitläufigen, ost-west-orientierten Fundaments, von dem bereits in den Altschnitten beträchtliche Reste erhalten waren. Die sich immer klarer abzeichnende erhebliche Ausdehnung des Fundaments erhärtet die Vermutung, es gehöre zu einem zentralen Bau des Heiligtums. Das legt auch die Topographie nahe: Das Fundament liegt exakt im Zentrum des Heiligtums und zudem in einer Achse mit dem neuentdeckten Hauptzugang zum Heiligtum (siehe die Ausführungen weiter unten).

Aus nachantiker Zeit stammen Spuren von Wirtschaftsbauten: Abfolgen von einreihigen Steinsetzungen deuten auf Speicherbauten. Zudem konnten erneut kreisförmige, mit Steinen ausgekleidete Speichergruben und ein noch in situ befindlicher, aber stark zerstörter eingegrabener Pithos freigelegt werden (Abb. 4). Erschwert wurden die Arbeiten durch viele neuzeitlich verfüllte Gruben, die beträchtlichen Schaden angerichtet haben.

In einem zweiten, weiter östlich gelegenen Grabungsareal im Zentrum des Gipfels kamen dicht unter der Oberfläche Teile von ost-west orientierten Fundamentzügen aus Kalksteinquadern zutage (Abb. 5). Sie gehören ebenfalls zu einem Bau erheblicher Größe und lassen sich aufgrund der Quadermaße und Bautechnik in römische Zeit datieren, wobei sie in keiner erkennbaren Beziehung zu denjenigen römischen Mauern stehen, die im Vorjahr in dem östlich angrenzenden Areal entdeckt wurden. Zugehörige Schichten sind durch rezente Eingriffe und Raubgrabungen zerstört, denen auch Teile der Fundamente selbst zum Opfer gefallen sind. Interessant ist, dass das römische Fundament eine ältere Bruchsteinmauer integriert, die womöglich noch in die Eisenzeit datiert. Mit dieser Mauer assoziierte Kontexte sind unmittelbar über dem anstehenden Fels noch erhalten. Hier sind zahlreiche Roll- und Stempelsiegel, Schmuckperlen, Bronzeobjekte sowie ein Alabastron geborgen worden. Alle Funde datieren in das 7.-5. Jh. v. Chr. und gehören dem syro-phönikischen, achaimenidischen und spätbabylonischen Kulturkreis zu (Abb. 6-7). Eine Mauerecksituation im Süden der Grabungsfläche lässt sich mit einem mittelalterlichen Wirtschaftskomplex, von dem bereits 2005 und 2009 Teile freigelegt wurden, verbinden.

Weiter östlich sind Grabungen südlich der Altschnitte 04-06 und 04-10 durchgeführt worden, da sich hier zwei nord-südlich verlaufende Mauerzüge abzeichneten. Dieses Areal schien besonders geeignet, um sowohl den bereits angeschnittenen mittelalterlichen Wirtschaftstrakt als auch eine mögliche Fortsetzung der Bebauung des zentralen Plateaus zu untersuchen. Allerdings lag in der Mitte des Schnittes ein Antennenfundament, das bis auf den anstehenden Fels hinabführt. Östlich des Fundaments liegt unterhalb rezenter Füllschichten eine sehr homogene und kompakte Schicht aus feinem Sand mit hohem Ascheanteil, die dicht mit Tierknochen durchsetzt ist. Diese Schicht enthielt viele Funde des 6.- 4. Jh. v. Chr.

In der westlichen Schnitthälfte zeichnete sich unterhalb einer neuzeitlichen Füllschicht eine Bruchsteinmauer ab, die auf dem anstehenden Fels gründet und nord-südlich verläuft. Sie liegt in Schichten, die deren Fundmaterial eisenzeitlich datiert und scheint ebenfalls in die ausgehende Eisenzeit zu datieren. Sie liegt parallel zur gleichartig gebildeten eisenzeitlichen Mauer I im Zentrum des Gipfelplateaus und könnte mit dieser in Verbindung stehen. Möglicherweise umschließen sie den Kernbereich des frühen Heiligtums.

Arbeiten im Nordwesten des Feldes E

Im Nordosten des Feldes ist von 2003–2009 ein zusammenhängendes Areal von ca. 480 qm Ausdehnung freigelegt worden, in dem vor allem eine dichte und zum Teil noch gut erhaltene Bebauung aus islamischer und mittelbyzantinischer Zeit zu fassen ist. In diese sind zahlreiche antike Spolien verbaut, deren Untersuchung wesentlich zur Kenntnis der Form und Gestalt des römischen Heiligtums beiträgt. Ziel der Arbeiten in diesem Areal war 2010 die weitere Erforschung der mittelalterlichen Bebauung, um neue Erkenntnisse über die wichtige letzte Phase der Nutzung des Gipfels zu gewinnen sowie die Suche nach der römischen Umfassungsmauer des Feldes E entlang der nördlichen Böschung.

Dabei sind nach Osten hin weitere Teile der mittelalterlichen Bebauung freigelegt worden, so dass die Binnenstruktur des Komplexes sich immer deutlicher abzeichnet. Besonderes Augenmerk galt verschiedenen Installationen und Einbauten wie Steinbecken, einer erhöhten Plattform aus Kalkstein- und Basaltplattenfragmenten sowie kanalartigen Steinsetzungen.

Weiter südlich ist unterhalb neuzeitlicher Bestattungen ein großer Raum mit einem durch einen Speicher nachträglich verbauten Zugang nach Osten vollständig ausgegraben worden (Abb. 8). In einem abgetrennten Mauerwinkel lag ein zerdrücktes Vorratsgefäß in situ. Als Fußboden dient die römischezeitliche Platzpflasterung, die damit erstmals in diesem Feld nachgewiesen ist.

Nach Norden der mittelalterlichen Bebauung vorgelagert konnte, begraben von 3 m starken Füllschichten, ein nordwestlich-südöstlich verlaufender zweireihiger Mauerzug freigelegt werden (Abb. 9). Erhalten ist lediglich die unterste, auf dem anstehenden Fels gegründete Lage der Mauer, die aus in Läufersteintechnik verlegten Kalksteinquadern besteht. Mauerverlauf sowie Quadersteintechnik entsprechen der weiter westlich abbrechenden römischen Umfassungsmauer, so dass es sich eindeutig um deren Fortsetzung nach Osten handelt.

Arbeiten im Südosten des Feldes E

Suchschnitte des Jahres 2009 hatten gezeigt, dass weite Teile des südlichen Feldes E nicht bebaut, sondern sowohl in römischer Zeit als auch im Mittelalter Teil einer Platzanlage waren. Geklärt werden sollten hier die chronologische Entwicklung des Platzes und seine Begrenzung nach Süden und Osten sowie der zu erwartende Zugang von Osten. In Hinblick auf die erste Frage zeigte sich, dass das Gelände zur Schaffung des Platzes im 2. Jh. n. Chr. künstlich aufgeschüttet wurde. Mögliche Reste einer das Feld begrenzenden Mauer sind ebenfalls angeschnitten worden. Der anstehende Felsen konnte noch an keiner Stelle erreicht werden, so dass von einem ursprünglich sehr starken Geländeabfall auszugehen ist.

Aus der rezenten Topographie ließ sich ableiten, dass der Hauptzugang zu Feld E in der Mitte der östlichen Flanke des Feldes lag, wo ein ca. 10 m breiter Vorsprung aus der Flucht der Böschung vorragte. Grabungen in diesem Bereich brachten zunächst eine einreihige Quadermauer von ca. 0,90 m Breite zu Tage. Sie ist bis zu zwei Lagen hoherhalten und besteht aus würfelförmigen Kalksteinquadern. Sie sitzt auf einer Pflasterung aus Basaltplatten, die sich noch ca. 1,50 m in Richtung Osten erstreckt. Diese erwiesen sich als oberster Absatz einer gut erhaltenen Treppenanlage. Insgesamt ist die hoch verschüttete Treppenanlage auf einer Breite von ca. 4,90 m bis zur untersten Stufe freigelegt werden (Abb. 10). Die insgesamt acht Stufen bestehen aus überwiegend langrechteckigen Basaltblöcken. Ihre Länge schwankt zwischen 0,50 m und 1,60 m. Ihre Höhe variiert zwischen 0,15 m und 0,20 m. Im oberen Bereich der Treppenanlage ist die Pflasterung stark unregelmäßig und weist zahlreiche Ausbesserungen auf. Die Oberfläche der Stufen ist im vorderen Trittbereich deutlich abgelaufen, während der hintere Bereich die ursprüngliche, gepickte Oberfläche aufweist. Die Blöcke sind stellenweise gegeneinander verschoben. Die Stufen ziehen in das Nordprofil, so dass über die Gesamtbreite der Anlage erst im nächsten Jahr Aussagen gemacht werden können. Nach Süden ist die Begrenzung der Treppe verloren. Den Abschluss bildete wohl eine Wangenmauer, von der noch einzelne Blöcke erhalten sind. Als zeitlicher Ansatz kann für die Treppenanlage vorläufig das 2. Jh. n. Chr. angesetzt werden, als auch der sich anschließende Platz geschaffen wurde. Es handelt sich vermutlich um den zentralen Eingangsbereich zum Heiligtum. Genauere Aussagen werden nach einer vollständigen Freilegung der Anlage möglich sein.

Aus Füllschichten oberhalb der Treppe stammt das Fragment einer syrischen Inschrift aus mittelbyzantinischer Zeit. Im Text wird das Kloster des Mar Salomon genannt.³

3 M. Facella – M. Stanke, Eine Inschriftenplatte für Theodoros Stratelates und weitere christliche Zeugnisse vom Dülük Baba Tepesi, in: E. Winter (ed.) Von Kummuh nach Telouch. Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, AMS 64, 2011, 157–186.

Immer klarer zeichnet sich die Rolle des Dülük Baba Tepesi als religiöses Zentrum von der ersten Hälfte des 1. Jts. v. Chr. bis ins Mittelalter hinein ab. In diesem Jahr konnten vor allem neue Ausschnitte der noch gut erhaltenen eisenzeitlichen Bebauung freigelegt werden. Die neuen Befunde und Funde unterstreichen, dass das Heiligtum unter persischer Herrschaft, vom 6.–4. Jh. v. Chr., regionale Bedeutung besaß. Es zeichnet sich inzwischen ab, dass die Anfänge des Heiligtums im 9./8. Jh. v. Chr. liegen. Hervorzuheben ist die Menge der vorwiegend späteisenzeitlichen Stempel- und Rollsiegel, Skarabäen, Fibeln und Perlen, die als Weihgaben dienten. Insgesamt konnten auf dem Dülük Baba Tepesi inzwischen 476 Stempel- und Rollsiegel sowie mehr als 2350 Perlen geborgen werden.⁴

Im Zentrum des Gipfelplateaus sind auch neue Strukturen aus hellenistisch-römischer Zeit freigelegt worden. Da es sich um Fundamente handelt und zugehörige Schichten meist fehlen, wird eine präzise Funktionsbestimmung aber erst nach einer vollständigen Freilegung möglich sein. Das weitläufige Fundament eines Großbaus der hellenistisch-römischen Zeit gehört zu einem Großbau im Zentrum des Heiligtums, dessen genaue Funktion aber noch zu klären ist. Angesichts der schlechten Erhaltung hellenistisch-römischer Bauschichten kommt Funden von Spolien in nachantiken Mauern für Aussagen zur Gestaltung und Entwicklung des Heiligtums eine besondere Bedeutung zu (Abb. 11).⁵

Wichtige neue Erkenntnisse zum römischen Heiligtum sind zudem im Feld E gewonnen worden. Dieses Feld, vom Zentralplateau durch einen

4 Vgl. zu den Siegelfunden vom Dülük Baba Tepesi A. Schachner, Babylonier und Achämeniden auf dem Dülük Baba Tepesi: Kulturelle Vielfalt in der späten Eisenzeit im Spiegel der vorhellenistischen Funde, in: E. Winter (ed.), *Patris Pantrophos Kommagene. Neue Funde und Forschungen zwischen Taurus und Euphrat*, AMS 60, 2008, 69–96 und ders., Die Welt des östlichen Mittelmeers in kleinen Bildern. Weitere Beobachtungen zu den Siegeln und Kleinfunden der späten Eisenzeit vom Dülük Baba Tepesi, in: E. Winter (ed.) *Von Kummuh nach Telouch. Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene, Dolichener und Kommagenische Forschungen* 4, AMS 64, 2011, 19–47.

5 W. Oenbrink, Späthellenistische und frühkaiserzeitliche Bauornamentik vom Dülük Baba Tepesi, in: E. Winter (ed.), *Patris Pantrophos Kommagene. Neue Funde und Forschungen zwischen Taurus und Euphrat*, AMS 60, 2008, 107–124.

Geländeabsatz getrennt und zu den übrigen Seiten durch steile Böschungen begrenzt, ist seit Beginn der Arbeiten auf dem Dülük Baba Tepesi Gegenstand von Untersuchungen gewesen. Seine Gestalt führte zu der Vermutung, dass es sich um eine künstlich angelegte Platzanlage handelte. In der Tat konnten in diesem Jahr an verschiedenen Stellen Teile einer entsprechenden Umfassungs- und Stützmauer freigelegt werden. Die offenen Bereiche waren mit einem Pflaster aus polygonalen Basaltplatten bedeckt, von dem allerdings nur noch wenige Reste erhalten sind. Von besonderer Relevanz ist die Entdeckung des noch gut erhaltenen Eingangs zum Hof. Es handelt sich um eine Freitreppe aus Basalt, die allerdings erst zu einem Teil freigelegt werden konnte.

Das quadratische Feld dieser Platzanlage bildete später das Zentrum der nachantiken Nutzungsphase. Vor allem im Norden und Westen massiert sich die Bebauung. Inzwischen sind hier zahlreiche Raumeinheiten eines großen Gebäudekomplexes freigelegt, der zu Wohn- und Wirtschaftszwecken genutzt wurde. Dagegen waren das Zentrum und der Süden des Hofes im Mittelalter offenbar weitgehend mit wieder verwendeten Basaltplatten gepflastert worden. Der ehemalige Eingang zum Heiligtum wurde, wie Flickungen und Umbauten zeigen, weiter benutzt. Der Fund einer syrischen Inschrift bestätigt die These, dass diese Bauten Teil des Klosters Mar Salomon sind.

Keber Tepe

Parallel zu den Arbeiten auf dem Dülük Baba Tepesi wurden 2010 erste Testgrabungen im Stadtgebiet von Doliche, auf dem Keber Tepe, durchgeführt. In zwei Sondagen von 1,5 x 1,5 m Größe sind Reste äußerst qualitativvoller Mosaikpavimente entdeckt worden. In Sondage 1 lagen die Mosaiken nah an der Oberfläche und waren stark zerstört. In Sondage 2 hingegen haben starke Füllschichten nicht nur die Mosaiken geschützt (Abb. 12). Es zeichnet sich auch ab, dass noch substantielle Reste der zugehörigen Architektur erhalten sind. In einer Sondage am Südosthang zeigen Funde von Siegelabdrücken in großer Zahl, dass das Stadtarchiv von Doliche in der Nähe zu verorten ist (Abb. 13).⁶

6 Vgl. in diesem Zusammenhang auch M. Önal, Die Tonbullae von Doliche, in: E. Winter (ed.) Von Kummuh nach Telouch. Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, AMS 64, 2011, 247–279.

Abb:1

Abb:2

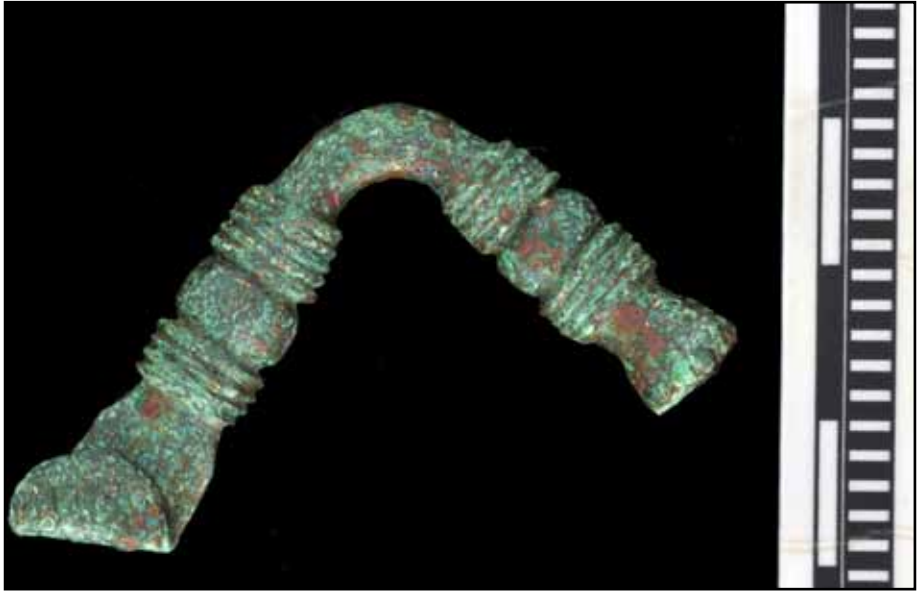

Abb:3

Abb:4

Abb:5

Abb:6

Abb:7

Abb:8

Abb:9

Abb:10

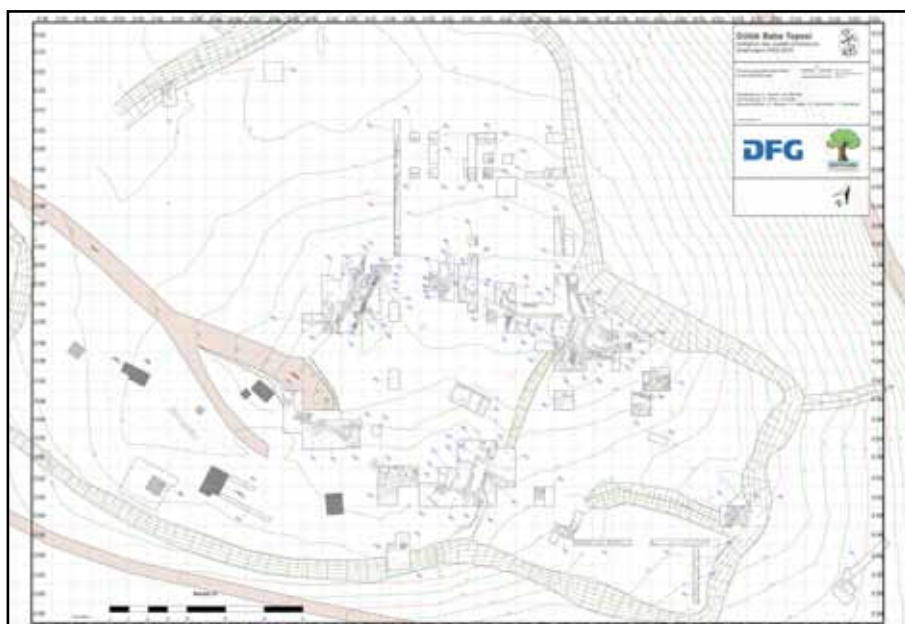
Abb:11

Abb:12

Abb:13

Gesamt plan

WORK AT IASOS, THE 2010 CAMPAIGN

Fede BERTI*

The Iasos campaign of the Italian Archaeological Mission began on 13 August and concluded on 13 October 2010.

The following participated: Simonetta Angiolillo, Chiara Pilo and Marco Giuman (University of Cagliari, Department of Archaeology), Silvia R. Amicone, Daniela Baldoni, Simona Contardi, Valentina Coppola, Francesca Curti, Flavia Giberti, Giulia Lodi, Sara Bini, all archaeologists, and Elisa Garberoglio, Maurizia Manara, Nicolò Masturzo, Diego Peirano, and Manuela Vittori, architects. The large group of advanced students in Monument Restoration and students from the Sapienza University of Rome (Giulia Castaldi, Alessandro Cioffi, Saverio Di Rollo, Alessandra Ferri, Marta Guercio, Figen Kivulcum, Alessio La Paglia, Annamaria Nizi, Flavia Morelli, Giampiero Rellini Lerz, and Giulia Santucci) was led by Alessandro Viscogliosi and Guglielmo Villa, with technical support (for conservation and restoration of frescoed surfaces) from Attilia Todeschini.

From the University of Perugia, Department of Ancient History, came Gianfranco Maddoli, Massimo Nafissi, Roberta Fabiani (temporarily on a fellowship from the Alexander von Humboldt Stiftung), and Elisa Maurizi. The excavation photographer was Maurizio Molinari; the draughtsman was Anna Maria Monaco; and the restorers were Michela Bartolotti and Devrim Bekret.

Before discussing the season's excavation, restoration, and study, I wish to recall here to the fiftieth anniversary of the Mission (1960–2010), celebrated on the first of the two days of the annual Karia meeting, Karialılar ve Mylasa 3, held in Milas on 27 and 28 August (the day we had the pleasure of welcoming the Consul in Izmir Dr. Igor Di Bernardini and which concluded

* Fede BERTI, fede.berti@alice.it www.associazioneiasosdicaria.org

with an afternoon trip to Iasos, a visit to the excavations, refreshment, and a musical entertainment in the evocative setting of the bouleuterion) and with the inauguration, on 6 December, of the exhibition “Wandering Marbles: the Iasos marbles in the Istanbul Archaeological Museums”. The exhibition was mounted in the context of the events for Istanbul 2010 European Cultural Capital and aimed to re-examine some of the monuments (to be precise, eight variously inscribed blocks, a garland sarcophagus, and two female statues) brought from Iasos to Istanbul and added to the collections, at the end of the 1800s, of the capital’s archaeological museums by Osman Hamdi Bey. In reality the fiftieth anniversary year concluded with the conference “50 years of the Italian Archaeological Mission of Iasos. Iasos and its territory”, held in Istanbul at the end of February 2011: the meeting does not strictly belong to the activities of 2010, but I am pleased to mention it just the same.

On the acropolis, the excavation of room A of building 11, at polygonal tower Q, was completed. I refer to the north-west sector of the fortified circuit on the highest point of the peninsula, which for some time has been at the centre of our interests. The fortress was probably not used beyond the fourteenth to fifteenth centuries, as suggested by the materials found. Interesting among these are the plaques from a corselet (Fig. 1). This type of armour is quite well attested in Italy in late Medieval/Renaissance castles and fortresses, while it is rare elsewhere. Nevertheless, it appears legitimate to wonder whether effectively it had western origins (as it would seem, in view of where it has been found) or whether it was the product of an east-Byzantine tradition. And furthermore, should the first hypothesis be confirmed, we might asked whether, in the garrison that at the time controlled the gulf and hinterland of Iasos from the fortress on the acropolis in close relation -I believe- with the Mentese, there was not perhaps a “Latin” whose personal armour included used a similar small cuirass of leather (or other suitable material) with metal lining. For other aspects of the defensive system of our fortification, it seems that the slits in the towers were used for crossbows. In size, shape, and placement, the slits resemble models common in medieval Europe; a hypothesis this that, if it should prove correct, already would supply an initial

key for understanding (also chronologically) how the towers and curtains relate to one another.

The investigations of the latest phases of the settlement occupied a good part of the 2010 campaign. So it was in the castle on the isthmus, dating to a period subsequent to 1050 (attested by coins, which date the stretch of wall placed above the north-west corner of the agora), where Viscogliosi and his group are concluding their study of the numerous structures. The topographical and architectural analyses, the surveys, the virtual reconstructions are already making it possible to outline a chronological succession of the buildings, from the late classical period of the city until the Islamic conquest, as attest the plans elaborated thus far. The “surface” finds inside the castle on the isthmus, which might seem a heap of stones but is full of surprises, were not as numerous as in the past. The relative rarity of the statuary at Iasos is a given. It is thus important to mention the late Hellenistic slender female figure (Fig. 2) dressed in himation found near one of the surrounding walls of the complex.

In the agora, we opened an east-west trench connecting with the central sondage. The Byzantine pottery and the coins found indicated that frequentation of the sector was prolonged. Among the structural features of note are a well and low north-south walls. The well is the second in a rather small area. Both wells, beyond typology and system of construction, essentially document an age of drought: several points close together were dug until groundwater was reached, or else the rapid exhaustion of the groundwater at one spot necessitated the search for a new source. From the low north-south walls come some of the rare architectural elements of the stoa, for example, a Corinthian capital. If we consider that, unlike the remaining stoai, practically nothing remains of the west stoa, this strengthens the hypothesis that all its marbles (columns, capitals, and cornices) supplied the lime needed to build the castle on the isthmus and of some of its buildings, in which, perhaps not by chance, there is little in the way of reused material.

A singular find worth special mention is a lead medal bearing, on one side, the image of Anubis and, on the other, the name Michael (Fig. 3). The only chronological clue provided by the layers from which it comes (again, Byzantine) is a *terminus ante quem*. The medal is probably not later than the fifth century A.D., introducing to those philosophical-religious ambits that, from the second century A.D., found especially fertile terrain in Asia Minor and enriching the small Gnostic dossier of Iasos: it can be added to the isopsephic inscription of one of the chamber tombs of the western necropolis.

We now move towards the middle centuries of the empire and the opposite side of the agora (the south-east corner to be exact): the find of an inscribed block promises something new. In addition to the patron goddess of the city (Artemis Astias), the inscription of the eastern stoa, as is known, bears dedications to Hadrian and Antoninus Pius and the names of some of the dedicators. Although the incompleteness of the text leaves uncertainties as to the offices held and the nomenclature of the emperors, nevertheless it cannot date later than 138 A.D. However, on one of the three lines incised on the recently discovered architrave block is mentioned an empress defined “mother of camps” (Fig. 4). This has to be Julia Domna, who received the title in 195 A.D. after accompanying Septimius Severus on his eastern campaigns. Julia Domna had already been honoured at Iasos by one of the inscriptions now in Istanbul and had also received the honour at Labraunda. This makes the new inscription some 50 years later than the other and leads us to reconsider both the architectural-decorative-ornamental aspect, if not of the whole complex, at least of the stoa to which it belonged, and, more in general, a piece of historical information by now accepted. As regards the position of the block in the architrave, its reworking raises numerous questions. If it did not move far from where it was found, it was used at the south-east corner of the portico. That would also reflect the progress of the construction of the stoa, which began on the north (inscription of Hadrian) and continued southwards, terminating with the name (perhaps) of the new (now) imperial couple.

The study of the water supply system of the western sector of the agora made it possible to survey the numerous clay pipes of the imperial phase which, coming from the aqueduct, distributed the water by branching out or running along the stylobate, and the decidedly earlier (late archaic-classical) the spring within the open area of the agora. It was enclosed in a small rectangular basin oriented north-south, and on the south side opened in a channel with a marked gradient (about 20 cm in one 5-m stretch!) (Fig. 5). The basin is of masonry and has the bottom covered with limestone slabs and well fitted. The canalization too, 1.08 m deep and 0.55 m wide, is faced with slabs on bottom and sides, with smaller slabs on top, these with frequent gaps to allow inspection. We know nothing of how the basin was covered, but, since it had to be protected from all kinds of pollution, it could only have been made to isolate the underlying space from the outside. The groundwater coming up through the joins of the bottom filled the basin and ran through the canalization, as occurs even today, depositing lime. The lime which left sediment in the canalization until it filled it (as observed in the stretch that was opened and cleaned) appeared associated with potsherds only on the bottom and beneath the cover. From the point of view of typology and chronology, the pottery fragments (Fig. 6) found at lower and higher levels seem quite homogeneous. Thus the spring must not have been active for very long; not, I believe, beyond the proto-classical period, when the agora itself may have been taking shape. Through the channel, the system probably included a second collecting basin at a lower level; even though it has been only partially brought to light, it appears truly sophisticated. One final and general observation: whether it was a question of catching groundwater with a resurgence or else with wells, this sector of the peninsula was one of the most suitable, as the repeated related activities of the inhabitants document over a long period (from the late archaic spring to the Byzantine wells).

In addition to the field research presented, the season included such other activities as the study of different kinds of material and restoration, but I will leave the details for the written report.

Francesca Curti (a researcher the Department of Sciences of Antiquity at the University of Florence) completed, with the photographer, the documentation

needed for the publication (edited with Alessandra Parrini) of the Attic red-figure pottery from Iasos: a significant assemblage which, in addition to the attributions and the iconographic reading, indicates the possibility of new and more in-depth hypotheses on the commercial relationships between Athens and Caria (Iasos in particular) in a historic phase of great complexity.

The black-glazed pottery of the fifth and fourth centuries B.C., Attic and not, was studied by Silvia R. Amicone, notably the fragments belonging to the “delicate class” of Athens and the “coral red”. Dr Amicone took samples to analyse in the laboratories of University College London, Archaeology Department, where she holds a fellowship in Technology and Analysis of Archaeological Materials.

Giulia Lodi, as point of departure for a general study of amphora stamps, collected all the information useful for creating a computerized specific *corpus*. She also catalogued some transport containers dating to the end of the sixth to the fifth century B.C. found in the agora (archaic fountain) and in the so-called eastern basilica.

Flavia Giberti continued the work on the workshop complex of the Roman period brought to light in 1961-67 near the prehistoric necropolis, thus in the suburban area. The many questions connected to the building (starting with what was produced there and for how long?) led her to isolate the diagnostic materials found in some specific sectors of the construction, namely the open courtyard and some of the rooms giving onto it.

In the study of the so called Caesareum, and for her own doctoral research at the University of Genoa, Simona Contardi documented the excavation materials most significant stratigraphically and thus best suited to indicate the phases of frequentation of the building. She had already analysed its architectural characteristics and building techniques.

The research of Daniela Baldoni, preliminary to publication, focused on the materials from the necropolis brought to light in 1988 behind the Mission house, the cistern of the “Byzantine” tower of the port (excavated the same

year), and the group of fourth/third centuries B.C. tombs located on the ridge of the western port.

S. Angiolillo, following the intervention on the frescoes of the House of the Mosaics presented in one of the days of the international conference on Roman painting held in Ephesus (XI. Internationales Kolloquium. Antike Malerei zwischen Lokalstil und Zeitstil?), documented, with our colleagues Giuman and Pilo, some of the mosaic pavements of the city and the materials found in the course of the most recent excavations in the House of the Mosaics.

G. Maddoli, M. Nafissi, R. Fabiani, and E. Maurizi worked on and made casts of some of a group of inscriptions, notably (and subsequently on cleaning and consolidation) of the important Hellenistic text found in 2009 which speaks of the sale of the priesthood Magna Mater.

The architects D. Peirano and E. Garberoglio were involved at Iasos because of a project that had previously taken them to Hierapolis. The project concerns the study of the liturgical furnishings of the Christian basilicas, the reconstruction of religious practices and ritual spaces. At Iasos, they examined the basilicas in the agora and on the acropolis and surveyed what remains of the interior furnishings, for some of which (for example, the pulpits) they formulated new hypotheses of reconstruction.

M. Manara made a graphic reconstruction of the western stoa of the agora and a series of plates referring specifically to the part of the dipylon and the apsed building located in the centre of the passage.

The architects Masturzo and Vittori started the survey of the theatre (dating, as is known, to the fourth century B.C.). N. Masturzo also updated the general plan of the agora and, as specifically requested by the doctoral program at the University of Perugia, department of Ancient History, surveyed a group of Hellenistic inscribed blocks belonging to buildings in the agora and its immediate vicinity.

Michela Bartolotti worked on the restoration of a part of the marble slabs found in 2008 in room B2 of the agora: the fragments, mostly rectangular,

some quite large and with cornice, were sorted, identified, assembled, and in part cleaned, consolidated, and put back together.

Finally, with his usual expertise Devrim Bekret restored bronze objects (weapons, instruments, tools, coins), reassembled exposed stone elements that had deteriorated over the winter (in the agora: a column, a door post, other architectural blocks), consolidated the opus sectile pavement of the monumental access that connected the eastern stoa of the agora with the peninsula quarters (the pavement was later re-covered with sand and thin coat of cement), removed the lime patina from the inscribed and/or clay surfaces, reassembled pottery shapes.

To sum up, it was a campaign of intense work, made still more profitable by the presence of Dr. Mustafa Akaslan of the Isparta Museum as government representative and of the vice director, Dr. Gürkan Ergin, who came to us from Istanbul, where he works at the Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü/ Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı. I thank both for the support and interest with which they took part in the Mission's activities. I thank the General Direction of the Ministry of Culture and Tourism, the director and our colleagues at the Milas Museum, the Italian Foreign Minister, and the numerous friends who support us.

In the course of the last campaign, there emerged in all its complexity a problem underestimated until now at Iasos: the "coexistence" in one archaeological site of trees, some spontaneous, with an ongoing dig: not with the concluded excavation of a monumental area, where the requirements of exploitation and maintenance are very different, but, I repeat, an ongoing dig. The theme is of general interest and, in my humble opinion, the rules would require some alteration or updating that make them more elastic and that take account of the fact that, in general, the tree came after the levels and the remains on which it rooted and damaged. I therefore hope that also this not secondary question gets new attention through the elaboration of more functional procedures.

Translation: Maureen Fant

Fig. 1: Iasos. Plaques from a corselet (corazzina).

Fig. 2: Iasos. Late Hellenistic statue.

Fig. 3: Iasos. Lead medal.

Fig. 4: Iasos. Architrave block with inscription from the agora.

Fig. 5: Iasos. The spring-fountain.

Fig. 6: Iasos. Late archaic lamp from the spring's channel.

SEYİTÖMER HÖYÜK 2010 YILI KAZISI

A.Nejat BİLGEN*

Gökhan COŞKUN

Zeynep BİLGEN

Asuman KURU

Nazan YÜZBAŞIOĞLU

F. Çağım ÖZCAN

Semra ÇIRAKOĞLU

Sevcan SİLEK

Seyitömer Höyüğü, Kütahya il merkezinin 25km. kuzeybatısında, Seyitömer Linyit İşletmesi Müessesesi Müdürlüğü (SLİ) rezerv sahasında, eski Seyitömer Kasabası'nın bulunduğu alan içerisinde yer almaktadır (Resim: 1-2). 1989 yılından ilk kez Eskişehir Müzesi Müdürlüğü, 1990-1995 yıllarında Afyon Müzesi Müdürlüğü tarafından kazı çalışmaları yürütülmüştür¹. 2006 yılından² bu yana Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. A. Nejat Bilgen başkanlığında kazılar sürdürülmektedir.

2010 yılı kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve

* Prof. Dr. A. Nejat BİLGEN, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Merkez Kampus, Tavşanlı Yolu 10. km. 43100-Kütahya/TÜRKİYE, anbilgen@dumlupinar.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Gökhan COŞKUN, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Merkez Kampus, Tavşanlı Yolu 10. km. 43100-Kütahya/TÜRKİYE, gokhan.coskun@hotmail.com.

Öğr. Grv. Zeynep BİLGEN, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Merkez Kampus, Tavşanlı Yolu 10. km. 43100-Kütahya/TÜRKİYE, zeynepatar@yahoo.com.

Arş. Grv. Asuman KURU, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Merkez Kampus, Tavşanlı Yolu 10. km. 43100-Kütahya/TÜRKİYE, asumankuru@gmail.com.

Öğr. Grv. Nazan YÜZBAŞIOĞLU, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Merkez Kampus, Tavşanlı Yolu 10. km. 43100-Kütahya/TÜRKİYE, nyuzbasioglu@mynet.com.

1 Aydın 1991: 191-204; Topbaş 1992: 11-34; Topbaş 1993: 1-30; Topbaş 1994: 297-310; İlaslı 1996: 1-20.

2 Bilgen 2008: 321-332.

Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 14.04.2010 tarih ve 79547 sayılı izinleriyle, 10 Mayıs 2010 tarihinde başlatılmış, 10 Kasım 2010 tarihinde tamamlanmıştır³.

Bu yıl gerçekleştirilen kazılar sonucunda stratigrafik bir değerlendirme yapmak gerekirse; seramikler üzerindeki inceleme ve analizler sonuçlarının verileri ile aşağıdaki tarihlendirmeler yapılabilmektedir:

I. Tabaka (Roma Dönemi).

II. Tabaka (Hellenistik Dönem: M.Ö. 334-30).

II-A: Geç Evre.

II-B: Erken Evre.

III. Tabaka (Akhaemenid Dönemi: M.Ö. 500-334).

III-A: M.Ö. 4. yüzyıl (400-334).

III-B: M.Ö. 5. yüzyıl.

3 Projenin 2010 yılındaki beşinci sezon kazı çalışmaları Türk ve yabancı öğrenciler, öğretim elemanları ve 250 işçiden oluşan bir ekiple yürütülmüştür. 2010 kazı çalışmalarına; Dumlupınar Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü başkanı ve Seyitömer Projesi başkanı Prof. Dr. A. Nejat Bilgen ile öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Gökhan Coşkun, öğretim görevlileri Nazan Yüzbaşıoğlu, Sevcan Silek, araştırma görevlileri Asuman Kuru, Fatma Çağım Özcan, Semra Çırakoğlu, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü Öğretim Görevlisi Restoratör Öğr. Gör. M. Birol Akalın, Kütahya Meslek Yüksek Okulu'ndan Öğretim Görevlisi Mimar Bahadır Dikmen, Arkeolog-Desinatör Ebru Erdoğan, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü yüksek lisans öğrencileri, Bayram Uygun, Neşe Burçak, Osman Vuruşkan, Cansu Topal, Ayça Avcı; arkeologlar, Hayrettin Sayar, İsa Solmuşgöl, Muhammet Sait Girgeç, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri, Hüseyin Usta, Fatih Durgu, Mehmet Oruç, Hülya Torun, Dilek Karaoğlu, Serhat Kurt, Ahmet Rasim Dağlı, Kayhan Akkaya, Selçuk Öncü, Fadime Arslan, Songül Karabıçak, Sevilay Koç, Şeref Güran, Özlem Bilici, Zeliha Erik, Muhammet Göger, Hüseyin Yücel, H. Sedanur Yılmaz, Burak Altınel, M. Metin Taşçı, Fehmi Yaşar, Arzu Hazal Şahin, Yağmur Yurdakul, Nuriye Özcan, R. Özge Akın, Asuman Gökçek, Gonca Hançer, Gamze Gözet ve Dumlupınar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencisi Desinatör Beyza Şenkuyumcu katılmışlardır. Ayrıca, *The University at Buffalo* (SUNY), *The State University of New York-ABD Department of Classics, Ancient Near Eastern Archaeology* öğrencisi C. Goodman Reed bir haftalık süre ile kazı çalışmalarına katılmıştır. (Kazıda işçi statüsünde yüksek lisans öğrencileri, Umut Kapıcı, Burcu Özdemir, Fatih Baytaroğlu, Restoratör Erdoğan Aktaş, Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü öğrencisi Gürkan Cihangiz ve Ressam Kadir Taştepe, lisans öğrencileri Bahar Özay, Gözde Köymen de yer almıştır.) Bakanlık temsilcileri, 10 Mayıs-20 Ağustos 2010 tarihlerinde Efes Müzesi'nden Arkeolog Lale Pancar, 20 Ağustos-28 Eylül 2010 tarihlerinde Eskişehir Müzesi'nden Arkeolog Dilsun Işkur, 28 Ağustos-10 Kasım 2010 tarihlerinde Anadolu Medeniyetler Müzesi'nden Arkeolog Yıldız Şahin'dir.

IV. Tabaka (Orta Tunç Çağı)⁴.

IV-A: Geç Evre: (M.Ö. 1750-1700)

IV-B: Orta Evre: (M.Ö. 1790-1750)

IV-C: Erke Evre: (M.Ö. 20. yüzyıl-19. yüzyıl)

V. Tabaka (Erken Tunç Çağı: M.Ö. 3000-2000).

V-A: Erken Tunç Çağı III (M.Ö. III. binyılın yak. 2. yarısı)

Höyük üzerinde ve höyüğün konisinin çevresinde yapılan bu yılki çalışmalar, Akhaemenid Dönem, Orta Tunç Çağı ve Erken Tunç Çağına ait kültür tabakalarını kapsamaktadır.

III. TABAKA (AKHAEMENİD DÖNEMİ) (Plan: 1)

2 No.lu Sur Duvarı: Teras-sur duvarının güneybatı kısmı önceki yıllarda, G, T ve ZG sektörlerinde güneydoğu kesimi ise bu yıl açığa çıkarılmıştır. Höyüğün kuzeybatı ve güneybatı yönlerinde çevreleyen sur duvarı G sektörü H-6; M sektörü I-6, J-6; ZG sektörü I-5, J-5; T sektörü K-6, L-6, BB sektörü M-7; CC sektörü M-8, N-9, N-8, N-7 plan karelerinde yer almaktadır. Duvar kalınlığı ortalama 2.10m., uzunluğu ise 48.09m. olan surun arka yüzü dolgu toprak ile doldurulmuş; duvarın her bir taş sırası içe doğru kaydırılarak duvara eğim verilmiştir. Ayrıca söz konusu duvarın Helenistik Dönemde de kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.⁵

5 No.lu Teras-Sur Duvarı: Büyük bir kısmı AA sektörü L-14 plan karesinde, sadece güney ucu GG sektörü M-16 plan karesinde yer almaktadır. Höyüğün güneydoğu yamacında bulunan duvar 7.40m. uzunluğunda ve 1.10m. kalınlığında korunmuştur. Kuzeydoğu-güneybatı uzantılı ve büyük blok taşlarla yükseltilmiş duvarın aksı ve taş işçiliği, duvarın 2 No.lu Teras-Sur Duvarı'nın devamı olabileceğini düşündürmektedir. Büyük bir ihtimalle

4 Orta Tunç Çağı, OSL (Optik Uyarılmayla Lüminesans) tekniği ile tarihlendirilmiştir. Üç evreden de ayrı ayrı alınan seramik örneklerinin analizleri sonucu tarihlendirme gerçekleştirilmiştir.

5 Bilgen, 2011, s.376.

bu teras-sur duvarı höyüğün etrafının büyük bir kısmını ya da tamamını çevreliyordu.⁶

6 No.lu Teras Duvarı: DD sektörü, N-10 plan karesinin kuzeybatısında yer almaktadır. Duvar 5.00m. uzunluğunda, 0.25m. kalınlığında olup ön yüzünde yer yer sıva izleri görülmektedir.⁷

IV. TABAKA (ORTA TUNÇ ÇAĞI)

Bu yıl Orta Tunç Çağının hem B hem de C evrelerine tarihli yapılar açığa çıkarılmıştır. Daha önceki yıllarda olduğu gibi bu yıl da söz konusu tabakanın yapılarındaki mimarî anlayışın değişiklik göstermediği görülmektedir.

IV-B EVRESİ (Plan: 2)

Mekânlar: Höyük konisinin üstünde yer alan mekânlar 63 ve 64 No.lu mekânlardır. 64 No.lu mekân bu evreye tarihli diğer mekânlardan farklılık göstermektedir. Kuzeybatı köşesinde, taban üzerinde çok sayıda buluntu ele geçirilmiştir. Söz konusu buluntular arasında metal ve taş âletler, metallerin saplarını oluşturan kemik ve ahşap saplar, çeşitli metallerden süs eşyaları yer almaktadır. Buluntuları sınıflandırmak gerekirse; dört adet bronz balta, iki adet bronz mızrak ucu, bir adet bronz hançer, bir adet bronz dirgen, iki adet bronz bilezik, bir adet bronz iğne, altı adet bronz halka, bir adet bronz bıçak, tarım âleti olabileceği düşünülen bir adet bronz obje, kazıyıcı ya da delici olarak kullanılmış dokuz adet bronz âlet; iki adet altın küpe, üç adet altın halka, üç adet altın obje; iki adet kurşun bilezik, üç adet kurşun obje; bir adet taş balta, bir adet taş obje; iki adet metal cürufu; üç adet ahşap sap, bir adet kemik saptır. Sözü edilen mekânın içindeki buluntular, yapının önemli bir şahsa ait olabileceği yönündeki düşünceleri oldukça desteklemektedir.

Höyüğün kuzeybatı yamacında da bu evreye tarihli beş mekân (65, 66, 67, 68, 69 No.lu mekânlar) ortaya çıkarılmıştır. Yamaçta yer almalarından ötürü

6 Bilgen, 2011, s.377.

7 Bilgen, 2011, s.377.

kuzey duvarları epeyce tahribat görmüş mekânlar, evrenin yamaç yerleşimini anlamamız açısından önemlidir.⁸

Mezarlar: IV-B evresine ait mezarlardan üçü basit toprak mezardır. Söz konusu mezarlardan ikisi höyüğün kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultulu, hocker pozisyonunda ve birbirlerine bakar vaziyette yerleştirilmiş iki insan iskeleti ortaya çıkarılmıştır. Mezarın doğusunda bulunan iskeletin kulak hizasında iki adet bronz küpe, batıdaki iskeletin de kulak hizasında bir adet kurşun küpe ele geçirilmiştir. Bu alanda yer alan diğer bir mezardaki iskelet ise güneydoğu-kuzeybatı doğrultuludur. Hocker pozisyonundaki iskeletin kafatası altında kurşun bir küpe ele geçirilmiştir.

Bu evreye ait diğer bir mezar türü de çömlek mezardır. Tek bir örnekle temsil edilen mezar höyüğün doğusunda yer almaktadır. 48 No.lu mekânın kuzey kesiminin alt dolgusunda açığa çıkarılmıştır. Çömlek ve içine yerleştirilmiş iskelet kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu olup iskeletin bir bebeğe ait olduğu anlaşılmaktadır.⁹

IV-C Evresi (Plan: 3)

Bu yıl yapılan çalışmalarda IV-C evresine ait yapıların bir önceki yıl açığa çıkarılan yapılarla karşılaştırıldığında; plan olarak farklı bir yapılandırmaya sahip olduğu dikkati çekmektedir. Evrenin kendi içinde yenilediği ve mekânların tadilat evreleri geçirdiği görülmektedir. Özellikle höyüğün güney ve güneybatı kısımlarında bu evrenin birçok kez yenilediği görülmektedir.¹⁰

Teras-sur Duvarları: Höyüğün batısında, kuzeydoğusunda ve güneydoğusunda olmak üzere üç teras duvarı tespit edilmiştir. Batıda yer alan teras duvarı 56.68m., kuzeydoğudaki 17.10m., güneydoğudaki ise 12.30m. uzunluğunda korunmuştur.¹¹

Giriş Yapısı: Kuzey-güney doğrultulu giriş yapısı höyüğün batısında yer almaktadır. 2.45m. genişliğe sahip giriş, kuzey yöndeki 11.28m. uzunluğunda,

⁸ Bilgen, 2011, s.380-386.

⁹ Bilgen, 2011, s.389-391.

¹⁰ Bilgen, 2011, s.392.

¹¹ Bilgen, 2011, s.392.

güney yönündeki 44.21m. uzunluğunda, kalınlıkları 1.21-0.96m. arasında değişen iki teras duvarı ile desteklenmiştir. Anıtsal bir girişi niteliği gösteren yapının, önümüzdeki yıl kuzey yönünde devamı açılarak, daha net yorumlara varılması umut edilmektedir.¹²

Geçit Yapısı: Höyüğün güneybatısında yer alan, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu geçidin kuzey duvarı 22.80m. uzunluğunda, duvar kalınlığı ise 0.65-0.90m. arasında değişmektedir. Güney duvarı 16.40m. uzunluğunda, duvar kalınlığı 0.60-0.70m. arasında değişiklik göstermektedir. Büyük-kaba taşların yanı sıra ince-yassı taşların da kullanıldığı, dolayısıyla düzenli bir duvar örgüsüne sahip olmadığı söylenebilir.¹³

MEKÂNLAR

Depo Odaları: 2010 kazı sezonunda depo odası olarak kullanım gördüğü tespit edilen toplamda 22 yapı bulunmuştur.

CC sektörü M-9, DD sektörü M-10, N-10, N-11 ve EE sektörü N-12 plan karelerinde yer alan on dört adet mekân (22-35 No.lu Mekânlar) bir komplekse ait olmalıdır. Kuzeyde 32.48m. uzunluğundaki bir teras duvarına dayandırılmış mekânların depo odası olarak kullanılmış olabilecekleri düşünülmektedir. Ne birbirlerine ne de dışarıdan onlara bağlanan bir girişi tespit edilmiştir. Mekânlara üstten girilmiş olabileceği ihtimal dâhilindedir. Bitişik olarak inşa edilmiş mekânlar büyük bir yangın geçirmiştir.¹⁴

Yaşam Mekânları: Bu yıl yapılan çalışmalarda yaşam mekânı olarak işlev görmüş toplamda 32 mekân açığa çıkarılmıştır. Bu bildiri metninde sadece birkaçından (48, 71, 74 ve 76 No.lu Mekânlar) ayrıntılı olarak bahsedilecektir.

48 No.lu Mekân: Güney kısmı U sektörü, K-9 plan karesinde, kuzey kısmı ise N sektörü J-9 plan karesinde yer alan mekânın boyutları 2.30x2.90m.dir. Doğu duvarı 1 No.lu teras duvarına dayandırılmıştır. Mekânın girişi 1.00m.

¹² Bilgen, 2011, s.393.

¹³ Bilgen, 2011, s.394.

¹⁴ Bilgen, 2011, s.398-405.

genişliğinde, batı kesimdedir. Sıkıştırılmış topraktan yapılmış taban, doğu-batı yönlü eğime sahiptir.

Yangın geçirmiş mekânın tabanı üzerinde bir adet küp, bir adet çömlek, bir adet bronz balta, bir adet bronz mızrak ucu, bir adet bronz halka, bir adet bronz iğne, bir adet bronz obje, altı adet altın bilezik ve dokuz adet altın küpe, bir adet bronz küpe, bir adet ağırlık parçası ele geçirilmiştir. Ayrıca güney duvarının kaldırılması sırasında iki adet bronz balta, iki adet bronz orak, bir adet bronz mızrak ucu, bir adet bronz keski, bir adet bronz bız (kemik saplı) ele geçirilmiştir.¹⁵

71 No.lu Mekân: Mekânın büyük bir kısmı R sektörü J-14 plan karesinde, batısı P sektörü J-13 plan karesinde, güneydoğu köşesi de Z sektörü K-14 plan karesinde yer almaktadır. Boyutları 10.80x9.80m. olan mekân üç odadan oluşmaktadır.

A Odası: Boyutu 6.50x6.40m. olan oda, mekânın ana odasıdır. Kuzeybatısında 2.10 x 1.30m. boyutunda bir fırın yer almaktadır.

Oda girişinin hemen önünde, batı-doğu doğrultulu bir insan iskeleti (1 No.lu iskelet) bulunmaktadır. Sirt üstü, bacakları açık vaziyetteki iskeletin kolları göğsü üzerinde kıvrılmıştır. Kuzeybatıda sadece bacak kemikleri korunmuş bir insan iskeleti (2 No.lu iskelet) daha ortaya çıkarılmıştır.

Oda içerisinde beş çömlek ele geçirilmiştir. Bunlar 1 No.lu iskeletin kuzeyinde, odanın batısında, ortasında, doğusunda, kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kuzeybatıda bir çanak, kuzeyde ve batıda olmak üzere iki dibek, batıda pişmiş toprak bir düğme ele geçirilmiştir.

B Odası: Mekânın güneydoğusunda yer almaktadır. Boyutu 3.10x2.50m., tabanı taş döşemelidir. Yenileme evresinde ise taş taban üzeri sıkıştırılmış topraktan tabanla kaplanmıştır. Oda tabanı üzerine yayılmış vaziyette yanmış tahıllar ve pişmiş toprak bir ağırsak ele geçirilmiştir.

C Odası: Mekânın kuzeydoğusunda yer alan oda 4.60x2.70m. boyutundadır. Odanın güneybatı köşesinde bir yonca ağızlı testi ele geçirilmiştir. Bu testi

15 Bilgen, 2011, s.416.

içerisinde dört altın küpe, iki altın bilezik, iki gümüş bilezik, yedi parçadan oluşan kolye taneleri bulunmuştur. Ayrıca sözü edilen testinin ağzı kil bir tıkaçla kapatılmıştır (Resim: 4). Odanın kuzeyinde de pişmiş toprak bir hilâl ağırlık ele geçirilmiştir.

Mimarî öğeler ve buluntulara bakıldığında mekân büyük bir yangın geçirmiştir. A odası içindeki insan iskeletleri ve bu iskeletlerin konumu, bir depremin gerçekleşmiş olabileceğini göstermektedir.¹⁶

74 No.lu Mekân: R sektörü, I-15 plan karesinin kuzeyinde yer alan mekân 7.50x4.10m. boyutundadır. A ve B odaları olmak üzere iki odadan oluşmaktadır.

A Odası: Mekânın kuzeyinde yer alan oda 2.90x2.60m. boyutundadır. Güneyde 0.90m. genişliğinde, B odasına geçişi sağlayan bir giriş yer almaktadır.

Odanın kuzeydoğusunda taban üzerinde altı adet altın bilezik, iki adet gümüş bilezik, beş adet gümüş kolye tanesi, bir adet gümüş minyatür kap, iki adet gümüş saç iğnesi, iki adet gümüş küpe, bir adet bronz mühür, iki adet bronz balta, bir adet bronz hançer, üç adet bronz kazıyıcı, bir adet bronz boncuk, bir adet bronz âlet, bir adet cam hamuru boncuk, dört adet metal obje, bir adet cüruf ve dört adet çömlek ele geçirilmiştir.

B Odası: Mekânın güneyinde yer alan oda 3.20x2.80m. boyutundadır. Oda içinde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

76 No.lu Mekân: R sektörü, J-14 ve P sektörü J-13 plan karelerinde yer almaktadır. Mekân 13.80x9.30m. boyutunda olup A ve B odaları olmak üzere iki odadan oluşmaktadır.

A Odası: Mekânın doğusunda yer alan oda 8.00x7.50m. boyutundadır. Batı duvarından başlayarak 2.00m. uzunluğunda bir bölme duvarı yer almaktadır. Oda güneybatıda ve doğuda olmak üzere iki girişe sahiptir. Odanın güney ve batı duvarlarında 0.20-0.25m. arasında değişen genişliklerde ahşap delikleri bulunmaktadır. Söz konusu ahşap delikler güney duvarında dört, batı duvarında üç adettir.

16 Bilgen, 2011, s.440-442.

Odanın yaklaşık ortasında 1.30x1.40m. boyutlarında bir ocak yer almaktadır. Ocak at nalı şeklinde olup önünde dairesel şekilli, tabandan 0.05m. yükseklikte bir alana sahiptir. Ocağın güneyinde üç basamaktan oluşan bir platform bulunmaktadır. Platformun batısında da bir bölme mevcuttur. Oval planlı bölme sarı kil ile şekillendirilmiştir.

Odanın batı duvarı önünde de bir bölme yer almaktadır. Bölme düz-plâka taşların dik şekilde yerleştirilmesi ve içine iki adet çömleğin konulması ile inşa edilmiştir. Odanın kuzey duvarı önünde bir platform bulunmaktadır. Tabanı üzerinde, ahşap izlerinin varlığı tabanının ahşap ile döşenmiş olduğuna işaret etmektedir. Platformun içinde ortalama 0.25m. genişliğe sahip kuzey duvarında üç, güney duvarında iki adet dikme deliği mevcuttur. Platformun güney duvarı önünde bir seki yer almaktadır. Bu seki platformun üzerine çıkmak için kullanılmış bir basamak görevi görmüş olmalıdır. A odasının tabanı üzerinde çömlekler, yonca ağızlı testi, pişmiş toprak ağırlıklar ele geçirilmiştir.

B Odası: Mekânın batısında yer alan oda 4.40x4.20m. boyutundadır. A odasına geçişi sağlayan 1.55m. genişliğindeki giriş önünde olasılıkla bir ahşap merdiven kullanılmıştır. Odanın tabanı üzerinde çömlekler ele geçirilmiştir.

Höyük üzerinde bu kazı sezonuna kadar Orta Tunç Çağına ait tespit edilmiş mekânlar arasında en iyi korunmuş mekân olduğu söylenebilir. Yaşam mekânı olarak kullanılmış olan mekânın önemli bir kişiye ait olabileceği düşünülmektedir.¹⁷

Mezar: Bu yıl IV-C evresine ait mezarlar arasında sadece sanduka mezar tekniğiyle yapılmış bir gömü ortaya çıkarılmıştır.

R sektörü, I-14 plan karesinin güneyinde yer almaktadır. Sanduka tekniği ile yapılmış mezar 1.30x0.70m. boyutundadır. Güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu, hocker pozisyonundaki iskeletin güneydoğu köşesinde, kafatası yanında bir çömlek ölü hediyesi olarak bırakılmıştır. İskelete ait olabileceği düşünülen iki adet taş boncuk ise iskeletin boyun kısmında bulunmaktadır.

17 Bilgen, 2011, s.444-445.

Mimarî buluntular arasında mekânlar haricinde silolar ve fırınlar bulunmaktadır. Siloların en çok kullanıldığı evrenin IV-C evresi olduğu görülmektedir. Bu evrede kullanılan silolar genellikle yuvarlak planlı olsa da, dikdörtgen örnekler, planları ile diğer evrelerde görülmeyen bir silo tipini sergilemektedirler. Fırınlar ise diğer evrelerdekiyle tamamen aynı özelliklere sahiptir.

Orta Tunç Çağ IV-C evresine tarihli çok sayıdaki yapı ve buluntunun (Çizim: 1) yanı sıra biri höyüğün güney yamacında diğeri ise güneybatıda dolgu toprak içinden iki adet mühür ele geçirilmiştir. Güney yamaçta ele geçirilen mühür çekiç başlı (Şekil: 1), güneybatıdaki ise *scarabaeus*'tur (Resim: 3).¹⁸

V. TABAKA (ERKEN TUNÇ ÇAĞI) (Plan: 4)

2009 kazı sezonunda höyüğün orta alanında açmış olduğumuz bir sondaj, Erken Tunç Çağı yapı evrelerinin en az üç evreye daha sahip olduğunu göstermektedir. Höyüğün bu tabakaya ait en üst evresinin Erken Tunç Çağı 3'e tarihlendiğini, yapılan karşılaştırmalarla söylemek mümkündür¹⁹. ETÇ 3 mekânlarına işlevsel açıdan bakıldığında, bu yıl on üç yaşam mekânı, altı depo mekânı, beş atölye-yaşam mekânı, üç atölye-depo mekânı, iki depo-yaşam mekânı ve bir saray ortaya çıkarılmıştır.

YAŞAM MEKÂNI

2010 kazı sezonunda ETÇ 3'e tarihli, sadece yaşam mekânı olarak kullanım görmüş yapılardan biri ile ilgili bulgular aşağıda verilmiştir.

36 No.lu Mekân: K sektörü, H-14, H-15 ve G-14 plan karelerinde yer almaktadır. Mekânın boyutu 5.00x11.90m. olup iki odadan oluşmaktadır.

A Odası: Mekânın doğusunda yer alan oda 5.00x6.70m. boyutundadır. Batı

18 Bilgen, 2011, s.473-475.

19 Erken Tunç Çağı tabakasının tarihlendirilmesi için radyo karbon tarihlendirme yöntemleri üzerinde çalışılmaktadır. Bu veriler ışığında önümüzdeki yıllarda ortalama tarihleri söylemek mümkün olacaktır.

yönde, 1.00m. genişliğe sahip bir giriş ile B odasına bağlanmaktadır. Ayrıca doğuda 1.10x2.75m. boyutunda, 0.80m. genişliğindeki bir giriş ile A odasına bağlanan bir koridor yer almaktadır.

Odanın ortasında bir kısmı tabana gömülü olan bir dikme taşı yer almaktadır. Bunun çatı örtü sistemini taşıyan ahşap dikmeyi oturtmak amacıyla kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Ayrıca odanın ortasında sarı kil ile şekillendirilmiş bir ocak yer almaktadır. Ocağın boynuz çıkıntıları üzerinde korunan kısımları dikkate alınarak bir restorasyon gerçekleştirilmiştir. Ocak ile mekânın doğu duvarı arasında kalan alanda, kilden yapılmış bir sehpa yer almaktadır. Sehpanın taban üzerine düştüğü anlaşılmaktadır. Sehpa üzerinden düşmüş olabileceği düşünülen çok sayıda buluntu ele geçirilmiştir.

B Odası: Mekânın batısında yer alan oda 4.70x5.00m. boyutlarında korunmuştur. Odanın kuzey ve doğusunda olmak üzere iki girişi bulunmaktadır.²⁰

YAŞAM-ATÖLYE MEKÂNI

22 No.lu Mekân: I sektörü, G-11 ve H-11 plan karelerinde yer alan mekânın bir kısmı 2009 yılı kazı sezonunda ortaya çıkarılmıştır. Mekân 10.15x9.30m. boyutlarındadır. Sıkıştırılmış topraktan yapılmış tabana sahiptir. A ve B olmak üzere iki odadan oluşmaktadır.

A Odası: Mekânın kuzeyinde yer alan oda 7.30x4.20m. boyutundadır. Odadan B odasına geçiş 1.60m. genişliğinde bir giriş ile sağlanmaktadır. Güneydoğuda 2.00x2.30m. boyutunda bir fırın yer almaktadır. Ayrıca ortada 2.50x2.20m.lik bir alanda ahşap kalıntıları tespit edilmiştir. Kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu birbirini kesen ahşapların çatı konstrüksiyonunun bir parçası olduğu düşünülmektedir. Odanın kuzeyinde ve fırının içine düşmüş vaziyette çok sayıda çanak-çömlek ele geçirilmiştir.

B Odası: Mekânın güneyinde yer alan oda 2.75x5.10m. boyutundadır. Kuzeydoğusunda çok sayıda buluntu ele geçirilmiştir.²¹

20 Bilgen, 2011, s.503-506.

21 Bilgen, 2011, s.526-529.

ATÖLYE-DEPO MEKÂNI

47 No.lu Mekân: Mekânın büyük bir kısmı J sektörü G-12, H-12 plan karelerinde; sadece kuzeybatı köşesi I sektörü G-11 ve H-11 plan karelerinde yer almaktadır.

İlk Bulunan Kullanım Evresi: Mekânın boyutu 3.77x5.00m.dir. Bu kullanım evresinde taban tahribata uğramıştır. Kuzey yönde yer alan girişin de sadece batı kesimi korunmuş olup genişliği tespit edilememektedir.

İkinci Bulunan Kullanım Evresi: Mekân 3.77x5.00m. boyutundadır. Güneybatı köşede ve kuzeyde olmak üzere iki platform; kuzeydoğu köşede bir bölme yer almaktadır.

Güneybatıdaki platformun ölçüsü 1.16x2.08m.dir. İnce-yassı taşlar ile yapılandırılmış platformun üzeri sarı kil ile sıvanmıştır. Kuzeyde yer alan platform ise 0.86x1.08m. boyutlarındadır. İnce-yassı taşlar ve en üstte büyük bir plâka taş ile şekillendirilmiş platformun üzeri sarı kil ile sıvanmıştır. Mekânın kuzeydoğu köşesindeki bölme 0.80x1.50m. boyutlarındadır.

Mekânın ortasında 1.03x0.40m.lik bir alanda yanmış ahşap kalıntılarına rastlanmıştır. Doğu-batı yönlü büyük iki hatıl arasında, bu hatılların üzerinden geçen daha ince hatıllar yerleştirilmiştir. Sözü edilen ahşap kalıntıların çatı konstrüksiyonunun bir parçası olabileceği düşünülmektedir.

Mekân içinde çok sayıda çanak-çömlek, pişmiş toprak ağırlıklar, deniz kabuğundan boncuklar, fırçalar, ağırşaklar ele geçirilmiştir.²²

SARAY KOMPLEKSİ

Höyüğün batısında yer alan yapı, etrafındaki depo odaları, mimarî öğeleri ve buluntuları açısından diğer mekânlardan oldukça farklılık göstermektedir. Mevcut veriler bu yapının bir saray kompleksine ait olduğu düşündürmektedir. Bu yapıya bağlı olan diğer depo ve yaşam mekânları, önümüzdeki yıl tamamen ortaya çıkarılacak; böylece saray kompleksi ile

22 Bilgen, 2011, s.520-524.

ilgili daha fazla yorum yapılabilir. Ancak burada, sarayın ana mekânını oluşturan 51 no.lu mekân ve ana mekâna bağlı depo odalarından 52 No.lu mekândan bahsederek kompleks ile ilgili ilk bulguları sunmayı amaçladık.

Ana Mekân (51 No.lu Mekân) (Resim: 5) O sektörü J-11, J-10 ve V sektörü K-11 plan karelerinde yer almaktadır. Duvarları kil ile sıvanmış ve sıva birçok kez yenilenmiştir. Sıkıştırılmış topraktan yapılmış taban, kuzey-güney yönlü eğime sahiptir. Mekân büyük bir yangın geçirmiştir. A ve B odaları olmak üzere iki odadan oluşmaktadır.

A Odası: Mekânın kuzeyinde yer alan oda, 4.90x8.30m. boyutlarındadır. Kuzeybatıda ve güneyde olmak üzere iki giriş mevcuttur. Kuzeybatıdaki 0.88m. genişliğinde 53 No.lu mekâna, güneydeki 1.50m. genişliğinde B odasına geçişi sağlamaktadır. Kuzeyinde bir ocak bulunmaktadır. Ocağın daire şeklindeki ön kısmı 2.60x1.70m., bu ön kısım ile tabanda bağlanan boynuz şeklindeki yükselti 2.14x0.85x0.50m., daire şeklindeki ön kısım ile boynuz şeklindeki yükseltinin arasında kalan kısım ise 1.63x0.15m. boyutundadır. Kuzeybatıda duvara dayandırılarak yapılmış, 1.35x0.45m. boyutunda bir platform yer almaktadır.

Oda içinden çok sayıda çanak-çömlek (küp, çömlek, testi, çanak, kâse), metal eserler (bronz iğneler, hançer; altın boncuklar, iğneler), on adet silindir mühür (Resim: 8) ele geçirilmiştir.

B Odası: Mekânın güneyinde yer alan oda 5.25x5.00m. boyutundadır. Oda güneydoğuda, batıda ve kuzeyinde olmak üzere üç girişe sahiptir. Sözü edilen odada da küp, testiler, çömlekler, çanak, kâse, tabak, minyatür kaplar ağırlıklar ve fırçalar ele geçirilmiştir.²³

Depo Mekânı (52 No.lu Mekân): O sektörü, I-10 plan karesinin ortasında yer almaktadır. Mekân 3.70x3.00m. boyutundadır. Duvarlar, 0.05m. kalınlığa ulaşan sarı kil ile sıvanmış; bu da sıvanın birkaç kez yenildiğini göstermektedir. Sıkıştırılmış topraktan tabana sahiptir. Mekânın batısında iki bölme yer almaktadır. 1 No.lu bölme 1.40x1.30m. boyutundadır. 2 No.lu bölme, mekânın batı duvarı ve tek sıra kerpiç ile örülmüş 3.15m. uzunluğuna bir duvar ile yapılandırılmıştır. Bölme 3.05x1.40m. boyutundadır.

23 Bilgen, 2011, s.534-538.

Mekânın kuzeydoğu köşesinde, 0.35m. yüksekliğinde bir platform bulunmaktadır. Üzerinde çok sayıda çanak-çömlek (Resim: 7, Çizim: 2) ele geçirilmiştir. Küplerin, çömleklerin, çanak, kâse ve tabakların sayıca üstün olduğu mekânda küplerin içinde karbonlaşmış durumda tahılların bulunduğu tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra bir küp içinde ekmek olabileceği düşünülen yine karbonlaşmış bir kalıntıya rastlanmıştır (Resim: 6).

Kompleksin konumu ile merkezi bir yerde bulunması, höyüğün en üst noktasında yer alması, tapınağa yakın olması, mevcut en geniş mekân olması, diğer mekânlardan daha kalın duvarlara sahip olması, ocağının diğer mekânlardaki ocaktan çok büyük olması, etrafındaki depo odalarının çok sayıda buluntu vermesi; mekân içerisindeki çok sayıdaki buluntu arasında altın rozetler, altın-bronz saç iğneleri, on adet silindir mühür ve binlerce boncuğun yer alması, bize bu kompleksin önemli bir yöneticiye (bir beye) ait olabileceğini ve dolayısıyla da bir saray olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.²⁴

SONDAJ ÇALIŞMALARI

Höyük konisinin batısında açılan altı sondaj ile yayılım alanı tespiti çalışmaları, höyüğün oldukça geniş alanlarda yerleşim gördüğünü göstermektedir. Söz konusu alanlarda Osmanlı-Selçuklu Döneminden başlayarak Orta Tunç Çağına kadar iskânın devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar ile birlikte, önümüzdeki yıllarda yapılacak çalışmaların aynı anda farklı alanlarda yürütülmesi gerektiği sonucu doğmaktadır.²⁵

SONUÇ

2010 yılındaki çalışmalar sonucunda, Orta Tun Çağı A evresinde 30 adet, B evresinde 69 adet, C evresinde 80 adet olmak üzere bugüne kadar toplam 179 adet Orta Tunç Çağı mekânı saptanmıştır. Erken Tunç Çağına ait yapılar ise 53 adettir. Bu yıl yapılan kazı çalışmaları sonucunda tespit edilen Akhaemenid, Orta Tunç Çağı ve Erken Tunç Çağına ait eserlerin 3871 adedi etütlük, 1287 adedi envanterlik olarak kaydedilmiştir. Ortaya çıkarılan tüm mimarî öğeler bilgisayar ortamında *AutoCad* programı ile çizilerek ve

²⁴ Bilgen, 2011, s.539-543.

²⁵ Bilgen, 2011, s.553-554.

fotoğraflanarak belgelenmiştir. Ayrıca eserler arasında küçük buluntuların 919 adedi, profillerin ise 470 adedinin çizimi tamamlanmıştır. Önümüzdeki yıl yapılacak kazı çalışmalarında IV. tabaka yapılarının ve V. tabakanın A evresi yapılarının kaldırılması planlanmaktadır. Erken Tunç Çağına tarihli alt evrelerin ve yamaçlardaki Akhaemenid Dönemi ve Orta Tunç Çağı yapılarının tespit çalışmaları 2011 yılı çalışmaları arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

AYDIN 1991

Aydın, N., "Seyitömer Höyük Kurtarma Kazısı 1989" *I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 19-10 Mayıs 1990 Ankara, 1991, 191-204.

BİLGİN 2008

Bilgin, A.N., "Seyitömer Höyüğü 2006 Yılı Kazısı" *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 28 Mayıs-1 Haziran 2007 Kocaeli, 2008, 321-323.

BİLGİN 2011

Bilgin, A. N., Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2006-2010), Kütahya, 2011.

BİLGİN 2011

Bilgin, A. N., vd. Archaeological Research in Western Central Anatolia, *The IIIrd International Symposium of Archaeology*, 8-9 March 2010, Kütahya

İLİSLİ 1996

İlâslı, A., "Seyitömer Höyüğü 1993 Yılı Kurtarma Kazısı" *VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 24-26 Nisan 1995 Didim, 1996, 1-20.

TOPBAŞ 1992

Topbaş, A., "Kütahya Seyitömer Höyüğü 1990 Yılı Kurtarma Kazısı" *II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 29-30 Nisan 1991 Ankara, 1992, 11-34.

TOPBAŞ 1993

Topbaş, A., "Seyitömer Höyüğü 1991 Yılı Kurtarma Kazısı" *III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 27-30 Nisan 1992 Efes, 1993, 1-30.

TOPBAŞ 1994

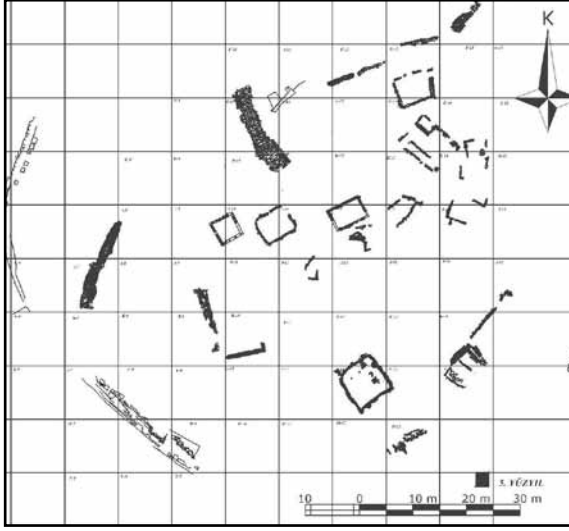
Topbaş, A., "Seyitömer Höyüğü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı" *IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 26-29 Nisan 1993 Marmaris, 1994, 297-310.

Resim 1: Seyitömer Höyüğü'nün SLİ içindeki konumu

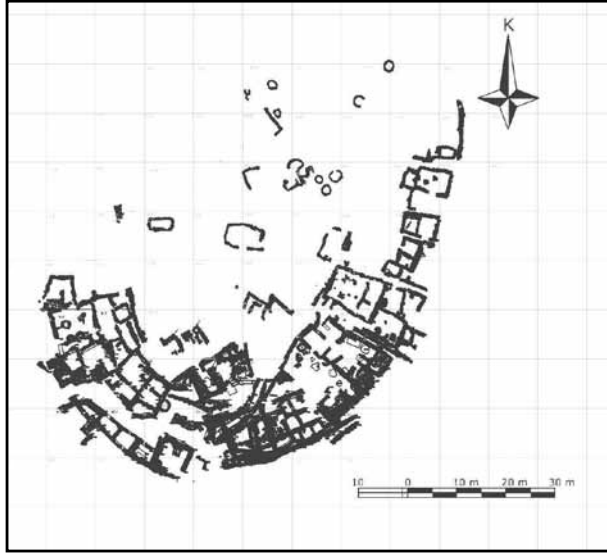
Resim 2: Seyitömer Höyüğü'nün doğudan görünümü

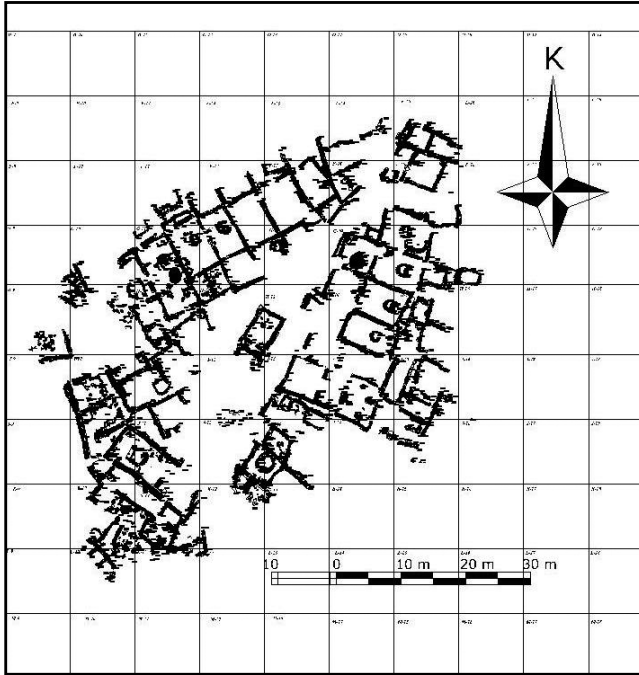
Plan 1: Akhaemenid Dönem (M.Ö. 5. y.y.)

Plan 2: Orta Tunç Çağ IV-B Evresi

Plan 3: Orta Tunç Çağ IV-C Evresi

Plan 4: Erken Tunç Çağ V-A Evresi

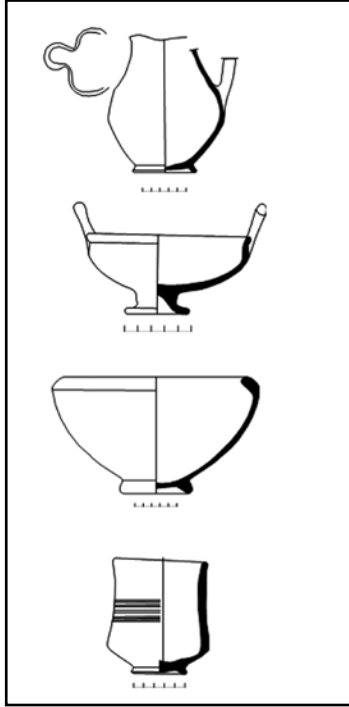
Şekil 1: Orta Tunç Çağ-Çekiç başlı mühür

Resim 3: Orta Tunç Çağ-Scarabaeus

Resim 4: Orta Tunç Çağı metal eserleri

Çizim 1: Orta Tunç Çağı seramik örnekleri

Resim 5: Saray kompleksinin ana mekânı

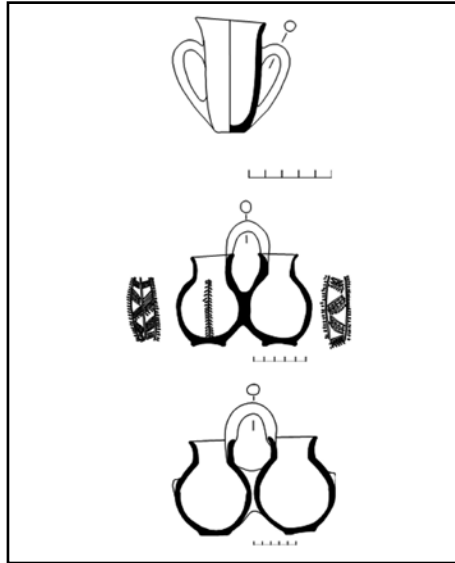
Resim 6: Saray kompleksinin depo mekânında bulunan ekmek kalıntıları

Resim 7: Saray kompleksinin depo mekânında ele geçirilen depas

Resim 8: Erken Tunç Çağı silindir mühür örnekleri

Çizim 2: Erken Tunç Çağı seramik rnekleri

Kyzikos antik kenti, Balıkesir İli Erdek İlçesi sınırları içinde, Antik Dönemde Arktonnesos (Ayı Adası) ya da Arkton Oros (Ayılar Dağı) olarak anılan Kapıdağı Yarımadası'nın anakara ile birleştiği kıstağın güney ucuna yakın kısımda, Erdek-Bandırma karayolu üzerinde yer almaktadır.

Antik kentteki 2010 yılı kazı çalışmaları 08 Temmuz-17 Ağustos 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir¹. Erdek Özel İdare Müdürlüğü'ne para aktarımının yapılması ve Bakanlık temsilcisi olarak Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan Elif Kavas'ın görevlendirilmesi üzerine kazıya başlanmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Erdek Belediyesi'nin maddî katkılarıyla sürdürülen 2010 yılı kazı çalışmaları esas olarak Hadrianus Tapınağı'nda yoğunlaştırılmasına karşın, ayrıca Bakanlıktan gelen yazılar doğrultusunda sit alanıyla ilgili çalışmalar da yapılmıştır.

Hadrianus Tapınağı Kazı Çalışmaları

2006-2009 yıllarında tapınağın doğu ön ve güney uzun yönde çalışmalara devam edilirken 2010 yılı çalışmaları tapınağın sadece güney uzun yönünde batıya doğru yapılmıştır. Daha önceki yıllarda kazılan, ancak otlarla kaplanmış alan temizlenmiş, hem gelen ziyaretçilere daha düzenli bir alan

* Yrd.Doç.Dr. Nurettin KOÇHAN, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 25240-Erzurum/TÜRKİYE
Yrd.Doç.Dr. Korkmaz MERAL, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 25240-Erzurum/TÜRKİYE

1 Başkanlığımızdaki kazıya Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden Yrd.Doç.Dr. Korkmaz Meral, doktora öğrencisi Hacer Motor, yüksek lisans öğrencileri Ahmet Cüneydi Has ve Ahmet Tercanlioğlu ile lisans öğrencilerinden Yaşar Arlı, Selçuk Karaduman, Ayşe Yıldırım, Burçin Tülü, Asiye Erdoğan, Leyla Kılıç ve Yağmur Burcu Gençarslan katılmıştır. Kazı çalışmalarına izin veren, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, kazımızı destekleyen, Balıkesir Valiliğine, Erdek Belediye Başkanlığı'na, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na, Bakanlık temsilcisi Elif Kavas'a ve kazı ekibine teşekkür ederim.

sunulmuş, hem de çıkan buluntuların sağlıklı değerlendirilmesi için kareleme çalışmaları yenilenmiştir.

Güney uzun yönünde kazıya 25 A-D açmalarından başlanmış ve batıya doğru 31 A-E açmalarının bir bölümüne kadar kazılmıştır (Çizim; Resim: 1-2). Bu açmalarda geçen yıl olduğu gibi bu yıl da tapınağın stylobatı ile üst yapısına ait bezemeli mimarî parçalar, frize işlenmiş olan insan ve hayvan figürlerinin vücutlarına ait parçaların yanı sıra ayrıca 196 adet sikke bulunmuştur.

2006-2009 yıllarında devam eden çalışmalarda tapınağın güneybatı köşesi ortaya çıkarılamamıştı. En azından tapınağın uzunluğunu tam olarak tespit etmek amacıyla 2010 yılı çalışmaları sadece güney uzun yönde yoğunlaştırılmış ve güneybatı köşenin kuzeye döndüğü kısım belirlenebilmiştir (Resim: 2). Tapınağın güneybatı köşesinde 28/29 D açmalarının birleşme yerinde krepisin kuzeye döndüğü belirlenmiştir. Bunun üzerine zemin seviyesindeki merdiven basamağının 28/29 D açmalarının birleşme yerinde mermer zemin döşemesi ile birleştiği kısımdan doğuda 6 D açmasında alt krepisin basamağının mermer zemin döşemesi ile birleştiği kısma kadar alınan ölçüler sonucunda Kyzikos Hadrianus Tapınağı'nın 116.23 m. uzunluğa sahip olduğu tespit edilmiştir (Çizim: 1). Bu ölçüleriyle Anadolu'daki büyük boyutlu tapınaklar² arasındaki yerini almıştır.

Kazılar sırasında bulunan sütun başlıklarına ait parçalardan da anlaşılacağı gibi Korinth düzeninde ve dipteral planlı olduğu düşünülen tapınağın etrafının mermer bloklarla döşeli olduğu tespit edilmiştir³.

Doğu-batı yönünde uzanan 7 adet galeri üzerine oturtulan tapınağın planı ve ölçüleri konusunda net bir bilgiye sahip olmadığımız için, bugüne kadar yapılan çalışmalarda stylobat ölçüsü olarak Ancona'lı Cyriacus'un verdiği 160 x 360 ayak kabul edilmiştir⁴. Cyriacus'un verdiği bu bilgiyi dikkate aldığımızda tapınağın stylobatının 48.84 x 106.56 m. ölçülerinde olması

2 E. Akurgal, *Anadolu Uygurliklari* (1993) 400, 458, Şekil 320, 355.

3 N. Koçhan, "The Temple of Hadrian at Cyzicus in The Light of Excavations" *Cyzique, une cité majeure et méconnue de la Propontide antique*, Paul Verlaine Université, Colloque 3 et 4 Mars 2011 Metz-Fransa.

4 T. Reinach, "Lettre à J. B. de Rossi au Sujet du Temple d'Hadrien à Cyzique" *BCH* 14, 1890, 526; F. W. Hasluck, *Cyzicus* (Cambridge 1910), 11; A. Barattolo, "The Temple of Hadrian - Zeus at Cyzicus. A new proposed reconstruction for a fresh architectonic and ideological interpretation". *IstMitt.* 45, 1995, 79, 84.

gerekir. Ancak Cyriacus'un bu ölçüyü tam olarak nereden aldığı da kesin olarak bilinmiyor.

2010 yılı kazı çalışmaları sonucu güneybatı köşesi tam olarak ortaya çıkarıldığı için, güney uzun tarafta en alt krepis seviyesinden ölçüsü alındığında uzunluğunun 116.23 m. olduğu tespit edilen tapınağın, stylobat düzeyindeki uzunluğunun ise yaklaşık 107 m. olduğu tahmin edilmektedir (Çizim: 2). Ancak üst bölümün tahribat görmüş olması şimdilik bunu net olarak ortaya koymamızı engellemektedir (Resim: 4). Tapınağın oturduğu galerilerin üzeri temizlendiğinde stylobat ölçülerini netleştirmek mümkün olacaktır. Yine de bugünkü veriler dikkate alındığında Kyzikos Hadrianus Tapınağı'nın özellikle Didyma Apollon Tapınağı ile yaklaşık aynı ölçülere sahip olduğu söylenebilir.

Güney uzun tarafta zemin döşemesinden itibaren beşinci basamakta yer alan havalandırma boşlukları, hemen kuzeyinde yer alan ve boydan boya uzanan galerilere açılmaktadır (Çizim: 3; Resim: 5). Bu havalandırma boşluklarının 14 adet olduğu tespit edildi. Havalandırma boşluklarının başladığı basamaktan ilk galeriye kadar olan genişlik 5.28 ile 5.78 m. arasında değişmektedir. Buna göre uzun yöndeki dış sütunların, üst krepis ile ilk galeri arasına yerleştirilmiş olması gerekiyor⁵. Uzun kenarlardaki ikinci sütun sırası da, birinci ve ikinci galerinin arasında yer alması olmalıdır (Çizim: 2).

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda tapınağın sütun sayıları da tartışmalıdır. Bazı araştırmacılar tapınağın 6 x 15 sütun⁶, bazıları 8 x 15 sütun⁷ ve bazıları da 8 x 17 sütuna⁸ sahip olduğunu kabul eder. Bu önerilerde Cyriacus'un ölçülerine tam olarak güvenilmediğini gösterir. Tapınağın ön kısmında 8

5 N. Koçhan, "The Temple of Hadrian at Cyzicus in The Light of Excavations" *Cyzique, une cité majeure et méconnue de la Propontide antique*, Paul Verlaine Université, Metz-Fransa, Colloque 3 et 4 Mars 2011.

6 T. Reinach, "Lettre à J. B. de Rossi au Sujet du Temple d'Hadrien à Cyzique" *BCH* 14, 1890, 525, 526.

7 F. W. Hasluck, *Cyzicus* (Cambridge 1910), 14; B. Ashmole, "Cyriac of Ancona and the Temple of Hadrian at Cyzicus" *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 19, 1956, 182.

8 A. Barattolo, "The Temple of Hadrian-Zeus at Cyzicus. A New Proposed Reconstruction for a Fresh Architectonic and Ideological Interpretation". *IstMitt.* 45, 1995, 96, Fig. 4; B. Burrell, "Temples of Hadrian, not Zeus" *Greek, Roma and Byzantine Studies* 43-1, 2002/3, 37.

sütun olduğu genelde kabul ediliyor. Çünkü Cyriacus'un çizimlerinde⁹ ve bazı Kyzikos sikkelerinde¹⁰ önde 8 sütunlu tapınak resimleri var.

2009 kazı döneminde tapınağın doğu ön kısmında bir sütun kaidesine ait iki parça bulunmuştu¹¹. Bu kaidenin kare alt kısmının bir kenar uzunluğunun 2.53 m, sütun tamburunun oturduğu kısmın çapının ise 2.13 m. olduğu tespit edildi (Çizim: 4). Tapınağın sütunları plana işlenirken sütun aralıklarının çaplarına oranı göz önüne alınması gerektiğinden, tapınaktaki sütun sayılarının belirlenmesinde bu kaide parçalarının bulunmasının önemi anlaşılmaktadır. Yukarıda yaptığımız açıklamalara göre, sütun kaideleri arasındaki boşluğu ortalama 4.26 m. kabul edersek uzun güney yöne doğudan başlayarak sütunları yerleştirebiliriz. Buna göre havalandırma boşlukları arasına birer sütun yerleştirdiğimizde 14. havalandırmadan sonra da iki sütun yerleştirecek kadar boşluk kalmaktadır. Bundan hareketle dipteros planlı tapınak 8 x 16 sütuna sahip olmalıdır (Çizim: 2). Çünkü 8 x 15 sütun dizimini kabul edersek kısa kenarlarda ya daha fazla boşluk kalacak, ya da sütunların daha aralıklı yerleştirilmiş olduğunu kabul etmemiz gerekecektir. Aynı şekilde 8 x 17 sütun dizimi kabul edildiğinde de sütunların daha sık yerleştirilmiş olmaları gerekecek ve sonuçta bazı sütunlar havalandırma boşluklarının üzerine gelecektir. Ancak bunları daha kesin ifade edebilmek ve doğrulamak için kazıya biraz daha devam etmemiz, en azından stylobat ölçülerini kıssa kenarlarda da kesin olarak ortaya koymamız gerekmektedir.

Tapınağın güney tarafında geçen yıl yapılan çalışmaları destekleyen ve sütunlar hakkında daha sağlıklı bilgiler edinmemizi sağlayan parçalar çıkmaya

- 9 T. Reinach, "Lettre à J. B. de Rossi au Sujet du Temple d'Hadrien à Cyzique" BCH 14, 1890,527,528; B. Ashmole, "Cyriac of Ancona and the Temple of Hadrian at Cyzicus" Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 19, 1956,184, Pl.35c.
- 10 R. M. Ertüzün, Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar. Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar (Ankara 1964),136, Res.26; A.Barattolo, "The Temple of Hadrian -Zeus at Cyzicus. A New Proposed Reconstruction for a Fresh Architectonic and Ideological Interpretation". IstMitt. 45, 1995, 65; J. Delaine, "The temple of Hadrian at Cyzicus and Roman Attitudes to Exceptional Construction" Papers of the British School at Roma, LXX, 2002, 205, Fig.1.
- 11 N. Koçhan, "The Temple of Hadrian at Cyzicus in The Light of Excavations" Cyzique, une cité majeure et méconnue de la Propontide antique, Paul Verlaine Université, Colloque 3 et 4 Mars 2011 Metz-Fransa; N. Koçhan-K. Meral-H. Motor-A.C. Has, "Kyzikos 2009" 32. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt (Ankara 2011) 190, Resim 5.

devam etti. Geçen yıllarda iki metrenin üzerinde çapa sahip sütun tamburları bulunmuştu. 2010 yılında ise bu sütunların nasıl yapıldığına yardımcı olacak parçalar bulundu. 2006-2010 yıllarında yapılan kazılarda çıkarılan sütun parçaları dikkate alındığında, tapınağın tam olarak bitirilemediği de söylenebilir. Çünkü yarı işlenmiş veya çizilerek işlenmeye hazır hâle getirildiği hâlde, hiç işlenmemiş sütun parçaları da bulundu (Resim: 6).

2009 kazı sezonunda 22 C açmasında zemin döşemesine ulaşmıştık. Bu yılki çalışmalarda ortaya çıkarılan zeminin, güneybatı köşeye kadar, yer yer tahribata uğramış olsa da, devam ettiği görüldü. Ayrıca 2010 yılı çalışmalarında tapınağın, güney uzun tarafın batı köşesine yakın krepis basamaklarına paralel uzanan iki duvar kalıntısı tespit edildi (Resim: 1). Çok az bir kısmı ortaya çıkarılan ve zemin döşemesi seviyesinden başlayan ve aşağı doğru inen bu bölümün tapınağın oturduğu terasa, deniz tarafından çıkışı sağlayan merdiven basamakları olabileceğini düşünüyoruz. Gelecek kazı dönemlerinde bu bölümün işlevi daha açık bir şekilde ortaya konacaktır.

2010 kazı dönemi çalışmaları sırasında tapınağın güneybatı tarafında da, 2008 kazılarında doğu ön tarafta bulunan örneklerle¹² benzerlik gösteren kireç yakma alanı tespit edildi (Resim: 3). Bu da 20. yüzyılın birinci yarısında tapınağın belirli yerlerinde kireç kuyuları oluşturularak, antik yazarların övgüyle söz ettikleri o muhteşem eserin yavaş yavaş yok edildiğini gösteriyor. Ayrıca bu sezon çalışmalarında tapınağın batı kısa kenarının güney köşesinde tapınakla ilgisi olmayan ve basamaklarla farklı bir yapı sergileyen duvar kalıntıları tespit edildi (Resim: 2).

2010 yılı kazı çalışmaları sırasında daha önceki kazı dönemlerinde olduğu gibi tapınağa ait çok sayıda bezemeli mimarî parçalar (Resim: 8), sütun parçaları ve frize ait kabartmalar (Resim: 9) ortaya çıkarıldı. Özellikle bu dönem çalışmaları sırasında bulunan çörtenin (Resim: 7) iç kısmında, demirden 3 adet nokta âleti ile 7 adet düz keski bulundu (Resim: 10). Mermer işleyen ustalara ait bu âletleri, tapınak yıkıldıktan sonra, başka yerlerdeki yapılarda kullanılmak üzere mermer malzemeyi götürmek isteyen kişiler için hazırlayan ustaların kullanmış olabileceğini düşünüyoruz.

12 N. Koçhan-K. Meral-H. Motor-A.C. Has, "Kyzikos 2009" 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 1. Cilt (Ankara 2011) 189, Resim 4.

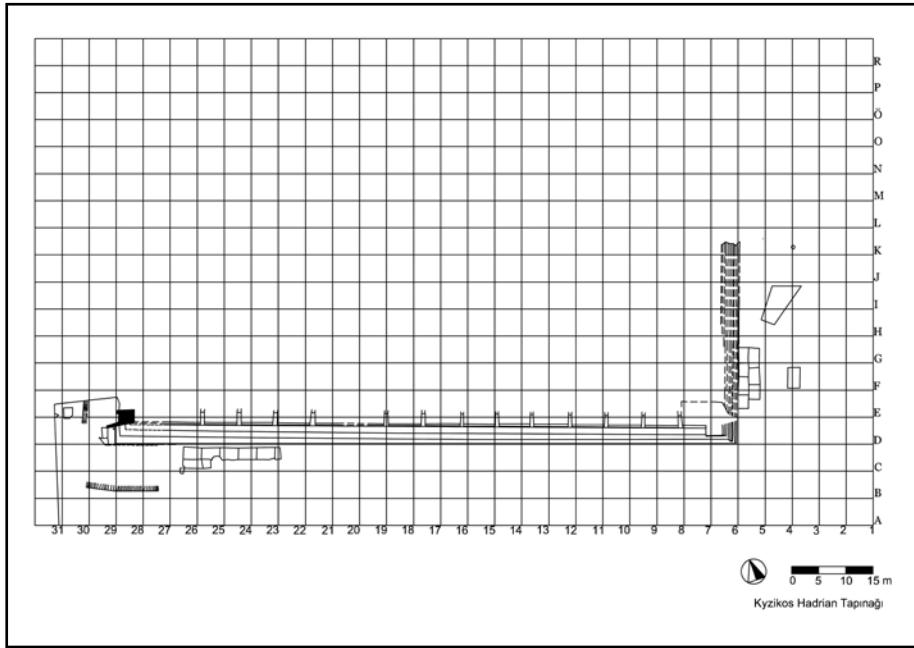
Ayrıca bu dönem çalışmaları sırasında tapınağın batı tarafında dolgu toprak içinden bir arada toplam 196 adet bronz sikke bulundu (Resim: 11). Birinin üzerindeki kalıntı izinden dolayı bez torba içinde saklandığı anlaşılan sikkelerin Roma imparatorlarından I. Constantinus (307-337) Dönemine ait olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ele geçirilen bu sikkelerin bir kısmının ön yüzünde I. Constantinus portresi arka yüzlerinde ise imparatorun egemenlik yılını simgeleyen çelenk içinde VOT XXX lejantı verilmiştir (Resim: 11). Bu sikkelerin arka yüzlerinin alt bölümünde ise Kyzikos darphanesinde basıldığını gösteren SMK lejantı yer almaktadır¹³.

Kazının sonunda güney ve doğu yöndeki çalışma alanları temizlendi, çizimleri yapıldı ve fotoğrafları çekildi. Kazı bitiminde Kyzikos Hadrianus Tapınağı'nda ele geçirilen 139 parça envanterlik eserden 1 adedi büyük boyutlu olması ve daha sonraki yıllarda yapılması düşünülen restorasyon çalışmalarında kullanılmak üzere tapınak alanında bırakılırken, 138 adedi ise Bandırma Arkeoloji Müzesi'ne teslim edildi. Yine tapınak alanından çıkarılan 21 adet taşınmaz ve 149 adet taşınır etütlük eser, tarafımızdan müze görevlilerine teslim edilmiştir.

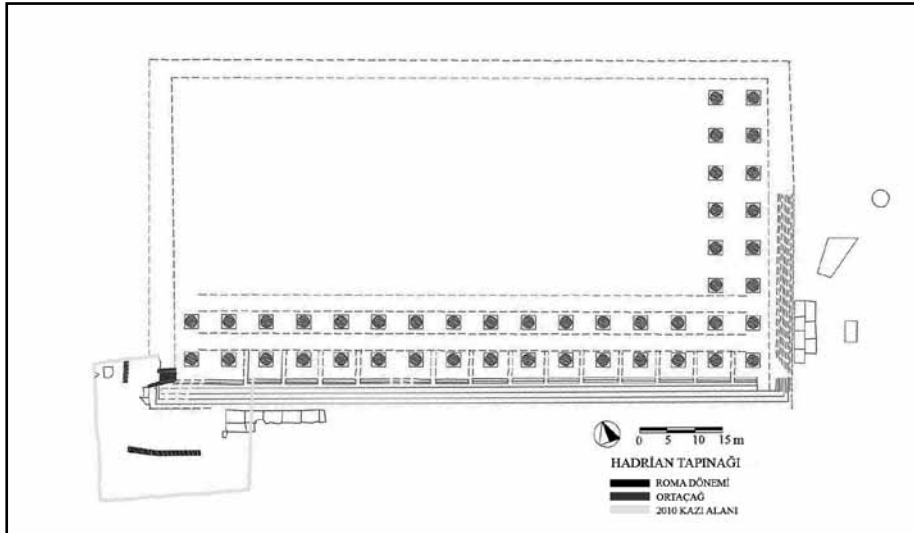
Sit Alanı Çalışmaları

Kazı süresince Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 08.07.2010 tarih ve 145835 sayılı yazılarına istinaden Bandırma-Erdek Karayolu Aşağıyapıcı Kavşağı ile ilgili ve ayrıca Balıkesir Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün 23.06.2010 tarih ve 3158 sayılı yazıları ile Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.11.2010 gün ve 138 toplantı sayılı yazılarına istinaden, kentin Erdek İlçesi tarafında kamplar yol ayrımının altında kalan alanda sit sınırının yeniden belirlenmesine yönelik çalışmalar yapıldı. Bu kapsamda toplam 38 sondaj çalışması yapılarak hazırlanan 20.09.2010 tarihli rapor gerekli birimlere iletildi.

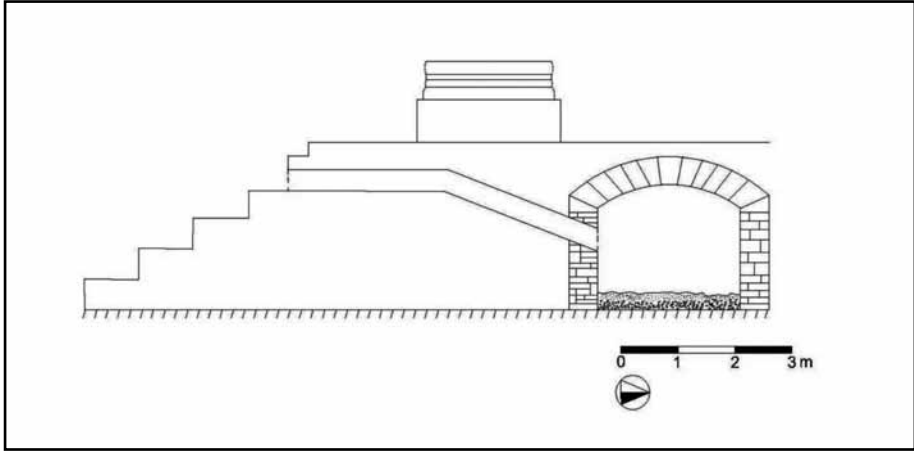
13 N. Baydur, *Roma Sikkeleri* (1998) 96

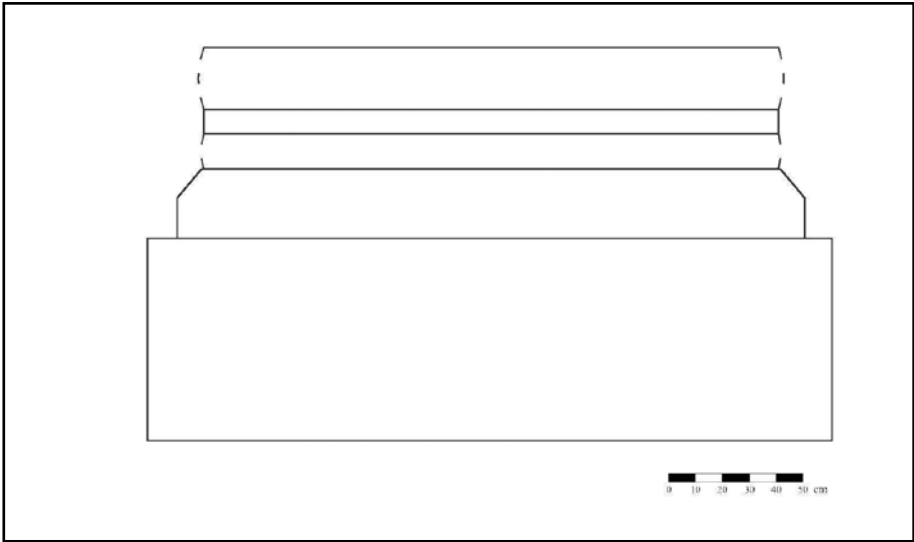
Çizim: 1

Çizim: 2

Çizim: 3

Çizim: 4

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

ANTANDROS 2010 YILI KAZILARI

Gürcan POLAT*
Yasemin POLAT
Kahraman YAĞIZ
Seçil ÜNEY
Rabia AKTAŞ
Evren AÇAR
Deniz ARKAN

Antandros kazılarının 2010 yılı çalışmaları, 05 Temmuz – 05 Eylül 2010 tarihlerinde Bakanlık temsilcisi Arkeolog Gülşah Altunkaynak, arkeolog ve arkeoloji öğrencileri, mimarlık öğrencileri ile restoratör ve restorasyon öğrencilerinin oluşturduğu 33 kişilik bir ekip ile yürütülmüştür.¹ 2009 yılında kazı ve restorasyon çalışmaları, 2001 yılından beri devam etmekte olan Yamaç Ev ve Nekropolis sektörlerinin yanı sıra, 2006 yılında başlanan Dereboyu I (Teras-Sur) açmalarında sürdürülmüştür.

-
- * Doç.Dr. Gürcan POLAT, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Bornova-İzmir/TÜRKİYE, E-Mail: gurcan.polat@ege.edu.tr
Yrd.Doç.Dr. Yasemin POLAT, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Bornova-İzmir/TÜRKİYE, E-Mail: yaseminpolat2002@yahoo.com
Kahraman YAĞIZ, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE, E-Mail: kahramanyagiz@hotmail.com
Seçil ÜNEY Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE, E-Mail: secil_cok@hotmail.com
Rabia AKTAŞ, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE, E-Mail: aktas83@gmail.com
Evren AÇAR, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE, E-Mail: evrenacar@hotmail.com
Deniz ARKAN, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE, E-Mail: denizarkan@gmail.com
- 1 Kazı sezonu boyunca özverili çalışmalarından dolayı tüm kazı ekibine, fotoğraf uzmanı Firdevs Sayılan'a, Antandros kazılarını maddi ve manevî açıdan destekleyen Altınoluk Tarihi Antandros Şehrini Kurtarma, Koruma ve Yaşatma Derneği'ne, Balıkesir İl Özel İdaresi'ne, Altınoluk Belediye Başkanı Sayın Hasan Özpolat'a ve Belediye çalışanlarına, ve Edremit Ticaret Odası'na teşekkür ederiz.

YAMAÇ EV SEKTÖRÜ

2001 yılından beri kazılmakta olan Yamaç Ev sektöründeki 2010 yılı çalışmalarının hedefini, kripto-portikoda bir önceki yılda kazısı bitirilememiş “Kripto-portiko Batı Çalışması 4” açmasında tabana ulaşılması oluşturmıştır.

Gevşek ve kumlu bir toprağa sahip alanda, kripto-portiko kuzey duvarı haricinde herhangi bir mimarî unsur bulunmazken, iki günlük çalışma sonucunda 27.46 metre seviyesinden gelen ana kayaya ulaşılmasıyla buradaki kazı sonlandırılmıştır. Böylece villanın ana mekânları olan, sıralı olarak dizilmiş altı odasının kuzeyinde doğu-batı doğrultulu olarak uzanan 33 m. uzunluğundaki kripto-portikonun kazısı tamamlanmıştır. Tabanı yer yer ana kayanın düzeltilmesiyle elde edilmiş olan kripto-portikoyu kuzeyden sınırlayan duvarın özellikle doğu bölümde ana kayaya yaslandığı, duvar örgüsü içerisine yerleştirilmiş su künkleri ile de duvarı taban suyu baskısından koruma amaçlanmıştır. Kripto-portiko kuzey bölümüne duvar boyunca açılmış olan kanal ile kuzey duvardan süzülen taban suyu doğudaki kanalizasyon hattına tahliye edilmiştir. Olasılıkla tonoz bir çatı örtüsüne sahip olan kripto-portikonun üst örtüsü, sonradan eklenen beş kemerle desteklenmiş, bu kemerlerden en batıdakinin iç kısmı örülerek, eşiği korunmuş bir giriş oluşturulmuştur. Bu çalışmalar sonrasında kripto-portikonun doğu bölümünde, Roma evinden daha erken döneme ait, doğu-batı doğrultulu bir duvarın da üst taşları ele geçirilmiştir.

2010 yılındaki çalışmaların ana hedeflerinden bir diğeri de, Roma evinin bir üst terasındaki yapılanmanın anlaşılmasıdır. Bu hedef doğrultusunda bir üst terasta kazı çalışmalarına başlanmıştır.

2009 yılı kazısında ortaya çıkarılan ve kuzeye doğru 1,80 m. yükseklikte devam ettiği gözlenen kanalizasyon hattının, kuzey terasta devamını bulmak amacıyla, aynı yıl bir sondaj çalışması gerçekleştirilmişti. 2010 yılında ise 4 x 4 m. boyutlarındaki bu sondaj parça parça genişletilerek kanalizasyon hattı üzerindeki mimarî ortaya çıkarılmıştır. “Kuzey Teras Doğu Açması” olarak isimlendirilen çalışma alanı, 2,50 m. batıya, 4 m. doğuya doğru genişletilmiştir. Ortaya çıkarılan moloz taş duvar örgülü 4,30 x 2,50 m. ölçülerindeki mekânın

içerisinde 30,60 m. seviyesine kadar derinleşilmiş; ancak herhangi bir taban döşemesiyle ve kapı açıklığıyla karşılaşılmamıştır (Resim: 1). Mekânın bir alt terasta yer alan Roma evi ile ilişkisini anlamak ve aynı zamanda mekânın hemen batısından geçen kanalizasyon hattının üst yapısını ortaya çıkarmak amacıyla, açma güneye doğru 6 m. daha genişletilmiştir. Bu genişleme açmasında kriptoportiko duvarına kuzeyden dik olarak bağlanan bir duvar belirlenmiştir. Kuzeye doğru uzanan kanalizasyon hattının doğu sınırını oluşturan ve kanalı korumak amacıyla inşa edildiği düşünülen bu duvarın hemen batısında ise, genişlikleri yaklaşık 30 cm. olan ve batıya doğru alçalan beş basamaklı bir yapı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 2). 1,80 m. yükseklikteki kanalizasyon kanalının tam üzerine oturmakta olan bu basamaklı duvar, kanalizasyon hattının tahribata uğramasını engellemek amaçlı olmalıdır. 2009 yılında bu açmanın güneyindeki terasta yapılan kazı çalışmasında bulunmuş, kanalizasyon hattının hemen batısı boyunca devam eden ve Roma evinin temiz su ihtiyacını karşılayan künk hattının izine ise, bu basamaklı duvarların kuzey bitiminde rastlanmış ve künk sırasının, duvarın altından güneye doğru devam ettiği anlaşılmıştır. Kanalizasyon tünelinin tavanında 10 cm. çapında bir baca deliği bulunmuş, deliğin uygun bir taşla kapatıldığı anlaşılmıştır.

Kuzey terastaki yapılaşmayı anlamak amacıyla kazısına başlanan bir diğer açma Kuzey Teras Doğu Açması'nın yaklaşık 12 m. batısında yer alan ve Kuzey Teras Batı Açmasıdır. Bu alandaki kazı çalışması yaklaşık 30 cm. derinleşildikten sonra, açmanın tümünden ana kayanın gelmesi sonucunda sonlandırılmıştır. Bu durum bir üst terasta yeni bir ev kompleksinin hemen başlamadığını, belki de bir avlunun bulunduğunu düşündürmektedir.

2009 yılında yapılan kazı çalışmasında, kriptoportiko kuzey duvarının, evin batı sınırını aşarak batıya doğru devam ettiği tespit edilmişti. Aynı zamanda bu duvara kuzeyden dayanan birbirine çok yakın iki duvarın küçük bir kısmı ortaya çıkarılmıştı. Hem bu duvarların Roma evi ile ilişkisini anlamak, hem de kriptoportiko kuzey duvarının sonlandığı noktayı tespit ederek, üst teraslara çıkan olası bir yolun izini bulmak amacıyla yeni bir açmaya başlanmıştır. 7,50 x 5,50 m. boyutlarındaki çalışma alanına 'Kuzey Portiko

Batı Çalışması 2' adı verilmiştir. Üç farklı seviyeye sahip küçük teraslardan oluşan açmanın, öncelikle kuzey bölümünde çalışmaya başlanmış; kripto-portiko kuzey duvarına dayanan kuzey-güney yönlü duvarlardan batıda olan duvarın kuzeye doğru devam ettiği tespit edilmiş; kısa zaman sonra bu duvarla köşe yapan doğu-batı doğrultulu başka bir duvarın bulunmasıyla; sınırları kuzeyden açmanın dışına taşan bir mekânın güney bölümü ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3). Mekân içerisinde 28,88 metre derinliğe kadar kazı çalışmasına devam edilmiş; mekânın güney duvarında 80 cm. genişliğinde bir kapı boşluğuna rastlanırken, eşik taşı ele geçirilmemiştir. Bu alanda toprak oldukça gevşek ve kumluyken, çok yoğun döküntü taş ile birlikte bulunuş biçimleri değişken, dağınık çok sayıda mozaik döşeme parçaları ele geçirilmiştir.

Bu mekânın güneyinde yapılan kazı çalışmasında da toprak, mekân içinde olduğu gibi, oldukça gevşek ve kumlu olmakla birlikte mozaik parçaları da aynı yoğunlukta gelmeye devam etmiştir. Yamaç eğimine paralel olarak buradaki kazıda 28,68 m. seviyesine kadar mozaik parçaları bulunmuş, bu seviyeden sonra toprak sertleşmiştir. 28,46 metre seviyesiyle birlikte kapı boşluğunun olduğu duvarın daha büyük taşlarla inşa edilmiş daha erken başka bir duvar örgüsünün üzerine inşa edildiği anlaşılmıştır. Alanın erken dönemine ait mimariyi anlamak amacıyla bu alanda derinleşilmeye devam edilmiş, doğu-batı yönlü duvarın hemen güney dibinde düzgün kesme taşlarla oluşturulmuş küçük bir su oluğu ortaya çıkarılmıştır. Bu oluğun hemen güneyinde yapılan kazıda ise 28,27 metre seviyesinde doğu-batı doğrultusunda uzanan bir künk hattı belirmiştir (Resim: 4). Künk hattı batıdan açma sınırını terk ederken, diğer yönde ise duvarın altına girerek doğuya doğru ilerlemektedir. Bu künk hattının hemen güneyinde ise kripto-portiko kuzey duvarının dibinde bir başka doğu-batı yönlü duvar bulunmuş, bu duvarın 2,50 m. kuzeyinde kalan ve üzerine geç dönem duvarın oturduğu duvarla aynı karakterde olduğu anlaşılmıştır. Bu alanda ele geçirilen seramikler açmanın üst seviyelerine göre daha homojen olmakla birlikte, büyük oranda Erken Roma seramiğinin ortaya çıkarılması ve hiç Geç Roma seramiğinin çıkarılmaması, mekânın daha erken bir evreye ait yapılaşmaya sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir.

2009 yılında kriptoportiko içerisinde yapılan kazıda portikonun kuzey duvarının dibinde, ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş bir kanal hattı ortaya çıkarılmıştı. Villanın ana mekânlarını yağmur sularından koruması için drenaj vazifesi gören kanalın batıya doğru devam edip etmediğini anlamak amacıyla açmanın güneyinde derinleşilmeye devam edilmiş ve alan 26,60 m.den gelen ana kaya seviyesine kadar kazılmıştır. Kanalın duvar dibinden devam ettiği anlaşılmış; ancak kanal 2,50 m. sonra genişleyerek yönünü güneye çevirmiştir. Kanal içerisinde toplanan suyun yamaç eğiminden faydalanarak buradan güneye tahliye edildiği anlaşılmıştır. Bu yıl ise kanalın güneye dönen bölümünde ve portiko duvarının dibinde daha fazla derinleştirildiğinde, kanal içerisinde üzeri düzgün taşlarla kapatılmış başka bir kanalizasyon hattının bulunduğu anlaşılmıştır.

2010 yılı çalışmaları sırasında Roma evinin güneyinde, yamacın eteğine doğru teraslanmayı anlamak amacıyla sondaj çalışmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda Yamaç Ev'in *tepidarium* ve *caldarium*ın güney duvarından itibaren başlayan 3 m. genişliğindeki bir sondaj ile, yamacın eteğine kadar inilmesi planlanmıştır. Oldukça dik bir eğime sahip olan bu alandaki 7 m. uzunluğundaki bölümüne "Güney Sondaj 1" adı verilmiş ve açmanın en kuzeyinde 20,70 m. seviyesinde ana kayaya rastlanmıştır. Ancak bu alanın 2 m. güneyinde ana kayanın dik denebilecek bir şekilde yüksekliğini kaybettiği ve bu alanda kalın bir dolgu tabakasının var olduğu gözlenmiştir. Bir üst terastaki hamam yapısından döküldüğü anlaşılan dolgu tabakası 19,40 m. seviyesinde sona ermiştir. Açmanın güney kesimine denk gelen alanda 18,49 m. seviyesinde biri açmanın batısında diğeri doğusunda kuzey-güney yönlü iki duvar ortaya çıkarılmıştır. Doğudaki duvar daha düzgün taşlarla örülmüş ve doğuya doğru köşe yaparak açmayı terk ettiği gözlenmiştir. Bu duvarın hemen batısında ise birçok devşirme taş blok ve sütun parçalarıyla oluşturulmuş, basamaklar bulunmuştur. Açmanın oldukça dar olması nedeniyle bu basamakların hemen doğusundaki duvarla olan ilişkisi tam olarak anlaşılamamıştır. Batıdaki duvar ise düzensiz basit taşlarla örülmüştür ve ancak tek taş sırası korunmuştur. Bu duvarların kuzeyinde ise bu iki duvardan tamamen farklı oldukça kaliteli bir işçilikle inşa edilmiş 100 cm.

kalınlığında doğu-batı yönlü bir başka duvar ortaya çıkarılmıştır (Resim: 5). 18,00 m. seviyesinde bulunan duvarın kalınlığı ve işçiliği Yamaç Ev'in güneyinde başka bir önemli yapının varlığına işaret etmektedir. Bu durum duvarın güney yüzündeki kırmızı bantlı sıva ile de desteklenmektedir. Doğu-batı doğrultulu bu duvarın hemen güneyinde ise 17,50 m. seviyesiyle birlikte görölmeye başlayan yoğun bir çatı kiremidi dolgusunun güneye doğru 3,50 m. duvara paralel olarak uzanması, bu alanda çöken bir verandaya işaret etmektedir. Çatı kiremitlerinin duvar hattı boyunca doğu-batı doğrultusunda devam etmesi nedeniyle alanın zeminini bulmak amacıyla kiremitler kaldırılmış. 16,91 m. seviyesinde sıkıştırılmış toprak bir zeminle karşılaşmıştır.

Yamaç Ev 2010 yılı kazı sezonunda kazı çalışmalarının yanı sıra restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır: Öncelikle portiko ve kışlık *triclinium*'un mozaiklerinde küçük çaplı tamirât gerçekleştirilmiş, yerinden çıkan tesseralar horasan harcı ile tekrar yapıştırılmış, eksik tesseralar tamamlanmıştır. Duvar resimlerinin bakımı yapılmıştır. 2008 kışında yazlık *triclinium*'un kuzey duvarı üzerindeki zeytin ağacı kökünün duvarı yıkmaları nedeniyle oluşan tahribat duvar tekrar örölerek onarılmış, aslına sadık kalınarak horasan harcı ile sıvanmıştır. Portikonun doğu duvarında yer alan sıva üzerinde temizlik çalışması gerçekleştirilmiş, buradaki duvar resminin *apodyterium*'daki mermer taklidi resimlerle aynı olduğu anlaşılmıştır. Bu restorasyon çalışmaları haricinde Yamaç Ev'in önemli problemlerinden biri olan ve kanalizasyon hattındaki tıkanıklığın sebep olduğu yağmur sularının büyük salona geçmesi ve *apodyterium* üzerindeki mozağe taşması sorununu gidermek amacıyla kanalizasyon tünelinin içi kazılmış, sızıntıyı meydana getirdiği düşünölen açıklıklar horasan harcıyla kapatılmıştır.

DEREBOYU I (SUR) AÇMASI

Dereboyu I sektöründe 2006 yılından beri sürdürölmekte olan kazı çalışmalarına 2010 kazı sezonunda da devam edilmiştir.

2009-2010 kış sezonunda yoğun yağış nedeniyle bölgede ciddi bir sel felâketi meydana gelmiş ve bu yoğun yağışlar sonucunda Dereboyu I sektörünün yaklaşık 50 m. batısında yer alan Karakazan Deresi'nin taşıdığı ve açmanın bazı bölümlerinin selin getirdiği ağaç dalları ve alüvyonla dolduğu görülmüştür. Bu olay, daha önceki sezonlarda bir bölümü açığa çıkarılan bosajlı duvarın (sur duvarı) hem dere için bir set, hem de savunma amaçlı olarak yapıldığı düşüncesini akla getirmiştir. Bu düşünce doğrultusunda 2010 kazı sezonu çalışmaları, ilk olarak 2006 yılında ortaya çıkarılan ve 2009 kazı sezonu sonunda doğu-batı doğrultulu 16,50 m. si açığa çıkarılan bosajlı duvarın tam niteliğini anlamak ve bu bölgedeki yerleşim tabakalarını belirlemek amacıyla duvarın (sur duvarı) güneyinde ve batısında sürdürülmüştür.

Önceki yıllarda 16.50 m.si açığa çıkarılan, doğuda Roma Dönemine ait bir hamamın altına girdiği belirlenmiş olan duvarın yapısını tam olarak anlayabilmek amacıyla, *caldarium*'un güneyinde, duvarın batısında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. "Hamam Batı Genişleme 2" adı verilen 8,50 x 3,70 m. boyutlarındaki açmada, Roma hamamının batısında ele geçirilen sıvalı su kanalına bitişik olarak kireç harcının yapıştırıcı olarak kullanıldığı, yarım daire planlı küçük bir yapı ele geçirilmiştir. 45 cm. kalınlığında duvara sahip 1,50 uzunluğundaki bu yapının batısı düz bir hat oluştururken, doğusu yarım daire planlıdır. Alanda derinleşilmesi sonucunda, 12,56 m. seviyesinden itibaren duvarın iç dolgu taşları görülürken, 12,22 m. seviyesinde, bosajlı duvarın iç yüzü açığa çıkarıldı (Resim: 6). Duvarın diğer yüzünün bulunması sonucunda, niteliği tartışmalı olan bu bosajlı duvarın sur duvarı olduğu netleşmiştir. Duvarın kalınlığı 3.26 m. olarak ölçülmüş, duvarın batıya ve doğuya ne kadar devam ettiğini anlayabilmek için kazı çalışması doğuda sürdürülmüştür. İki sırasına daha ulaşılan sur duvarının olasılıkla geç dönem tahribatı sırasında güneye doğru hafifçe kaydığı anlaşılmıştır. Kuzeye doğru yapılan bu çalışma sonucunda sur duvarının FHO duvarının alt seviyesinde kesit içine girdiği görüldü. Yapılan kazılar sonrasında 3.26 m. kalınlığındaki sur duvarının dış ve iç yüzü bosajlı ve kesme bloklardan oluşurken, iç dolgusunun moloz taşlardan meydana geldiği belirlenmiştir.

Hamam Batı Genişleme 2 açmasının kuzeyinde, sur duvarının diğer yüzünü bulmak amacıyla yapılan çalışma ile birlikte, geç dönem duvarlarının batısında da erken tabakaları saptayabilmek amacıyla çalışılmaya devam edilmiştir. Alanın büyük bölümünde gevşek ve nemli toprak görülürken, 12.45 m. seviyesinden itibaren FHO duvarı batısı, FMV duvarı kuzeyinde yoğun moloz dolgu ile karşılaşıldı. Bu dolgunun, 2008 yılında çalışılan Dereboyu Doğu Genişleme 3 açmasında devam ettiğinin saptanması üzerine, taşların niteliğini tam olarak anlayabilmek amacıyla her iki açmada birlikte inilmeye devam edildi. Daha sonra sur duvarını takip edebilmek amacıyla kaldırılan FHO duvarının alt seviyesinde, sur duvarının devrilen blok taşlarının güneyinde bu moloz dolgunun ve yoğun seramiğin devam ettiği görüldü. Ayrıca FMV yapısının alt seviyesinde kesit içinde bu yoğun seramiğin devam ettiğinin belirlenmesi üzerine, olasılıkla bir çöplük olan alanın sınırlarını anlayabilmek amacıyla, FMV duvarı çizimi yapıldıktan sonra kaldırıldı.

Devam eden çalışmalarda açmanın kuzeydoğu kısmında, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu taş örgü bir duvar açığa çıkarıldı. Surun iç duvarından doğuya doğu biraz açılarak ilerleyen duvarın kalınlığı 50 cm., korunan uzunluğu 2.30 m. olarak belirlendi. Üst seviyesi 12.74 m. olarak tespit edilen duvara FTR kodu verildi. FTR duvarının güneydoğu bölümünde ele geçirilen döküntü taşlar, bu duvarın yıkıntısı olarak değerlendirilmiştir. Bu döküntü taşların alt seviyesinden itibaren (11.09 m.) İ.Ö. 5-4 yy. ve Hellenistik malzeme karışık olarak ele geçirilmesine karşın, Roma malzemesine rastlanmamıştır. Ayrıca az sayıda kırmızı ve sarı sıva parçaları ele geçirilmiştir. Bu alanda çalışma 10.74 m. seviyesinde sonlandırılmıştır.

FTR duvarının batısında ise, sur duvarına güneyden dayanan kuzey-güney doğrultulu yeni taş örgü bir duvar (FUK) açığa çıkarıldı. Duvarın üst seviyesi 11.36 m, kalınlığı 50 cm, korunan uzunluğu ise, 3.33 m. olarak belirlendi. Bu duvarın yapılması sırasında kısmen sur duvarını ve FTR duvarının batı ucunu tahrip ettiği görülmüştür. Duvar (FUK) olasılıkla geç dönemde sur duvarının güney yüzünü, mekânın kuzey duvarı olarak kullanmış geç dönem bir yapıya aittir.

11.18 m. seviyesinde, FTR duvarının altında ve onunla aynı aksta uzanan yeni bir duvar ile karşılaşıldı. FTR duvarının kısmen bu duvar üzerine oturduğu görüldü. 11.18 m. seviyesinden itibaren ise nemli, koyu renkli yumuşak toprak yapısı ile karşılaşılacakla birlikte, alanın doğu köşesinde yanık bir alan gözlemlendi. Seramik parçaları üzerinde de görülen yanık izleri, bu alanda bir ocak olma ihtimalini ya da bir yangın geçirmiş olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Bu alanda artık Roma malzemesi ile karşılaşılacakken, İ.Ö. 5-4 yüzyıla ait seramik malzemenin yanı sıra sarı renkli sıva parçaları da ele geçirilmeye başlamıştır. Bu alandaki çalışma 10.84 m. seviyesinde sonlandırılmıştır.

FUK duvarının batısında da çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Nemli, kumlu ve yumuşak toprak yapısı görülen alanda az sayıda Hellenistik malzemenin yanı sıra, FUZ duvarının batı uzantısı ve bununla köşe yaparak güneye dönen FUY duvarı ortaya çıkarıldı. FUZ duvarının üst seviyesi 11.10 m, uzunluğu 4.14 m. olarak belirlenirken, FUY duvarının üst seviyesi 11.05 m, uzunluğu ise 3.28 m. olarak tespit edildi. 10.84 m. seviyesinden itibaren bu iki duvar ile FUK duvarı arasında inilmeye devam edildi. Nemli ve yumuşak toprak yapısı görülmeye devam eden alanda az sayıda İ.Ö. 4. yüzyıl ve Hellenistik malzeme ele geçirildi. Ele geçirilen malzeme göz önüne alınarak FUZ ve FUY duvarlarının sur içerisindeki Hellenistik Dönem yapılarına ait mekân duvarları olduğu düşünülmektedir. Bu alandaki çalışma 10.65 m. seviyesinde sonlandırıldı.

Açmanın güney bölümündeki kazı çalışmalarıyla 2008 yılında açığa çıkarılan FVD ve FVE duvarlarının doğuda köşe yapmasıyla, oluşturduğu mekân ortaya çıkarılmıştır. Mekânının kuzey duvarını oluşturan FVE duvarının ortaya çıkarılan toplam uzunluğu 5.30 m.ye, mekânın doğu sınırını oluşturan FVD duvarının uzunluğu ise yaklaşık 4 m.ye ulaşmıştır. Bu mekânının iç kısmında oldukça yoğun çatı kiremitlerinin ele geçirilmesi, çatının çökmesi olarak değerlendirilmiş olup taban olacak bir düzlem saptanamamıştır. Bu alandaki çalışma sezon sonu nedeniyle 11. 54 m. seviyesinde sona erdirilmiştir.

Çalışılan başka bir alan ise, sur duvarının batı uzantısını saptayabilmek amacıyla açılan Sur Batı Genişleme 3 açmasıdır. 6x4 m. genişliğindeki açmada, beklendiği gibi, 9.28 m. seviyesinde sur duvarının devamına ulaşılmıştır. Duvarın 3.50 m. batıya devam ettikten sonra köşe yaparak güneye döndüğü ve 5 taş sırası sonrasında dış yüzde bir blok sırası eksik yükseklikte güney kesite girdiği görülmüştür. Duvarın yüksekliğini anlamaya yönelik olarak açılan 1.10 x 90 cm. genişliğindeki sondajdan, duvarın en az beş blok sırası yükseklikte korunduğu belirlenmiştir.

Sur duvarını güney kesitte takip etmeye yönelik olarak bu alanda, 'Sur Batı Genişleme 4' adı altında 7.90 x 3.70 m. boyutlarında yeni bir genişleme açmasında çalışılmıştır. Bu çalışma ile 2009 yılı çalışmalarında kesitte kaldığı gözlenen duvarlar da açığa çıkarılmıştır. Moloz taş örgü tekniği ile örülmüş duvarlar kuzeydoğu kısmında birleşerek köşe oluşturmuşlardır. 9.99 m. seviyesinde görülen kuzey-güney doğrultulu duvar, 2.78 m. uzunluğunda, 9.51 m. seviyesinde görülen doğu-batı doğrultulu duvar ise 6.30 m. uzunluğundadır. Her iki duvarın kalınlığı da, 55 cm. olarak ölçülmüştür. Sur duvarının işlevini yitirmesinin ardından buraya inşa edilmiş olan mekânın, doğu ve kuzey duvarlarını bu duvarlar oluştururken, batı duvarının temelini de sur duvarının bloklarının oluşturduğu gözlenmiştir. Bu mekânın kuzeydoğu köşesinde, zemine döşenen pişmiş toprak tuğlaların üç tarafına dik olarak yerleştirilen pişmiş toprak tuğlalar ile oluşturulmuş bir ocak tespit edilmiştir.

Sur duvarının güney kesit içine girdiğinin belirlenmesi üzerine, 'Sur Güneybatı Genişleme 1' adı altında 2x2 m. boyutlarında yeni bir açmaya başlanmıştır. 8.62 m. sur bloklarının üst seviyesine rastlanmıştır. Güneye doğru toplam 7.40 m. devam eden sur duvarının, köşe yaparak doğuya dönmesi, ortaya çıkarılan 7.70 x 7.40 m. ölçülerindeki bu yapının sur üzerindeki bir köşe kulesine ait olduğunu ortaya koymuştur (Resim: 7).

Sur duvarının doğu kesit içine girmesi neticesinde, 2 x 5.25 m. boyutlarında 'Sur Güneybatı Genişleme 2' açmasına başlanmıştır. Bu alanda 9.23 m. seviyesinde sur duvarının iç dolgu taşları açığa çıkarılırken, sur duvarının

işlenmiş iki blok taşı 8.97 m. seviyesinde ele geçirilmiştir. Yapılan kazı çalışması sur duvarının doğuya döndükten sonra 2.30 m. devam ettiğini, ancak kuzey-güney doğrultulu şekilsiz büyük boyutlu taşlar tarafından kesildiğini belirlemiştir. Yaklaşık olarak 5 m. uzunluğundaki bir bölümü açığa çıkarılan bu duvarın, batısında ve sur duvarının dış yüzü olan güney kısımda, 8.91 m. seviyesinde orta ve küçük boy dağınık taşlar ortaya çıkarıldı. Bu şekilsiz taşların aralarında oluşan boşluklardan, taşların altında büyük boyutlu şekilsiz taşların olduğu gözlenmiştir (Resim: 8). Bu büyük şekilsiz taşlarla yapılmış duvarın tam olarak niteliği belirlenememekle birlikte, bu taşların daha geç bir dönemde yapılan bir teras duvarına ait olduğu ya da sur duvarının kullanıldığı dönemde anî bir saldırı sonucunda, bu alandaki tahribatın aceleyle kapatılmasına yönelik olarak buraya yığılmış olduğu düşünülmektedir.

Sur duvarının korunan yüksekliği ve 'Hamam Batı Genişleme 2' açmasında görülen *euthynteria*'nın sur duvarının dış yüzünde de devam edip etmediğini anlamak amacıyla, sur duvarının kuzeyinde 100x50 cm. ölçülerinde bir sondaj açıldı. 13.20 m. seviyesinde başlayan çalışmalar, 9.11 m. seviyesine kadar sürmüş ve bu alanda sur duvarının 10 blok sırası, 3.25 m. yüksekliğinde korunduğu ve blokların doğrudan toprak üzerine yerleştirildiği tespit edilmiştir.

Sur sektöründeki 2010 yılı çalışmaları, Antandros'un M.Ö. 4. yüzyıl kent suruna ilişkin önemli bilgiler sağlamıştır. Yer yer 3.00 - 3.25 m. yükseklikte korunmuş olan 3.26 m. kalınlığındaki duvarın 7.70 x 7.40 m. ölçülere sahip bir kulesi bulunduğu belirlenmiştir². Surun hemen önünden Karakazan Deresi'nin geçmesi, hem şehrin savunmasına katkı sağlamış, hem de zaman zaman taşkınlara yol açan Karakazan Deresi'nden şehri korumuş olmalıdır.

2 M.Ö. 4. yüzyıla ait "sandviç" teknikte yapılmış Antandros örneğine, gerek teknik ve gerekse de kalınlık açısından en yakın benzer Assos'ta ele geçirilmiştir. K.S. Nossor, *Greek Fortifications of Asia Minor 500-130*, Oxford (2009), 49-50.

MELİS NEKROPOLİSİ

2001 yılından beri çalışılmakta olan Antandros Melis Nekropolisi 2010 yılı kazıları “Güneydoğu I - II Açmaları” ve “Kuzey Genişleme” alanlarında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacını, nekropolis kullanım sınırlarının kuzeyde ve güneyde belirlenmesi oluşturmıştır.

Bu amaçlar doğrultusunda Nekropolis’te 2010 sezonunda toplam 36 mezar tespit edilmiş, bunlardan 33’ü açılmıştır. Ayrıca önceki yıllarda tespit edilen ve bu yıl açılan 223, 305 ve 314 No.lu mezarlar da eklendiğinde, açılan toplam mezar sayısı 36’ya ulaşmıştır. Mezarların on beşi Kuzey Genişleme’de, yirmisi Güneydoğu II Açması’nda ve bir tanesi Güneydoğu I Açmasında gün ışığına çıkarılmıştır.

Kuzey Genişleme

2010 yılı Kuzey Genişleme Açması’nda dördü amphora olmak üzere, beş ikincil kremasyon, kythra ve amphoraya yapılmış iki bebek gömüsü, üç birincil kremasyon, bir *pithos*, bir pithoidamphora, iki lâhit mezar ve bir basit gömü olmak üzere 15 mezar açılmıştır. Bir lâhit mezar, büyük oranda kesitte kaldığı için 2010 yılında açılmamıştır.

Kuzey Genişleme’de öncelikle, 2009 yılında tespit edilen 314 No.lu amphora mezar açılmıştır. Mezar kabı, ağız doğuya dip batıya gelecek şekilde toprağa vev yerleştirilmiş. Ağız büyük bir plâka taşla kapatılmış, çevresi ve dibi taşlarla desteklenmiştir. Mezarın içinde olasılıkla doğum sırasında ölmüş bebeğe ait kemikler ve dişlerin yanı sıra, mezarı M.Ö. 7. yy.ın ikinci yarısına tarihlenen bir Transisyonel Dönem Korinth aryballosu ele geçirilmiştir.³

Tespit edilen urnelerin tamamını amphoralar oluşturmaktadır. Bunlardan ilki olan 331 mezarda urne kabı olarak M.Ö. 7.yy. ilk yarısına ait omuzdan kulplu gri hamurlu bir amphora, 335 No.lu mezarda M.Ö. yy.ın ikinci

3 Aryballosun benzer örneği için bkz. F.Utili, “Die archaische Nekropole von Assos”, *Asia Minor Studien*, Band 31, Bonn (1999). 208, Abb.25, No: 380; T. S. Somersan, *Antandros Korinth Seramikleri*, İzmir (2007) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). 90, lev.5, Kat no: 30.

yarısına tarihli boyundan omuza kulplu gri hamurlu bir amphora, M.Ö. 6.yy. ın ortalarına ait 336 No.lu mezarda ise kırmızı hamurlu, gövdesinde bantlar, boyunda dalgalı çizgi bulunan amphora kullanılmıştır. 336 No.lu urnenin ağız bölümüne kulpları ve kaidesi korunmamış bir İonia kâsesi yerleştirilmiştir (Resim: 9). M.Ö. 6.yy.ın ilk yarısına tarihli urne mezar olan 342 No.lu mezarda da ağız bir tabak ile kapatılmış omuzdan kulplu gri bir amphora, urne kabı olarak kullanılmıştır.

338 No.lu kremasyon mezar, Antandros Nekropolisi'nde ilk kez karşılaşılan bir gömü şeklidir. Başka bir alanda yakılan bireyin kemikleri bir araya toplandıktan sonra bir çukur açılmış kemikler bu çukurun içerine doldurulmuş etrafı taşlara çevrildikten sonra üzeri, M.Ö. 6.yy.ın ikinci çeyreğine ait bir orientalizan meyve tabağı ile kapatılmıştır⁴.

Bu yılki çalışmalarda pithoidamphora tek örnek ile temsil edilmiştir. 337 No.lu olarak isimlendirilen mezar, ağız doğuya bakacak şekilde doğu-batı doğrultulu olup, bebeğe ait olduğu tespit edilmiştir. Mezardan bebeğe ait süt dişleri ve az miktarda kemiğin yanı sıra, bir adet gümüş küpe, iki aşık kemiği ele geçirilmiştir. Mezar kabı kaldırıldığında ise altından bir adet ağız tablası korunmamış, parçalı Korinth aryballosuna rastlanmıştır⁵. Mezar, buluntuları yardımıyla M.Ö. 620-590 yıllarına tarihlenmiştir.

Kuzey genişlemede birisi Hellenistik Döneme ait, üç birincil kremasyon mezar ele geçirilmiştir. Bunlardan 333 No.lu mezar, kremasyon işlemi tamamen sonlanmadan, yani ateş tamamen sönmeden üzerine orta büyüklükte taşlar atılarak kapatılmıştır. Ayrıca yanık alan içinde dağınık olarak ele geçirilen *khytra* ve *karkhesion* parçaları, bu kapatma işlemi sırasında seremoninin yapıldığını göstermektedir. Kap parçaları yanında yanık içinden bir adet bronz cımbız, birisi tama yakın, diğeri yarım olarak korunmuş iki bronz fibula ve bir bronz obje ele geçirilmiştir. Mezar, *karkhesion* yardımıyla M.Ö. 7. yy.ın ikinci yarısına tarihlenmiştir. Birincil kremasyonlardan diğeri

4 Meyve Tabağının benzeri için bkz. M. Manyas, *Oryantalizan Stil Tabakları*, Ankara (1984) (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 65, 66, 110, Şekil: 181 (İ.Ö.575-550)

5 *Aryballosun benzer örneği için bkz. F.Utli, "Die archaische Nekropole von Assos", Asia Minor Studien, Band 31, Bonn (1999) 209, no: 386 (İ.Ö. 620-590).*

343 No.lu mezar olup baş doğuya gelecek şekilde yatırılarak yakılmıştır. Yanık alan içinden M.Ö. 7.yy.ın ikinci yarısına ait bir adet Korinth üretimi alabastron⁶, iki adet yarım ay şeklinde kemik obje, birisi yarım dört aşık kemiği ele geçirilmiştir.

Kuzey genişlemede tek örnekle temsil edilen sivri dipli *pithos*, 332 No.lu mezardır. *Pithos* içerisine yerleştirilen çakıl taşları üzerine bebek, başı mezar kabının ağzına gelecek şekilde yatırılmıştır (Resim: 10). *Pithosun* içinden M.Ö. 7. yy.ın son çeyreğine ait iki Korinth *aryballosu*, bir gümüş küpe, yirmi altı aşık kemiği ve bir demir obje ele geçirilmiştir.

Doğu kesitte kalan mezarlara ulaşmak amacıyla 5 x 2 m. ölçülerinde yeni bir genişleme alanı kazılmıştır. Bu alanda ele geçirilen 223 No.lu mezar, üstü dört adet düz stroter ile kapatılmış birincil kremasyondur. Yanık alanda ele geçirilen *unguentarium*⁷, *lagynos*, iki *khytridion*, batı yamacı tarzında bezenmiş *kantharos*, bronz sikke ve demir obje mezarı Hellenistik Döneme tarihlenmiştir.

Bu yıl kuzey genişlemede açılan iki lâhit mezardan ilki olan 339 No.lu lâhdin, çeşitli lâhit parçalarının kenetlerle birbirine tutturulması sonucunda yapıldığı anlaşılmıştır. Lâhit içinde erişkin bireye ait iskelet dışında buluntu ele geçirilmemiştir. Bir diğer lâhit olan 350 No.lu lâhit ise ikinci kullanıma maruz kalmıştır. Lâhtin birinci bireye ait olan ilk gömüsü, M.Ö. 5 yy.a ait inhumasyon olup M.Ö. 3.yy.ın ikinci yarısına tarihlenen ikinci bireyin gömüsü için lâhit tekrar açılmış, birinci bireyin kemikleri ve hediyeleri batı köşeye toplandıktan sonra lâhtin içinde ikinci bireyin birincil kremasyon gömüsü gerçekleştirilmiştir. İkinci gömü sonrasında lâhdin üzerine, orta ve büyük boyutlu taşlardan yaklaşık 300 x 330 cm. ölçülerinde oval formlu taş öbeği oluşturulmuştur.

6 *Alabastronun benzeri için bkz. H. Payne, Necrocorinthia. Clarenton press, Oxford (1931) 275, Plate 15, 4, no. 97.*

7 *Unguentariumun benzer örneği için bkz. G. Günay, İzmir Müzesinde Bulunan Unguentariumlar, (1989) İzmir (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 55 No: 44, Lev. : XIc Çiz: X.*

Güneydoğu II Açması

Nekropolis'teki ikinci kazı çalışması 2009 yılında başlanan "Güneydoğu II" adı verilen 5 x 7 m. boyutlarındaki açmada sürdürülmüştür. Çalışmaların amacını, açmanın güneydoğu köşesinde ortaya çıkarılmaya başlanan geç Roma Dönemine ait duvarların niteliğini anlamak ve nekropolisin güney sınırını belirlemek oluşturmıştır. Bu kapsamdaki kazılarda, iki *pithos*, 6 amphora, bir çatı kiremidi, beş basit toprak gömü ile altı urne, iki birincil kremasyon ve bir lâhit olmak üzere toplam 23 mezar açığa çıkarılmıştır. Tespit edilen bir lâhit büyük oranda kesit içerisinde kalması nedeniyle 2010 sezonunda açılmamıştır.

Çalışmalara, Güneydoğu Genişleme açmasının batı kesitinin yağmur nedeniyle çökmesi sonucunda daha önce kesitte belirlenmiş olan, 3-4 yaşlarında bir çocuğa ait 305 No.lu *pithos* mezarın açılmasıyla başlamıştır. Birey, *pithos* içerisinde oluşturulan çakıl düzlem üzerine yatırılmıştır. İskeletin yanı sıra, *pithos* içerisine hediye olarak bırakılmış Korinth *aryballosu*⁸, Korinth *alabastronu*, biberon, üç ayaklı minyatür kap, biri büyük yedi tanesi küçük iki tanesi kırık, toplam 10 adet boncuk, 4 adet yarım ay şeklinde bronz küpe ele geçirilmiştir. Mezar, malzemeleri yardımıyla M.Ö. 625-600 yıllarına tarihlenmiştir.

'Güneydoğu II Açması' adı verilen yeni genişleme alanında daha önce kuzeybatı köşesi ortaya çıkarılan 6 No.lu mekânın batı yarısı açığa çıkarılmıştır. Batı duvarı üzerinde girişe sahip olan mekânın genişliği 3.30 m. olup tabanını kaplayan tuğlaların bir bölümünün de *in situ* olarak 3.29 m.de korunduğu görülmüştür. Mekân içerisinde ele geçirilen cam ve kırmızı astarlı seramikler mekânın Geç Roma Dönemine ait olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, nekropoliste daha önce yapılan çalışmalarda da, bu alanın Geç Roma Döneminde konut alanına çevrildiği konusundaki görüşü bir kez daha doğrulamıştır.

8 *Aryballosun benzer örneği için bkz. H. Payne, Necrocorinthia. Clarenton press, Oxford (1931) 291, fig. 127, No: 641 (İ.Ö. 625-600).*

6 No.lu mekânın batısında, yaklaşık 1.16 m. çapında üst kısmı sıvalı daireysel planlı bir sunak ortaya çıkarılmıştır. 33 cm. yüksekliğinde korunmuş olan 344 No.lu mezar olarak adlandırılan sunağın altında Hellenistik Döneme ait *khytr*adan oluşan bir urneye rastlanmıştır (Resim: 11). Sunak daha önce ele geçirilen 214 No.lu mezar ile büyük benzerlik göstermektedir⁹. 344 No.lu mezarın hemen güneyinde doğu-batı doğrultulu kısmen tahribat görmüş, 349 No.lu taş lâhdin doğu yarısı açığa çıkarılmıştır. Bu lahadin hemen güneyinden başlayan kalın kireç tabaka, bu alandaki Geç Roma Dönemine ait bir kireç çukuruna işaret etmektedir. Kireç söndürme kuyusu, güneyindeki 346 No.lu *pithos* mezarı da kısmen tahrip etmiştir. Ağzı doğuya gelecek şekilde yatırılmış *pithos*un içerisinde erişkin bireye ait kemiklerin yanı sıra, *pithos*un ağız kısmına gri hamurlu destekli krater benzeri bir lekane, içerisine de bir *lekythos* bırakılmıştır. *Pithos*un çevresi bir istinat duvarı ile çevrelenmiştir. Bu istinat duvarının kuzey bölümü kireç çukuru ve bu alana gömülen 363 No.lu amphora mezar, güney bölümü ise 352 No.lu, doğu-batı doğrultulu Hellenistik Döneme ait basit toprak gömü tarafından tahrip edilmiştir.

Benzer bir kireç kuyusu, bu kez açmanın güney bölümünde ortaya çıkarılmıştır. Bu kireç çukurunun hemen kuzeyinde kapaksız ele geçirilen 348 No.lu taş lâhdin temizlenmesi sırasında birisi çocuk, diğerleri erişkin olmak üzere beş birey saptanmıştır. Farklı dönemlerde kullanıma maruz kaldığı anlaşılan lâhdin özellikle orijinal sahipleri olduğu düşünülen 1 ve 2. bireylerden ikincisine ait olduğu anlaşılan biri gümüş, diğeri bronz iki korozyonlu sikke ele geçirilmiştir. Lâhit çevresinde ele geçirilen geç siyah figür palmet bezemeli *lekythos* parçaları, olasılıkla bu lâhdin hediyelerini oluşturuyor olmalıydı. Bu lâhdin hemen güneydoğusunda 1.99 m. seviyesinde, “ΕΥΑΡΧΟΣ ΕΥΝΟΜΙΑ” yazıtlı, üçgen alınlığında “ARK” monogramı bulunan, 96 cm. yüksekliğinde, kireç taşından yapılmış tam bir stel açığa çıkarılmıştır.

9 214 No.lu dairevi formu sunak mezar için bkz. G. Polat, Y. Polat, K. Yağız, O. Zunal, B. Yıldırım, “Antandros 2006 Yılı Kazıları”, 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 2. Cilt (28 Mayıs-1 Haziran 2007 Kocaeli), Ankara (2008). 468; 234 no.lu dairevi formu sunak için bkz. G. Polat, Y. Polat, K. Yağız, O. Zunal, “Antandros 2008 Yılı Kazıları” 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4. Cilt (25-29 Mayıs 2009 Denizli), Ankara (2010), 8, Resim 7.

348 No.lu lâhdin kuzeyinde 353 ve 354, doğusunda 360, batısında da 352 No.lu basit toprak gömü mezarlara rastlanmıştır. Hepsi baş doğuya gelecek şekilde doğu-batı yatırılmış olan bireylere ait herhangi bir hediye tespit edilememiştir. Olasılıkla Hellenistik Döneme ait olan bu basit toprak gömülerden 354 No.lu olanı, hemen batısında yer alan 353 No.lu bireyin göğüs ve baş kısmını tahrip ederek yatırılmıştır (Resim: 12). Ayrıca açmanın güneydoğu köşesinde ayakları ortaya çıkarılan ve doğuya doğru kesite giren 360 No.lu basit toprak gömü, hemen batı ayakucunda ortaya çıkarılan 359 No.lu amphora çocuk mezarının ağız kısmını tahrip etmiştir. Ağzı doğuya bakan amphoranın boyun kısmının altına bırakılmış olan bir *lydion* ve ikinci bir *lydiona* ait parçalar, mezarı M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına tarihlenmiştir.¹⁰

353 ve 354 No.lu basit toprak gömülerin hemen kuzeybatısında, 347 No.lu çatı kiremidi mezar belirlenmiştir. Mezarı oluşturan kiremitlerden kuzeydoğuda yer alanının hemen yanına dik olarak yerleştirilmiş M.Ö. 4. yüzyıla ait kırmızı figür bir pelike ile, bireyin sol el parmakları arasında iki parça hâlinde bronz yüzük ele geçirilmiştir. Mezar pelike yardımıyla M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenir.

Güneydoğu II açmasının özellikle kuzey bölümü ve ortalarında çakıllı bir tabakayla karşılaşılması. 2.31-1.98 m. kodları arasında yer alan çakıllı tabakanın kısmen içinde ve altında kremasyon ve inhumasyon mezarlara rastlanmıştır. M.Ö. 6. yüzyıla ait olduğu anlaşılan mezarlar üzerine serilen çakıllı tabakanın, M.Ö. 5-4. yy., Hellenistik dönemlere ait mezarlar ve Geç Roma Döneminde açılan kireç çukurları tarafından tahrip edildiği anlaşılmaktadır. M.Ö. 6. yüzyıla ait mezarların üstünü örten bu çakıllı tabakaya nekropolisin kuzey bölümündeki çalışmalarda da rastlanmıştır. Çakıllı tabakanın altında ortaya çıkarılan bütün mezarların yetişkinler için kremasyon, çocuklar için kap içi inhumasyon olması da, daha önce elde edilen verileri destekler niteliktedir. Çakıllı tabakanın altından gelen ince kum tabakasında ortaya çıkarılan 351, 357, 358 ve 362 No.lu mezarlar yetişkinlere ait ikincil, 356 ve 365 No.lu mezarlar birincil kremasyon gömüleridir. Bunların yanı sıra 355, 359, 361 ve 364 No.lu mezarlar kap içi çocuk inhumasyon gömülerini oluşturur.

10 *Lydionun benzeri için bkz. C. W. Blegen, H. Palmer, R.S. Young, Corinth Vol. XIII, The North Cemetery, Princeton, New Jersey (1964), 325, Pl. 90, No. X-241.*

Genellikle toprağa dik olarak yerleştirilen urne kaplarının içinde ve yanında, 366 No.lu mezar haricinde, ki onun hemen yanında yerel üretim bir aryballos ele geçirilmiştir, herhangi bir buluntuya rastlanmazken, hem kapak hem de hediye olarak ağız kısımlarına bir kap bırakılmıştır. Bu kapsamda 351 No.lu mezarın kapağını bir lekanis, 357 No.lu mezarın kapağını bir küçük usta *kyliksi*, 358 No.lu mezarın kapağını bir oryantalizan tabak oluşturmaktadır.

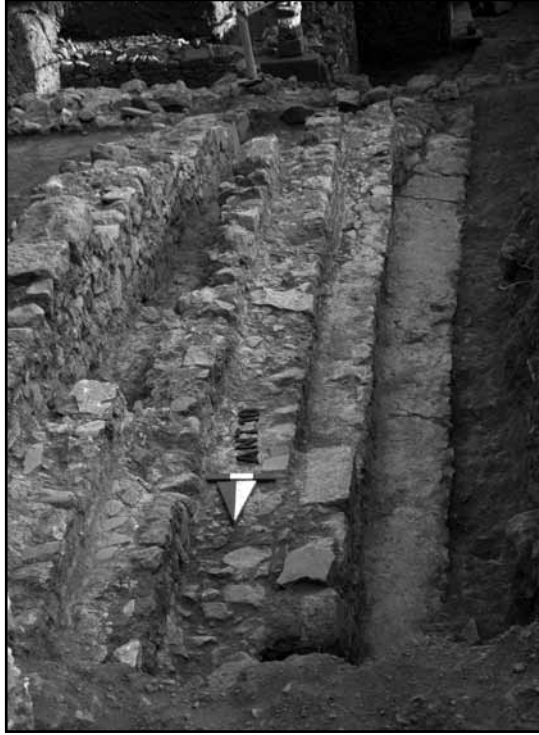
Belirlenen iki birincil kremasyondan ilki olan 356 No.lu mezarda bir aşık kemiği, işlenmiş kemik parçalarının yanı sıra, parçalar hâlinde bir masa amphorası ele geçirilmiştir. Bu amphoraya ait parçaların bazılarının yanık olması, kremasyon ateşinin yanması sırasında ateşe atıldığını göstermesi açısından önemli bir veri oluşturur. Henüz tamamen açılmamış olan 365 No.lu birincil kremasyona ait parçalar hâlinde bir bronz fibula belirlenmiştir.

Amphoralardan oluşan çocuk mezarlarında genellikle hediyeye rastlanmazken, 359 No.lu amphoranın boynun altında biri parçalar hâlinde olmak üzere, iki *lydion* hediye olarak bırakılmıştır. 355 No.lu mezarın iki fetusa ait olması da ilginç bir saptama olmuştur.

Kazı çalışmalarının sonlandırılmasının ardından kazısı yeni bitirilen Yamaç Ev Sektörü'ndeki kriptoportiko ile Nekropolis Sektörü'nde yeni açılan güney açmaların üstü, ziyarete elverecek şekilde geçici trapez saç çatı ile kapatılarak doğa şartlarından etkilenmemesi sağlanmıştır.

Resim 1 : Yamaç Ev, kuzeydoğu sondajı mekânlar

Resim 2 : Yamaç Ev. kuzeydoğu sondajı basamaklı yapı

Resim 3 : Yamaç Ev, kuzeybatı sondajı mekânları

Resim 4: Yamaç Ev, kuzeybatı sondajı künk hattı

Resim 5 : Yamaç Ev, güney sondajı

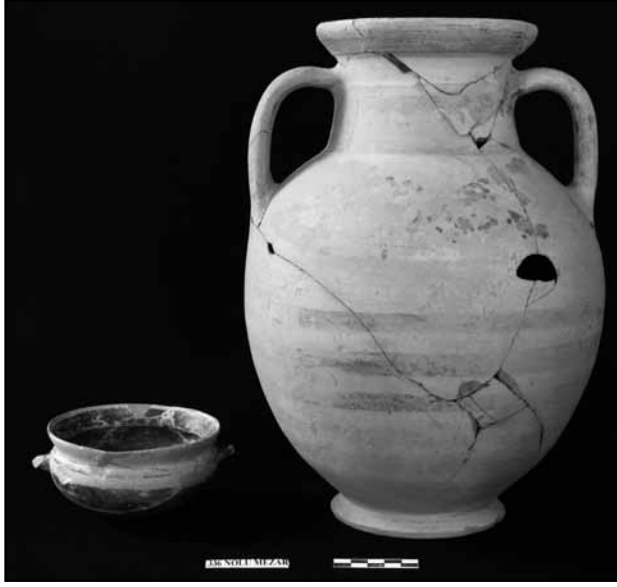
Resim 6 : Sur Açması, surun iç yüzü ve mekânlar

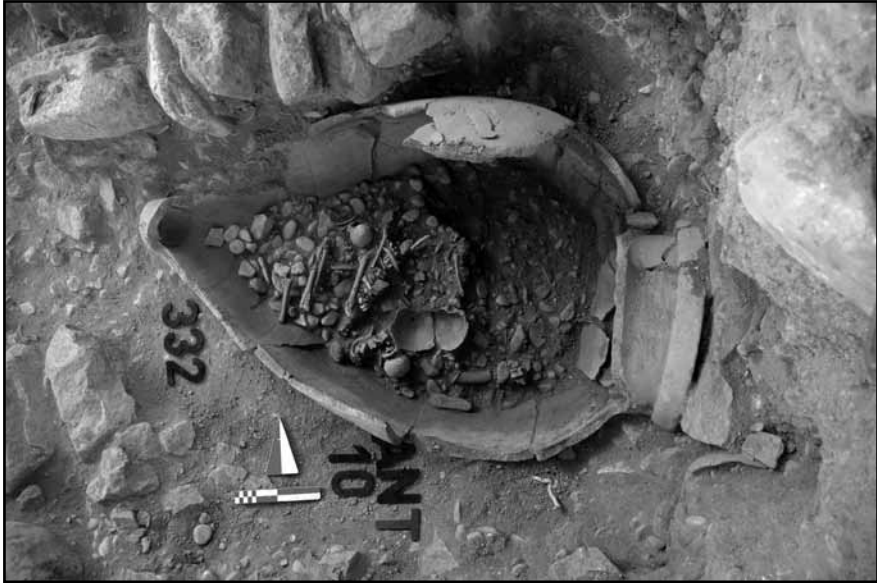
Resim 7 : Sur Açması, İ.Ö. 4. yüzyıl suru ve kulesi

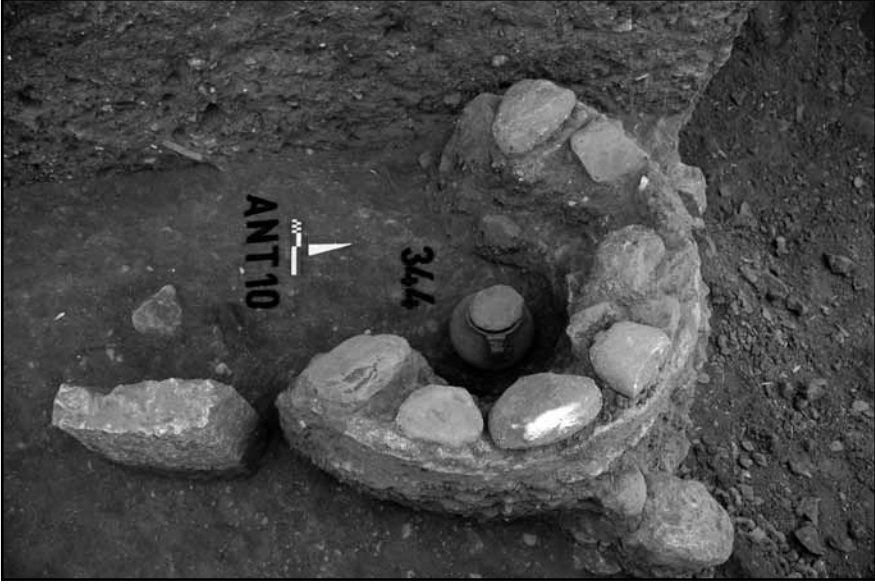
Resim 8 : Sur Açması, İ.Ö. 4. yüzyıl surundaki Antik Dönem onarımı

Resim 9 : Nekropolis Açması, 336 No.lu Mezar buluntuları

Resim 10 : Nekropolis Açması, 332 No.lu Mezar

Resim 11 : Nekropolis Açması, 344 No.lu Mezar

Resim 12 : Nekropolis Açması, 351, 353, ve 354 No.lu Mezarlar

GRE ABDURRAHMAN 2010 YILI KAZISI

Vecihi ÖZKAYA *
Aytaç COŞKUN
Feridun S. ŞAHİN

Giriş

Geçmişe yönelik birikimiyle kültürel açıdan bir çok ilklere tanıklık eden Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde son zamanlarda başlatılan yoğunluklu arkeolojik çalışmalar, küresel uygarlığın her aşamada gelişimine tanıklık eden verileriyle dikkatleri üzerine çekmektedir. Bilimsel etkinliklere konu olmuş alanlarda elde edilen veriler, bölgenin tarihsel ve kültürel önemini belgeler niteliktedirler. Özellikle Dicle ile hayat bulan konumuyla Diyarbakır ve Batman yöresi, gün ışığına çıkarılan toprak derinliğindeki kültürel varlıklarıyla, genelde Mezopotamya, özelde Anadolu kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan ve tarihinin her evresine tanıklık eden değerleri ile bu coğrafyanın Anadolu'nun kültürel dokusunun algılanmasına katkıları tartışılmazdır.

Başta Diyarbakır ve Batman olmak üzere, baraj inşaatlarının gerektirdiği zorunluluklar nedeniyle bölge kapsamında başlatılan arkeolojik çalışmalarla Anadolu arkeolojisine yeni boyutlar kazandırılmıştır. Kargamuş ve Ilısu baraj projeleri çerçevesinde gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve çalışmalardan biri olan Gre Abdurrahman, yazıtlar ışığında bölgede varlığı algılanan Asur'un, diğer yerleşimlerle birlikte, somut arkeolojik kanıtlarla kavranması açısından önemli veriler sunmaktadır.

Ilısu Barajı ve HES Projesi inşaatından birinci dereceden etkilenecek olan höyük, Diyarbakır İli'ne 60 km. uzaklıkta, Bismil İlçesi'ne bağlı Sinan ve Salat

* Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Diyarbakır/TÜRKİYE. vozkaya@hotmail.com
Dr. Aytaç COŞKUN, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Diyarbakır/TÜRKİYE.
Uzm. Feridun S. ŞAHİN, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Diyarbakır/TÜRKİYE.

Köyleri arasında, Dicle Nehri yatağı kenarında yer alır (Resim: 1). Tarım arazileri içindeki konumu nedeniyle kısmen tahrip edilmiş olmakla birlikte, kültürel karakteri kavranacak kadar iyi korunmuş höyükteki kazılar 2009 yılı itibarıyla başlatılmış¹ ve 2010 yılında devam ettirilmiştir². Genel anlamda iyi korunmuş olmakla beraber, üzerinde inşa edilen geçici işçi barınakları ve tarımsal sulama etkinlikleri, höyüğün tahribatına yol açmıştır.

Kazı Çalışmaları

Gre Abdurrahman Höyüğü'ndeki 2010 yılı arkeolojik kazılarında, 2009 yılına ait 15 açmanın yanı sıra, 5.00 x 5.00 m. ölçülerinde 19 açmada daha çalışılmış ve toplamda 850 metrekare alan kazı kapsamına alınmıştır (Çizim: 1). Her açmada höyüğün oturduğu zemine ulaşılmış ve bu doğrultuda kültürel karakter algılanabilmiştir. Höyüğün üst kesimlerinde su taşkınları nedeniyle yoğun olarak görülen çakıl tabakası, alanda derinlere kadar işlemiş ve kültür tabakalarını tahrip etmiştir. Ayrıca, höyüğün geç dönemde mezarlık olarak kullanılması, ikinci bir tahribatın meydana gelmesini sağlamıştır. Su taşkınlarının meydana getirdiği çakıl birikintisinin içinde saptanan buluntular, stratigrafinin sağlıklı bir şekilde algılanmasında sorunlar yaratmakla beraber, özellikle seramik ağırlıklı bulgular (Çizim: 2-5), höyüğün Erken Demir Çağından itibaren yerleşildiğini ve Asur İmparatorluk Çağında ayrıca önemsendiğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Höyüğün

1 Özkaya-Coşkun 2010.

2 Ilısu Barajı ve HES Projesi kapsamında, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri doğrultusunda, DSİ Genel Müdürlüğü'nün sağladığı maddi kaynaklarla, Diyarbakır Müze Müdürlüğü başkanlığında, gerçekleştirilen 2010 sezonu kurtarma kazılarına Dicle Üniversitesi öğretim elemanlarından Dr. Aytaç Coşkun ve Uzm Feridun Suha Şahin'in yanı sıra, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri ve bu bölümden mezun arkeologlar katılmış ve her biri kendi açılarından önemli katkılar sağlamışlardır. Bu anlamda, Genel Müdürlük düzeyinde çalışmalarımıza her türlü katkıyı sağlayan Kazılar ve Müzeler Daire Başkanı Sayın Melik Ayaz ve Kazılar Şube Başkanı Sayın Gökhan Bozkurtlar, Ark. Nilüfer Babacan ve Ark. Burcu Öztoprak'a; sağladıkları maddi destekle çalışmalarımızı gerçekleştirmemizi sağlayan DSİ yetkililerine; olumlu yaklaşım ve yardımlarıyla her ortamda çalışmalarımızı destekleyen ve yürütmemizi sağlayan Diyarbakır Müzesi Müdürü Sayın Nevin Soyukaya ve onların şahsında tüm müze çalışanlarına; Bakanlık temsilcisi olarak çalışmalarımıza katılan Batman Müzesi'nden Veysi Soysal'a ve öğrencilerime teşekkürü borç bilirim

eteklerinde saptanan kerpiç mimarî kalıntıları da bu konuda yol gösterici olmakla beraber, aşırı tahribat nedeniyle bütünü algılamak açısından yetersiz durumdadırlar. Höyüğün ikinci büyük kullanım dönemi ise, daha çok mezarlarla temsil edilen Ortaçağ evresidir.

2010 yılında kazılan toplam 19 açmanın kültürel karakteri koşutluklar göstermekle beraber, buluntu yoğunluğu açısından farklılıklar yansıtmaktadır. Höyüğün güney ve doğu tarafında yoğunlaştırılan çalışmalar kapsamında, doğu tarafında yer alan A16, A17, A20, A21, A24, A25, A26, A27 ve A30 açmalarındaki kazılarda farklı derinliklere ulaşılmış ve her aşamada kültürel karakteri belirginleştiren buluntu gruplarına ulaşılmıştır. Doğu tarafında yer alan ve üst seviyelerinde geçici işçi barınakları ve Ortaçağ mezarları tarafından tahrip edilen A16 açmasında 3.97 m. derinliğe ulaşılmış; 2.63 m.den sonra, ağırlığı Asur İmparatorluk Çağını ilgilendiren çok sayıda seramik parçaları ortaya çıkarılmıştır. Bunların yanı sıra, 2.60 ve 3.25 m.de işlevleri tam açıklanamayan taş objeler; ve 3.24 m.de bir taş âlet bulunmuştur. Açma derinliğinde kerpiç kalıntıları saptanmakla beraber, olası mimarî dokunun bütünselliği algılanamamıştır. 2.75-3.42 m. derinlikleri arasında, doğrudan toprak zemin üzerinde yer alan, gömü tarzı ve yönlendirme açısından birbirine benzeyen toplam 6 iskelet saptanmıştır (Resim: 3).

4.82 m. derinlikte sonlandırılan doğu tarafındaki ikinci açmada (A17) 3.44 m. seviyesinde başlayan ve 3.55 m. düzeyine kadar devam eden kerpiçten inşa edilmiş bir yapının kısmî korunmuş kalıntıları saptanmıştır (Y2). 3.59-3.66 m. arası derinliklerde ise, niteliği ve niceliği kavranamayan ve yine kerpiçten inşa edilmiş ikinci bir yapılanmaya tanık olunmuştur. Olasılıkla yapının giriş bölümüne ait olması gereken söz konusu kalıntıların bu işlevi, mil yuvası olarak kullanılmış yivli taş blok parçalarından anlaşılmaktadır. Yapı kalıntıları arasında saptanan seramik parçalarının karakteri, söz konusu dokunun Asur İmparatorluk Çağına ait olabileceği konusunda önemli ipuçları sağlamıştır. Açmanın 2.44-3.62 m. derinlikleri arasında, çoğunluğu Ortaçağ Dönemine ait olmak kaydıyla, toplam 11 iskelet ortaya çıkarılmıştır. Tanımlayıcı ve tarihleyici bulgulardan yoksun söz konusu iskeletler, A16 açmasındakilerle benzer karakteri yansıtmaktadırlar.

Öncekilerle aynı yönde bulunan A20 ve A21 No.lu açmaların buluntu karakteri de benzer özellikler yansıtmaktadır. 4.51 m.de sonlandırılan A20 açmasındaki bulgular ağırlıklı olarak Ortaçağ ve yakın dönemi ilgilendirmekle beraber, Asur İmparatorluk Çağına ait seramik parçalarının da varlığına tanık olundu. Söz konusu bulguların Ortaçağ kalıntıları ile karışık bir şekilde bulunması ise, alandaki stratigrafinin tahrip edildiğine işaret etmektedir. 3.72-4.05 m. derinlikleri arasında ortaya çıkarılan beş iskeletin Ortaçağ Dönemine aitliği, gömü özelliklerinden algılanabilmektedir. A17 No.lu açmada saptanan kültürel dokunun devamını saptamak ve A20 No.lu açmada izleri saptanan mimarî kalıntıların niteliğini kavramak amaçlı olarak çalışılan A21 No.lu açmadaki kazılar 4.35 m. derinliğe kadar devam ettirilmiş; çalışmalar sonucunda beş iskelet, hamur, biçim ve teknik özellikleriyle Asur İmparatorluk Çağına aitlikleri algılanabilen seramik parçaları ve bazı taş âletler ile mortarlar saptanmıştır.

Höyüğün doğu eteklerindeki dokunun üst seviyelere göre devamını algılamak ve kazı alanına basamak sondaj karakteri kazandırarak stratigrafiyi kavramak amacıyla başlatılan ve 4.60 m. derinlikte sonlandırılan A24 açmasında bilinenden farklı bir sonuca ulaşamadığı gibi, buluntuların karakteri de diğerlerinden ayrılmamaktadır. Açmanın doğu tarafında, yaklaşık 520 m. kodunda yer alan A25 açması, A20, A21, A17 ve A27 No.lu açmalarda belirlenen dokuların devamını belirlemek amacıyla çalışma kapsamına alınmış; 4.60 m. derinliğe kadar devam ettirilen çalışmalar sonucunda A21 No.lu açmadaki yapının devamına ilişkin kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Ancak, çevresi taşlarla çevrili bir Ortaçağ mezarının yapıyı tahrip etmesi nedeniyle, dokunun bütünselliği konusunda bir sonuca varılamamıştır. Alandaki özgün kültürel dokunun tahribiyle sonuçlanan bu mezarın yanı sıra, yine aynı döneme ait iki iskelet daha saptanmıştır.

Höyüğün doğu eteklerinde, eğimin başladığı alanda, yerleşimin taban düzeyinden daha derinde olup olmadığını saptamak amacıyla çalışılan A26 açmasındaki kazılar sonucunda yerleşim izleri belirlenememiştir ki, bu olgu varılan düzeyin höyüğün oturma düzlemi olduğunu düşündürmektedir.

A21’de saptanan duvar ve taban dokusunun devamını belirlemek ve olası bütünlük konusunda bilgi sahibi olabilmek amacıyla aynı eğimde yer alan A27 açmasındaki kazılar 4.69 m. derinliğe kadar devam ettirilmiş; düzgün sıralı taşlardan oluşan bir duvar dokusu ortaya çıkarılmış olmakla beraber, özellikle Ortaçağ kalıntılarının yoğun tahribi nedeniyle söz konusu dokunun olası bütünselliği konusunda bir sonuca ulaşılamamıştır (Resim: 2). Benzeri amaç doğrultusunda çalışılan diğer bir açma olan A30’daki kazılar 4.67 m. derinliğe kadar devam ettirilmiş; yakın dönemi ilgilendiren çöp niteliğindeki kalıntıların altında, az sayıda da olsa, olasılıkla erozyon sonucu höyüğün eteklerine sürüklenmiş erken dönemlere ait seramik parçaları da ortaya çıkarılmıştır.

Höyüğün güney kesiminde kazı kapsamına alınan A18, A19, A22, A23, A28, A29, A31, A32, A33 ve A34 No.lu açmalarda yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar, doğu taraftakilerle ortak karakterler sunmakla beraber, olası sel baskınları sonucu oluşmuş tahribatın belirgin izlerini yansıtmaları açısından diğerlerinden ayrılırlar. 4.75 m. derinlikte sonlandırılan A18 açmasındaki kazılarda, yakın dönem yerleşim bakiyeleri tarafından tahrip edilen üst seviyelerin devamında Ortaçağa ait üç iskelet; 1.22 - 1.81 m. ve 2.14 - 2.36 m. arası derinliklerde höyükte büyük tahribata neden olan yoğun çakıl birikintileri saptanmıştır. Ayrıca, 2.95 m. derinlikte üçüncü bir çakıl birikintisine tanık olunmuştur ki, bu olgu sel baskınının muhtelif zamanlarda olduğuna işaret etmektedir. Bütün bu olumsuz koşullara rağmen, höyüğün özgün yerleşim dokusunu yansıtan Asur İmparatorluk Çağını ilgilendiren seramik parçaları da bulgular arasında yer almaktadır. Aynı yöndeki A19 açması ise, bulguların çeşitliliği ve zenginliği açısından diğerlerinden ayrılır. Alandaki kazı çalışmaları 2.98 m. derinliğe kadar devam ettirilmiş; sonuçta çoğunluğunu tipik Asur İmparatorluk Çağı yerel seramik parçalarının oluşturduğu bulguların yanı sıra, çakmaktaşı, obsidyen, hayvan dişi, boncuk gibi kalıntılar da ortaya çıkarılmıştır. Açma genelinde yedi adet mezar saptanmış; bunlardan birisi ise (M2) matara tipi bir kaptan oluşan ölü armağanı ile birlikte ortaya çıkarılmıştır (Resim: 4). Yer yer yangın izlerine de tanık olunan alanda, A18’de olduğu gibi, sel baskını sonucu oluşmuş çakıl birikintilerine 0.64 - 2.38 m. derinliklerde kesintili olarak tanık olunmuştur.

Güneydeki diğer açmalardan birisi olan A22'deki çalışmalarda 4.07 m. derinliğe ulaşılmış; alanda 0.72 - 2.39 m. seviyeleri arasında kesintili olarak çakıl birikintileri saptanmıştır. Bu durum stratigrafiyi bütünü ile bozmuş olmasına rağmen, açmanın bazı alanlarında ortaya çıkarılan bulgular, özgün kültürel dokunun özelliklerini sergilemekle beraber, olasılıkla sel ile birlikte gelmiş ve höyüğün genel buluntu kontekstine aykırı unsurlar da saptanmıştır. Seramik parçaları, midye kabukları ve çakmaktaşı âlet parçalarından oluşan konteksin yanı sıra, bir çocuk mezarıyla birlikte 70 adet boncuk ile 1.75 m. derinlikte bulunan bir küpe, alandaki önemli bulgular arasında yer alır (Resim: 5). 3.82 m. derinliğe kadar kazılan A23'teki çalışmalarda yakın dönem tahribatının yoğun izlerine tanık olunmakla beraber, alanda özellikle Asur İmparatorluk Çağını ilgilendiren çok sayıda seramik bulgu saptanmıştır. Yer yer yangın tahribatının da izleri saptanan alanda dört iskelet ortaya çıkarılmıştır ki, bunlardan birisiyle beraber (M1) boncuklardan ve bir küpeden oluşan ölü armağanları bulunmuştur (Resim: 6). Alandaki sel tahribatı ise, 0.50 m. derinlikten itibaren başlamakta ve 2.34 m. düzeyinde sona ermektedir. Benzeri duruma 1.50 - 2.43 m. derinlikleri arasında A28 ve 2.36 m. düzeyinde başlamak kaydıyla A29 açmalarında da tanık olunmuştur.

Tahribata uğramış dağınık durumdaki insan iskeletlerinin yanı sıra, höyüğün genel kültürel karakterini yansıtan seramik parçaları dışında bulguya tanık olunmayan A31'deki kazılar, sel baskınlarının güney taraftaki etkilerini göstermesi bakımından önemli olmuştur. Aynı durum höyüğün güney bitiminde, A31 açmasının devamında yer alan A32'deki çalışmalarda da saptanmıştır ki, seramik parçalarından oluşan bulguların farklı dönemlere işaret etmesi ve karışık bir şekilde bulunmaları da bunu doğrulamaktadır. Alandaki sel baskının tahribatı ise A33 ve A34 açmalarında da ortaya konabilmiştir. Dicle Nehri'nin kuzey kıyısında yer alan höyüğün bu konumu, sel tahribatının güney tarafında daha fazla etkili olmasıyla sonuçlanmıştır. Diğer alanlarda ise özellikle geç dönem de açılan mezarlar, çöp çukurları ve tarımsal sulama faaliyetlerinden kaynaklanan tahribat egemendir. Tüm bu olumsuz koşullara rağmen, höyüğün kazı kapsamına alınmış alanlarından elde edilen sonuçlar bütünlük göstermektedir.

Buluntular

Gre Abdurrahman kazılarının en önemli buluntu grubunu seramikler oluşturur. Seramik bulgularını, biçim, bezek, teknik hamur ve bunlar ışığında dönemlerini belirleyerek gruplara kesin yargılarla ayırmak erken olsa da, bazı belirli örnekler ışığında değerlendirme yapmak olasıdır. Höyüğün üst katmanlarından gelen seramik parçalarının büyük çoğunluğu, daha çok geç dönemleri ilgilendiren yüzey bulgularıyla birlikte karışık olarak saptanmıştır. Bölge kapsamında birçok merkezde tanınan ve daha çok yerel karakter sunan söz konusu bulgular, tanımlayıcı ve tarihleyici özelliklerden yoksun olarak, genel eğilimle Geç Antik Çağ ya da Ortaçağ ürünleri olarak değerlendirilirler. Bazı alanlarda tespit edilen ve bölgeye özgü Hellenistik ve Roma dönemlerine ait olduğu anlaşılan seramik parçalarının höyüğün özgün buluntuları olmadıkları söylenebilir ki, söz konusu bulguların daha çok çakıl birikintileri arasında saptanması da bu olasılığı güçlendirmektedir. Bunların yanı sıra, Neolitik Dönemden başlamak kaydıyla izleyen evreleri ilgilendiren çok az sayıdaki seramik bulguların da, son sözü edilen kalıntılarda olduğu gibi, sel taşkınları sonucu oluşmuş çakıl birikintileri arasında saptanması nedeniyle höyük yerleşiminin daha erkenlerde gerçekleşmiş olabileceğine kanıt oluşturmamaktadırlar.

Gre Abdurrahman bulguları arasında tanımlanabilen seramik gruplarının başında Asur İmparatorluk Çağını ilgilendiren parçalar gelmektedir (Çizim: 3-5). Bölge kapsamında son zamanlarda yapılan çalışmalar nedeniyle çok iyi bilinen ve tanımlanan söz konusu seramiklerin yanı sıra, çok az sayıda örnekle temsil edilmiş olsalar da, yine bölgeye özgü ve Erken Demir Çağı olarak değerlendirilen³ seramik gruplarının varlığı da söz konusudur (Çizim: 2). Bu ürünler, höyüğün Erken Demir Çağında iskân edilmiş olabileceğini düşündürse de, yerleşimin bilinen karakteri bu olasılığı zayıf kılmaktadır. Yukarı Dicle Vadisi yerleşimlerinin Erken Demir Çağını karakterize eden söz konusu seramikler, çoğunlukla kaba ve kırmızıya yakın renkteki hamurları yoğun kireç ve kum katkılıdır⁴. Büyük çoğunluğu omuz kesimlerinde yatay

3 Parker 2003: 536 vd. Table 2.

4 Bölgede varlığına tanık olunan benzer nitelikli seramikler için bkz. Parker *et al.* 2001: Fig. 9; Parker 2003, Fig. 6; Köroğlu 1998: Res.9; Karg 2002: Fig 3; Tekin 2011: 575.

düzenlenmiş derin yivlerle donatılmıştır. Keban bölgesinden başlayarak Dicle Vadisi'ne kadar uzayan geniş bir coğrafyada görülmekle beraber, hamur karakterinde, yüzey işlemlerinde ve biçimde bölgelere göre değişkenlik gösterirler⁵.

Genel Değerlendirme

Coğrafi konumu itibarı ile Dicle boyu antik yerleşimler arasında yer alan Gre Abdurrahman Höyüğü'nde çalışılan alanların yaklaşık tamamında benzer kültürel doku saptanmakla beraber, yer yer 4.50 m. derinliğe kadar işlemiş yoğun çakıl birikintisi, yerleşimin farklı dönemlerde sel baskınına uğradığına işaret etmektedir. Özgün kültürel dokunun büyük oranda tahribat görmesine neden olan bu durumun yanı sıra, üst seviyelerde özellikle mezarlarla temsil edilen Ortaçağ kalıntıları da bunda etkin rol oynamıştır. Söz konusu bu olumsuz koşullara rağmen, kalıntılar höyüğün ağırlıklı olarak Asur İmparatorluk Çağında yerleşildiğini yeterince kanıtlar niteliktedirler. Bu olgu öncelikle höyüğün yerleşim karakterinde görülebilmektedir. 70x80 m. ölçülerinde ve yaklaşık 5.00 m. yüksekliğe sahip olan höyük, yaklaşık yarım hektarlık alanıyla Yukarı Dicle Vadisi'nin Asur İmparatorluk Çağını karakterize eden yerleşimlerle koşutluklar gösterir⁶.

Çalışılan alanların tamamında su taşkınlarının neden olduğu yoğun çakıl birikintisi nedeniyle sağlıklı bir stratigrafi elde edilememekle beraber, höyüğün geç dönemde mezarlık olarak kullanıldığı çok sayıda Ortaçağı ilgilendiren mezarlardan anlaşılmaktadır. Tanımlayıcı ve tarihleyici bulgulardan yoksun söz konusu mezarlar, basit gömüler niteliğinde, doğrudan toprak zemin üzerine yatırılmıştır. Yön ve gömü tarzları esas alındığında, büyük çoğunluğu İslâmî Döneme ait olan mezarlar, yüzeye yakın olmalarının yanı sıra, son zamanlara kadar var olan höyük üzerindeki işçi barınakları nedeniyle de büyük oranda tahribat görmüştür. Ortaçağa ait mezarlar genelde aynı özellikleri göstermekle beraber, bazılarında basit gömü armağanları da saptanabilmektedir.

5 Yayılım için bkz. Esin 1970; Hauptmann 1972; Parker 2003: 535 vd., Fig. 6.

6 Karş. Parker 2003: 530, Table 1.

Üst katmanlarında saptanan ve bir anlamda tahribe de yol açan Ortaçağ evresinden sonra, höyüğün baskın kültürel karakteri Asur İmparatorluk Çağını ilgilendirmektedir. Bununla beraber, kazılarda elde edilen bulguların zamansal sıralaması esas alındığında, Neolitik Dönemden Ortaçağa kadar uzanan uzun bir zaman dilimine yayıldıkları görülmektedir. Asur İmparatorluk Çağı ve Ortaçağı ilgilendiren bulguların höyüğün özgün yerleşiminin kalıntıları oldukları konusunda kuşkular olmamakla birlikte, diğer dönemlere ait bulguların durumları şüphelidir. Çünkü, çoğunluğu yüzeyde ve sel taşkınları sonucu oluşmuş çakıl birikintileri arasında saptanmıştır.

Höyük genelinde mimarî kalıntıların eksikliği dikkat çekicidir. Yukarı Dicle Vadisi'ndeki küçük boyutlu Demir Çağı yerleşimlerinin bir özelliği olarak ortaya çıkan bu durum, yerleşimin kuruluş amacı ve yapılanmanın daha çok kerpice bağlı olmasından kaynaklanmış olabilir. Yerleşimin bu özelliği höyük eteklerinde açılan açmalarda saptanan kerpiç dokuyla destek bulmaktadır. Bazı kesimlerde kesintiye uğraması nedeniyle, höyüğün eteklerinde ve farklı derinliklerde devam eden mimarî dokunun bütünselliği konusunda karar vermek güçtür; ancak, yapılanmanın ağırlıklı olarak kerpiçten olduğu açıktır. Taş mimarînin varlığına ilişkin çok az sayıda kalıntı belirlenebilmiştir. Höyükte 3.65 m. derinlikte saptanan ve kerpiç mimarî kalıntılarına eşlik eden az sayıdaki düzgün sıralı taşlar bu yönde kanıt oluştursalar da, taş mimarînin karakteri konusunda yeterince aydınlatıcı değildirler. Buna karşın, höyüğün olası mimarî dokusuna ait kerpiç kalıntıları, bütünlüğü yansıtmaktan uzak ve kısmî olarak korunmuş olmakla beraber, farklı açmalarda saptananlarla birleştirildiklerinde, bütünü kavrama konusunda bazı ipuçları verebilecek niteliktedirler.

Yerleşimde savunma amaçlı yapılanmanın varlığına tanık olunmamıştır. Bu durum, Asur işgalinden sonraki Yukarı Dicle Vadisi küçük yerleşmelerinin bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Gre Abdurrahman'ın da bu özelliğe sahip bir yerleşim olduğu dikkate alındığında, en azından, Asur İmparatorluk Çağında kurulmuş ya da yeniden önemsenmiş bir tarımsal koloni merkezi olduğu söylenebilir ki, seramik bulguların büyük çoğunluğunun bu döneme

ait olması da bu savı desteklemektedir. Yerleşimin bu karakteri bulguların niteliğinden de anlaşılmaktadır. Tür ve özellikleri bakımından yaklaşık bütün açmalar ortak karakter sergileyen buluntular, ağırlık seramik ürünlerde olmak üzere, ezgi taşları, çakmaktaşı ve obsidyen âlet parçaları, havan elleri, pişmiş toprak ve taş boncuklar ile mortarlardan oluşmaktadır. Metal eserlerin varlığı yok denecek kadar azdır.

Bütünü yansıtmaktan uzak olsalar da, mimarî kanıtların yol göstericiliğinde, yapılanmanın taş temelsiz kerpice bağlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu durum daha da açıklık kazanmaktadır. Höyüğün yerleşim karakteri ve mimarî yapılanmasında görülen Asur İmparatorluk Çağına aitliği, buluntuların büyük çoğunluğunu oluşturan seramik bulgularında da görülmektedir. Öncelikle, bölgenin Erken Demir Çağı yerleşimlerini karakterize eden yivli seramiklerin (*corrugated ware*) höyükte az sayıyla temsil edilmesi bunu doğrulayan diğer bir kanıt niteliğindedir.

Sonuç olarak, Yukarı Dicle Vadisi'nde, Dicle Nehri'nin kıyılarına kurulmuş çok sayıdaki yerleşim biriminden birisi olan Gre Abdurrahman, bölgede yakın çevresindeki bilinen yerleşmelerle bulguları ve kalıntılarıyla ortak özellikler içermektedir. Su taşkınlarından dolayı büyük oranda tahribat görse de, bulguların karakteri, Gre Abdurrahman'ın Asur İmparatorluk Çağında kurulmuş ya da önem kazanmaya başlamış tarımsal koloni yerleşimi olduğunu ortaya koymaktadır. Höyüğün daha önceki dönemlerde yerleşildiği konusundaki veriler ise yeterince açık değildir. Höyük, Yukarı Dicle Vadisi olarak tanımlanan bölgenin, diğer bir tanımlamayla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Demir Çağındaki sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısının algılanmasına kendi açısından önemli katkılar sağlamaktadır.

*Seramik Kataloğu*⁷

Çizim: 2

S164/AFC (ağız çapı 18; yük. 5,6; cidar kalınlığı 0,8): A5 açmasında 3.10-3.38 m. derinlikleri arasında bulunmuş yüzeyi perdeli düz ağız kenarlı, yivli

7 İyi sonuçlar veren malzemenin yokluğu göz önünde tutularak tarihlendirme konusundaki önerilerin geçici olduğu dikkate alınmak kaydıyla, Çizim 2'deki örnekler Erken Demir Çağına; Çizim 3, 4 ve 5'teki örnekler ise Asur İmparatorluk Çağına aittirler.

çanak parçası. Katkılar: seyrek olarak ince kum ve saman. Ağız kenarında yivler. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 5YR 4/6.

S271/ALH (ağız çapı 16; yük. 7; cidar kalınlığı 0,8): A9 açmasında 1,30-1,62 m. derinlikleri arasında bulunmuş kaba perdahlanmış yüzeyli hafif kalınlaştırılmış dudak kenarlı çanak parçası. Ağız kenarında paralel yivler. Katkılar: kum ve saman. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 7,5YR 5/4.

S370/APO (ağız çapı 27; yük. 14; cidar kalınlığı 0,8): A13 açmasında 2,62-2,63 m. derinlikleri arasında bulunmuş hafifi içe çekik düz ağız kenarlı çanak parçası. Vurgulanmış ağız kenarı altında tekli yiv. Katkılar: kum ve saman. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 7,5YR 5/3.

S436/AGE (ağız çapı 31; yük. 5,5; cidar kalınlığı 1,0): A7 açması yüzey buluntusu. Ağız kenarı yivlerle vurgulanmış ve hafif dışa taşkın dudaklı çanak parçası. Katkılar: kum ve saman. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 7,5YR 5/4.

Çizim: 3

S62/ACF (ağız çapı 10; yük. 4,2; cidar kalınlığı 0,5): A1 açmasında 1,16 m. derinlikte bulunmuş dışa taşkın kalınlaştırılmış ağız kenarlı, kısa boyunlu çömlek parçası. Perdahlı yüzeyde saman katkıları. Hamur için Munsell: 5YR 8/4.

S452/AHS (ağız çapı 14; yük. 4,1; cidar kalınlığı 0,6): A9 açmasında 1,61-1,74 m. derinlikleri arasında bulunmuş kalınlaştırılmış dışa taşkın ağız kenarlı, kısa boyunlu çömlek parçası. Omuz-boyun geçişinde iki paralel yiv korunmuş. Dış yüzey için Munsell: 2,5YR 5/6; dış yüzey için Munsell: 7,5YR 4/1.

S223/ALH (ağız çapı 15; yük. 4,5; cidar kalınlığı 0,4): A9 açmasında 1,30-1,62 m. derinlikleri arasında bulunmuş mika katkılı hamuru ile dışa taşkın kalın dudaklı ağız kenarlı yalın çömlek parçası. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 7,5YR 6/4.

S257/AHF (ağız çapı 22; yük. 5,3; cidar kalınlığı 0,7): A6 açmasında 0,90-1,13 m. derinlikleri arasında bulunmuş mika katkılı hamuru ile içe çekik kalınlaştırılmış dudaklı, iki yivle vurgulanmış dar. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 2,5YR 6/4.

S386/APO (ağız çapı 23; yük. 3,8; cidar kalınlığı 0,8): A13 açmasında 2,62 m. derinlikte bulunmuş basık boyunlu, kalınlaştırılmış ağız kenarlı çömlek parçası. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 5YR 5/4.

Çizim: 4

S73/AER (ağız çapı 16; yük. 4,5; cidar kalınlığı 0,5): A5 açmasında 3,04-3,09 m. derinlikleri arasında bulunmuş dışa taşkın ağız kenarlı, dik boyunlu kâse parçası: açık kahverengi ince hamur yüzey hafif perdeli. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 5YR 7/3.

S237/ALB (ağız çapı 14 cm; yük. 3,0 cm; cidar kalınlığı 0,6 cm.): A6 açmasında 29-92 cm. derinlikleri arasında bulunmuş içe çekik ağız kenarlı kâse parçası: kaba çark üretimi; kırmızımsı kahverengi dış yüzey üzerine koyu sarımsıtrak açık; çark izlerinin görüldüğü açık kahve iç yüzey. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 5 YR 6/6.

S361/ALO (ağız çapı 16 cm; yük. 4,0 cm; cidar kalınlığı 0,6 cm.): A5 açmasında 3,80 m. derinlikte bulunmuş dışa taşkın geniş ağız kenarlı kâse: kırmızımsı kahverengi kum ve saman katkılı hamur; açık kahverengi iç yüzey. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 5 YR 6/4.

S158/AAA (ağız çapı 22 cm; yük. 3,8 cm.): A1 açmasında bulunmuş içe çekik ağız kenarlı kâse ağız parçası: seyrek kum ve saman katkılı kahverengimsi hamur; yüzeyde çark izleri. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 5 YR 6/4.

S276/ANC (ağız çapı 24 cm; yük. 3,8 cm; cidar kalınlığı 0,6 cm.): A9 açmasında 2,15-2,43 m. derinlikleri arasında bulunmuş geniş ağızlı kase ağız parçası: kum ve saman katkılı kahverengimsi turuncu perdeli dış yüzeyde çark izleri, İç ve dış yüzeyler için Munsell: 5YR 6/3

S109/ACI (ağız çapı 30 cm; yük. 3,3; cidar kalınlığı 0,8 cm.): A1 açmasında 1,38 m. derinlikte bulunmuş içe çekik ağız kenarlı kâse ağız parçası: seyrek kum ve saman katkılı kahverengimsi hamur; yüzeyde çark izleri. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 5YR 7/4.

S465/ATJ (ağız çapı 27 cm; yük. 4,4 cm; cidar kalınlığı 0,5 cm.): A14 açmasında 2,66-3,25 m. derinlikte bulunmuş, içe çekik ağız kenarlı kâse/

ağız parçası; kaba çark üretimi; kırmızımsı kahverengi dış yüzey üzerine koyu sarımtırak açık; çark izlerinin görüldüğü açık kahve iç yüzey. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 7,5YR 6/4.

Çizim: 5

S213/AIN (ağız çapı 13 cm; yük. 2,5 cm; cidar kalınlığı 0,8 cm.): A6 açmasında 1,28-1,53 m. derinlikleri arasında çakıl birikintileri arasında bulunmuş dışa taşkın ağız kenarlı; kalın dudaklı çanak parçası: Saman ve kum katkılı açık kahverengi hamur yüzeyinde çark izleri; deve tüyü açık kaplı iç yüzey. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 5YR 5/4.

S222/AGF (ağız çapı 20 cm; yük. 6,5 cm; cidar kalınlığı 0,5 cm.): A7 açmasında 0,68-0,79 m. derinlikleri arasında bulunmuş, omuz boyu geçişi vurgulu, dışa taşkın ağız kenarı kalınlaştırılmış çanak parçası: kahverengimsi hamur yüzeyinde çark izleri; açık kahve iç yüzey. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 7,5 YR 7/4.

S257/AHF (ağız çapı 22 cm; yük. 5,3 cm; cidar kalınlığı 0,8 cm.): A6 açmasında 0,90-1,13 m. derinlikleri arasında bulunmuş kalınlaştırılmış dudağı ile dışarı taşkın ağız kenarlı kase parçası: kahverengimsi hamur yüzeyinde çark izleri; açık kahve iç yüzey. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 2,5YR 6/4.

S281/AHP (ağız çapı 25; yük. 4,4; cidar kalınlığı 0,8): A9 açmasında 1,47-1,61 m. derinlikleri arasında bulunmuş omuz-boyun geçişi vurgulu dışa taşkın ağız kenarı kalınlaştırılmış kâse: Görece açık gri hamur; açık kırmızımsı kahverengi yüzeyde çark izleri; benzer özelliklere sahip iç yüzeyde yine çark izleri. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 5YR 6/4.

S10/AEN (ağız çapı 26; yük. 4; cidar kalınlığı 0,7): A5 açmasında 2,42-2,92 m. derinlikleri arasında bulunmuş kalınlaştırılmış eğimli dışa taşkın ağız kenarlı kâse parçası: kum ve saman katkılı kahverengimsi hamur üzerine kahverengimsi devetüyü açık; açık kahve iç yüzeyde çark izleri. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 5YR 7/3.

S446/ASR (ağız çapı 30; yük. 6; cidar kalınlığı 1,1): A13 açmasında 2,63-3,03 m. derinlikleri arasında bulunmuş kalınlaştırılmış dışa taşkın ağız kenarlı

kâse parçası: açık kahverengi kum katkılı hamur; perdahsız yüzey; devetüyü iç yüzeyde çark izleri. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 7,5 YR 6/4.

S289/ ALL (ağız çapı 31; yük.6,5; cidar kalınlığı 1,1): A10 açmasında 3,14-3,31 m. derinlikleri arasında bulunmuş dışa taşkın eğik ağız kenarlı kâse parçası: grimsi kahverengi saman ve kum katkılı hamur yüzeyine açık kahve açkı; yüzeyde çark izleri. İç ve dış yüzeyler için Munsell: 7,5YR 6/4.

KAYNAKÇA

ESİN, U. 1970: "Tepecik Excavation 1958 Campaign, Pre-liminary Report." *Keban 1*, 159-72.

HAUPTMANN, H. 1972: "Die Grabungen auf dem Norşun Tepe, 1970." *Keban 3*, 87-101.

KARG, N., 2002: "2002 Gredimse (Ilisu) Kazı Çalışmaları", *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, ed. N. Tuna, J. Öztürk, J. Velibeyoğlu, 699-737.

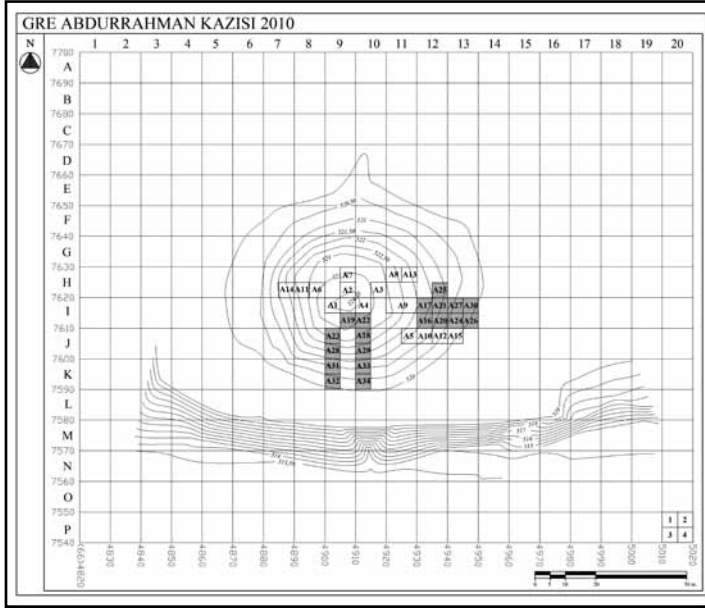
KÖROĞLU, K., 1998: *Üçtepe I. Yeni Kazı ve Yüzey Bulguları Işığında Diyarbakır. Üçtepe ve Yöresinin Yeni Asur Dönemi tarihi Coğrafyası.*

ÖZKAYA, V. - A. COŞKUN, "Gre Abdurrahman 2009 Kazısı Başlangıç Raporu", 32. *Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı* (Baskıda).

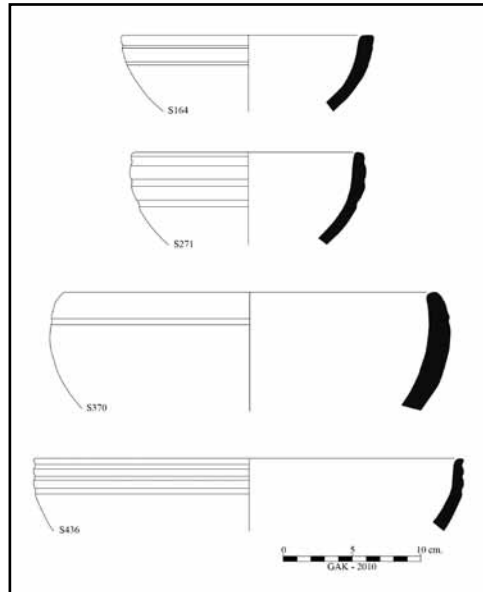
PARKER, B., A. CREEKMORE, C. EASTON, 2001: "Yukarı Dicle Araştırma Projesi (UTARP) Boztepe Yüzey Araştırması ve Kazıları, Talavaş Tepe Yöntemli Yüzey Araştırması, 1999 Ön Rapor", *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, ed. N. Tuna, J. Öztürk, J. Velibeyoğlu, 565-591.

PARKER, B.J., 2003: "Archaeological Manifestations of Empire: Assyria's Imprint on Souteastern Anadolıa", *American Journal of Archaeology*, Vol. 107, No 4, 525-557.

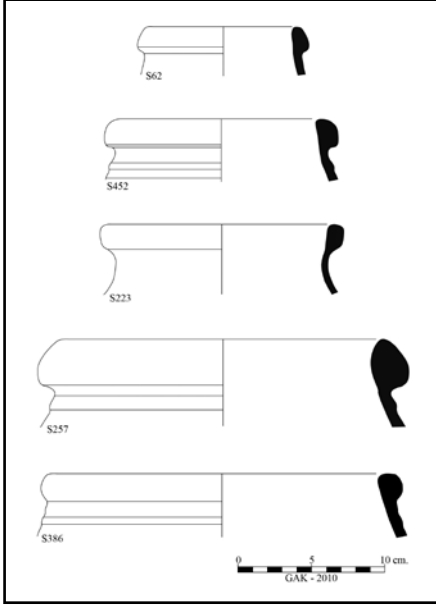
TEKİN, H. 2011: "Hakemi Use 2002 Yılı Kazısı ilk Sonuçları", *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları*, ed. N. Tuna, O. Doonan, 571-621.

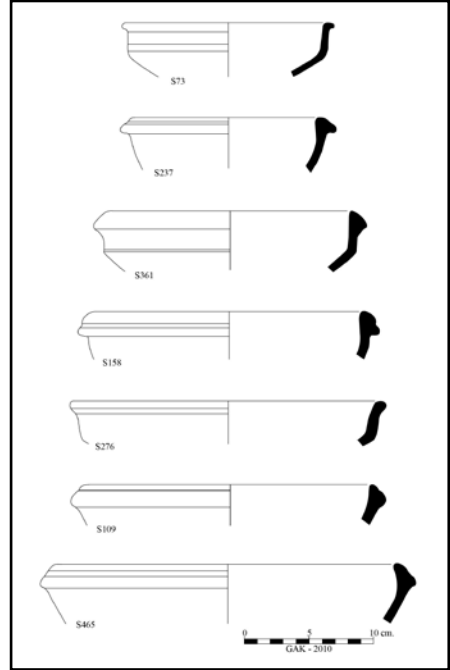
Çizim 1: Gre Abdurrahman, topoğrafik plan

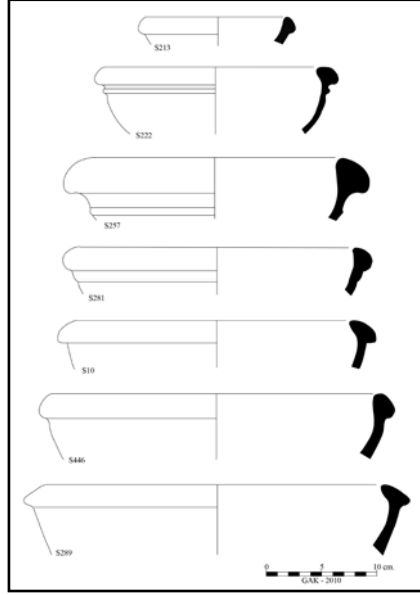
Çizim 2: Gre Abdurrahman, Erken Demir Çağı
çanak-çömleği

Çizim 3: Gre Abdurrahman, Asur
İmparatorluk Çağı çanak-çömleği

Çizim 4: Gre Abdurrahman, Asur
İmparatorluk Çağı çanak-
çömleği

Çizim 5: Gre Abdurrahman, Asur
İmparatorluk Çağı çanak-çömleği

Resim 1: Dicle Dehri ve höyüğün konumu

Resim 2: Açmalar genel görünüm ve korunmuş mimari doku

Resim 3: A16 açması Ortaçağ mezarı

Resim 4: Ortaçağ mezar buluntusu,
matara biçimli kap

Resim 5: Ortaçağ mezar buluntuları,
boncuklar

Resim 6: Ortaçağ mezar buluntuları, küpeler

KÖRTİK TEPE 2010 YILI KAZISI

Vecihi ÖZKAYA *

Aytaç COŞKUN

Marion BENZ

Yılmaz S. ERDAL

Levent ATICI

Feridun S. ŞAHİN

İlisu Barajı ve HES Projesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri, DSİ'nin sağladığı parasal olanaklarla Diyarbakır Müzesi başkanlığında 2000 yılından bu yana sürdürülen Körtik Tepe arkeolojik kurtarma kazılarına 2010 yılında da devam edilmiştir*. Kazı çalışmaları Dicle Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, ABD Nevada Las Vegas Üniversitesi, Almanya Freiburg ve Mainz Üniversitesi'nden bilim adamlarıyla çeşitli konularda yapılan işbirliği projeleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. 2010 kazıları sonucunda Diyarbakır Müzesi'ne 336'sı envanterlik, 261'i etütlük olmak üzere, toplam 597 eser kazandırılmıştır.

Farklı bilimsel disiplinlerin işbirliğiyle gerçekleştirilen etkinlikler çerçevesinde, Hacettepe Üniversitesi'nden Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal

* Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 21280 Diyarbakır/TÜRKİYE.

Arkeoloji dünyasında birçok açıdan ilkleri yaşamamıza neden olan Körtik Tepe kazılarına sağladıkları izin ve emsalsiz destekleriyle, başta Kazılar ve Müzeler Daire Başkanı Melik Ayaz ve Kazılar Şube Başkanı Gökhan Bozkurtlar olmak üzere, her zorluğu aşmamızda canla başla bizimle koşturan Ark. Nilüfer Babacan ve Ark. Burcu Öztoprak'a; sağladıkları maddi destekle çalışmalarımızı gerçekleştirmemizi sağlayan DSİ yetkililerine; her konuda ve her ortamda çalışmalarımızı destekleyen ve yürütmemizi sağlayan Diyarbakır Müzesi Müdürü Nevin Soyukaya ve onların şahsında tüm müze çalışanlarına; Hacettepe Üniversitesi'nden Sayın Prof. Dr. Y. Selim Erdal'a arkeolog ve öğrencilerime; Almanya Freiburg Üniversitesi'nden Dr. Marion Benz ve ekibine; Bakanlık temsilcisi olarak çalışmalarımıza katılan Niğde Müzesi'nden Ark. Murat Tektaş'a; konaklama sorunlarımızı çözen başta Batman Valiliği olmak üzere Millî Eğitim Müdürlüğü ve yetkililerine; Gazi YİBO müdürü ve çalışanlarına, bizimle sofrasını paylaştan Pınarbaşı (Serikani) köyü sakinlerine minnettarlığımı bildirir, şükranlarımı sunarım.

sorumluluğunda yapılan antropolojik çalışmalar kapsamında Ortaçağ ve Akeramik Neolitik Döneme ait insan iskeletleri, yaş, cinsiyet, sosyal yapı konularında değerlendirilmek üzere, ilgili üniversitenin laboratuvarlarına gönderilmiştir. Ayrıca, Körtik Tepe yerleşiklerinin sosyal yapılarını, dönemin yerleşikleriyle olası ilişkilerini belirlemek ve bağlantılı bir çok konuyu aydınlatmak üzere, Dr. Marion Benz başkanlığındaki bir ekip tarafından Akeramik Neolitik döneme ait iskeletlerden dış numuneleri derlenmiş; DNA ve stronsiyum analizlerinin yapılması amacıyla Almanya Mainz Üniversitesi Antropoloji Enstitüsü laboratuvarına gönderilmiştir. Bu doğrultuda höyük yerleşiklerinin sosyal yapısındaki gelişmenin bölgedeki ekolojik değişim ile ilişkisini karşılaştırabilmek ve yerleşim yerinin detaylı bir kronolojik gelişimini çıkarmak amacıyla, 2010 yılında da A80, A84 ve A61 No.lu açmalarının profillerinde ayrıntılı stratigrafik amaçlı profil çizimlerine devam edilmiş; söz konusu açmalarda yaklaşık her derinlikte çok sayıda C14 numuneleri alınmış ve bunlar arkeolojik kontekst koşutunda belgelenmiştir. Arkeobotani çalışmaları kapsamında elde edilen numuneler flotasyon ünitesinden geçirilmiş; gerekli analiz ve incelemeler yapılmak üzere, Almanya Tübingen Üniversitesi, Prehistorya ve Protohistorya Bölümü laboratuvarına gönderilmiştir. Bu çalışmalarla bağlantılı olarak farklı derinliklerde elde edilen karbon numuneleri, C14 analizlerinin yapılması amacıyla Almanya'ya gönderilmiştir. Zooarkeoloji çalışmaları kapsamında ise, bütün hayvan kemikleri titizlikle derlenmiş ve bulgular Dr. Levent Atıcı tarafından değerlendirilmek üzere Nevada Las Vegas Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, Zooarkeoloji laboratuvarına gönderilmiştir. Höyüğün yontmataş eserleri Ankara Üniversitesi'nden Dr. Metin Kartal tarafından değerlendirilmiş; âletler işlev ve türlerine göre tasnif edilerek çizimleri yapılmıştır.

Höyükteki 2010 yılı çalışmalarında 5.00x5.00'lik 12 açmada kazılar yapılmıştır (Çizim: 1-2). Her açmada yaklaşık 1.50-5.50 m. arası değişen değişken derinliklere ulaşılmıştır. Höyüğün mimarî karakterini belirlemek ve bütünlüğe ulaştırmak amacıyla, konut saptanan açmalardaki çalışmalar, söz konusu kalıntıların bulundukları seviyelerde bırakılmış ve gerekli belgeleme işlemlerinden sonra devam edilmek üzere korumaya alınmıştır.

Aşamalı olarak derinleştirilen diğer açmalarda elde edilen sonuçlar ile, dip katmanlara kadar kazılan açmalardaki veriler, stratigrafinin bir çok açıdan doğrulanmasını sağlamıştır.

Höyüğünün batı kesiminde K/14 , L/14 , J/15 , K/15 ve L/17 plan kareleri içerisinde kalan A92-93-95-96 ve A21 açmalarında yapılan çalışmalarda Akeramik Neolitik Döneme ait 27 iskelet ve yuvarlak planlı dört konut ile 1.55 x 1.10 m. ölçülerinde bir silo ortaya çıkarılmıştır. Doğu tarafta ise, I/23, I/25, J/25 ve J/26 plan karelerinde yer alan A90-91-94-97-71 ve A48 açmalarında çalışılmıştır. Çalışmalar sonucunda Ortaçağa ait 16; Akeramik Neolitik Döneme ait 22 iskelet ortaya çıkarılmıştır.

Akeramik Neolitik Dönem yerleşimlerini karakterize eden yuvarlak planlı 5 konut temeline ulaşılmıştır. Yuvarlak planlı yapıların üçünde taban planı bütünlüğü kavranmaktadır. Konutların birinde (Y77) saptanan balçık sıva kalıntıları üzerinde saptanan yuvarlak çatki izleri, yapıların üst yapısı hakkında bilgi vermektedir.

Akeramik Neolitik Dönemi ilgilendiren toplam 49 iskeletin 44'ü *hocker*, birisi yarı *hocker* biçimde gömülmüş; diğerlerinin gömü tarzları ise, tahribata uğramış olmaları nedeniyle, belirlenememiştir. Söz konusu iskeletlerin 17'si alçı ile sıvanmış; diğerleri yalın hâlde saptanmıştır. Alçı kaplı iskeletlerin 13'ü, ayrıca, aşı boyası ile boyalı olarak bulunmuştur. Altı örnek dışında tamamı konutların dışında bulunan bu iskeletler, ölü ve ölüye uygulanan geleneksel yöntemler konusunda da ayrıntılar sunmaktadırlar. Bazı alçı kaplı iskeletlerin kafatası, kol ve bacak kemikleri, dalgalı-koşut biçimde düzenlenmiş kırmızı kahverengi ve siyah renk boya ile bezenmiştir (Resim: 1). Yaklaşık benzeri uygulama bazı alçı sıvalar üzerinde de gözlenmiştir. Kemik bezeme uygulamasında kullanılan ve tarafımızdan aşı kalemi olarak adlandırılan bir bulgu, alçı kaplı bir iskeletle bağlantılı olarak bulunmuştur (Resim: 2).

Mezarların büyük çoğunluğu, daha önceki dönemlerde de saptandığı üzere, zengin ölü armağanları içermektedir. Ağırılık taş kaplarda olmak üzere, taş âletler, ağ ve dokuma ağırlıkları, çeşitli taşlardan ve hayvan kabukları ile

kuş tüylerinin sert saplarından yapılmış değişen oranlarda boncuk ve takı nesneleri (Resim: 3), çakmaktaşı ve obsidyen âletler ölü armağanları arasında ön sırayı alırlar. Taş kapların, âletlerin, ağ ve dokuma ağırlıklarının genellikle kırılarak mezara konulduğu görülür. Kendi aralarında, biçim, bezeme, boyut ve işçilik açısından farklılıklar yansıtan taş kapların bazıları üzerinde saptanan insan figürleri, dönemin bilinen ünik yapıtları arasında yer alırlar (Resim: 4). Bunların yanı sıra, kazıma bezemeli sap düzelticiler (Resim: 5), kemik oltalar, bezemeli amuletler, boynuz biçimli ritüel taş objeler (Resim: 6), bezemeli kemik objeler, sayıları az da olsa, ölü armağanları arasında yer alırlar. Bazı mezarlar ise, yalın ve ölü armağanlarından yoksundurlar. Mezarların özellikleri katmanlara göre değerlendirildiğinde, kültürel bir gelişimin varlığını işaret etmektedir. Aynı katmanda bulunan mezarlar arasında gömü tarzı, ölüye uygulanan işlemler ve ölü armağanları, Körtik tepe yerleşiklerinin sosyal yapılarının algılanmasında önemli ipuçları sağlamaktadır. En azından, sosyal statü farklılıklarının varlığında uyarıcı kanıtlar sunması yanı sıra, ısrarla tekrarlanan uygulamalar ise inançsal olarak değerlendirilebilecek kuralların geliştiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, mezarlar, dirimsel yaşamın bir anlamda aynası olarak, Körtik Tepe yerleşiklerinin kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadırlar ki, burada elde edilen veriler, dönemin bir çok bilinmezinin algılanmasında rehber bilgi niteliğindedir.

Bulguları ve bilimsel sonuçlarıyla Anadolu'nun Akeramik Neolitik Dönemine önemli yaklaşımlar getiren Körtik Tepe, dönemin tüm aşamalarını kapsayan bir süreç içinde kronolojik olarak erkende yer alır. Tarihsel ve kültürel dokusuyla Anadolu ve Yakındoğu arkeolojisinde önemli bir konuma ve birikime sahip Körtik Tepe'de elde edilen veriler hem bölgenin hem de Anadolu'nun bazı bilinmezlerine yeni yaklaşımlar getirmektedir. Genelde gömülerde taş kaplar, taş boncuklar, taş ve kemik âletlerin yanı sıra çakmaktaşı, obsidyenden üretilmiş çeşitli veriler de yerleşimin erken tarihinde yol göstericidir. Höyükte iki ana yerleşimin varlığı söz konusudur. Bunlardan en erkeni, yontmataş ve sürtmetaş endüstrisinin egemen olduğu Akeramik Neolitik; ikincisi ise Ortaçağ ve izleyen süreci ilgilendirmektedir. Akeramik Neolitik Dönemi ilgilendiren ve daha çok mezarlarla bağlantılı olan bulgular,

özgünlükleri ve kültürel değerleri bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Belirli derinliklerde geç dönem iskeletleriyle birlikte Neolitik mezar ve bulguların saptanması, tahribatın boyutuna ve sonuçlarına kanıt oluşturmaktadır. Ancak, belirli derinliklerden itibaren Neolitik doku bütün özgünlüğü ile korunmuştur.

Yerleşimin mimarî dokusu konusunda özellikle son kazı çalışmalarında elde edilen veriler önemli sonuçlar vermiştir. Yuvarlak tasarlı taş dokuların ortaya çıkarılması, yakın çevrede yaygın ve döneme özgü mimarî yapılanmanın varlığını Körtik Tepe’de de ortaya koymuştur. Akeramik Neolitik evrenin, gömü tarzı, gömü armağanları ve ölümlere uygulanan geleneksel yöntemler esas alındığında, söz konusu dönem, en az altı ayrı mimarî evrenin varlığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, yerleşimin Akeramik Neolitik Dönemi ilgilendiren özgün mimarî karakteri ve evreleri konusunda bütünü kavrama yönünde önemli verilere ulaşılmıştır. Farklı alanlarda taban düzeyinde korunmuş kalıntılardan oval tasarlı oldukları algılanan diğer mimarî öğeler ile birlikte, Körtik Tepe yerleşiklerinin yaşamsal alanları ve koşulları algılanabilmektedir ki, bu olgular, aynı zamanda, höyükteki sürekli yerleşimin de önemli arkeolojik kanıtları niteliğindedirler. Diğer açıdan, yaygın bilinenin aksine, yerleşik düzene geçişte tek başına tarımsal etkinliklerin etkin olmadığı; tarım öncesi toplumlarda da yerleşik düzene geçişin sağlandığı gerçeğini gözler önüne sermesi açısından da Körtik tepe ayrı bir öneme sahiptir. Yerleşik düzenin gerektirdiği bütün koşulları yerine getirdikleri anlaşılan höyük yerleşiklerinin yoğunluklu balıkçılık yaptıklarına, tekstil becerisi geliştirdiklerine dair önemli kanıtlar ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla beslenme ve barınma sorunlarına çağın ötesinde önemli çözümler getiren Körtik Tepe halkının içtimaî hayatta da aşamalar kaydettikleri açık bir şekilde algılanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bilim dünyasını şaşırtacak düzeyde gelişmiş bir toplulukla Anadolu’da karşılaşmanın heyecanı arkeolojik açıdan kanıtlanabilir duruma gelmiştir.

During the 2010 season profiles and plan could be documented in the following trenches: A80 (deep cut, all profiles), A83 (southern and western profiles, Plana 1-3), A71 (eastern and southern profiles, Planum 1), A73 (eastern and northern profiles). Additionally, in A83 a small test cut (1x1.40 m) was excavated. Trench 91 has been excavated down to -200 cm in natural layers. However, due to space limitations only the results can be summarized here.

A80: By 2010 the deeper part of A80 had dried out, so the documentation could be continued down to -560 cm (Drawing 3). It had already been observed in 2009 that the layers down to -320 cm comprise massive clay floors with several renovation phases and the remains of a stone wall (Benz et al. in press). Below -320 cm, the composition of the sediments fundamentally changes. Although in the deep sounding an area measuring only 1.50 x 1.50 m was excavated, many structures can be observed. They will be described from the bottom to the top of the trench.

Discussion: The change in composition of the sediments from the older to the more recent phases is probably due to a change in construction traditions. In the upper layers stone and compact clay structures dominate, with little humus and few (but large) pits. Possibly new, uncontaminated, clay building material had been brought into the settlement from outside and organic rubbish was deposited in an organized way, perhaps in communal pits – as is implied by a very large deposit of animal bones which starts in the eastern profile of A80 at about -300 cm and extends into the eastern profile of A85, ending in a huge pit. By contrast, in the lower levels structures of pure clay and stone are absent: there are many smaller pits, and the very dark color of their sediments suggests that they contain a lot of organic material. Thus the more ancient buildings were either built mostly of organic material, or of the impure clay from within the settlement.

* Dr. Marion BENZ, Department of Near Eastern Archaeology, Albert-Ludwigs-University, 79085 Freiburg/ALMANYA.

A91: A 91 was excavated whenever possible by natural layers and loci. The remains of at least three buildings were discovered. Y78, the most recent structure, is of sub-rectangular shape with rounded corners. The area of it excavated in A91 is not particularly large, but its floor extends into the adjacent trenches to the east and south. Y83 is a very large building. Only its southern half has been so far excavated. Due to the destruction of its eastern part, its shape is difficult to reconstruct; but if it was oval or round, its diameter should be about 4-5 m. Y83 had several subsequent renovation/use phases. Though the younger phases were mostly destroyed by later activities, a well preserved clay floor could be documented at about -152/-154 cm. An accumulation of the stones found inside this building probably are the remains of a hearth. The interior of the building's stone wall was coated with clay and/or plaster. Below Y83 were discovered the remains of a more ancient, but also well preserved, floor; but further excavations will be necessary to determine its shape.

The remains of a third structure, Y82, showed up in the southern part of A91. A large part of it is still covered by Y78. This structure was approximately contemporary with Y83 but probably much smaller. Like Y83 it had an older phase (probably two); or it may have replaced an older building. At about -184 cm (upper rim) between the older buildings were excavated a clay oven and a fireplace with two use phases.

A large communal structure? Observations in Trenches A83, A71, and A73: In Trenches A83, A71, and A73 a large structure could be documented which is unique at Körtik Tepe, and for which no parallels are known at any other early Holocene site. It was first detected in the southern profile of A83, which therefore will be described in more detail here. Layers in the trench are numbered by lower-case Roman numerals, starting from the top and increasing downwards (i, ii, iii...). Upper-case Roman numerals are used to designate main construction phases. The observations in Trenches A71 and A73 complement those made in A83.

Discussion: Observations in Trenches A83, A73, and A71 suggest that a large round ditch with an inner diameter of about 4 m and an outer diameter of 6 m was cut down from a level of about -190/-220 cm (Drawing 4). Parts of at least two older buildings were removed for its construction. P1 was at least 220-250 cm deep, but its bottom has not yet been traced. It had a width of about 80 cm. Its shape, its size, and the clear evidences of digging and filling in its formation indicate that it was an elaborate and well-planned artificial construction. A clay structure was built around P1, probably simultaneously with it. The numerous clay lumps found in the lower parts of P1 indicate that this clay construction was probably taller than the 50 cm of it that is preserved. The filling of P1 must have been rather rapid because the sediment in it is very loose and includes many clay lumps. These clay lumps, and the dearth of cultural artifacts in the ditch's fill, suggests an intentional filling with discarded building material. A fire localized in the southwestern part of the construction involving the burning of the organic material of a roof and/or wall might have been the reason for the structure's destruction. During a later phase the round place which was created after the filling of P1 was still in use, as is indicated by the floors above the destruction layer. Only after its complete abandonment did naturally washed-in sediments finally fill up the construction.

The function of P1 remains an open question. No similar structure has thus far been recorded at any other early Holocene site. Like certain special buildings at Hallan Çemi, 'Abr 3, and Jerf el Ahmar (Rosenberg and Redding 2000; Yartah 2005; Stordeur et al. 2000), the round structure is sunk beneath the contemporary ground level; but none of the special buildings of these other sites had a similar round ditch. The use of the deep round ditch as a foundation for e.g. a wooden palisade is improbable because of its inclination and because it is too deep (180 cm beneath the level of the inner zone) and too wide (80 cm). According to the findings and its stratigraphic position, the large structure dates to the end of the Neolithic settlement phase; but its exact chronological position, cultural affiliation, and purpose remain unknown at present¹.

1 Financial support for the German team was granted by the German Research Foundation (BE 4218/2-1 - Al 287/9-1).

Körtik Tepe’de sürdürülen sistematik arkeolojik kazılarda, konutlarla ilgili alanlara, eşyalarıyla birlikte gömülmüş hâlde şimdiye kadar 500’ün üzerinde insan iskeleti gün ışığına çıkarılmıştır (Özkaya 2009; Özkaya ve Coşkun 2009)**. Bu kalıntılardan yaklaşık 250’inin üzerinde yaş ve cinsiyet gibi temel demografik veriler ile sağlık yapılarına ilişkin bazı verilere ulaşılmıştır. Bu çalışmalar esnasında toplulukta diş çürüklerinin % 0.6 gibi oldukça düşük bir sıklığa sahip olduğu belirlenmiştir. Bu çürüğü sıklığı değeri Çayönü (% 3.2), Aşıklı (%2,9) (Özbek 1998, 2004), Bademağacı (%11.6) ve Hakemi Use (%1,8) gibi Neolitik topluluklardan çok daha düşüktür. Çayönü, Aşıklı ve Hakemi Use gibi Akeramik Neolitik topluluklarda aşınma şiddetli olmakla birlikte, Körtik Tepe’de diş aşınmasının hem çok şiddetli hem de hızlı olduğu belirlenmiştir (Özbek 1995). Şiddetli diş aşınması ile tarımın başlangıcına ilişkin ipuçlarını ya da tarıma dayalı yaşam biçimine sahip olan topluluklardan çok daha düşük çürük sıklığına sahip olması, Körtik Tepe topluluğunda yaşam biçiminin nasıl olduğuna ilişkin soruyu akla getirmektedir. Bu soruya yanıt oluşturabilecek bilgilerden biri beslenme dışı nedenlerle dişlerin kullanımından kaynaklanan sıra dışı aşınma oluşturmuştur.

Dişler, ağızdaki diğer dişler, dil ve dudak gibi organlar ile besinlere temas nedeniyle aşındığı gibi, ağza istemli ya da istem dışı alınan maddelerle temas nedeniyle de aşınmaktadır. Besin dışı nesnelere temas ile dişlerde meydana gelen aşınma transversal oluklar, dil dudak yönelimli çentik ya da oluklar biçiminde olabileceği gibi, çeşitli nesnelerin emilmesine dayalı üst ön dişlerin dile bakan yüzeyinde ya da kürdan kullanımına bağlı olarak arka dişlerin ara yüzeylerinde de gerçekleşebilmektedir (Erdal, 2008). Bu biçimde tanımlanan diş aşınmalarına, Körtik Tepe’de dişleri mevcut olan 91 bireyden 28’inde (% 30,8) karşılaşılmıştır. İncelenen 21 çocuktan birinde

* Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Beytepe Kampüsü, Ankara/TÜRKİYE.

** Körtik Tepe iskeletleri antropolojik açıdan Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü laboratuvarlarında Prof. Dr. Yılmaz S. Erdal tarafından incelenmektedir.

(% 5) karşılaşılan diş aşınmalarına, 30 kadının 15'inde, 35 erkeğin 12'sinde (%34,3) rastlanmıştır. Dişlerin beslenme dışı nedenlerle aşınması çocukluk çağında başlamakla birlikte erkeklerde hemen her yaş grubunda bireylerin üçte birinde karşılaşılrken, kadınlarda genç ve orta yaşlardaki şahısların % 40-45, yaşlıların ise üçte ikisinde gözlemlenen bir durumdur.

Körtik Tepe'de en sık karşılaşılan oluk biçimini ön dişlerin (kesici ve köpek dişleri) kesici kenarlarında dil-dudak yönelimli çentikler ve oluklardır. Bu olukların oluşumunda sert ya da yumuşak nesnelerin bir kerpeten gibi ısırılmasından kabuklu yemişlerin yenmesine (Alt and Pichler, 1992; Turner and Anderson, 2003) kadar birçok etmen yol açmaktadır. Dişlerde karşılaşılan oluklardan diğer grubunu ağzın bir tarafından diğerine uzanan transversal yönelimli oluklar oluşturmaktadır (Resim: 7).

Üst çenedeki ön dişlerin dile bakan yüzeylerinde deri, ip, sicim ve barsakların ısırılması ya da kumuş ve kuşkonmaz gibi bitkilerin üst dişler ve dil arasına sıkıştırmayla emilmesi ya da ısırmayla aşındıkları gözlemlenmiştir (Irish and Turner, 1987). Dahası, incelenen ön dişlerden % 5'inde aşınma köke kadar ilerlemiştir. Bu veriler gündelik yaşamda ön dişlerin önemli bir kısmının üçüncü bir el gibi kullanıldığını göstermektedir. Bu tür kullanım izleri, Çayönü (Özbek 2004), Aşıklı (Özbek 1998), Hakemi Use gibi yerleşmelerde gözlenmekle birlikte, diş kullanımının en yaygın ve çeşitlilik gösteren örnekleri Körtik Tepe'de ele geçirilmiştir. Diğer topluluklardan daha erken olan Körtik Tepe'de çanak ve çömlek bilinmemektedir (Özkaya, 2009; Özkaya ve Coşkun 2009). Körtik Tepe'de saptanan hasır ve dokuma izleri, bu aktivitelerin oldukça yaygın olduğunu göstermektedir (Coşkun vd. baskıda). Kalıntılarda saptanan hasır, dokuma ve ip izleri gündelik yaşamda gerekli olan ip, sicim, kumaş gibi maddelerin üretimi için yoğun bir aktivitenin mevcut olduğunu göstermektedir. Dişlerde sık karşılaşılan bu tür oluklar ile ip üretimi, deri işlenmesi, sinir ve bağırsaklardan sicim yapılması ile bunlardan mamul ürün elde edilmesi, dokumacılık, av filelerinin örülmesi, kazıda sık ele geçirilen hasır gibi yaygıların ve örtülerin üretimi, sepet üretimi gibi aktivitelerde dişlerin sıklıkla kullanıldığını göstermektedir (Larsen, 1985; Molleson, 1994).

Batman Çayı ve Dicle nehirlerinin kesiştiği alanda konumlanan Körtik Tepe’de balıkçılığın önemli bir yere sahip olduğu, balık oltaları ve çok sayıda balık omurları ile ağırlık olarak kullanıldığı tahmin edilen taş objelerle gösterilmiştir (Arbuckle and Özkaya, 2006; Özkaya, 2009; Coşkun vd. baskıda). İskelet kalıntıları üzerinde yürütülen bir çalışmada kulak deliklerinin dışa açılan kısmında çeşitli büyüklüklerde saptanan ve sıklığı %40’a varan *auditory exostosis* olarak bilinen tümoral oluşumun da (Resim: 8) balıkçılığın gündelik yaşamda önemli olduğunu göstermiştir. Dişlerde saptanan olukların olta için ip, balık ağı, olta ya da tuzakların yapılması ve kurulması gibi balıkçılık aktivitesinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Larsen 1985). Körtik Tepe’de saptanan dişlerdeki olukların oldukça çeşitlilik gösteren aktivitelerde kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak, bu oluklardan bir kısmının en azından oltanın ipi ve ağın üretimi ile balıkçılık aktivitesinden kaynaklanmış olduğuna işaret etmektedir.

Körtik Tepe’de diş aşınmasının kadınlarda daha fazla gözlemlenmesi dokumacılık aktivitesi gibi durumlarda kadınların, yaşlı ve çocukların daha aktif olabileceğini düşündürmektedir. Ancak, erkeklerde azımsanamayacak sıklıkta olan bu olukların, dişlerin üçüncü bir el gibi kullanımının cinsiyetler arası farklılık göstermediğine işaret etmektedir. İlk kez 10 yaşlarında gözlemlenen bu oluklar, bireylerin gündelik yaşamda çocukluk çağından itibaren aktif olmaya başladıklarını, ilerleyen yaşla birlikte aktivitenin devam ettiğini, yaşlılıkta da dişlerin kullanımının artarak devam ettiğini göstermektedir. Bu veriler toplumu oluşturan hemen her aktif bireyin toplumsal rollerine devam ettiklerine işaret etmektedir. Her ne kadar Körtik Tepe’de gündelik yaşam ip üretimi, dokumacılık, deri işçiliği, balıkçılık gibi aktivitelerle sınırlı değilse de, bunların gündelik yaşamda önemli bir yer tuttuğu söylenebilir; iki el aktif iken dişlerin üçüncü bir el gibi kullanılan aktivitelerden bazıları olarak değerlendirilebilir.

Bu bölümün amacı, Körtik Tepe’de kazısı yapılmış olan Akeramik Neolitik A evresine ait geniş alanlarda ele geçirilen çok sayıda hayvan kemiği üzerinde devam etmekte olan zooarkeolojik çalışmaların ilk sonuçlarını paylaşmaktır. Stratigrafi üzerinde hâlen titizlikle yürütülen çalışmalar ve yeni arkeometrik veriler arkeofaunal kalıntılar, mimarî yapılar ve arkeolojik tabakalar arasındaki ilişkilerin daha net bir şekilde kurulabilmesine ve daha iyi değerlendirilmesine yakın bir gelecekte olanak tanıyacaktır. Bu bölümde tartışılan zooarkeolojik analizler 17 farklı arkeolojik kontekste ele geçirilen faunal kalıntılar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu örneklem stratejisi Körtik Tepe Höyüğü’nde kazı yapılan alanların çoğunluğunun temsil edilmesi amacına yönelik olarak seçilmiştir. Böylelikle şans faktörünün çalışmanın sonuçları üzerindeki etkisinin en aza indirgenmesi amaçlanmıştır

Faunal Kalıntıların Karakterizasyonu

Akeramik Neolitik A evresinin avcılık aktivitelerinin değerlendirmesine geçmeden önce, faunal kalıntıların birikmesi, değişime uğraması ve hatta tahrip edilmesinde rol oynayan depolanma öncesi ve sonrası faktörlerin değerlendirilmesinde yarar vardır. Faunal kalıntıların karakterizasyonu ele geçirilen tüm irili-ufaklı iskelet elemanı ve kemik parçası—en ince kemik kıymığı da dâhil olmak üzere—yüzeylerinin incelenmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Böylece, etçil ve kemirgen izleri, atmosferik kaynaklı izler, dolgu ağırlığına bağlı olarak oluşan kırılma ve izler, ve bitki köklerinin salgıladığı asitlerin oluşturduğu izler gibi doğal süreçlerin Körtik Tepe hayvan kalıntılarının depolanması sürecinde ve sonrasında önemli bir rol oynamadığı açıkça ortaya konmuştur (Tablo: 1). Körtik Tepe faunasını oluşturan unsurlara bakıldığında, tanımlanmamış kemik kıymıklarının ve uzun kemiklere ait gövde parçalarının oldukça yüksek bir oranda temsil edildiği görülmektedir. Bu denli yüksek oranda bir parçalanma ve kırılma,

* Körtik Tepe’de ele geçirilen faunal kalıntıların analizleri Dr. Levent Atıcı tarafından ABD’nin Nevada Eyaleti’nde bulunan Nevada Las Vegas Üniversitesi Zooarkeoloji Laboratuvarı’nda yapılmaktadır.

Körtik Tepe faunal kalıntılarının büyük bir çoğunluğunun insan aktiviteleri sonucunda toplandığını ve değişime uğradığını göstermektedir. Körtik Tepe sakinlerinin avlarını en küçük parçasına kadar ziyan etmeden kullandıklarını gösteren kanıtlar, uzun kemiklerin gövdeleri üzerinde saptanan kasaplık izleri, çontuklar, darbe izleri ve bunlara bağlı oluşan kırılma açılarıdır. Tüm bu bulgular avın etinin yanı sıra kemik iliğinin de sistematik bir biçimde çıkarıldığı ve besin olarak tüketildiğini açıkça göstermektedir. Ayrıca, tafonomik veriler avın parçalanmasının ve tüketilmesinin kemikler henüz taze aşamadayken yapıldığını ve gömülme ve depolanmanın hızlı bir biçimde gerçekleştiğini düşündürmektedir.

Taksonomik Kompozisyon, Zenginlik ve Çeşitlilik

Körtik Tepe’de ele geçirilen faunal kalıntıların büyük bir çoğunluğu yabanıl toynaklı hayvanlara aittir. Ceylan, karaca, yaban koyunu, yaban keçisi, yaban domuzu, Mezopotamya ala geyiği, kızıl geyik, yaban sığırı ve Asya yaban eşiği farklı oranlarda temsil edilmiştir. Yabanıl toynaklıların yanı sıra, yaban kedisi, kızıl tilki, kurt, yaban tavşanı, kunduz, toy ve yaban kazı gibi iri kuşlar, yaban ördeği gibi orta boyutta kuşlar, keklik gibi ufak boyutta kuşlar da değişen oranlarda Körtik Tepe faunasında tespit edilmiştir (Tablo: 2). Av hayvanlarının beslenmedeki payının analizi için tüm toynaklılar “büyük av,” tavşan, kaplumbağa ve kuşlar da “küçük av” kategorileri altında toplanmıştır. Etçiller gibi besin olarak tüketildiği kesin olarak saptanamayan hayvanlar bu analize dâhil edilmemiştir. Veriler büyük av kategorisinin faunal kalıntıların büyük bir çoğunluğunu oluşturduğunu ortaya koymuştur (Grafik: 1). Tüm bu veriler Körtik Tepe faunasının zenginlik ve çeşitlilik içeren bir taksonomik kompozisyona sahip olduğunu; bir ya da iki hayvan türünün kalıntılar içinde baskın olmadığını ve birden fazla hayvan türünün benzer oranlarda temsil edildiğini ortaya koymuştur.

Başlıca av hayvanlarının dağılımına ve yabanıl toynaklıların oransal dağılımına bakıldığında, yabanı koyun ve kızıl geyiğin ciddi oranlarda diğer toynaklılara tercih edildiği bir avlanma rejiminin varlığı açıkça görülmektedir. Yaban koyunu ve yaban keçisi arasındaki oran 1/30 şeklinde koyunun lehinedir ki, bunu Körtik Tepe’nin ekolojik ve topoğrafik konumuyla

ilişkilendirmek doğru olacaktır. Geniş çayırların yer aldığı düz ova ve alçak tepeler yaban koyunu için ideal bir yayılma alanı sunmaktadır. Buna Dicle Nehri ve Batman Çayı'nın sekileri boyunca yer alan galeri ormanları ile sulak, sazlık ve bataklık alanları eklediğimizde kızıl geyik, toy ve yaban kazı gibi hayvanların varlığını açıklamak daha da kolaylaşmaktadır. Körtik Tepe'de bulunan kuş türleri sezonalite ile ilgili ipuçları da sunmaktadır. Yaban kazı ve toy göçmen kuşlar olup büyük olasılıkla üreme mevsimi olan ilkbahar ve yaz aylarında yerleşim yakınlarında bulunmuş olmalıdırlar.

Sonuç olarak, şu anki verilere dayanarak özetlemek ve yorumlamak gerekirse, Körtik Tepe'deki avcı-toplayıcılık ekonomisi Batı Toroslar'da saptanmış olan Epipaleolitik modelden tamamen farklı bir trendi ortaya koymaktadır. Karain B ve Öküzini mağaralarında ele geçirilen kalıntılar üzerinde yapılan analizler günümüzden yaklaşık 20,000-11,000 yılları arasında yaşamış olan Epipaleolitik avcılarının bir ya da iki tür üzerinde odaklanan uzmanlaşmış bir avlanma stratejisinin varlığını ortaya koymuştur (Atici 2009a, b, 2011). Körtik Tepe'nin Akeramik Neolitik A evresinin gelişmiş yerleşik avcı-toplayıcıları ise daha genel bir ekonomik stratejiyle içinde yer aldıkları ekolojik zenginliğin sunduğu geniş besin yelpazesinden oldukça etkili bir şekilde yararlanmış gözükmektedirler. Yaklaşık 50 km. mesafede yer alan Hallan Çemi'de ele geçirilen faunal kalıntılar üzerinde yapılan çalışmalar da benzer bir sonuç ortaya çıkarmıştır: yaban koyunu, yaban keçisi, yaban domuzu, kızıl geyik ve kaplumbağanın ağırlıkta olduğu genel bir avcılık ekonomisi (Starkovich ve Stiner 2009). Bu anlamda, Körtik Tepe sakinlerinin yabanıl toynaklılar gibi büyük hayvanları, kaplumbağa gibi yavaş ve küçük hayvanları, yabani tavşan ve keklik gibi hızlı koşan ve uçan küçük hayvanları ve iri kuşları aynı ustalıkla avlayacak bilgi ve teknolojiye sahip oldukları açıkça ortadadır. Şu anki zooarkeolojik bulgular Körtik Tepe Akeramik Neolitik A evresi avcılık ekonomisinin yoğun ve birincil yaban koyunu avı, ikincil kızıl geyik avı ve mevsimlik kuş avı üzerine kurulmuş olduğunu ortaya koymaktadır. Hatırlanmasında yarar bulunan nokta ise faunal kalıntılar üzerindeki zooarkeolojik çalışmaların hâlen sürmekte olduğudur. Burada sunulan sonuçlar daha iyi sorular sorabilmek ve açıklığa kavuşması gereken konuları saptamakta rehberlik edecek araçlar olarak değerlendirilebilirler.

KAYNAKÇA

ALT KW, PICHLER SL. 1992. "Artificial modification of human teeth." In *Dental Anthropology: Fundamentals, Limits and Prospects*, Alt KW, Rösing FW, Teschler-Nicola M (eds). Wien: Springer; 387-415.

ARBUCKLE B. and ÖZKAYA V. 2006. "Animal Exploitation at Körtik Tepe: An early Aceramic Neolithic site in southeastern Turkey.", *Paléorient* 32(2): 113-136.

ATICI, L. (2009a). Specialization & diversification: animal exploitation strategies in the terminal Pleistocene, Mediterranean Turkey. Before Farming [online version] 2009/3:Article 1.

ATICI, L. (2009b). "Implications of Age Structures for Epipaleolithic Hunting Strategies in the Western Taurus Mountains, Southwest Turkey." *Anthropozoologica* 44(1), 13-39.

ATICI, L. (2011). *Before the Revolution: Epipaleolithic Subsistence in the Western Taurus Mountains, Turkey*. British Archaeological Reports International Monograph Series (Archaeopress, Oxford). In Press.

BENZ, M., COŞKUN, A., WENINGER, B., Alt, K.S., ÖZKAYA, V., "Stratigraphy and Radiocarbon Dates of the PPNA Site of Körtik Tepe, Diyarbakır", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 32, 2010 (2011), (baskıda).

COŞKUN A., BENZ M., ERDAL Y.S., KORUYUCU M.M., DECKERS, K., RIEHL, S., SIEBERT, A., ALT, K.W., ÖZKAYA V. 2011: "Living by the Water – Boon and Bane for the People of Körtik Tepe", *Neolithics* 2/10, 15-26.

ERDAL, YS. 2008. "Occlusal grooves in anterior dentition among Kovuklukaya inhabitants (Sinop, Northern Anatolia, 10th century AD)", *International Journal of Osteoarchaeology*, 18, 152-166.

IRISH J.D. ve TURNER C.G. 1987. "More lingual surface attrition of the maxillary anterior teeth in American Indians: Prehistoric Panamanians", *American Journal of Physical Anthropology* 73, 209-213.

LARSEN CS. 1985. "Dental modifications and tool use in the Western Great Basin.", *American Journal of Physical Anthropology* 67, 393-402.

MOLLESON T. 1994. "The eloquent bones of Abu Hureyra", *Scientific American*, August: 60-65.

ÖZBEK M. 1995. "Dental pathology of the prepottery Neolithic residents of Çayönü, Turkey", *Rivista di Anthropologia* 73: 99-122.

ÖZBEK M. 1998. "Human skeletal remains from Aşıklı, A Neolithic village near Aksaray, Turkey." In: G. Arsebük, M.J. Melink ve W. Schirmer (eds.) *Light on Top of The Black Hill Studies Presented to Hâlet Çambel*, İstanbul, Ege Yayınlar, 567-579.

ÖZBEK M. 2004. *Çayönü'nde İnsan*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

ÖZKAYA V. 2009 "Excavations at Körtik Tepe. A New Pre-Pottery Neolithic A Site in Southeastern Anatolia." *Neo-Lithics* 1/09: 3-8.

ÖZKAYA V. ve COŞKUN, A. 2009. "Körtik Tepe, a new Pre-Pottery Neolithic A site in south-eastern Anatolia." *Antiquity*, 83:320.

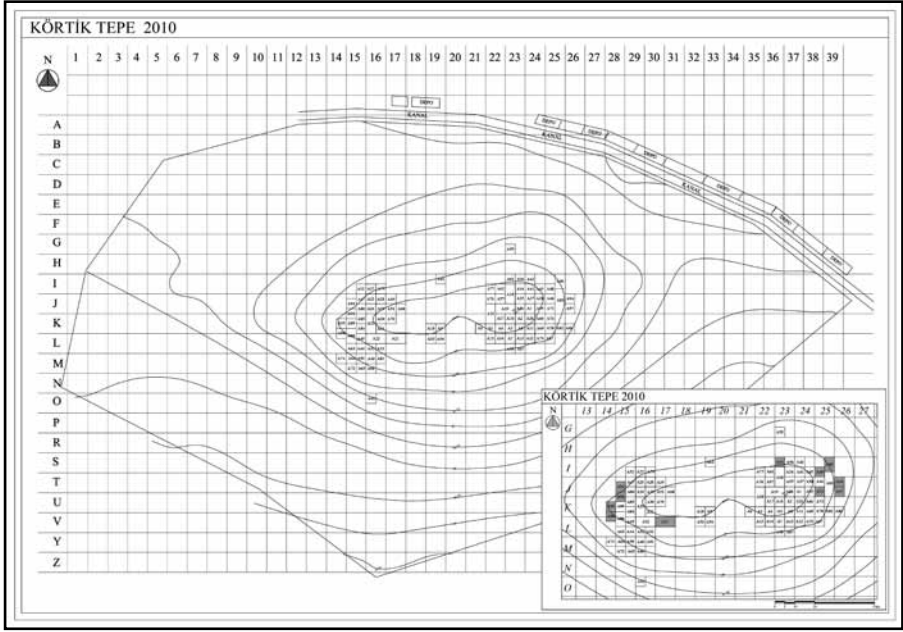
ROSENBERG, M. ve REDDING, R.W. 2000. "Hallan Çemi and early village organization in Eastern Anatolia", In: Kuijt, I. (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity and Differentiation*. 39-61. Kluwer Academic. New York.

STARKOVICH, B. ve STINER, M. C. (2009) "Hallan Çemi Tepesi: High-ranked Game Exploitation alongside Intensive Seed Processing at the Epipaleolithic-Neolithic Transition in Southeastern Turkey." *Anthropozoologica* 44(1):41-61.

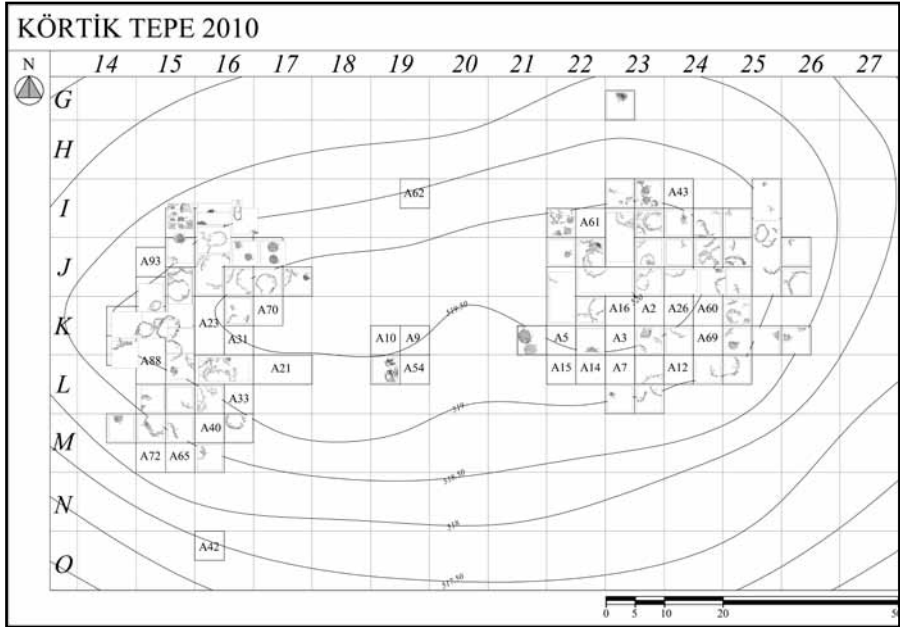
STORDEUR, D., BRENET, M., Der APRAHAMIAN, G., and ROUX, J.-C. 2000. "Les bâtiments communautaires de Jerf el Ahmar et Mureybet, Horizon PPN A. Syrie" *Paléorient* 26, 1, 29-44.

TURNER C.G. ve ANDERSON T. 2003. "Marked occupational dental abrasion from medieval Kent." *International Journal of Osteoarchaeology* 13: 168-172.

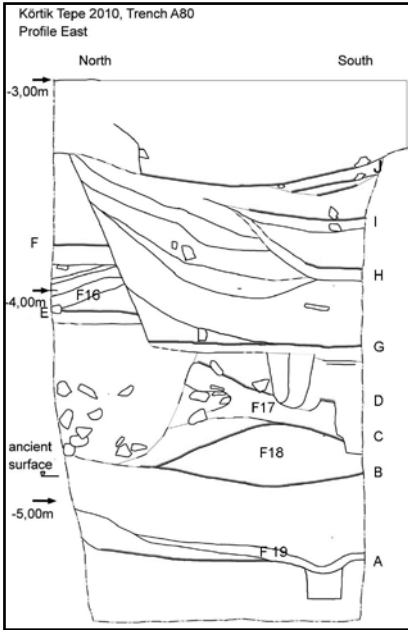
YARTAH, T. 2005. "Les bâtiments communautaires de Tell 'Abr 3 (PPN A, Syrie)", *Neo-Lithics* 1, 3-9.

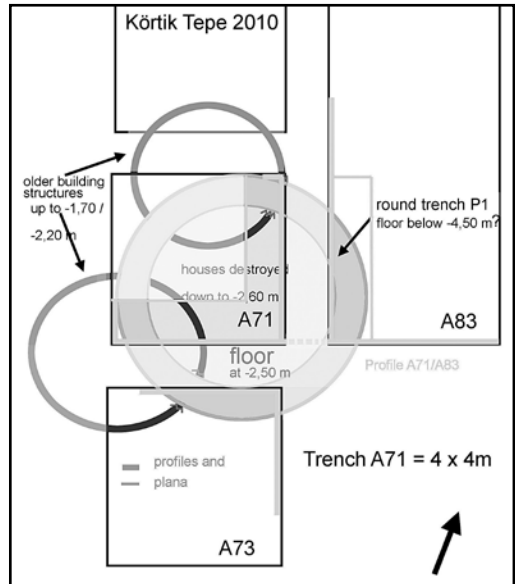
Çizim 1: Körtik Tepe, topoğrafik plan ve açmalar

Çizim 2: Yuvarlak planlı yapılar ve depolama birimleri

Çizim 3: A80 açması doğu profil

Çizim 4: Büyük kamu yapısı

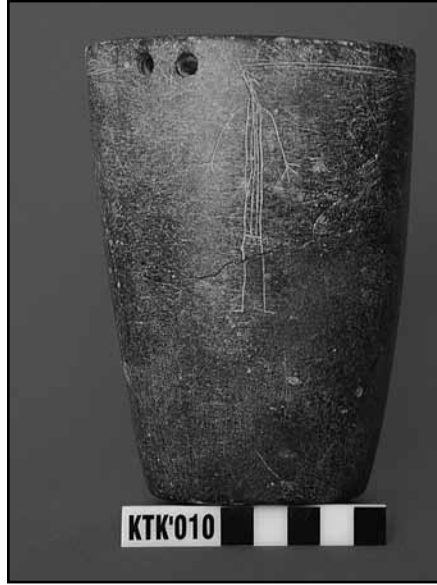
Resim 1: Aşı boyalı ve alçı kaplı buluntulu iskelet

Resim 2: Aşı boyası kalemi

Resim 3: Taş ve kabuk boncuklar

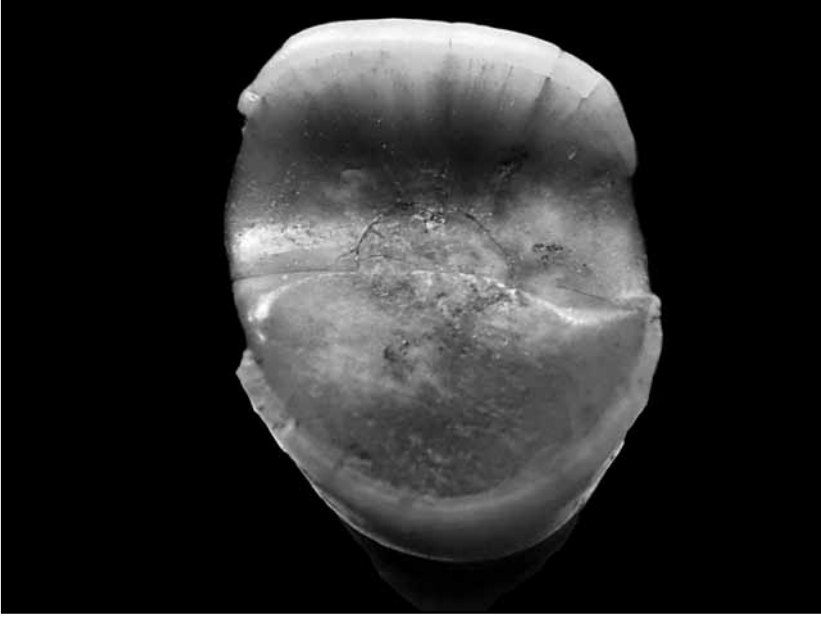
Resim 4: İnsan figürlü taş kap

Resim 5: Sap düzelti aletleri

Resim 6: Ritüel taş boynuzlar

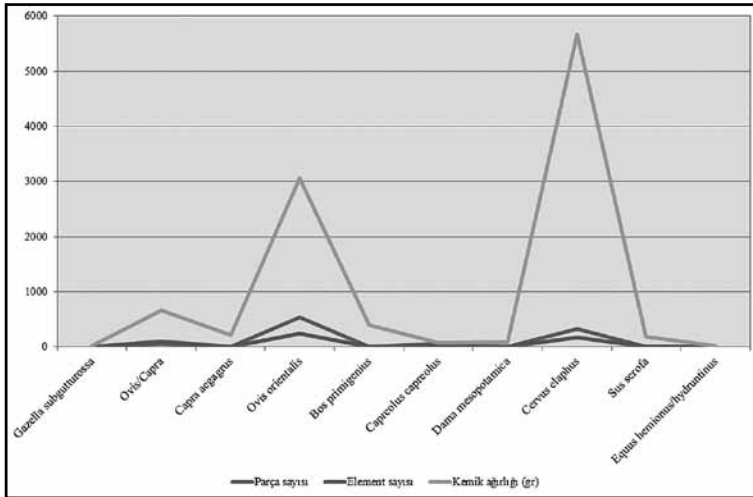
Resim 7: Dişlerde görülen transversal yönelimli oluklar

Resim 8: Kulaktaki tümoral oluşum

Değişken	N
% Parça sayısı "büyük av"	88.9
% Minimum Element Sayısı "büyük av"	75.8
% Kemik ağırlığı "büyük av"	95.7
% Büyük av içindeki Koyun/Keçi parça sayısı oranı	60.7
Koyun : Keçi oranı (Minimum Element Sayısı)	30
Tür zenginliği (toynaklı tür sayısı)	8
küçük av / büyük av (Minimum Element Sayısı)	0.32
% Tanımlanmış	34.4
%Parça <1cm	51.6
%Uzun kemik gövde parçası (tüm kalıntılar içinde)	18.0
%Uzun kemik gövde parçası > 1cm	91.7
%Kazı kırıkları	1.8
%Atmosferik etkiler > Evre 2	0.8
%Kök izleri	1.1
%Etçil izleri	0.1
%Vurgaç izleri/çontuklar (uzun kemik gövde parçaları üzerinde)	3.3
%Kasaplık izleri taşıyan parça	0.5

Tablo 1: Faunal kalıntıların karakterizasyonu

Grafik 1

Boyut kategorisi/Taksonomik tanımlama	Parça sayısı	Element sayısı	Kemik ağırlığı (gr)
Tanımlanmamış	2101	0	365
Küçük-boy kuş	2	1	2
Orta-boy kuş	107	35	76
Büyük -boy kuş	45	19	74
Anatidae	2	2	7
<i>Alectoris chukar</i> (keklik)	5	5	5
<i>Anas</i> sp. (kaz)	14	13	27
<i>Anser</i> sp. (ördek)	73	71	255
<i>Otis tarda</i> (toy)	28	26	109
<i>Testudo graeca</i> (kaplumbağa)	11	5	35
Pisces (balık)	1	1	6
Küçük-boy memeli (tavşan boyutunda)	169	0	31
Orta-boy memeli (koyun boyutunda)	323	0	107
Küçük etçil	13	12	45
<i>Felis silvestris</i> (yaban kedisi)	1	1	5
<i>Vulpes vulpes</i> (kızıl tilki)	6	6	35
<i>Canis lupus</i> (kurt)	3	3	13
<i>Lepus capensis</i> (yaban tavşanı)	15	14	36
<i>Castor fiber</i> (kunduz)	1	1	22
Küçük-boy çift toynaklı	3	2	16
Orta-boy çift toynaklı	1021	67	3332
Büyük-boy çift toynaklı	37	9	493
<i>Gazella subgutturosa</i> (ceylan)	5	5	14
<i>Ovis</i> /Capra (koyun/keçi)	101	63	667
<i>Capra aegagrus</i> (yaban keçisi)	8	8	212
<i>Ovis orientalis</i> (yaban koyunu)	536	241	3066
<i>Bos primigenius</i> (yaban sığırtı)	7	7	403
<i>Capreolus capreolus</i> (karaca)	58	14	78
<i>Dama mesopotamica</i> (Mezopotamya ala geyiği)	10	8	94
<i>Cervus elaphus</i> (kızıl geyik)	327	168	5667
<i>Sus scrofa</i> (yaban domuzu)	9	9	192
<i>Equus hemionus</i> / <i>hydruntinus</i> (Asya yaban eşiği)	2	2	16
Toplam	5044	818	15505

Tablo 2: Faunal kalıntıların taksonomik ve boyut kategorilerine göre dağılımı

Muğla İli, Bodrum İlçesi, Gümüşlük Beldesi'nde yer alan Myndos antik kentinde sürödürülen kazı çalışmalarına 08 Temmuz - 17 Eylül 2010 tarihlerinde devam edilmiştir (Çizim: 1)¹. 2009 yılındaki kazı çalışmalarında ağırlıklı olarak Geç Antik ve Ortaçağ yapılaşması dikkat çekerken, 2010 yılı kazıları ile birlikte daha erken dönemlere ait yapı kalıntıları da bulunmaya başlamıştır². Asar Adasında yapılan kazı çalışmaları sonrasında adanın yaklaşık ¼ oranındaki bölümü açığa çıkartılmış durumdadır. Hem açığa çıkartılan alanları ziyarete açmak, hem de adayı bir arkeo-park olacak şekilde düzenlemek için 18.8.2010 tarihinde uluslararası katılımlı bir çalıştay düzenlenmiştir (Resim: 1)³.

Myndos ve çevresindeki kültür varlıkları ve örenler ile ilgili olarak yöre halkını bilinçlendirmeye yönelik TÜBİTAK ile birlikte düzenlene yaz okulu projesine “Çevremdeki Antik Yaşamı Tanıyorum - II” başlığı

* Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle- Bursa/TÜRKİYE. E-mail myndos@uludag.edu.tr
Araştırmının bir bölümü Uludağ Üniversitesi tarafından UAP (F) 2009 -25 numaralı “Myndos Tavşan Adası Kazısı Projesi” isimli projemizle desteklenmiştir.

- 1 Kazı çalışmaları Genel Müdürlüğün 24.06.2010 tarih ve 134210 sayılı ruhsatnamesi gereği salt Asar (Tavşan) Adası üzerinde 663 numaralı parselde sürdürülmüştür.
- 2 Çalışmalara Bakanlığı temsilen Sayın Necmi Erol katılmıştır. Uyumlu ve yardımsever çalışmalarından dolayı kendisine bir defa daha teşekkür ederiz. Kazı başkanı yardımcılıklarını bölüm araştırma görevlilerimiz Serkan Gündüz ve A. Ali Altın üstlenmişlerdir. Gayretli çalışmalarından dolayı her ikisine de teşekkür ederim. Kazılar, Uludağ Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, 18 Mart Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Muğla Üniversitesi öğrencilerinden oluşturulan bir ekip tarafından yürütülmüştür: Uludağ Üniversitesi: Esra Sayın, Faruk Yolsal, Hazal Çıtakoğlu, Metehan İhtiyar, Mustafa Uğur Ekmekçi, Muzaffer Eren Baştaymaz, Öner İbiş; 18 Mart Üniversitesi: EbruŞenay, Merve Orhan, Refika Selin Bilgiç; Ankara Üniversitesi: Deniz Yeşilkaya, Gamze Kaytan, Melike Dikmenli, Ümüt Korkmaz; Anadolu Üniversitesi: Hazel Keser, Şafak İrmak; Mimar Sinan Üniversitesi: Eda Denizciler; Hacettepe Üniversitesi: Dilara Peker, Tuğba Erkut; Muğla Üniversitesi: Deniz Baş; Selçuk Üniversitesi: Durmuş Altan. Gayretli çalışmalarından dolayı heyet üyesi öğrencilerime bir defa daha teşekkür etmeyi borç bilirim.
- 3 Çalıştaya Prof. Dr. David Parrish (U.S.A), Prof Dr. Zlost Vishy ve Dr. Erika Hanc (Macaristan), Prof. Dr. Martina Seifert (Almanya), Doç. Dr. Selçuk Şener, Yrd. Doç. Dr. Emine Tok, Aykut Özet ve Ahmet İğdirligil katılmıştır.

altında bu kampanyada da devam edilmiştir. Koordinatörlüğü Dr. D. Şahin tarafından üstlenilen projenin 2010 yılındaki bölümünde lise öğrencileri bilinçlendirilmeye çalışılmıştır (Resim: 2).

Gümüşlük sakinleri tarafından kentten münferit olarak toplanan kültür varlıklarının müzeye teslim edilmesi konusunda ikna çalışmalarına devam edilmiş ve bu dönemde Sayın Yıldız Özsan'ın evinde bulunan bir adet mermer kadın heykeli (Resim: 3)⁴ başta olmak üzere bir grup mermer eserin protokol ile Bodrum Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmesi sağlanmıştır.

Kazı Çalışmaları

Derya ŞAHİN⁵

Adanın en üst noktasında alanın etrafını çepeçevre kuşatan ortalama 1,4 m. kalınlığında bir kule yer almaktadır (Çizim: 2)⁶. Kule horasan harcı ve moloz taşlardan inşa edilmiştir. Dış cepheye hareket kazandırmak üzere moloz taşlar kare şeklinde çerçevelenen kiremitlerin arasına yerleştirilmiştir⁷. 2009 yılındaki kazılarda burada yaklaşık 5,4 x 16 m. ebadında bir yapı kalıntısı ortaya çıkmıştır⁸.

Kazı çalışmalarında açığa çıkarılan yapının doğu-batı istikametinde uzandığı dikkat çekmektedir. Yapı kalıntısının 1 m. kalınlığındaki kuzey ve güney duvarları kulenin içinde yer alırken, doğu duvarının kule tarafından tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte güney kanatta yer yer ana kaya üzerinde duvar yatağının izleri görülebilmektedir. Ana mekânın zemininde korunduğu kadarı ile üzerinde geometrik motifler bulunan bir mozaik kaplama yer almaktadır⁹.

4 M. Şahin, "Myndos'tan İpek Giysili Kadın Torsosu", A. Tırpana Armağan (Baskıda).

5 Dr. Derya ŞAHİN, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle- Bursa/TÜRKİYE. E-mail dsahin@uludag.edu.tr

6 M. Şahin, "Myndos 2008: Tavşan Adası Jeofizik Çalışmaları", 25. Arkeometri Sonuçları Toplantısı (Ankara 2010), 169 Resim 2.

7 M. Şahin, "Myndos 2008: Tavşan Adası Jeofizik Çalışmaları", 25. Arkeometri Sonuçları Toplantısı (Ankara 2010), 229 Resim 9.

8 Bkz. M. Şahin, "Myndos Kazıları 2009", 32. Kazı Sonuçları Toplantısı (2011), 155 vd. Resim 2.

9 D. Şahin, "Myndos Mosaics", Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi 20, 2011.1, 51 – 66.

Yaklaşık 5 m. derinliğinde ve 10 m. uzunluğunda güney-kuzey doğrultusunda dikdörtgen uzanan bu mekân, ana odaya göre 0,5 m. daha yukarıdadır. Bu alana giriş kuzey batı köşeden basamaklarla sağlanmaktadır. Basamaklı geçişin kuzeyindeki merdiven boşluğu yapının ana girişin buradan olduğunu düşündürmektedir. Ancak bu bölüm doğrudan kule burcunun batı köşesinin önünde durmaktadır. Girişin burcun köşesi ile kapatılması yapı ile kulenin farklı zamanlarda inşa edildiğini göstermektedir. Giriş kapısının kapatılması kulenin inşa edildiği dönemde yapının artık eski önemini kaybettiğini göstermektedir.

Yapı kalıntısının duvarları kuleye göre paralel uzanmamaktadır. Kuzeyde yapı ile kule duvarı arasında üçgen korunan mekânın zemininin bir bölümünde *in situ* mozaik döşem kalıntısı dikkat çekmektedir (Resim: 4). Bu alanın bir bölümünde 10 x 10 cm. lik taşlarla döşenen bir kaplama bulunmaktadır. Küçük bir bölümü korunan bu kaplamanın fonksiyonunu kule duvarının dışında kalan ve yaklaşık 4 m. aşağıda bir bölümü korunan mekân izah etmektedir (Çizim: 2). Burada 4 m. genişliğinde ve 9,5 m. uzunluğunda dikdörtgen bir yapı yer almaktadır. Yapının doğu dar kanadı apsis şeklinde sona ermektedir. Bu duvarın özellikle kuzeydoğu köşesinin örgüsünde kyklopik sayılabilecek ölçülerde büyük blokların kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu temeller burada ağır bir üst yapıya işaret etmektedir. Mekânın batı duvarı ise açık bir şekilde kule duvarının içine doğru ilerlemektedir. Güney duvar da aynı şekilde yine kule duvarının içinden çıkmaktadır. Kule duvarının içine doğru ilerleyen her iki duvarın kulede yer alan yapının duvarları ile bağlantılı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum her iki yapının, yüksek seviye farkına rağmen, aynı yapıya ait bölümler olduğunu göstermektedir. Bu mekândaki en ilginç buluntu grubunu doğu-batı doğrultusunda uzanan mezarlar oluşturmaktadır¹⁰. Burada toplam 12 adet mezar açığa çıkarılmıştır¹¹.

Özellikle güney duvarına bitişik olan ve tuğla ile örülmüş olması nedeniyle diğerlerinden ayrılan mezarda altın aplikler dikkat çekmektedir¹².

10 Bkz. M. Şahin, "Myndos Kazıları 2009", 32. Kazı Sonuçları Toplantısı (2011), 158 vd. Çizim 2.

11 Bu mezarlar içindeki buluntular ile birlikte öğrencimiz Ufuk Gürdal tarafından yüksek lisans tezi olarak yayına hazırlanmaktadır.

12 Bkz. M. Şahin, "Myndos 2009", 32. Kazı Sonuçları Toplantısı (2011), 159 vd.

Kule altı terasındaki mezarlar apsisli mekânın içerisinde bulunanlar ile sınırlı değildir. Örneğin bu mekânın hemen kuzey bitişiğinde yine birkaç mezar yer almaktadır. Bunlardan bazıları farklı olarak kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. 2010 kazılarında açtığımız mezarlardan birisinde sadece 8 adet kafatası bulunmuştur. Kafatasları ile birlikte bulunan mihlardan iki tanesinin üzerinde kemik kalıntıları mevcuttur (Resim: 5). Bu durum kafaların gövdeden ayrıldıktan sonra çivi çakılıp asılmak suretiyle sergilendiklerini göstermektedir. Bu metot Geç Antik ve Ortaçağ'da bir tür cezalandırma yöntemi olup cezalandırılan insanların kafaları vücutlarından ayrılarak herkes tarafından görülebilecek bir yerde asılarak sergilenmektedir.

Kule altı terasında 2010 çalışmaları esnasında yaklaşık adanın ortasından yukarı doğru ilerleyen bir rampalı yol açığa çıkarılmıştır (Resim: 6). Yolun genişliği yaklaşık 3 metredir. Yer yer korunduğu kadarıyla yassı taşlarla oluşturulan yol kulede yer alan yapıya ulaşmak içindir. Rampa kulenin burcunun altına doğru ilerlemekte ve orada gözden kaybolmaktadır. Rampanın devamını aramak amacıyla burcun içinde yaptığımız sondaj kazısında ne yazık ki herhangi bir ipucuna rastlayamadık. Büyük bir olasılıkla burç inşa edilirken burada bulunan bir önceki döneme ait izler önemli ölçüde tahrip edilmiştir. Rampalı yolun görkemi kulede bulunan yapının ne kadar önemli olduğunu bir defa daha şahitlik etmektedir.

Buraya kadar anlatılanları toparlayıp rampalı yolun ulaştığı ve kulenin duvarları tarafından ikiye bölünen yapının fonksiyonunu anlamaya çalışabiliriz: Yapının doğu-batı yönünde uzanması, mozaik zemin ve haç motifi ağırlıklı buluntular (Resim: 7) göz önünde bulundurularak yapının bir kilise olduğunu düşünüyoruz. Bu durumda birbiriyle ilişkili iki mekânın fonksiyonu daha belirginleşmektedir. Kuzeyde bulunan mekânın doğu yan yüzünde hâlen korunan apsis ve kuzeydeki mekânın genişliğinin güneydekine göre daha dar olması burada bazilikal kiliselere özgü nef uygulamasının bulunduğuna işaret etmektedir (Çizim: 2). Bu durum göz önünde bulundurularak açığa çıkarılan yapının üç nefli bir bazilika olduğunu öne sürmek doğru olacaktır. Güneyde bulunması gereken üçüncü nef

henüz bulunmamıştır. Ancak kazı kampanyasının sonlarına doğru burada yaptığımız temizlik çalışmasında, zeminde mozaik kaplamanın bulunduğunu düşündüren ipuçları ile karşılaşmıştır. 2011 yılında bu alanda planladığımız sondaj kazıları olası üçüncü nefe ait daha açık ve belirgin izleri bulmamızın önünü açacaktır.

Böylece nef olarak adlandırdığımız kuzeydeki mekânda yer alan mezarlar biraz daha anlam kazanmaktadır. 2009 yılında ilk açığa çıkarıldıklarında, Antik Çağda genellikle yerleşim yerlerinde mezar alanlarına yer verilmemesi nedeniyle, kafa karışıklığına neden olan bu mezarlar olasılıkla bazilikanın kriptâ bölümüne ait olmalıdır. Böylece her iki birim arasındaki yüksek kot farkının açıklaması da yapılabilmektedir. Olasılıkla mezarların yer aldığı bölüm bazilikanın bodrum katı olarak kullanılmaktadır.

2010 kazı döneminde kulenin içinde ana nefte kuzey yan duvarın kenarında bazilikanın inşa edildiği tarihi saptamak için bir sondaj çukuru açtık. Ana kayaya ulaşınca kadar sürdürülen sondajda yapının tarihine veya daha erken evrelerine ışık tutabilecek bir buluntuya rastlanmamıştır. Sondajda bulunan az sayıdaki seramik parçaları ilk seviyelerde Geç Antik Çağ, daha altta ise Geç Antik ile Hellenistik Çağ seramiği şeklinde karışmış bir görüntü sergilemektedir. Bu nedenle mevcut buluntulara göre bir tarihleme yapmak mümkün olamamıştır. Ancak, orta nefin zemininde yer alan mozaik kaplama, özellikle kentte bulunan diğer mozaiklerle karşılaştırıldığında, İ.S. 5. veya 6. yüzyıl özellikleri göstermektedir. Mozaik kaplamaya göre bazilika için İ.Ö. 6. yüzyıl uygun bir tarih olacaktır. Dolguda bulunan Hellenistik seramik parçalarını ise şimdilik iki şekilde izah etmek mümkündür:

1- Adada aradığımız olası tapınak bu kilisenin altındadır. Kilise inşası esnasında yıkılarak kilise inşa edilmiştir. Bu durumda 2010 sezonunda bulduğumuz sunağın ait olduğu tapınağa ait izleri burada aramak gerekecektir.

2- Bu alanın olası tapınakla alakası yoktur. Dolgu toprağı ada dışından getirilmiştir. Sondaj kazılarında bulunan Hellenistik seramik parçaları bazilikada kullanılan dolgu toprağının ham toprak olmadığını, diğer bir

ifade ile kent dışından değil de, kentin içindeki terk edilen bir mahalleden getirildiğini göstermektedir. Kentin içerisindeki bir semtten toprak taşınması yerleşimin küçülmeye başladığına işaret etmektedir. Bazilikanın kesin tarihinin saptanması, kentin tarihi açısından yerleşimin ne zaman küçülmeye başladığının da anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu nedenle bazilikanın yapılış tarihinin bilinmesi daha da önem kazanmaktadır.

Kule altı terasta açığa çıkarılan temel kalıntıları Geç Antik Çağda adanın yerleşime açıldığına da işaret etmektedir (Çizim: 1-2). Gelişigüzel ada yamacına inşa edilen yapıların duvarlarında moloz taş ve çamur harcı kullanılmıştır. Hücre şeklindeki küçük odaları sınırlayan duvarlara ait köşelerin çoğunlukla dik açılı olmadığı dikkat çekmektedir. Sayıları az da olsa düzgün dört köşe kesilmiş taşlarla örülen duvarlar da bulunmaktadır. Duvar teknikleri arasındaki farklılığı zaman farkı ile açıklamak doğru olacaktır. Sarnıçlara su aktarmak için inşa edilen bir su kanalının altında kalan *pithos* kalıntısı bu konuda ipucu olarak gösterilebilir. *Pithosun* içerisinde bulunan taşlar, özellikle bunların *pithosun* ağzını kırarak şekilde *pithosun* içerisinde yer alması, *pithosun* bilinçli bir şekilde taş doldurularak iptal edildiğini göstermektedir. Bu alanda herhangi bir temizliğe gitmeden *pithosun* hemen üzerine inşa edilen duvar buradaki farklı yapı evrelerinin anlaşılmasında açık bir belge niteliği taşımaktadır.

Yapı kompleksini oluşturan odaların fonksiyonları henüz tam olarak anlayamamıştır. Ancak odaların bazılarında ocak kalıntısına rastlanması, bu mekânların mutfak olduğuna işaret etmektedir (Resim: 8). Ocakların zemininde taban döşemesi şeklinde dörtgen kesilmiş pişmiş toprak levhalar kullanılmıştır. Oval şeklindeki gövdeye şekli ise doğrudan kil kullanılarak verilmiştir. Fırınların aynı odada alt alta iki farklı tabakada bulunmuş olması, mutfak yerinin uzun bir süre değiştirilmeden aynı kaldığını göstermektedir.

Mutfağın bir bölümü sunak kalıntısının kuzeydoğu köşesini işgal etmiştir (Resim: 9). Bu durum ada üzerindeki yapılaşmada sunağın önemini kaybettiğini düşündürmektedir. Bu yapılaşma evresinde ayrıca sunağın U bölümü bir duvarla kapatılarak sarnıca dönüştürülmüştür. Korunan sıva ve zemin mekânın sarnıç olarak kullanıldığını açık bir şekilde göstermektedir.

Bu durumda ada üzerindeki Geç Antik Çağ yerleşiminin Hristiyanlığın resmen kabul edilmesinden sonra başladığı öne sürülebilir. Hristiyanlık ile birlikte kutsallık anlamında ada kimlik değiştirmiş; bir bazilika ve bunun etrafını çeviren müstemilâtı ile yeni bir anlam kazanmıştır. Diğer bir ifade ile adanın kutsallığı Hristiyanlıkta da devam etmiştir.

Bazilika müstemilâtının yoğunluğunu en iyi şekilde teras geneline yayılan su sarnıçları göstermektedir¹³. Kule altı terasında ikisi doğuda, ikisi batıda ve birisi ortada olmak üzere toplam 5 adet su sarnıcı bulunmaktadır. Sarnıklara yağmur suyu pişmiş topraktan künkler ile taşınmıştır. Su künklerinin kuleye doğru ilerlemesi, yağmur suyunun kulede toplandığını ve buradan ada üzerindeki sarnıklara taksim edildiğini göstermektedir. Su sarnıçlarından birisinde zeminin diğerlerinin aksine düzgün kesme taş plâkalar ile döşelidir. Bu döşemin ada üzerindeki erken yapılaşma evresine ait kanıt olduğunu düşünüyoruz. Sarnıçların zemininde yer alan çukurların yerinde ve şeklinde bir birlik yoktur. Bu farklılığı zaman farkı ile açıklamak için yeterli bir kanıt şimdilik elimizde bulunmamaktadır. Çukurların yapılış amacı günümüzde de olduğu gibi sarnıçların temizliği ile yakından ilintilidir. Sızdırmayı önlemek için yüzeyde kullanılan kum ve kiremit kırığı katkılı sıva sarnıçların tamamında ortak özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Açığa çıkarılan buluntular arasında yoğunluk seramiklerdedir. Ancak genel toplam göz önünde bulundurulursa, Geç Antik Çağa ait seramik buluntusu yok denecek kadar azdır. Erken dönem seramiklerinde ağırlık İ.Ö. 4.-2. yüzyıl arasındadır. Bununla birlikte Roma İmparatorluk Çağına ait seramik parçaları da azımsanmayacak oranda fazladır. Ayrıca ince seramiğin yanında yoğun olarak günlük kullanıma ait kaba seramik kullanıldığı da dikkat çekmektedir. Bu gruba ait seramiklerin arasında ağırlığın amphoralarda olduğunu vurgulamakta fayda vardır.

Geç Antik Çağa ait diğer en yoğun buluntu grubunu sikkeler oluşturmaktadır. Follis ağırlıklı sikkeler daha çok İ.S. 5. ve 6. yüzyıla işaret

13 Bkz. M. Şahin, "Myndos 2009", 32. Kazı Sonuçları Toplantısı (2011), 156 vd. Resim 11.

etmektedir¹⁴. Buluntular arasında ön plana çıkan bir diğer grub “hacı şişeleri” olarak adlandırılan pişmiş toprak eserlerdir. Bunların tanımlanmasındaki en önemli belirleyici yön küçük boyutları ve üzerlerinde yer alan haç motifleridir. Kudüs’ü ziyaret eden hacıların hatıra olarak getirdikleri bu şişeler, onların ölümünde mezar hediyesi olarak birlikte gömülmektedirler. Bu durumda Ada üzerindeki mezarlardan bazılarının hacılara ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu saptama bazilika ile birlikte ele alındığında Erken Hıristiyanlık Dönemi açısından önemli olan hacı kutsal alanlarından birisinin Myndos’ta bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ortaçağ duvar kalıntıları en iyi ve sağlam şekilde kule bölümünde korunmuştur. Adanın kıyı kenarı boyunca korunan izlerden anlaşıldığı kadarıyla bu duvar adanın tamamını kuşatmaktadır. Duvar harç ve moloz taşlar ile örülmüş olup yüzeyde dekoratif amaçlı kare çerçeve şeklinde yerleştirilen kiremitlere yer verilmiştir¹⁵. Duvar cephesinin bu şekilde hareket kazanması İ.S. 11. yüzyıldan başlayarak Ortaçağ yerleşimlerinde moda olan bir uygulamadır. Bu nedenle adayı çeviren sur duvarının İ.S. 11. yüzyıldan sonraki bir tarihte inşa edildiğini düşünüyoruz.

İ.S. 375’teki konsül listeleri hazırlayan Hierokles’ten öğrendiğimize göre kent Hıristiyanlık Döneminde Amyndos adı altında, Karia Eparchiası’na bağlı bir piskoposluk merkezidir¹⁶. İ.S. 431 yılında toplanan Ephesos konsülüne yarımadayı temsilen Amyndos’tan Psikopos Archelaos’un katıldığı bilinmektedir¹⁷. Ayrıca hacı şişelerinin işaret ettiği gibi bazilikanın bulunduğu alan hacı kutsal alanı olarak da saygı görmüştür. Her iki saptama Myndos’un Erken Hıristiyanlık Çağında da önemini koruduğunun bir göstergesidir. Ayrıca adada tapınağın yerini bazilikaya bırakması ile bir anlamda adanın kutsallığı Hıristiyanlık dininin kabul edilmesinden sonra da korunmuştur.

14 Bu sikkeler yüksek lisanas öğrencisi Ayça Güzelsoy tarafından yayına hazırlanmaktadır. Araştırma TÜBİTAK tarafından 110 K060 numaralı ve “Geç Antik ve Bizans Çağına ait Bizans Sikkeleri” başlıklı proje ile desteklenmektedir.

15 M. Şahin, “Myndos 2008: Tavşan Adası Jeofizik Çalışmaları”, 25. Arkeometri Sonuçları Toplantısı (Ankara 2010), 229 Resim 9.

16 G. Parthey, Hieroclis Synecdemvs et Notitiae Graecae Episcopatvum (Berolini 1866), 365.

17 W. Kraatz, Koptische Akten zum ephesinischen Konzil vom Jahre 431 (Leipzig 1904), 114.

Sonuç olarak 2009 ve 2101 yıllarındaki kazıları Asar Adası'nda İ.Ö. 4. yüzyılda başlayan ve İ.S. 13. yüzyıla kadar aralıksız devam eden bir yerleşim gün ışığı ile buluşmaya başlamıştır. Özellikle Erken Hristiyanlık inancı açısından çok önemli kabul edilen hacı kutsal alanlarından birisinin Asar adası üzerinde bulunması, burasının inanç turizmi açısından gelecekteki önemini artırmaktadır.

Antropolojik Açıdan Mezar Kazıları

Yrd. Doç. Dr. Zehtiye Füsün YAŞAR¹⁸

Myndos 2010 yılı kazı çalışmaları sırasında 15-17 Temmuz 2010 tarihlerinde A4 bölgesinde mevcut 9 mezardan M11 ve M12 numaralı mezarların açılması sırasında kazı ekibine eşlik ettim. Üç günlük bu çalışma ile ilgili ilk bulgular şu şekilde belirlenmiştir:

A4/M11 mezarının tahmini ölçüsü 1,5x70 boyutlarında olup mezarda sikke, yanmış çivi ve metal parçasının mevcut olduğu gözlenmiştir. Mezardan birinin başı kopuk olmak üzere 4 adet mihş şeklinde çivi çıkarılmıştır. Mezarın ilk katında M11a, M11b, M11c, M11d, M11e, M11f olarak isimlendirilen 6 adet korunmaları çok kötü olan kafatası parçaları bulunmuştur. M11d hizasında toprakta yanma belirtisi saptanmıştır. Bulunan kafataslarının tamamı doğu-batı doğrultusundadır. M11a ve M11f bireylerinin, kafataslarının morfolojik görünümü ve bulunan izole dişlerin süt dişi olması nedeniyle çocuğu ait olduğu belirlenmiştir. Diğer kafataslarının ise erişkinlere ait olduğu ve bu bireylerden birinin erişkin erkek diğerinin ise genç erişkin olduğu ilk inceleme sırasında tespit edilmiştir. Bu mezarda 15.07.2010 tarihinde yapılan çalışma sırasında çıkarılan kafataslarının hiçbirisi bütün olarak çıkarılamamıştır, toprağın çok nemli yapısı nedeniyle kemikler tahribata uğramıştır. Ancak mezar açımı sırasında bulunan kafatasları yakınlarında bazı boyun omurlarının bulunması buna karşın vücut kemiklerinin bulunmaması buradaki gömülerin hangi nedenle yapılmış olduğu konusunda bazı şüphelerinin doğmasına sebep olmuştur. Mezarların içerisinde zaman zaman kireç kalıntılarının bulunması

18 Mehmet Akif Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü/Burdur.

bu bireylerin salgın hastalık sonucu ölmüş olabileceğini düşündürmüştü de yapılan detaylı araştırmalar, bu kireç kalıntılarının yan duvarlardan sızmış sıva kalıntıları olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Aynı mezarda 16.07.2010 tarihinde yapılan çalışma sırasında mezarın biraz daha kazılmasıyla bir alt tabakada 2 bireye ait kafataslarının varlığı tespit edilmiştir. Bu bireylerde bir üst tabakadakiler gibi doğu-batı doğrultusunda gömülmüş olup korunmaları kötüdür. Bu bölgeden çıkan kemiklerin en büyük özelliği yanık olmalarının yanı sıra üst tabakadaki iskelet kalıntılarından farklı olarak birey ayrımının yapılamamış olmasıdır. Bu nedenle kalıntılar beraberce toplanmış ve birey ayrımının laboratuvar çalışması sırasında gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.

Bu mezarda farklı katlarda toprak görülen örneğin yanma belirtileri, mezarda ikinci gömünün olduğunu düşündürmektedir.

A4/M12 mezarının doğu duvarının altından çocuğa ait bir kafatası ve yine aynı bireye ait olduğu düşünülen sternum ve omurlar bulunmuştur. Bu mezarda da tıpkı diğer mezarda olduğu gibi mih tarzı çiviler bulunmaktadır. Üç tane olan bu çivilerden ikisinin üzerinde kafatası kemiği parçası ve bu kemik parçası üzerinde de çiviye yanma sonucu kaynaşmış ve rengi kararmış dişe benzer bir yapı bulunmuştur (Resim: 3). Bu önemli veri, fotoğraflanmış ve çivi üzerindeki yapının diş olup olmadığı değerlendirilmek üzere hazırlanmıştır. Mezarın değişik yerlerinden izole süt ve daimî dişler bulunmuştur. Özellikle M11 ve M12 mezarlarının ortak duvarının altından bulunan izole dişlerin büyük bir kısmı henüz kron aşaması tamamlanmamış süt dişleri olduğundan mezardan parçalı olarak çıkarılan kafatası, sternum ve omurların bebeğe ait olduğu düşünülmektedir. Mezarın toprak yapısı değerlendirildiğinde yanmış toprak tabakasının altında çok nemli farklı bit tabakanın olması kemiklerin kötü durumunu açıklar niteliktedir.

Myndos antik kenti Kazı ve Onarım Heyeti'nin 2009 yılında gerçekleştirdiği Asar Adası kazı çalışmalarında, mimarî kalıntılarla birlikte bir bazilika ya da kilise binasına ait mozaik taban döşemesi ortaya çıkarılmıştır. Aynı yıl, kazı konservatörü tarafından acil sağlamlaştırma çalışmaları gerçekleştirilen mozaik, kazı sonunda jeotekstil kumaş/kum ve toprak tabakalarından oluşan geçici bir örtü ile kapatılmış; böylece, çevre şartlarına karşı koruma altına alınmıştır.

Taban mozaïğindeki 2010 yılı çalışmalarında, temizlik ve sağlamlaştırma ağırlıklı bir çalışma gerçekleştirilmiştir: Mozaikteki koruma-onarım uygulamalarını mevcut durumun tespiti, fotoğraf belgeleme, yüzey temizliği, *tessellatum*da bölgesel sağlamlaştırmalar ve kuzey kenara yakın bölümde çökmüş taban bölümünün kısmî kaldırma ile tesviyesi olmak üzere sıralayabiliriz. 6 Temmuz 2010 tarihinden itibaren konservasyon teknikeri Deniz Yeşilkaya denetiminde 3 stajyer konservasyon öğrencisi ile başlanan ve daha çok yüzey temizliği ağırlıklı sürdürülen çalışmalar 14-24 Ağustos 2010 tarihlerinde şahsım ve iki işçinin katılımıyla sürdürülmüştür. Bu dönemde Konservasyon Teknikeri Turgay Arıkan da iki günlük bir sürede çalışmaya destek vermiştir.

Mozaïğinin Genel Özellikleri

Mozaïğin yer aldığı kilise, adanın zirvesinde yer almaktadır. Binaya ait mimari kalıntılar kısıtlıdır; örtüsü ve duvarlarının büyük bölümü yıkılmış, sonradan (muhtemelen 11. yüzyılda olduğu kabul edilen) sur duvarları nedeniyle tahribata uğramıştır. Mevcut kalıntılar, mozaikli mekânın (daha çok batı ve kuzey duvar bölümlerinde) temel seviyesinden itibaren en çok 1 metreye kadar yükseklik ölçüleriyle günümüze ulaşmış duvar bölümleri ile batıda (naos ve narteksi bağlayan bir kapı açıklığı ve naos bölümünde kısmen korunan taban döşemesini oluşturan mozaik kalıntılarıyla sınırlıdır.

19 Sanat Tarihçisi ve Konservatör, Gazi Üniversitesi – Ankara. E-mail: ssener@ankara.edu.tr

Mozaik taban, binanın orta nefinde naos kısmında yer almaktadır; doğu-batı yönünde 7,36 m., kuzey-güney yönde 5 m. genişliktedir ve yaklaşık 37 m² ölçüler vermektedir²⁰. Mozaik tabanın batısında, kapı açıklığıyla bağlantılı, taban kotu daha yüksek mekânın nartekse ait olduğu, zemindeki blokaj tabakası nedeniyle tabanın naosta olduğu gibi mozaikle (veya *opus sectile* veya taş kaplama ile) kaplı olduğu söylenebilir.

Mozaikte yapım katları, alttaki toprak zemin üzerinden üste doğru “*statumen*” (blokaj), “*Rudus*” (iri taneli taş karışımı kireçli harç), “*nucleus*” (daha ince taneli, taş tozu ve tuğla tozu/kırıklı ince harç), *setting bed* (kireç yoğunluklu ince yatak harcı) ve *tessellatum* (tesserea) tabakası şeklinde düzenlenmiştir. Yapım katları, toprak taban üzerinden başlayarak *statumende* 8-10 cm., *rudusta* 3-4 cm., *nucleusta* 2-3 cm., yatak harcında ~1-2 mm. ve *tessellatumda* 10-15 mm. kalınlık ölçüleri arasında değişmektedir.

Kullanılan tesserea boyutları, 8-20 mm. arasında değişmekle birlikte genelde 10-15 mm. arasındadır.

Tesseralar beyaz (mermer), krem (kireç taşı), siyah (kireç taşı), gri-mavi (mermer), okra sarısı (kireç taşı), bordo (kireç taşı) renklerde görülen genelde ince taneli kireç taşı ve mermer malzemeden kesilerek üretilmiştir.

Mozaikte dekorasyon, duvar önünde düz beyaz (30- 40 cm. genişlikte) bir bordürden sonra, üç tessera sırasından oluşan siyah şerit bordür çerçeve, sarmal düğüm motifli bir bordür ve içte kare ve dikdörtgen kartuşlar içerisinde örgü motifleri, bitkisel desenler, I motifleri, kupa deseninin yer aldığı panolardan oluşmaktadır. Dekorasyonu dıştan çerçeveleyen siyah bordür çerçeve, batı kenarında kapı açıklığına doğru dik devam ettirildiği; açıklık hizasında, bugün büyük oranda tahribata uğramış olmakla birlikte bazı karakterleri izlenebilen yazı panosu yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Dekorasyonda kullanılan tesseralarda beyaz, siyah ve mavi-gri renkler hâkimdir; diğer renkler ancak pano içlerinde veya düğümlü kuşaktaki dekorasyona göre kısıtlı kullanılmıştır.

20 D. Şahin, “Myndos Mosaics”, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi 20, 2011.1, 58 vd. Fig. 16.

Mozaiğin Mevcut Korunma Durumu

Mozaik 2009 yılındaki kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Kazı sonrası durumuna bakıldığında neredeyse yalnızca mozaik tabanı ve bazı duvar parçalarıyla kısmen günümüze ulaşmış bir bina kalıntısı görünümüne sahiptir.

Yapılan incelemeler sonucu, taban mozağının kazı sonrası yapılan acil müdahale alınan geçici kapatma tedbirlerinin uygulandığı; gerek kazı, gerekse kazı sonrası verilen ara dönemlerde, ortaya çıkarıldığı andan itibaren mevcut kalıntı ve buluntu durumunu büyük oranda koruduğu; tespit edilen bozulmaların ise kazı öncesine ait süreçte, meydana geldiği anlaşılmıştır.

Genel olarak bakıldığında mozağın, yer aldığı binanın/alanın kullanım dışı kalması, yağışlar ve bitki gelişimi gibi etkilerle büyük oranda tahribata uğradığı; özellikle tessellatumba büyük kayıpların olduğu, bunun yanı sıra toprak altında geçirdiği süreçte gömü ortamının olumsuz etkilerine maruz kalmasından dolayı yüzeyinin kalker tabakasıyla kaplandığı; gerek yağışlar gerekse kontrolsüz bitki gelişimi nedeniyle de şişme, kabarma, çatlak ve yarıklarla birlikte tabakalarda ayrılmalar biçiminde görülen bozulmalar olduğu anlaşılmaktadır.

Mozaiklerde görülen bozulmalar, oluşum biçimlerine göre incelendiğinde; yapım katlarında değişimle oluşanları yapısal bozulmalar, yüzeyde yani *tessellatumba* değişimle oluşanları yüzeysel bozulmalar olarak iki gruba ayırarak incelemek mümkündür.

2010 sezonunda taban mozağında gerçekleştirilen koruma onarım uygulamaları, tavşan adası kilise mozağında gerçekleştirilen temizlik ve sağlamlaştırma ağırlıklı çalışmalardan oluşmaktadır.

Üzerinde çalışılan mozaik, kilisenin “naos” bölümünde yaklaşık 35 metrelik ölçüleriyle kısmen günümüze ulaşan taban döşemesini oluşturmaktadır. Stilize bitkisel, yazı ve geometrik dekorasyona sahip mozaikte kullanılan tesseralar genelde 10-15 mm. ölçülerdedir. Tesseralar, sedimental taşlardan ve mermer malzemeden kesilerek imal edilmişlerdir ve beyaz (mermer), krem (kireç taşı), siyah (kireç taşı), gri-mavi (mermer), okra sarısı (kireç taşı), bordo

(kireç taşı) renklerde dir. Yapım katları toprak taban üzerinden başlayarak *statumende* 8-10 cm., *rudusta* 3-4 cm., *nucleusta* 2-3 cm., yatak harcında ~1-2 mm. ve *tessellatumda* 10-15 mm. kalınlık ölçüleri arasında değişmektedir. Harç katlarından *rudus* ve *nucleusta* kum ve kireç malzeme, *rudusta* diğerleri yanında harca pembelik vererek geçirimini azaltan tuğla tozu ve kırığının, beyaz-krem renkli yatak harcında ise, bağlayıcılığı artıran kirecin daha yoğun oranda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Mozaiklerde görülen bozulmalar yapısal ve yüzeysel olarak iki grup hâlinde karşımıza çıkmıştır. Bozulmaların oluşumu, daha çok gömü ortamında su (nem) ve bitki köklerinin gelişimine bağlı basınç etkileriyle taşıyıcı harçlardaki zayıflama-ayrılmalar şeklinde açıklanabilir.

Mozaiklerdeki konservasyon işlemleri, eserlerin bulundukları yerde *in situ*, konumlarında korunması ilkesine bağlı kalınarak gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle bir seri müdahale kısmen uygulanmıştır. Mozaiklerdeki koruma ve onarım çalışmalarında, yüzeyin ve yüzeyde oluşan kalker tabakalarının temizliği, yüzey ve yapım katlarının bordür kısmi kaldırma ile sağlamlaştırılması ve eksik kısımların dolgusu - tamamlanması uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Tüm çalışmalarda temel alınan unsur, sorunların giderilerek mevcut durumun iyileştirilmesini sağlamak yönünde olmuştur. Bu doğrultuda özgün durumun korunmasına, gereksiz ve aşırı uygulamalardan kaçınılmasına özel gösterilmiştir.

Gelecek sezonda, 2010 yılında başlanan ancak kısıtlı zaman nedeniyle uygulama eksikleri bulunan sağlamlaştırma, dolgu ve tamamlama çalışmalarına devam edilerek koruma onarım çalışmalarının tamamlanması öngörülmektedir. Dileğimiz, imkânlar ölçüsünde tüm alan gözetilerek koruma amaçlı kalıcı örtü sisteminin/ sistemlerinin tasarlanarak gerçekleştirilmesi, ada ve arkeolojik kazıyla ortaya çıkan buluntular yanında mozağin ziyaretçilere sunulması amacıyla kontrollü bir yürüme (ziyaretçi) parkurunun yapılması, bunun yanı sıra yerleştirilecek bilgi panolarıyla alanın ve mozağin daha iyi tanıtılmasının sağlanması ve sonuçta Asar Adası kazı alanının, koruma tedbirleri alınmış ziyaret edilen bir sit alanı parçasına dönüşmesidir.

Prof. Dr. Hüseyin S. BAŞKAYA

Yrd. Doç. Dr. M. Sabri DİRİM

Araş. Gör.Efsun DİNDAR²¹

Bodrum yarımadasında Turgutreis İlçesi Kadıkalesi Köyü'nün doğusunda yaklaşık 250 m. yüksekliğindeki Bozdağ yer almaktadır. T. Ercan ve arkadaşlarına göre: *"Bodrum Yarımadası'nın batısında, Turgutreis ilçe merkezinin yakınında Kadıkalesi çevresinde yüzlek veren monzonit plütonunun dokanağında, Pazardağı formasyonuna ilişkin dolomitik kireçtaşları kontakt metamorfizmaya uğrayarak ilksel kayaç durumlarını kaybetmişler ve mermerleşmişlerdir. Daha çok N18-c4 paftasındaki Kadıkalesi Mahallesi yakınlarında Bozdağ ve Boztepe'de izlenen bu mermerler haritada ayrı birim olarak gösterilmiş ve "Bozdağ formasyonu" olarak adlandırılmıştır". Ayrıca "Dolomitik mermerler, genellikle masif, som bir yapıda, bol erime boşluklu ve kırıklıdır"*²².

Bozdağ'ın özellikle zirvesine yakın üst bölümünde görünür hâle gelen mermer formasyonu Antik Dönemde de bölgede yaşayan toplulukların dikkatini çekmiş ve burada bir mermer ocağı oluşturularak işletilmiştir. Myndos antik kentine kuş uçuşu 4-5 km. uzaklıkta yer alan bu antik mermer ocağı ile ilgili çok fazla bilimsel çalışma bulunmamaktadır. B. Berkaya ve P. Pedersen bu konuda yürüttükleri çalışmada, ocak ve mermerin özellikleri hakkında bilgi vermektedirler²³. Yazarlara göre: *"Mermerden iki adet örnek 1999 yılında Prof. Norman Hertz tarafından analiz edilmiştir. Analizlerin sonucunda Bozdağ'ın mermerlerinin diğer normal kalsitik mermerlerden farklı olduğu ve klasik ocak verilerine uymadığı görülmüştür. Bir örnek dolomitiktir (Thasian mermeri gibi), ince tanecikli ve delta-13C: -0.62 ve delta-18O: -15.15 değerlerine sahiptir. Diğer örnek ise kaba tanecikli ve muhtemelen demir bakımından zengin bir mermerdir.*

21 Uludağ Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Görükle - Bursa/TÜRKİYE.

22 T. Ercan - E. Günay - A. Türkecan, "Bodrum Yarımadasının Jeolojisi", Türkiye Jeoloji Kurumu 36. Bilimsel ve Teknik Kurultayı (1982), 21 - 32.

23 B. Berkaya - P. Pedersen, "Bozdağ - an ancient town and marble quarry near Myndos on the Halikarnassos Peninsula", Halicarnasian Studies V, P. Pedersen (Ed.), University Press of Southern Denmark (2008), 43 - 51.

Bu mermer ise, delta-13C:-4.88 ve delta-18O:-14.00 değerlerine sahiptir". Aynı araştırmacılara göre ayrıca, "Bozdağ'dan çıkarılan mermerler büyük olasılıkla, beş veya altı kilometre kuzeybatıda bulunan Myndos'ta, geç dönemde yapılmış Roma veya Bizans yapılarında kullanılmıştır. Myndos gerek Roma, gerekse Bizans dönemlerinden çok sayıda kalıntılar barındırmaktadır. Bizans binaları, Roma dönemi yapılarının mimarî elemanlarının yeniden kullanılmasıyla yapılmışlardır ve bu durum (Diğer Geç Antik Çağ Bizans yerleşimlerindeki gibi) Myndos'ta çokça görülmektedir. Bu yüzden Roma döneminin, Bozdağ ocağının kullanım tarihi açısından daha yüksek olasılığa sahip olduğu söylenebilir. Bu dönemde, binalar için yeni yapı malzemesine ihtiyaç duyulması ve Bozdağ ocağının yakınlığı buranın mermer kaynağı olarak cazip bir yer olarak görülmesini sağlamış olmalıdır".

Antik Myndos kentinin çok yakında bulunması ve mevcut görünüşüne göre mermer ocağından geçmiş dönemlerde önemli miktarda mermer çıkarılmış olması, Berkaya ve Pedersen'in görüşlerini güçlendirmekte ve bu mermerlere Myndos kenti kalıntıları arasında günümüzde de yaygın olarak rastlanabileceği beklentisini artırmaktadır.

Çalışmamız 2006 yılında Bozdağ mermerlerinin Myndos'un hangi yapılarında ve /veya hangi amaçlarla kullanıldığını belirlemek amacıyla başlatılmıştır. Çalışmaya 2007 ve 2008 yıllarında ara verilmiş 2009 ve 2010 yıllarında ise Asar Adası ağırlıklı olarak devam edilmiştir.

2006 yılında Myndos genelinden ve 2009-2010 yıllarında Asar Adası'ndan göze çarpan tüm mermer parçaları ve mermer yapı malzemelerinden örnekler alınmıştır (51 örnek). Ayrıca gerek 2006 gerekse 2010 yıllarında üç ayrı dönemde Bozdağ mermer ocağından da temsili mahiyette örnekler (17 örnek) alınmıştır (Resim: 10).

Öncelikle Bozdağ örneklerinin Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Çevre Mühendisliği Bölümü ve Fen-Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü Laboratuvarlarında inceleme ve analizleri yapılmıştır. Analizlerde SEM (*Scanning Electron Microscope*) teknolojisi (Resim: 11) ve ıslak analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Bozdağ ocağından alınan örnekler makro morfolojik olarak iki ayrı büyüklükte kristal yapısı göstermektedir. Örneklerin büyük bölümü (15 örnek) “*masif, som bir yapıda*”²⁴, ince tanecikli kristal yapıya sahip, süt beyaz renkte mermerlerdir. Muhtemelen bazı damarlardan kaynaklanan ve ocak zeminindeki parçalar arasından alınan az sayıdaki örnek ise (2 örnek) kaba-iri kristalli yapı göstermektedir. Ocağın hâlen görünen duvarlarından alınan örneklerin tamamı “*masif, som yapıda, ince tanecikli kristal yapıya sahip*” örneklerdir. Bu nedenle ocağın işletildiği dönemde çıkarılan mermerlerin önemli bölümünün, büyük olasılıkla ince kristalli, masif som örneklerin benzerleri olduğu düşünülmektedir.

Yürütülen analizler sonucunda örneklerin dolomitik mermerler olduğu, genellikle Kalsiyum (Ca) ile birlikte yüksek Magnezyum (Mg) içeriğine sahip oldukları belirlenmiştir. “*Masif, som yapıda, ince tanecikli kristal yapıya sahip*” olan örneklerin Mg konsantrasyonları % 9.27 -15.63 arasında, kaba-iri kristalli örneklerin Mg konsantrasyonları ise % 2.46 -2.66 arasında değişmektedir.

2006 yılında Myndos genelinden ve 2009 - 2010 yıllarında Asar Adası’ndan alınan mermer örneklerinde (51örnek) yürütülen analizler ise şaşırtıcı sonuçlar elde edilmesine neden olmuştur. Zira analizi yapılan örneklerden sadece iki tanesinin Mg konsantrasyonu (% 13.44 ve 14.62) ve kristal yapısı Bozdağ ocağının genelinde görülen “*masif, som yapıda, ince tanecikli kristal yapıya sahip, yüksek Mg konsantrasyonlu, dolomitik*” mermer ile uyumlu görünmektedir. Diğer örneklerin Mg konsantrasyonları % 0 – 3.64 arasında değişmekte ve “oldukça iri – iri “ arası kristal yapısı göstermektedirler.

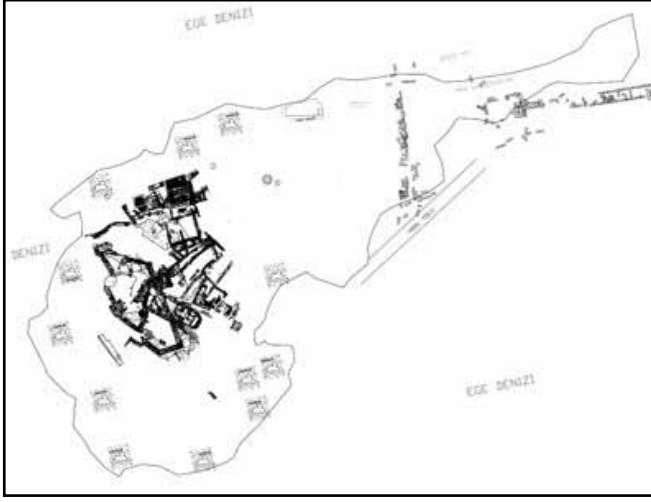
Bozdağ ocağının genelinde görülen “*masif, som yapıda, ince tanecikli kristal yapıya sahip, yüksek Mg konsantrasyonlu, dolomitik*” mermer ile uyumlu ve yukarıda da belirtildiği gibi % 13.44 - 14.62 arası Mg konsantrasyonuna sahip örneklerin her ikisi de Asar Adası Kule Açması kilise mozaigine ait beyaz tessera örnekleridir. Söz konusu kilisenin mozaik tabanının işçiliğine göre, yapının İ.S. 5. yüzyılda yapılmış olabileceği düşünülmektedir²⁵. Bu bulgu

24 Benzer ifade için bk. T. Ercan - E. Günay - A. Türkecan, “Bodrum Yarımadasının Jeolojisi”, Türkiye Jeoloji Kurumu 36. Bilimsel ve Teknik Kurultayı (1982), 21 – 32.

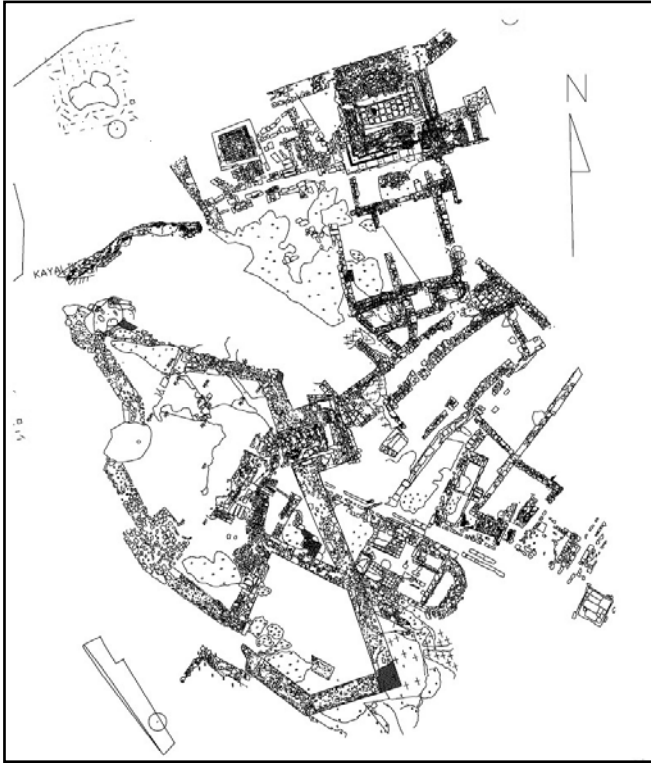
25 Bkz. M. Şahin, “Myndos 2009”, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı (2011), 156.

Bozdağ ocağı mermerinin İ.S. 6. yüzyılda tessera üretimi amaçlı olarak kullanıldığını göstermektedir.

2006 yılında Myndos genelinden ve 2009-2010 yıllarında Asar Adası'ndan alınan, tesseralar dışındaki, diğer örneklerde (49 örnek), şaşırtıcı bir şekilde, yüksek Magnezyumlu "*Dolomitik Bozdağ Mermeri*"'ne rastlanmaması çeşitli şekillerde yorumlanabilir. Bunun bir nedeni, yüksek kalitede Bozdağ mermeri ile üretilmiş mimarî parçaların uzak bölgelere (Myndos kenti dışına?) devşirilmesi; diğer bir neden ise mermerin kalitesi nedeniyle ağırlıklı olarak stel, heykel, vb. nitelikli parçaların üretiminde kullanılmış olması ve bu eserlerin sanatsal değeri nedeni ile öncelikle *in situ* özelliklerini kaybetmeleri olabilir. Kaliteli "*Dolomitik Bozdağ Mermeri*"nin izinin ileriki yıllarda da sürülmesi planlanmaktadır.

Çizim: 1

Çizim: 2

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

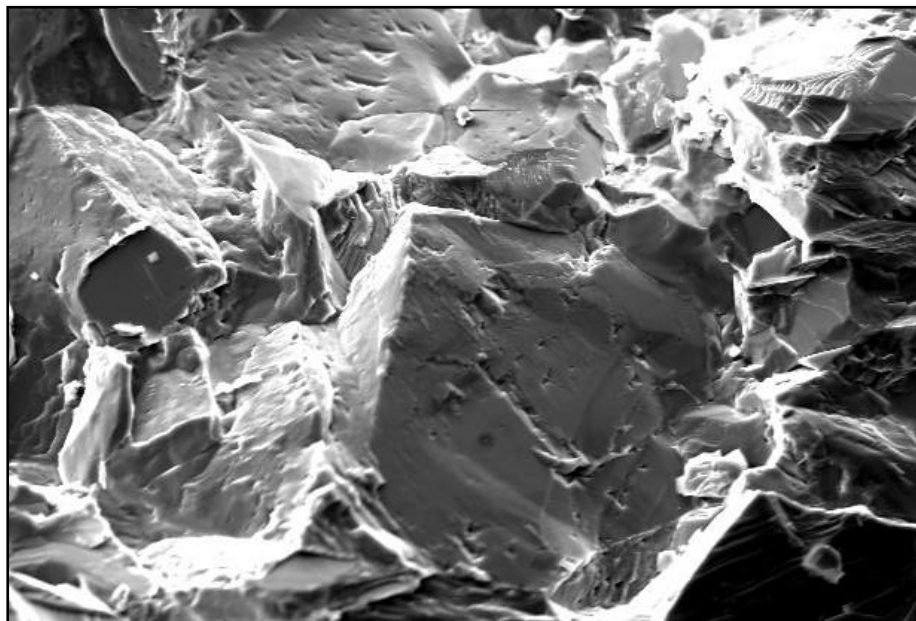
Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

2010 YILI GÖKÇEADA UĞURLU-ZEYTİNLİK KAZI ÇALIŞMALARI

Burçin ERDOĞU*

GİRİŞ

Doğu Ege Adaları'nın bilinen en erken Neolitik Çağ yerleşimi olan Uğurlu-Zeytinlik, Gökçeada'nın güneybatısında, Uğurlu Köyü'nün 1 km. kuzeyinde yer alır. Trakya Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü adına başkanlığınca 2009 yılında başlayan kazı çalışmalarına, 2010 yılında Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Onur Özbek, Gazi Üniversitesi Biyoloji Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Burçin Gümüş, Trakya Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Arş. Gör. Dr. Fuat Yılmaz, Fransa, Paris X Üniversitesi'nden Dr. Denis Guilbeau, Hollanda, Groningen Üniversitesi'nden Dr. Henk Woldring ve Mans Schepers, İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Nejat Yücel, Trakya Üniversitesi Arkeoloji Bölümü yüksek lisans öğrencileri Melek Kuş, Burcu Birinci ve Abdurrahman Sönmez, Trakya Üniversitesi ve Çanakkale 18 Mart Üniversiteleri lisans öğrencileri, Görkem Yüksel, Erkan Gürçal, Aykut Gezgin, Funda Değer ile Arkeolog Gülay Yılankaya-Erdoğan ve Gamze M. Yeğen'nin katılımları ile geniş ölçekli kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Bakanlık temsilcisi olarak İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvar Müdürlüğü'nden Arkeolog Tarık Güçlütürk görev almıştır. 2010 yılı çalışmaları Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'nün sağladığı destekle yürütülmüştür¹.

2010 yılı çalışmalarımızın ana amacı Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesinin tabakalanmasını ve mimarî dokusunu ortaya çıkarma şeklinde belirlenmiştir. Arazi çalışmalarına paralel olarak yürütülen atölye çalışmalarında ise günlük

* Doç. Dr. Burçin ERDOĞU. Trakya Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, 22030 Edirne / TÜRKİYE

1 Çalışmalarımıza her türlü katkıda bulunan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz. Çalışmalarımız boyunca Gökçeada Kaymakamlığı'nın destek ve yardımlarını gördük. Gökçeada Kaymakamı Kamuran Taşbilek, Kaymakam Vekili, Vali yardımcısı Canan Hançer Baştürk çalışmalarımızı kolaylaştırmak için ellerinden geleni yapmıştır. Ayrıca Gökçeada Kaymakamlığı'ndan Erhan Kurt, Kadir Alaylı ve Uğurlu Muhtarı Veyssel Demir'in çalışmalarımıza önemli yardımları olmuştur.

yaşam ile ilgili verilere ulaşılabilmesi ve kültür özelliklerinin anlaşılabilmesi hedeflenmiştir. 2010 yılı kazı çalışmaları, dört yeni açma ile önceki yıl çalışılmaya başlanan P5 açmasında sürdürülmüştür. Yeni açmalardan O10 ve P11 açmaları 10x5 m. ve 10x7 m. boyutlarındadır. P11 açmasının kuzeyindeki O11 açmasına ise 10x5 m. boyutlarında başlanmış ve sonra doğuya 4x5 m. genişletilmiştir. Tüm bu yeni açmalar yerleşimi kesen Uğurlu-Gökçeada merkez yolunun batısında yer alır. Ayrıca, yerleşimin dereye doğru olan doğu yakasında, sistematik yüzey toplamalarına göre en erken Neolitik Çağa ait malzemelerin yoğun olduğu kesimde, yerleşimin tam eteğinde BB22 açmasında da çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Fig.1).

TABAKALANMA VE MİMARÎ

2010 yılı kazı sonuçları Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesinde 5 ana evrenin varlığını ortaya koymuştur. I.Evre O11, O10 ve P11 açmalarında, yüzey toprağı atılırken ve kısmen taş yıkıntıların içinde ele geçirilen az sayıdaki İlk Tunç Çağına ait çanak çömleklerle temsil edilir. Yerleşimin batısında sistematik yüzey toplamalarında da az sayıda İlk Tunç Çağı çanak çömleği ele geçirilmiştir. Henüz kesin olmamakla birlikte, İlk Tunç Çağında kısa süreli bir yerleşimin olduğunu söyleyebiliriz.

II. Evre O10, O11 ve P11 açmalarından bilinmektedir (Fig.2 - 3). Kazıldığı kadarı ile iki tabakanın varlığından söz edebiliriz. O11 ve P11 açmalarında yüzeye çok yakın kuzey-güney istikametinde uzanan duvarları taştan yapılmış bir yapı saptanmıştır. 'Bina 1' olarak isimlendirilen yapı dikdörtgen boyutlarındadır. 5 metre genişliğinde ve yaklaşık 9 m. uzunluğunda olan binanın güney kesimi kısmen kazılmayan alanda kalmıştır. Kuru duvar tekniği ile örülen taş duvarlar yer yer 40-30 cm. kadar korunmuştur. Binanın kazısı henüz tamamlanmamış olsa da en azından iki yapım evresi içerdiği anlaşılmaktadır. Bilinmeyen bir nedenle tahribat görmüş kuzey duvarına ek yapılmış, köşeleri duvarlarla güçlendirilmiştir. Binanın kuzeybatı köşesinde 1,50 x 0,87 m. boyutlarında taş bir platform veya payanda yer alır. Hemen yanında yekpare taşa oyulmuş ahşap direk için yapılmış bir söve taşı vardır.

Ayrıca binanın içi mekânlara bölünmüştür. Bu mekânlardan birinde büyük bir depo kabı içinde deniz salyangozları bulunmuştur. O11 açmasının batısındaki O10 açmasında alt tarafı çok büyük taşlardan yapılmış Bina 1 ile bağlantılı avlu duvarı yay çizerek kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Avluya giriş, daha sonraki evrede örülerek kapatılmıştır.

Binanın içinde, sıkıştırılmış toprak tabanın üzerinde *in situ* bir cilâlı taş balta, kemik mablak, *Spondylus*'tan bilezik parçaları ve öğütme taşları ele geçirilmiştir. Bina 1'de bulunan çanak çömlek malzemesi Batı Anadolu Kumtepe IA-Beşik Sivritepe-Gülpınar Kültürü'nden bildiğimiz malzemenin benzeridir ve yaklaşık M.Ö. 5000-4500 yıllarına tarihlenebilmektedir (Takaoglu 2006). İnsan yüzlü kap parçası bu dönem için ünik bir buluntudur. (Fig. 4).

II.Evre'nin 2. tabakasında, Bina 1'in hemen altında erken bir yapının kalıntılarına rastlanmıştır. Kuru duvar tekniği ile örülmüş taş bir duvar kuzey-güney yönünde taş platformun altından geçerek, Bina 1'in kuzey duvarının altından batıya yönelerek devam etmektedir. Henüz tam olarak kazılmayan bu yapıdan gelen malzeme de Bina 1'de görülenin aynısıdır.

III.Evre'ye ait buluntular önceki yıl kazılmaya başlanan P5 açmasından gelmektedir. Bu evreye ait henüz plan verecek mimarî ele geçirilmiştir. Geçen kazı sezonunda bulunan işlik yeri ile iç kısımları ve tabanları sarı renkli bir toprakla sıvanmış yaklaşık 0.90x0.90 m. boyutlarında 0.60-0.70 m. derinlikte silolar saptanmıştır. Bu siloların işlevleri bittikten sonra içlerinin taşlarla doldurulduğu anlaşılmıştır. Buluntular bir üst evreden farklıdır. Çanak çömlek olarak üzerleri spiral desenli kapak formları ile dört ayaklı, kulak tipi tutamakları olan kaplar, kutular ve düğme biçimli tutamaklar karakteristiktir. Diğer evrelere nazaran en fazla figürin örneği III. Evre'de bulunmuştur. Daha önceki kazı sezonunda da ele geçirilen geniş kalçalı kadın figürinleri ile gövdeleri düz olarak yapılmış "sokma başlı" figürinler bu kazı sezonunda da ele geçirilmiştir. (Fig. 5). III. Evre Neolitik ile Kalkolitik Çağ arasındaki geçiş sürecini yansıtmaktadır. Balkan arkeolojisinde 'Vinça' kültürüne ait öğelerin ortaya çıktığı süreç olarak bilinmektedir ve Batı Anadolu'da kazı

çalışması yapılan hiçbir yerleşmede henüz bu geçiş sürecine ait buluntular ele geçirilmemiştir.

Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesinde IV. ve V.Evreler Neolitik Çağa tarihlenmektedir. Yerleşimde bugüne kadar saptanan en kalın dolgu IV. Evre'ye aittir. Bu evreye ait kalıntılar 2,5x2 m.lik P5 sondaj açmasında yüzeyden yaklaşık 2 m. derinlikte ele geçirilmiştir. Geçen sene yerleşimin doğu yakasına açılan V18 test açmasında ortaya çıkarılan kalıntılar da bu evreye aittir (Erdoğu 2011). P5 sondaj açmasında sarı renkli sert bir taban ve üzerinde 0.75x0.90 m. boyutlarında oval bir ocak bulunmuştur. Sarı tabanın altında da başka bir sarı renkli taban daha ortaya çıkartılmıştır. Tabanların üzerinde tüme yakın kaplar, deniz kabukları, kemikten deliciler ve bir adet kemikten hayvan başı şeklinde işlenmiş kanca (Fig.6) *in situ* bulunmuştur. Tabanların üzerinden alınan toprak numuneleri suda yüzdürme (flotasyon) işlemine tâbi tutulmuş, toplanan karbonlaşmış bitki kalıntıları Müge Ergün tarafından incelenmiştir. Tanımlanmış örnekler tarıma alınmış Einkorn buğdayı (*Triticum monococcum*) ve Kavuzsuz arpa'nın (*Hordeum vulgare var nudum*) varlığını işaret etmiştir. Sarı renkli tabanların hemen dışında, 1.00x1.00 m.lik dar bir alanda, 3.70 m.'den Neolitik Çağa ait başka bir taban gelinceye kadar sondaja devam edilmiş, ana kayaya ulaşmadan sondaj durdurulmuştur. IV. Evre çanak çömlekleri çok özenle yapılmış, ince kenarlı, parlak aıklı ve büyük bir çoğunluğu kırmızı astarlıdır. Kırmızı astar siyah zemin üzerine farklı tonlarda uygulanmıştır. Genellikle 'S' profilli kap formlarının hâkim olduğu buluntu topluluğunda dikey olarak yerleştirilmiş uzun tüp biçimli delikli tutamaklar görülmektedir. Bu tutamakların yapım tekniği adaya özgüdür; kapların içinden kalınlaştırılarak yapılan tutamaklar, dıştan kabartma olarak işlenmişlerdir. Bezeme yaygın değildir. En karakteristik bezeme *Impresso'*dur.

V. Evre Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesinin en erken evresidir. BB22 sondaj açmasından gelen buluntular ve yerleşimin dereye yakın doğu yakasında yüzeyden toplanan malzemelerden bilinmektedir. Yerleşimin tam eteğinde 2x5 m.lik BB22 açmasında 1.08 m. derinlikte çok sayıda hayvan kemiği, taş âletler ve kemik âletlerden oluşan bir düzleme rastlanmıştır. Kemik âletlerin

büyük çoğunluğunu spatulalar oluşturmaktadır. Hayvan kemiği ve taş âletlerden oluşan düzlemler 1.57 m.ye kadar devam etmiş ve ana toprağa ulaşmıştır. Özenle yapılmış, ince kenarlı, parlak açkılı V. Evre çanak çömleğin hemen hemen hepsi kırmızı astarlıdır. 'S' profilli formlar, küçük yuvarlak, tüp biçimli veya ay biçimli tutamaklar karakteristiktir.

BURGU ÇALIŞMALARI

2010 yılı kazı sezonunda ayrıca Hollanda Groningen Üniversitesi'nden Dr. Henk Woldring ve Mans Schepers tarafından polen analizi için üç ayrı yerde burgu çalışması gerçekleştirilmiştir. İlk burgu Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesine 2 km. uzaklıkta Hrapo deresinin denize döküldüğü yere atılmış, 3.24 m.ye kadar inilmiştir. İkinci burgu yerleşmeye 3 km. uzaklıktaki Üç Göller mevkiine atılmış ve yaklaşık 2.35 m.ye inilmiştir. Son burgu, yerleşmeye yaklaşık 10 km. uzaklıktaki Cugura mevkiindeki mevsimlik göle atılmış ve yaklaşık 1.90 m.ye kadar inilmiştir. Alınan örnekler içindeki polenlerin laboratuvar ortamında incelenmesi bize; tarihöncesi dönemlere ait bitki örtüsünü verecek, ayrıca bu dönemlerdeki iklim konusunda önemli ipuçları sağlayacaktır.

YONTMA TAŞ ENDÜSTRİSİ

Dr. Denis Guilbeau tarafından incelenmekte olan Uğurlu-Zeytinlik yontma taş âlet endüstrisinin hammeddesi çakmaktaşıdır. Çok küçük bir oranda obsidyene de rastlanır. Obsidyenlerin kimyasal kaynak analizleri henüz sonuçlanmamış olmakla birlikte, makroskopik incelemeler çoğunun Melos orijinli olabileceklerini göstermiştir. Yontma taş âlet endüstrisinde II-V. Evreler arasında çok köklü değişikliklerin olmadığı gözlemlenmiştir. Âlet sayısı azdır. Dilgi üretimine yönelik endüstrinin yanı sıra yonga ağırlıklı bir teknoloji de gözlemlenmiştir. En erken V. Evreye ait incelenen 1060 örnek içinden 15 tanesi obsidyendir. 14 tanesi obsidyenden olmak üzere toplam 95 dilgi baskı tekniği kullanılarak çıkarılmıştır. IV. Evrenin yontma taş

endüstrisi V.Evre'den farksızdır. Fakat bu evrede az sayıda Balkanların tipik 'Karanovo I' tipi dilgi âletleri bulunmuştur (Gurova 2008).

TARİHLENDİRME ÇALIŞMALARI VE SONUÇ

Neolitik Çağ IV. Evreden alınan iki örnek ile V. Evreden alınan bir örnek üzerinde Waikato Üniversitesi, Yeni Zelanda'da AMS radyokarbon tarihlendirilmesi yapılmıştır². V. tabakadan gelen tarih M.Ö. 6470, IV. tabakadan gelen tarihler ise M.Ö. 5970-5840 yıllarını vermiştir (Erdoğu 2011b). Bu sonuçlara göre Uğurlu-Zeytinlik yerleşimi Doğu Ege adalarında saptanan en erken yerleşmedir ve V.Evre Batı Anadolu İzmir Ulucak yerleşmesinin V. tabakası (Çilingiroğlu ve Çilingiroğlu 2007), Hoca Çeşme'nin IV. tabakası (Özdoğan 1997) ile Kuzey Batı Anadolu Menteşe ve Barçın höyüklerinin en erken tabakaları (Roodenberg vd. 2003; Roodenberg vd. 2008) ile çağdaştır. Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesinin IV. Evresi ise İzmir Ulucak yerleşmesinin IV. tabakası ile Batı Anadolu'da Geç Neolitik/Erken Kalkolitik Çağa tarihlendirilen tüm yerleşmelerle çağdaştır (Çilingiroğlu 2009).

Önümüzdeki yıllarda sürdürülmesi planlanan çalışmalar, Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesinin niteliği, Anadolu, Balkanlar, Ege Adaları ve Kıta Yunanistan'la olan ilişkisini, bu ilişkiler çerçevesinde Avrupa'da Neolitik yaşam biçiminin nasıl başladığı sorununu anlamaya katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

ERDOĞU, B., 2011a. "Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları". 32. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt: 119-127.

ERDOĞU, B., 2011b. "A Preliminary Report from the 2009 and 2010 Field Seasons at Uğurlu on the island of Gökçeada". *Anatolica* XXXVII: 45-65.

ÇİLİNGİROĞLU, A. and Ç. ÇİLİNGİROĞLU. 2007. "Ulucak" in M. Özdoğan and N. Başgelen (eds.), *Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, 361-372. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

2 Tarihlendirme konusunda yardımcı olan Prof. Anthony Sagona'ya teşekkür ederiz.

ÇİLİNGİROĞLU, Ç., 2009. *Central-West Anatolia at the end of 7th and Beginning of 6th Millennium BCE in the Light of Pottery from Ulucak (İzmir)*. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Philosophie der Fakultät für Kulturwissenschaften der Eberhard-Karls-Universität Tübingen.

GUROVA, M., 2008. "Towards an understanding of Early Neolithic populations: Flint perspective from Bulgaria". *Documenta Praehistorica* XXXV: 111-129.

ÖZDOĞAN, M., 1997. "The Beginning of Neolithic Economies in Southeastern Europe: An Anatolian Perspective". *Journal of European Archaeology* 5/2:1-33.

ROODENBERG, J., A. van As, L. JACOBS, M-H. WIJNEN. 2003. "Early settlement in the plain of Yenişehir (NW Anatolia). The basal occupation layers at Menteşe. *Anatolica* XXIX: 17-59.

ROODENBERG, J., A. van AS and S. Alpaslan ROODENBERG. 2008. Barçın Höyük in the Plain of Yenişehir (2005-2006). A preliminary note on the fieldwork, pottery and human remains of the prehistoric levels." *Anatolica* XXXIV:53-60.

TAKAOĞLU, T., 2006. "The Late Neolithic in Eastern Aegean. Excavations at Gülpınar in the Troad". *Hesperia* 75: 289-315.

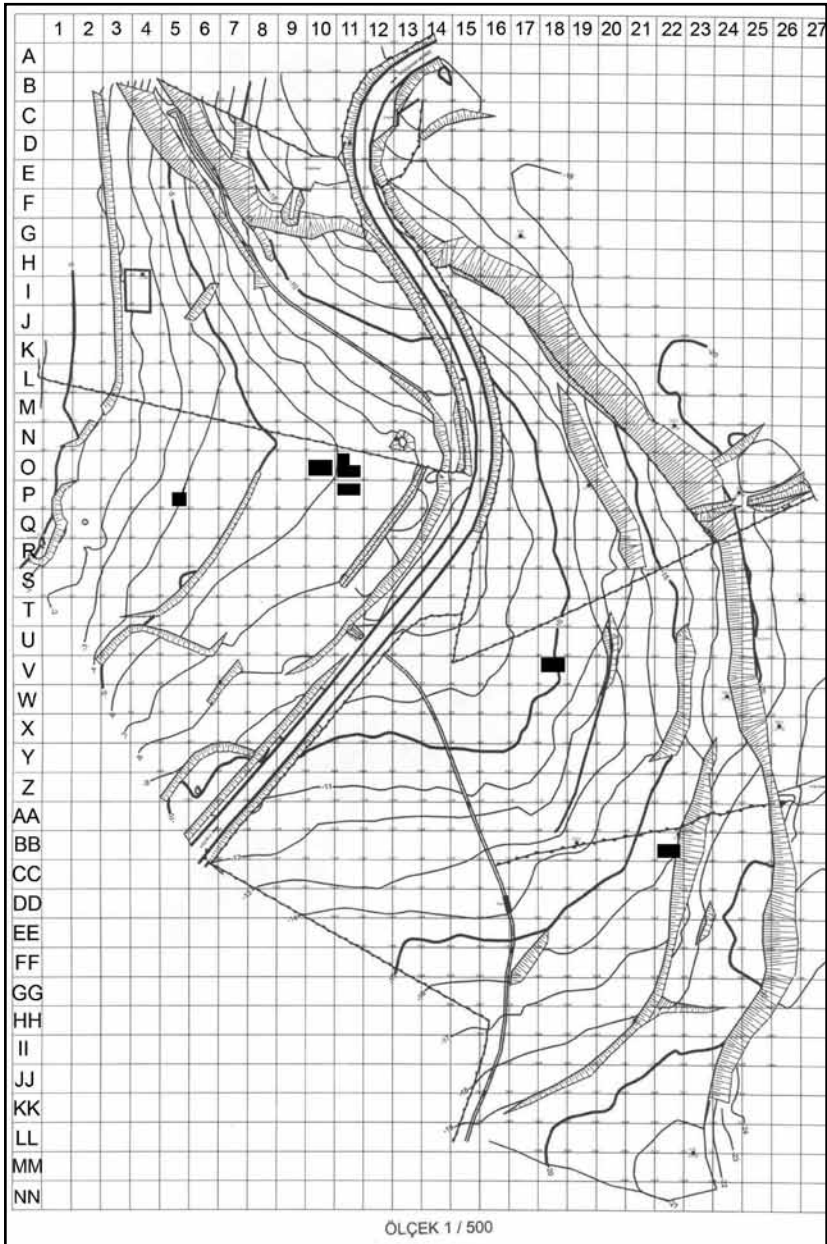

Fig. 1: Uğurlu-Zeytinlik'in Topoğrafik planı ve kazılan alanlar

Fig. 2: Kuzeybatı Açmalarından görünüm

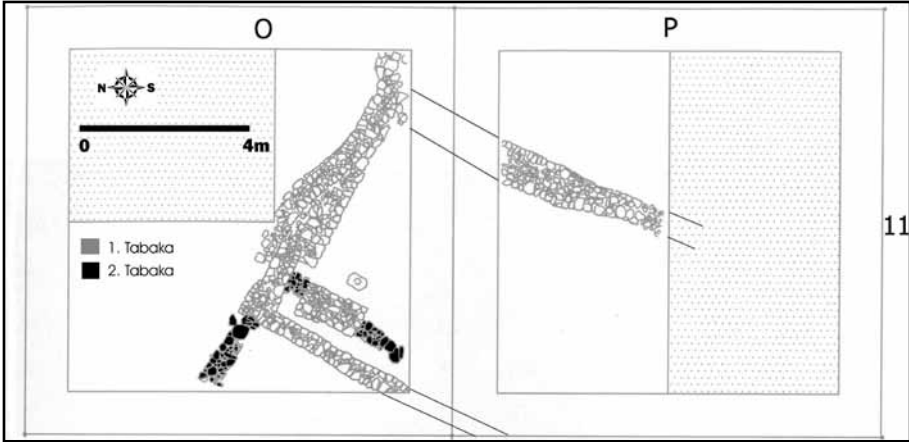

Fig. 3: 2. Evreye ait Bina 1'in planı

Fig. 4: İnsan yüzlü kap parçası (2. Evre)

Fig. 5: Pişmiş toprak figürin (3. Evre)

Fig. 6: Kemik kanca (4. Evre)

KİLİSE TEPE ERKEN TUNÇ ÇAĞI ÇALIŞMALARI

Tevfik Emre ŞERİFOĞLU*

Mersin İli, Mut İlçesi, Kışla Köyü'nde bulunan Kilise Tepe'de Profesör J. Nicholas Postgate başkanlığında 2007 ile 2009 yılları arasında üç sezon süren arkeolojik kazıların ardından heyetimiz 2010 yılında bir çalışma sezonu gerçekleştirmeyi uygun bulmuştur. Bu çalışma sezonu 2011 yılında kazılara tekrar başlamadan önce elde etmiş olduğumuz arkeolojik verilerin kaydına yönelik eksikliklerin giderilmesini sağlamıştır. Bir anlamda bu rapor, daha ziyade daha önceki kazı raporlarımızı tamamlar niteliktedir.

2010 sezonunun temel amacı, 2007-2009 yıllarında gerçekleştirdiğimiz tüm çalışmaların sonuçlarını içeren bir son raporun yayım için hazırlanması olmuştur. Bu sebeple veri girişindeki ve buluntu konservasyonu ile fotoğraflanmasındaki eksikliklerin giderilmesi bu sezonun başlıca faaliyetleri olmuştur. Öte yandan, yine bu bağlamda, 2007 yılında Prof.Dr.Hasan Bahar ve Hatice Gül Küçükbezci başkanlığındaki bir Konya Selçuk Üniversitesi ekibi tarafından höyüğün kuzeybatı köşesinde gerçekleştirilen kısa süreli Erken Tunç Çağı çalışmalarının¹ bir bütün olarak incelenerek bunların sonuçlarının yayıma hazırlanması üzerinde de çalışılmıştır.

Öncelikle, bu yıl gerçekleştirilen koruma faaliyetlerine birkaç örnek vermek faydalı olacaktır. Höyüğün kuzeybatı köşesindeki Orta Demir Çağına tarihli bir çalışma alanından toplanan bir grup öğütme platformu (Resim: 1) ve Bizans tabakasının hemen altında bulunan bir grup dokuma tezgâhı ağırlığı (Resim: 2) konservatörümüz Franca Cole'un çalışmaları sonrasındaki hâlleri burada görülmektedir. Ayrıca Sayın Cole bir Demir Çağı fibulası ve iki Geç Tunç Çağı bakır boncuğu (Resim: 3) gibi ciddi şekilde aşınmış metal buluntuları da temizleyerek koruma altına almamızı sağlamıştır. Koruma faaliyetleri

* Dr.Tevfik Emre ŞERİFOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Terzioğlu Kampüsü, 17100 Çanakkale/ TÜRKİYE; teserifoglu@comu.edu.tr.

1 Postgate ve Jackson 2008: 213-215.

kapsamında bir başka çalışma da Dr. Margaret O’Hea tarafından küçük cam kırıkları üzerinde gerçekleştirilmiş olup kendisi bunların birçoğunun Bizans Dönemi kilisesinde kullanılan lambalara ait olduğunu tespit etmiştir.

Kilise Tepe’de Erken Tunç Çağı araştırmaları 1994-1998 yıllarında gerçekleştirilen ilk kazılarla başlamış olup höyüğün kuzeybatı köşesinde kaçak kazıların yapıldığı bir alandaki H19 ve H20 açmalarında gerçekleştirilen çalışmalar bu döneme ait bilgilerimizin ana kaynağıdır². Bu dönemde 5’e 5 metrelik H20c ve H20d alanlarında doğal toprak seviyesine kadar kazılan sondaj en eski Erken Tunç Çağı katmanlarına (Vh-i-j-k-l) ulaşmamızı sağlamıştır. Bu dar alanda iyi korunmuş mimarî yapıların ve tanımlanabilir seramiklerin bulunmuş olması 2007 yılında tekrar başlattığımız kazılarda bu alanın genişletilmesi yönünde bir karar almamıza neden olmuştur. Bu sebeple 2007 yılında Konya Selçuk Üniversitesi ekibi 2 metrelik bir alan bırakarak bu eski kazı alanının hemen batısında, 8’e 10 metrelik bir açmada kazılar yürütmüştür (Plan: 1). Höyüğün eğimli bir yamacında yer alan ve G20c/d ve G19a/b karelerini içine alan bu alanın da kaçak kazılardan ciddi şekilde etkilenmiş bir yer olduğunu belirtmemiz gerekir. Selçuk Üniversitesi ekibinin çalışmaları sezon tamamlanmadan durdurmasının ardından daha küçük çapta da olsa kazılar Dr.Claudia Glatz ve Profesör J. Nicholas Postgate tarafından sürdürülmüştür.

Söz konusu çalışmalar esnasında 4 yerleşim safhası tespit edilmiştir (Plan: 2). Bu tabakalar arasında en iyi buluntular en alt seviyede yer alan 4. safhada elde edilmiştir. Bu safhaya yamacın eğimi sebebiyle G19a açmasında yüzey toprağının hemen altında ulaşılmış, G20d de ise kazılar bu safhada bırakılmıştır. Bu safhaya ait başlıca mimarî buluntular kuzeydoğu-güneybatı yönlü 8002 ve 8003 duvarları olup bu duvarların hemen kuzeyindeki alan kaçak kazı çukurunun kesitinde görülen küllü topraklı yıkım seviyesine kadar kazılmıştır. Bu duvarların güneyinde daha derine inilmediğinden iki duvar arasındaki bağlantı tam anlaşılamamışsa da güneydeki 8002 duvarı kuzeydeki duvardan biraz daha geç tarihli gibi görünmektedir. Bu bağlamda, küllü topraklı yıkım tabakasının, 8003 duvarının ve 8002 duvarının üç farklı

2 Seffen 2007.

alt safhaya ait olduğu düşünülmektedir. Açmanın güneydoğusunda yapılan incelemeler burada muhtemel kerpiç duvarlar tespit etmemizi sağlamış olup (8005, 8006, 8007) bunlar 8002 duvarıyla çağdaş gibi görünmektedirler.

4. safha bütün seramik kaplar açısından zengin olup elimizdeki Erken Tunç Çağı *in situ* buluntuların neredeyse tamamı 8002 duvarının kuzeyindeki küllü yıkım tabakasından elde edilmiştir (Resim: 4). Biri kulplu iki küçük kâse (G19/86-87), ikisi de kulplu olan bir küre şekilli küp (G19/94a) bir de ince uzun küp (G19/97), bir küçük testi (G19/95) ve bir seramik tepsi (G19/88) burada bulunan seramik örneklerdir (Resim: 5).

3. safhaya ait tek mimarî kalıntı 8001 duvarı olup bu duvar sayesinde bu safhaya ait yıkıntı katmanı G19a karesi hariç tüm açmada takip edilebilmiştir (Resim: 6). Kuzeybatı-güneydoğu yönlü 8001 duvarı iyi korunmuş bir kerpiç üstyapıya sahiptir ve bu duvarın hemen kuzeyindeki alanda bir bakır iğne (G20/28) ve bir taş boncuk (G20/40) bulunmuştur.

3. safhanın üzerinde bulunan 2. safhaya ait tek mimarî buluntuysa kuzeybatı-güneydoğu yönlü 8000 duvarı olup bu safha sert bir zemin tabakasıyla 3. safhadan ayrılmaktadır. 8000 duvarının kuzeybatısında bir *in situ* kap (G19/59) büyük bir küpün parçalarıyla (G19/53a) birlikte bulunmuştur (Resim:7). Bu açmadan elde edilen ağırşakların büyük kısmı (G19/41-42, G19/48-49, G19/52, G19/74) bu safhada bulunmuş olup yine bunlarla çağdaş bir tezgâh ağırlığı (G20/07) ve bir bakır iğne (G19/46) de bahsedilmeye değerdir.

En geç Erken Tunç Çağı safhası olan 1. safha G19b alanında, üst toprağın hemen altında yer alsa da, açma kesitinde gözlemlenebilen bu katman kazılarda pek de iyi bir şekilde açığa çıkarılamamıştır (Resim: 8). Bu safha daha ziyade yumuşak siyah küllü bir topraktan ve yanmış kerpiç döküntülerinden oluşmakta olup burada karşılaşılan en önemli buluntu bir büyük kap (G19/53a) olmuştur.

Gerek kaçak kazı çukuru ve yamaçtaki aşınma, gerek kazı esnasında yaşanan bazı teknik sorunlar bu alandan elde edilen seramiklerin stratigrafik anlamda biraz karışmasına sebep olmuştur. Ancak yine de genel hatlarıyla bir seramik analizi yapılması mümkün olmuştur.

Kısaca özetlemek gerekirse 4 safha seramikleri açık şekilde Erken Tunç II özellikleri göstermekte olup parçaların büyük kısmı parlak kırmızı ve siyah perdahlı, açık gri renkli yumuşak bir hamura sahip kaplara aittir. Bunların dışında az sayıda *scored ware* (çentikli mal) grubuna³ ait, yüzeyi değişik yönlerde taranmış seramik parçalara da rastlanmıştır. Bunların çoğu ne yazık ki profil veremeyecek kadar ufalanmış küçük parçalardır. Ancak yine belirtmemiz gerekir ki yukarıda bahsettiğimiz sağlam ya da neredeyse sağlam ele geçirilmiş seramik örneklerinin tamamı yine bu döneme aittir ve Erken Tunç II özellikleri göstermektedir (Resim: 9).

3. safhanın sonu ile 2. safhanın başını içine alan tabakada Erken Tunç II ve III malzemesinin karıştığı gözlemlenmiştir. Burada yukarıda bahsedilen Erken Tunç II materyaliyle birlikte çoğunluğu iyi pişirilmiş, turuncu hamurlu ve astarsız ya da kırmızı veya kahverengi astarlı Erken Tunç III malzemesi bulunmuştur. Bu tabakada bulunan bir kırmızı haçlı kâse ve S-profilli hafif omurgalı başka bir kâse bahsedilmeye değerdir.

2. safhanın sonlarına doğru Erken Tunç III seramik gelenekleri repertuara hâkim olmuşlardır. Bu katmanda bulunan turuncu hamurlu, basit içe dönük ağızlı derin olmayan kâseler, kulpunda derin paralel çentikler bulunan kırmızı astarlı seramik parçaları ve sade ya da dışa çekik ağızlı büyük küpler önemli buluntulardır (Resim: 10).

Burada Erken Tunç Çağı kazılarımız esnasında sıkça karşılaştığımız ağırşaklara da bunların kronoloji hakkında bazı ipuçları vermeleri sebebiyle kısaca değinmemiz faydalı olacaktır. İncelemelerimiz esnasında farklı safhalarda değişik ağırşak şekil ve bezemelerinin tercih edildiği gözlemlenmiştir (Resim:11). Özetlemek gerekirse 4. safhada üzerlerine basit baskıların uygulandığı bikonik ağırşaklar popülerken, 3. safhayla birlikte bunların üzerine bazı çizgisel geometrik motifler de kazınmıştır. 2. safhayla birlikte baskı motifler ortadan kalkmaya başlamış ve kazılmış bezemeler daha popüler hâle gelmiş, bikonik dışında yarımküresel ve koni şekilli ağırşaklar da üretilmeye başlanmıştır. Erken Tunç Çağının sonunda yer alan 1.safhada ise bezemeler daha sade hale gelmiş hatta hiç bezemesi olmayan örnekler de

3 Symington 2007: 297.

imâl edilmiştir (G19/45, G20/02). Bu sayfaya ait kırmızı boyalı, sekiz köşeli yıldız biçimli ağırşak ise bir istisnadır (G19/63) ve kazılarımızda bulunan tek örnektir.

Nicelik bakımından ele alındıklarındaysa bir sebeple Erken Tunç III'ün başlangıcına denk gelen 2.safhayla birlikte ağırşak üretiminde bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1994-1998 döneminde gerçekleştirilen Erken Tunç Çağı kazılarında bulunan ağırşakların büyük bölümü de 2. sayfaya denk gelen tabakada bulunmuştur⁴.

Burada izah etmiş olduğumuz detaylı stratigrafik incelemelerimiz sonucunda kaçak kazı çukurunun kesiti ve 1994-1998'de kazılan H20c'deki tabakaların yükseklikleri göz önüne alınarak daha önce Kilise Tepe Vg tabakasına tarihlendirilmiş olan 4.safhanın küllü topraklı en alt seviyesinin⁵ daha eski bir tabaka olan Vj tabakasına tarihlendirilmesinin daha doğru olacağı anlaşılmıştır (Resim: 12). Bu bağlamda 3.safha Vg tabakasıyla çağdaş olmalı ve 2.tabakanın altında karşılaşılan yıkıntılar daha önce H20c/d alanında tespit edilen Vg yıkım tabakasına ait olmalıdırlar (Tablo: 1). Bu yıkım tabakası Kilise Tepe'de Erken Tunç II'den Erken Tunç III'e geçişi temsil etmektedir. Nitekim seramik gelenekleri de bu tezi destekleyecek şekilde 3.safha sonucuyla 2.safha başı arasında yavaş da olsa açık bir değişim göstermektedir. Yine bu safhada ağırşak üretim geleneklerinde de bir değişim olduğu gözlemlenmiştir.

2011 sezonuyla birlikte Kilise Tepe kazılarının sonlandırılması planlanmaktadır. Bu son sezon Erken Tunç Çağı alanında yönetimimde gerçekleştirilecek kazılar esnasında hem daha önce kazılmış açmalarda daha derine inilecek hem de karşılaştığımız stratigrafik sorunların giderilmesi amacıyla kazı alanı genişletilecek ve yüzeyden başlayarak daha detaylı bir kazı gerçekleştirilecektir. Umudumuz Akdeniz ve Kilikya Bölgesi'ni çağlar boyunca Orta Anadolu'ya bağlayan Göksu Vadisi'nde bulunan Kilise Tepe yerleşimindeki kazılar tamamlanmadan höyüğün bu en erken tabakasının daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesini sağlamaktadır.

4 Seffen 2007: 98-99.

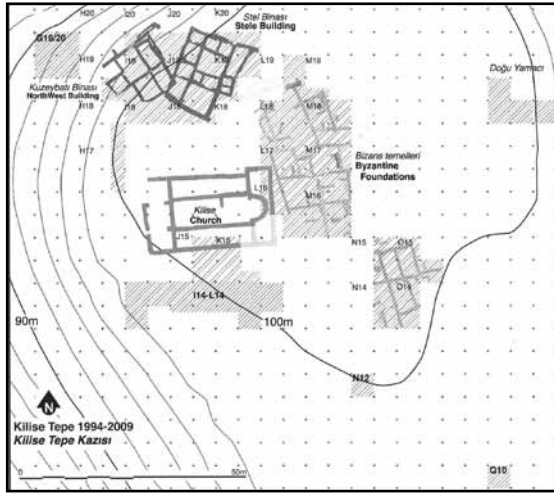
5 Postgate ve Jackson 2008: 214-215.

KAYNAKÇA

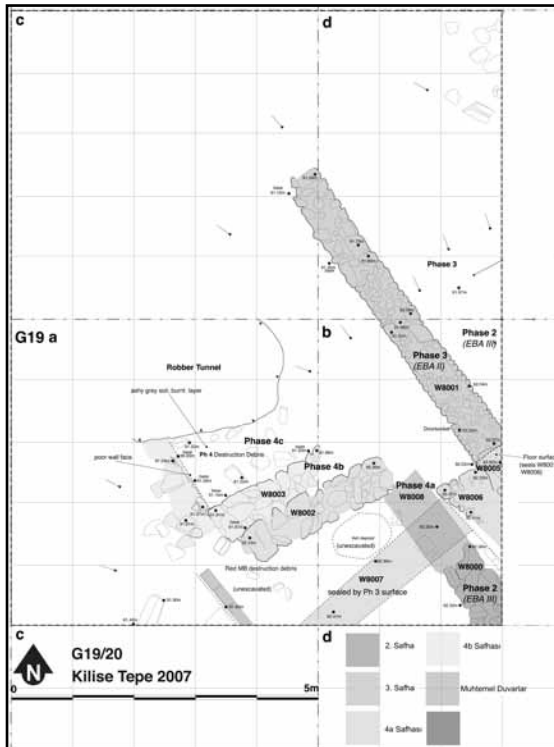
POSTGATE, J.N. ve M.P.C. JACKSON, 2008. "Excavations at Kilise Tepe 2007", 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3: 207-232.

SEFFEN, L. 2007. "Level V: the Early Bronze Age", J.N. Postgate, D. Thomas (ed.), *Excavations at Kilise Tepe, 1994-98: from Bronze Age to Byzantine in Western Cilicia*: 87-101. Londra: British Institute at Ankara; Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research.

SYMINGTON, D. 2007. "The Early Bronze Age Pottery", J.N. Postgate, D. Thomas (ed.), *Excavations at Kilise Tepe, 1994-98: from Bronze Age to Byzantine in Western Cilicia*: 295-318. Londra: British Institute at Ankara; Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research.

Plan 1: Kilise Tepe'nin açma yerleri ve mimari kalıntıları gösteren genel planı.

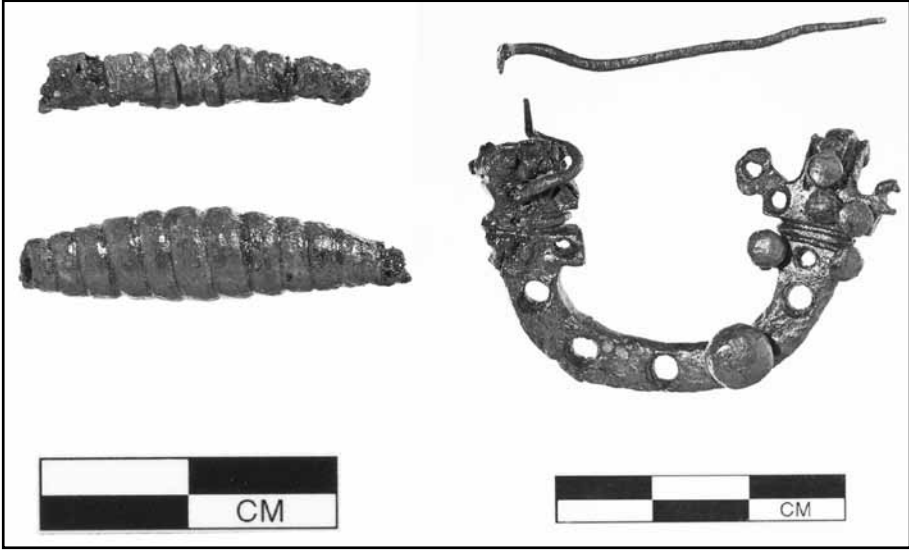
Plan 2: G19 ve G20 açmalarının planı.

Resim 1: 2010 sezonunda konservasyonu yapılan öğütme platformları.

Resim 2: 2010 sezonunda konservasyonu yapılan tezgâh ağırlıkları.

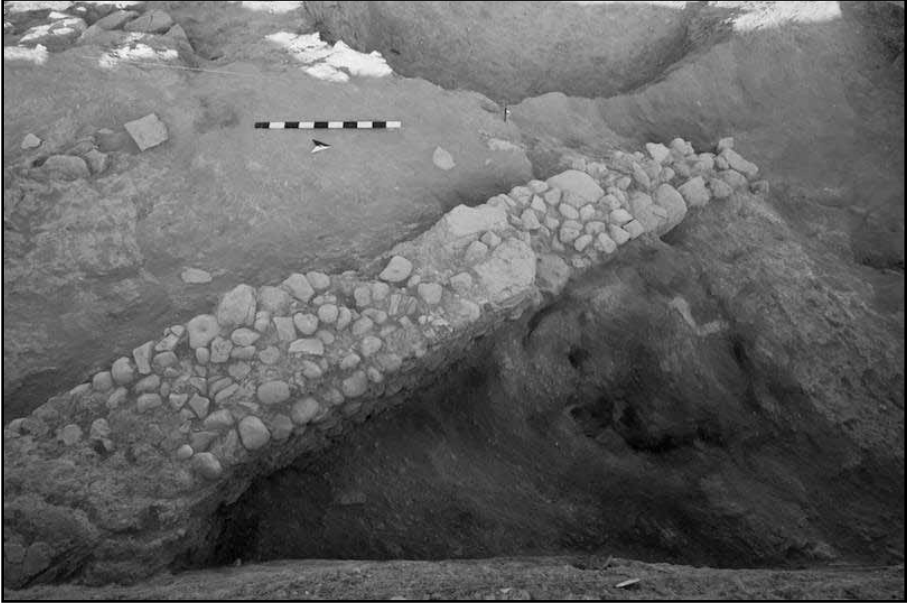
Resim 3: 2010 sezonunda konservasyonu yapılan Geç Tunç Çağı metal boncukları ve Demir Çağı fibulası.

Resim 4: Erken Tunç Çağı 4. safhada bulunan bütün seramiklerden örnekler.

Resim 5: Erken Tunç Çağı 4. safhada bulunan seramik tepsi.

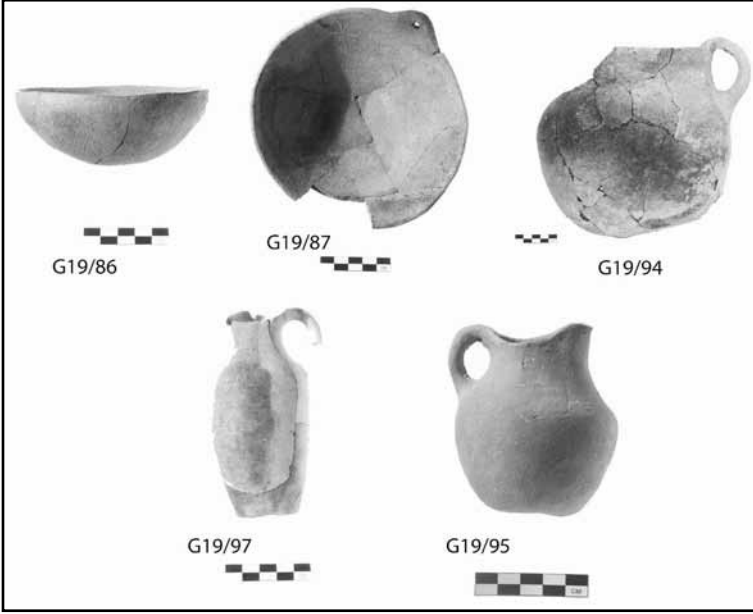
Resim 6: Erken Tunç Çağı 3. safha 8001 duvarı.

Resim 7: Erken Tunç Çağı 2. safhada bulunan *in situ* küp.

Resim 8: Erken Tunç Çağı 1. safhanın genel görünümü.

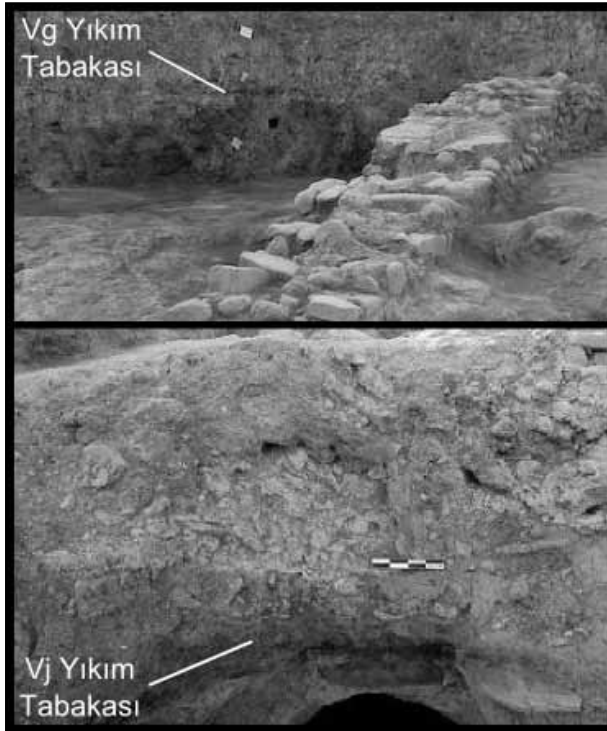
Resim 9: 4. safhada bulunan ve Erken Tunç Çağı II özellikleri gösteren bütün seramik örnekleri.

Resim 10: 2. safhada bulunan ve Erken Tunç Çağı III özellikleri gösteren küp.

Resim 11: Erken Tunç Çağı açmalarının değişik safhalarına ait ağırşak örnekleri.

Resim 12: Kilise Tepe Vj ve Vg yıkım tabakaları.

SAFHA	MUHTEMEL TABAKA	
1	Ve	Mimari Yok
2	Vf	Duvar 8000
3	Vg	Duvar 8001
4 (a)	Erken Vh	Duvar 8002, 8005, 8006, 8007
4 (b)	Geç Vh / Vi	Duvar 8003
4 (c)	Vj	Yanık Küllü Tabaka

Tablo 1: Erken Tunç Çağı safhaları ve bunlarla bağlantılı Kilise Tepe tabakalarıyla duvarları gösteren tablo.

MAYDOS KİLİSETEPE HÖYÜĞÜ

2010 YILI KAZILARI

Göksel SAZCI*

Maydos Kilisetepe Höyüğü kazıları iki haftalık bir hazırlık çalışması sonunda 30.08.2010- 15.10.2010 tarihlerinde, Bakanlar Kurulu Kararı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile ilk defa Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğretim üyesi Göksel Sazcı başkanlığında bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir.¹

Günümüzde Eceabat İlçesi'nin tam ortasında yer alan höyük, ismini daha

* Yrd. Doç. Dr. Göksel SAZCI, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, FEF, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale / TÜRKİYE, gsazci@yahoo.de

1 Maydos Kilisetepe Höyüğü kazılarında 2010 yılında Yrd. Doç. Dr. Göksel Sazcı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (Kazı Başkanı), Devrim Çalış Sazcı, M.A., Tübingen Üniversitesi, (Tunç Çağı Seramik Uzmanı, Seramik Bahçesi Sorumlusu), Prof. Dr. Nurettin Arslan, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (Arkaik ve Klâsik Dönem buluntuları), Doç. Dr. Turan Takaoglu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (Prehistorik Dönem buluntuları, taş endüstrisi, etnoarkeoloji), Yrd. Doç. Dr. Beate Böhlendorf Arslan, (Bizans Dönemi ve Ortaçağ buluntuları), Yrd. Doç. Dr. Sencan Altunoluk, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (Klâsik Dönem buluntuları ve nümizmatik Uzmanı), Yrd. Doç. Dr. M. Fatih Yavuz, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (Tarih ve Eskiçağ Tarihi) Can Yümni Gündem, M.A., Tübingen Üniversitesi, (kemik buluntuları), Gürkan Çağan (Restoratör), Rukiye Hirik, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (Çizimci). Yüksek Lisans öğrencilerimiz Atakan Aydınoglu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Mehmet Yılmaz (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Kadir Aydın (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Hakan Demirarslan, (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), öğrencilerimiz Sevilay Demirkır (Dokuz Eylül Üniversitesi), Yağmur Demirel (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Pelin Dirim (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Deniz Kırkoğlu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Bilgin Öztürk (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) Erhan Aydınlik (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Tuğçe Ünal (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Ayşe Özge Akbaş (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Mert Kopçalı (Trakya Üniversitesi), Kemal Aydoğan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Tunç Eskikaya (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Ecem Dalgakıranlar (İstanbul Üniversitesi), Canan Özbaş (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Elif Günay (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), İlker Taşdemir (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) ekip üyesi olarak katılmışlardır. Kazımıza Bakanlık temsilcisi olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Sn. İsmail Sarıpınar eşlik etmiştir.

Desteklerinden dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne, Eceabat Kaymakamı Sn. Bülent Uygur Bey'e, Eceabat Belediye Başkanı Sn. Kemal Dokuz Bey'e, İbrahim Bodur Kaleseramik Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı'na ve Sn. Zeynep Bodur Okyay ile Sn. Süleyman Bodur'a, Gestaş Deniz Ulaşım'a, Çasiad'a ve Sn. Aşkın Değirmenci Bey'e Maydos Kilisetepe Höyüğü kazısı ekibi olarak çok teşekkür ederiz.

önceleri üzerinde bulunan bir kiliseden almaktadır. Çanakkale Boğazı'nın yaklaşık 200 m. batısında bulunan höyük 200 x 180 m. büyüklüğündedir (Resim: 1-2). Höyüğün deniz seviyesinden yüksekliği ise 33 m.dir. Höyüğün batı yamacında yerel yönetimlerin denizi doldurmak amacı ile toprak alması sonucu oluşmuş büyük bir kesit bulunmaktadır (Resim: 3). Bu kesitte Troia'da iyi anlaşılamayan ve İlk Tunç Çağından Orta Tunç Çağına geçiş dönemlerine denk gelen Troia III- V tabakaları ile çağdaş yak. 3 m. kalınlığında tabakalar gözlemlenmiştir. Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde başlatılan çalışmaların ağırlığını özellikle bu dönemin aydınlatılması oluşturacaktır.

Çalışmalarımıza höyüğün batısında toprak alınması sonucu oluşan kesitin üzerinde başladık. Burada höyüğün tabakalaşmasını daha doğru anlayabilmek için düzgün profil kesitleri oluşturmak istedik. Bu amaçla 20 x 20 m'lik iki kare içerisinde dört tane 10 x 10 m.lik açma açtık (Plan: 1).

Açmalar bulundukları kare ile birlikte adlandırıldılar. Ayrıca bulundukları kareler içerisindeki konumlarına göre bir de alt numara aldılar. Buna göre D3 karesindeki açmaların isimleri D3.2 ve D3.3, D4 karesindeki açmaların isimleri de D4.1 ve D4.3 oldu. Her açmada ortalama 3 arkeolog ve 5 işçi ile birlikte çalışıldı.

Höyükteki kronolojik olarak en yeni buluntular, diğer açmalara göre en yüksek konumda bulunan D4.3 ortaya çıkarıldı.

D4.3 Karesi

Açmanın güney kısmında yüzey toprağının hemen 5 cm. altında, yüzey toprağı içerisinde yakın zamana tarihlenen insan iskeletleri ortaya çıkarıldı (Plan: 2). 20. yüzyılın başlarına tarihlenen gravür ve fotoğraflarda höyüğün üzerinde Hagios Dimitrios isminde bir kilisenin varlığı bilinmektedir. Hristiyanlık ve Ortodosluk âleminde kiliselerde görev yapan din adamları öldüklerinde, genelde görev yaptıkları kilisenin içerisine ya da bahçesine defnedilir. Aynı durum Müslüman âlemi için de geçerlidir. Önemli dinî kimliği olan kişiler camilerin hazirelerine defnedilirler. Bu yüzden burada

ortaya çıkarılan ve buluntu durumlarından 50- 100 yıl gibi yakın bir döneme tarihlenen iskeletler muhtemelen kilisenin bahçesine gömülen din görevlilerine ya da onların yakınlarına ait olabilir. Ayrıca höyüğün belki de yatır gibi kutsal bir yer olduğunu gösteren bir başka ayrıntı da, höyüğün hemen yamacında bulunan ve yerel halkın Sarıkız dedikleri küçük şapeldir. Bu küçük şapele Cuma günleri adak adayanlar hâlen mum yakmaktadırlar.

Açmada 3 çocuk olmak üzere toplam 5 adet kuzeydoğu- güneybatı yönünde defnedilmiş iskelet ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca yine açmanın güney kısmında insan iskeletlerine ait olabilecek muhtelif kemik parçaları bulunmuştur. Çocuk iskeletleri ahşap bir tabut içerisinde tek tip bir elbise ile defnedilmişlerdir. 3 iskelette de 1 adet aynı düğme ortaya çıkarılmıştır. Yetişkin iskeletin bir tanesi *in situ* değildir. Belki başka bir mezara yer açmak için kemikler toplanıp karışık bir biçimde gömülmüştür. Diğer yetişkin iskeleti ise oldukça ilginçtir. İskeleti *in situ*dur. İçinde bulunduğu tabutun ahşapları erimiş geriye yalnızca çivileri kalmıştır. Üzerinde bakır tellerle süslenmiş turuncu beyaz çizgili bir elbiseye ait kalıntılar vardır (Resim: 4). Herhangi bir dinî sembol bulunmamasına karşın üzerindeki elbisenin metalle süslü olması bu kişinin din görevlisi olma ihtimalini düşündürür.

Bu mezarlar bize ayrıca höyüğün günümüzden 50- 100 yıl önceki yüksekliği hakkında da bilgi verirler. Yöre halkı ile yaptığımız konuşmalarda höyük yüzeyinin tarım alanı olarak kullanıldığı ve bir dönem de çay bahçesi yapabilmek için yüzeyinin düzlendiği belirtilmiştir. Ayrıca yine üzerine su deposu inşa edilirken ve denizi doldurmak için batı yamacından toprak alımı esnasında da birtakım teraslamalara maruz kalmış olmalıdır. Müslümanlarda mezar derinlikleri erkeklerde bel hizasından aşağıda ve kadınlarda ise göğüs hizasının altında olmalıdır. Hristiyan âleminde ise mezar derinlikleri en az 2 m. olmalıdır. Bu yüzden de höyük yüzeyini yaklaşık bir 100 yıl önce 2 m. daha yüksekte düşünmek gerekir.

Yüzey toprağı içinden gelen malzeme çok karışıktır. Prehistorik malzemeden Osmanlı Dönemi seramiklerine kadar her dönem mevcuttur.

Stratigrafik olarak D4.3 Karesi'nde ortaya çıkarılan bir sonraki buluntular Bizans Dönemine aittir. Bizans Döneminde de höyük üzerinde büyük bir teraslama çalışması yapılmıştır. Bu teraslama çalışması sonucunda Roma, Klâsik, Arkaik ve Geometrik Dönem tabakaları tahrip edilmiştir. Kazılan alan içerisinde bu dönemlere ait herhangi bir mimarî kalıntı ortaya çıkarılamamış, söz konusu dönemlerin buluntuları Bizans seramiği ile birlikte karışık gelmektedir. Açmanın içerisinde Bizans Dönemine tarihlenen büyük bir yapıya ait duvar kalıntıları ortaya çıkarılmıştır (Plan:3, Resim: 5). Kalınlıkları 1,5- 2,0 m. aralığında olan temel duvarları daha eski olan tabakaların içerisine gömülmüştür. Açmanın güneybatısında Plan 3'te 1 No.lu olarak isimlendirilen duvar kuzeydoğu- güneybatı istikametindedir. Kuzey ucu yakın zamanda höyük yüzeyinde yapılmış olan teraslama ve tarım faaliyetleri neticesinde tahribat görmüştür. Bu yüzden kuzeydeki yapı ile olan ilişkisi tam anlaşılamamıştır. Duvarın güney kısmı Demir Çağına ait bir yangın tabakasının içine gömülmüştür. Duvarda kullanılan taş boyutları 10 cm.den 50 cm.ye kadar değişmektedir. Taşlar birbirlerine toprak ve harç ile tutturulmuşlardır. Açma'nın kuzeyinde Plan 3'te 2 No.lu olarak isimlendirilen, kuzeybatı- güneydoğu istikametinde bir duvar daha ortaya çıkarılmıştır. Bu duvar açmanın kuzeydoğusunda, Plan 3'te 3 No.lu duvar olarak isimlendirilen duvar ile kuzeydoğu- güneybatı istikametinde olan bir duvar ile köşe yapmaktadır. 2 ve 3 No.lu duvarlar boyutları 10 cm.den 50 cm.ye kadar değişen çeşitli büyüklükteki taşlardan inşa edilmiştir. Alt sıralarda büyük, üst sıralarda ise daha küçük taşların kullanıldığı tespit edilmiştir. Taşlar birbirlerine toprak ve harç ile tutturulmuşlardır. 2 No.lu duvarın kuzeybatı ucu yine höyük üzerinde yapılan teraslama ve tarım faaliyetleri sebebiyle tahrip edilmiştir. Duvar ve eklenti izlerinden 2 No.lu duvarın kuzeybatıda, Plan 3'te 4 No.lu duvar olarak isimlendirilen ve kuzeydoğu- güneybatı istikametinde olan geniş bir duvar ile köşe yaptığı anlaşılmaktadır. Bu duvarın taşları 20 cm. ile 100 cm. arasındadır ve taşların büyüklüğü nedeni ile daha yoğun harç kullanılmıştır. Açmanın kuzeyinde 2, 3 ve 4 No.lu duvarların oluşturduğu odanın eni yak. 6,5 m.dir. Oda'nın güneydoğusunda bir kanalizasyon sistemi ortaya çıkarılmıştır. Kanalizasyon

sistemi dik konmuş taşlar ile bu taşların üzerine yerleştirilmiş yatay taşlardan meydana gelmektedir.

Bizans Döneminde gerçekleştirilen büyük bir teraslama nedeniyle Roma Dönemi, Hellenistik Dönem, Klasik Dönem, Arkaik ve Geometrik Döneme ait kalıntılar bu açmada tamamen tahrip edilmiştir. O yüzden sözkonusu dönemlere ait yalnızca seramikler ve bazı küçük buluntular ele geçirilmiştir. (Resim: 6- 7).

D4.3 Karesi'nde 2010 kazı sezonunda kronolojik olarak ulaşılabilen en eski tabaka Kuzey Doğu Anadolu'da Troia VIIb Dönemi olarak adlandırılan ve Balkan Göçlerine denk gelen bir tabakadır. Bilindiği üzere Troia VI yerleşmesi yaklaşık M. Ö. 1300'lerde bir deprem neticesinde tahribat görmüştür. Bu depremi atlatan Troia VII insanları (Troia VIIa) Troia şehrini tekrar inşa etmişlerdir. Troia VII yerleşmesinde de büyük bir yangın izine rastlanır. Bu yangın Troia VIIa tabakasının sonuna, yaklaşık olarak M.Ö. 1190-1180'lere tarihlenir. Olası Troia Savaşı(?) ya da deniz kavimlerinin saldırıları bu tabakada olmuştur. Bu tabakadan sonra çok kısa süren bir Troia VIIb1 tabakası vardır. Bu tabakada insanlar tahribat gören evlerini tekrar tamir etmeyi becermişler, ancak yaklaşık M. Ö. 1150 yıllarında Balkan kökenli kabilelerin saldırılarına uğramışlardır. Takip eden Troia VIIb₂₋₃ tabakaları M.Ö. 950 yılına kadar sürer ve bu tabakalarda kökenleri Doğu Balkanlar (Batı Karadeniz) olan insanların yaşadığı tespit edilmiştir.² Troia VIIb Dönemini karakterize eden keramik "*Barbarische Ware*" (Barbar malı) ve "*Buckelkeramik*" diye bilinen çıkıntılı ya da kabartmalı keramik diye tercüme edilebilen ve daha önceki dönemlerde Troia yerleşmesinde hiç görülmeyen keramik türleridir. "*Barbarische Ware*" ya da "*Barbarian Ware*" diye bilinen keramik Troia VII b1 evresinden itibaren görülür, elde yapılmış, koyu renkli kaba bir mal grubudur. Üzeri parmak baskılı plâstik bantlarla bezenmiştir. Form olarak genelde açık formlara rastlanır. "*Buckelkeramik*" ise yüzeyi iyi açkılı, siyah renkli, üzeri çıkıntı ve kabartmaların yanı sıra oluk ve/veya çizi bezemelerle süslü bir keramiktir. Tipik formu S- Profilli çömleklerdir. Bu keramik Troia'da VIIb2 tabakasından itibaren görülür.

2 Koppenhöfer 1997, 295- 353.

Her iki keramik grubuna da Tunç Çağı boyunca tüm Balkan Bölgesi'nde ve Rusya Stepleri'nin batı kısmında rastlanır: "*Barbarische Ware*"ye Ukrayna'nın bulunduğu bölgedeki ismi Sabatinovka- Kültürü, Moldovya'daki ismi Noua-Kültürü ve Romanya'daki ismi ise Coslogeni- Kültürü olan yerleşmelerde rastlanır. "*Buckelkeramik*" ise daha çok Trakya'da, 'Babadağ- Kültürü' olarak bilinen ve M.Ö. 1200- 1000 yıllarına tarihlenen yerleşmelerde görülür.³

Keramikte gözlemlenen bu değişimin yanı sıra mimarîde de birtakım yenilikler gözlemlenir. Troia VIIb Döneminde evlerin temellerinde dikey ve yatay büyük taş levhalar kullanılır. Ayrıca bu dönemde birçok küçük odacıktan oluşan evler ortaya çıkar. Yine yapılan araştırmalar sonucu benzer yapılar Sabatinovka Kültürü (örnğ. Voronovka II, Zmeëvka, Berislav) ve Coslageni Kültürü'ndeki (Durankulak) yerleşmelerde tespit edilmiştir.⁴

Maydos antik kenti ile ilgili ulaşılabilen en eski kaynaklarda da Maydos'un ilk kurulduğunda bir Thrak yerleşmesi olduğu söylenir.⁵ Daha sonra ise M.Ö. 7. yüzyılda Midilli Adası'ndaki (*Lesbos*) Mytelene yerleşmesinden gelen Aioller'in kontrolüne geçtiği belirtilir.⁶

D4.3 Karesi'nde bu döneme ait iki adet kuyu tespit edilebilmiştir (Plan: 4, Resim: 8). Plan 4'te K1 olarak gösterilen kuyunun yarısı güney profilinin içinde kalmaktadır. Kuyunun iç yüzeyi dış yüzeyine oranla daha düzgün işlenmiştir. Buradan da kuyunun dış yüzeyinin toprak içinde kaldığı ve derinleştikçe içeriden çalışılarak taş sırası ilâve edildiği anlaşılmıştır. İkinci kuyu Plan 4'te K2 olarak gösterilmiştir ve K1'in hemen kuzeyinde yer alır. Yapım tekniği K1 ile aynıdır. Kuyuların kuzeyinde büyük bir *pithos* kalıntısı ortaya çıkarılmıştır.

Açmanın batı kısmında yangın izleri olan kalın bir tabakaya rastlanmıştır. Tabaka içerisinde sapan taşları ile bol miktarda "*Barbarische Ware*" olarak

3 Koppenhöfer 2002, 679- 704.

4 Piniązek- Sikora 2002, 705- 715.

5 Tomaschek 1893, 66; Ebert 1928, 204- 205 bkz. Madytos.

6 Beloch 1912, 255; Yavuz 2008, 457.

bilinen ve üzeri parmak baskılı plastik bantlarla bezeli seramik parçaları ele geçirilmiştir (Resim: 9). Ayrıca küçük buluntu çeşitli formda ağırşaklar ile bir kemik âlet ele geçirilmiştir.

D4.1 Karesi

D4.1 Karesi D4.3 Karesi'nin hemen kuzeyinde, kod olarak daha eğimli bir arazi üzerinde bulunur. Kodun daha düşük olması sebebiyle burada D4.3 Karesi'nin güneyinde rastlanan mezarlara rastlanmamıştır. Açmanın güneyinde ve batısında, yüzey toprağının hemen altında Bizans Dönemi kalıntılarına rastlanmıştır (Plan 3). Bizans Döneminde gerçekleştirilen teraslama burada daha iyi gözlemlenmektedir. Açma içerisinde höyüğün eğimli olan batı tarafına denk gelen alan, Bizans Döneminde gerçekleştirilen teraslama, eğimi yok etmek amacıyla kille doldurulmuştur. Bu açmada da Roma Döneminden Demir Çağına kadar olan tabakalar traşlanmıştır ve söz konusu dönemlere ait buluntular, Bizans buluntularıyla birlikte karışık gelmektedir. Mimari olarak Bizans Dönemine tarihlenen Plan 3'te 4 No.lu kalın duvarın devamı D4.1 Karesi'nde ortaya çıkarılmıştır. Ancak bu duvar açmanın ortasına yakın bir yerde höyük yüzeyinde yakın zaman öncesinde tahribata uğramıştır. Bu yüzden açmanın kuzeydoğu kısmında Bizans Dönemine ait herhangi bir buluntu kalmamıştır.

D4.1 Karesi'nde 2010 kazı sezonunda ulaşılabilinen en eski tabaka aynı D4.3 Karesi'nde olduğu gibi bölgede 'Troia VIIb Dönemi' olarak bilinen Balkan Kavimleri'nin göçlerine denk gelen tabakalardır (Plan: 4, Resim: 10). Açmanın kuzeydoğu kısmında söz konusu döneme ait mimari kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Çıkan mimari buluntular hemen yüzey toprağının altında olduğu için höyükteki yakın dönem aktivitelerinden olumsuz yönde etkilenmiştir. Plan 4'te görüleceği üzere burada kuzeybatı- güneydoğu istikametinde giden (Duvar No. 5 ve 7) ince bir duvara ait kalıntılar ile bu duvarlarla birleşen kuzeydoğu-güneybatı istikametinde bir duvar kalıntısı (Duvar No. 6) ortaya çıkarılmıştır. İlginç olan 6 No.lu duvarın yapısıdır. Bu duvar çok tahribat görmüş olmasına rağmen alt taş sırası korunmuştur. Alt taş

sırası Balkan kavimleri için tipik olan dikey konumda yerleştirilmiştir. Benzer yapılar Troia VIIb tabakasında da ortaya çıkarılmıştır. Bu tabaka içerisinde yine Balkan kavimlerinin tipik seramiği olan ‘*Barbarian Ware*’ örnekleri çok sayıda ele geçirilmiştir. Ayrıca küçük buluntu olarak da ağırşaklar bulunmuştur.

D3.3 Karesi

D3.3 Karesi höyüğün yamacında yer almaktadır. Bu alana yakın zaman önce höyük yüzeyinde yapılan düzleme çalışmalarının toprağı atılmıştır. Bu nedenle alandan ilk önce bu toprağın atılması çalışmaları yapılmıştır. Bundan sonra açmada Bizans Döneminde yapılan teraslamanın toprağına ulaşılmıştır. Bu toprak da açmadan kısmen kaldırılabilmiş ve açmanın güneydoğu köşesinde, dik konulan temel taşlarından anlaşılabildiği kadarıyla ‘Troia VIIb Dönemi’ne ait olan mimarî kalıntılara rastlanmıştır. Bu kalıntılar arasında bir de metal (Bronz) kap parçası bulunmuştur. Bu alandaki daha detaylı çalışmalar 2011 kazı sezonunda gerçekleştirilecektir.

D3.2 Karesi

Burası höyüğün kuzeybatı yamacında yer almaktadır. Dolayısıyla bu alandaki eğim çok fazladır. Buradaki çalışmaların amacı höyüğün batı yamacındaki kesitte görülen ve ‘Troia VI Dönemi’ (Son Tunç Çağı) ile çağdaş olduğunu düşündüğümüz savunma ya da teras duvarına ulaşmaktır. Ancak yakın zaman önce höyük yüzeyinde yapılmış olan hafriyat toprağının büyük bir kısmı bu alandan aşağıya dökülmüştür. Bu yüzden, buradaki çalışmalar öncelikle alandaki toprağı kaldırmaya yönelik olmuştur. Hafriyat sırasında günümüzde kullanılan tarım âletleri, Prehistorik Döneme tarihlenen minyatür el baltası gibi çeşitli dönemlere ait buluntular ele geçirilmiştir. Kazılan alandan yaklaşık 3 m. kalınlığında döküntü hafriyat toprağı kaldırılmıştır ve kazının son günlerinde açmanın batı kesiminde prehistorik mimarîye rastlanmıştır. Ancak hava koşullarının elvermemesi nedeniyle 2010 kazı sezonunda prehistorik mimarî ile ilgili tabakada kazı yapmak mümkün olmamıştır.

Höyük Etrafında Gerçekleştirilen Çalışmalar

Çanakkale İli, Eceabat İlçesi'nde bulunan Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde gerçekleştirdiğimiz Bakanlar Kurulu Kararlı bilimsel arkeolojik kazılar kapsamında, Eceabat 1:1000 ölçekli imar planında 54 ada 32 parsel olarak belirtilen ve 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescilli alanda 29.10.2010 tarihinde, Bakanlık temsilcimiz İsmail Sarıpınar denetiminde sekiz adet sondaj gerçekleştirdik (Resim: 11). Mehmet Özdoğan 1980'li yıllarda bu bölgede yaptığı yüzey araştırmalarında, höyüğün batı kısmında yerleşmenin nekropol kısmının olabileceğini belirtmiştir. Bölgede yerel halkla yaptığımız sohbetlerde de bahsi geçen alanın hemen doğusunda bulunan Eceabat- Gelibolu karayolu inşası esnasında çok sayıda iskeletin çıktığını belirtmişlerdir. Ayrıca T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun, 25.03.2009 tarihli ve 4220 No.lu ve 29.05.2009 tarihli ve 4350 sayılı kararlarıyla adı geçen alanın sit durumunu yeniden değerlendirebilmesi için arkeolojik sondaj talebi vardır. Bölgede yaptığımız ilk gözlem sonucunda alanda yoğun biçimde hafriyat yapıldığı ve orijinal yüzeyinden 4- 5 m., bazı yerlerde ise 8- 10 m. daha derinde olduğu tespit edilmiştir. Yine de emin olabilmek için alanın muhtelif yerlerinde sekiz adet sondaj açılmıştır. Açılan tüm sondajlar bölgenin doğal jeolojik katmanı olan kumlu, kumlu ve killi toprak içerisinde açılmıştır. Sondajlar 1,5 x 1,5 m. boyutlarında ve yak. 1 m. derinliğindedir. Sondajların doğal jeolojik katman içerisinde olması ve herhangi bir kültür varlığına da rastlanmaması nedeni ile daha derine inilmesine gerek duyulmamıştır.

Sonuç olarak yukarıda da belirtildiği gibi, alanın tamamen bölgenin doğal jeolojik katmanı olan kumlu, kumlu ve killi dolgu içerdiği gözlemlenmiş ve herhangi bir kültür varlığına rastlanmamıştır. Daha önceleri bir nekropol olmuş olsa bile alanda yapılan yoğun hafriyat nedeni ile bu özelliğini tamamen yitirdiği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

BELOCH, K. J. 1912 *Griechische Geschichte- Zweite Neugestaltete Auflage Vol. I.* Strassburg.

EBERT, M. (derl.). 1928 *Reallexikon der Vorgeschichte Vol. 14.* Berlin.

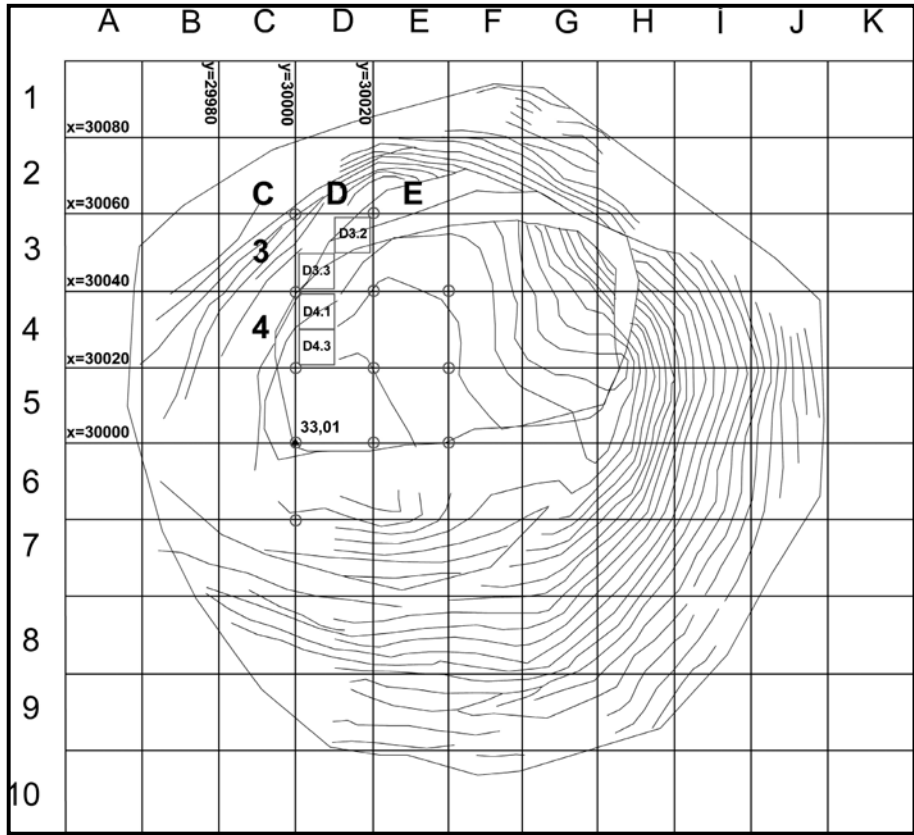
KOPPENHÖFER, DIETRICH. 1997. "Troia VII- Versuch einer Zusammenschau einschließlich der Ergebnisse des Jahres 1995", *Studia Troica* 7: 295- 353

KOPPENHÖFER, DIETRICH. 2002. "Buckelkeramik und Barbarische Ware in Troia: Anmerkungen zur Herkunft", Aslan, R./ Blum, S./ Kastl, G./ Schweizer, F./ Thumm, D. (derl.). 2002. *Festschrift für Manfred Korfmann, Mauerschau, Band 2:* 679- 704. Remshalden- Grunbach.

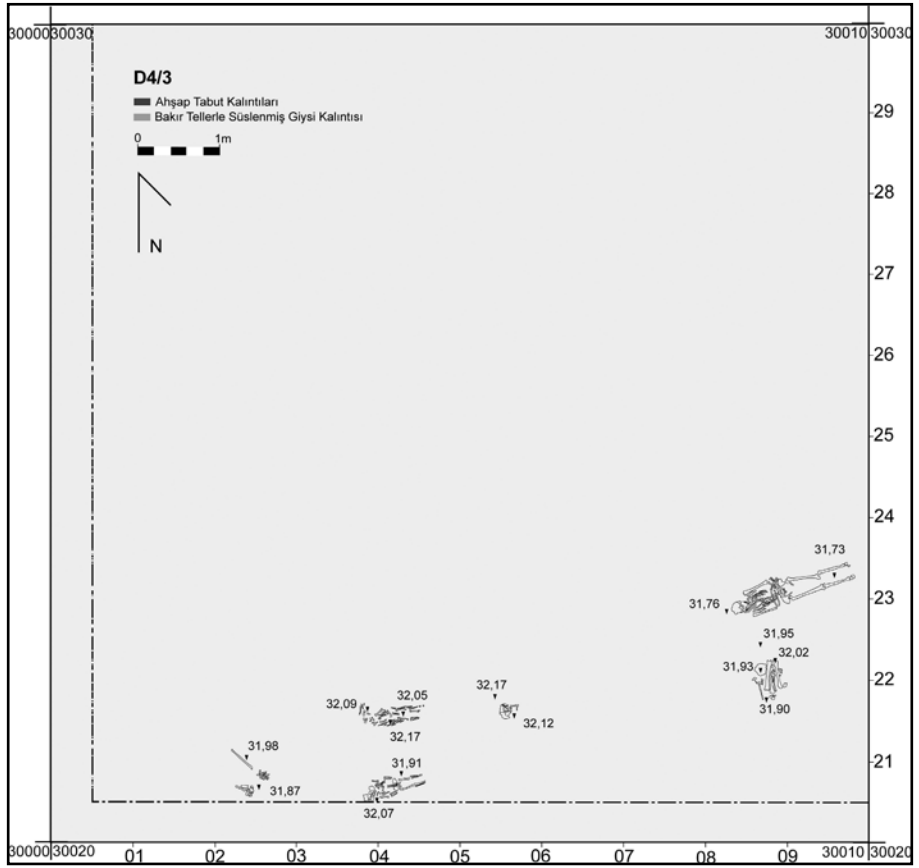
PINIAZEK- SIKORA, Magda. 2002. "Neue Anregungen zur Diskussion über die Beziehungen zwischen Troia und dem nordwestpontischen Gebiet", Aslan, R./ Blum, S./ Kastl, G./ Schweizer, F./ Thumm, D. (derl.). 2002. *Festschrift für Manfred Korfmann, Mauerschau, Band 2:* 705- 715. Remshalden- Grunbach.

TOMASCHEK, W. 1893 *Die alten Thraker II*, Wien.

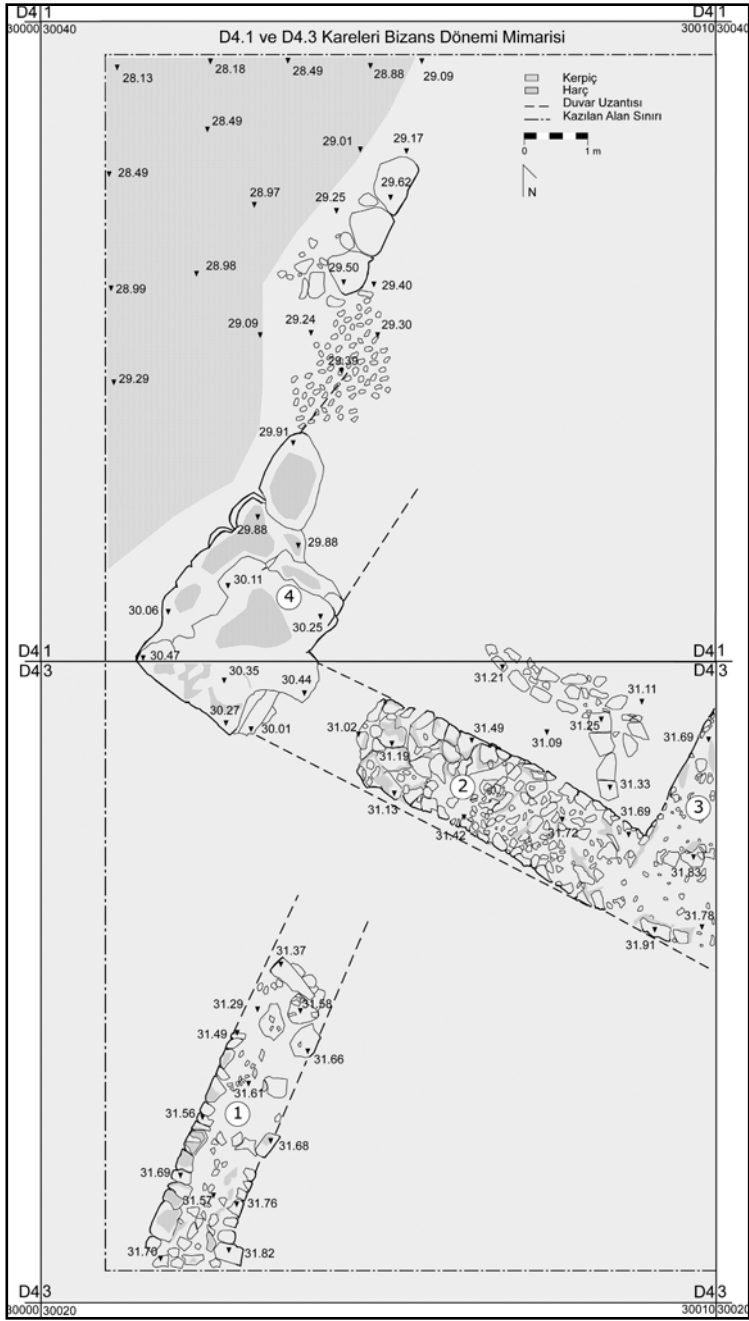
YAVUZ, M. F. 2008 "İlkçağda Gelibolu Yarımadası Yerleşimleri", Demir, M. (derl.). *Çanakkale Savaşları Tarihi I:* 447- 470. İstanbul.

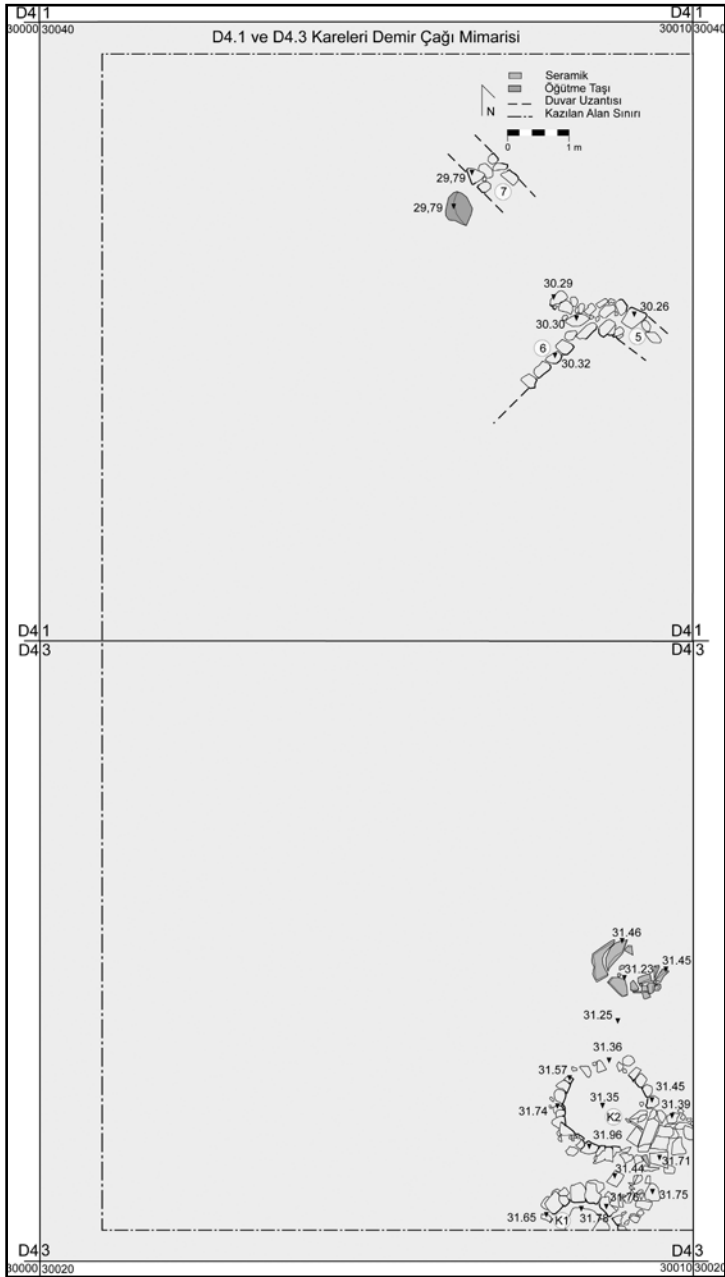
Plan 1: Maydos Kilisetepe Höyüğü ve üzerindeki 4 açmanın konumu.

Plan 2: Ortaya çıkarılan mezarların toplu planı.

Plan 3: D4.1 ve D4.3 karelerindeki Bizans mimarî kalıntıları.

Plan 4: D4.3 ve D4.1 karelerinde ortaya çıkarılan ve bölgede 'Troia VIIb Kültürü' olarak bilinen Demir Çağına ait kalıntılar.

Resim 1: Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün Çanakkale Boğazı'ndaki konumu.

Resim 2: Maydos Kilisetepe Höyüğü (Hakan Öge).

Resim 3: Höyüğün batısında toprak alınması sonucu oluşmuş kesit.

Resim 4: Bir din görevlisine ait olduğunu düşündüğümüz *in situ* mezar.
İskeletin göğüs-baş kısmında bakır tellerle üslü kumaş kalıntıları.

Resim 5: Karesi'ndeki Bizans mimarisinin kuzeydoğudan görünümü.

Resim 6: Klâsik Dönem üzerinde süvari betimlemesi bulunan siyah figürlü kap parçası.

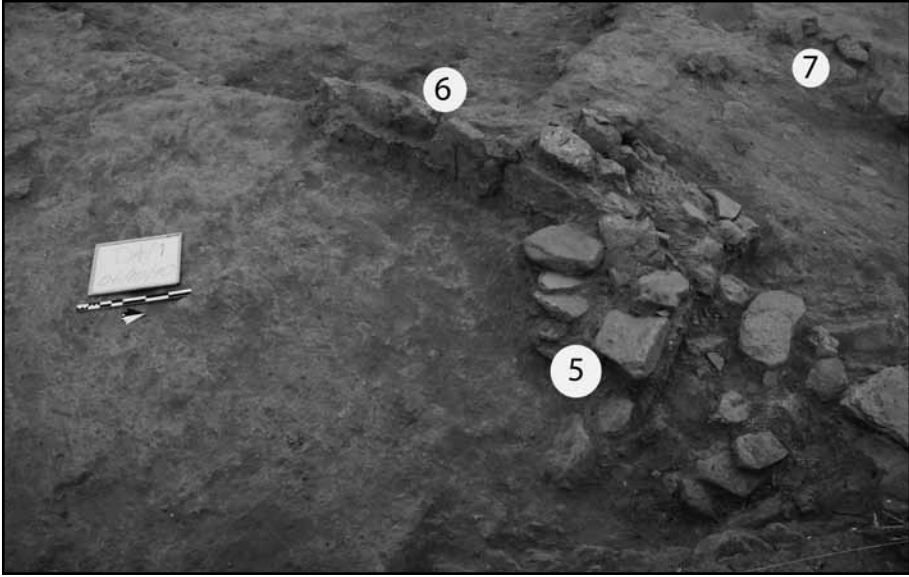
Resim 7: Arkaik Dönem otlayan keçi figürlü kap parçası.

Resim 8: D4.3 Karesi'nde ortaya çıkarılan kuyular ve *pithos* kalıntısının doğudan görünümü.

Resim 9: 'Barbarische Ware' ya da 'Barbarian Ware' olarak bilinen Balkan kavimlerine ait seramiklerden bazı örnekler.

Resim 10: D4.1 Karesinde ortaya çıkarılan Demir Çağı mimari kalıntıları.

Resim 11: 54 Ada 32 Parsel'in yoğun toprak hafriyatı sonrası günümüzdeki görünümü.

KINET HÖYÜK (YEŞİL-DÖRTYOL, HATAY) 2010 SEZONU

Marie-Henriette GATES*

Kinet Höyük'te yürütülen ondokuzuncu kazı çalışmaları iki ana amaçla devam etmiştir. 1) Buluntuların analizinin devamı, stratigrafi ve son raporda yer alacak olan bu liman kentine ait uzun kazı yıllarına ait konuların çalışması 2) Ortaçağ'da Hisn al-Tinat (M.S. 8.-12. yy.) olarak bilinen Kinet'in 800 m. kuzeyinde bulunan, Erken ve Orta İslâm dönemine ait TÜPRAŞ Sit Alanı Örenyeri'nde yenilenen çalışmalar. Fakat bazı koşullar planlarımızda ciddi değişiklikler yapılmasına sebebiyet vermiştir. Öncelikle, çalışma sezonumuz Haziran ayı boyunca Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden kazı temsilcisi atanmadığı için ertelenmiş ve bu sebepten 19 araştırmacı ve öğrenciler iki aylık çalışmayı 6 haftaya (27 Haziran- 10 Ağustos 2010) sığdırmak zorunda kalmıştır¹. İkinci olarak, TÜPRAŞ arazisinde yürütülen kazı çalışması başladıktan bir gün sonra durdurulmuş ve prosedürlerin çok geç çözülmesi sebebi ile de işe tekrar başlama gecikmiştir. Fakat yine de ekip, kazı evinin deposunda muhafaza edilen arkeolojik parçalar ve TÜPRAŞ arazisinde önceki yıllarda gün ışığına çıkarılmış seramik ve diğer buluntular üzerindeki çalışmalarında iyi yol kat etmiştir. Ayrıca 10 gün, Kinet tepesindeki kazı alanlarında büyümüş yabancı bitkilerin temizlenmesi ile geçmiş ve alan hava fotoğrafı çekimleri için özenle hazırlanmıştır.

* Doç. Dr. Marie-Henriette GATES, Bilkent Üniversitesi, İBEF (Arkeoloji Bölümü). 06800 Bilkent. Ankara/TÜRKİYE. Çeviri: Neslihan Yılmaz.

2010 Kinet ekibi aksi belirtilmediği hâlde Bilkent Üniversitesi ile bağlantılıdır. M.-H. Gates, proje başkanı; Charles Gates, Türk yardımcı başkan.

1 Araştırma projelerinde: Christine Eslick (Sidney), Erken Tunç seramikleri; M.-H. Gates, Yağmur Sarioğlu (Cambridge), Orta Tunç seramikleri; Ann Gunter (Northwestern), Geç Tunç seramikleri; Ekin Kozal (Çanakkale), Kıbrıs seramikleri; Gunnar Lehmann (Negev Univ.), Demir Çağı seramikleri; Emre Kuruçayırılı (Bryn Mawr), Orta ve Geç Tunç metalurji; Charles Gates, Demir Çağı stratigrafisi; Salima Ikram (American University, Cairo), Canan Çakırlar (Tübingen), B. Radovan Kabatiarova (Toronto), arkeozooloji; Timothy Beach (Georgetown), Jonathan Flood (UNC-Greensboro), jeomorfoloji. konservasyon: Franca Cole (Cambridge). Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı kazı temsilcisi: Bilal Yürük (Elazığ Müzesi). Kazı Bekçisi: Mustafa Kaya.

Tüpraş alanı örenyeri kazı çalışma ekibi: Asa Eger (UNC-Greensboro), Kazı alanı başkanı ve Abigail Isaac (Montana), Matt Saba (Chicago), Carolyn Swan (Brown), Filiz Tütüncü Çağlar (Victoria), Nick Williford (UNC-Greensboro).

2010 Kinet çalışma sezonu yine Bilkent Üniversitesi'nin kurumsal ve finansal desteği ile yürütülmüştür. Ayrıca, cömert katkılarından dolayı BP-Türkiye'ye ve Genel Müdür Sayın Hakan Türker'e ve Dört Yol Terminal Müdürü Sayın Murat Burgucu'ya teşekkürlerimizi sunarız. Her zaman olduğu gibi T.C. Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve çalışkan kazı temsilcisi Sayın Bilal Yürük'e (Elazığ Müzesi), Kinet Projesi' ne sonsuz katkıları, ilgileri ve teşvikleri için teşekkürü bir borç biliriz.

1. 2010 Yılı Araştırma Projeleri (Resim: 1, 2)

Seramikler, fauna, diğer buluntular ve stratigrafi üzerine yürütülen 2010 yılı çalışmaları, isimleri geçen araştırmacılar tarafından farklı dönemlere ait son raporlarını hazırlamak üzere devam etmiştir. Araştırmacıların sonuçlarını belirleyebilmeleri için, bu projelerin en az bir yıl daha devam etmesi gerekmektedir. Raporun devamında, bu projelerden kısaca bahsedilmiştir.

1.1. Seramik Analizleri

Erken Tunç Çağı, Kinet VI. Evre: C. Eslick üçüncü sezonunda, höyüğün batı yamaçlarında açılan ve özellikle M açmalarından (M, M2 ve M3 açmaları, 2003-2007 çalışmaları) çıkarılan Kinet Erken Tunç Çağı seramikleri üzerindeki tipolojik çalışmalarına devam etmiştir. Eslick, 2010 çalışma sezonunda yılında, Erken Tunç III den Orta Tunç I'e (M.Ö. 2000'li yıllar) gelişme gösteren parçaların da bulunduğu geçiş dönemine ait seramik tiplerinin takip ettiği Erken Tunç III döneminin son evresini tamamlamıştır. Batı yamacına ait Erken Tunç II-III seramiklerini tamamlayan Eslick, höyüğün doğu yamaçlarında K açması alanı üzerinde (2005, K12 açması) ve kuzeydeki arazide (2001, Z1 and Z4 açmaları) ortaya çıkarılan Erken Tunç seramiklerini analiz etmiştir. Bunu takiben Eslick, Erken Tunç seramik tipolojisini, 7 m.lik yığıntı ve 14 mimarî evreden oluşan bu uzun yerleşim döneminin stratigrafik evrelerine uygulayacaktır. Bu gösteriyor ki Kinet, Erken Tunç II-Erken Tunç

III'den ve Orta Tunç I dönemlerine kadar aralıksız olarak yerleşilmiştir. Erken Tunç Dönemine ait daha erken evrelere kazı döneminde ulaşılamamıştır çünkü kazı çalışmaları 2008 yılında tamamlanmıştır, fakat bu evreler höyükte bulunmaktadır.

Orta Tunç Çağı, Kinet V. Evre: M.-H. Gates, höyüğün doğusundaki K açma alanında 1995 ve 2004 yılları arasında gün ışığına çıkarılan yaklaşık 365 m² lik Geç Orta Tunç II yapısından elde edilen nadir seramik koleksiyonunu tasniflemeğe devam etmiştir. Radyokarbon tarihlemesine göre M.Ö. 18.-16. yy.a tarihlenen K alanı yapısı, bir yangın geçirmiş ve bu sebepten kerpiç tuğla duvarları 2 metreye kadar ayakta kalabilmiştir. Yanmış yapı objeleri, Kinet'in Orta Tunç hisarının iç tarafında yer alan binanın kazılmış doğu kanadındaki depolara ve endüstriyel alanlarına ait birkaç yüz tam veya yarı tam seramik kapları içermektedir. Sayısı birkaç yüzü aşan mutfak çanakları, servis çanakları, ithal nakliye küplerinin ön sınıflandırılması 2010 yılında tamamlanmış olup 2011 yılında tipolojileri sonuçlandırılacaktır.

Bu çalışma ile bağlantılı olarak Y. Sarioğlu Heffron, yapıya ait toplam 5000 litre kapasiteli ve sayısı 100'ü geçen saklama kapları üzerinde iki hafta boyunca çalışmıştır. Heffron, bu 5 seramik türünün odalara göre dağılımını belirleyebilmek amacıyla, kapları oda kontekstine ve tiplerine göre tekrar organize etmiştir. Saklama kaplarının içinde ve etrafında bulunan tohumlar ve diğer tortular, bu kapların tiplerine göre farklı amaçlarla kullanıp kullanılmadığını da ortaya çıkaracaktır.

Geç Tunç Çağı, Kinet IV. Evre: Kinet'in Geç Tunç evreleri batı yamacında bulunan E-H-J-L açmalarında 1993-2007 yıllarında kazılmıştır. Bu açmalar gösterdi ki Kinet, bu dönemin tamamında (Geç Tunç I-II) yerleşilmiştir ve bu dönem Hitit Eski Krallık ve İmparatorluğu'nda Kinet ve Kilikya'nın Hitit yönetim ve kültürel etkisine girmesine rastlamaktadır. 2010 sezonunda, A. Gunter, Kinet'in Geç Tunç I/Period 15 seramiklerinin (1999 J/L ve 2007 E/H açmaları) kontekstleri ve analizlerini yapmıştır; bu seramikler Hitit seramik stiline ve yapısının bölgeye girdiğini göstermektedir. Bu seramik grubu Kıbrıs'tan ithal edilmiş seramikleri de içermektedir, bu seramiklerin tanımlamasına ve kayıtlanmasına E. Kozal devam etmiştir.

Geç Demir Çağı Kinet III:1. Evre: G. Lehmann, Kinet'in en geç Demir Çağı evrelerine ait (6.-4. Dönemler, M.Ö. 6.-4. yy.) seramiklerin sınıflandırılmasını, tipolojik analizlerini ve örneklemelerini yapmıştır. Bu yerleşim evreleri sadece höyüğün batı yamaçlarında (E/H ve U açmaları), tespit edildiği için, nüfusunun bu dönemde ciddi olarak azaldığı düşünülmektedir. Ancak seramik tipleri ve ithal amforalar, Kinet'in Ege ve Doğu Akdeniz ile ticarî bağlantılarını muhafaza ettiğini ve nüfusun gerilemesine rağmen ticarî liman görevini yitirmediğini göstermektedir. Ayrıca Lehmann 2010 Şubat ayını Bilkent Üniversitesi'nde geçirmiş; kazı kayıt defterleri ve üniversitenin Arkeoloji Bölümü Kinet Projesi arşivlerinde bulunan seramik çizimleri üzerinde çalışmıştır.

Erken İslâm ve Orta Bizans Dönemleri. Tüpraş Sit Alanı Çalışmaları: Kazı projesi için ayrılan dört hafta boyunca, A. Eger ve öğrenci asistanları Tüpraş arazisinde 2006-2008 sezonlarında çıkarılmış seramikleri ve diğer buluntuların tipolojileri üzerinde çalışmak durumunda kalmışlardır. C. Swan ise Chicago, Field Museum laboratuvarlarında incelenmek üzere cam buluntuların detaylı belgelemesini yapmış ve örnekler almıştır.

1.2. Fauna Analizleri: Tüm Dönemler

Geriye kalan Tunç Çağı, Hellenistik ve Orta Çağa ait fauna buluntular, sezon boyunca S. Ikram tarafından sınıflandırılmıştır. Geç Tunç II ve Erken Demir Çağı fauna buluntularını (13.1, 13.2 ve 12. Dönemler) R. Kabatiarov (Toronto Üniv.) doktora tezi için çalışmıştır. 2010 Aralık ayında, C. Çakırlar, Bilkent Üniversitesi'ne Ağustos ayında getirtilen Ortaçağ fauna buluntularını analiz etmiştir. Bu üç uzman, son raporlarını ilgili oldukları dönemlere göre yayınlayacaktır.

1.3. Bilimsel Analiz İçin Alınan Örnekler: Seramikler, Cam, Toprak ve Metal İşçilik

Hatay Müzesi'nden alınan izin ile Geç Demir Çağı seramiklerinden, Ortaçağ camlarından ve jeomorfolojik yüzey araştırmalarından alınan örnekler İsrail ve Amerika'daki laboratuvarlara kimyasal analizlerinin yapılması için

gönderilmiştir. Buna ek olarak E. Kuruçayırılı (Bryn Mawr, A.B.D.), Kinet'in Orta ve Geç Tunç Çağı evrelerine ait metal potalarından ve bakır külçelerden, "2. Bin Anadolu'sunda Metalurjik Teknoloji" adlı doktora tezi için örnekler almıştır ve bunları Almanya'daki *Bochum Metallurgy Museum* laboratuvarında incelemektedir.

2. Jeomorfolojik Yüzey Araştırması

T. Beach bölgenin erozyonel tarihini belgelediği, Kinet alanının doğu eteklerinde bulunan su havzasında yürüttüğü jeomorfolojik yüzey araştırmasına devam etmiştir. Bu yıl, daha önce görülmeyen ve yeni yol çalışmasından dolayı açığa çıkan jeolojik katmanların bulunduğu Tüm Çay'ın yukarı kesiminde çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmada kendisine J. Flood ve Tüpraş Sit Alanı kazı ekibi eşlik etmiştir. Kinet'in çevresindeki ovanın yapısının ve bu iki derenin yataklarının değişmesi (Tüm Çay ve Deliçay) artık kesin olarak, yerleşimin Amanus Dağları'nda yoğunlaştığı ve doğal kaynaklarının kullanımının yoğunlaşmış olduğu Geç Hellenistik ve Roma dönemlerine kesin olarak tarihlenebilir.

3. Tüpraş Alanı Ören Yeri

A. Eger 2010 sezonunda, Kinet tepesinin 800 m. doğusunda yer alan ve TÜPRAŞ arazisine ait erken İslam ve Bizans Dönemi ören yerinde üçüncü kazı sezonuna devam etmek istemiştir. Önceki iki sezonda "Tüpraş Sit Alanında" (2006-2008) yapılan kazılar M.S. 8. yy.da kurulan ve 400 yıl devamlı olarak yerleşildikten sonra bir yangın sonucu yıkılan, takviye duvarlı küçük bir yapı kompleksi kalıntıları ortaya çıkarmıştır. Muhtemelen, bu ören yeri Hisn al-Tinat olarak biliniyordu ve 9. ve 10. yüzyıl yazarlarının bahsettiği gibi yakındaki dağlardan kereste nakil eden bir limanı koruyan kale görevi görüyordu. M.S. 12. yy.da yıkıldıktan sonra bu yerleşim terkedilmiş ve Kinet Höyük'e yeniden yerleşilmiştir, çünkü Kinet'in Ortaçağ yerleşimi 12. ve 14. yüzyıllara tarihlenmektedir.

2010 yılı kazı çalışmaları, Kinet projesi kazı temsilcisinin atanmasında yaşanan gecikmelerden dolayı planlanan tarihten iki hafta gecikme ile 29 Haziran'da başlamıştır. 2008 kazı alanının (ki aynı yıl açmalar tekrar kapatılmıştır) kuzeydoğu ve güneydoğusunda üç adet 10 x 10 açma açılmıştır. Taş ve harçtan oluşan kale duvarının kalıntıları toprağın hemen altında ortaya çıktığı için, bunun devamının ortaya çıkabileceğini düşünmüştük.

Fakat, kazının ilk günü TÜPRAŞ müdürlerinin ve mühendislerinin ziyaretleri ile çakışmış ve sonra öğrendiğimiz üzere, DSİ'ye su kanalı çalışması için arazinin bir kısmını devretmek üzere yüzey araştırması yapmak için gelmişlerdir. Kocaeli'deki TÜPRAŞ proje başkanı, Kinet kazı temsilcisi ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arasında yaşanan telefon trafiği, TÜPRAŞ ve Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında bir anlaşma imzalanana kadar, kazının 30 Haziran'da durdurulması ile sonuçlanmıştır. Bir gün sonra TÜPRAŞ, bu süre içinde şirket olarak kazı çalışmalarımıza karşı gelmeyeceğini belirtmiş olsa da, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile TÜPRAŞ arasında yürütülen resmi prosedürler beklenenden daha uzun sürmüştür. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve kazı çalışmasının 12 Haziran'dan 30 Eylül'e kadar sürebileceğini belirten son belge Kinet kazı başkanı ve temsilcisine ancak 31 Haziran ve 5 Ağustos tarihinde ulaşmıştır. O tarihte A. Eger ve kazının diğer üyeleri, geliş-gidiş tarihleri önceden belirlendiği için, kazıdan ayrılmışlardı. Açılan üç açma ise 30 Haziran'dan beri açık bırakılmış ve kazı izni zamanında gelmediği için 17 Temmuz'da tekrar kapatılmıştır. Bu sebeplerden dolayı TÜPRAŞ Alanı ören yeri kazısına bu sezon tekrar başlamak mümkün olmamıştır. Üçüncü kazı sezonuna 2011 de başlamayı umuyoruz.

2010 Eylül ayının ortalarında DSİ, TÜPRAŞ ören yeri alanının doğu-batı yönünde ve BOTAŞ alanının doğusunda uzanacak olması planlanan su kanalını döşemeye başlamıştır. BOTAŞ'ın kendi arazisinden su kanalı geçmesi iznini reddetmesiyle, hafriyat çalışmaları bir iki hafta içinde durdurulmuştur. 2010 Aralık ayında ise, DSİ, bu su kanalının güneye BOTAŞ arazisi dışına ve TÜPRAŞ arazisine doğru yer değiştirmesini önermiştir. Bu yeni kanal yönü

TÜPRAŞ Sit Alanı yerinin ortasından geçerek bu alanın tamamıyla tahribatına yol açacaktı.

Eylül ayı sonuna doğru, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nü bu teklifi yapılan kanalın TÜPRAŞ ören yerini tahrip edeceği konusunda haberdar ettim. Hatay Müzesi temsilcileri, durumu incelemek ve TÜPRAŞ Sit Alanı ören yerinin içinden geçmesi planlanan DSİ su kanalının çevresindeki durumu belirleyen raporu hazırlamak amacıyla hemen bölgeye gönderilmiştir. Bunu takiben müze, TÜPRAŞ Sit Alanı ören yerini I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak kayıt edilmesi için prosedürlere başlamıştır ve Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 24.11.2010 tarihinde (6519 sayılı karar) onaylanmıştır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ve Hatay Müzesi'ne, Tüpraş ören yerinin arkeolojik alan olarak tam koruma altına alınması için yaptıkları başarılı çalışmalarından dolayı minnettarız. Ayrıca TÜPRAŞ yönetimini, arazilerindeki arkeolojik kalıntıların korunması konusundaki sorumluluklarından haberdar ettikleri için, kendilerine sonsuz teşekkürlerimizi sunarız. Her şeye rağmen, arazinin gelecekte karşılaşılabileceği potansiyel tahribat ve endüstriyel gelişmelerden korunması için ihtiyatlı olmak gerekmektedir.

5. Kinet Höyük'ün Hava Fotoğrafları: (Resim: 2)

Kinet Höyük'ün hava fotoğrafları 2001 ve 2004 yıllarında küçük bir uçak ile arazi üzerinde bir uçuşla çekilmişti. 2008 yılı son kazı faaliyeti olduğu için daha önce çekilen fotoğrafların güncellenmesi gerekiyordu. Fakat o dönemde bölge 'uçuşa yasaklı mıntıka' ilan edildiği için, uçak ile hava fotoğrafları çekmek yasaklanmıştı. 2010 Ağustos ayında Erhan Küçük (*Airstudy*, Antalya) bir Zeppelin balon ile ören yerinin 180 adet hava fotoğrafını çekmiştir. Bu fotoğraflar höyüğün tamamını ve açmalarının her birini mükemmel bir detay ile gösterdiği için böylece Kinet kazılarının son durumunun eksiksiz fotoğraf kayıtlarını da edinmiş olduk.

6. Buluntuların Konzervasyonu ve Hatay Müzesi İçin Envanterlenmiş Objeler

1995'ten beri Kinet projesinin konservatörü olarak çalışan F. Cole, önceki Kinet kazı sezonlarına ait kalan buluntular üzerinde çalışmasına devam etmiş, özellikle seramik kapları ve saklama küplerini temizlemiş, restore etmiş, çizim ve fotoğraf çekimlerine hazırlamıştır.

Çalışma sezonu boyunca, kazı evinin deposunda muhafaza edilen önceki kazı sezonlara ait 337 objenin envanterlenmesine karar verilmiştir. Bu objeler, Erken Tunç saklama küpleri, Demir Çağı ve Hellenistik boncuklar, ağırşaklar, seramikler ve pişmiş toprak kandilleri ve çeşitli dönemlere ait yaklaşık 300 adet ağırlık (pişmiş ve pişmemiş toprak) içermektedir. 6 Ağustos 2010 tarihinde bu objeler Hatay Müzesi'ne teslim edilmiştir.

7. Kinet Höyük Kazıları Dijital Arşivleme Projesi

1 Kasım 2010 tarihinde, Bilkent Üniversitesi'nde muhafaza edilen Kinet Höyük projesinin belgelerinin ve fotoğraflarının (1992'den bugüne kadar) taranmış versiyonlarını hazırlamak için full-time dijital arşivleme uzmanı atanmıştır. Bu kayıtlar açma kayıt defterleri, formları (yaklaşık 200 defter ve klasör); 10 000' den fazla dia, siyah-beyaz ve renkli negatifler; ön mimarî planlar, seramik ve diğer buluntuların çizimleri ve kazıya ait diğer belgelerden oluşmaktadır. Bu projenin 9-12 ayda tamamlanması tahmin edilmektedir.

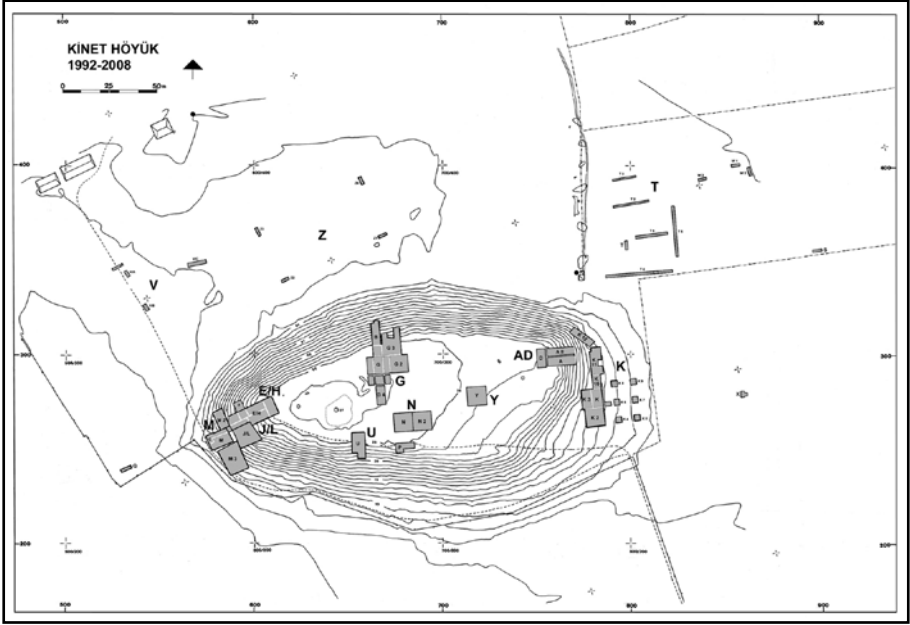
8. Kinet Höyük Projesi ile İlgili Yayınlanan Yeni Kaynaklar

EGER, A. 2010

"Hisn al-Tinat on the Islamic-Byzantine Frontier: Synthesis and the 2005-2008 Survey and Excavation on the Cilician Plain (Turkey). *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 357: 49-76.

GATES, M.-H. 2010

"Potters and Consumers in Cilicia and the Amuq during the 'Age of Transformations' (13th-10th Centuries BC). *Societies in Transition. Evolutionary Processes in the Northern Levant between Late Bronze Age II and Early Iron Age*, ed. by F. Venturi. Bologna. 65-81.

Resim 1: Kinet Höyük 1992-2008 kazı alanları.

Resim 2: Kinet Höyük ve TÜPRAŞ Sit Alanı, güneyden (E. Küçük, Airstudy/ Antalya).

PANAZTEPE 2010 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Armağan ERKANAL-ÖKTÜ*
Nazlı ÇINARDALI-KARAASLAN

1985 yılından itibaren Prof. Dr. Armağan Erkanal başkanlığında yürütülen Panaztepe kazıları sonucunda, Erken Tunç Çağından Osmanlı Dönemine kadar uzanan süreç boyunca kronolojik bir gelişimin varlığı saptanmıştır. 2010 yılı kazıları bu kültürel çerçevede, tepenin batı eteklerinde uzanan Geç Tunç Çağına ait Batı Mezarlık alanı içinde 2003, 2008-2009 yılı çalışmaları sırasında açığa çıkarılan kalıntıların gelişiminin izlenmesine yönelik olarak, kuzey ve batı yönde gerçekleştirilmiştir (Plan: 1).

2010 yılı Panaztepe kazı çalışmaları¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü (DÖSİMM), Hacettepe Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu, TÜBİTAK ve İzmir Organize Deri Sanayi Bölgesine (İZDERSAN) tarafından sunulan maddî ve manevî destekle sürdürülmüştür.

Panaztepe’de Batı Mezarlık alanı olarak tanımladığımız kesimde yürütülen 2010 yılı çalışmalarının asıl odağını Orta Tunç Çağı yerleşimi oluşturmaktadır. 218 m² lik bir alanda yapılan çalışmalarda açığa çıkarılan kalıntıların önceki yıllarda olduğu gibi tarımsal faaliyetlerin yanı sıra Osmanlı Dönemi ve Geç Tunç Çağı mezarları için açılan çukurlar tarafından tahrip edildiği görülmektedir.

* Prof. Dr. Armağan ERKANAL-ÖKTÜ, Atatürk Bulvarı, İlbank Blokları, A Blok, Daire No: 42, Kavaklıdere-Ankara/TÜRKİYE. erkanal@hacettepe.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Nazlı ÇINARDALI-KARAASLAN, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06800, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE. nazlic@hacettepe.edu.tr.

1 2010 yılı Panaztepe kazı çalışmaları Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Öğretim Üyesi Prof.Dr.Armağan Erkanal-Öktü başkanlığında; Prof. Dr.Hayat Erkanal,Yrd.Doç.Dr.Nazlı Çınardalı Karaaslan,Yrd.Doç.Dr.Neyir Kolankaya Bostancı,Arkeolog Kadir Büyükulusoy,Yasemin Akıncı,Kaan Balkın,Zehra Başer,Yıldıray Çınar,Fatih Mehmet Çongur,Türker Dolgun,Busem Erdiñç,Yusuf Eren,Hazal Fırat,Tuğçe Hatipoğlu,Hasan Kahraman,Gökhan Kap,Melih Kaya,Özge Keskin,Aylin Kılıç,Doçent Kızıl,Hümeıra Korkmaz,Emre Sarıhan,Nihan Tekgöz,Erden Egemen Terzioğlu,Buğra Tümer,Ebru Yurdseven,Efsun Yücel,Ayşe Dikici ve Arda Karaaslan’dan oluşan ekip tarafından yürütülmüştür. Kazı çalışmalarına T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı adına İzmir Arkeoloji Müzesi uzmanlarından Halil Yener Taş resmî görevli olarak katılmış olup özveriili çalışmalarından dolayı en içten teşekkürlerimizi sunarız.

OSMANLI DÖNEMİ

Yüzeye oldukça yakın olarak tesbit edilen ve Osmanlı Dönemine tarihlendirilen 23 erişkin; 8 çocuk; 4 bebek; 6 belirsiz olmak üzere toplam 41 adet bireye ait basit toprak mezar açığa çıkarılmıştır (Resim: 1). Önceki yıllarda açığa çıkarılan diğer İslâmî Dönem bireylerinde olduğu gibi baş güneybatıda olmak üzere; güneybatı/kuzeydoğu istikametinde sırtüstü yatırılmıştır. Panaztepe’de Geç Osmanlı Dönemine ait İslâm mezarları geleneklere uygun olarak kadınların kol ve elleri göğüs üzerinde; erkeklerin kol ve ellerinin karın veya karın altında olduğu, bazı durumlarda ise bireylerin kollarının vücuda paralel olarak yanlarda uzatılmış olduğu tespit edilmiştir. Bugüne kadar yapılan söz konusu tabaka çalışmalarında 2010 yılı bireyleri ile birlikte sayı 229 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu bağlamda Panaztepe’de Osmanlı Dönemini temsil eden popülasyonun niteliği yapılan antropolojik çalışmalar sonucunda kesin verilerle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

ORTA TUNÇ ÇAĞI YAPILAŞMASI

Söz konusu döneme ait iskeletlerin kaldırılması sonrası yapılan çalışmalar önceki yıllarda açığa çıkarılan Orta Tunç Çağı 2 dönemine tarihlendirilen yapı katlarının belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bilindiği üzere Orta Tunç Çağı 2 dönemine tarihlendirilen mimarî yapılaşma 3 yapı katı ile temsil edilmektedir (Plan: 1). 1. yapı katına ait mimarî kontekstleriyle Geç Osmanlı Dönemine ait gömülerin yer aldığı üstteki katman arasında; söz konusu mezar çukurlarının açılması ve gömülerin yapılması sırasında oluşan tahribatin oldukça belirgin olduğu izlenmektedir (Resim: 2).

1.Yapı Katı

En üstte yer alan ve 1.yapı katına ait mimarî kalıntılar alanda kuzey ve batı istikamette sınırlı kalıntılar ile gelişim göstermektedir. 2009 yılı çalışmaları sırasında belirlenen kuzeydoğu-güneybatı ekseninde uzanan ve her iki yönde bozulmuş olan teras duvarının batı yöndeki devamı bu yılki çalışmalarda açığa çıkarılmıştır. Ön kısımda hafif güneye eğim gösteren duvarın dışa bakan

yüzünde iri boyutlu taşların düzensizce yerleştirildiği iç kısmının ise küçük boyutlu taşların doldurulmasıyla inşa edildiği tespit edilmiştir. Söz konusu duvara paralel konumda açığa çıkarılan bir diğer duvar sınır oluşturmakta ve bunların arası çeşitli boylarda taşların kullanılmasıyla oluşturulan bir sokağı meydana getirmektedir (Resim: 3).

Bu yapı katı içinde gelişim gösteren çok mekânlı bir yapıya ait olabilecek mimarî kalıntılar, 2.yapı katında da kullanıldığı belirlenen sokağa açılmaktadır. Farklı karakterde örülmüş duvarlara sahip yapıya ait bir mekânın hemen önünde birbirine paralel iki duvar parçasının oluşturduğu ve olasılıkla bir ön giriş kısmına işaret eden payelerin varlığı 2009 yılı çalışmaları sırasında belirlenmiştir. Mekânın tabanı yassı nitelikli taşların yanı sıra sıkıştırılmış mucur taşlar ile döşenmiştir. Bu yılki çalışmalarda söz konusu döşemenin güneydoğu istikametine doğru eğim yaparak devam ettiği de saptanmıştır. Yapının diğer mekânları ve birbiri ile olan bağlantıları ise kuzey profile doğru devam etmektedir. Bununla birlikte bu yapı katına ait olarak belirlenen bazı duvar parçaları batı yönde bağlantısız olarak tespit edilmiştir. 1.yapı katına ait olarak bu yılki çalışmalar kapsamında söz konusu mekâna ait döşeme ve duvar parçaları ile seramik dışında herhangi bir mimarî kalıntıya rastlanmamıştır. Bu duvarların kaldırılması sonrasında ise 2 yapı katına ait mimarî kalıntılar netlik kazanmıştır.

2.Yapı Katı

Orta Tunç Çağının en güçlü katmanını oluşturan 2.yapı katı ise Panaztepe'nin gerek akropol, gerekse Liman Kent kesimindeki yapılaşması ile ayrı bir önem taşımaktadır.

Yoğun mimarî kalıntı ile temsil edilen bu yapı katı 1.yapı katı içinde de kullanım gördüğü saptanan olasılıkla doğu ucu avluya açılan bir sokak ile bu sokağın kuzey kesiminde yer alan yapılara ait mekânlar ile temsil edilmektedir.

Söz konusu sokak ile bağlantılı yapılar, arazi topoğrafyasına uydurulması ve düzenli bir pozisyonda yerleştirilip konumlandırılması açısından belli bir

sistemde inşa edilmiştir. Dikkati çeken en önemli husus ise bu sokağın iç, yani kuzey kesiminde saptanan yoğun taş yığınlarının varlığıdır. Bunlar ya belli bir amaç doğrultusunda yığılan ya da duvar örgüsünde kullanılan taşların oluşturduğu enkaza ait olmalıdır. Bu yığma taşların kaldırılması sonrası ise batıya doğru devam eden duvarın adeta parça-parça eklendiği ve 18 m. ye varan bir uzunluğa ulaştığı da saptanmıştır. Bu sokağa ait döşeme üzerinde profil ve amorf seramik parçaları, hayvan kemikleri, bol miktarda deniz kabuğu, pişmiş toprak ağırlık ve maden cürufları ele geçirilmiştir. Bu durum günlük yaşamın geçtiği işlek ve geniş bir sokak ile ona bağlı olarak gelişen mahallelerin oluşturduğu yapı birimlerine bağlanmaktadır.

Söz konusu yapı birimlerini oluşturan mekânlar ve avlu olarak nitelendirilen kısımlarda açığa çıkarılan on adet fırın oldukça dikkat çekicidir. Fırınlara mimarî düzenleme açısından bakıldığında mekânların içinde köşe kısımlara veya avluda birbirine yakın konumda gelişi-güzel yerleştirilmiş oldukları görülmektedir. İnşa tarzı açısından bakıldığında ise birbiriyle aynı özellikleri göstermektedir. 2009 yılı çalışmalarında alanın kuzeydoğu kesiminde ve sokakla bağlantılı avluda saptanan fırınların çevresinde bu yıl da devam eden çalışmalarda cüruflaşmış seramik parçaları ile yanık ve küllü ateş yakma alanları tespit edilmiştir (Resim: 4). Bu durum yapılar veya mekânlar arasındaki avlu düzenlemeleri içerisinde yer alan fırınların günlük yaşamda ortak kullanım gördüğüne işaret etmektedir. Elde edilen bulgular ışığında fırın tabanı ince bir kül tabakası üzerine genellikle amorf, dip ve az sayıda profil parçalarının kullanılması yoluyla döşenmiştir. Söz konusu seramik parçalarının bu kesimdeki bazı fırınlarda birkaç kat oluşturacak şekilde üst üste katmanlar hâlinde yığılmış olduğu tespit edilmiştir. Bu durum fırının sürekli ve yoğun kullanımına bağlı olarak geçirdiği onarımlara da işaret etmektedir. Bunların üzerinin ince bir kireç katmanyıla sıvanarak kaplanmış olduğu da görülmektedir. Daha sonraki aşamada ise etrafının ve üzerinin tuğla ile kubbe oluşturacak şekilde örtüldüğü ele geçirilen kalıntılardan anlaşılmaktadır.

2009 yılı çalışmalarında bir yapıya ait A-D ve E olarak tanımlanan mekânların büyük kısmı bu yıl açığa çıkarılmıştır. Öncelikle geçen yıl -A- olarak tanımlanan kısımda A ve B mekânları arasına sonradan eklendiği bu yıl tespit edilen bir diğer duvar parçası da bu yıl kaldırılmıştır. Söz konusu duvarın sonradan eklendiği ve burada yer alan bir fırının üzerine inşa edildiği saptanmıştır (Resim: 5).

Mekânın doğu ve kuzey duvarlarını oluşturan ayrıca Panaztepe’de Geç Tunç Çağına ait çevresi mimarîli iri boy *pithos*ların mimarî örgüsünde de kullanım gördüğü saptanan ve tarafımızca kanal olarak tanımlanan bir yapı sistemi de burada karşımıza çıkmaktadır.

İnşa tarzı açısından bakıldığında iri ve yassı nitelikli taşların dikey olarak yerleştirilmesiyle oluşturulan duvar kavis yaparak dönmektedir. Bu duvara bağlanan güney kesimdeki çeşitli duvar parçaları ise ikincil kullanım durumunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Mekân içinde yassı nitelikli taşların döşemede kullanıldığı ve aralarının küçük boyutlu taşlar ile desteklendiği tespit edilmiştir. Mekânın doğu duvarını oluşturan ve içe doğru kavis yapan, rüzgâr gibi dış etkilere karşı bir nevi koruma sınırı oluşturan bu duvara dayalı fırının ağız kısmı kuzeybatıya yönelik olarak inşa edilmiştir. Fırınla ilişkili olarak ele geçirilen dağınık durumdaki kaba hamurlu bir çömlek ile çevresindeki deniz kabukları pişirme işleminin bir göstergesi olarak önem taşımaktadır.

Söz konusu A mekânı içinde daha çok devetüyünün tonlarında astarlı seramik örnekleri ele geçirilmiştir. Bunlar arasında çömlek profili veren parçaların çanak profili veren örneklerle oranla daha yoğun kullanım gördüğü saptanmıştır. Çömlekler uzun boyunlu, dışa çekik ağızlı ve içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı; çanaklar ise içe çekik ağızlı ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlıdır (Resim: 6). *Pithos* parçaları dışında daha çok depolama ve mutfak kaplarına ait örneklerin ele geçirilmesi bunların özgün kullanım durumlarını destekleyen bulgular arasındadır.

Söz konusu mekânın kuzey duvarının doğu ucu 1.yapı katına ait kalıntıların altına doğru devam etmektedir. Güneybatı uzantısı ise bir kavis yaparak

devam etmekte ve D mekânının ara duvarını oluşturmaktadır. D mekânının kuzey duvarı ise söz konusu duvarın üzerine oturmuş durumdadır. A mekânının kuzey dış duvarının kenarında parçalar hâlinde açığa çıkarılan ve cidar kalınlığı 0.25-0.03-0.35m. arasında değişen iri boy *pithosun* depolamaya yönelik olarak kullanım gördüğü düşünülmektedir. Etrafı taşlarla desteklenmiş olan *pithosun* bazı parçaları A mekânı içinde dağınık vaziyette saptanmıştır. Bu durum söz konusu kısmın mekân ile bağlantılı bir avlu karakteri göstermesi yanında çeşitli zamanlarda kullanımına yönelik olarak değişiklik ve düzenleme geçirdiğinin bir diğer göstergesidir.

Gerek 1. yapı katında gerekse 2. yapı katında kullanım gören sokağa paralel olarak konumlandırılmış olan ve yaklaşık dikdörtgen bir plan veren D mekânının giriş kısmı kuzeyde avlu olarak nitelendirilen kesime açılmaktadır (Resim: 7) . Bu mekân içinde daha önce de belirttiğimiz bir ara duvarın mekân içini ikiye böldüğü görülmektedir. Ayrıca bu kısımda basit bir ocağın kullanıldığına işaret eden yanık ve küllü bir alan da dikkati çekmektedir.

D mekânının güneybatı köşesinde açığa çıkarılan ve yaklaşık oval biçimli büyük bir fırının ağız kısmı kuzeydoğuya bakmaktadır. Fırının dış konturu ise tuğla bloklarının yan yana getirilmesiyle inşa edilmiştir. Kubbe biçimli çatısı sonradan çöken fırının taban kısmı ince bir kireç tabakası ile sıvalıdır. Sıvanın alt kısmı ise amorf, dip ve az sayıda profilden oluşan seramik parçaları ile inşa edilmiştir. Fırının kuzeybatı kenarında 2 adet ateş yakmada kullanılan çakmaktaşı “*gun flint*” ile 3 adet sığ çanak(çık) ele geçirilmiştir. Bu bağlamda Panaztepe’de Atölyeler Mahallesi olarak tanımladığımız kuzeydoğu kesimde Orta Tunç Çağı 2 dönemine tarihlendirilen bir seramik fırını ile bağlantılı aynı tip çanakların bol miktarda ele geçirilmesi de dikkat çekmektedir. Ayrıca mekânda az miktarda ele geçirilen seramikler arasında kaba mutfak kaplarının yanı sıra sığ ve derin çanaklar ile çömleklere ait bazı parçalar yer almaktadır (Resim: 8).

D mekânın kuzey-batısında kuzeydoğu-güneybatı istikamette açığa çıkarılan ve hücre görünümlü E mekânının da muhtemelen depolamaya yönelik bir işlevi olmalıdır (Resim: 7). İçinden ele geçirilen oldukça az

sayıdaki seramik diğer mekânlar ile benzer bir seramik geleneğinin varlığı göstermektedir. E mekânı içinde döküntü nitelikli seramik dışında herhangi bir buluntu ele geçirilmemiştir. Her ne kadar söz konusu mekân içinden fazla seramik parçası elde edilmemiş olsa da, diğer mekânlar ile benzer seramik geleneğinin varlığı görülmüştür. Genelde devetüyü renginde astarlı olan örneklerin yanı sıra çok az sayıda lila ve krem astarlı seramik de ele geçirilmiştir. Çanak formu genelde içe çekik dışa kalınlaştırılmış basit ağızlı olanlardır. Bu mal grubunun yatay kulplu olan örnekleri de ele geçirilmiştir. Mekân içinde içe çekik ağızlı ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanakların yanı sıra çok az sayıda dışa çekik ağızlı ve içe - dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve ağız kenarı üzerinde yivler bulunan çömlekler genel durumu ortaya koymaktadır.

Söz konusu mekânlar dışında kalan ve kuzeybatı kesimde açığa çıkarılan, tabanı çeşitli boyutlarda yassı nitelikli taşlarla döşeli alanda bir yapı enkazına ait olabilecek kalıntılar ile fırın oluşumları oldukça önemli verileri de ortaya koymaktadır (Resim: 9). Bu kesimde kuzeye doğru gelişen bir yapıya ait enkazın eğimden kaynaklanan dağılma sonucu bir hat halinde çökmesi açık bir şekilde izlenmektedir.

Enkaz içinde oldukça dağılmış vaziyette saptanan iki fırın diğer fırınlarda olduğu gibi benzer inşa geleneğine sahip olmalıdır. Kuzeyden güneye doğru çöktüğü anlaşılan ve önemli bir yapıya ait enkaz kalıntıları arasında yoğun *in situ* seramik ile birlikte üzerinde kamışlara ait negatifler bulunan yanmış piseler ile *pithos* parçaları, bir bronz âlet (Resim: 10), bronz ve kurşun tel parçaları, pişmiş toprak ağırlık, ağırşak ve üzerinde çizilmek suretiyle yüz şekli verilmiş bir taş idol (Resim: 11) bu kısmın öneminin anlaşılmasında etkili olmaktadır. Enkaz içinde ele geçirilen seramiğe bakıldığında; genelini orta nitelikte ve çok iyi fırınlanmış gruplar oluşturmaktadır (Resim: 12). İnce ve kaba nitelikte olan seramik örnekleri ise daha az miktarda ele geçirilmiştir. Seramik örneklerinin çoğunluğunda kırmızımsı devetüyü astar görülmekle birlikte, daha az miktarda bej, devetüyü, krem ve pembemsi krem astarlı örnekler de ele geçirilmiştir. Kırmızı astarlı seramik örneklerine

ait ise çok az parça bulunmuştur. Enkaz içinde ele geçirilen seramik örnekleri değerlendirildiğinde, toplam 36 tane kap tespit edilmiştir. Bu kaplardan bir tanesini maşrapa oluşturmaktadır. Bu maşrapanın yuvarlak dipli, küresel biçimde gövdeli, ağza doğru açılan kısa boyunlu, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve dikey kulpludur. Sığ çanaklardan üç tanesi düz dipli, dipten ağza doğru genişleyen gövdeli ve basit ağız kenarlıdır. Bir tanesi ise yuvarlak dipli, dipten ağza doğru genişleyen gövdeli ve basit ağız kenarlıdır. Derin çanaklar ise enkaz içinde bulunan en büyük kap grubunu oluşturmaktadır. Bu çanak grubuna ait yirmi tane örnek ele geçirilmiştir. Bu çanaklardan on iki tanesi çift koni biçimde gövdeli, yumuşak karınlı, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlıdır. Sekiz tanesi ise çift koni biçimde gövdeli, keskin karınlı, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlıdır. Altı örnekler temsil edilen çömlekten iki tanesi kısa boyunlu, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı; bir tanesi uzun boyunlu, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı; iki tanesi uzun boyunlu, içe kalınlaştırılmış ağız kenarı üzeri yivli; bir tanesi ise küresel biçimde gövdeli, dışa doğru açılan çok kısa boyunlu ve basit ağız kenarlıdır. Krater tipi kaplar ise diğer bir kap tipini oluşturmaktadır. İki örnekle temsil edilen kraterler içe çekik ağızlı ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlıdır. İki örnekle temsil edilen yonca ağızlı testiler ise depolamaya yönelik kaplar kategorisinde ele alınmaktadır.

Bu kesimin güneyinde, bir diğer fırına ait dağılmış durumda kalıntılar ile birbiri ile ilişkili bir fırının batı uzantısı henüz açılmayan kısma doğru devam etmektedir. Fırının da içinde bulunduğu kesimin yassı nitelikli taşlar ile oluşturulan bir döşeme üzerine inşa edildiği ve muhtemel bir avluya ait olabileceği ele geçirilen bulgular sonucu tarafımızca uygun görülmektedir. Ayrıca fırının güney cephesinde âdeta yay şeklinde inşa edilen bir duvar parçası da fırını gerek rüzgârdan korumak gerekse etrafını desteklemek için planlanarak inşa edilmiş olmalıdır.

Bu kesimde 3. yapı katına ait olabilecek ve dikey taşların kullanılmasıyla inşa edilen bir kanalın yanı sıra yassı ve iri boyutlu döşeme taşları da güney ve batı profile doğru devam etmektedir.

3. Yapı Katı

Bununla birlikte 3. yapı katına ilişkin olarak açığa çıkarılan mimarî kalıntılar alanın güneyinde ve sokak olarak tanımladığımız kesimin güneydoğusunda yer almaktadır. Bu yıl gerçekleştirilen çalışmaların ana hedefi yaklaşık dikdörtgen bir plan veren yapının mimarî karakterinin ve işlevinin net olarak anlaşılmasına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Arazinin doğal eğimine uydurularak inşa edilmeye çalışılan yapının tabanı yassı nitelikli taşların yanı sıra küçük mucur taşların doldurulmasıyla düzenlenmiştir. 5 mekânı açığa çıkarılan yapı içinde diğer yapı katlarında yer alan fırınlar ile benzer özellik gösteren 5 adet fırın yer almaktadır. Yapıya gerek mimarî gerekse işlevsel açısından bakıldığında kent dokusu içinde özellikle Liman Kent kesiminden de tanınan benzer yapılar ile bir bütünlük gösterdiği de ortaya konmaktadır.

Bu yıl yürütülen çalışmaların bir diğer aşaması ise Panaztepe kazılarına ait depo binalarının tanzimine ve düzenlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir (Resim: 13). Bu kapsamda depo binaları ve rafların boyanmasına paralel olarak seramik, kemik ve etütlük malzemenin yeniden değerlendirilmesine gidilmiştir. Ayrıca çizim, istatistik ve tipoloji çalışmalarının yanı sıra tüm malzeme yeniden sistematik olarak etiketlenerek bilgisayar ortamında hazırlanan veri bankasına aktarılmıştır (Resim: 14).

Söz konusu yapı katlarında ele geçirilen seramik örnekleri genel olarak değerlendirildiğinde, çift koni biçiminde gövdeli, yumuşak karınlı, içe çekik ağızlı ve dışı kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklar yoğunluğu oluşturmaktadır. Bu tip örnekler Batı ve Orta Anadolu'daki merkezlerden tanınmakla birlikte, özellikle Orta Anadolu'daki merkezler için karakteristik kap tipleri arasında yerini almaktadır. Bu tip çanaklar Batı Anadolu'da Aphorodisias'ın akropolünde IV. ve V. tabakalarda E ve F ünitelerinde² Beycesultan'ın V. ve IVc tabakalarında³, Troya örnekleri ise VI. tabakanın erken evrelerinde⁴, Kusura'nın B'den C'ye geçiş evresinde⁵; Orta Anadolu'da Kültepe'de Aşağı

2 Joukowsky 1986b, 442:8, 301.2*, 454:4, 506.2*

3 Lloyd-Mellaart 1965, 85,87, Fig.P1:5, P2:1,2,7-8,10,12-13.

4 Blegen vd. 1953, 126, Fig.426:1.

5 Lamb 1937, 237, Fig.14:5.

Şehrin II ve Ib tabakasında⁶, tepede Eski Saray'da⁷, Acemhöyük'te III. ve II. katta⁸, Kaman Kalehöyük'ün IIIc tabakasında⁹ ve Demircihöyük'te¹⁰ bulunmuştur. Bu tip çanakların yanı sıra çift koni biçiminde gövdeli, keskin karınlı, içe çekik ağızlı ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklarda bu yapı katının karakteristik formları arasında yer almaktadır. Bu çanakların Orta Tunç Çağına tarihlenen örnekleri ise Batı Anadolu'da Troya'da¹¹, Aphrodisias'ta¹², Beycesultan'ın V. ve IVc, a tabakalarında¹³; Orta Anadolu'da ise Kültepe'de Aşağı Şehir II ve Ib tabakalarında¹⁴, I. tabakada¹⁵, tepedeki Eski Saray'da¹⁶ ele geçirilmiştir.

Bu yapı katlarında yukarıda da belirtildiği üzere çömleklerde yoğun miktarda ele geçirilmiştir. Çömlekler içinde uzun boyunlu dışa çekik ağızlı ve içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı olanları ile uzun boyunlu, dışa çekik ağızlı ve içe kalınlaştırılmış ağız kenarı üzerinde yivler bulunan örnekleri karakteristik formlar arasında yer almaktadır. Söz konusu çömlekler Orta Anadolu'da Koloni Çağ merkezlerinde de yoğun miktarda ele geçirilmiş olup yayınlarda kapaklı vazolar olarak tanımlanmaktadır. Bu çömleklerden içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı örnekleri Batı Anadolu'da Liman Tepe ve Kocabaş Tepe'de¹⁷, Aphrodisias'ta akropolde yapılan kazılarda 5. tabakaya ait E-F ünitelerinde¹⁸; Orta Anadolu'da Boğazköy'de kuzeybatı yamacında 8c-d tabakalarında¹⁹, Acemhöyük'ün III. ve II. tabakalarında²⁰ ve Kültepe'de²¹

6 Özgüç-Özgüç 1953, 105, Res.11; Özgüç 1955, 58-59, Res.60.

7 Özgüç 1999, 26, Şek.B25, 26, 29, 33, 34.

8 Emre 1966, 55, Res.9.

9 Omura 1999, 134, Fig.21:10; 2000, 218, 228, Çiz.9:7.

10 Kull 1988, 230-237, 244-247, Taf.1:11, 4:2-4, 5:1, 8:2, 9:13, 11:5, 14:17, 19:4, 28:16, 32:3.

11 Blegen vd. 1953, 47, 132, Fig.425:15.

12 Joukowsky 1986a, 363, 306:22.

13 Lloyd-Mellaart 1956, 131-132, Fig.3:8, 4:4; 1965, 85,102, 104,121, Fig.P*:1,6,15, 12:2,4, 13:32, 24:38, 31:c.

14 Emre 1963, 86, Fig.11 Kt.m/k, 164, Kt.g/k 53; Özgüç 1978, 27, 80, Fig.65-66.

15 Kulakoğlu 1996, 74, 75, 79,80, Fig.1, Pl.1:1, Kt.93/k 28, Fig.3. Pl.1:3, Kt.88/k,842, Fig.4-6, Kt. v/k 159, Kt.94/k 1575.

16 Özgüç 1999, 26, Şek.B17.

17 Aykurt 2010, 30.

18 Joukowsky 1986b, 630, 454:22, 500:8*.

19 Orthmann 1963b, 34, Taf.23:216.

20 Emre 1966, 87, Res. 29-30,31,35, Fig.19.

21 Emre 1989, 116, Fig.All:18,19; Özgüç 1999, 14, Şek.A23, B,53,54,80.

bulunmuştur. İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı üzerinde yiv bulunan çömlekler ise Liman Tepe’de ve Kocabaş Tepe’de²², Orta Anadolu’da Acemhöyük’te II-III. tabakalarda²³, Kültepe’de Ib katında²⁴ ele geçirilmiştir.

Yukarıda anlatılan veriler ışığında Panaztepe’nin söz konusu yapı Liman Tepe’nin III.3. tabakası; Kocabaş Tepe’nin 2. mimarî tabakası; Troya’nın VIa/b tabakası, Beycesultan’ın IVc/b tabakası, Milet’in IVa tabakasının erken safhası, Kültepe’de Aşağı Şehir Ib tabakası, höyüğün 7. tabakası, Boğazköy’de Büyükkale’nin geç IVd tabakası, kuzeybatı yamacının 8a tabakası ile Alışar’ın 10T tabakası ile eş zamanlıdır. Söz konusu yerleşimlerle ilişkilendirilecek olursak Orta Tunç Çağı II’nin Orta Anadolu’da Geç Koloni Çağı ile çağdaş bir dönem olduğu görülmektedir. Söz konusu ithal seramik örnekleri ile ilişkilendirilirse, Orta Tunç Çağı II’nin Girit’te Orta Minos III’e, Kıta Yunanistan’da ise Orta Hellas III Dönemi ile çağdaş olduğu söylenebilir²⁵.

Sonuç olarak; 2010 yılı kazı çalışmaları Panaztepe’nin Orta Tunç Çağı II dönemine ait olarak açığa çıkarılan ve 3 yapı katı ile temsil edilen geniş bir sokak ile bağlantılı çeşitli mekânlardan oluşan yapı kompleksleri ile belirli bir yerleşim planı içinde gelişen mahalle ve atölyeler tanımlanmaya başlanmıştır. Yapıları oluşturan mekânlar içinde, özellikle pişirmeye yönelik fırınların açığa çıkarılması ve bu fırınların mimarî açıdan birbiriyle benzer olması yanında ortak kullanım alanları içerisinde yer almaları kent dokusu içindeki yaşamsal ve kültürel bir gelişimi de ortaya koymaktadır. Fırınların yakın çevresinde pişirmeye ve depolamaya yönelik olarak *pithos*, çömlek ve çanak formundaki kaplar ile deniz kabuğu ve keçi koyun gibi hayvanlara ait kemiklerin ele geçirilmesi de günlük yaşamdaki beslenme standartlarına ve yaşam koşullarına bağlanmaktadır. Bir liman yerleşmesi olduğu düşünülen Panaztepe halkının Orta Tunç Çağında denizden elde edilen canlılar ve kabuklular dışında küçükbaş hayvanları da diğer besinler ile birlikte tükettiğini ele geçirilen kalıntılar da desteklenmektedir.

22 Aykurt 2010, 30

23 Emre 1966: Fig.27, s.66

24 Özgüç 1955: Res.fig.59, Lev.32/1, s.51

25 Aykurt 2009, 46, tablo 1; 2010, 55-56.

Özellikle mimarî oluşumlar bağlamında Assur Ticaret Kolonileri Çağı ile çağdaş bir seramik repertuarının artması ve zengin örnekler ile temsil edilmesi sonucunda, Batı Anadolu arkeolojik araştırmaları kapsamında yürütülen Panaztepe kazılarının bilim dünyasına olan katkısının da devam edeceği aşikârdır.

KAYNAKÇA

AYKURT, A. 2009, “Batı Anadolu’da Minos Kökenli Bir Seramik Grubu: “Tortoise-Shell Ripple Ware”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi*, 2009/2, 35-46.

AYKURT, A. 2010, İzmir Bölgesi Orta Tunç Çağı Seramiği, *Belleten* Cilt: LXXIV, Sayı: 269, 1-69.

BLEGEN, C.-CASKEY, J.L. -RAWSON, M. 1953, *Troy III: The Sixth Settlements*, Princeton.

EMRE, K. 1963, “The Pottery of the Assyrian Colony Period According to the Building Levels of the Kanish Karum”, *Anadolu*, 7, 87-99.-EMRE, K. 1966, “Acemhöyük Seramiği”, *Anadolu*, 10, 53-98.

EMRE, K. 1989, “Pottery of Levels III-IV at the Karum of Kanesh”, K. Emre, B. Hrouda, M. Mellink, N. Özgüç ed., *Tahsin Özgüç’e Armağan: Anatolia and The Ancient Near East*, Ankara, 111-128.

KULAKOĞLU, F. 1996, “Ferzant Type Bowls from Kültepe”, T. Mikasa ed., *Essays on Ancient Anatolia and Syria in the Second and Third Millennium*, 69-86.

LAMB, W. 1937, “Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar: II”, *Archaeologia*, 87, 217-283.

LLOYD, S.-MELLAART, J. 1965, *Beycesultan Vol.II. Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, London.

JOUKOWSKY, M.S. 1986a, *Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations und Artifact Studies, Volume I: Excavations and Stuiies*, New Jersey.

JOUKOWSKY, M.S. 1986b, *Prehistoric Aphrodisias. An Account of the*

Excavations and Artifact Studies, Volume II: Bibliography, Catalogue, Appendix, Index, New Jersey.

KULL, B. 1988, *Demircihöyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978, Band V, Die Mittelbronzezeitliche Siedlung*, Mainz Am Rhein.

LLOYD, S.-MELLAART, J. 1956, "Beycesultan Excavations Second Preliminary Report", *Anatolian Studies*, 6, 101-135.

LLOYD, S.-MELLAART, J. 1965, *Beycesultan Vol.II. Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, London.

OMURA, S. S. 1999, "A Preliminary Report on the ninth Excavation at Kaman Kalehöyük in Turkey (1994)", *Essays on Anatolian Archaeology 1999, Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan*, Vol.9, 87-134.

OMURA, S. 2000, "1998 Yılı Kaman Kalehöyük Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 21/1, 217-228.

ORTHMANN, W. 1963b, *Frühe Keramik von Boğazköy: Aus Den Ausgrabungen am Nordwesthang von Büyükkale*, Berlin.

ÖZGÜÇ, T. 1955, "Kültepe Hafriyatı 1954 1b Katı Eserleri", *Belleten*, 19/79, 55-63.

ÖZGÜÇ, T. 1999, *Kültepe – Kaniş/Neša Sarayları ve Mabketleri*, Ankara.

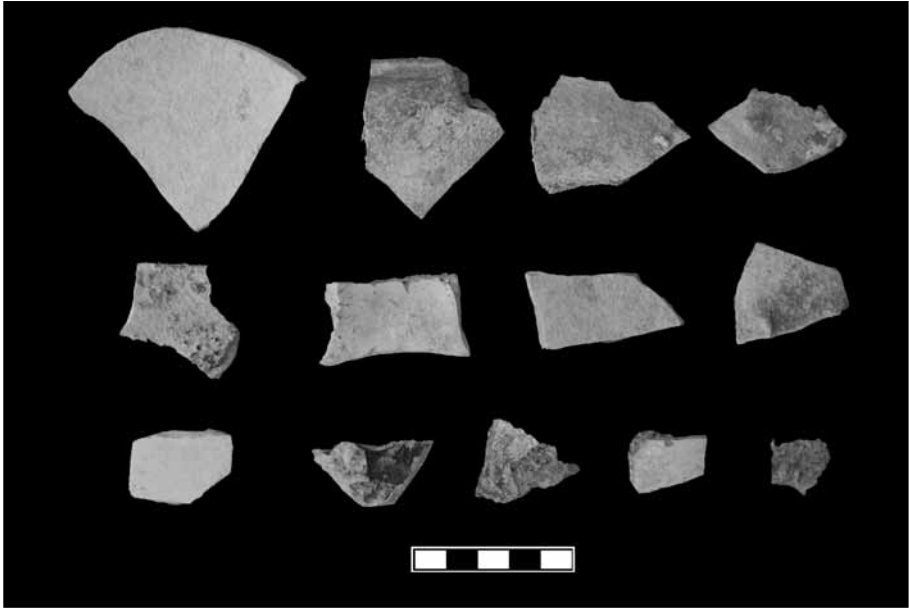
ÖZGÜÇ, T.-ÖZGÜÇ, N. 1953, "Kültepe’de 1950 Yılında TTK Adına Yapılan Kazılar Hakkında Ön Rapor", *Belleten*, 17/65, 101-108.

Resim: 2

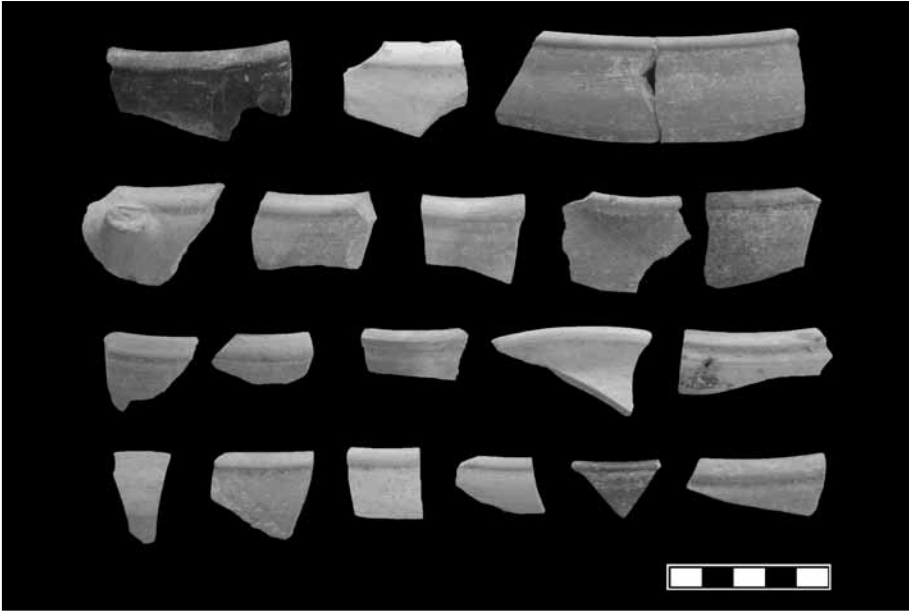
Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

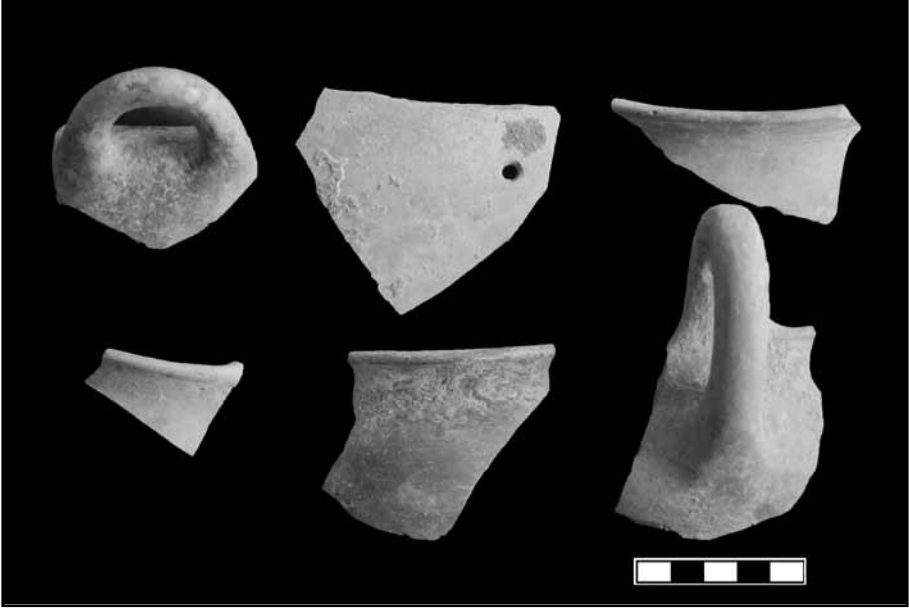
Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

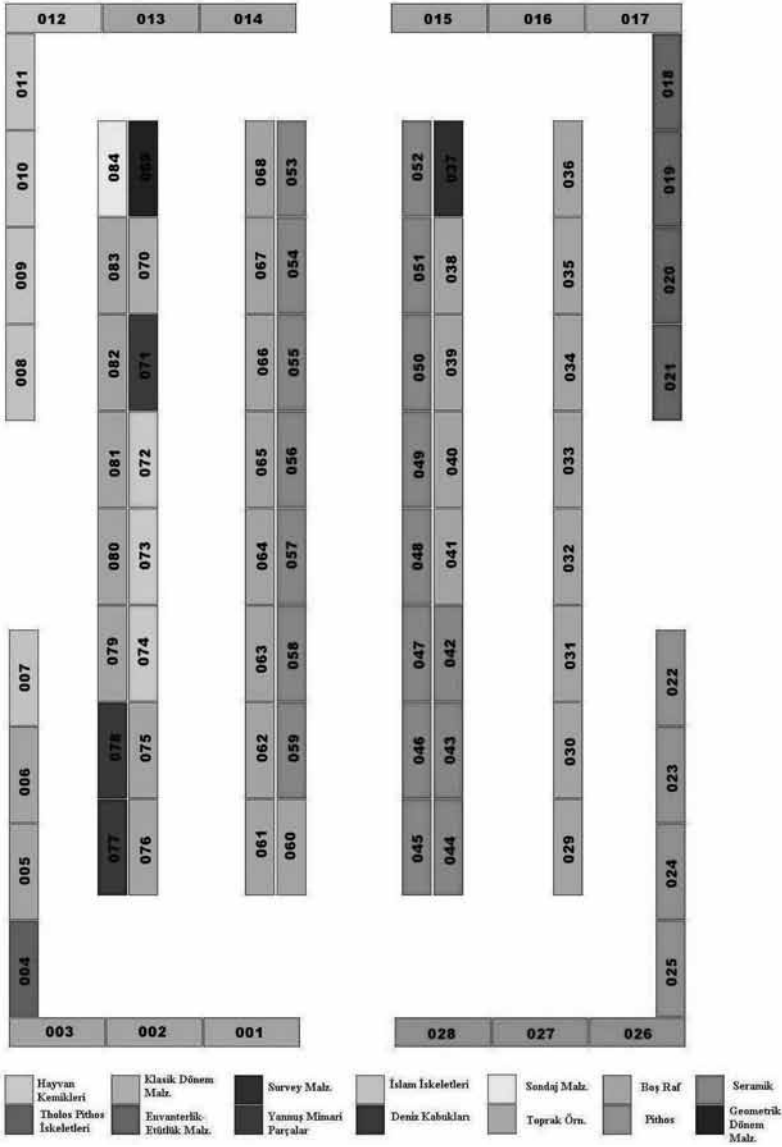

Resim: 12

Resim: 13

PANAZTEPE DEPO RAF DİZİLİMİ

Resim: 14

Aufgrund der Tatsache, dass die Grabungsgenehmigung mit dreiwöchiger Verspätung erteilt wurde, konnte die Kampagne 2010 nicht wie geplant am 1. sondern erst am 23. August beginnen; sie dauerte bis zum 30. September¹. Die Nominierung von Frau Doz. Dr. Zeynep Kuban (Istanbul Teknik Üniversitesi) als stellvertretende Grabungsleiterin wurde vom Ministerium für Kultur und Tourismus bestätigt.

Grabung in der Badeanlage im Westen des römischen Theaters

M. SEYER

U. SCHUH

Die Grabungsarbeiten in der kaiserzeitlichen Thermenanlage unter der Leitung von U. Schuh dauerten von 23. August bis 18. September.

Die Identifizierung des Gebäudes als Badeanlage ergibt sich durch die in dessen Süden gelegene, mit einem komplexen Hypokaustsystem ausgestattete Raumfolge II, III und IV (Abb. 1, 2) sowie die für Lykien charakteristischen tönernen Abstandhalter zur Beheizung der Wände. Durch die axiale Anordnung der Baderäume lässt sich die Anlage dem Reihentypus, dem einfachsten Typus von Badeanlagen zuordnen, der sich in lykischen

* Dr. Martin SEYER, Österreichisches Archäologisches Institut, Franz Klein Gasse 1, A-1190 Wien – ÖSTERREICH, martin.seyer@oeai.at

1 An dieser Stelle gilt der Dank Melek Yıldızturhan (Ankara) für das Entgegenkommen und die Hilfe, die sie der Grabung als Regierungsvertreterin entgegenbrachte.

An der Kampagne nahmen neben dem Grabungsleiter und der stellvertretenden Grabungsleiterin Z. Kuban (Archäologin) folgende Mitarbeiter und Mitarbeiterinnen teil: S. Baybo (Archäologin), F. Fichtinger (Bauzeichner), J. Gorecki (Numismatiker), R. Hügli (Fotografin), D. Katzjäger (Archäologin), Nikolett Kertesz, Ch. Kurtze (Geodät), J. Lauer (Architektin), J. Lehner (Architekt), J. Lopez (Archäologe), H. Lotz (Archäologe), S. Mayer (Archäologin), U. Reiterer (Archäologin), U. Schuh (Archäologin), K. Schulz (Architekt), K. Siegl (Archäologin), G. Stanzl (Bauforscher), B. Stark (Archäologin), J. Vroom (Archäologin), M. Wörrle (Ephigraphiker), denen für ihre wertvolle Mitarbeit ebenfalls gedankt sei.

Bädern dementsprechend häufig findet. Keramikfunde liefern einen terminus *post quem* für eine Datierung des Baus ins 2. Jh. n. Chr., die Bauweise und die Verwendung zahlreicher Spolien lassen jedoch eher an eine Errichtung erst im 3. Jh. n. Chr. denken. Die Thermen wurden vermutlich bereits im 5. Jh. aufgegeben, doch weisen spätere Um- und Anbauten sowie mehrere *in situ* gefundene Vorratsgefäße auf eine Weiterbenützung zumindest von Teilen des Gebäudes in anderer Funktion bis in byzantinische Zeit.

Während der Kampagne 2010 wurde der Grabungsbereich der vorangegangenen Jahre östlich und südwestlich der Badeanlage um vier Flächen erweitert, um zusätzliche Aufschlüsse zum Grundriss des Gebäudes zu erhalten. Durch den verspäteten Beginn der Grabung und die damit verbundene verkürzte Dauer konnten allerdings nicht alle Ziele erreicht werden. Im Südwesten der Anlage wurde ein Bereich von 3 x 4 m geöffnet, um die dortigen Grenzen der Thermenanlage feststellen zu können. Dabei erwies sich, dass die bereits im Jahr davor freigelegte Mauerecke den Abschluss des Gebäudes an dieser Stelle bildet. In dessen unmittelbarer Umgebung verlaufen mehrere Mauern und Kanalführungen, die ebenso wie verschiedene Bodenniveaus in diesem Bereich in einer späteren Phase an die Badeanlage angesetzt wurden (Abb. 3). Diese Befunde geben einen Einblick in die dichte Bebauung des Areals in der Zeit nach der Aufgabe der Thermen und ihren verschiedenen Umbauten. Zwar ist der ergrabene Ausschnitt zu klein, um konkrete Aussagen zur städtebaulichen Konzeption treffen zu können, doch verdeutlicht die verschiedene Orientierung der Mauerzüge, dass dieses Areal ab der Spätantike nach keinem einheitlichen Raster angelegt war.

Im Südwestbereich der Mauer der Badeanlage ist der größte bisher freigelegte Spolienkomplex verbaut, bei dem es sich um insgesamt zehn Simablöcke eines hellenistischen Tempels mit Rankenfries und Löwenspeiern handelt (Abb. 4). Welchem Bauwerk diese Blöcke zuzuordnen sind, lässt sich zum gegenwärtigen Zeitpunkt nicht bestimmen, doch ist es nicht auszuschließen, dass sie von einem der beiden hellenistischen Tempel stammen, die als Spolien in den nachantiken Stadtmauern Limyras verbaut waren, und deren Bearbeitung L. Cavalier (Bordeaux) übernommen hat².

2 L. Cavalier, Deux nouveaux temples à Limyra?, in: M. Seyer (Hrsg.), Akten des Internationalen Symposiums „40 Jahre Grabung Limyra“, Wien, 3.–5. 12. 2009 (im Druck).

Der Schwerpunkt der Arbeiten lag in der vergangenen Kampagne allerdings im Osten der Anlage, wo neue Aufschlüsse über den Grundriss und die Chronologie der Anlage gewonnen werden konnten. So konnte die Ausdehnung von Raum VIII zur Gänze festgestellt werden (Abb. 5)³. Obwohl dieser in einer sekundären Phase an das bereits bestehende Gebäude angesetzt wurde und in der Orientierung vom übrigen Bau etwas abweicht, weist sein Boden dasselbe Niveau wie jener des übrigen Teils der Thermen, dieselbe hohe Qualität der Steinplatten und auch dieselbe Verlegetechnik auf. Dieser Raum stellt demzufolge einen integrativen Bestandteil der Anlage dar, wodurch es offensichtlich ist, dass ein bereits bestehendes Gebäudes für die Nutzung als Badeanlage adaptiert und erweitert wurde. Mit dem *caldarium* (Raum IV) war diese Struktur durch einen Durchgang verbunden, der allerdings – wohl in byzantinischer Zeit – zugemauert wurde. Dass es sich bei Raum VIII nicht um einen einfachen Annex sondern um einen repräsentativen Bereich der Anlage handelte, belegt die polychrome figürliche Wandmalerei, von der Reste an der Nord- und Ostwand gefunden wurden (Abb. 6). Allem Anschein nach handelt es sich dabei um mehrere Figuren, die auf ein Gebäude, von dem noch der untere Teil einer Säule mit einer einfachen Basis zu erkennen ist, zuschreiten oder vor diesem stehen.

Der unmittelbar nördlich anschließende Raum VI wurde nach Osten von einer überwölbten, nach Westen offenen Struktur abgeschlossen (Abb. 7). Dieses Gewölbe, das eine Weite von ca. 3,5 m überspannt, besteht aus Ziegeln und war mit einer kompakten Schicht aus Mörtel und Bruchsteinen abgedeckt. Diese Struktur entstand ebenfalls in einer sekundären Phase, da sie offensichtlich auf eine ältere Mauer aufgesetzt ist. Die Funktion des Gewölbes ist noch nicht geklärt, es handelt sich jedoch keinesfalls um eine Apsis, wie sie in zahlreichen Badeanlagen in Lykien zu beobachten ist⁴. Auch in diesem Bereich konnte aufgrund der verkürzten Grabungsdauer das Bodenniveau nicht erreicht werden.

Darüber hinaus wurde mit der Öffnung des Bereichs zwischen der Thermenanlage und dem römischen Theater begonnen, um die urbanistische

3 Das Vorhaben, den gesamten Raum freizulegen, konnte allerdings aufgrund der verspäteten Erteilung der Grabungsgenehmigung nicht realisiert werden.

4 A. Farrington, *The Roman Baths of Lycia. An Architectural Study* (1995) 3 f.

Einbindung der Badeanlage in das städtebauliche Gefüge an dieser Stelle klären zu können. Dabei zeigte sich, dass die von Norden nach Süden verlaufende Mauer, auf die das Gewölbe in Raum VI gesetzt ist, nicht nur den östlichen Abschluss der Thermenanlage, sondern auch der kaiserzeitlichen Bebauung westlich des Theaters generell bildete (Abb. 8). Im Bereich zwischen dieser Mauer und dem Theater kann der wohl architektonisch gestaltete Aufgang zum Diazoma angenommen werden, der demzufolge ursprünglich eine Breite von ca. 5 m aufwies, mit der Errichtung von Raum VIII der Thermenanlage allerdings verschmälert wurde. Der exakte Zeitpunkt seiner völligen Zusetzung lässt sich bislang nicht bestimmen, da hier in der Kampagne 2010 noch kein entsprechendes Niveau erreicht wurde. Eine direkt am Theater ansetzende Ost-West Mauer wohl aus byzantinischer Zeit, die den Aufgang versperrte, kann vorläufig nicht genauer datiert werden.

Wie bereits in den Jahren zuvor fanden sich auch in der Kampagne 2010 mehrere menschliche Bestattungen, die das Areal als neuzeitliches Gräberfeld charakterisieren. Es wurden in diesem Jahr 23 Skelette freigelegt und dokumentiert, so dass bisher insgesamt 42 Bestattungen geborgen wurden. Dabei bestätigten sich die Ergebnisse früherer Jahre: Die Beisetzungen sind durch eine annähernd gleiche Ausrichtung der Skelette mit dem Kopf nach Westen oder Südwesten, das Fehlen einer Kennzeichnung der Grabstelle sowie jeglicher Beigaben charakterisiert. Bis auf eine Ausnahme wurden die Verstorbenen in gestreckter Haltung beigesetzt⁵.

Kleinfunde

M. SEYER

Wie in den letzten Jahren wurden auch in der Kampagne 2010 abgesehen von großen Mengen von – vorwiegend spätantiker und byzantinischer – Keramik auffallend wenige Kleinfunde entdeckt. So kamen lediglich 13 Fundmünzen vor allem aus byzantinischer und osmanischer Zeit zutage, die von J. Gorecki

5 Den Aussagen der Dorfbewohner von Yuvalılar Köy handelt es sich bei den Toten um Vertreter des Sinti-Stammes, die sich in den 50er Jahren des 19. Jhs. im westlichen Teil der Ortschaft niederließen, nachdem sie jahrzehntelang in der Gegend vaziert waren. In der Kampagne 2012 werden die Skelette anthropologisch untersucht, um nähere Aufschlüsse zur Todesursache, möglicherweise auch zu einer näheren Datierung zu erhalten.

untersucht und bestimmt wurden. Daneben fanden sich mehrere Fragmente von Architekturteilen und Bauornamentik sowie Kleinfunde aus Metall, Bein und Ton. Hervorzuheben sind hier mehrere figürliche Terrakotten sowie ein christliches Amulett mit griechischer Inschrift (u. U. Abb. 9).

Architekturhistorische Studien am sogenannten Ptolemaion

Die Kampagne 2010 diente in erster Linie der Vervollständigung des Steinkatalogs der Werksteine sowie der Erprobung der Funktionalität der zugehörigen Datenbank. Diese Datenbank erfasst alle Werksteine, die auf den sechs Auslegeterrassen und der Architekturaufstellung der sog. Grabungsinsel sowie im Depot der Grabung gelagert sind. Im Besonderen ermöglicht sie gemeinsam mit einem Lageplan eine schnelle Auffindung der etwa 1.200 Werksteine und enthält außerdem die wichtigsten bautechnischen Daten, Maßangaben und eventuelle Besonderheiten. Im Museum Antalya wurde die Bestandsaufnahme der in der Ausstellung befindlichen, im Steinkatalog noch fehlenden Stücke abgeschlossen.

Um Besuchern der Grabung eine bessere Vorstellung vom einstmaligen Aussehen des Bauwerks geben zu können, wurde in Zusammenarbeit mit dem Projektleiter G. Stanzl an der Nordspitze der sog. Grabungsinsel Limyras eine neue Aufstellung ausgewählter Architekturblöcke des Ptolemaions vorgenommen.

Aufgrund der neuen Erkenntnisse zu den Werkblöcken konnte während der Kampagne auch eine 3D-Rekonstruktion des Bauwerks durch J. Lauer erarbeitet werden, die in einigen Punkten präziser als die bisherige ist (Abb. 10). So hat sich beispielsweise die Form des Daches als flach ansteigendes, leicht konkav geschwungenes Schuppendach mit Schuppenblöcken, deren Höhe zwischen 60 und 83,5 cm beträgt, und einem hohen vegetabilen Akroter, wie sie bereits in mehreren Aufsätzen und Vorträgen vorgestellt wurde⁶, bestätigt.

6 Vgl. zur Form des Daches und des Akroters zuletzt G. Stanzl, Zur Neuaufnahme der Arbeiten am Ptolemaion in Limyra, in: M. Seyer (Hrsg.), Akten des Internationalen Symposiums „40 Jahre Grabung Limyra“, Wien, 3.-5. 12. 2009 (im Druck).

Arbeiten in den Nekropolen Limyras

In den Nekropolen Limyras wurden abschließende Arbeiten an den Gräbern mit lykischen Inschriften (Abb. 11) vorgenommen, die gemeinsam mit sechs weiteren Denkmälern aus Kızılca, Rhodiapolis, Korydalla (Kumluca), Beykonak und Asartaş den ersten Band des "*Likce yazıtlı anıtların projesi*" bilden. Im Verlauf der Kampagne wurden die noch fehlenden Detailzeichnungen und -fotografien angefertigt, außerdem konnte das Manuskript aller 57 Denkmäler mit lykischen Inschriften aus Limyra von archäologischer Seite durch den Grabungsleiter beendet werden.

Voruntersuchungen auf dem Bonda Tepesi

Im Rahmen einer Voruntersuchung für weitere Forschungen wurde das Gebiet des Bonda Tepesi in der westlichen Chora von Limyra, nahe der modernen Stadt Finike, von B. Stark und M. Wörrle eingehend inspiziert. Dabei kristallisierten sich die Siedlung und das zu ihr gehörige ländliche Heiligtum des Gottes Sumendis auf dem Yalak Başı als vielversprechendes Terrain für eine intensive Oberflächenuntersuchung heraus. Nach einer Konzentration der archäologischen Aktivitäten im Jahr 2011 auf das urbane Zentrums Limyras soll diese Untersuchung in Form eines Surveys in den darauffolgenden Jahren in Angriff genommen werden.

Geodätische Arbeiten

Die geodätischen Arbeiten der Kampagne 2010 durch Ch. Kurtze konzentrierten sich auf die fünf Nekropolen Limyras, die einer kompletten Neuvermessung unterzogen werden konnten.

Präsentation der Ruinen im Sinne eines „site managements“

Die umfangreichen Rodungen in der byzantinischen Oststadt wurden weitergeführt, um die sichtbaren Überreste der dort befindlichen Gebäude (Bischofskirche und sog. Bischofspalast) besser zugänglich zu machen. Da die Pflanzen in diesem Areal bereits in die Bausubstanz der Gebäude eingreifen, sind diese Aktivitäten auch als restauratorische Maßnahmen zu begreifen. Auch das Areal südlich der durch die Ortschaft führenden modernen Straße (Parzelle 71) wurde komplett gereinigt und vom Pflanzenbewuchs befreit.

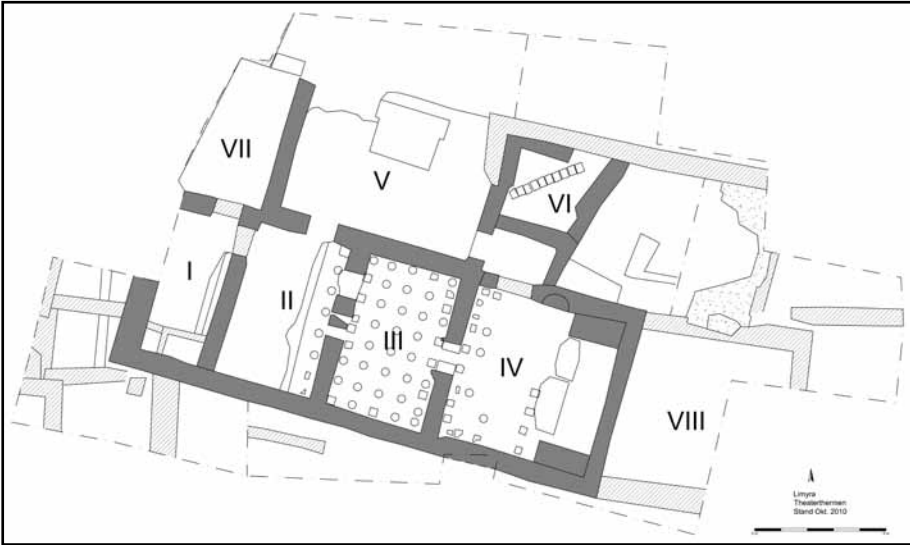

Abb. 1: Theaterthermen, schematischer Plan

Abb. 2: Theaterthermen, Blick von Westen

Abb. 3: Theaterthermen, Südwest-Ecke des Gebäudes und angrenzende Bebauung

Abb. 4: Theaterthermen, Spolienblöcke in der Südmauer

Abb. 5: Theaterthermen, Raum VIII

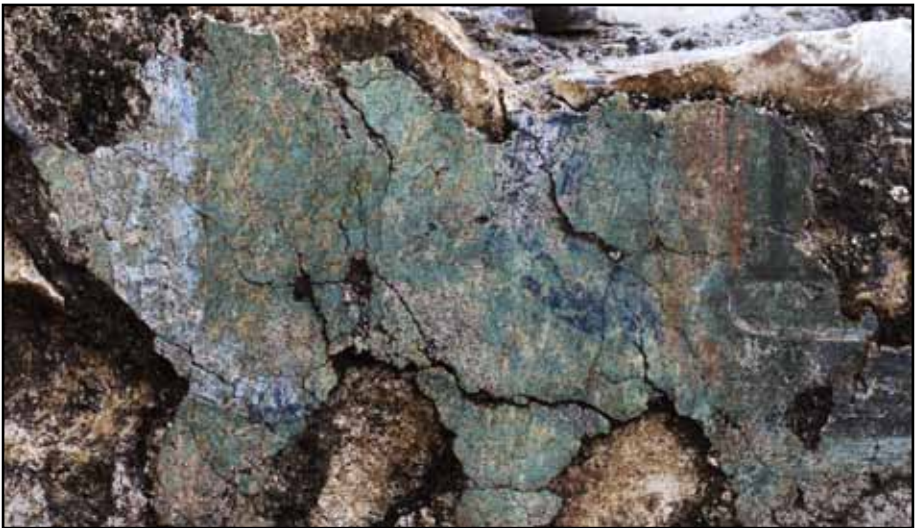

Abb. 6: Theaterthermen, Wandmalerei in Raum VIII

Abb. 7: Theaterthermen, Gewölbe in Raum VI

Abb. 8: Bereich zwischen der Thermenanlage und dem römischen Theater

Abb. 9: Christliches Amulett mit griechischer Inschrift

Abb. 10: 3D-Modell des sog. Ptolemaions ohne Bauskulptur

Abb. 11: Felsgrab des Esedeplemi in Nekropole V mit der lykischen Inschrift TL 115

TLOS 2010 KAZI ETKİNLİKLERİ

Taner KORKUT*

2010 yılı Tlos kazı etkinlikleri, 21 Haziran - 3 Eylül günlerinde Ark. Özgür Perçin'in Bakanlık temsilciliğinde, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ödeneği ve Akdeniz Üniversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. 21-27 Haziran günlerinde kazı evi olarak kullanılan Eski Yaka Köyü İlkokulu'nun kazı için hazır hâle getirilmesi gibi kazı ön hazırlıkları tamamlanmıştır. 28-30 Haziran günlerinde kazı yapılacak alanlarda temizlik çalışmaları yapılmıştır. Tlos antik kenti kazılarına ise 1 Temmuz 2010 tarihinde başlanmıştır. Kazı çalışmalarının yürütüldüğü alanlar Tiyatro, Stadyum Alanı, Büyük Hamam, Akropol, Kent Bazilikası, Vaftizhane, Kronos Tapınağı ve Girmeler Mağarası'ndan oluşmaktadır. Diğer yandan Tlos antik kenti sınırları içerisinde kalan alanlarda daha önceki yıllarda başlanan yüzey araştırmalarına da devam edilmiştir. Bu esnada tespit edilen pek çok arkeolojik kalıntının belgelenmesi işlemleri tamamlanmış ve kent haritasına işlenmiştir. Kazı alanlarından gelen ve Fethiye Müzesi'ne teslim edilen envanterlik ve etütlük eserlerin tamamı kazı evinde bilimsel olarak değerlendirilmiş olup bu eserlerin restorasyon ve konservasyon çalışmaları da yapılmıştır. Benzer çalışmalar kazı alanlarında da yürütülmüştür. Kazılar esnasında çıkarılan toprak yığınları antik kent dışına taşınmış, kazı sonrası koruma önlemleri alınarak alanlar gelecek kazı sezonu için hazır hâlde bırakılmıştır.

I. TİYATRO

Taner KORKUT

Tobias SCHEFFLER

Bilsen ÖZDEMİR

Bayram AKDAĞ

Tiyatro çalışmaları önceki yıllarda belgeleme işlemleri tamamlanan sahne binasına ait mimarî blokların vinç yardımıyla kaldırılması işine odaklanmıştır.

* Prof. Dr. Taner KORKUT, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 07058 Antalya / TÜRKİYE.

İki aşamalı olarak sürdürülen bu çalışmaların ilk etabını, sahne binasına ait mimarî blokların olası yerlerinin tespiti ve yapının mimarî düzeninin ortaya çıkarılması, ikinci etabını ise söz konusu blokların kaldırılması ve düzenli olarak taş tarlasına taşınıp yerleştirilmesi oluşturmuştur. Öncelikle sahne binasının batı, kuzey ve güney yönlerdeki dış cephelerinde yer alan ve daha önceki kazı sezonlarında numaralandırılarak taş planına işlenen mimarî bloklar incelenmiş ve mevcut ölçüleri de dikkate alınarak yerleri saptanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar esnasında sahne binasının dış cephelerine ait toplam 427 adet mimarî bloğun yerleri tespit edilmiş ve böylece sahne binasının olası restitüsyonu tamamlanmıştır.

Yapının genel planında karelajlara bölünerek numaralandırılan ve mimarî belgeleme çalışmaları tamamlanan sahne binası dış cephe blokları güney köşeden itibaren alınmaya başlanmış, yapının kuzey köşesine kadar tüm numaralı bloklar kaldırılmıştır (Resim: 1). Bu esnada kaldırılan blokların alt seviyelerinden gelen yeni bloklar çizilerek numaralandırılmış ve ardından taş tarlasına taşınmıştır. Çalışmalar süresince sahne binasının dış cephesine ait toplam 832 adet yapı bloğu taş tarlasına kaldırılmıştır. Sahne binasının dış cephe bloklarının kaldırılmasının ardından tiyatroya girişi engelleyen, güney parados ve sahne binası güney iç kısmında bulunan toplam 379 adet mimarî blok yerlerinden kaldırılıp taş tarlasına taşınmıştır. Ayrıca taş tarlasına taşınan her bir mimarî bloğun ölçekli çizimi yapılmış ve ayrıntılı tanımlarını içeren envanter kayıtları da oluşturulmuştur.

Mimarî belgeleme çalışmaları sahne binasının dış cephe düzenini açıklığa kavuşturmuş, iç cephe döşemi hakkında ise bilinmeyen yeni verilere ulaşmamızı sağlamıştır. Oluşturulan restitüsyona göre sahne binası toplam 36 m. uzunluğunda ve üç katlıdır (Resim: 2). Dış cephenin I. katında açıklıkları 295 cm. olan sade görünümlü üç kapı yer almaktadır. Kapı lentoları alışılmışın dışında yan yana dizilmiş bloklardan oluşturulmuş ve birbirlerine içte kanallarla, üstte ise kenetlerle bağlanmıştır. Sahne binasının II. ve III. katları ise kemerli pencerelerle hareketlendirilmiştir. Yapının ikinci katında genişlikleri 145 ile 160 cm. arasında değişkenlik gösteren toplam yedi adet

pencere bulunurken, üçüncü kata ise beş adet pencere yerleştirilmiştir. Ayrıca ikinci katın pencere kenarlarına yerleştirilen ve üstte dışa çıkıntı yapan pilasterlerle desteklenen sütunlar da tespit edilmiştir. Bunlardan başka yapının ikinci ile üçüncü katı arasına yerleştirilen arşitrav, friz ve geison dizininden oluşan bir süsleme kuşağı mevcuttur.

Mimarî blokların kaldırılması esnasında 9/12 ve 9/13 numaralı karelajlarda üç adet sağlam ve bir adet yarım olarak tespit edilen yazıtlı heykel altlıkları gün ışığına çıkmıştır. Yaklaşık 118 x 60 cm. ölçülerindeki sağlam üç altlık üzerinde Yunanca yazıtlar rahatlıkla okunabilmektedir. Yazıtlı altlıkların üst kısmı orta ve köşelerde akroterlerle hareketlendirilmiştir. Söz konusu altlıkların üzerinde heykel applike alanları olmasına rağmen, çalışmalar esnasında herhangi bir heykel buluntusuna rastlanmamıştır. Yazıtlı heykel altlıklarının *in situ* buluntu durumları dikkate alındığında orijinalde ikinci katın 2, 3, ve 4 numaralı pencereleri arasında yer aldıkları düşünülmektedir.

Sahne binasının güney parados ve iç cephesi önünde yürütülen çalışmalarda yapı bloklarının kaldırılmasıyla iç cephe mimarî düzeni ve yapının genel planı hakkında bazı yeni verilere ulaşılmıştır. Bu veriler özellikle sahne binası iç cephesinin birinci katında izlenebilmektedir. Sahne binasının birinci katında, orkestra açıklığına doğru 3.50 m. uzanan bir ön oda ve bu odadan da sahne binasının içine geçişi sağlayan açıklığı 1.80 m. olan dışta kemerli, içte ise düz bloklarla örülmüş bir kapı tespit edilmiştir. Aynı zamanda orkestradan ön odaya girişi sağladığı düşünülen 1.10 m. genişliğindeki bir başka kapıya ait *in situ* söve blokları da gözlemlenmiştir. Ön odanın batı iç duvarında saptanan hatıl yuvaları, bu alanın üstünün ahşapla örtüldüğüne ve böylece de oluşturulan bu düz alanın sahne olarak kullanıldığına işaret eder. Sahne binasının dış ve iç cephe yapı bloklarının belgelenmesi ve kaldırılmasının ardından güney parados açıklığından orkestra zeminine inişi sağlayan düzgün bir yol oluşturulmuştur. Açılan bu yol ile 2007 yılı *cavea* temizliği esnasında biriken ve yığıntı bloklar nedeniyle dışarıya çıkarılması mümkün olmayan toprak akıntı da dışarı taşınabilmektedir. Tiyatro çalışmaları alanın genel temizliği ve çevre düzenlemesinin yapılması ardından sonlandırılmıştır.

Tiyatro sahne binasına yönelik çalışmalar yürütülürken Michael Jacobi başkanlığındaki mimari ekip, ikinci *cavea*nın rlvesinin çıkarılması ve sahne binasının kuzey paradosu önünde yıkıntı hâlde duran mimari blokların belgelenmesi çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

II. STADYUM ALANI

Mustafa DUMAN

şevket AKTAş

Stadyum Alanı kazı çalışmaları, alanın merkezinde yer alan havuzun batı yönü ile stadyumun oturma sıraları arasında kalan kısımda yürütülmüştür. Bu alandaki çalışmalar önceki kazı sezonlarında oluşturulan 5 x 5 m.lik karelaj sistemine bağlı olarak 29 numaralı açmadan başlatılmıştır. İlk olarak 29 numaralı açma ile stadyumun kuzeybatı köşesine yaklaşılmış ve böylece son oturma sırasının önünde 85 cm. yüksekliğindeki ana kayadan tıraşlanarak oluşturulmuş parapet duvarına ulaşılmıştır (Resim: 3). Parapet duvarının başlangıç ve bitiş bölümünün önce dışbükey sonra içbükey bir silme ile hareketlendirildiği gözlemlenir. Kazı alışmaları esnasında merkezdeki havuzun hemen kuzeyinden stadyum oturma sıralarına doğru ilerleyen stylobatın, stadyum parapet duvarına dayanmadan önce köşe yaparak kuzeye doğru devam ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca kuzeye doğru köşe yapan stylobat ile havuz arasında düzgün olmayan taşlardan oluşturulmuş kare bir altlık bulunmuştur. Mevcut hlinden dönemi ve ne amaçla kullanıldığı anlaşılmasa da, burada bir anıtın varlığı tahmin edilmektedir. Parapet duvarının önünde yer alan 31 numaralı açmada dolgu toprak alındıktan sonra harçlı, seramik katkılı sıkıştırılmış bir zemin tespit edilmiştir. Söz konusu zeminin stadyum alanının en alt seviyesini oluşturduğu anlaşılmıştır. Parapet duvarının önündeki 34 numaralı açmada yapılan 30 x 30 cm. lik sondajda ana kayanın kaba biçimde aşağı doğru devam ettiği gözlemlenmiştir.

Stadyum Alanı'nın batı yönünde sürdürülen kazı çalışmaları sonucunda stadyumun parapet duvarının 1/3' lk kısmı gün ışığına çıkarılmıştır. Bu alışmalar esnasında parapet duvarının bazı bölümlerinin düzgün kesilmiş

bloklardan örölerek yapıldığı da tespit edilmiştir. Bazı blokların devşirme malzeme özelliği taşıması örgü sisteminin ikinci veya daha sonraki bir evrede yapıldığını düşündürmektedir. Parapet duvarı ile son oturma sırası arasında kalan alan ise kazılamamıştır. Çünkü stadyumun son oturma sırasını oluşturan 9. basamak üzerinden sulama kanalı geçmektedir. Stadyumun kuzey köşesine doğru ilerleyen ve parapet duvarına varmadan, kuzeye doğru dönüş yapan stylobat çevresindeki kazılar esnasında tespit edilen mimarî yapı elemanları burada bir ana girişin varlığına işaret etmektedir.

Stadyum Alanı'ndaki çalışmaların ikinci etabını, stadyumun hemen kuzeyinde stylobatın arka kısmında günümüz çiftçileri tarafından moloz taşlardan örölmüş harçsız set duvarının temizlenmesi oluşturmuştur. Söz konusu set duvarı gelişigüzel biçimde örölmüş olup stadyum oturma sıralarının kuzey kısmı üzerinden akropole doğru çıkan yolu da sınırlayarak geç Antik Çağda inşa edilen sura dayandırılmıştır. Stadyum oturma sıralarının kuzey bölümünde temizlenen set duvarının altında bir merdiven tespit edilmiştir. Bu alanda yapılan kazı çalışmaları sonucunda söz konusu merdivenin stadyum oturma sıralarını sınırlamadığı, aksine oturma sıralarının kuzeye doğru devam ettiği anlaşılmıştır. Temizlenen set duvarı içinde gözlemlenen mimarî özellik taşıyan bloklar taş tarlasına kaldırılmıştır. Sağlam olarak ele geçirilen yazıtlı bir mezar altarı ise Fethiye Müzesi'ne götürölmüştür. Stadyum Alanı kazıları esnasında çok sayıda eser ele geçirilmiştir. Bu eserler arasında mermer Aphrodite başı, giysili heykel parçaları, yazıtlı stel parçası, boğa heykeli parçası, Likya baskısı Claudius Dönemi gümüş sikke (Resim: 4), Faustina Minor gümüş sikkesi, II. Ptolemaios Dönemi bronz sikke, metal el âletleri, ok-mızrak uçları, çakmak taşından yapılmış Prehistorik Döneme ait el âleti (Resim: 7) örnek gösterilebilir.

III. BÜYÜK HAMAM

Ali TOĞRAN

Fatih GÜLŞEN

Büyük Hamam kazıları yapının güneybatı köşesinde, *caldarium*un güney duvarının hemen önünde gerçekleştirilmiştir (Resim: 5). Büyük olasılıkla

kentte yaşanan depremlerden dolayı güneye doğru yıkılmış olan duvarın bloklarının gün ışığına çıkarılması ve taş planı oluşturmak için hazır hâle getirilmesi amaçlanmıştır. Öncelikle yamaç boyunca dağılmış olan blokların üzerindeki bitki temizliği yapılmış ve ardından toprak dolgu kaldırılmıştır. Bu esnada hamamın bir yamaç üzerine oturtulmuş olduğu ve *caldarium*un güneybatı köşesinde moloz ve haçla bir teras duvarı oluşturulduğu, bu teras duvarı üzerine de *caldarium*un güney ve batı duvarının inşa edildiği anlaşılmıştır. Böylece yapının ana kaya üzerine değil de, bir teras üzerine oturtulmuş olduğu ve bu inşa yöntemiyle arazideki seviye farkının ortadan kaldırıldığı tespit edilmiştir. Kazı çalışmaları esnasında dolgu toprak içerisinde seramikler, mermer plâka parçaları, tuğla kırıkları tespit edilmiştir. Ayrıca gün ışığına çıkarılan yazıtlı küçük blok parçaları da önemli buluntular arasındadır.

IV. AKROPOL

Çilem UYGUN

Hale AKKUŞ

Akropol çalışmaları kapsamında 2007 yılında açılan KM 2007,1-2 numaralı kaya mezarlarının ön kısmındaki toprak kesitin temizlenmesi hedeflenmiştir (Resim: 6). Çalışmalar her iki mezarı yağmur sularından korumak amacıyla 2007 yılında oluşturulan koridorun batısındaki toprak kesitten başlamıştır. A kesiti olarak tanımlanan alan batıda ana kaya ile sınırlanır. Güney-kuzey doğrultulu izlenen kesitin güneyinde yoğunluk gösteren moloz tabakası kuzeye doğru azalmış ve yerini gevşek toprak katmanına bırakmıştır. Genelde çatı kiremidi ve tuğla parçalarının yoğunlukta olduğu dolgu içerisinden düz tabanlı pişirme kapları ağırlıkta olmak üzere günlük kullanım seramikleri ile Gordian Dönemine ait 1 adet bronz sikke de ele geçirilmiştir. Ahşap kalıntıları, çiviler, at nalı, porselen fincan ve pipo gibi buluntular ise Kanlı Ali Ağa Dönemi kullanımıyla ilişkilidir.

A kesitin temizlenmesiyle batı yönünde kayanın andacında bulunan kaya mezarlarından ilki açığa çıkarılmıştır. KM 2010-1 olarak adlandırılan

mezar yuvarlak hatıllı üst silmesi ve üç kademeli cephe formuyla akropoldeki mezar tipolojilerinden farklı değildir. Yuvarlak hatılların altındaki geniş silme üzerinde iki satırdan oluşan Yunanca yazıt rahatlıkla okunabilmektedir. Kapısı açık olarak günümüze ulaşan mezarın hem ön hem de iç kısımdaki dolguda kapı taşına yönelik herhangi bir parça ele geçirilmemiştir. Geç Antik Çağda veya daha sonrasında soyulduğu tahmin edilen mezarın tavan seviyesinden yaklaşık 60 cm. aşağıda başlayan toprak dolgu temizlenmiştir. Dolgu toprakta ele geçirilen porselen fincan buluntuları, pişirme kaplarına ait parçalar ve demir makas 19.-20. yüzyıllara tarihlenir. Diğer yandan aynı dolgu içerisinde tespit edilen cam boncuklar, form vermeyen küçük cam parçaları ve herhangi bir anatomik düzen içermeyen kemik parçaları mezarın antik çağlardaki kullanımıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Mezarın tavanından 1.76 m. aşağıda kalan zemine ulaşıldıktan sonra kazı çalışmaları sonlandırılmıştır. 1.80 x 1.72 m. ölçülerindeki mezarın içinde hem köşelerinde hem de yan yüzlerinde ahşap konstrüksiyona yönelik mimarî izlerin bulunduğu üç adet U tipi *kline* tespit edilmiştir. Güney ve batı *klineler*deki sıra izleri iç mimarînin yorumlanması adına önemlidir.

Kaya mezarındaki çalışmaların tamamlanmasının ardından 2007 yılında oluşturulan koridorun doğusundaki B kesitinin alınmasına başlanmıştır. KM 2007-2 numaralı mezar doğrultusuna kadar alınan kesit içerisinde 1.27 m. yüksekliğinde tuğla sırasıyla da desteklenen apsidal formlu duvar sırası tespit edilmiştir. Bu duvarın iç kısmındaki dolgu içerisinde seramik parçaları, tuğla ve kiremit kırıkları, yüzük taşı, bir adet bronz sikke ve çivi ağırlıklı metal buluntular ele geçirilmiştir. Farklı dönem buluntuların bir arada görüldüğü bu dolguda ele geçirilen en dikkat çekici buluntu ise, ince uzun formlu ve keskin ağızlı taş baltadır (Resim: 7). Bununla da Akropol kazılarında ele geçirilen prehistorik taş balta sayısı ikiye yükselmiştir. Kazı çalışmalarının tamamlanmasının ardından gün ışığına çıkarılan kaya mezarının cephe, plan ve kesit çizimleri de yapılmıştır.

V. KRONOS TAPINAĞI

Çilem UYGUN
Hayri ŞENER

Kronos Tapınağı'nda öncelikli olarak bitki ve moloz temizliği yapılmıştır. Bu çalışmaların ardından yıkıntı hâlinde duran tapınağın mimarî döşeminin planı için *total station* ve fotogrametri yöntemiyle arazi ölçümlerine başlanmıştır. Belgeleme çalışmaları tamamlanan 466 adet mimarî blok yatayda 10, dikeyde 9 sıra olmak üzere 4 x 4 m. ölçülerindeki karelaj dizini içerisine yerleştirilmiş ve ayrıca her bir parçanın üzerine karelaj numarası yazılmıştır (Resim: 8). Mimarî blokların tasnifinin ardından ise yapının restitüsyonunun oluşturulmasına başlanmıştır. Bu çalışmaların gelecek kazı sezonuna kadar tamamlanması planlanmıştır. Temizlik çalışmaları esnasında moloz yığını içinden çok sayıda mimarî blok ve yazıt parçası ele geçirilmiştir. Bu buluntular arasında üzerinde bir boğa kabartmasının bulunduğu ve büyük olasılıkla bir ortostat kuşağına ait olduğu tahmin edilen blok dikkat çekicidir (Resim: 9).

VI. KENT BAZİLİKASI

Satoshi URANO
Kemal KESKİN

Kent Bazilikası çalışmalarına bitki ve moloz temizliğiyle başlanmıştır. Ardından gerçekleştirilen kazı çalışmaları öncelikli olarak yapının batı yönünde bulunan *atrium* ve narteks bölümlerine odaklanmıştır (Resim: 10). Atrium bölümünde yapılan çalışmalar esnasında, bu alanın daha önce tarım arazisi olarak kullanıldığı ve buradaki mevcut yıkıntının narteks ve bazilikanın giriş kapılarına doğru atıldığı gözlemlenmiştir. Temizlenen alanda tuğla kırıkları, çiviler, cam parçaları ve günlük kullanım seramikleri ele geçirilmiştir. *Atriumun* güneydoğusunda, narteks stylobatının hemen önündeki çalışmalarda tuğla ve kaset parçaları ile örülmüş 206 cm. uzunluğunda, 98 cm. genişliğinde bir adet mezar tespit edilmiştir. Doğu-batı yönlü olan ve içerisinde dört adet defin yapılan bu mezarın buluntulardan Orta Bizans Dönemine ait olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu mezarın hemen

güneyinde uzunluğu 60 cm., genişliği 20 cm. olan tuğlalardan oluşturulmuş başka bir mezar daha ortaya çıkarılmıştır. Yapılan antropolojik incelemeler sonucunda mezarın içerisinde bulunan kafatası parçaları, alt ve üst baldır kemikleri ve parmak kemiklerinin 5-6 aylık bir çocuğa ait olduğu anlaşılmıştır.

Atrium ve narteks bölümlerine girişler kuzeyden ve güneyden olmak üzere ikişer kapı ile sağlanmıştır. Bu kapılardan kuzeyde olanların söve ve lentoları *in situ* (yerinde) durmaktadır, ancak yaşanan depremlerden etkilenerek hafifçe kuzeye doğru bir kayma oluşmuştur. Güneydeki giriş kapılarının söve ve lentoları yerlerinde olmamakla birlikte, geç dönem kullanımlarda kapı aralarının moloz ve harçla örülerek kapatıldığı anlaşılmıştır. Narteks bölümünün *atrium*la birleştiği noktada, kuzey duvardan başlayıp güney duvarına kadar devam eden genişliği yaklaşık 80 cm., uzunluğu 19 m. olan kesme bloklardan oluşturulmuş bir stylobat tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu narteks stylobatının üzerinde üç adet podest de ortaya çıkarılmıştır. Podestlerin yanında devrik vaziyette duran sütun altlıkları ve sütun gövdeleri ve ayrıca çok sayıdaki çatı kiremidi parçaları bazilikanın batı duvarından başlayan revaklı bir alana işaret etmektedir. Narteks bölümün iç kısmında yapılan çalışmalar neticesinde bazilikaya girişin batı yönden üç adet kapı ile sağlandığı anlaşılmıştır. Kuzey ve güneyde bulunan kapılar yan sahnalara açılırken, ortadaki kapı daha geniş olan orta mekâna geçişi sağlamaktadır. Kuzey ve güneydeki kapıların söveleri ayakta durmaktadır, lentoları ise hemen eşiğin üzerine düşmüştür. Orta mekâna açılan kapının lento ve söveleri kapı eşiğine ve nartekse doğru yıkık vaziyettedir.

Bazilikanın iç kısmında yapılan kazı çalışmaları esnasında yan sahnaları orta alandan ayıran yedişer adet podest ve üzerlerinde sütun altlıkları ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu podestlerin araları tuğla ve devşirme bloklarla örülerek kapatılmıştır. Ancak yer yer orta mekâna geçişi sağlayan kapı açıklıkları bırakılmıştır. Bazilikanın hemen girişinde genişliği 87 cm. olan karşılıklı iki adet kapı kazılar esnasında genişliğine çıkarılmıştır. Kuzey yönündeki yan sahnadan orta mekâna açılan kapının eşiğinde başka bir yapıdan getirildiği anlaşılan Roma Dönemine ait yazıtlı bir bloğun kullanıldığı

gözlemlenmiştir. Bazilikanın içerisinde sürdürülen kazı çalışmalarında yoğun miktarda tuğla ve sıva parçaları ele geçirilmiştir. Yapının iç duvarlarında yer yer korunmuş olan sıva parçaları yapı duvarlarının tamamının sıvayla kaplandığına işaret etmektedir. Söz konusu sıvalar üzerinde kırmızı-siyah renkler kullanılarak gerçekleştirilen boyama yer yer gözlemlenmektedir. Bazilikada yürütülen kazı çalışmalarının tamamlanmasının ardından Satoshi Urano başkanlığındaki mimarî ekip, ilk kez bu yıl büyük bir kısmı gün ışığına çıkarılan Kent Bazilikası'nın belgeleme, mimarî plan ve rölöve oluşturma çalışmalarını yürütmüşlerdir.

VII. VAFTİZHANE

Yunus ÖZDEMİR

Ali TOĞRAN

Kent Bazilikası ile Kronos Tapınağı arasındaki tepecik alanda yapılan bitki ve moloz temizliği esnasında gözlemlenen düzgün mimarî bloklar, burada bir yapı kalıntısı olduğuna işaret etmekteydi (Resim: 11). Söz konusu yükseltinin temizlenmesi hem Kronos Tapınağı hem de Bazilika'nın kazı çalışmalarını kolaylaştıracağından bu alanın kazılmasına karar verilmiştir. Kazı çalışmaları yapı kalıntısının batı yönünden başlayarak doğu yönüne doğru sürdürülmüştür. Kazılar sonrasında söz konusu yapının ortak duvarlarla birbirine bağlanmış üç mekândan oluştuğu anlaşılmıştır. Batı yönünden başlayan ilk iki mekân bir kapıyla birbirine bağlanmış ve duvarları içten harçla sıvanmıştır. Doğuda kalan üçüncü mekânın duvarlarının da sıvalı olduğu gözlenmiştir. Ancak bu mekânın zemini diğerlerine oranla daha derin tutulmuştur. Bundan dolayı bu yapının vaftizhane olduğu tahmin edilmektedir. Kazılar esnasında ele geçirilen demir çivi buluntular ve kiremit parçaları bu yapının ahşap bir çatıya sahip olduğunu düşündürmektedir. Yapının inşasında küçük moloz taşların yanı sıra içerisinde yazıt parçalarının da yer aldığı çok sayıda devşirme blok kullanılmıştır.

VIII. GİRMELER MAĞARASI

Taner KORKUT

Ralf BECKS

Ayça POLAT

Girmeler Mağarası prehistorik çağlardan günümüze kadar uzanan bir süreçte buluntular içermesi bakımından Likya tarihine ışık tutmaktadır. Girmeler Mağarası çalışmaları, daha çok mağara önündeki höyük tarzı yerleşimden arta kalan verilerin derlenmesinden oluşmaktadır. Çünkü bu höyük yerleşimi 1985 yılında iş makineleri ile tamamen tahrip edilmiş ve alan düzleştirilmiştir. Bu yükseltinin günümüz yüzey düzleminden 6,8 m. kadar yükseklikte olduğu ve çapının 55 m.ye ulaştığı düşünülmektedir. Dolayısıyla burada da bir an önce bilimsel çalışmaların başlatılması ve mevcut verilerin yok olmadan değerlendirilmesi gerekliydi. Yapılan ön hazırlıklar ve temizlik çalışmaları sonucunda A ve B olarak adlandırılan iki adet mağara girişinin önünde höyük yerleşiminden arta kalan kültür katmanlarının kesitleri tespit edilmiştir. Böylece bu kısımlardaki stratigrafi takip edilmiş ve toplamda 4 sektörde inceleme yapılabilmektedir.

Doğudaki A mağarasının girişinde kepçelerle tahrip edilen profil temizlenerek belgelenmiştir. Mağara duvarı önünde üst katmanlarda Hellenistik ve Roma Dönemi kullanım tabakaları tespit edilmiştir. Bu tabakaların altında prehistorik katmanların koruna geldiği gözlemlenirse de, herhangi bir mimari kalıntıya rastlanamamıştır. Söz konusu tabakaların en üstte yer alan seviyesi seramik buluntular yardımıyla Geç Neolitik Döneme tarihlenmektedir (Resim: 12). Ayrıca bu alanın batı kesiminde yanmış durumda insan iskeletleri de tespit edilmiştir. İskeletlerin yanında herhangi bir ölü hediyesi bulunmasa da, hemen yakınında ele geçirilen kemik kolye, tanrıça figürini ve tanrı idolünün büyük olasılıkla bu gömülerle bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Resim: 13). Yapılan C14 testleri yardımıyla iskeletlerin bulunduğu katman M.Ö. 8. binyılın ikinci yarısına tarihlenir.

Batıdaki daha küçük B mağarası girişinde mağaranın güney duvarına bitişik oldukça dar bir şerit hâlinde kültür tabakaları tespit edilerek temizlenmiştir.

Bu alanda en üst tabakadan başlayarak Osmanlı, Bizans, Roma ve Hellenistik Dönemlere tarihlenen yerleşim izlerine rastlanmıştır. Ayrıca B mağarasının önünde yapılan temizlik çalışmaları sonucunda üçüncü bir mağara girişi daha tespit edilmiş ve bu da 'Mağara C' olarak adlandırılmıştır. Ancak zaman yetersizliğinden bu alanda herhangi bir detaylı çalışma yapılamamıştır.

Son olarak A ve C girişlerinin arasındaki düzlük alanda, daha önceki yıllarda kaçak olarak inşa edilen bir büfenin atık suyunu toplama amacıyla açılan çukurun iç kısmı tekrar temizlenmiştir. 2x2 m. ölçülerindeki bu çukurda yapılan gözlemlerde, A mağarası girişinde tespit edilen kültür katmanlarının düzlük alanda da korunageldiği anlaşılmıştır. Yüzeyden yaklaşık 1 m. derinliğe kadar olan alanın kesitinde seramik parçaları gözlemlenirken, daha aşağıda olan katmanlarda sadece çakmak taşı yongalar görülmüştür. Seramiksiz bu katmanda yapılan C14 testleri M.Ö. 9. binyılın ikinci yarısına işaret etmektedir.

IX. YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Tlos antik kenti oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Kent merkezinin hemen etrafında bulunan ve henüz kazı yapılmayan alanların taranması, mevcut arkeolojik kalıntıların çizimlerinin yapıpı belgelenerek kent haritasına işlenmesi amacıyla tüm kazı ekibinin katılımıyla yüzey araştırmaları da gerçekleştirilmiştir. Yüzey araştırmalarının yapıldığı alanlar Karayer Mevkii, Davutlar Mevkii, Uzunyer Mevkii, Yabanpamuğu Mevkii, Çamurlağı Mevkii, Tamaşalık Mevkii, Meşedibi Mevkii, Şenbağ Mevkii, Acıpayam Mevkii, Karaveliler Mevkii, Kumcağız Mevkii olarak sıralanabilir. Söz konusu alanlarda Arkaik Dönemden başlayarak Orta Çağ gibi uzun bir sürece tarihlendirilebilen farklı arkeolojik kalıntılara ulaşılmıştır. Bu kalıntılar arasında semerдам kapaklı Likya lâhitleri, üçgen alınlıklı lâhitler, oda mezarlar, tonozlu mezarlar, kaya mezarları, khamosorion tipi mezarlar, oygu gömütler, dikme mezarlar ve anıt mezarlar yoğunluktadır. Bunlardan başka teras duvarları, konut kalıntıları, çiftlik yerleşimleri, gözetleme kuleleri, kutsal kaya nişleri, basamaklı altarlar, tapınak mimarisi ve kilise kalıntıları da tespit edilmiştir. Diğer yandan antik çağların tarım ekonomisi

hakkında veriler sunan su kanalları, sarnıçlar, zeytin terasları ve zeytinyağı işlikleri gibi kalıntılara da ulaşılmıştır. Birinci derece arkeolojik sit planı içinde kalan alanın taranması çalışmaları ne yazık ki 2010 kazı sezonu içinde tamamlanamamıştır. Benzer araştırmalara gelecek kazı sezonunda da devam edilecektir. Ayrıca kültür envanteri oluşturulan tüm arkeolojik kalıntıların coğrafi bilgi sistemine (GIS) aktarılması hazırlıkları devam etmektedir.

Tavabaşı Mevkii'ndeki mağara yerleşimlerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ayrı bir titizlikle yürütülmüştür. A mağarası olarak adlandırılan ve diğerine oranla daha küçük olan mağaranın girişinde sağlı sollu prehistorik çağlardan kalma duvar Resim:leri tespit edilmiştir (Resim: 14). Mağara girişinin hemen üst kısmında ise Bizans Döneminden kalma freskolar bulunmaktadır. Mağaranın iç kısmında yaklaşık 2 x 2,5 m. ölçülerinde bir kaçak kazı çukuru gözlemlenmiştir. Söz konusu çukurun içinde ve atık toprakta tespit edilen seramikler Girmeler yerleşimi buluntuları ile büyük benzerlik göstermekte ve Geç Neolitik Dönemden başlayarak Orta Bizans Dönemine kadar tarihlenmektedir (Resim: 15). 'B Mağarası' olarak adlandırılan ikinci mağara daha yüksekte olup, yaklaşık 150 m. uzunluğundadır. Mağaranın hemen girişinde iki adet su sarnıcı tespit edilmiştir. Mağaranın iç kısımlarında çok miktarda seramik parçalarına rastlanmıştır. Dönem olarak A mağarasında olduğu gibi Neolitik Çağdan Bizans Dönemine kadar tarihlleme yapmak mümkündür.

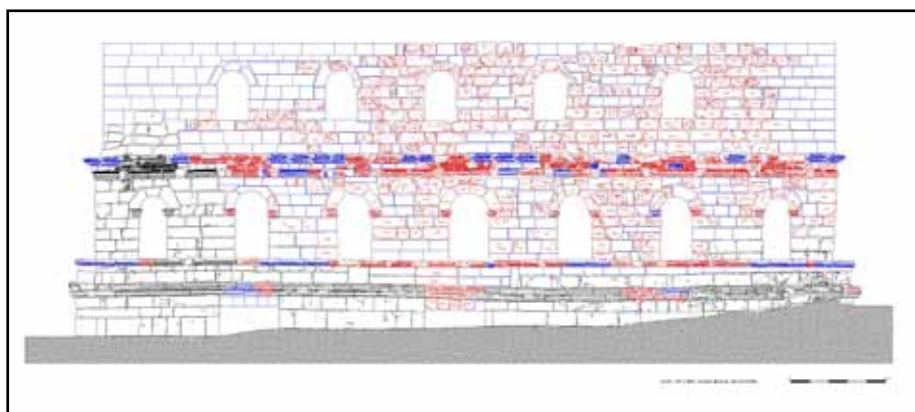
X. KORUMA ÇALIŞMALARI

Tlos antik kentinin bulunduğu coğrafyanın kış şartları ve diğer çevre faktörleri göz önünde bulundurularak kazı etkinlikleri sonunda çalışılan alanların örtülerek veya tel kafesle çevrilip koruma altına alınması çalışmalarına 2010 yılında da devam edilmiştir. Bu amaçla öncelikle daha önceki yıllarda oluşturulan örtü ve tel kafeslerin bakım-onarımları yapılmış, kilitleri yenilenerek güçlendirilmişlerdir. Büyük Hamam'ın geçen yıl kapatılan ve daha sonra tahrip edilen *caldarium* mekânının kapısı ile güney duvarı önündeki tel kafes yenilenmiştir. Yine Büyük Hamamın *frigidarium* ve *propylonunun* zemini üzerindeki örtü ve kum tabakası kontrol edilmiş, doğal etkenlerden dolayı açılan yerler takviye kumla örtülmüştür.

Girmeler Mağarası'nın A girişinin önü yaklaşık 25 m. ve daha önce açılan atık su çukurunun etrafı yaklaşık 10 m. tel kafes ve profil demir ayakları kullanılarak geçici olarak koruma altına alınmıştır. Kent Bazilikası'nın narteks kısmı ile iç kısım duvarlarında yer yer korunmuş olan freskoların dökülmemesi amacıyla elenmiş kum, kireç ve tutkalla hazırlanan karışım fresko parçalarının kenarlarına uygulanarak korunmaya çalışılmıştır. Benzer bir uygulama kısmen kazısı yapılan Vaftizhane'nin duvarlarında da gerçekleştirilmiştir. Ve son olarak kazılar esnasında gün ışığına çıkarılan ve daha sonra Fethiye Müzesi'ne teslim edilen etütlük ve envanterlik eserlerin tamamının konservasyon çalışmaları kazı evinde yapılmıştır.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

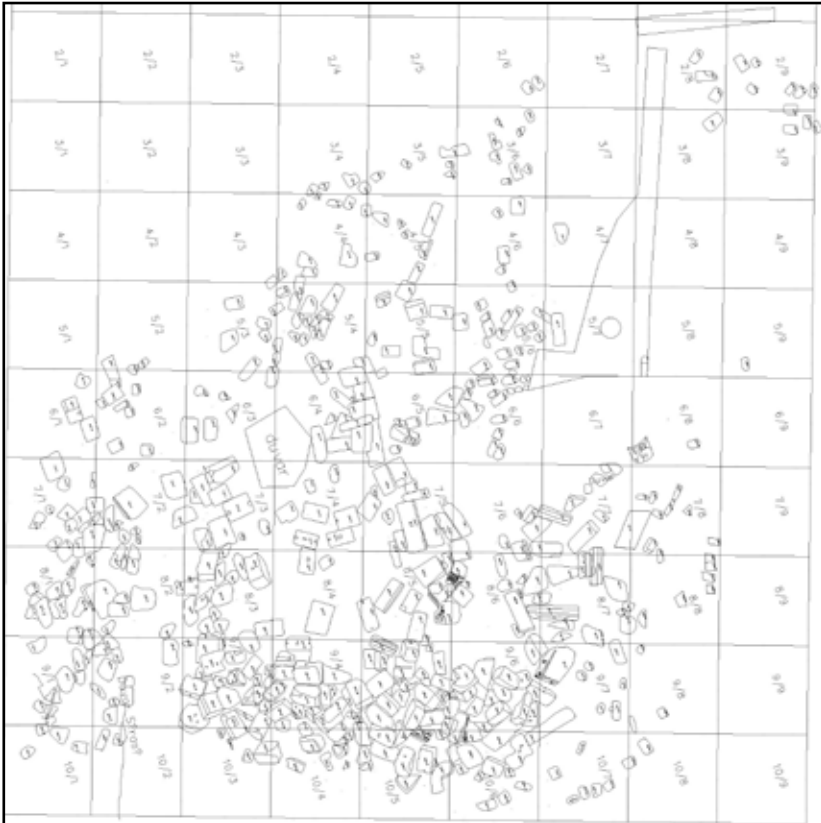
Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

PHRYGIA HIERAPOLIS'İ (PAMUKKALE) 2010 YILI KAZI VE ONARIM ÇALIŞMALARI

Francesco D'ANDRIA¹

Phrygia Hierapolisindeki (Pamukkale) İtalyan Arkeoloji Heyeti'nin kazı ve onarım çalışmaları 22 Temmuz – 25 Eylül 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara, İtalya'nın çeşitli üniversitelerinden (Salento-Lecce, Torino Politeknik, Milano Katolik, Venedik-Ca' Foscari, Napoli Federico II, Pisa Scuola Normale Superiore, Messina, Roma Tre-Architettura), IBAM - Ulusal Araştırma Konseyi Arkeolojik Eserler ve Anıtlar Enstitüsü'nden, Norveç Oslo Üniversitesi'nden ve Fransa Bordeaux Üniversitesi'nden 85 tekniker

- 1 Prof. Dr. Francesco D'ANDRIA, Università del Salento, Scuola di Specializzazione in Beni Archeologici, Via D. Birago 64, 73100 Lecce/ITALYA. E-mail: francesco.dandria@unisalento.it 2010 yılı kazı ve onarım çalışmalarına katılanlar: Salento Üniversitesi, Arkeologlar: Prof. Dr. Francesco D'Andria, başkan; kazı başkan yardımcısı Dr. Güven Gümgüm; Prof. Dr. Grazia Semeraro; Dr. Tommaso Ismaelli, Florinda Notarstefano, Caterina Polito; Arkeologlar Renato Caldarola, Simona Candia, Rino D'Andria, Giacomo Di Giacomo, Alessandro Monastero, Pio Felice Panarelli. Doktora öğrencileri Immacolata Ditaranto, Rosangela Ungaro. Yüksek lisans öğrencileri Giulia Cacciato, Nestore Ciaramelletti, Sonia Irene Fazio, Luana La Fauci, Marco Simonte, Clara Terranova, Alessio Toscano Raffa. Öğrenciler Dario Corritore, Veronica Randino, Basel Sai.
- CNR-IBAM Lecce Ulusal Araştırma Konseyi Arkeolojik Eserler ve Anıtlar Enstitüsü: Arkeologlar Dr. Maria Piera Caggia, Nicola Masini, Raffaele Persico, Giuseppe Scardozzi; Arkeolog Massimo Limoncelli.
- Torino Politeknik Üniversitesi: Arkeolog Dr. Donatella Ronchetta; Mimarlar Dr. Filippo Luigi Masino, Paolo Mighetto, Giorgio Sobrà. Öğrenciler Chiara Armando, Stefano Campisi, Alessia Cerruti, Francesca Rossotti.
- Venedik Cà Foscari Üniversitesi: Arkeologlar Prof. Dr. Annapaola Zaccaria; Dr. Raffaella Bortolin; Arkeologlar Alessandra Canazza, Ilaria Fedele.
- Messina Üniversitesi: Arkeolog Dr. Lorenzo Campagna; Mimarlar Rocco Burgio, Fabio Todesco. Öğrenciler Maria Priolo, Francesco Nelson Russo, Nino Sulfaro.
- Milano Katolik Üniversitesi: Arkeologlar Prof. Dr. Maria Pia Rossignani; Dr. Francesca Bonzano, Furio Sacchi; Doktora öğrencileri Elisa Maria Cristina Grassi; Öğrenci Paola Bordigone, Valeria Fontana.
- Roma La Sapienza Üniversitesi: Prof. Dr. Francesco Guizzi, Paola Lombardi.
- Pisa, Scuola Normale: Arkeologlar Dr. Anna Anguissola, Leonardo Bochicchio, Antonio Calabrò, Silvana Costa.
- Roma Tre Üniversitesi: Mimarlar Arcangelo Franco, Laura Pujia.
- Venedik IUAV Üniversitesi: Mimarlar Andrea Iorio, Giulio Testori, Stefano Tornieri.
- Jeolog: Stefano Marabini.
- Oslo Üniversitesi: Arkeologlar Dr. Sven Markus Arhens, David James Austin Hill, Camilla Cecilie Wenn; Kjetil Børtheim, Linn Trude Lieng, Eva Marie Sund; Antropolog Vidar Kaspersen; Restoratör Hanne Ekstrøm; Çizimci Bjørn-Hakon Eketuft Rygh.
- Bordeaux 1 Üniversitesi: Doktora öğrencisi Caroline Laforest.
- Lecce den restoratörler: Mario Catania, Laura Galante.
- İstanbul'dan restoratörler: Mehmet Uğuryol, Tuğba Dirican, Drahsan Karamik, Mehmet Vedat Kurkçuoğlu.İtalyancadan çeviri: Dr. Nalan Fırat.

ve araştırmacı ile; Mehmet Uğuryol ve Lecce'den Mario Catania firması yönetiminde İstanbul Üniversitesi'nden gelen restoratör ekipleri katılmıştır.

Denizli Müzesi'ndeki meslektaşlara ve Müze Müdürü Hüseyin Baysal'a, Kültür ve Turizm Bakanı'na ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Murat Süslü'ye ve Kazılar Dairesi Başkanı Sayın Melik Ayaz'a kendim ve ekibim adına en içten teşekkürlerimi sunmak isterim.

Heyetin çalışmaları, İtalyan kurumları (Üniversite ve Araştırma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Araştırma Konseyi, Salento-Lecce Üniversitesi), İtalyan sponsorlar (FOWA, Panasonic-Torino, Quarta Caffè-Lecce, Monte dei Paschi di Siena, Hierapolis Dostları) ve Türk sponsorlar (Fiat Koç Vakfı) tarafından finanse edilmiştir.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nü Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden Mehmet Sevim temsil etmiştir.

Topoğrafya Araştırmaları

Giuseppe Scardozzi (IBAM) tarafından yönetilen ekip, Hierapolis kent alanı içinde arkeolojik haritayı güncellemek amacıyla jeofizik araştırmalar, yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları gerçekleştirdi.

Jeoradar ile kent içindeki üç alanda jeofizik araştırmalar yürütüldü:

1. Apollon Kutsal Alanı'ndaki *theatron* ile *plateia* arasındaki alan,
2. Sivil Agora'nın batı ve güney tarafları,
3. Güney Bizans Kapısı'nın dışında Frontinus Kapısı'nın güney ucunun hemen batısındaki bölge.

Sütunlu Kilise'nin hemen doğusundaki alanda, yüzeyde herhangi bir izi gözükmeyen ancak, 2007 yılındaki jeofizik araştırmalarının dörtgen bir yapıya (A Yapısı) işaret ettiğı yerde dört adet açma açıldı. Açmalar, güçlü karbon anhidrit yayan toprak tabakasının içinde yer alan bir yapının varlığını kanıtladı. Yapı (19,30 x 12,30 m.) birçok kullanım dönemine sahiptir (Roma, Proto-Bizans ve Orta Bizans Dönemleri) ve devşirme malzemeyle gerçekleştirilmiş söveleri olan bir kapıdan girilmektedir. Bu yapının güneydoğu köşesinin dışında,

büyük monolitik çok renkli breş bir dikme (yaklaşık 7 m.) ve orijinalinde bir mermer Korint üsluplu başlığı yer almaktadır. Dikme, Denizli Bölgesi'ni XIX. ya da XX. yüzyılda vuran depremlerden biri sonucunda yıkılmış olmalıdır.

Eş zamanlı olarak, kent yerleşim alanı içinde, *plateianın* doğusunda, kentin güney ve kuzey bölümlerinde yer alan duvar yapılarının diferansiyel GPS yöntemiyle topoğrafik çizimleri gerçekleştirildi; çizimler Hierapolis'in arkeolojik haritasını tamamlama amacını taşımaktadır.

Kuzey Nekropolis, 163 d No.lu Mezar²

2002-2003 yıllarında kısmen ortaya çıkarılan 163 d No.lu *hypogeum*lu mezarın kazısına yeniden başlandı. Kazı bir antropolog tarafından yürütüldü, odanın içinde yer alan üç adet platformun üzerinde yer alan çok sayıda iskeletin kalıntıları kaldırıldı. Araştırmalar, çok sayıda bireyin kalıntılarının az sayıda mezar hediyesi ve tabuta ait metal parçalarıyla birlikte ortaya çıkarılmasını sağladı.

İskelete ait buluntuların kataloglama ve inceleme çalışmaları Kazı Heyeti'nin depolarında yürütüldü.

Frontinus Kapısı³

Arkeolojik araştırmalar kapının iki yanında yer alan yuvarlak planlı kulelerde gerçekleştirildi.

Doğu ve batı kulelerde Domitianus Dönemi tabanının altında temellerinin oturduğu kayaya kadar inen açmalar açıldı. Batıdaki kulede, kulenin kendi yapısını keserek oluşturulan çanak çömlek fırını ortaya çıkarıldı.

Doğu kulesindeki araştırmalar ise, Bizans Dönemine ait tuğla ve keramik deposu olarak kullanıldığını doğruladı. Domitianus Dönemi yürüme yüzeyinin altında kabartma kaplara ait çok sayıda keramik parçasının (İ.Ö.

2 Caroline Laforest, Bordeaux 1 Üniversitesi.

3 Dr. Donatella Ronchetta, Torino Politeknik.

I. - İ.S. I. yüzyıl) yer aldığı döşemenin hazırlık tabakaları gün ışığına çıkarıldı.

Kazı çalışmalarının yanı sıra söz konusu alanda ve yakınlarında, kulelere ait duvar örgüsünün mimarî öğelerini araştırma çalışması yapıldı.

Frontinus Kapısı'nın ikinci düzenine ait blokların restorasyon projesi için Attika'nın görünüşünün tamamlanabilmesi amacıyla analitik çalışması yürütüldü.

Kuzey Agora – Stoa Bazilika⁴

Araştırmalar Stoa-Bazilika'nın merkezî bölümünde gerçekleştirildi ve yapının yıkılma ve yağmalanma döneminin tarihlenmesine yardımcı olan kronolojik öğelerin ortaya çıkarılmasını sağladı. Stoa-Bazilika'nın bu bölümünde yürütülen daha önceki araştırmalarda döşemenin yerleştirildiği mermer yongaların bulunduğu tabakalara kadar inilmişti.

Kuzeygüney temel duvarının iki sırası ve bununla dik olarak birleşen doğu-batı temelinin bir sırası belirlendi. Mermer yonga tabakalarının altındaki alanda Erken İmparatorluk Dönemi üretim faaliyetlerine işaret eden çok sayıda keramik ve kalıp parçaları ele geçirildi.

Temel duvarından ayrıca mermer blokların atıldığı yağmalama çukuru tespit edildi; bu bloklardan bir tanesi büyük bir süpürgeliğe aittir. Temel duvarının bloklarının taşınması seviyesinde ayrıca kireç üretim çukurları saptandı.

Triton Nymphaeum⁵

Yapıyla ilgili araştırmalar çizim, inceleme ve arkeolojik kazı faaliyetleri olarak program çerçevesinde gerçekleştirildi.

Yapının tümünün çizimi, fotoğrafların düzeltilmesi yöntemi ve balondan yapılan çekimler ve daha sonra bilgisayarda restitüsyon çizimi ile

4 Prof. Dr. Maria Pia Rossignani, Milano Katolik Üniversitesi.

5 Dr. Lorenzo Campagna, Messina Üniversitesi.

gerçekleştirildi. Yapının ve çevresinin foto mozayığı coğrafi bilgiler ışığında kentin genel planına eklendi.

Yapısal ve mermer cephenin süsleme öğelerinin incelemesini, mimarî blokların analitik fişleme, çizim ve fotoğraflama çalışmaları takip etti. Elde edilen veriler yapının görünüş ve özellikle ikinci düzenin saçaklığı ile üçüncü düzenin tabanının rekonstrüksiyonunun tamamlanması için kullanılacaktır.

Hareketli vinç yardımıyla ikinci düzenin arkhitrav-frizi ve kornişi ile üçüncü düzenin tabanına ait büyük bloklar bir araya getirildi. Tekil küçük alınlıklar ve yarım alınlıkların yeniden birleştirilmesi, tekil öğelerin çizimi ve grafik rekonstrüksiyonu çalışmalarına devam edildi.

Nymphaeumun karşısındaki, *plateianın* batısındaki alanda stratigrafik araştırmalara başlandı. Orta Bizans Dönemine ait olasılıkla konut işlevli bir yapı yer almaktadır; duvarlarında kullanılan devşirme malzeme arasında *Nymphaeumun* Amazonamakhia frizine ait mermer kabartma tespit edildi.

*Apollon Kutsal Alanı*⁶

Kazı çalışması, Apollon Kutsal Alanı *Nymphaeumu'nun* önünde 2008 - 2009 kazı döneminde çalışmaların başlatıldığı alanda, eğrisel biçimli *theatron* olarak adlandırılan yapının araştırmasında yoğunlaştırıldı. Kutsal alanda yürütülen törenlerle bağlantılıdır ve izleyicilerin toplandığı mermer oturma basamaklarından oluşan bir yapıdır. *Theatron* İ.S. VII. yüzyıldan sonra kentin terk edilme döneminde bu bölgede oluşan traverten kanallar tarafından tamamen kaplanmıştır

Kompresör yardımıyla traverten kanalların kaldırılmasına devam edildi, *theatronun* kuzey bölümü ve ona bağlı merdivenler gün ışığına çıkarıldı. Kanalla bağlantılı stratigrafik tabakalarda İ.S. XIII. yüzyıla tarihlenen keramikler ortaya çıkarıldı.

Nymphaeumun kuzey tarafında yapılan temizlik çalışması, yapının kuzey kanadının önüne kurulan Bizans Dönemine tarihlenen üretim yapısını ortaya çıkardı.

6 Prof. Dr. Grazia Semeraro, Salento Üniversitesi, Lecce.

Theatronun önündeki alandaki kazı, düzlemde daha aşağıda oturma basamaklarının yerleştirildiği mermer bir tabanın kalıntılarının tanımlanmasını sağladı.

Kazı Heyeti'nin depolarında yer alan keramik malzemenin daha önceki yıllarda başlatılan bilgi fişlerinin hazırlanması, malzeme tablolarının kontrolü ve verilerin veri tabanına işlenmesi çalışmasına devam edildi.

Apollon Kutsal Alanı Nymphaeumu

Grafik veri tabanına eklemek için yapının yeni çizimi yapıldı. Mermer cephenin yapısal ve süsleme öğelerinin analizi ve belgeleme çalışması eş zamanlı olarak yürütüldü. Bu çalışma birinci ve ikinci düzenin bloklarının tanınmasını sağladı.

Kaynaklar Kutsal Alanı⁷

Apollon Kutsal Alanı ve Mermer Stoa arasında yer alan Kaynaklar Kutsal Alanı'nda yapının plan gelişimi ve Kutsal Alan'ın yaşam dönemleri saptandı.

Arkeolojik araştırmalar yapının batısındaki Proto-Bizans yapısının duvar yıkıntısının yer aldığı alanda yoğunlaştırıldı. Yıkıntının kaldırılması 2009 yılında bir bölümü saptanan *theatronun* ortaya çıkarılmasını sağladı. Doğal kayanın üzerine inşa edildiği ve alt bölümünde anıtsal bir cephenin yer aldığı tespit edildi: buradan mermer kemerle vurgulanan termal kaynak suyun kaynağı ortaya çıkmaktadır. Stratigrafik inceleme, *theatronun* ve kaynağın ilk düzenlemesinin İulius-Claudiuslar Dönemine tarihlenmesini sağladı. Keramiklerin ilk incelemesi ayrıca İ.S. V. yüzyıldan X. yüzyıla kadar yavaş yavaş yapıların yok olma sürecini doğruladı, bu dönemde Proto-Bizans yapısının arka duvarı yıkılmıştır.

İkinci kazı alanı yapının alt bölümünde gerçekleştirildi. Buradaki arkeolojik araştırmalar Proto-Bizans Dönemine ait yapıların gün ışığına çıkarılmasını sağladı. Havuzlar kazıldı, pişmiş toprak levhâlardan oluşan tabanı ve

⁷ Prof. Dr. Francesco D'Andria, Salento Üniversitesi, Lecce.

duvarlarının hidrolik kireçle sıvanmış yüzeyi ortaya çıkarıldı. Havuzların dışında, Orta-Bizans atıklarının kazısı sonucunda İulius-Claudiuslar Dönemi mermer korkuluklarının tamamı saptandı; bu korkuluklar üzerinde Orta Bizans Döneminde devşirme malzemeyle yapılmış olan konutlar yer almaktaydı. Güney tarafta, V. yüzyılda traverten bir kemerle çerçevelenmiş termal kaynak kanalı gün ışığına çıkarıldı.

Kaynaklar Kutsal Alanı Yakınlarındaki Portiko⁸

22 No.lu *stenopos* ile Kaynaklar Kutsal Alanı arasındaki alanda bir kazı yapıldı. 52 m. uzunluğunda, kent yerleşim planından sapan uzun bir stoa tespit edildi. Portiko büyük bir sarnıç ve söz konusu çalışmada saptanan kaynağın yer aldığı alanı kapsamaktadır; bu kaynak küçük kemerli nişlerle süslü küçük bir *nymphaeum*üne içine alınmıştır. Stoa mermer bir cepheye sahipti, bu yapıdan stylobat ve bir sütun kaidesi yıkıntı hâlinde saptanabildi. Arka duvarın yüzeyi traverten yarım sütun şeklinde dikmelerle şekillendirilmiştir; kuzeydeki ilk yedi dikme bir deprem sonucu yıkılmış olarak ortaya çıkarıldı. Stoa'ya Kaynaklar Kutsal Alanı'nın önündeki alandan girilmektedir, bu büyük tek gözlü mermer kemerden yıkıntı hâlinde bir kaidesi ve üst bölümüne ait parçalar ele geçirildi; stoanın güney sınırında mermer kaplı traverten bir kemer yer almaktadır. Bizans Dönemindeki uygulamalarla bozulmuş olan bu alanda, içinde sıva parçaları, mermer kadın heykeline ait iki adet parmak ve dikkat çekici bir işçiliğe sahip, İ.S. III. yüzyılın ortalarına tarihlenen mermer erkek heykeline ait bir baş gibi Roma-İmparatorluk Dönemi atık malzemeleri saptandı.

VIII. Regio, 104 No.lu İnsula⁹

2010 yılı çalışmaları, 104 No.lu insuladaki evlerin ve özellikle de Dor Avlulu Ev'in A 1207 salonundaki freskoların ve Boyalı Yazıtlı Ev'in Manassa

8 Dr. Giuseppe Scardozzi, IBAM-CNR.

9 Prof. Dr. Annapaola Zaccaria Ruggiu, Venedik Cà Foscari Üniversitesi.

odasındaki yazıtın ve stukoların koruma ve restorasyon problemleri üzerinde yoğunlaştırıldı.

A 1207 No.lu salonda, koruma yapılarının kaldırılmasıyla temizlik ve resimlerin sağlamlaştırılması çalışmalarına başlandı. Freskler iyi durumda, parlak boya tabakası ve hazırlık tabakaları duvarla iyi birleşmiş olarak bulundu.

Boyalı Yazıtlı Ev'deki Manassa duasının boyalı yazıtı (İ.S. VI. yüzyılın ilk on yılları) yeniden açıldı, temizlendi ve gerekli yerleri sağlamlaştırıldı.

Freskolar ve yazıt yeşil hava alan sentetik örtüyle yeniden kapatıldı.

Dor Avlulu Ev neredeyse tamamen onarıldı, duvarları sağlamlaştırıldı ve freskolu A 1207 No.lu salonu, eklemli borular ile desteklenen 18 No.lu stenoposa doğru eğimli büyük bir çatıyla kapatıldı. Çatı ısı ve ışığa karşı korumalı panellerden oluşmaktadır.

Manassa odası, A 1267, yan korumaları da olan bir çatıyla kapatıldı, yazıt yeşil hava alan sentetik bir kumaşla ışıktan ve tozdan koruma amacıyla örtüldü; ayrıca yazıtlı odaya girişi kontrol altında tutabilmek amacıyla metal bir kapı yapıldı.

Tiyatro

Tiyatronun sahne binasının birinci düzeninin mermer öğelerinin kataloglama ve parçaların bilgi fişlerinin hazırlanması ile çizim çalışmalarına bilgisayar destekli fişlerin kullanılmasıyla devam edildi¹⁰.

Yapısal teknikleri belirlemek ve antik ve modern restorasyonların tespiti için hyposkenionun geçitleri ve odalarının duvarlarının belgelenmesi tamamlandı.

Hyposekionun kuzey ve güney koridorlarında, düzeltilmiş kaya üzerine yerleştirilen skenefronsun podyumunun altındaki temel duvarlarının seviyesini belirlemek amacıyla sondajlar yapıldı. Jeolojik araştırmalar

10 Mimar Filippo Masino, Giorgio Sobrà, Torino Politeknik.

kayalığın metamorfik şistten oluştuğunu kesinleştirdi; bu özellik, aktif tektonik yapılardan uzaklaştırıyor ve katmanın yoğunluğu için güvenilirlik sağlıyor.

Tiyatro alanındaki çalışmalar, sahne binasının Aydın Koruma Kurulu tarafından onaylanan projesine uygun olarak *anastylosis* çalışması şantiyesinin başlamasıyla eş zamanlı olarak yürütüldü. İlk çalışmalar, tiyatronun dışında yerde rekonstrüksiyon çalışması ve restorasyonu yapılacak blokların hareket ettirilmesi için gerekli platformun yapılması, şantiyenin etrafının çevrilmesi ve sahne binasının dışına iskele kurulması olarak gerçekleşti¹¹.

Aziz Philippus Tepesi¹²

Aziz Philippus Tepesi'ndeki kazı çalışmaları ayazmanın doğusunda ve "Selçuklu Kulesi" olarak adlandırılan yapının bulunduğu alanda gerçekleştirildi.

Ayazmanın Doğusundaki Alan

Bu alandaki kazının amacı Roma Dönemine ait (C 127) mezarın etrafına inşa edilmiş Proto-Bizans yapı kompleksinin işlevini ortaya çıkarmaktır. Batı tarafındaki girişin olduğu yerde mermer üç basamağı yerinde duran bir merdiven ve çok sayıda yıkıntı hâlinde blok saptandı. Merdiven traverten bir mezarı da içine alan Roma Dönemi nekropolisinin üzerine yerleştirilmiştir. Mezarın kuzeyinde kenarları çifte örgülü motifle sınırlı ve merkezi yuvarlak bir tanesinde üç adet balık deseninin görüldüğü motifli mozaik bir taban ortaya çıkarıldı.

Araştırma alanının güneyinde Protobizans Dönemi yapılarının yıkıntısı yer almaktadır. Yıkıntıda dış ve iç dösemeye ait çok sayıda mermer mimarî öge mevcuttur. Yıkıntı hâlindeki malzemenin belgeleme ve kaldırma

11 Mimar Paolo Mighetto, Torino Politeknik. Proje, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından finanse edilmiş olup projenin uygulanması için açılmış olan ihâle E.G. Mimarlık-Ankara tarafından kazanılmıştır.

12 Dr. Maria Piera Caggia, IBAM-CNR.

çalışmalarına hareketli vinç yardımıyla başlandı. Daha eski bir yapının içine yerleştirilmiş işlevi henüz saptanamayan bazı Orta Bizans Dönemi yapıları tespit edildi.

Yıkıntı içinde çok sayıda Roma mezarı etrafına inşa edilmiş Proto-Bizans yapısına ait çok sayıda mermer mimarî öge bulundu.

Araştırılan alanın Güneydoğu köşesinde yıkıntının taşınmasından sonra, beyaz ve siyah mermer geometrik motifli panellerden oluşan, beyaz mermerden geniş şeritlerle sınırlandırılmış bir *opus sectile* taban gün ışığına çıkarıldı.

Yapı, Orta Bizans Döneminde de kullanılmış olasılıkla üç nefli bir kilise olarak yorumlandı.

Selçuklu Kulesi Denilen Yapı

Kulenin içinde, hareketli vinç ile yıkıntı hâlindeki blokların kaldırılmasına başlandı. Doğu girişin eşiği ve mekânın iç durumu gün ışığına çıkarıldı. Araştırmalar kulenin dışına genişletildi: Batı tarafında anıtsal merdivenin basamakları, Doğu tarafında Martyrion'a çıkan merdiveni sınırlandıran duvar saptandı. Bu son alanda Ortaçağa tarihlenen mezarlar ortaya çıkarıldı.

Kulenin etrafındaki yapıların sağlamlaştırılma çalışmaları yapıldı.

Doğu Nekropolis¹³

Kazı çalışmaları, C84, C91, C92, C92a mezarları etrafındaki beş alanda yoğunlaştırıldı:

C92 (42) Mezarının İçinde, Banklar Arasında

Kazı alanı, mezarın alt üç bankı arasındaki merkezde yoğunlaştırıldı. Koridorun merkezinde taş levha ile kaplı bir çukur saptandı. Tüm birikinti

13 Dr. Sven Markus Arhens, Oslo Üniversitesi.

Roma Dönemi tabanına kadar kazıldı. Buluntular Roma ve Orta Bizans Dönemlerine tarihlenmektedir. 10-12. yüzyıllara tarihlenen haç şeklinde bir kolye ucu bulundu; Roma Dönemi buluntuları arasında, mücevher parçaları, ve grotesk bir pişmiş toprak baş yer almaktadır.

Doğu Nekropolis'te GIS Yüzey Araştırması

Kazıya ek olarak Martyrion'dan Hellenistik Tiyatro'ya kadar olan alanda GIS yüzey araştırması yapıldı. 2010 yılında 116 mezar tespit edildi. 2010 yılı durum tespiti: 116 ev mezar, bomos, beşik tonozlu mezar, lâhit, sanduka ve kiremit mezar kayıt altına alındı. Kayıt edilen her mezarın numarası veri tabanına bir taslak çizimle birlikte, tanımı ve fotoğrafıyla eklendi. Ayrıca traverten ocağı izleri ve Osmanlı konutlarının kalıntıları, yol, sulama sistemi ve çit kalıntıları saptandı. Doğu Nekropolis alanında 22 yerleşim ve konut tespit edildi.

Osteo-arkeolojik Analiz

2009 yılının analizlerinin tamamlanmasına çalışıldı. 2009 yılı kemik buluntularının yaklaşık % 80'i kayıt altına alındı ve analiz edildi. Antropolog seçme, kayıt etme ve DNA örneklerinin alınmasına yardımcı oldu.

Kayıt edilen kemikler osteolojik veri tabanına eklendi.

Gymnasion¹⁴

Koruma kurulu tarafından onaylanan projeye göre *Gymnasion*un mermer portikosunun onarım çalışmasına devam edildi.

- Portikonun yeni temelini oluşturmak için stylobatın beş bloğu kaldırıldı. Ana kaya üzerine yeni temel yapıldı ve stylobatın blokları yerleştirildi; bu araştırma sonucunda yapının tümünün olasılıkla bir deprem sonrası Proto-Bizans Döneminde yeniden inşa edildiği saptandı.

14 Dr. Tommaso Ismaelli, ISUFI, Salento Üniversitesi, Lecce.

- Üç sütuna ait tamburlar geçen seneki çalışma döneminde temizlenmiş ve sağlamlaştırılmıştı, bu sene Bizans Dönemi onarımına göre yeniden yerlerine yerleştirildi.

- İki arkhitrav bloğu 2009 yılında tamamlanmış ve kenetlerle bağlanmadan yerine yerleştirilmişti; diğer saçaklık öğeleri de üstüne yerleştirildi.

Güney-Batı Nekropolis, Mezar S10¹⁵

2009 yılı çalışmalarının devamı olarak S10 mezar alanında (Tiberius Claudius Talamos mezarı) çalışmalar, yapının mezar odasında yoğunlaştırıldı. Dış duvarlar tamamen gün ışığına çıkarıldı; yeraltı mezar odası orijinal hacmi ve olasılıkla düz bir çatıyla dışarıdan gizlenen beşik tonozu yeniden yapıldı.

Epigrafiya Araştırmaları¹⁶

Aziz Philippus Ayazması alanında bir kısmı yeniden kullanılmış bazı yazıtlar ve mezar yazıtı özellikli yazıt parçaları bulundu. Fotoğraflama ve belgeleme çalışmaları yapıldı ve metinlerin okunmasına başlandı.

Kaynaklar Kutsal Alanı'nda bulunan bir arkhitrav parçasında kemerli ya da yuvarlak bir yapıdan (*psalis*) söz edilmektedir.

Kazı Heyeti'nin deposundaki iki yazıt parçası okundu, sahne podyumunun mermer bloğu ile bağlantılı olduğu anlaşıldı. Yazıt bir zaferin, bir diğer heykelin ve kaidelerin adak metnidir, olasılıkla bir agonistik yarışmadaki başarıyla bağlantılıdır.

Anıtsal Mermer Heykelin Restorasyonu

2009 yılında Kaynaklar Kutsal Alanı yakınlarında ele geçirilen, anıtsal bir mermer heykele ait iki büyük parçanın onarımına başlandı. Parçalar temizlendi ve yüzeyleri sağlamlaştırıldı. Eserin müzede sergilenebilmesi

15 Dr. Anna Anguissola, Leonardo Bochicchio, Antonio Calabrò, Silvana Costa, Scuola Normale Superiore, Pisa.

16 Prof. Dr. Francesco Guizzi, Roma, La Sapienza Üniversitesi.

amacıyla yapılan proje¹⁷, çelik destek yardımıyla iki mermer parçanın doğru konumlarında yerleştirilmesiyle gerçekleştirildi. Böylece yeniden bir araya getirilen heykel, Müze'nin yanındaki Büyük Hamam'daki nişlerden birinin içine yerleştirildi¹⁸.

Bu bildiriye sunan kişi ve Ilaria Romeo tarafından Journal of Roman Archaeology'nin eki olarak yayınlanan, "Roman Sculpture in Asia Minor" konulu Sempozyumun bildirileri cildinde yayınlandı¹⁹.

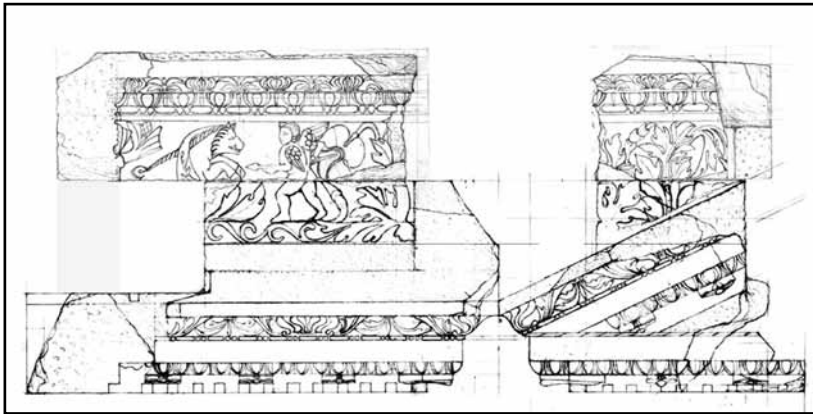
17 Mimarlar Filippo Masino, Giorgio Sobrà, Torino Politeknik.

18 Heykelin restorasyonu Karahayıt'ta 21-22 Ağustos 2011 tarihlerinde düzenlenmiş 'The Archaeology of Religion. Sanctuaries of Apollo in Anatolia' konulu Sempozyum'da sunulmuştur.

19 F. D'Andria, I. Romeo (edd.), *Roman Sculpture in Asia Minor, Proceedings of the International Conference to celebrate the 50th anniversary of the Italian excavations at Hierapolis in Phrygia*, JRA Suppl. series 80, Portsmouth, Rhode Island 2011.

Resim 1: Sütunlu Kilise'nin doğusunda kalan alan. Dikdörtgen plana sahip A Yapısı.

Resim 2: Triton Nymphaeum: ikinci sıra ve üçüncü sıranın tabanının grafik rekonstrüksiyonu (çizim Mimar Rocco Burgio).

Resim 3: Apollon Kutsal Alanı: Nymphaeum önündeki *theatron*. Mermer oturma sıraları.

Resim 4: Kaynaklar Kutsal Alanı, balondan görünüş. Solda *theatron*'un oturma sıraları, iki termal havuz arasında *tholos*.

Resim 5: Kaynaklar Kutsal Alanı, *tholos*, *theatron* ve termal kaynağın olduğu mağaranın görsel rekonstrüksiyonu (Massimo Limoncelli)

Resim 6: Kaynaklar Kutsal Alanı yakınlarındaki portikonun balondan görünüşü.

Resim 7: Kaynaklar Kutsal Alanı
yakınlarındaki portiko, heykel başı
(İ.S. III.yy. ortası).

Resim 8: 104 No.lu insula, Manasse Odası, boyalı yazıtın restorasyonu.

Resim 9: 104 No.lu insula, Dor Avlulu Ev, salon A1207, dekorasyon ve fresklerin görsel rekonstrüksiyonu (Massimo Limoncelli).

Resim 10: 104 No.lu insula, Manasse Odası görsel rekonstrüksiyon (Massimo Limoncelli).

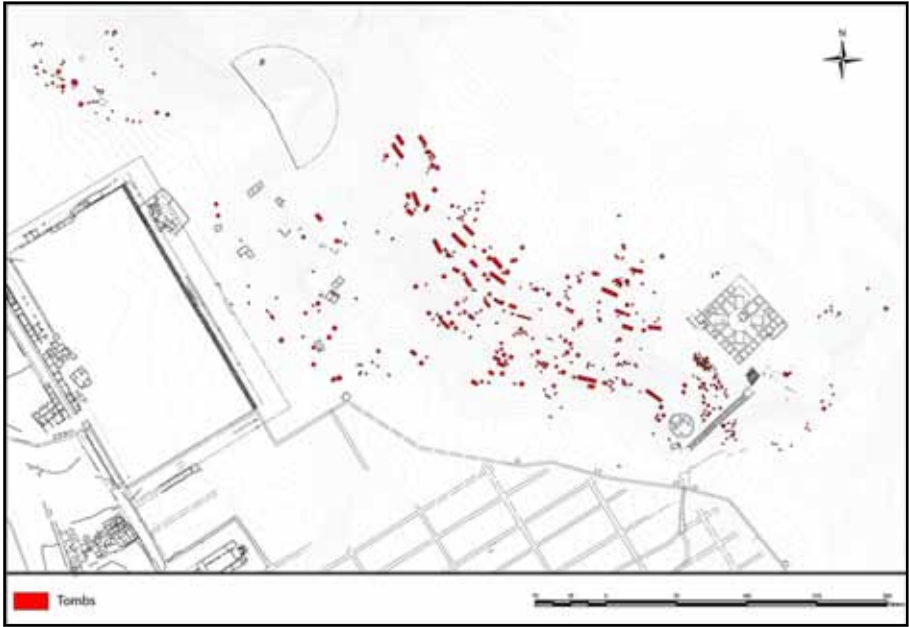
Resim 11: 104 No.lu insula, Dor Avlulu Ev, Salon A1207'nin üstünün kapanmış hâli.

Resim 12: Aziz Philippus Tepesi, *aghiasmanın* doğusunda bulunan yapı, balık figürlü mozaik (İ.S. V. yy.)

Resim 13: Aziz Philippus Tepesi, *aghiasmanın* doğusunda bulunan yapı Roma Dönemi Mezar (C127), Proto-bizans dönemi yapısına eklenmiş.

Resim 14: Doğu Nekropolis, Necropolis Alanı'na ait GIS'ten alınmış plan.

Resim 15: Gymnasion, Dorik portikonun *anastylosisi* (İ.S. I. yy. in ilk yarısı).

OYLUM HÖYÜK, 2010

Engin ÖZGEN*

Atilla ENGİN

Bora UYSAL

H. Kübra ENSERT

Filiz AY ŞAFAK

Kilis İli, Merkez İlçe, Oylum Mahallesi (eski Oylum Köyü) sınırları içerisinde yer alan Oylum Höyük'te yapılan 2010 yılı çalışmaları, Temmuz ve Ağustos aylarında yürütülmüştür. Yazarlar dışındaki kazı ekibi üyeleri; Arkeolog Ümitcan Ekinci, Arkeolog Çınar Derya Demiralp, Antropolog Özlem Surul, Restoratör Melih Giray Kurulay; Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Malik Ejder Demirtaş ve Esra Arslan; Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Ali Aydın, İrem Göçmez, Ayhan Orhanlı, Ayşe Merve İnan ve Şakir Can; Gaziantep Üniversitesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencisi Nagihan Kara; Cumhuriyet Üniversitesi Antropoloji Bölümü lisans öğrencileri Gülender Eligüzel, Onur Üstün ve Yeter Özşahin; Cumhuriyet Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü lisans öğrencileri Mesut Gül, Adem Korkmaz ve İsmail Cem Geçer'den oluşmuştur. Bakanlık temsilcisi olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden Dr. Şeniz Atik görev yapmıştır.¹

Oylum Höyük'te yapılan kazı çalışmaları, 2007 yılından itibaren höyüğün

* Prof. Dr. Engin ÖZGEN, Bilkent Üniversitesi Merkez Öğretim Üyesi Lojmanları No: 23/5, Bilkent/Ankara/TÜRKİYE. E-İleti: eiozgen@bilkent.edu.tr.

Dr. Atilla ENGİN, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 58140 - Sivas/TÜRKİYE. E-İleti: aengin@cumhuriyet.edu.tr.

Dr. Bora UYSAL, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 58140 - Sivas/TÜRKİYE. E-İleti: boraaysal@cumhuriyet.edu.tr.

Dr. H. Kübra ENSERT, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tayfur Sökmen Kampüsü, 31000-Serinyol/HATAY. E-ileti: hkensert@yahoo.com.

Araş. Gör. Filiz AY ŞAFAK, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 58140 - Sivas/TÜRKİYE. E-İleti: filizaysafak@gmail.com.

1 Katkıları ve yardımlarından dolayı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Bakanlık temsilcisi Sayın Dr. Şeniz Atik'e, Kilis Valiliği'ne ve İl Özel İdare Genel Sekreterliği'ne, Kilis İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Abdullah Aldemir'e, İl Kültür ve Turizm Müdür Yardımcısı Sayın Celal Kara'ya ve gayretli çalışmalarından dolayı tüm kazı ekibi üyelerine en içten teşekkürlerimizi sunarız.

kuzeybatı yükseltisi üzerinde sürdürülmektedir (Resim:1).² 2010 yılı çalışmaları, önceki yıllarda kazısına başlanan 10 x 10 m. boyutlarındaki J21, J22, K21, K22, L21, L22, M21 ve M22 açmaları ile yamaç eğimi nedeniyle 10 x 5 m. boyutlarında olan I22a açmasında gerçekleştirilmiştir.

J21 AÇMASI

J21 Açması'nda yapılan çalışmalar, 2009 yılında açığa çıkarılan Geç Tunç Çağına ait 7. yapı evresinin, açmanın güneybatı duvarı içerisinde kalan ve yamaç erozyonu tahribata uğramış taş temel duvarı ile Orta Tunç Çağı II'ye tarihlenen 8. yapı evresi yapılarına ait taş temellerin³ kaldırılması ile başlamıştır. Geç Tunç Çağına ait taş temel kaldırılırken, duvar içinde ikincil kullanımda bazalt bir stel ele geçirilmiştir. (Resim: 2). Stel 47 cm. yüksekliğinde, 24,3 cm. genişliğinde ve 6,9-14,2 cm. arasında değişen kalınlıktadır. Benzerleri Tell Açıana'nın (Alalah) V. tabakasından⁴ bilinen bu stel, kabaca düzeltilmiş ve bir yüzüne alçak kabartma tekniğiyle şematik bir erkek figürü işlenmiştir. Hatları çok belirgin olmamakla birlikte, baş, kaşlar, göz çukurları, burun ve çene altındaki sakal uzantısı seçilebilmektedir. Vücuda paralel olarak uzanan kollar, dirsekten kırılarak gövde üzerinde birleştirilmiştir. El ve parmaklar gösterilmemiştir. Bacak ve ayaklar tasvir edilmemiş, gövdenin alt kısmı aşağıya doğru hafifçe genişleyen bir etek şeklinde yapılmıştır.

8. yapı evresine ait taş temeller kaldırıldıktan sonra, kırmızı yanık topraklı yeni bir Orta Tunç Çağı tabakasına (9. yapı evresi) girilmiştir. Bir yangın tahribatı ile son bulunduğu anlaşılan 9. yapı evresinde, kısmen korunmuş kerpiç duvarlar ve beyaz kireçli, sıkıştırılmış toprak tabanlar açığa çıkarılmıştır. Bu yapı evresi, Erken Demir Çağı ve Geç Tunç Çağı çukurları tarafından kısmen tahrip edilmiştir. 9. yapı evresi, açmanın doğusunda kuzey-güney yönünde uzanan kerpiç bir duvar, açmanın yaklaşık orta kısmında kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan bir duvara ait taş temel ile temsil edilmektedir.

2 Bkz. Özgen vd. 2009; Özgen ve Engin 2010; Özgen vd. 2011.

3 Bkz. Özgen vd. 2011: 57-58, Res. 3.

4 Bkz. Woolley 1955: 238-239, Pl. XLIV.

Kerpiç duvarlarla sınırlanmış, biri kuzeyde diğeri güneyde yer alan iki mekân, sıkıştırılmış toprak tabanlıdır. Kuzeydeki mekânın batı kısmında, kısmen açmanın batı profili içinde kalan, alt gövdeleri taban altına yerleştirilmiş yan yana iki erzak küpü (ÖBY⁵ 134) tespit edilmiştir. Tabana gömülü başka bir küpe ait parçalar (ÖBY 120), açmanın güneyindeki mekân içerisinde de yer almaktadır. Bu alanda, taş temelin batı kenarına kazılan bir çukura yerleştirilmiş, içinde bir bebek iskeletinin bulunduğu bir çömlek mezar (ÖBY 121) da açığa çıkarılmıştır.

9. yapı evresinin beyaz kireçli sıkıştırılmış topraktan yapılmış mekân tabanları üzerinde, kırılarak yerinde korunmuş seramik kap parçaları ele geçirilmiştir. Açmanın güney sınırında, tabaka dolgusu içinde ise iki seramik kap ile küçük iki fayans kap (Resim: 3) bulunmuştur. Bu tabakada ele geçirilen diğer buluntular arasında, taş bir damga mühür, frit boncuklar, bronz iki iğne, iki taş ağırlık, iki akik boncuk, kavrıdan yapılmış çok sayıda kolye tanesi, bronzdan bir ok ucu ve öğütme taşları yer almaktadır.

Avluda sürdürülen çalışmalarda, daha eski bir Orta Tunç Çağı tabakasına (10. yapı evresi) işaret eden kerpiç duvarlar ile taş temel uzantıları ortaya çıkarılmıştır. 10. yapı evresini temsil eden, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan kerpiç yapı kalıntısı, üst tabaka tarafından büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Bu tahribat nedeniyle, 10 yapı evresi mimarîsi açmanın her yerinde korunmamıştır. Aynı yapı evresi K21 Açması'nda da tespit edilmiş ve tahribat izleri orada da izlenmiştir.

10. yapı evresine ait en önemli kalıntılar açmanın kuzey yarısında korunmuştur (Resim: 4). Bu alanda açığa çıkarılan tabanı küçük taşlarla kaplanmış ve üzeri kireçli harçla sıvanmış bir mekân içerisinde, tahıl öğütmede kullanılan bazalt öğütme taşları yerinde korunmuş durumda ele geçirilmiştir. Bu öğütme taşları nedeniyle, söz konusu mekânın mutfak işlevli olması gerekmektedir.

5 ÖBY: Özgün Buluntu Yeri.

J22 Açması'ndaki çalışmalar, 2009 yılında bir çöplüğe işaret eden kalın bir kül katmanı altında açığa çıkarılan, yaklaşık 1,5 m. kalınlığındaki kerpiç duvarlara sahip anıtsal bir Orta Tunç Çağı yapısına ait mekân içinde sürdürülmüştür (Resim: 5). Yanık moloz kalıntıları, yapının bir yangın tahribatı ile son bulunduğunu ortaya koymaktadır. Devam eden çalışmalar, kazılan mekânın, 60 cm. kalınlığında, birkaç sıra hâlinde korunmuş kerpiç bir ara duvar ile ikiye bölündüğünü (ÖBY 141, ÖBY 144) göstermiştir. Yapının, batı duvarının dış yüzeyi, kalın beyaz bir sıva ile sıvanmıştır. Mekânın iç duvarlarında ise bu beyaz sıva çok az korunmuştur. Söz konusu anıtsal yapı, kalın kerpiç duvarlı mimarî tarzı ile çağdaşı olan Tall Bia'nın erken Orta Tunç Çağı saray yapısını⁶ andırmaktadır.

Mekân içinde yer alan kerpiç moloz tümüyle kaldırıldığında, yapının sıkıştırılmış toprak tabanına ulaşılmıştır. Böylece yapının batı duvarının yaklaşık 3 m. yüksekliğe kadar korunduğu anlaşılmıştır. Ara duvarın böldüğü batıdaki dar dikdörtgen mekânın tabanı, doğudaki mekânın taban seviyesinden yaklaşık 30 cm. yukarıdadır. Batıdaki küçük odaya (ÖBY 144), ara duvarın kuzey ucunda yer alan iki kesme kireçtaşı blokla oluşturulmuş bir basamakla çıkıldığı anlaşılmaktadır. Batıdaki küçük odada (ÖBY 144), az sayıda seramik parçası ele geçirilirken, doğudaki mekân (ÖBY 141) içerisinde, yerinde kırılarak kısmen korunmuş bir küp açığa çıkarılmıştır. Mekân içerisinde başka bir buluntuya rastlanmazken, kazılan kerpiç molozdan bir taş ağırlık, üç taş kolye tanesi, bir kavkı kolye tanesi ve iki pişmiş toprak figürin parçası ele geçirilmiştir.

J22 Açması'ndaki çalışmalar, anıtsal yapı ile batısındaki kerpiç teras bağlantısını anlamaya yönelik olarak sürdürülmüştür. Bu çalışmaların sonucu olarak, anıtsal yapının batı duvarının, kerpiç teras ile birleştiği ve bütünlük gösterdiği anlaşılmıştır (Resim: 5). Daha önce 2007 yılında yapılan çalışmalarda, I22 ve H22 basamaklı açmalarında tespit edilen kerpiç teras dolgusu içinde ele geçirilen az sayıdaki *terra sigillata* türü seramik ve birkaç

6 Bkz. Einwag 2002: 143-146, Fig. 2.

mozaik tessera nedeniyle, terasın Roma Devrine ait olduğu düşünülmüştü.⁷ 2010 yılı çalışmalarında, J22 Açması ile I22 Açması'nın doğu yarısı (I22a) arasındaki açma duvarı kaldırılmıştır. J22 Açması'nın batı kesiminde ve I22a Açması'nda, kerpiç terasta yapılan çalışmalarda, kerpiç toprağı içerisinde ele geçirilen seramik buluntular değerlendirilmiştir. Toplanan seramik parçaları arasında belirgin olan örneklerin %11,2'si Kalkolitik Çağa (Geç Ubeyd boyalıları ve saman yüzeyli seramik örnekleri ile bir adet Hâlaf boyalı), %1,5'i ETÇ I-II'ye (yalın basit ve diyagonal saklı astar bezekli seramik türleri), % 67,2'si ETÇ III-IV'e (yalın basit seramik, *caliciform*, metalik ve bir parça yatay saklı astar bezekli seramik) ve % 20,1'i Orta Tunç Çağı I'e (standart seramik türü, taraklı kazıma bezekli seramik türü ve bir mutfak kabı ağız parçası) tarihlenmektedir. Elde edilen veriler, anıtsal yapı ile kerpiç terasın çağdaş olduklarını ortaya koymaktadır. Anıtsal yapıda kullanılan gri, beyaz kireçli ve kırmızı renkteki kerpiçlerin, benzer renk ve boyutlarda teras içerisinde karşımıza çıkması da bu sonucu desteklemektedir.

J22 Açması'nda 2010 yılında yapılan çalışmalar, 2009 yılında kısmen açığa çıkarılan, Orta Tunç Çağına ait anıtsal yapının, kerpiç teras ile birlikte büyük bir kompleks oluşturduğunu ortaya koymuştur. Kazılan mekânlar (ÖBY 141 ve ÖBY 144), henüz yapının işlevi ile ilgili kesin bulgular ortaya koymaktan uzaktır. Önümüzdeki yıllarda J21, K21 ve K22 açmalarında sürdürülecek çalışmalarla, yapıya ait yeni mekânların açığa çıkarılması ve bölge arkeolojisine ışık tutacak daha önemli bilgilerin elde edilmesi ön görülmektedir. 2010 yılı çalışmalarının sonunda, anıtsal yapı ve kerpiç terasın üzeri naylon örtü ve toprakla kapatılarak dış etkenlere karşı korumaya alınmıştır. Önümüzdeki yıllar için, daha etkili koruma çalışmalarının yapılması da planlanmıştır.

K21 AÇMASI

K21 Açması'ndaki çalışmalar, açmanın güney ve batı profil duvarlarının kaldırılması ve 2009 yılında saptanan, GTC'ye tarihlenen 7. yapı evresine ait tabaka dolgusunun kaldırılması ve kısmen tespit edilen OTÇ II'ye ait 8. yapı

7 Bkz. Özgen vd. 2009: 146-147, Res. 13-14.

evresinin tümüyle açığa çıkarılması ile başlamıştır.⁸ Bu çalışmalar sırasında, açmanın kuzeyinde yer alan 7. yapı evresi molozu (ÖBY 109) içinde, Hitit stilinde, 1,35 cm. yüksekliğinde ve 1,45 cm. genişliğinde olan, tripod bir mühür (üç ayak şeklinde tutamaklı damga mühür) ele geçirilmiştir.⁹ Mührün gümüşten yapılmış baskı yüzeyi hiyeroglif yazılıdır. Mühür ile birleşen, uçları aslan pençesi şeklinde biçimlendirilmiş tutamak kısmı ise bakır üzerine gümüş kaplamadır. Madenden yapılmış bu tip tripod mühürler, Orta Anadolu Bölgesi'nde daha çok Hitit İmparatorluk Döneminde görülmektedir.¹⁰

8. yapı evresi, Erken Demir Çağı silo çukurları tarafından kısmen tahrip edilmiştir. Bu silo çukurlarından biri, ince tek sıra kerpiç ile sınırlandırılmış olup, tabanı taş kaplı ve içi de beyaz kireç sıvalıdır. Benzer beyaz sıva izleri, diğer çukurların tabanlarında da tespit edilmiştir. Yanık kerpiç molozu, 8. yapı evresinin bir yangın tahribatı ile son bulduğunu ortaya koymaktadır.

Bu tabakanın hemen altında, yine bir yangın tahribatı ile son bulan yeni bir yapı evresi (9. yapı evresi) yer almaktadır. 9. yapı evresinde, kerpiç duvar izleri ile birlikte, üzerinde yerinde korunmuş kırık kap parçaları bulunan sıkıştırılmış toprak bir taban açığa çıkarılmıştır. 8. yapı evresindeki yapı, 9. yapı evresi yapının üzerine, aynı planda yeniden inşa edilmiştir. Orta Tunç Çağı II'ye tarihlenen bu iki evreli yerleşim, J21, J22 ve K22 açmalarında yürütülen çalışmalarda da tespit edilmiştir. 9. yapı evresinde, açmanın kuzey yarısında, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan kerpiç duvarlı bir evin üç mekânı ve buna bağlı, kulübe tarzında inşa edildiği anlaşılan iki bölmeli ek bir yapı açığa çıkarılmıştır (Resim: 6-7). Evin sıkıştırılmış toprak tabanları beyaz kireç sıvalıdır. Söz konusu yapının güneybatı köşesinde, taban altında, yaklaşık 0,50 m. çapında yan yana iki çukur saptanmıştır. Sığ olan bu çukurlar içerisinde, küçükbaş hayvanlara ait kemikler ele geçirilmiştir. Bu durum, çukurların birer "kurban çukuru" olduğunu düşündürmektedir.

8 Bkz. Özgen vd. 2011: 59-60.

9 Bu madeni damga mühür ile L22 Açması'ndaki Geç Tunç Çağı tabakasında ele geçirilen, Luvi hiyeroglif yazılı mermer bir damga mühür Sayın Prof. Dr. Ali Dinçol tarafından değerlendirilmekte ve yayına hazırlanmaktadır.

10 Bkz. Güterbock 1977: 10-11, Fig. 3-4.

Açmanın güney yarısında, eve bitişik olarak kulübe tarzında inşa edilmiş yapı, (Resim: 7) kerpiç bir ara duvar ile ikiye bölünmüştür (ÖBY 103-104). Yapıda büyük bir yangının izleri belirgindir. Kulübenin tabanı sıkıştırılmış topraktır ve seviyesi bitişik bulunduğu evin tabanından daha aşağıdadır. Doğu bölmesinde, taban üzerinde yanarak karbonlaşmış ahşap hatıllar ve direkler ortaya çıkarılmıştır. Bu kesimdeki tabanın bir bölümünün altına, sağlam bir zemin oluşturmak amacıyla taşlar yerleştirilmiştir. Bu bölümde ayrıca ateşle bağlantılı kilden ocak parçaları da tespit edilmiştir. Yapının batı bölümünde ise taban üzerinde kırılarak yerinde korunmuş kap parçaları ele geçirilmiştir.

Kulübe'nin kuzeyi, olasılıkla bağlantılı olduğu evin güney kerpiç duvarına dayalıdır. Güney ve batı duvarları ise tek sıra basit bir taş temel ve kısmen korunmuş kerpiç duvarlar ile sınırlandırılmıştır. Yapının içerisinde, güney duvarına bitişik vaziyette, büyük bir kısmı tabana gömülmüş olan iki küp açığa çıkarılmıştır. ÖBY 103 No.lu mekân içinde yer alan küpün ağız kısmı sağlamdır. Buna karşılık, doğudaki ÖBY 104 No.lu mekânda yer alan küpün ağız kısmı korunmamıştır. Bu küpler, ilk yerleştirildiklerinde erzak depolama amaçlı işleve sahip olmalıdır. Batıdaki mekânda (ÖBY 103) yer alan küpün içinde herhangi bir kalıntıya rastlanmazken, doğudaki mekânda (ÖBY 104) yer alan küpün içinde anatomik düzende olmayan insan kemikleri ele geçirilmiştir. Söz konusu küp, olasılıkla üst kısmı kırıldıktan sonra, ikincil gömütte mezar kabı olarak kullanılmıştır. Küpün içinde ve çevresinde herhangi bir mezar eşyası ele geçirilmiştir.

Kulübenin batı mekânı (ÖBY 103) içerisinde de, taban altına yerleştirilmiş olan üç basit toprak mezar açığa çıkarılmıştır (Resim: 8). İki ya da üç bireyin gömüldüğü bu çok gömütlü mezarlar; yetişkin, çocuk ve bebeklere aittir. Mezarların yeni gömülecek bireyler için açılarak yeniden kullanıldığı ve bu sırada daha önce gömülmüş bireylere ait kemiklerin toplanarak yeni bireylere yer açıldığı tespit edilmiştir. Taban altına açılan mezar çukurları uzun oval ya da dikdörtgen biçimlidir. Kemikler genellikle kötü korunmuştur. İskeletlerde bir yön birliği görülmemektedir. Ölüler yan olarak yatırılmış ve dizler

genellikle karına doğru hafif bükülmüştür. Eşya bakımından genellikle fakir olan bu mezarlara, birkaç kap ve frit boncuklar bırakılmıştır. Bir mezarda farklı olarak pişmiş topraktan çıplak bir kadın figürünü ele geçirilmiştir. Mezarlarda bulunan çok sayıdaki karbonlaşmış tahıl tanesi, zeytin ve üzüm çekirdekleri ile küçükbaş hayvanlara ait kemikler içlerine yiyecek maddeleri bırakıldığını göstermektedir.

Kulübe içinde ele geçirilen çok sayıdaki cüruf ve kuvars parçası (Resim: 9) ile maden zenginleştirmede ya da cevher öğütmede kullanılan taş âletler, yapının bir “atölye” olabileceği fikrini vermektedir. Bu atölyenin işlevini anlamak için cüruf örnekler üzerinde yapılan analiz çalışmaları, Dr. Ali Akın Akyol tarafından Ankara Üniversitesi, Başkent Meslek Yüksekokulu Malzeme Araştırma ve Koruma Laboratuvarı’nda gerçekleştirilmiştir. Elde edilen ön analiz neticeleri, Oylum cüruf örneklerinin “cam” olduğunu ortaya koymuştur. Böylece bu yapının cam üretimi ile ilgili, OTÇ II’ye tarihlenen erken bir atölye örneği olduğu anlaşılmıştır.¹¹ Kulübe ve ev içerisindeki bir çukurda ele geçirilen kuvars parçalarının da cam üretimi ile ilişkili olması olasıdır. Daha önce, Dinkha Tepé’de OTÇ’ye tarihlenen bir yapıda ele geçirilen cam ve frit boncuklara ait analizler, özellikle koyu renk frit üretiminde kuvars kullanıldığını ortaya koymuştur.¹²

8. ve 9. yapı evrelerine ait tabakalarda ele geçirilen buluntular arasında; iki silindir taş mühür, altı öğütme el taşı, taş, frit ve kavkıdan yapılmış kolye taneleri ve boncuklar, altın bir küpe, bronz bir delici uç, yarım küre başlı bronz bir iğne, pişmiş toprak iki figürin ve bir ağırşak sayılabilir.

Açma içerisinde, 9. yapı evresini temsil eden erken evre Orta Tunç Çağı II yapısının mekânları içerisinde sürdürülen çalışmalarda ise, J21 Açması’nda da tespit edilen ve üst yerleşim tabakası tarafından büyük ölçüde tahrip edildiği anlaşılan yeni bir Orta Tunç Çağı yapı katının kısmen korunmuş taban ve duvar kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Bu yeni yapı katının korunan

11 Atölye ile aynı tabakada ele geçirilen frit ve fayans malzeme, cam konusunda uzman olan Bakanlık temsilcimiz Sayın Dr. Şeniz Atik ile ortak bir yayın çalışması olarak hazırlanmaktadır. Kendisine bu katkısından dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

12 Bkz. McGovern vd. 1991.

mekân tabanlarının bir kısmı sıkıştırılmış topraktır. Bir kısmı ise yerleştirilen küçük çay taşlarının üzerine kireçli beyaz bir harç sıvanarak oluşturulmuştur. Buna benzer bir taban, J21 Açması'nın kuzeybatısındaki mekân içerisinde de tespit edilmiştir.

K22 AÇMASI

K22 Açması'ndaki çalışmalar, Erken Demir Çağı çukurları tarafından kısmen tahrip edilmiş Geç Tunç Çağına (7. yapı evresi) ait kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan taş temelin, açmanın batısında bulunan, Orta Tunç Çağı II'ye (8. yapı evresi) tarihlenen taş temelin ve bunun doğusundaki sokak dolgusunun kaldırılması ile başlamıştır. 2009 yılında açığa çıkarılan 8. yapı evresinde, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan bir sokak üzerinde iki Orta Tunç Çağı yapısına ait taş temeller ve temel çukurları bulunmaktadır. Sokağın doğusunda yer alan yapının bazı temel taşları, üst yerleşim evresi tarafından söküldüğü için, büyük ölçüde tahribat görmüştür. Bu yapıya ait kalıntılar, J21 ve K21 açmaları ile olan mimari bağlantının anlaşılabilmesi için kaldırılmayarak geçici olarak askıya alınmıştır. Yaklaşık 3 m. genişliğindeki sokak dolgusunda yürütülen çalışmalarda, yoğun miktarda küçük taş ve seramik parçası kullanılarak oluşturulmuş, yaklaşık 15 cm. kalınlığında bir dolgu tespit edilmiştir.

Sokak dolgusunun batısında yer alan taş temel kaldırıldığında, yapının tabanı altına yerleştirildiği anlaşılan iki basit toprak mezar (ÖBY 136, ÖBY 139) açığa çıkarılmıştır (Resim: 10). Mezarlar, K21 Açması'nda açığa çıkarılan mezarlarla çağdaş olup benzer özellikler göstermektedir. ÖBY 136 No.lu basit toprak mezarda, bir bebek ve bir çocuk iskeleti vardır. Bu mezarda, küçük bir öğütme el taşı dışında buluntu yoktur. Bir yetişkine ait diğer mezarda (ÖBY 139) ise iki seramik kap ile pişmiş toprak bir figürin parçası ele geçirilmiştir.

İlerleyen çalışmalar sonucu, açmanın güney ve batı bölümlerinde gri küllü bir toprak görülmeye başlamıştır. Bu küllü alan, önceki kazı sezonunda J22 Açması'nda tespit edilen, çöplüğe ait kalın bir kül katmanı ile ilişkilidir.

L21 AÇMASI

İlk kez 2009 yılında kazılmaya başlanan L21 Açması'ndaki çalışmalar, yüzey toprağının hemen altında açığa çıkarılan, Ortaçağ'da karıştırılmış olan Geç Demir Çağı tabakasına ait temel taşlarının (2. yapı evresi) kaldırılması ile başlamıştır. Bu çalışmalar sırasında açığa çıkarılan, içinde pişmiş toprak bir kandil ve yeşil sırlı seramik parçaları ele geçirilen bir çukur (1. yapı evresi) Ortaçağ'a aittir. Bundan sonra devam eden çalışmalarda saptanan bir zemin seviyesi 3. yapı evresini temsil etmektedir. Bu zeminin altında yer alan, yaklaşık kuzey-güney yönünde uzanan bir taş duvar, sıkıştırılmış toprak taban üzerinde yer alan bir fırın (ÖBY 18) ve taban altına yerleştirilmiş bir küpe ait dip parçası, Geç Demir Çağına tarihlenen 4. yapı evresini ortaya koymaktadır.

Açmanın yaklaşık orta bölümünde, birbirine paralel olarak kuzey-güney yönünde uzanan iki duvara ait taş temeller yeni bir yapı evresine işaret etmektedir. Orta Demir Çağına tarihlenen bu yeni yapı evresi (5. yapı evresi), Geç Demir Çağına ait büyük çukurlar tarafından önemli ölçüde tahrip edilmiştir.

L21 Açması'ndaki çalışmalar, Erken Demir Çağına tarihlenen bir yerleşim tabakasına (6. yapı evresi) ait kalıntıların ortaya çıkarılması ile son bulmuştur (Resim: 11). Yoğun Erken Demir Çağı boyalılarının ele geçirildiği bu yapı evresi, üst tabakalara ait dört çukur tarafından kısmen tahrip edilmiştir. Açmanın kuzey yarısında, 5. yapı evresine ait taş temellerin kalıntıları bulunmaktadır. Güney yarısında ise Erken Demir Çağına ait kerpiç duvar uzantıları ve yarım daire şekilli iki kil ocak saptanmıştır. Bu kesimdeki mekânların tabanları sıkıştırılmış topraktır. Yamaç eğimi nedeniyle yerleşim tabakası, kuzeye doğru bir eğimle uzanmaktadır.

L21 Açması'ndaki çalışmalarda, Demir Çağına ait taş ve pişmiş toprak birer ağırşak, altı öğütme el taşı, iki taş ağırlık, bronz bir iğne ve bronz bir küpe, kavkı bir kolye tanesi, taş, fayans ve fritten yapılmış yedi boncuk ele geçirilmiştir.

L22 AÇMASI

L22 Açması'ndaki çalışmalar, açmanın doğu ve batı profil duvarlarının kaldırılması ile başlamıştır. Daha sonra 2009 yılında açığa çıkarılan, Erken Demir Çağına ait taş duvarların kaldırılması sırasında, açmanın batı yarısında yaklaşık kuzey-güney yönünde uzanan ve bir duvara ait temel taşları olduğu görünümünü veren yapının bir su kanalı olduğu anlaşılmıştır (Resim: 12). Üzeri uzun bazalt taşlar ile kapatılmış olan su kanalı, açmanın güney profil duvarından çıkmakta ve kuzey profil duvarı içine girmektedir. Yaklaşık olarak 80 cm. yüksekliğinde ve içten 30-40 cm. arasında değişen genişlikte olan bu su kanalı, Geç Tunç Çağı tabakasını (8. yapı evresi) içine inşa edilmiştir.

Geç Tunç Çağı tabakası (8. yapı evresi), açmanın doğusunda yaklaşık kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan bir duvara ait taş temeller ve 7. yapı evresi su kanalının tahrip ettiği doğu-batı yönünde uzanan bir duvara ait taş temel parçası ile temsil edilmektedir. Su kanalı ile birlikte, üst tabakalara ait çukurlar da tabakaya zarar vermiştir. 8. yapı evresinde ele geçirilen en önemli buluntu, Hitit stilinde, üzerinde çift başlı kartal motifinin de bulunduğu Luvi hiyeroglif yazılı, yassı yuvarlak biçimli, yatay ip delikli, mermer bir damga mühürdür.

Devam eden çalışmalarda, 8. yapı evresinin kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan duvarı askıya alınmış ve Orta Tunç Çağı II'nin geç evresine ait tabakaya (9. yapı evresi) girilmiştir (Resim: 13). 2009 yılında, K21, K22 ve J21 açmalarında da tespit edilmiş olan bu yapı evresi, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan taş temel üzerine kerpiç olarak inşa edilmiş bir yapıya ait iki mekân ile temsil edilmektedir. Bunlardan güneyde yer alan büyük mekânın içinde, açmanın güney duvarı boyunca uzanan, taşlarla kaplı, yükseltilmiş bir seki vardır. Mekân tabanları üzerinde, iki yerde yerinde kırılarak korunmuş kap parçaları açığa çıkarılmıştır. Söz konusu bu yapı, diğer açmalarda da tespit edildiği gibi, bir yangınla son bulmuştur.

Orta Tunç Çağı II tabakasında ele geçirilen buluntular arasında yer alan, lapis lazuli bir silindir mühür (Resim: 14), tümüyle çiviyazılı olması nedeniyle önem taşımaktadır. Üzerinde bulunan on satırlık yazıt, Sayın V.

Donbaz tarafından serbest bir çeviri ile “*Tanrıça Beltu’nun sevgili kölesi, kralın temsilcisi (üst düzey bir yetkili), (tanrı) Enlil’in rahibi, Bitna’nın katı (bir maddeden yapılmış) mührü*” şeklinde okunmuştur¹³. Oylum Höyük kazılarının ilk çiviyazılı belgesini oluşturan bu buluntunun, “Bitna” adında bir yöneticiye ait olması, önemini daha da artırmaktadır. Bitna mührü, 2009 yılında ele geçirilen Karkamış kralı *İni-Teşub*’a ait bulla¹⁴ ve 2010 yılında bulunan Hitit stilinde yapılmış Luvi hiyeroglif yazıtlı iki damga mühür ile birlikte, Oylum Höyük’ün Tunç Çağlarında bölgesel bir yönetim merkezi olması gerektiği yönündeki düşünceleri güçlendiren bulgulardır.

M21 AÇMASI

M21 Açması’ndaki çalışmalar, açmanın güney profil duvarı ve 2009 yılında açığa çıkarılan, üst tabaka çukurları ile kısmen tahrip edilmiş Erken Demir Çağına ait yapı evresinin kaldırılması ile başlamıştır. Söz konusu kalıntıların kaldırılmasından sonra, yanık kırmızı renkte, kerpiç molozlu bir Geç Tunç Çağı yapı evresine girilmiştir. Geç Tunç Çağı mimarisi, açmanın güneydoğu köşesinde yer alan, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan bir duvara ait taş temel ve açmanın yaklaşık orta kısmında, sıkıştırılmış toprak taban üzerinde bulunan bir ocak kalıntısı ile temsil edilmektedir. Açmanın kuzey yarısında saptanan üst tabakalara ait dört çukur tabakayı tahrip etmiştir. Bu kesimdeki dolgu toprağı içinden ele geçirilen fildişi plakalar, Geç Tunç Çağı için önemli bir buluntu grubu oluşturmaktadır.

Açmanın güneybatı köşesinde de, bir bölümü güney ve batı profilleri içinde kalan, Demir Çağına ait dikdörtgen planlı kerpiç bir silo Geç Tunç Çağı yapı evresinin içine girmiştir. Söz konusu silosunun tabanı, kalın bir tabaka oluşturacak şekilde kireçli beyaz bir harçla sıvanmıştır.

Geç Tunç Çağı yapı evresinin altında ise Orta Tunç Çağı II’ye tarihlenen iki evreli yerleşim tabakasının kerpiç ve taş duvar temellerinden oluşan

¹³ Bu mühür, Sayın Veysel Donbaz tarafından değerlendirilerek yayına hazırlanmıştır.

¹⁴ Karkamış kralı *İni-Teşub*’a ait bulla, A. Engin tarafından yayına hazırlanmıştır. Bu çalışma basım aşamasında olan *Uğur Silistreli’ye Armağan* kitabında yayımlanacaktır.

kalıntıları yer almaktadır. Geç Tunç Çağından bilinen yanık toprak katmanı, Orta Tunç Çağı tabakasında da izlenmektedir. İki evreli bu tabakada, üst üste gelen duvarlar, ikinci evrenin bir yenileme evresi olduğunu göstermektedir. Her iki yapı evresinde de yangın izi takip edilmekle birlikte, mekânlarda yerinde korunmuş buluntulara rastlanmamıştır. Açığa çıkarılan mekânlar, bitişik hücrelerden oluşan çok odalı yapılara işaret etmektedir. Yamaç eğimi nedeniyle M21 Açması'ndaki Orta Tunç Çağı II yerleşimi, K21, K22 ve L22 açmalarındaki aynı döneme ait yerleşim tabakasından daha aşağı bir seviyede yer almaktadır.

M22 AÇMASI

M22 Açması'ndaki çalışmalar, açmanın kuzey ve batı profil duvarlarının kaldırılması ile başlamış ve 2009 yılında açığa çıkarılan Erken Demir Çağı tabakasında devam etmiştir. Bu yapı evresinde, açmanın kuzeydoğu köşesinden çıkan, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan, yaklaşık 1,5 m. genişliğinde bir duvara ait temel taşları ve üst tabaka çukurları tarafından tahrip edilmiş kısa taş temeller görülmektedir.

Erken Demir Çağı tabakasının kaldırılmasından sonra, yanık kırmızı toprağı ile ayırt edici olan Geç Tunç Çağı yapı evresine girilmiştir (Resim: 15). Bu yapı evresinde, kuzeybatı-güneydoğu yönünde birbirine paralel uzanan iki duvara ait taş temeller ile hatıllar ve payandalarla desteklenmiş bir kerpiç duvar açığa çıkarılmıştır. Yaklaşık 10 m. uzunluğunda ve 1,30 cm. kalınlığında olan kerpiç duvarın içinde, yatay yerleştirilmiş ahşap hatıllara ait izler rahatlıkla takip edilebilmektedir. Taş temelli bu kerpiç duvarın her iki tarafında da sıkıştırılmış toprak tabanlar yer almaktadır.

KAYNAKÇA

EINWAG, 2002., "The Early Middle Bronze Age in the Euphrates Valley: The Evidence from Tuttul/Tell Bi'a", ed. M. Bietak, *The Middle Bronze Age in the Levant* (Proceedings of an International Conference on MB IIA Ceramic Material, Vienna, 24th-26th of January 2001), Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 143-161.

GÜTERBOCK, H.G., 1977. "The Hittite Seals in the Walters Art Gallery", *The Journal of the Walters Art Gallery*, vol. 36: *Essays in Honor of Dorothy Kent Hill*, Walters Art Gallery, 7-16.

McGOVERN, P.E., S.J. FLEMING ve C.P. SWANN, 1991. "The Beads from Tomb B10a B27 at Dinkha Tepe and the Beginning of Glassmaking in the Ancient Near East", *American Journal of Archaeology* 95/3: 395-402.

ÖZGEN, E., B. HELWING ve H. TEKİN, 1997. "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen auf dem Oylum Höyük", *Istanbuler Mitteilungen* 47: 39-92.

ÖZGEN, E. ve B. HELWING, 2001. "Ausgrabungen auf dem Oylum Höyük, 1997-2000: Zweiter vorläufiger Bericht", *Istanbuler Mitteilungen* 51: 61-136.

ÖZGEN, E. ve B. HELWING, 2003. "On the Shifting Border Between Mesopotamia and the West: Seven Seasons of Joint Turkish-German Excavations at Oylum Höyük", *Anatolica* 29: 61-85.

ÖZGEN, E., B. HELWING, A. ENGİN, A. GRAEVES ve Ö. ERDEM, 2004. "Oylum Höyük, 2002", 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2: 339-344.

ÖZGEN, E., A. ENGİN, A. GRAEVES, Ö. ERDEM ve S. ELOĞLU, 2006. "Oylum Höyük, 2004", 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1: 367-378.

ÖZGEN, E., A. ENGİN ve E. ESER, 2009. "Oylum Höyük, 2007", 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2: 139-154.

ÖZGEN, E. ve A. ENGİN, 2010. "Oylum Höyük, 2008", 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3: 1-20.

ÖZGEN, E., A. ENGİN, B. UYSAL ve F. AY ŞAFAK, 2011. "Oylum Höyük, 2009", 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2: 56-69.

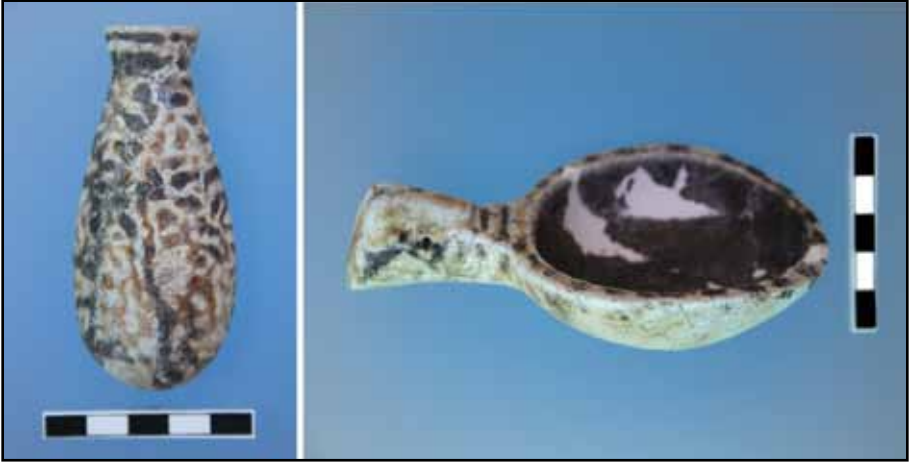
WOOLLEY, L., 1955. *Alalakh: An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949*, London: Burlington House.

Resim 1: Oylum Höyük 2010, kuzeybatı yükselti çalışma alanı.

Resim 2: Geç Tunç Çağı steli (Env. OY10/089).

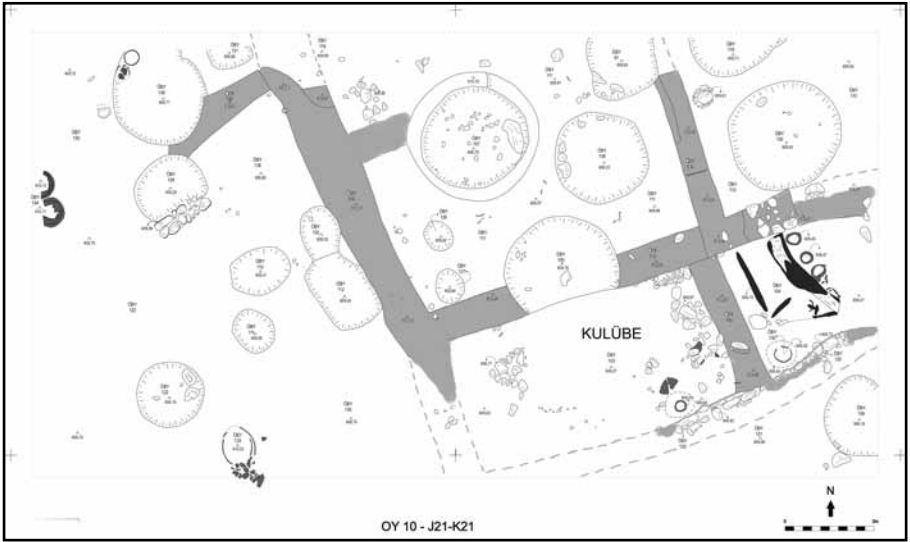
Resim 3: OTÇ II fayans kapları (Env.OY10/034-035).

Resim 4: J21 Açması, ÖBY 145.

Resim 5: J22, I22 ve H22 Açmaları, anıtsal kerpiç yapı ve teras.

Resim 6: J21 ve K21 açmaları, OTÇ II evi ve kulübe.

Resim 7: K21 Açması, OTÇ II, kulübe.

Resim 8: K21 Açması, OTÇ II mezarı, ÖBY 128.

Resim 9: K21 Açması, OTÇ II, kulübe içinde ele geçirilen cüruf ve kuvars parçaları.

Resim 10: K22 Açması, OTÇ II mezarı, ÖBY 139.

Resim 11: L21 Açması, 6. yapı evresi.

Resim 12: L22 Açması, E. Demir Çağı kanalı.

Resim 13: L22 Açması, OTÇ II evi.

Resim 14: Yazıtlı lapis lazuli silindir mühür (Env.OY10/106)

Resim 15: M22 Açması, GTÇ Evi.

DASKYLEİON 2010 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Kaan İREN*
Taylan DOĞAN

Daskyleion 2010 yılı kazı çalışmalarına, ilki Hisarteppe Höyüğü (Daskyleion), ikincisi ise Hisarteppe Höyüğü'nün 2 km. güneyinde yer alan Kuru Tümlüsü olmak üzere iki farklı alanda başlanmıştır.

A) HİSARTEPE (DASKYLEİON) HÖYÜĞÜ'NDEKİ ÇALIŞMALAR

Hisarteppe Höyüğü'ndeki araştırmalar, Hellenistik Yol'un kuzeyinde yer alan yol Açması, Lydia Döneminde inşa edilen, Pers döneminde de yapılan yenileme ve eklemelerle kullanımına devam edilen Lydia suru ve Bizans surkule açması olmak üzere üç farklı açmada yoğunlaşmıştır.

1) YOL AÇMASINDAKİ ÇALIŞMALAR

Hellenistik Yol'un kuzeyindeki çalışmalar, ilk defa 2008 yılında ortaya çıkarılan ve 2009 yılında da kazılmaya devam edilen alandaki çalışmaların devamı niteliğindedir. Bu alanda çalışmaların devam etmesinin nedeni, yolun hemen yanında varlığı tespit edilen olası bir yapı kompleksi ile ilişkili duvarların bulunmuş olmasıdır. Bu alandaki çalışmalarla Hellenistik Yol'un etrafında yer alan Geç Akhaemenid Döneme tarihlenen M.Ö. 4. yy. duvarı ile ilişkili mimarî yapılanmayı anlamak ve varsa daha erken döneme ilişkin, kente girişi sağlayan herhangi bir kapıya ait kalıntıların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Hisarteppe'nin doğu eteğinde yer alan M.Ö. 4.yy. duvarı ile onun batısında 2009 yılında açığa çıkarılan VII Numaralı Duvar'ın kuzeyindeki alanda, var olan mimarî yapılaşmayı anlamak amacıyla, arazinin eğiminden

* Doç. Dr. Kaan İREN, Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 48000 Muğla/TÜRKİYE
Taylan DOĞAN, Araştırma Görevlisi, Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 48000 Muğla/ TÜRKİYE.

kaynaklı olarak kuzey-güney doğrultulu 4 m., doğu-batı doğrultulu 17 m. olarak belirlenmiş bölümde çalışmalara başlanmıştır.

Bu alanda ilk kez 2009 yılında varlığı tespit edilen ve bu yıl yaklaşık 4.5 m. boyunca yer yer dağınık bir şekilde devam ettiği anlaşılan kerpiç enkazı ile karşılaşmıştır. Bu kerpiç içinden ele geçirilen buluntular, 6.yy.dan başlayarak Hellenistik Dönem içlerine kadarki sürece tarihlenen malzemeler içermektedir.

Bu alanda yapılan jeofizik çalışmalar sonucunda açmanın güneybatısında bir duvar olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Jeofizik çalışmalarının doğruluğunu saptamak amacıyla ve açmanın güneybatısında yer alan ve 2009 yılında eşik taşı olarak adlandırılan taş bloklarının kuzeye doğru devam edip etmediğini belirlemek için çalışmalar yapılmış ve taş bloklarının kuzey-güney yönlü devam ederek, 131 cm. yüksekliğine sahip bir duvar meydana getirdiği tespit edilmiştir. Bu taş bloklarına “1 Numaralı Duvar” adı verilmiştir (Resim:1). Çalışılan alanının kuzey kesitinin altına kadar devam ettiği görülen duvarın açığa çıkarılan toplam uzunluğu 9.03 m. dir.

Çalışmalar sırasında duvarın inşa tekniği hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Duvar inşa edilirken ana kaya ile karşılaşmış ve ana kaya üzerinde duvar yuvası açılarak duvar inşasına hiçbir sapmaya gidilmeden devam edilmiştir. Duvarın ön yüzünün daha sonraki bir dönemde marn ile doldurulduğu tespit edilmiş olup marnlı alanda ele geçirilen seramiklerin M.Ö. 4. yy.a tarihleniyor olması, 1 Numaralı Duvar için bir *terminus* oluşturmaktadır. Buna göre duvar M.Ö. 5.yy.a ait olabilir. Bu da 1 Numaralı Duvar’ın Pers kontrolü atındaki Orta Akhaemenid Dönemde inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Alanda seviye inme çalışmaları sırasında 1 Numaralı Duvarın güneydoğusunda düzgün işlenmiş bir blok taş ortaya çıkarılmıştır. Bu alandaki çalışmalar sonucunda doğu-batı doğrultulu taş bloklardan oluşan ve “2 Numaralı Duvar” olarak adlandırılan bir duvar daha ortaya çıkarılmıştır (Resim: 2). Duvar üzerindeki toprakta ele geçirilen malzemelere bakıldığında

ağırlıklı olarak M.Ö. 4.yy.a işaret etmesi, duvarın M.Ö. 5.yy.a ait olabileceği düşüncesini uyandırmaktadır. Batı uçta 1 Numaralı Duvar ile birleşen 2 Numaralı Duvar'ın toplam uzunluğu 7.75 m., yüksekliği ise 2.60 m. olarak ölçülmüştür. Hem her iki duvarın birleşiyor olması hem de 2 Numaralı Duvar'ın taş işçiliğine bakıldığında 1 Numaralı Duvar ile benzer özelliği sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, her iki duvarın da aynı yüz yıl içinde inşa edilmiş olabileceği düşünülebilir.

Hellenistik Yol'un kuzeyinde sürdürülen çalışmalar sırasında ortaya çıkarılan yapı öğelerinin nasıl bir mimarî plan içerisinde düzenlendikleri, işlevlerinin neler olduğu ve Pers Döneminin hangi evresi içinde inşa edildiklerine ilişkin sorulara verilecek cevaplar, ilerleyen çalışmalar ile netleşecek gibi görünmektedir.

2) LYDİA SUR DUVARINDAKİ ÇALIŞMALAR

Kazılar sırasında açığa çıkarılan bölümünün toplam uzunluğu, 120 metre olan, kireçtaşı, andezit, konglomera ve kumtaşı kullanılarak inşa edilmiş Lydia Sur Duvarı, höyüğün doğu yamacında yer almakta olup, güney-kuzey doğrultulu olarak uzanmaktadır. Duvar aynı zamanda "Teras-Sur Duvarı" olarak da adlandırılmaktadır. Bu duvarın "Teras-Sur Duvarı" olarak adlandırılmasının nedeni, arkasının ana kaya parçacıkları içeren dolgu toprakla doldurularak bir teraslama yapılmış olması ve duvarın arka yüzünün bulunmamasıdır.

1994 yılında Lydia Sur Duvarı'nın güney bölümünde, doğuya doğru yaklaşık 2.00 metrelik bir dirsek yapan bir duvar tespit edilmiştir. Sur duvarının bu kısımda bastion veya kuleye sahip olma olasılığı düşünülmekle birlikte, duvarın büyük oranda tahribata uğradığı gözlenmiştir. Bu yıl sur duvarının kulesi olduğu düşünülen alanın, doğusu ve güneyindeki alanlarda, tabakalaşmayı anlamak ve bu alanları temizleyip duvarı ortaya çıkarmak amacıyla çalışmalar kuzey ve güney olmak üzere iki ayrı alanda yürütülmüştür (Resim: 3).

a) Kuzey Yarıdaki Çalışmalar

Kuzey yarıda sürdürülen çalışmalarda sur duvarının dibinden başlayıp doğuya doğru uzanan kireçli-marnlı bir tabakaya rastlanmıştır. Çalışmalar devam ettikçe bu tabakanın 2009 sezonunda Lydia Suru Açması'ndaki çalışmalarda karşılaşılan kireçli yapıdaki ana kayanın bir benzeri olduğu görülmüştür. Bu veriler sayesinde sur duvarının temellerinin nasıl inşa edildiğine dair önemli bilgiler elde edilmiştir. Buna göre, Lydia Sur Duvarı'nın temel taşlarının ana kayaya açılan yataklara oturtulduğu, taşlar ile ana kaya yatağı arasındaki boşluğun küçük, moloz kireç taşlarıyla doldurulduğu ve marnlı bir toprak ile sıkıştırıldığı anlaşılmıştır.

Lydia Sur Duvarı'nın yaklaşık 3 m. doğusundan itibaren 5 m. kadar doğuya, açmanın kuzey sınırından ise yaklaşık 7 m. güneye kadar takip edilebilen ve kerpiç toprakları içeren killi bir toprak tabakası tespit edilmiştir. Bu toprak tabakasının içinde yer alan kerpiç topraklarının herhangi bir yapılaşma oluşturmamaya biçimde dağınık ve seyrek hâlde olduğu gözlemlenmiştir. Bu alanda açma geneline oranla dönemsel açıdan birbiri ile daha tutarlı olan seramikler bulunmuştur. Bunların hemen hepsi Arkaik ve Klâsik Döneme tarihlenen seramiklerdir. Burada ele geçirilen malzemelerin büyük çoğunluğunu ise bazılarının yerel taklitler olduğu düşünülen Lydia seramikleri oluşturmaktadır. Bu durum bu alandaki toprağın bu bölümde daha "steril" kalabildiğini göstermektedir. Bu farklı toprağı içeren alanın sur duvarına göre konumu göze alındığında, yukarıdan gelen farklı dönemlere ait malzeme içeren toprak akıntısına daha az maruz kalmış olabileceği düşünülmektedir. Bu alanda Daskyleion kazılarında bugüne kadar, ilk üzeri yazılı Korint seramiğı ele geçirilmiştir.

b) Güney Yarıdaki Çalışmalar

"Güney Yarı" olarak adlandırılan alan sur duvarına dik olarak daha geç bir tarihte örölmüş olduğu düşünülen kule yapısının güneyinde kalan alandır. Bu alanda, hangi sebeple açılmış olduğunu bilmediğimiz bir boşluğu

doldurmak için üst üste yığılmış büyük ölçüde iri ve moloz dolgu taşlar ortaya çıkarılmıştır. Dolgu taşlı alanda sürdürülen çalışmalarda bulunan bir adet buluntu poşeti ve kanca bu alanın daha önceden olasılıkla Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal başkanlığındaki kazı çalışmaları sırasında kazılmış ve sonradan doldurulmuş olduğunu düşündürmektedir.

3) BİZANS SUR-KULE AÇMASINDAKİ ÇALIŞMALAR

2010 yılı kazı sezonunda, Bizans kalesinin kuzey yönündeki sur duvarının devamının ve bu yönde yer alan kule ile ilişkili diğer kule yapılarının ortaya çıkarılmasını amaçlayan çalışmalar yapılmıştır.

Bizans Suru açması, Bizans sur-kule-giriş kapısı olarak nitelendirilen yapının kuzey kanadının devamında yer almaktadır. Kazılan alanın kuzey-güney doğrultulu uzunluğu 50.25 m. doğu-batı doğrultulu uzunluğu ise 9.80 m.dir (Resim: 4).

Açmaya ilk etapta, kuzey-güney yönde 20 m. uzunluğunda alanın üzerindeki tarım toprağının temizlenmesi ile başlanmıştır. Surun devamını görmek amacıyla 35.06 m.den itibaren seviye inme çalışmaları yapılmış, 20 m. kadar kuzeye ilerlendiğinde Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal zamanında kazılmış sur duvarının iç dolgusu ile karşılaşmıştır. Bizans kulesi etrafında geniş çapta temizlik çalışması yapılmış, kulenin kuzey duvarı tam korunmuş şekilde ortaya çıkarılmıştır. Kule girişinin güney köşe duvarının yanında 33.45 seviyesinde, 81 cm. yüksekliğinde bir *pithos* açığa çıkarılmıştır (Resim: 5). *Pithosu* açığa çıkarma işlemleri sırasında *pithosun* içinden bitki karbonları gelmiştir. Yapılan arkeobotanik analizler sonucunda bunların arpa, buğday, mürdümük, burçak ve bakla olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Kulenin güney kanadının batı yüzünde yapılan çalışmalar sırasında ele geçirilen bir diğer önemli buluntu ise kabartmalı bir stel parçasıdır. Bu parçanın üzeri çift sıralı, 11'ü üst sırada büst şeklinde işlenirken, alt sırada ise 13 giysili insan figürü işlenmiştir. Yapılan kazılar sonucunda açığa çıkarılan duvarlarda kaba yönü tıraşlanmış kesme taş bloklarla dönüşümlü olarak

yerleştirilmiş tuğla malzemenin birlikte kullanıldığı, taşlar arasında kalan boşlukların da tuğla kırıklarıyla doldurulduğu izlenmektedir. Yapının bu inşa tekniği Komnenoslar Dönemi (1081-1185) duvar inşa tekniğinde görülen duvar dokusunu hatırlatmaktadır.

B) KORU TÜMÜLÜSÜNDEKİ ÇALIŞMALAR

Koru Tümülüsü Daskyleion'un ve Manyas Gölü'nün yaklaşık 2 km. kadar güneyinde yer almaktadır (Resim: 6).

Çalışmalara başlandığında tümülüsün tepe noktasında, tümülüsü doğu-batı doğrultulu boydan boya geçen bir yarmanın varlığı tespit edilmiştir. Bu yarmanın, 1950'li yıllarda Daskyleion'da kazı çalışmaları sürdüren Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal tarafından açıldığı bilinmektedir. Ancak Akurgal, bilinmeyen bir nedenle, mezar odasına ulaşmadan çalışmaları sonlandırmıştır.

Daskyleion çevresinde 2010 yılı kazı sezonunda Daskyleion kazı ekibinin desteği ile Bandırma Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazısı yapılan Bağlar Tümülüsü ve daha önceki senelerde açığa çıkarılan Kösemtuğ ve Yeniköy Bayırı I Tümülüsü'nden edinilen bilgiler, mezar odalarının girişinin Manyas Gölü'ne ve Daskyleion'a doğru konumlandırılmış olduğudur. Bu örnekler doğrultusunda Koru Tümülüsü'nün mezar odası girişinin de bu yönde olduğu düşünülmüş ve çalışmalara kuzey taraftan, tümülüsün Manyas Gölüne bakan tarafından başlanmıştır. Çalışmalar sırasında tümülüsü oluşturan yığma tepenin başlangıcından 10.60 m. sonra zemine çok yakın bir seviyede önce büyük moloz taşlar daha sonra da ana kaya ile karşılaşmıştır. Ana kayanın bu denli üst seviyede yer alması mezarın yer seçiminin tesadüf olmadığını ve buradaki kod avantajından faydalandığını göstermektedir.

Koru Tümülüsü'nün yığma tepesinin başlangıcından 19.00 m. sonra, açılan alanın tam orta kısmında, öbek hâlinde, irili ufaklı moloz taşlar ile karşılaşmıştır. Bu taşların, görünümleri itibariyle bilinçli olarak yığıldığı anlaşılmış olup tek bir noktada yoğunlaşmış olması bunların bütün

mezarın etrafını değil de, sadece kapının ya da eğer varsa *dromosun* önüne yığılmış olduklarını düşündürmüştür. Yapılan çalışmalar, öbek hâlindeki yığma taşların *dromos* girişin önüne kadar kesintisiz olarak devam ettiğini göstermiştir. *Dromosun* girişinde yer alan moloz taşların ve akıntı toprağın kaldırılmasının ardından *dromos* zeminin sıkıştırılmış mermer kıymıklarından ve tozlarından oluşturulduğu anlaşılmıştır. Yapılan çalışmalarda *dromos* zeminin üzerinde yer yer sarı killi toprağın var olduğu gözlenmiştir. Olasılıkla mermer parçalarından oluşturulan bir tesviye tabakası üzerine sarı killi topraktan bir zemin hazırlanarak bir yürüme düzlemi oluşturulmuştur. Ancak, *dromosta* yüzyıllardan beri yavaş yavaş akan toprak ve nem yüzünden oluşan ince balçık tabakası, bu killi yürüme düzlemini tahrip etmiştir.

Koru Tülmüsü'nün *dromosu*, ön odanın önünde her iki yandan 1.10-1.15 m. genişliğinde, büyük blok taşlardan, çatısı rektogonal bloklardan oluşan, poligonal duvarlar ile sınırlandırılan, 2.26 m. yüksekliğinde, 9.68 m. güneye doğru uzanan bir yol şeklinde planlanmıştır.

Duvar taşlarının içe bakan yüzleri kabaca işlenmişken dışa bakan kısımları tamamen kaba bırakılmıştır. Taşların arasında ve bazı kısımlarında, olasılıkla yapım aşamasında oluşan deformasyonları düzeltmek amacıyla, dış görünüşü alçıya benzeyen, olasılıkla içerisinde mermer tozu barındıran bir madde ile restorasyon yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum İlk Çağda tümülüslerin inşa tekniklerine dair yeni bilgiler edinmemizi sağlaması açısından önem taşır.

Dromostan ön odaya geçişi sağlayan mezar kapısı monolit mermerden yapılmıştır. Kapı, 40 derecelik bir açı ile *dromosa* doğru eğilmiş, yarı açık şekilde bir seki üzerinde durmaktadır. *Dromosun* duvarları içeriye doğru meyil yaptığı için kapı duvarların arasında sıkışmış vaziyette durmaktadır. Yapının geçirmiş olduğu bir deprem sonucunda kapının bu duruma gelmiş olabileceği düşünülmüştür. Ancak bunun yanı sıra, kapının insan eli ile bu hâle getirilmiş olması daha muhtemeldir. Mezar odasının tavanında bir çatlak ya da tahrip deliğinin bulunmamış olması, mezara ancak Antik Dönemde girilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Tümölüsün ön ve mezar odasının tüm duvarları, Prokonnesos mermerinden yapılmıştır. Mezar odasının kuzeyinde yer alan kapı açıklığı üç adet kalın mermer bloğun üst üste konmasıyla kapatılmıştır. Bunlardan en üstte olanı ön odaya doğru itilmiş ya da çekilmiştir. Yarıya yakın kısmı kırılmış gibi gözükken bu bloğun parçaları da ön odaya dağılmış vaziyettedir.

Ana mezar odasına açılan kapının hemen önünde öbek hâlinde insan kemikleri, mezar oda kapısının açıkta kalan ikinci bloğu üzerinde alabastron kıymıkları ve bronz kıymıklarının yer almış olması; mezarın Antik Dönemde bir soygun geçirdiğini gösterir nitelikte veriler olarak karşımıza çıkmaktadır. Oda kapısı önünde ve *dromosta* birer parçası ele geçirilen kobalt mavisi bir cam bilezik ele geçirilmiştir.

Mezar odasında, mermerden yapılmış ve üst yüzeyine insan yerleştirilmesini sağlayan oyukların işlendiği, dikdörtgen destekler üzerinde yer alan *klinelerin* varlığı tespit edilmiştir. Bu *klineler*, biri güney duvara doğu-batı doğrultulu, diğeri ise doğu duvara kuzey-güney doğrultulu yaslanmış vaziyette, L şeklinde yerleştirilmiş olarak, olasılıkla iki birey için tasarlanmıştır (Resim: 7). *Klinelerin* ayakları volüt ve palmet içeren profilli bir dekorasyona sahiptir.

Klinelerden doğuda yer alanının içi boş iken, güneyde yer alan *kline* içinde ise dağılmış hâlde *klinenin* bir kenarına itilmiş bir iskeletin büyük kısmı durmaktaydı. Ölülerin yönü ana yönlerden ziyade mezar odasının planı ya da *klinelerin* konumuna göre belirlenmiştir. *Klinelerin* her ikisinin de bazı kısımlarında mor boya izleri korunmuştur. Bu boyaların ölünün üzerine yatırıldığı örtüden *klineye* bulaşmış olabileceği düşünülmüştür.

Koru Tümölüsü mezar odasında *lydionlar* ve alabasterden yapılmış alabastronlar ele geçirilmiştir. İki tane tam korunmuş ve bir tane sanki üstüne basılmış ve basıldığı yerde parçalanıp kalmış gibi gözükken alabastron odanın orta kısımlarında yer almaktadır. Buluntular arasında, alabastronlardan ve *lydionlardan* başka, mezar odasının çeşitli yerlerine dağılmış tam seramik kaplar, çeşitli niteliklerde ahşap parçaları, bir adet camdan yapılmış *ryhton* parçaları ve kemiklerin de yer aldığı gözlenmiştir.

Mezar odasının batı duvarın hemen dibinde biri kuzey biri de güney duvara daha yakın olmak üzere duran ufalanmış ahşap öbekleri tespit edilmiştir. Bu öbekler duruşları itibarıyla *in situ* gibi gözükmemektedir. Bu ahşap öbekleri ölü için düzenlenen ziyafet donanımına ve gömü *klinelerine* eşlik eden ahşap mobilyaya ait kalıntılar olmalıdır. Güney *klinenin* altında gövdesinin küçük bir kısmı kırık olan alabastron bulunmuştur. Doğu *klinenin* altında içinde alabastron, seramik, kemik ve ahşap parçalarının yığın hâlinde üst üste durduğu bir buluntu grubu tespit edilmiştir. Bu yığın sanki biri tarafından *klinenin* altına bilinçli olarak süpürülmüş izlenimi uyandırmaktadır. Yığın arasında gözlemlenen ve aslanpençesi şeklinde işlenmiş olan ahşap dikkat çekici bir buluntudur.

İki *klinenin* kesiştiği güneydoğu köşesinde de yine birbirine girmiş durumda iskelet parçaları, seramik buluntular ve bir adet tam *lydion* bulunmuştur (Resim: 8).

Koru Tümülüsü'nde ele geçirilen kemiklerin antropolojik analizleri devam etmekle birlikte, biri ön odada, diğerleri mezar odasında yer alan güney *klinenin* üzeri ile güney ve doğu *klinelerin* altında dağılmış hâlde toplam 4 insan iskeleti olduğu saptanmıştır.

Dromosun önünde yer alan alanın kuzeybatısında bir yangın tabakası ile karşılaşmıştır (Resim: 9). Yangın tabakasının üzerinde yer yer korunmuş bir kireç tabakası ile karşılaşmıştır. Bu yangın tabakası olasılıkla mezar kapatıldıktan sonra, toprak yığılmadan önce burada bir seremoni gerçekleştirilmiştir. Yangın tabakasında gri monokrom ve pembe renkli seramikler ile cam ve demir cürufları ele geçirilmiştir.

Resim 1: 1 Numaralı Duvar

Resim 2: 2 Numaralı Duvar

Resim 3: Lydia Suru Açması

Resim 4: Bizans Suru Açması

Resim 5: *Pithos*

Resim 6: Kuru Tmls

Resim 7: Kuru Tmls, klineler

Resim 8: Kuru Tmls *lydion* ve seramik parçaları

Resim 9: Kuru Tmls, yanık alan

BOZKURT KURGAN MEZARLIĞI KAZISI, 2009-2010

Aynur ÖZFIRAT*

Bozkurt Kurgan Mezarlığı Doğubayazıt İlçesi, Bozkurt (eski Kurtkapan) Köyü'ndedir. Mezarlık köyden başlayarak Ağrı Dağı'nın batı eteğindeki alçak ve geniş bir yamaç boyunca kuzeye doğru 4 km; doğu-batı yönünde ise 3 km.lik bir alana yayılmıştır (Çizim: 1). Mezarlığının doğusundaki yüksek tepeler üzerinde iki adet kale ve eteklerinde yerleşim kalıntıları yer alır. 2009 yılı çalışmalarında BOTAŞ Doğubayazıt-Iğdır Doğalgaz Boru Hattı kurtarma kazısı ve mezarlık kazıları birlikte sürdürülmüştür¹. 2010 yılında mezarlıktaki kurganlarda kazılara devam edilmiş, kalelerde ise 2011 yılında başlamayı planladığımız kazıya hazırlık amacıyla ön incelemeler yapılmıştır.

BOTAŞ Doğubayazıt-Iğdır Doğalgaz Boru Hattı Kazıları

BOTAŞ'ın Doğubayazıt-Iğdır doğalgaz boru hattının mezarlığı kuzey-güney yönünde 2.8 k.m uzunluğunda geçmesi planlanmıştır. Bu hat üzerinde ykl. 3 km. uzunluğunda ve genişliği 0.70 ile 1 m, derinliği 1.50 ile 1.90 m. arasında değişen bir kanal açılarak kurtarma kazısı yapılmıştır (Çizim: 1; Resim: 1). Mezarlıktaki kurganlar dağınık ve oldukça geniş bir alana

* Prof. Dr. Aynur ÖZFIRAT, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tayfur Sökmen Kampüsü, Antakya-Hatay/TÜRKİYE. aynurozfirat@gmail.com

1 Bozkurt Kurgan Mezarlığı kazısı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izin ve destekleri başta olmak üzere Türk Tarih Kurumu ve TÜBİTAK (Proje No: SBB-105K063) proje destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Prof. Dr. Veli Sevin, Prof. Dr. Necla Arslan Sevin, Araş. Gör. Gulan Ayaz, Araş. Gör. Sabahattin Erdoğan, Araş. Gör. Nilgün Coşkun Köse, Araş. Gör. Asena Kızılarslanoğlu, Arkeolog Ruşen Taşdöğen, Arkeolog Sedat Biçer, Arkeolog Nadir Kaya, Arkeolog Emre Güzel, Arkeolog Zuhul Bolat ve öğrenci Esra Gümgüm ve Fotoğrafçı Selma Arslan ekip üyesi olarak katılmıştır. Mezarlıktaki jeofizik çalışmalar Prof. Dr. Mahmut G. Drahor ve Araş. Gör. Meriç Aziz Berge tarafından gerçekleştirilmiştir. Bakanlık temsilciği görevi 2009 yılında Van Müzesi'nden Arkeolog Vedat Timur, 2010 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden Arkeolog Yıldız Şahin tarafından yapılmıştır. Ağrı Valiliği başta olmak üzere İl Kültür Müdürlüğü ve Doğubayazıt Kaymakamlığı ile Doğubayazıt İlçe Jandarma Komutanlığı destek ve ilgileriyle kazı çalışmalarımızın kolaylıkla yürütmesini sağlamışlardır. Destek veren tüm kurumlara, Bakanlık temsilcilerine ve ekip üyelerine teşekkür ederiz.

yayılmış olduğundan hattın geçmesini engelleyecek bulgulara büyük ölçüde rastlanmamış, mezarlarla karşılaşıldığı durumlarda hat kaydırılmıştır.

Mezarlık

Bugüne değin mezarlıkta belirlemiş olduğumuz kurgan sayısı 34'tür. 2009 ve 2010 yılı çalışmalarında mezarlığın güneyinde yer alan 18 kurgan kazılmıştır (Çizim: 1). Önceki yıllarda olduğu gibi bu yıl da tespit edilen kurganların tamamı define kazıları ile tahrip edilmiş durumdadır. Elde edilen bulgular Orta Tunç Çağı ve büyük oranda Son Tunç-Erken Demir Çağına aittir. Kurgan 26 ve Kurgan 32'de Orta Tunç Çağı diğerlerinden Son Tunç-Erken Demir Çağına ilişkin bulgular ele geçirilmiştir.

Kurgan 8: Mezarlığın güneydoğu alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş küçük taşlarla yapılmıştır, taban çapı 13 m, mevcut yüksekliği 0.70 m. dir. Yığma tepenin altında 0.80 m. derinlikte mezar çukuru yer alır. Mezar çukurunun dip çapı 1.50 m.dir ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmıştır. Yığma tepe işlenmemiş orta boy taşlarla çevrilerek sınırlanmıştır.

Kurgan 9: Mezarlığın güneydoğu alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş küçük taşlarla yapılmıştır, taban çapı 7 m, mevcut yüksekliği 0.70 m.dir. Yığma tepenin altında 1.00 m. derinlikte mezar çukuru yer alır. Mezar çukurunun dip çapı 0.80 dir ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmıştır. Yığma tepe işlenmemiş orta boy taşlarla çevrilerek sınırlanmıştır.

Kurgan 12: Mezarlığın güneydoğu alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş küçük taşlarla yapılmıştır, taban çapı 17 m, mevcut yüksekliği 1.70 m.dir. Yığma tepenin altında 2.10 m. derinlikte mezar çukuru yer alır. Mezar çukurunun dip çapı 2.50 m. dir ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmıştır. Çevresi toprağa dikine yerleştirilmiş iri taşlarla kromlek (krepis) oluşturulmuştur. Yığma tepe işlenmemiş orta boy taşlarla çevrilerek sınırlanmıştır.

Kurgan 13: Mezarlığın güneydoğu alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş küçük taşlarla yapılmıştır, taban çapı 7 m. ve mevcut yüksekliği 0.60 m.dir. Yığma tepenin altında 1.00 m. derinlikte mezar çukuru yer alır.

Mezar çukurunun dip çapı 1.60 m. dir çapında ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmıştır. Yığma tepe işlenmemiş orta boy taşlarla çevrilerek sınırlanmıştır.

Kurgan 15: Mezarlığın güneydoğu alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş küçük taşlarla yapılmıştır, taban çapı 9 m. ve mevcut yüksekliği 1.70 m.dir. Yığma tepenin altında 1.70 m derinlikte mezar çukuru yer alır. Mezar çukurunun dip çapı 0.90 m. dir ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmıştır. Yığma tepe işlenmemiş orta boy taşlarla çevrilerek sınırlanmıştır.

Kurgan 17: Mezarlığın güneydoğu alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş küçük taşlarla yapılmıştır, taban çapı 7.5 m. ve mevcut yüksekliği 0.70 m.dir. Yığma tepenin altında 1.50 m. derinlikte mezar çukuru yer alır. Mezar çukurunun dip çapı 2.00 m. dir ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmıştır. Yığma tepe işlenmemiş orta boy taşlarla çevrilerek sınırlanmıştır.

Kurgan 18: Mezarlığın güneydoğu alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş küçük taşlarla yapılmıştır, taban çapı 8.50 m. ve mevcut yüksekliği 1.15 m.dir (Çizim: 4; Resim: 5). Yığma tepenin altında 1.50 m. derinlikte mezar çukuru yer alır. Mezar çukurunun dip çapı 3.00 m. dir ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmıştır. Yığma tepe işlenmemiş orta boy taşlarla çevrilerek sınırlanmıştır.

Kurgan 19: Mezarlığın güneydoğu alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş küçük taşlarla yapılmıştır, taban çapı 9 m, ve mevcut yüksekliği 0.70 m.dir. Yığma tepenin altında 1.70 m. derinlikte mezar çukuru yer alır. Mezar çukurunun dip çapı 1.80 m. dir ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmıştır. Yığma tepe işlenmemiş orta boy taşlarla çevrilerek sınırlanmıştır.

Kurgan 20: Mezarlığın güneydoğu alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş küçük taşlarla yapılmıştır, taban çapı, 7.50 m. ve mevcut yüksekliği 1.50 m.dir. Yığma tepenin altında 2.00 m. derinlikte mezar çukuru yer alır. Mezar çukurunun dip çapı 1.50 m. dir ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmıştır. Yığma tepe işlenmemiş orta boy taşlarla çevrilerek sınırlanmıştır.

Kurgan 21: Mezarlığın güneydoğu alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş küçük taşlarla yapılmıştır, taban çapı, 8 m. ve mevcut yüksekliği 1.10 m. dir. Yığma tepenin altında 1.50 m. derinlikte mezar çukuru yer alır. Mezar çukurunun dip çapı 1.70 m. dir ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmıştır. Yığma tepe işlenmemiş orta boy taşlarla çevrilerek sınırlanmıştır.

Kurgan 22: Mezarlığın güneydoğu alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş küçük taşlarla yapılmıştır, taban çapı, 15 m. ve mevcut yüksekliği 1.95 m.dir. Yığma tepenin altında 1.50 m. derinlikte mezar çukuru yer alır. Mezar çukurunun dip çapı 1.70 m. dir ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmıştır. Yığma tepe işlenmemiş orta boy taşlarla çevrilerek sınırlanmıştır.

Kurgan 23: Mezarlığın güneydoğu alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş küçük taşlarla yapılmıştır, taban çapı, 7.30 m. ve mevcut yüksekliği 0.70 m.dir. Yığma tepenin altında 2.00 m. derinlikte mezar çukuru yer alır. Mezar çukurunun dip çapı 2.50 m. dir ve küçük boy işlenmemiş taşlarla yapılmıştır. Yığma tepe işlenmemiş orta boy taşlarla çevrilerek sınırlanmıştır.

Kurgan 26: Mezarlığın güney alanında yer alır (Çizim: 2; Resim: 2-3). Kurganın yığma tepesi işlenmemiş değişik boylardaki taşlardan yapılmıştır. Taban çapı 18 m, mevcut yüksekliği 4 m.dir. Yığma tepenin altındaki 3.30 x 3.50 m. ölçülerinde ve köşeleri yuvarlatılmış dörtgen biçimli mezar çukuru, 2.50 m. yüksekliğinde irili ufaklı kaba taşlarla örülmüştür. Gömü mekanı kuyu mezar türündedir.

Kurgan 30: Mezarlığın güney alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş değişik boyutlardaki taşlarla yapılmıştır, taban çapı 7 m, mevcut yüksekliği 1.10 m.dir. Yığma tepenin altındaki mezar çukurunun çapı 1.45 m.dir. Çukur eski sel yatağının içine açılmıştır.

Kurgan 31: Mezarlığın güney alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş değişik boyutlardaki taşlarla yapılmıştır, taban çapı 7.50 m, mevcut yüksekliği 1.20 m.dir. Yığma tepenin altındaki mezar çukurunun çapı 1.80 m.dir. Çukur eski sel yatağının içine açılmıştır.

Kurgan 32: Mezarlığın güney alanında yer alır (Resim: 4). Kurganın yığma tepesi işlenmemiş değişik boyutlardaki taşlarla yapılmıştır. Çapı 6.2 m., mevcut yüksekliği 1.20 m.dir. Yığma tepenin altında 1.90x0.50 m. boyutları korunmuş bir taş sanduka yer alır. Sandukanın kısa kenarlarında taş sırası yoktur.

Kurgan 33: Mezarlığın batı alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş değişik boyutlardaki taşlarla yapılmıştır. Çapı 12.5 m., mevcut yüksekliği 0.7 m.dir. Yığma tepenin altında 1.70x0.90 m. boyutları korunmuş bir taş sanduka yer alır. Sandukanın güney kısmı defineciler tarafından tahrip edilmiştir.

Kurgan 34: Mezarlığın batı alanında yer alır. Kurganın yığma tepesi işlenmemiş değişik boyutlardaki taşlarla yapılmıştır. Çapı 12 m., mevcut yüksekliği 1.1 m.dir. Yığma tepenin altında 2x1 m. boyutları korunmuş bir taş sanduka yer alır. Sandukanın güney kısmı defineciler tarafından tahrip edilmiştir.

Buluntular

Kurganlardan elde edilen çanak çömlekler Orta Tunç ve Son Tunç-Erken Demir Çağına aittir. Orta Tunç Çağı çanak çömleği Aras Boyalıları Kültürü'ne ait olan kahve-kiremit açkılı mal, siyah açkılı mal ve kiremit astarlı maldan oluşur. Kurgan 26 ve 32'de bulunmuş bu parçalara ait formlar daha çok boyunlu ve oval gövdeli çömleklerdir. Siyah açkılı malda yılan kabartması ve tarak baskı bantlar, baklava ve üçgenler ile kazıma zikzak sıraları gibi geometrik motifler kullanılmıştır (Resim: 6). Kiremit astarlı mal köy içinde yaptığımız yüzey taramalarında bulduğumuz gövde parçaları ve Kurgan 32'de bulunmuş monokrom boyalı çanakla temsil edilir. Oval biçimli bu çanakta iki kısa yandan içe doğru girintiler yapılarak iç yüzde birer küçük çıkıntı oluşturulmuştur (Resim: 7). Bezemeler kabın ağız kenarına siyah renkte boya ile yapılmış içleri paralel hatlarla taralı girlandımsı dörtgen dizisinden oluşur.

Son Tunç-Erken Demir Çağ parçaları iki mal grubuna ayrılır: Kahve-kiremit açkılı (Resim: 8) ve siyah açkılı mal (Resim: 9). Her iki mal grubunda da çanaklar az sayıdadır, çoğunlukla çömlek formu bulunmuştur. Kazı bezeme sıklıkla görülür bunlar, daireler, yivler, zikzaklar, balıksırtı, üçgenler ve centik dizileri, iç içe üçgenler ve içi paralel hatlarla doldurulmuş üçgenlerdir. Köy içinde yaptığımız yüzey taramalarında ise Orta Tunç Çağına ait boya bezemeli kaplara ait gövde parçaları bulunmuştur. Aras Boyalıları'nın içinde yer alan monokrom boyalı özelliği gösteren bu parçalar kiremit astar üzerine siyah boyalıdır. Bezemede dalgalı hatlar ve bantlarla yapılmış üçgenler kullanılmıştır.

Çanak çömlek dışındaki buluntularımız içinde en dikkat çekici olanı Kurgan 18'de mezar çukurunda dağınık bir şekilde ele geçirdiğimiz sayısı 4.000'e yaklaşan frit boncuklardır (Resim: 10). Bu boncuklarla birlikte çok daha az sayıda altın (Resim: 11), tunç, conus ve taş boncuk bulunmuştur. Mezarlarda ele geçirilen diğer buluntular tunç objeler, taş âletler ve obsidyen ok uçlarıdır.

Höyük

Mezarlığın güneybatısında yer alan Melecamî kayalığında ise ayrıca Geç Kalkolitik Dönem, İlk Tunç Çağ ve Ortaçağa ait çanak çömlek parçaları herhangi bir mimariye bağlı olmaksızın yüzeyde oldukça fazla sayıda ele geçirilmektedir. (Çizim: 1). Bu höyükte yaptığımız çalışmalarda Geç Kalkolitik Dönem ve İlk Tunç Çağına ait mimari bulgulara bugüne değin rastlanmamıştır. Melecamî kayalığı ve çevresinde Orta Tunç ve Son Tunç-Erken Demir çağlarına ait kurganlar oldukça yoğun olduğundan daha erken dönemlere ait izler tahribata uğramış görünür. Orta Tunç Çağı kurganlarından önce Melecamî Höyüğü'nün üzerinde ve güney eteklerinde bir Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı yerleşimi olduğu düşünülebilir.

Kaleler

Mezarlığın doğusundaki yüksek tepe üzerindeki kaleler mezarlığın Demir Çağı yerleşimidir. Erken Demir Çağı ve Urartu Dönemine ait bu kaleler mezarlığı doğu yönde boydan boya sınırlayan ve Ağrı Dağı'nın güneybatı uzantısındaki yüksek sırtların üzerindedir. Bu sırt aynı zamanda Ağrı Dağı'nın Doğubayazıt Ovası'na doğru yaptığı son uzantıdır. Oldukça yüksek bir kayalık tepe halindeki uzantının orta kesiminde Son Tunç/Erken Demir Çağ kale ve yerleşimi (Kale I), bunun güneyindeki uç kısımda ise Urartu kalesi (Kale II) yer alır.

Sonuç

Bozkurt kurganları bugüne değin elde ettiğimiz sonuçlara göre Orta Tunç Çağından başlayarak Son Tunç Çağı ve Erken Demir Çağında yoğunlaşarak devam etmiştir. Orta Tunç Çağına ilişkin bulgularımız diğer dönemlere kıyasla oldukça sınırlıdır. Bulgular Güney Kafkasya ile çok yakın benzerlik içindedir. Kafkasya coğrafyası içinde en yakın benzerlere ise Ağrı Dağı'nın hemen karşısındaki Ermenistan'daki Aragats Dağı eteğindeki mezarlıklarda rastlanmaktadır. Her iki dağın arasından geçen Aras Nehri ve volkanik oluşum nedeniyle aynı coğrafi özelliklere sahip bu iki dağ ve yakın çevresi arkeolojik olarak da benzer bir süreç izlemiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu döneme ait kazılar henüz çok sınırlı olmakla birlikte, bu konuda araştırmaların çok sayıda olduğu Güney Kafkasya bulguları ve Doğu Anadolu'nun genel sıradüzeni ile Sos ve Bozkurt kazılarının sonuçlarına göre kronolojik bir değerlendirme yapılabilir. Buna göre bölgede Orta Tunç Çağını temsil eden kurgan kültürlerinin Ağrı Dağı ve yakın çevresine Kura-Aras kültürünü izleyerek Güney Kafkasya'da olduğu gibi ykl. M.Ö. 2400/2300 yıllarında girerek Urartu Krallığı'na değin devam ettiğini söyleyebiliriz. Son Tunç/Erken Demir Çağına gelindiğinde çok sayıda kalenin ortaya çıkışı ve eteklerindeki kurgan mezarlıklarının sayısındaki artış tüm Güney Kafkasya ve Kuzeybatı İran'da karşılaşılan bir yeniliktir. Bozkurt kurganları ve Kale I ile birlikte Ağrı Dağı'nda belirlediğimiz diğer merkezler Son Tunç/Erken Demir Çağının

bu yeni yerleşim sistemini gösterir². Kale I'in hemen yanındaki Kale II ise Urartu kalesidir. Krallığın erken evresinde, Kral Minua Döneminde Urartu sınırları içine alındığı bildiğimiz bölgede inşa edilmiş olan yeni kalelerden biri olmalıdır. Önümüzdeki yıllarda kalelerde yapacağımız çalışmalarda daha kesin sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

BADALYAN and AVETISYAN 2007

Badalyan, R.S.,P.S. Avetisyan, Bronze and Early Iron Age Archaeological Sites in Armenia I. Mt Aragats and Surrounding Region, Oxford: BAR International Series 1697.

BAHŞALIYEV 1997

Bahşalyiev, V. B., *Nahçıvan Arkeolojisi/The Archaeology of Nakhichevan*. Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

BAKHSHALIYEV and MARRO 2009

Bakhshaliyev, V., C. Marro, *The Archaeology of Nakhichevan: Ten Years of New Discoveries*, Istanbul: Ege Yayınları.

BISCIONE 2003

Biscione, R., Pre-Urartian and Urartian settlement patterns in the Caucasus, two case studies: The Urmia Plain, Iran, and the Sevan Basin, Armenia, *Archaeology in the borderlands: Investigations in Caucasia and Beyond*, eds. A. T. Smith, K. S. Robinson, 167-184, Los Angeles: University of California, Cotsen Institute of Archaeology, Monograph 47.

BISCIONE *et al.* 2002

Biscione, R. S. Hmayakyan, N. Parmegiani, *The North-Eastern frontier:*

2 Badalyan and Avetisyan 2007; Bahşalyiev 1997; Bakhshaliyev and Marro 2009; Biscione 2003; Biscione *et al.* 2002; Khanzadyan 1979; Khanzadyan 1995; Khanzadyan *et al.* 1973; Özfırat 2010a; Özfırat 2010b; Smith *et al.* 2009.

Urartians and Non-Urartians in the Sevan Lake Basin, Rome: CNR istituto di studi sulle civiltà dell'Egeo e del Vicino Oriente.

KHANZADYAN 1979

Khanzadyan, E. V., *Elar-Darani*, Erevan: Akademiya Nauk Armyanskoi SSR.

KHANZADYAN 1995

Khanzadyan, E. V., *Metsamor 2, La Necropole: Les Tombes du Bronze Moyen et Recent 1*, Neuchatel-Paris: Academie Nationale des Sciences d'Armenie, Civilisations du Proche-Orient Hors Serie 1.

KHANZADYAN *et al.* 1973

Khanzadyan, E. V., K. A. Mkirtçyan, E. S. Parsamyan, *Metsamor: Issledovanie po dannim raskopok 1965-1966 gg.*, Erevan: Akademiya Nauk Armyanskoi SSR.

ÖZFIRAT 2010a

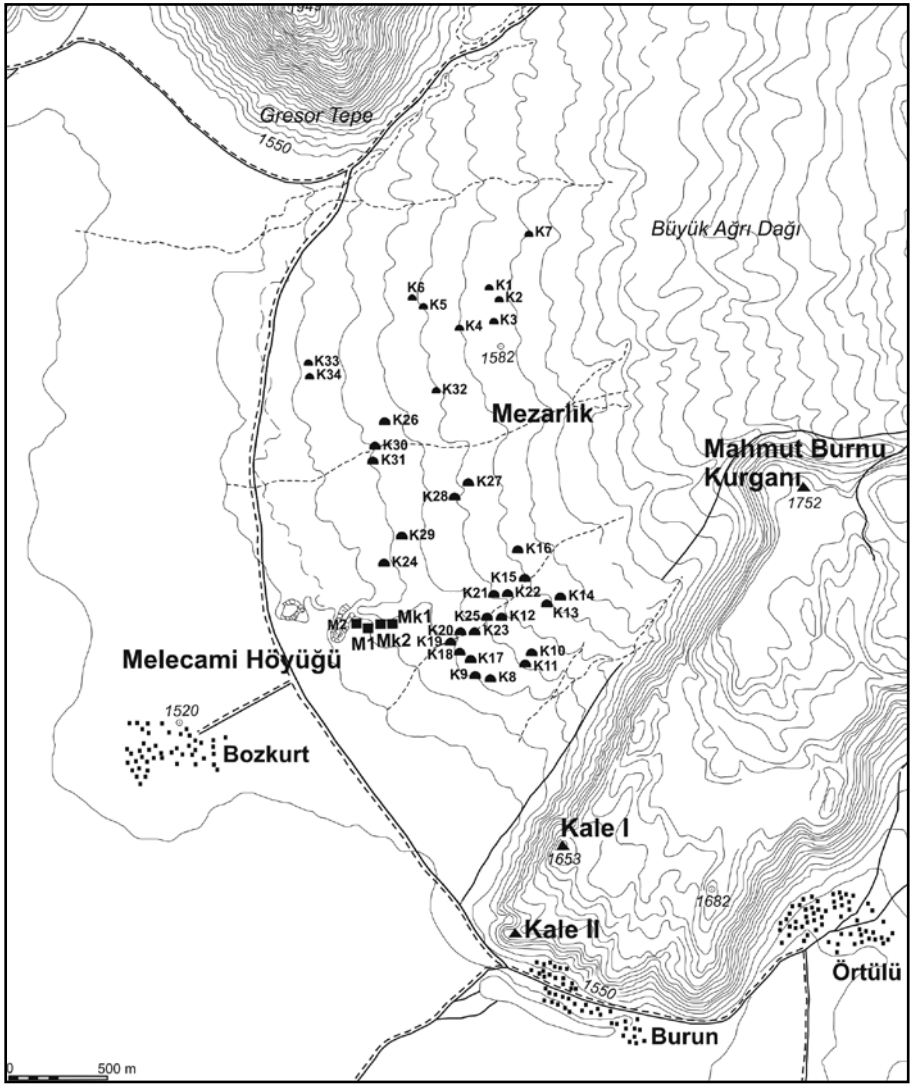
Özfirat, A., "Archaeological Investigations in the Mt. Ağrı Region: Bronze and Iron Ages", *Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East 2* (Rome, 05-10 May 2008), eds. P. Matthiae, F. Pinnock, L. Nigro and N. Marchetti, 525-538, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

ÖZFIRAT 2010b

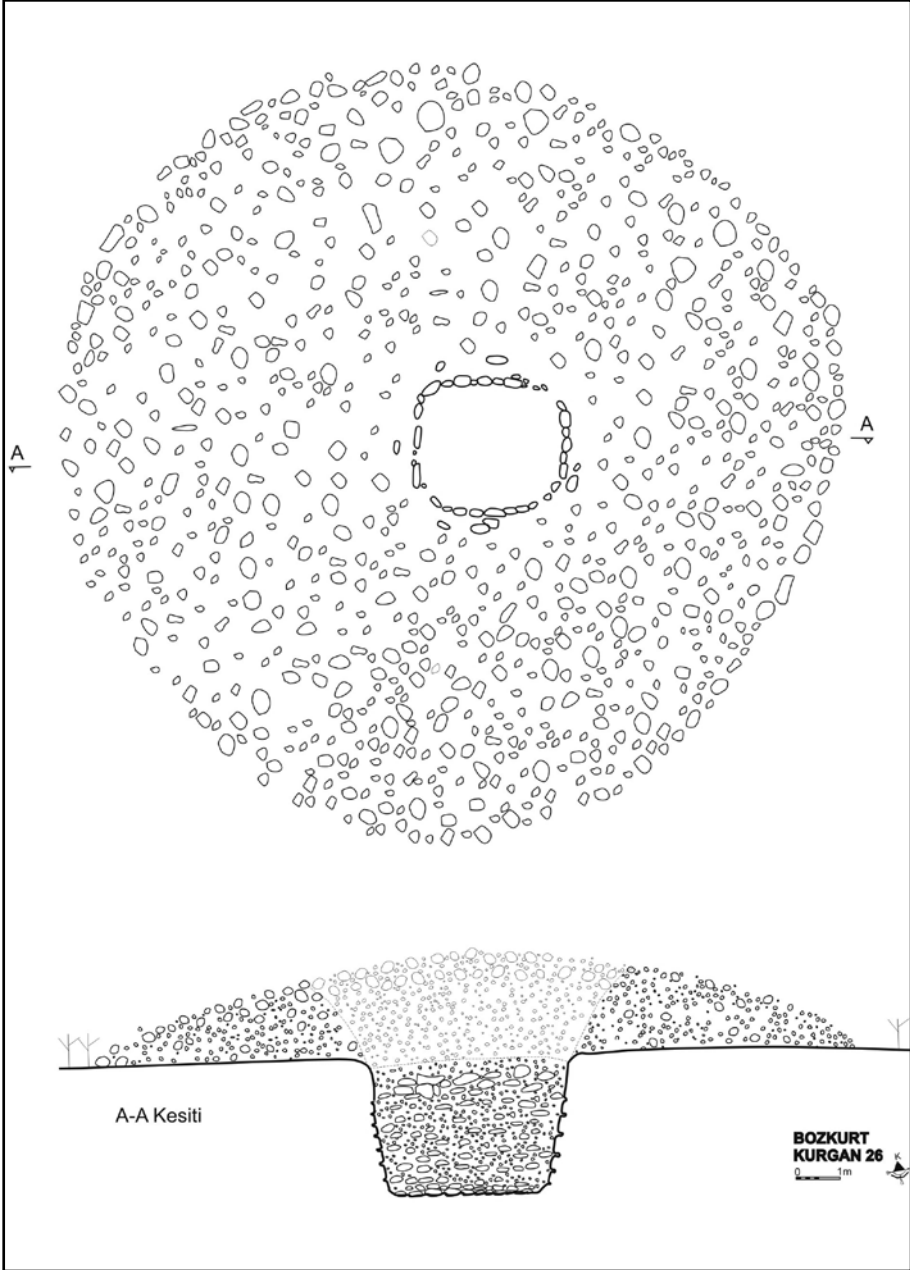
Özfirat, A., "Ağrı Dağı Kurganları", *XV. Türk Tarih Kongresi I* (Ankara, 11-15 Eylül 2006), 51-64, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

SMITH *et al.* 2009

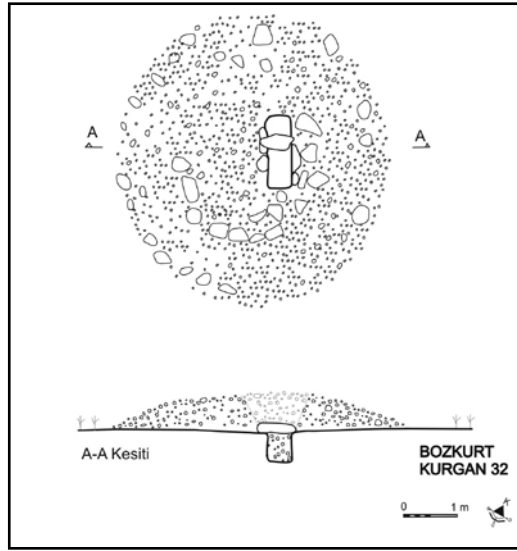
Smith, A. T., Badalyan, R., Avetisyan, P., *The Archaeology and Geography of Ancient Transcaucasian Societies 1: The Foundations of Research and regional Survey in the Tsaghkahovit Plain, Armenia*, The Oriental Institute of the University of Chicago, United Graphics Incorporated, Chicago-Illinois: The Oriental Institute Publications 134.

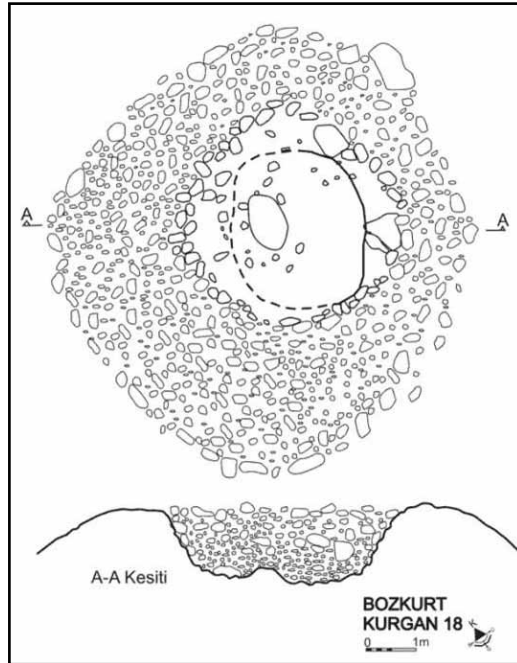
Çizim 1: Bozkurt Mezarlığı topoğrafik planı

Çizim 2: Kurgan 26.

Çizim 3: Kurgan 32.

Çizim 4: Kurgan 18.

Resim 1: Doğubayazıt-Iğdır doğalgaz boru hattı kazısı

Resim 2: Kurgan 26.

Resim 3: Kurgan 26.

Resim 4: Kurgan 32.

Resim 5: Kurgan 18.

Resim 6: OrtaTunç/Erken Demir Çağı Çömlek p. (Siyah Açıklı Mal: Kurgan 26)

Resim 7: OrtaTunç/Erken Demir Çağı Çömlek p.
(Kiremit Astarlı Mal: Kurgan 32)

Resim 8: Son Tunç/Erken Demir Çağı Çanak (Kahve-Kiremit Açıklı Mal: Kurgan 22)

Resim 9: Son Tunç/Erken Demir Çağı Çömlek p. (Siyah Açıklı Mal: Kurgan 22)

Resim 10: Frit ve tunç boncuklar, Kurgan 18

Resim 11: Altın boncuk, Kurgan 12

DEĞERLİ BİLİM ADAMI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”nda sunduğunuz raporlar, bu yıl da kitap olarak basılacaktır.

Göndereceğiniz rapor metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olması, kitapların zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları

1. Yazıların A4 kağıda, 13x19 cm. lik bir alan içinde 10 punto ile, başlığın 14 punto ile tirelemeye dikkat edilerek, Arial ya da Times fontu ile 10 sayfa yazılması,
2. Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek sayfaların alt kısmına 8 punto ile yazılması,
3. Dipnot ve kaynakçada kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
4. Çizim ve fotoğrafların toplam adedinin 15 olması, CD'ye JPG veya TIFF olarak 300 pixel/inch, renk modlarının CMYK veya Grayscale olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfası olarak düzenlenmemesi,
5. Haritalar (Harita:), Çizimler (Çizim:), Resimler (Resim:) olarak belirtildikten sonra altlarına yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
6. Yazılara mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
7. CD'ye kaydedilmiş metnin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi hâlde CD kaydı esas alınacaktır),
8. Raporların sempozyum esnasında teslim edilmesi veya en geç 1 Ağustos gününe kadar

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Müze Kazıları Şubesi Müdürlüğü

II. Meclis Binası Ulus/Ankara

adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan veya geç gelen yazılar kesinlikle yayınlanmayacak ve iade edilmeyecektir.

Bilgilerinizi rica eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Not: Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı kitaplarına Bakanlığımızın www.kultur.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

DEAR COLLEAGUES

The reports which you will submit during the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as usual.

In order to receive a qualitative print and to complete the publication on time, we kindly request you to send the texts of your reports within the context of form mentioned below:

- 1- The writings to be on A4 paper, not exceeding the writing space of 13.5x19 cm, with Arial or Times font in 10pts. Kindly pay attention to using dashes (-) when necessary in the text, and the text to be maximum 10 pages
 - * The title to be written in 14 pts, bold,
 - * Footnotes to be written below the text, with their numbers indicated within the text, in 8 pts at the page where it is mentioned,
 - * At the footnotes and the bibliography, the names of the books and the periodicals to be written in Italic character.
- 2- The total number of the drawings and the pictures to be at most 15. If it is possible, you are requested to scan the photographs and to save on CD as JPG on a separate file out of the text with 300 pixel/inch; colour of mods of these photographs must be CMYK or Grayscale; photographs to be taken by digital camera,
- 3- Please write (Drawing) for the drawings (Fig.) for the figures, pictures, and (Map) for the maps as subtitle and please do not use table system.
- 4- Kindly write your name, title and communication address on the papers.
- 5- Please send the print out of the text that together with loading the text on a (new) diskette or CD.
- 6- The print out of the text you will send and the text in the diskette or CD, should be compatible, (or else the text in the diskette/CD will be accepted) with each other.

Kindly give your texts during the symposium or send until August 1, to the below address:
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Müze Kazıları Şubesi Müdürlüğü, II. Meclis Binası Ulus/Ankara

The reports which do not follow the rules or are sent late, will not be published and will not be given back.

Note: The books of the Symposium are available on www.kultur.gov.tr

